

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

SABIEDRISKĀ TIKUMĪBA LATVIJĀ, 1918. – 1940.

PROMOCIJAS DARBS

Autore: Ineta Lipša
Promocijas darba zinātniskais vadītājs
Dr. habil. hist., prof. Aivars Stranga

RĪGA
2009

IEVADS	1
AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS	7
1. SABIEDRISKĀS VIDES RAKSTUROJUMS: 1918.-1940.	29-72
1. 1. Urbanizācija: lauki un pilsētas	29
1. 2. Demogrāfija: dzimumu attiecības	44
1. 3. Neformālā sociālā kontrole: retorika	57
2. PRIVĀTĀ DZĪVE	73-179
2. 1. Ārlaulības bērni	73
2. 2. Aborti	86
2. 3. Homoseksuālisms	99
2. 4. Nekaunīga uzvedība	113
2. 5. Prostitūcija un veneriskās slimības	116
2. 6. Pašnāvība	143
2. 7. Ubagošana	156
2. 8. Cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem	169
3. BRĪVAIS LAIKS	180-261
3. 1. Pornogrāfija	180
3. 2. Alkohols	207
3. 3. Narkotikas	230
3. 4. Azartspēles	240
SECINĀJUMI	262-268
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	269-290

IEVADS

Kopš 20. gadsimta 80. gadiem arvien lielāka uzmanība vēstures pētniecībā tiek pievērsta sociālajai vēsturei. Tās skatījums būtiski paplašina vēsturiskā redzējuma horizontu, jo uzmanības centrā novieto sabiedrību un cilvēku nevis varu, valsti un tās institūtus, un tādējādi ļauj pievērsties tēmām un sižetiem, kurus agrāk ignorēja kā maznozīmīgus, un izziņāt dziļākus sabiedrības pagātnes slāņus. Varas struktūras un institūti neapšaubāmi būtiski ietekmēja pagātnes notikumu gaitu, taču vara balstās uz tiem sociāli politiskās prakses „pakāpieniem”, kuri ir būvēti uz „plašu tautas masu” priekšstatiem. Latvijas historiogrāfijā sociālā vēsture vēl ir maz pētīta joma. Viena no iespējām, kā vispusīgāk izprast Latvijas starpkaru pagātni, ir aplūkot to caur sabiedriskās tikumības prizmu. Tēmas zinātnisko aktualitāti nosaka fakts, ka tā kopumā nav pētīta. Tādējādi promocijas darbs pretendē sniegt ieguldījumu Latvijas 20. gadsimta sociālās vēstures izpētē, ņemot vērā to, ka Latvijas historiogrāfijā par attiecīgo laika periodu dominē politiskās vēstures un izcilu personību biogrāfiju pētniecība, kas var radīt maldīgu priekšstatu, ka sabiedrības vēstures norises būtu izskaidrojamas tikai ar abu minēto faktoru ietekmi.

Sabiedriskā tikumība (*public morality*) tradicionāli tiek saprasta kā varas policejiskās pilnvaras sabiedriskās veselības, drošības un tikumu aizsardzībai.¹ Sabiedriskos tikumus aizsargājošā likumdošana aizliedz vai ierobežo rīcību un paradumus, kas tiek uzskatīti par indivīdu reputāciju un tikumisko labklājību bojājošiem un sliktu piemēru rādošiem. „Morāles likumdošana” aizliedz vai ierobežo prostitūciju, pornogrāfiju un citus seksuālo netikumu veidus, kā arī azartspēļu spēlēšanu, cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem un narkotiku lietošanu. Latvijā laikā no 1918. līdz 1940. gadam sabiedriskās tikumības jēdziens tika lietots tiesību aktos. Piemēram, "1903. gada 22. marta Sodu likumu"²

¹ The Oxford Companion to Philosophy/ ed. by Ted Honderich. – Second Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2005. - p. 769.

² Saskaņā ar tiesību kontinuitātes principu Latvijas Republika pārņēma Krievijas 1903. gada 22. marta Sodu likumus, kurus 1917. gada 14. maijā vācu militārā okupācijas vara pasludināja par kriminālkodeksu visā Austrumu frontes virspavēlnieka pārvaldes apgabalā (tajā skaitā Kurzemē un Zemgalē). 1918. gada februārī tie stājās spēkā vācu okupētajā Vidzemē, bet 1920. gada 15. martā Tautas Padome pieņēma likumu par Sodu likumu ieviešanu Latgalē. 1933. gada 24. aprīlī Ministru kabinets Satversmes 81. panta kārtībā pieņēma jauno Sodu likumu, kas stājās spēkā 1933. gada 1. augustā. (Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm / prof. Dr. iur. D. A. Lēbers. – Rīga, 2000. – 41., 177. lpp.)

(turpmāk — Sodu likumi) nodaļa „Sabiedriskās tikumības noteikumu pārkāpšana”, kas normēja tādas sociālās parādības kā nekaunīga (mieskārīga) izturēšanās, prostitūciju regulējošo noteikumu neievērošana, pornogrāfijas izplatīšana, nepilngadīgo piespiešana ubagot, azartspēļu sarīkošana, atrašanās publiskā vietā alkohola vai narkotisko vielu reibumā, cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem.³ Ņemot vērā, ka tiesību akti mēdz saglabāt novecojušas normas, analizējot presi, tika pārbaudīta to aktualitāte aplūkojamā laika posmā. Preses analīze liecināja, ka cilvēki sabiedriskās tikumības jēdzienu lietoja, lai apzīmētu arī prostitūciju, saslimstību ar veneriskajām slimībām, narkomāniju, pašnāvības, homoseksuālismu un abortus, kā arī bērnu dzemdēšanu ārpus mājas. Minēto sociālo parādību uzskaitījums vien liecina, ka laika posmā no 1918. līdz 1940. gadam tikumības jēdziena saturs bija plašāks, nekā mūsdienās, kad literārajā valodā tikumības jēdziens galvenokārt tiek saistīts ar seksualitāti. Turklāt sabiedriskajā tikumībā iekļautās sociālās parādības mūsdienās vairs netiek ietvertas vienā jomā, tāpēc mūsdienu latviešu valodā nav arī precīza jēdziena, kas tās visas aptvertu. Savukārt sabiedriskās tikumības jēdziens ietver divpadsmit sociālās parādības:

1. bērnu dzemdēšanu ārpus mājas;
2. abortus;
3. homoseksuālismu;
4. nekaunīgu izturēšanos;
5. prostitūciju un saslimstību ar veneriskajām slimībām;
6. pašnāvības;
7. pornogrāfijas izplatīšanu;
8. alkoholismu;
9. narkomāniju;
10. azartspēļu spēlēšanu;
11. ubagošanu;
12. cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem.

³ 1903. gada 22. marta Sodu likumi. Tulk. ar paskaidr. un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem/ Tieslietu ministrijas atsevišķas komisijas sagatavojumā. – 3. izd. - R., 1930. – 80. - 82. lpp.; Sodu likums ar komentāriem – izvilkumiem no Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem un ar alfabētisko un salīdzināmiem rādītājiem/ P. Mincs, J. Lauva. – 2. izd. - R., 1938. – 164. – 167. lpp.

Tās vienojošais kritērijs bija satraukums par "tautas dzīvā spēka" kvalitatīvu un kvantitatīvu pastāvēšanu nākotnē.

Promocijas darba izpētes objekta izvēli noteica pieeja, kas paredz rekonstruēt kopumā šo konkrēto 1918. – 1940. gada Latvijas vēsturiskās realitātes daļu, kā izpētes instrumentu izmantojot tā laika terminoloģiju, nevis mūsdienu kategorijas, kuras šo vēsturisko realitāti fragmentē. Izvēlēta pieeja ļauj maksimāli pilnīgi izpētīt tā laika cilvēku dzīves pieredzi un tādējādi atsegt tajā unikālo.

Tikumību pētāmajā laika posmā definēja kā kultūras dzīves sastāvdaļu, kas pastāv un mērķtiecīgi veidojas cilvēku kopdzīvē atkarībā no vērtībām un normām, kas saistošas viņu sirdsapziņai un pārliecībai par labo un ļauno.⁴ Tika paskaidrots, ka tikumība ietver:

1. cilvēkus kā tikumiskas personas, kuri saskata vērtības un tās ievēro vai neievēro;
2. tikumiskajā pieredzē atsegtās vērtības un normas;
3. ar tikumības prasībām saskanīgu vai nesaskanīgu rīcību un institūtus cilvēku sabiedrībā.

Tātad runa ir par to, kā cilvēki rīkojās, kādas sekas tas izraisīja reālajā dzīvē un kā viņi tās vērtēja. Tā kā tikumības joma ir rīcība un parādības, kas ne tikai saskan, bet arī nesaskan ar tikumības prasībām, tad konkrētās sociālās parādības attiecas uz sabiedriskās tikumības jomu.

Tikumības un morāles jēdzienus cilvēki pētāmajā laika posmā lietoja kā sinonīmus, tomēr tikumību no morāles atšķīra sociālais aspekts.⁵ Turklāt sabiedriskās tikumības jēdziens uzsver saistību ar sociālo (publiskajā telpā notiekošo). Pētāmajā laika posmā jēdzienus „sociāls” un „sabiedriska” lietoja kā sinonīmus, tomēr par apzīmētāju morāles un tikumības jēdzieniem parasti lietoja sabiedrisko – runa bija par sabiedrisko morāli vai par sabiedrisko tikumību.⁶ Sabiedrības attieksme pret sabiedriskās tikumības tematiku un problēmām bija dažāda, taču nekad - neitrāla. Emocionālā retorika ir būtiska tās pazīme un otrs arguments, kas noteica izpētes objekta formulējumu. Tādējādi sabiedriskās

⁴ Latviešu Konversācijas vārdnīca // A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers. – XXI sēj. – Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1940. – 42852. sleja.

⁵ Turpat. – XIV sēj. – Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1936. – 27783. sleja.

⁶ Svešvārdu vārdnīca. Sak. Ed. Ozoliņš, red. J. Endzelīns. pārlab. un papild. 2. izd. – Rīga: A. Gulbis, 1934. – 192., 270. lpp.; Vidiņš J. Svešvārdu grāmata. 2. papild. iesp., pārstr. J. Vidiņš. – Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1933. – 255., 394. lpp.

tikumības jēdziens ne tikai ir vēsturiski pamatots izpētes instruments, bet arī ļauj visprecīzāk analizēt pētāmā laika sociālo īstenību.

Sabiedrība šajā pētījumā tiks saprasta kā noteiktā līmenī sakārtotu indivīdu, sociālo grupu un organizāciju attiecību kopums, kuru strukturē vērtības un normas.⁷ Vērtības ir priekšstati, kuri veidojas subjekta un objekta attiecībās, tās nostiprina pieņēmums vai pat ticība cilvēka dzīvē nozīmīgām lietām un parādībām. Normas balstās uz noteiktām vērtībām, tās ietver sabiedrības akceptētus izturēšanās modeļus zināmā situāciju kopumā. Norma parasti vairāk vai mazāk atklāti ietver arī noliedzošu attieksmi pret priekšrakstu pārkāpumiem. Tādējādi valsts likumdošanas aktos reti ir formulēta normas būtība, jo parasti tie ir izteikti aizlieguma formā. Jebkurā sabiedrībā līdzās pašorganizācijai un iekšējai kontrolei pastāv arī sociālā kontrole kā zināms ārējs atsvešināts spēks, kas izpaužas kā oficiālās, bieži likumu un citu juridisko priekšrakstu normās ietvertās sankcijas, kā arī neformālās aktivitātes – nereti sabiedriskās domas spiediena izpausmēs.

Tādējādi šajā pētījumā sabiedriskā tikumība ir definēta kā sociālā realitāte, kas liecina par to, kā cilvēki saskaņoja rīcību ar likumos ierakstīto un neierakstīto normu sistēmu.⁸ Jābūtības kategorijas un rīcības saskaņošana izpaudās jau nosauktajās sociālajās parādībās. Jāņem vērā, ka neviena norma nespēj pilnībā noteikt indivīdu darbību. Tādējādi, kaut gan sabiedrības akceptētā pasaules kārtība paredz racionālu uzvedības normu pastāvēšanu, cilvēki nekad nav līdzinājušies robotiem, kas pilda tikai tiem paredzētos noteikumus, lai arī cik saprātīgi un pamatoti tie būtu.⁹ Sabiedriskās tikumības jomā ietvertās sociālās parādības apliecina, ka savdabīga norma drīzāk ir pieņemto uzvedības normu pārkāpšana, kas tika izdarīta visdažādāko iemeslu dēļ. Šos iemeslus varam identificēt kā sociālās attiecības - solījumus, cerības, savstarpējus pienākumus un tamlīdzīgas saistības, kurās cilvēki savstarpēji iesaistījās un kuras savukārt noteica viņu izvēles iespējas.¹⁰ Tāpēc analīze galvenokārt pretendē atklāt sociālos procesus un

⁷ A History of Private Life. Vol. V: Riddles of Identity in Modern Times/ A. Prost, G. Vincent. – London, England, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1991. – p. 204.; Laķis P. Socioloģija. Ievads socioloģijā. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2002. – 8. lpp.

⁸ Latviešu valodas vārdnīca. A – Ž/ atb. red. D. Guļevska. – R.: Avots, 1987. - 804. lpp.

⁹ Бессмертный Ю. Л. Идеи и подходы // Человек в мире чувств. Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / под. ред. Ю. Л. Бессмертного. - Москва, 2000. - С.10.

¹⁰ Черутти С. Социальный процесс и жизненный опыт: индивиды, группы и идентичности в Турине XVII века // Прошлое – крупным планом: современные исследования по микроистории /

mijiedarbības, uzmanību pievēršot dažāda veida piemēriem, caur kuru prizmu skaidrāk redzama laikmeta unikalitāte, 1918. – 1940. gadā dzīvojušo cilvēku domāšanas (mentalitātes) savdabība.

Promocijas darbs nepretendē uz detalizētu sabiedriskās tikumības analīzi. Darbā tiks izzināta sabiedrisko tikumību veidojošo sociālo parādību esamība Latvijas starpkaru sociālajā realitātē, tāpēc pētnieciskā uzmanība tiks centrēta uz vispārējām situācijām, kas raksturīgas visiem iedzīvotāju slāņiem. Tiks raksturota vispārcilvēciskā kvalitāte, ne iespējamās nacionālās vai citas īpatnības, pēc iespējas atspoguļojot iespējami plašu viedokļu spektru.

Tēmas hronoloģiskās robežas definētas, balstoties uz Latvijas Republikas pastāvēšanas laiku pirms padomju okupācijas, - no 1918. gada līdz 1940. gadam. Tā kā izpētes interese vērsta uz miera laika ikdienas normēšanas analīzi, tad kara periodi (Latvijas Neatkarības karš) netiks pētīti.

Laika posmā starp abiem pasaules kariem cilvēki bija spiesti vecās normas pielāgot jaunajai situācijai vai pat radīt jaunas, lai nodrošinātu ikdienas dzīves komfortu, un tieši uz ikdienu attiecas sabiedriskās tikumības problemātika. Tai piederošās sociālās parādības raksturoja cilvēku brīvā laika un privātās dzīves jomas un tas noteica promocijas darba struktūru.

Darba mērķis ir izpētīt sabiedrisko tikumību Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam. Tā sasniegšanai noteikti šādi uzdevumi:

- 1) analizēt vēsturisko kontekstu, kas ietekmēja sabiedriskajai tikumībai piederošo sociālo parādību determinētību;
- 2) analizēt cilvēku priekšstatus par sabiedrisko tikumību un to veidojušajām sociālajām parādībām, kā arī minēto priekšstatu formulēšanā izmantoto retoriku;
- 3) analizēt sabiedriskās tikumības normas, sociālās parādības un valsts politiku to savstarpējā mijiedarbībā.

Pētījumu veido četras nodaļas. Pirmajā nodaļā „Sabiedriskās vides raksturojums: 1918-1940” veiktā izpēte raksturo sabiedrisko vidi Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam, uzmanību centrējot uz trijām jomām, - laukiem un pilsētām kā tradīcijas un modernā

sociālajām telpām, galvenajām dzimumu savstarpējo attiecību problēmām un to apspriešanā izmantotās retorikas analīzi. Otrajā nodaļā „Privātās dzīves normēšana”, trešajā nodaļā „Brīvā laika normēšana” un ceturtajā nodaļā „Žēlsirdības normēšana” tiks analizētas tām piederošās sociālās parādības, pētīts, kādas problēmas radīja normu pārkāpšana un kā sabiedrība mēģināja tās atrisināt. Darbu papildina 37 diagrammas.

Promocijas darbā izmantots hronoloģiskais princips, tomēr uzmanība primāri vērsta uz katrai tēmai raksturīgo iekšējo problēmu izvirzīšanu, nozīmes atklājumu un analīzi – no normas uz cilvēka rīcību, kas rada sabiedriskajā tikumībā iekļautās sociālās parādības, uz kurām savukārt reaģē valsts vara un laikabiedri. Izpētē izmantotas tradicionālās vēstures izpētes metodes - vēsturiski ģenētiskā un vēsturiski salīdzinošā, tāpat psiholoģiskā metode, bet statistikas datu apstrādē - matemātiskās aprēķina metodes.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS.

1. Avoti

1. 1. Arhīva dokumenti

Promocijas darbā izmantoti Latvijas Valsts Vēstures arhīva (LVVA) 37 fondu dokumenti no 187 lietām, kuru lielākā daļa līdz šim pētniecībā nav izmantoti. Avotu izvēli noteica darba mērķis izzināt sabiedrisko tikumību veidojošo sociālo parādību esamību Latvijas starpkaru sociālajā realitātē, centrējot uzmanību uz vispārējām situācijām, kas raksturīgas visiem iedzīvotāju slāņiem. Starpkaru Latvijas iedzīvotāji uzskatīja, ka sabiedriskajai tikumībai piederošās sociālās parādības jāuzrauga valstij, kas iekšlietu ministram deleģēja tiesības izdot noteikumus vispārējās labiercības, kārtības un drošības lietās.¹ Tāpēc iekšlietu ministrus cilvēki uztvēra kā sabiedrības tikumības sargātājus² un atbildīgos par sabiedrības morāli.³ Tādējādi būtiskākie dokumenti par sabiedriskās tikumības problemātiku rodami vairāku Iekšlietu ministrijas struktūru fondos.

Tematiski visplašāk informē Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļas, no 1937. gada 1. aprīļa - Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departamenta (3724.) fonda⁴ dokumenti. Īpaši nozīmīga ir sarakste ar privātpersonām, organizācijām par spēles aparātu atļauju izsniegšanu, kā arī biedrību dokumenti, kas detalizēti informē par naudas spēļu automātu darbības reglamentācijas izstrādi, to ieviešanu un uzraudzību Latvijā laikā no 1933. līdz 1939. gadam, jo šo ziņu nav citos avotos. Sarakste ar tiesas un policijas iestādēm sēnalu un neķītrību literatūras apķīlāšanas un konfiskācijas jautājumos, liecina, ko cilvēki uzskatīja par šādu literatūru un kā uz anonīmajiem ziņojumiem reaģēja ierēdņi. Tautu Savienībai iesniegtie pārskati par netiklu publikāciju apkarošanu no 1933. līdz 1939. gadam sniedz attiecīgo statistiku, savukārt sarakste ar pasta cenzūru par ārzemju izdevumu cenzēšanu atklāj situācijas, kas liecina par iespējām noteikumus apiet.

¹ Iekšlietu ministrija // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1931. – 1932. – 7. sēj. – 13683. sl.

² Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 2. sesija / Latvijas Republikas Saeima. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1923]. – 242. sl.

³ Liepiņš O. Tālos atspulgos. Mana mūža atmiņas. – Toronto: Daugavas vanagu Kanādas valde, 1982. – 125. lpp.

⁴ LVVA, 3724. f. (Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departaments, 1919-1940). 1. apr.

Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departamenta (3725.) fonda⁵ dokumenti izmantoti, lai konstruētu Rīgas Jūrmalas⁶ kazino izveides vēsturi. Tie atklāj Ministru kabineta un iekšlietu ministra lomu ne tikai reglamentācijas izstrādē, bet arī uzraudzībā. Tomēr dokumenti neatspoguļo politiķu motivāciju azartspēļu atļaušanas jautājumā, iespējamo iesaisti ar kazino saistītajos korupcijas skandālos.

Balstoties uz Iekšlietu ministrijas sekretariāta (1368.) fonda⁷ dokumentiem, rekonstruēta likuma par venerisko slimību apkarošanu virzība valdībā un parlamentā 1921. gadā. Tā kā tajā Veselības departamenta ierēdņi iestrādāja dzimumu līdztiesības principu, paredzot atcelt prostitūcijas reglamentāciju, tas ir būtisks avots, lai spriestu par to, kādi priekšstati šajā ziņā dominēja politiķu vidū. Tomēr Veselības departamenta darbības pārskati neinformē, kuru amatpersonu vai politiķu dēļ likumprojektu valdība tā arī nevirzīja apspriešanai Satversmes sapulcē.

Savukārt Iekšlietu ministrijas politiskās pārvaldes (3235.) fonda⁸ dokumenti atklāj tikai vispārīgus faktus (hronoloģija, nosaukumu maiņa) par biedrībām (piemēram, pretubagošanas un dzīvnieku aizsardzības), kuru aktivitātes balstījās uz sabiedriskās tikumības problemātikas iztirzāšanu. Šo biedrību dokumentācija diemžēl nesniedz informāciju, kas ļautu spriest par tās aktīvistu motivāciju, sasniegumiem, zaudējumiem, problēmām, situācijas analīzi.

Sabiedriskās tikumības jautājumus risināja vēl divu ministriju struktūrvienības. Pirmā bija Tautas labklājības ministrijas Veselības departaments, kura (4578.) fondā⁹ rodamā sarakste atklāto namu aizliegšanas jautājumā liecina, ka Rīgas pilsētas valdes un Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta no vienas puses un Rīgas prefektūras atšķirīgajiem viedokļiem un motivāciju. Dokumenti informē par venērisko slimību apkarošanas likumprojekta virzību no 1925. līdz 1931. gadam, taču neatklāj, kāpēc tas netika pieņemts. Savukārt pornogrāfijas apkarošanas problemātiku atklāj Izglītības ministrijas (1632.) fonda dokumenti.¹⁰ Balstoties uz Jaunatnei kaitīgās literatūras apkarošanas komisijas sēžu protokoliem, analizēti tās locekļu un viņu pārstāvētās sabiedrības daļas priekšstati par to, ko nedrīkst aprakstīt literatūrā. Savukārt Kaitīgo kultūras parādību apkarošanas komisijas dokumenti informē, kā

⁵ LVVA, 3725. f. (Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departaments, 1919-1940). 1., 2. apr.

⁶ Rīgas Jūrmalai pilsētas tiesības tika piešķirtas 1920. gada 2. martā (teritorija no Buļļiem līdz Valteriem). (Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000)... – 186. lpp.)

⁷ LVVA, 1368. f. (Iekšlietu ministrijas sekretariāts, 1919 – 1940). 1. apr.

⁸ LVVA, 3235. f. (Iekšlietu ministrijas Politiskā pārvalde). 5. apr.

⁹ LVVA, 4578. f. (Tautas labklājības ministrijas Veselības departaments, 1919 – 1944). 1., 4. apr.

¹⁰ LVVA, 1632. f. (Izglītības ministrija, 1919 – 1940). 2. apr.

sabiedrības tikumību vērtēja pedagogi, atklāj metodes, ar kurām viņi cerēja apkarot pornogrāfijas izplatīšanu. Tomēr dokumentu saturs neļauj spriest par to, kā komisiju darbība ietekmēja problēmas atrisināšanu.

Līdzās iekšlietu ministrijai otra nozīmīgākā sabiedriskās tikumības problēmu risināšanā iesaistītā institūcija bija pašvaldība. Pilsētu pašvaldības likums noteica, ka pašvaldībām jāapkaro žūpība un netiklība un jāgādā par iestādēm, kuru mērķis pacelt iedzīvotāju tikumību, arī pilsētu domēm par to jā rūpējas. Tādējādi nozīmīga informācija par situāciju valstī gūta Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta (3723.) fonda¹¹ dokumentos. Departamenta sarakste ar pašvaldībām žūpības apkarošanas jautājumos, pašvaldību lūgumi un pamatojumi piešķirt tām finansējumu no Žūpības apkarošanas fonda, fonda izlietošanas komisijas sēžu protokoli liecina par alkoholisma apkarošanas metodēm Latvijas pašvaldībās, tām piešķirtā finansējuma apjomu. Savukārt Rīgas Jūrmalas pilsētas valdes līgumi ar uzņēmēju grupu, kazino darbību reglamentējošie noteikumi dokumentē Rīgas Jūrmalas kazino izveidi, ļaujot analizēt, kas, kāpēc un uz kādiem noteikumiem bija ieinteresētas kazino biznesā. Iekšlietu ministra ieceltā kazino kontroliera atskaites ministram izmantotas, lai analizētu, kā valsts politiku īstenoja dzīvē. Tomēr dokumenti neatklāj, kā cilvēki vērtēja alkoholisma apkarošanas pasākumus un kazino ierīkošanu.

Rīgas pilsētas policijas iestāžu (1376.) fonda¹² dokumenti liecina par prostitūcijas uzraudzības noteikumu projektu izstrādi — Rīgas militārās policijas prefekta rīkojumu projektos fiksēti citu iestāžu ierēdņu svītrojumi, papildinājumi un komentāri, uz kuriem balstoties rekonstruēts politikas tapšanas process. Dokumenti informē par Rīgas pilsētas valdes un prefektūras domstarpībām prostitūcijas apkarošanā, tomēr jāņem vērā, ka policijas amatpersonas problēmu nopietnību mēdza pārspīlēt, lai panāktu finansējuma palielinājumu budžetā. Ierēdņu sistematizētie avīžu izgriezumi liecina par sabiedrības (preses) ietekmi uz šo procesu. Savukārt Rīgas pilsētas valdes (2927.) fonda¹³ dokumenti raksturo prostitūciju kā sociālu parādību, informē par loto klubu un totalizatora darbību un Rīgas pilsētas valdes nostāju pret to pastāvēšanu, atklājot arī valdes motivāciju. Sarakste ar Iekšlietu ministriju rāda, uz kādiem noteikumiem valde būtu gatava lemt par labu loto klubu atļaušanai, un liecina, kura iestāde šajā lietā pieņēma izšķirīgos lēmumus. Dokumenti informē par to, kādām

¹¹ LVVA, 3723. f. (Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departaments, 1919 – 1940). 2. apr.

¹² LVVA, 1376. f. (Rīgas pilsētas policijas iestādes, 1919 — 1940). 2. apr.

¹³ LVVA, 2927. f. (Rīgas pilsētas valde, 1879 — 1944). 1., 3., 4. apr.

organizācijām un uz kādiem noteikumiem tika izsniegtas atļaujas atvērt lotu klubus, tomēr neliecina par cilvēku priekšstatiem. Rīgas Tirdzniecības pārvaldes sarakste ar pilsētas valdi naudas spēļu automātu lietā liecina par laikabiedru attieksmi pret automātu uzstādīšanu kafejnīcās, kas ļauj analizēt sabiedrības viedokļus un pašvaldības politiku. Tomēr dokumenti neļauj izsekot problemātikas attīstībai — ziņu par laika posmu no 1933. līdz 1936. gadam ir maz, plašāka ir informācija par situāciju 1937. – 1940. gados.

Tēmas analīzei nozīmīgākie tiesu iestāžu dokumenti (krimināllietas, uzraudzības lietas) rasti Rīgas apgabaltiesas prokurora (1537.) fondā.¹⁴ Tie informē, kā tādas sociālās parādības kā pornogrāfijas publiskošana, narkotiku tirdzniecība, pašnāvība, veneriskā saslimstība, homoseksuālisms izpaudās konkrētu cilvēku dzīvēs, kā uz to reaģēja laikabiedri un sodīja vara. Savukārt Rīgas apgabaltiesas (1536.) fonda¹⁵ dokumenti atklāj ubagošanas cēloņus, tāpat valsts politiku darbībā. Pētījumā izmantoti par nelikumīgi izdarītiem abortiem, narkotiku tirdzniecību apsūdzēto personu krimināllietu nopratināšanas protokoli un izziņas dokumenti, kuros gūtie fakti ļauj analizēt, kāpēc cilvēki rīkojās pretēji normām par pieņemamo. Tomēr šie dokumenti liecina par atsevišķo un unikālo, bet ne par attiecīgās sociālās parādības vispārējo apjomu. Kaut gan krimināllietas tika iztiesātas Rīgā, tiesājamās personas „piederēja” dažādām Latvijas pašvaldībām un dažādām sociālajām grupām, priekšplānā atradās sociālais, nevis teritoriālais kritērijs, tātad dokumentu analīzē iegūtie secinājumi ir attiecināmi uz attiecīgo sociālo parādību raksturojumu kopumā.

Izpētē izmantoti arī biedrību pilnsapulču, valžu, padomju sēžu protokoli. Sieviešu organizāciju fondu¹⁶ dokumenti liecina par to, kā politika abortu jautājumā tika īstenota dzīvē, kā organizācijas mēģināja to ietekmēt un kā to vērtēja konkrētas sievietes. Tomēr neliecina par citām sabiedriskās tikumības problēmām.

Tādējādi avoti tika izvēlēti atbilstoši darba mērķim izziņāt sabiedrisko tikumību veidojošo sociālo parādību esamību Latvijas starpkaru sociālajā realitātē, centrējot uzmanību uz vispārējām situācijām, kas raksturīgas visiem iedzīvotāju slāņiem. Tas

¹⁴ LVVA, 1537. f. (Rīgas Apgabaltiesas prokurors, 1919-1944). 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 15. apr.

¹⁵ LVVA, 1536. f. (Rīgas apgabaltiesa, 1918 – 1944). 10., 15., 17., 17. a., 23., 24., 36., 50. apr.

¹⁶ 2497. f. 1. apr. (Latvju sieviešu nacionālā līga, 1915 - 1941), 2412. f. 1., 2. apr. (Latvijas Sieviešu organizāciju padome, 1935 – 1940), 6619. f. 1. apr. (Latvju sieviešu apvienība, 1927 - 1936), 2969. f. 1. apr. (Latvijas Lauku sieviešu centrālā biedrība, 1933 – 1940), 5681. f.1. apr. (Latvijas Sieviešu biedrība, 1933 – 1936), 1900. f. 1. apr. (Latvju sieviešu apvienība, 1924 - 1937), 2411. f. 1. apr. (Latvijas Sievietes darba tiesību aizsardzības biedrība, 1934 - 1940), 2301. f. 1., 2. apr. (Latvijas Baltā Krusta Patversmes biedrība, 1899 – 1940).

nozīmē, ka promocijas darbā nav izmantoti avoti, kas problēmu raksturotu mikrovēstures (piemēram, atsevišķa valsts reģiona vai pagastu) vai kādas nacionālās minoritātes vai konfesijas līmenī, vai robežotos ar medicīnas vēsturi. Latvijas armijas fondos varētu atrasties dokumenti, kas informē par saslimstību ar veneriskajām slimībām. Tāda satura dokumentus varētu glabāt arī Latvijas lielāko pilsētu medicīnas iestāžu fondi, kuros, iespējams, varētu rast arī ziņas par prostitūciju, abortiem, bērnu dzemdēšanu ārpuslīdībā, narkomāniju un alkoholismu. Ziņas par sabiedriskās tikumības problemātiku varētu atrasties arī pašvaldību, vietējo policijas iestāžu un apgabaltiesu fondos. Detalizētu sabiedriskās tikumības izpēti, kas nebija promocijas darba mērķis, nākotnē varētu ietekmēt arī fakts, ka LVVA vairākos Rīgas Apgabaltiesas fonda (1536.) 2. kriminālnodaļas aprakstos ir iznīcināta lielākā daļa lietu (piemēram, 27a. aprakstā, kurā atrodas 1927. gada krimināllietas, no 3366 sākotnēji reģistrētajām lietām šobrīd atrodas vairs tikai 20).¹⁷

Tomēr ir pietiekoši arhīva dokumentu, lai rekonstruētu un analizētu sabiedriskās tikumības problemātiku promocijas darbā definētajā apjomā.

1. 2. Dokumentu krājumi

1. 2. 1. Likumu krājumi

Nozīmīgi avoti ir attiecīgā laika krimināllikums un civillikums. Latvijas Republika šos tiesību avotus pārņēma no tās teritorijā pastāvējušās iepriekšējās varas,¹⁸ tāpēc laikmeta modernās problēmas tajos fiksēja ar likuma papildinājumiem un grozījumiem, kas publicēti Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājumā.¹⁹ Latvijas apgabalos bija spēkā dažādi civillikumi.²⁰ “Vietējo civillikumu kopojumu”²¹

¹⁷ Līdzīga situācija ir ar 1928. – 1929. gada krimināllietām (28a. aprakstā no 4404 lietām ir 60 lietas), 1932. – 1933. gada (30a. aprakstā no 5415 lietām ir 78 lietas), 1934. – 1935. gada (31a. aprakstā no 3695 lietām ir 36 lietas), 1936. gada (32a. aprakstā no vairāk nekā 3000 palikušas 16 lietas), 1937. gada (33a. aprakstā no 3389 lietām ir 8 lietas), 1926. gada (67. aprakstā no vairāk kā 3000 palikušas 9 lietas) krimināllietām.

¹⁸ Latvijas Republika piemēroja tiesību kontinuitātes principu attiecībā uz agrākās Krievijas valsts likumiem Latvijas teritorijā. Likumu “Par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā” Tautas Padome pieņēma 1919. gada 5. decembrī, nosakot, ka valstī pastāv Krievijas likumi, to vidū arī vietējie Baltijas novada likumi, kas darbojās Latvijas robežās līdz 1917. gada 24. oktobrim (pēc vecā stila), ciktāl tos neatcēla Latvijas likumi un tie nerunāja pretī Latvijas valsts iekārtai. (Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm / prof. Dr. iur. D. A. Lēbers. – Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000. – 144., 179. lpp.)

¹⁹ Piemēram: Pārgrozījumi civillikumos // Likumu un Ministru Kabineta noteikumu krājums [Turpmāk: LMKNK]. 1928. gads. – 426. – 427. lpp.

²⁰ Rokas grāmata sociālās apgādības darbiniekiem. – Rīga: Latvijas Pilsētu savienības izdevums, 1934. – 206. – 207. lpp.

izdeva jau 1864. gadā, tie bija spēkā Vidzemes, Kurzemes un Zemgales teritorijā. Savukārt Latgalē - Krievijas likumu kopojuma X. sējuma 1. daļa, tā dēvētie Latgales Civillikumi.²² Turklāt Vidzemē un Kurzemē spēku nebija zaudējuši arī zemnieku likumi. Tādējādi līdzīgos gadījumos juristiem nācās piemērot dažādas tiesību normas, kuras saturā atšķīrās un nebija piemērotas vēsturiskajai situācijai. Jaunais "Civillikums"²³ stājās spēkā tikai 1938. gada 1. janvārī.

Krimināltiesību jomā līdz 1933. gada 1. augustam Latvijā bija spēkā Krievijas impērijas 1903. gada 22. marta Sodu likumi, bet pēc tam - jaunais Sodu likums. Arhīva dokumenti dažkārt neliecina, kuru no likumu vai noteikumu projektiem galu galā pieņēma, to kompensē valdības pieņemto noteikumu analīze. Tomēr likumi un noteikumi tikai uzskaita sabiedriskās tikumības normu pārkāpumus, norāda, kādu sodu jāsaņem to pārkāpējam, un tādējādi liecina, ka vēlams ir pretējais. Savas specifikas dēļ tie neiztīrā priekšstatus, kuri noteikuši attiecīgo normu leģitimēšanu, tāpat neinformē par to, cik izplatītas bija to regulētās sociālās parādības.

1. 2. 2. Parlamenta stenogrammas, ministru runas.

Likumus izdeva un valsts politiku sabiedriskās tikumības problemātikas risināšanā pieņēma Latvijas Republikas likumdevējs. Tāpēc Satversmes sapulces un Saeimu plenārsēžu stenogrammas liecina par partiju nostāju attiecīgajos jautājumos, savukārt viedokļu sadursmju analīze atklāj politiķu motivāciju. Tomēr jāņem vērā, ka, uzstājoties parlamenta debatēs, sniedzot intervijas presē, politiķi sevi iekšēji cenzēja, paturot prātā domu, kā teiktais izskatīsies vēlētāju acīs.

Autoritārā režīma laikā publicētie ministru runu krājumi²⁴ nozīmes ziņā salīdzināmi ar parlamenta plenārsēžu stenogrammām parlamentārajā demokrātijā — tie ļauj spriest ne tikai par politiķu motivāciju un mērķiem attiecībā uz sabiedrisko tikumību, bet arī par to, vai un kādu uzmanību režīms pievērsa šai problemātikai. Runas tika rakstītas ar mērķi publiskot, tās bija rediģētas, līdz ar to precīzi formulēja varas mērķus un uzdevumus, tādējādi atklāj vēlāmību, bet neraksturo situāciju.

1. 2. 3. Statistikas krājumi

Preses stāstu atbilstība īstenībai pārbaudīta, salīdzinot tos ar skaitliskajiem datiem par aprakstīto sociālo parādību izplatību. Dati gūti statistikas izdevumos „Tautas veselības

²¹ Vietējo civillikumu kopojums (Vietējo likumu kopojuma III. daļa.) Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927. g. 31. decembrim, un ar dažiem paskaidrojumiem. Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. – R., 1928.

²² Latgales civillikumi // Rokas grāmata sociālās apgādības darbiniekiem... - 225. – 229. lpp.

²³ Civillikums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. 3. ies. – R., 1938. [Hamburga, 1990].

²⁴ Piemēram: Piektais gads. 1938. 15. V – 1939. 15. V. – Letas izdevums. – R., [1939].

statistika, [1927-1938]”²⁵ un „Latvijas Statistiskā gada grāmata, [1921-1939]”.²⁶ Jāņem vērā, ka statistika par abortiem, prostitūciju, veneriskajām slimībām ir apšaubāma. To jau pētāmajā laika posmā atzina paši statistiķi un norādīja ārsti.²⁷ Tomēr tas izskaidrojams ar objektīvām nepilnībām uzskaitē, nevis apzinātu statistikas falsifikāciju – Latvija bija Tautas Savienības locekle (no 1921. gada) un nekad nav tikusi apsūdzēta datu viltojumos.

Avoti sniedz datus par legālajiem abortiem, kamēr ziņas par nelegālajiem abortiem varas iestāžu rīcībā nokļuva lielākoties gadījumos, kad aborts beidzās letāli. Par prostitūcijas uzraudzību Rīgā ziņas pieejamas par laiku no 1922. gada, bet Latvijā – no 1925. gada, tomēr šie dati ir nepilnīgi, jo liecina tikai par reģistrēto prostitūciju, kamēr pēc laikabiedru domām apjomīgākā nelegālā prostitūcija paliek nenoskaidrota. Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta ierēdņi uz Latviju attiecināja Parīzes un Berlīnes policijas pētījumos secināto, ka reģistrējas tikai viena desmitā daļa no reāli strādājošajām prostitūtām,²⁸ kas gan jāuzskata par pārspīlētiem, jo šī struktūra centās panākt finansējuma piešķiršanu prostitūcijas apkarošanai. Nav precīzi arī venerisko saslimšanu dati. Izvērstāka statistika pēc valsts apgabala un dzimuma kritērija par saslimšanu ar venēriskajām slimībām gūstama tikai no 1927. gada. Par reģistrētajiem abortiem dati pieejami no 1921. gada, bet situācija valsts apgabalos norādīta no 1927. gada. Ziņas par šķirtajām laulībām sniegtas no 1928. gada, bet par ārļaulībā dzimušo bērnu skaitu – tikai no 1930. gada (iedalījums pilsētās un laukos – no 1932. gada).

Dati par tiesu mediķu ekspertīzēm homoseksuālo sakaru gadījumos sniegti no 1926. gada, turklāt tie liecina tikai par aizturētajiem cilvēkiem, bet neļauj spriest par homoseksuāļu skaitu valstī. Arī dati par pašnāvību skaitu līdz 1927. gadam nav precīzi, jo līdz tam pašnāvības cēloņus un motīvus, pamatojoties tikai uz piederīgo apgalvojumiem, noskaidroja amatpersonas, kas nebija tiesu medicīnas eksperti.²⁹ Dati par alkoholiķu un narkomānu skaitu psihiatriskajās slimnīcās sniegti no 1927. gada un liecina tikai par cilvēku skaitu, kuri ārstējās. Arī dati par dzeršanai pārdotā degvīna daudzumu uz vienu pieaugušo iedzīvotāju, kas pieejami ar 1927. gadu (ar 1932. gadu

²⁵ Tautas veselības statistika, [1927-1938]. – Rīga: Valters un Rapa, [1928-1940].

²⁶ Latvijas Statistiskā gada grāmata, [1921-1939]. – Rīga: Valsts statistikas pārvalde, [1921-1940].

²⁷ Par veselības statistiku vispārī // Tautas veselības statistika 1928. g. / Valsts Statistikas pārvalde. – Rīga; Valters un Rapa, 1930. – X. lpp.

²⁸ Vaj Rīgā izdosies likvidēt prostitūciju? // Pēdējā Brīdī. – 1927. – 22. jūl.

²⁹ Kocers J. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1930. – N. 7/8. – 163. lpp.

dati arī par situāciju atsevišķos apgabalos), liecina tikai par pārdotā, nevis izdzertā alkohola daudzumu, jo neietver datus ne par kontrabandas alkohola, ne par pašu izgatavotā alkohola patēriņu. Tajā pašā laikā dati par alkoholisko dzērienu pārdotavu skaitu valstī no 1928. līdz 1938. gadam, norādot situāciju visos valsts apgabalos, varētu atbilst īstenībai. Statistika par ubagošanu (aizturētie ubagotāji un pret ubagotājiem iztiesāto krimināllietu skaits) pieejama par Rīgas pilsētu no 1935. līdz 1939. gadam,³⁰ savukārt apmeklētāju skaits (tātad ne tikai ubagu) Rīgas nakts patversmēs zināms no 1923. līdz 1938. gadam.³¹

Neraugoties uz norādītajiem trūkumiem, dati ir pietiekami, lai raksturotu ainu kopumā un analizētu visu sabiedriskajā tikumībā iekļauto sociālo parādību apjomu, izņemot cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem, azartspēļu spēlēšanu un pornogrāfijas izplatīšanu. Tomēr par abām pēdējām parādībām dati gūstami citos avotos - Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos, kā arī publicētajos avotos.³²

1. 3. Prese

Prese ne tikai atspoguļo, bet arī veido sabiedrības attieksmi pret sabiedrībā aktuālām problēmām, turklāt tā ne tikai atražo tradīciju konkrēto jautājumu uztverē, bet atspoguļo arī jauno, ko tradīcijā ienes konkrētais laikmets, tāpēc tā ir svarīgs avots sabiedriskās tikumības problemātikas analīzē.

Preses saturu ietekmēja dažu publicistu un izdevēju pārliecība, ka presei jābūt "tautas morāliskās elpošanas orgānam",³³ kura mērķis ir censties pāraudzināt vienkāršo cilvēku.³⁴ Publicists A. Ozoliņš 1925. gadā konstatēja, ka latvieši „jau pēc tradīcijas vien” akli tic drukātam vārdam, un ka tādēļ presei jāapzinās atbildība tautas priekšā.³⁵ Politīki uzsvēra, ka prese „domāta sabiedriskās domas virzīšanai”.³⁶ Turklāt

³⁰ Pārskats par galvas pilsētas Rīgas valdes darbību, 1935 – 1939. – Rīga: Galvas pilsētas Rīgas valdes izdevums, 1940. – 25. lpp.

³¹ Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata, [1923-1938]. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, [1923-1939]. – [260.; 119.; 152. – 153.; 182; 186. - 187; 174. – 175.; 160. – 161.; 158. – 159.; 173. – 174.; 157. – 158.]

³² Datus par pornogrāfijas izplatīšanu sk.: Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts. Komisijas lēmumi līdz 1937. gada 31. decembrim. Sast. R. Lapsiņš. – Rīga: J. Rozes izdevums, 1939. – 61. – 102. lpp.; Aizliegto grāmatu, brošūru un citu Latvijā iespiesto poligrafisko ražojumu saraksts. Ziņas par laiku līdz 1939. g. 31. janvārim. Sast. R. Lapsiņš. – Rīga: J. Rozes izdevums, 1939. – 73. – 176. lpp.

³³ Akurāters J. Valsts morāliskais stiprums // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 13. janv.

³⁴ Antons Benjamiņš dzīvē un darbā. Rakstu krājums veltīts 75 g. šūpļa svētkos 1935. g. 13. jūlijā / Līgotņū J. – R., 1935. — 98. lpp.

³⁵ Ozoliņš Al. „Modernā” literatūra // Zemgales Balss. – 1925. – 14. nov.

³⁶ To darīja sociāldemokrāts Hermanis Kaupiņš 1932. gadā, savukārt Kārlis Beldavs no Kristīgā darba bloka norādīja, ka “presei ir jo liela vara tautā, prese var tautu milzīgi celt, var tautā atstāt milzīgu

sabiedriski nosodīt nozīmēja nosodīt presē („kas tad būtu, ja mēs vairs nebītos no preses un līdz ar to no sabiedrības sprieduma?!”),³⁷ tāpēc žurnālistu un rakstnieku biedrība sevi uzskatīja par sabiedrības domu izteicēju.³⁸ Avīze „Jaunākās Ziņas”³⁹ lepojās ar to, ka neatlaidīgi centusies radīt sabiedrībā morālisku īgnumu pret dzeršanu, noteikti uzstājusies pret mēģinājumiem valsts finanses „uzlabot ar spēles elles ierīkošanu”.⁴⁰

Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē izdotajiem vietējiem laikrakstiem pamatā bija papildus nozīme, jo šos novadus aptvēra galvaspilsētas izdevumi,⁴¹ kamēr Latgalē tā nenotika, tāpēc pētījumā izmantota Latgales populārākā avīze „Latgolas Vārds”.⁴² Savukārt Jelgavā izdotā „Zemgales Balss”⁴³ pētīta, lai konstatētu iespējamo specifiku informācijas atspoguļošanā. Analīze liecināja, ka lauku iedzīvotāju dzīvē bija aktuālas tās pašas sociālās parādības, kuras iztirzāja lielie laikraksti, tomēr salīdzinoši vairāk nekā centrālie preses izdevumi provinces laikraksti rakstīja par cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem īpaši 30. gadu otrajā pusē, kad aktivizēja darbu Latvijas Dzīvnieku aizsardzības biedrību nodaļas. Turklāt avīžu attieksme pret dažu sociālās parādības atspoguļošanu atšķīrās - „Zemgales Balss” informēja par prostitūciju apgabala lielākajās pilsētās, kamēr „Latgolas Vārds” problēmu noklusēja, jo kā ar katoļu Baznīcu cieši saistīta avīze atturējās publiski apspriest ar dzimumdzīvi saistītos jautājumus, bet īpaši nosodīja alkoholismu.

Sabiedriskās tikumības problemātiku seksuālās morāles aspektā (abortu, ārļaulības bērnu dzemdēšanas, prostitūcijas, venerisko slimību, romantisko pašnāvību, sēnalu

iespaidu, vārdu sakot, - presei ir tāda vara, ar ko katram no mums jārēķinās” (Latvijas Republikas IV Saeimas III sesijas 7. sēde 1932. gada 10. maijā. – 275., 273. sl.)

³⁷ Mīlestība, draudzība un laulība // Aizkulises. – 1934. – nr. 17. – 2. lpp.

³⁸ Rīgas Apgabaltiesa vakara iztiesāja // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 10. marts.

³⁹ Sabiedriski politisks laikraksts (1918 — 1940; 1919. gadā neiznāca no 4. janv. līdz 26. maijam), iznāca 6 reizes nedēļā. Izdevēja Emīlija Elka (Benjamiņa). Redaktors Antons Benjamiņš (līdz 1939. gada 14. jūn.). Laikā no 1920. — 1938. gadam iznāca 20 000 — 200 000 lielā tirāžā. (Latviešu periodika/ LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka. — 3. sēj.: 1920 — 1940. — 1. daļa. — R., 1988. — 215. — 218. lpp.)

⁴⁰ Antons Benjamiņš dzīvē un darbā... – 166. lpp.

⁴¹ Dimants A. Latvijas dienas preses sistēma (1918-1940). Raksts. – Rīga: LU, 1994. – 22. lpp.

⁴² Latgales kristīgo zemnieku savienības avīze, pēc 1934. gada apvērsuma - Katoļu un zemnieku laikraksts. Iznāca no 1920. gada 25. janvāra līdz 1940. gada 8. augustam reizi nedēļā. Izdevējs – Latgales Kristīgo zemnieku savienība, ar 1926. g. – Kristīgo zemnieku partija, ar 1933. g. – Kristīgo zemnieku un katoļu partija, pēc apvērsuma – A. Pastors, ar 1935. g. – A. Žuromskis, ar 1937. g. – H. Trops. Faktiskais redaktors no 1920. līdz 1935. g. – J. Kārklis, pēc tam – A. Žuromskis, ar 1937. g. – H. Trops. Ar 1927. g. iznāca 3500 – 8000 lielā tirāžā. (Latviešu periodika... 304. – 305. lpp.)

⁴³ Kulturāli saimnieciskais laikraksts, izdots no 1924. gada 2. septembra līdz 1940. gada 9. augustam 6 reizes nedēļā. Izdevējs J. Greiers, ar 1927. g. – izdevniecības kooperatīvs „Zemgales Balss”. Redaktors L. Griens, ar 1924. g. – E. Blanks, ar 1926. g. – J. Greiers, ar 1927. g. – E. Blanks, ar 1928. g. 25. nov. – V. Žībelis, ar 1928. g. 11. dec. – E. Rudzītis, ar 1934. g. 1. jūn. – J. Pavlovskis, ar 1938. g. – E. Ezers, ar 1939. g. 30. sept. – M. Vagulāns. Tirāža nav norādīta. (Latviešu periodika... 706. – 707. lpp.)

preses jautājumus) apsprieda sieviešu žurnāli, no kuriem nozīmīgākie ir Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Sieviešu centra izdotais žurnāls „Darba Sieviete”⁴⁴ un pilsonisko sieviešu žurnāls „Zeltene”.⁴⁵ Politiskās simpātijas ietekmēja izpratni par problemātikas cēloņiem un atrisināšanas metodēm, bet ne vērtējumu. Savukārt Latvijas Pretalkohola biedrības izdotā „Jaunā Balss”⁴⁶ informēja par aktīvistu aktivitātēm, par valsts politiku žūpības apkarošanā, par alkoholismu kā sociālu parādību. Kad “Jaunākās Ziņas” iztirzāja minēto problemātiku, tad galvenokārt publicēja sieviešu un atturības organizāciju aktīvistu rakstus. Pārlicība, ka preseī jāaudzina tautu, ietekmēja informācijas atspoguļojumu, jo apkarojamo sociālo parādību apjoms, visticamāk tika pārspīlēts, cerot uz efektīvāku varas rīcību. Preses saturam laikabiedri pievērsa uzmanību, īpaši no 20. gadu vidus, kad Latvijā sāka izdot tabloīdus. Tos mēdza saukt par moderno jeb amerikānisko (sensāciju tipa) presi, kuras saturu atšķirībā no lielajām dienas avīzēm raksturoja kā seklu, jo tā „veselīgā un saturā bagātā lasāmā materiāla vietā sniedz rakstus un ziņas, kuri galvenā kārtā kairina, uzbudina, apreibina, valdzina un uztrauc vidusmēra lasītāja jūtas un fantāziju”, turklāt izpušķo maznozīmīgus faktus ar fantāziju, nereti sagroza, sakropļo un pat vilto īstenību.⁴⁷ Tāpēc publiskajā telpā ietekmīgā iedzīvotāju daļa, kas formulēja, uzturēja un pat veidoja pārējo lasītāju priekšstatus, šādu izdevumu saturu uzskatīja par pornogrāfisku un mēģināja panākt tās ierobežošanu. Pirmo šādu izdevumu - avīzi „Rīgas Ziņas”⁴⁸ - Latvijā nodibināja Arturs Tupiņš 1924. gada 18. oktobrī – „Jaunākās Ziņas” paziņoja, ka ar to latviešu avīžniecībā esot ienesta

⁴⁴ Izdots no 1923. līdz 1930. g., izd.: LSDSP Sieviešu centrs, red. K. Kalniņa, iznāca neregulāri. Tirāža – 1500 – 2000 eksemplāri. (Latviešu periodika... 109. – 110. lpp.)

⁴⁵ Ilustrēts žurnāls jaunavām, sievietēm un mātēm. Izdots no 1926. gada septembra līdz 1940. gada jūlijam. Līdz 1927. gada oktobrim iznāca reizi mēnesī, bet pēc tam – divas reizes mēnesī. Izdevējs: izdevniecība „Grāmata”, ar 1928. g. – J. Grīnbergs, ar 1939. g. 15. nov. – O. Krollis. Redaktore V. Vilka, ar 1927. gada maiju – K. Osvalda, ar 1937. g. 15. martu – J. Grīnbergs, ar 15. maiju arī A. Bundža, A. Dzērvīte, ar 1938. g. 1. febr. – arī L. Auzāne, bet no 1939. g. 15. nov. Žurnālu rediģēja O. Krollis. Tirāža nav norādīta. (Latviešu periodika... — 700. lpp.)

⁴⁶ Nedēļas [mēneša] laikraksts [žurnāls], izdots no 1923. līdz 1940. g., izd. Latvijas Pretalkohola biedrība, ar 1933. g. – Centrālā pretalkohola savienība, ar 1936. g. - Latvijas Pretalkohola biedrība, red. G. Ķempels, ar 1929. g. – A. Bergmanis, ar 1931. g. – A. Frīdenbergs, ar 1933. g. – O. Freivalds, ar 1936. g. – A. Prāms, J. Buks, R. Preincvalds, E. Turauskis, V. Upeslācis, E. Žīgurs, ar 1938. g. – H. Asars. No 1928. – 1932. gadam iznāca 1500 – 2000 eksemplāru tirāžā, 1939. g. – 19 000. (Latviešu periodika... — 185. – 186. lpp.)

⁴⁷ Ozoliņš Al. Laikraksti un lasītāji // Zemgales Balss. – 1926. – 16. janv.

⁴⁸ Ilustrēts sabiedriski politisks un literārs laikraksts, iznāca sešas reizes nedēļā no 1924. gada 18. oktobra līdz 1925. gada 15. decembrim. A. Tupiņš bija redaktors līdz 1925. gada augustam. Tirāža 15 000 eksemplāri. (Latviešu periodika / LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka. – 3. sēj.: 1920 – 1940. – 1. daļa. – R., 1988. – 524. – 525. lpp.)

pornogrāfija.⁴⁹ Paralēli Tupiņš no 1924. gada 12. decembra rediģēja arī nedēļas laikrakstu „Mīla un flirts”⁵⁰, ko savukārt var uzskatīt par pirmo erotisko izdevumu latviešu presē. Visilgāk iznāca viņa izdots nedēļas laikraksts „Aizkulises”⁵¹. Minētie izdevumi pētījumā izmantoti, lai analizētu, kādu informāciju cilvēki pētāmajā laika posmā uzskatīja par pornogrāfisku, savukārt kvalitatīvās preses analīze ļauj vērtēt, kā to uztvēra un vērtēja iedzīvotāju lielākā daļa.

Izpētē ņemts vērā, ka preses saturu Latvijas valsts reglamentēja, tādējādi prese īstenību neatspoguļoja burtiski. Līdz 1924. gada februārim spēkā bija Krievijas 1890. gada Preses un cenzūras likums ar vēlāko gadu papildinājumiem.⁵² Šajā laikā presi reglamentēja attiecīgi norādījumi „Noteikumos par karastāvokli”⁵³ un „Obligatīvajos noteikumos par pastiprinātu apsardzību”, ko ieviesa pēc karastāvokļa atcelšanas (ilga no 1919. gada 14. februāra⁵⁴ līdz 1921. gada 14. augustam, kad tas bija atcelts jau visā valsts teritorijā;⁵⁵ no 1919. gada 30. jūlija līdz kara stāvokļa atcelšanai pastāvēja kara cenzūra⁵⁶). Noteikumu izpildi uzraudzīja Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļa (no 1937. gada 1. aprīļa Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departaments). No 1924. gada 12. februāra līdz 1934. gada 15. maijam presi reglamentēja pirmais Latvijas Republikas Preses likums,⁵⁷ kas neparedzēja ne pirmscenzūru, ne pēccenzūru, bet uzraudzība un sankciju noteikšana atradās prokuratūras un tiesas ziņā, kuras rīkojās Kriminālprocesa likumā paredzētajā kārtībā.⁵⁸

⁴⁹ Rīgas Apgabaltiesa vakara iztiesāja // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 10. marts.

⁵⁰ Literārisks, ilustrēts nedēļas laikraksts mīlai un laulībai “Mīla un flirts” iznāca no 1924. g. 12. dec. līdz 1925. g. 23. janv. Redaktori – A. Vanags, ar 1924. g. 19. dec. M. Vanaga, fakt. red. A. Tupiņš. Laikrakstu Rīgas Apgabaltiesa 1925. g. janv. apturēja, un tās 1. kriminālnod. 19. maijā to slēdza. Tirāža nav norādīta. (Latviešu periodika... – 430. lpp.)

⁵¹ Bezpartejisks laikraksts politikai un mākslai, iznāca reizi nedēļā no 1925. gada 1. augusta līdz 1934. gada 11. maijam. Izdevumu faktiski rediģēja četru cilvēku redkolēģija ar A. Tupiņu vadībā. Tirāža – 3000 – 15 000 eksemplāri. (Latviešu periodika... – 27. – 28. lpp.)

⁵² Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem. Preses likumi un izplatīšanai aizliegtā Latvijā izdotā literatūra 1918. – 1940. gadā. – Rīga: Zinātne, 1996. – 3. lpp.

⁵³ Noteikumi par karastāvokli // LMKNK, 1919. – 43. – 46. lpp. [Izsludināts 1919. gada 13. februārī.]

⁵⁴ Pagaidu Valdības lēmums par kara stāvokļa izsludināšanu // LMKNK, 1919. – 46. lpp. [Izsludināts 1919. gada 14. februārī.]

⁵⁵ Latvijas sargs. – 1921. – 10. febr.

⁵⁶ Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem... 96. lpp.; Virspavēlnieka štāba Informācijas daļā par cenzoriem līdz 1924. gadam strādājuši literāti Pēteris Ērmanis, Jānis Sudrabkalns, Jānis Ezeriņš, Rihards Rudzītis, Kārlis Zariņš, Jānis Vainovskis, Antons Bārda, Jānis Veselis. (Veselis J. Teiksmas par manu mūžu. – Daugava, 1956. – 89. lpp.)

⁵⁷ Preses likums // LMKNK, 1924. – 71. – 73. lpp. [Izsludināts 1924. gada 12. februārī.]

⁵⁸ Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem... 97. lpp.

No 1934. gada 15. maija līdz 1938. gada 14. februārim, kad izsludināja jauno Preses likumu,⁵⁹ preses darbību reglamentēja galvenokārt administratīvi ar iekšlietu ministra noteikumiem un rīkojumiem, pamatojoties uz noteikumiem par karastāvokli (ilga no 1934. gada 15. maija līdz 1938. gada 15. februārim). No 1934. gada 15. maija līdz 17. novembrim pastāvēja iepriekšējā cenzūra, bet pēc tam presi kontrolēja pēciespieduma cenzūras veidā. Tika apturēti vairāk nekā 100 periodiskie izdevumi. Tomēr aizliegumus prese arī ignorēja. Iekšlietu ministrs ar rīkojumu 1934. gada otrajā pusē aizliedza publicēt izmeklēšanas materiālus un „ievietot piedauzīga rakstura un veida fotogrāfijas no nelaimes gadījumu vai noziegumu vietās atrastiem līķiem” (morālu un estētisku apsvērumu dēļ).⁶⁰ Tomēr 1935. gada sākumā tādi presē bija publicēti, tāpēc Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments informēja Preses un biedrību nodaļas Cenzūras biroju, ka tiks sodīti ierēdņi, kas nav izpildījuši rīkojumu.

Laikā no 1938. gada februāra līdz 1940. gada 17. jūnijam presi reglamentēja jau autoritārās valdības pieņemtais Preses likums. Izplatīšanai tika aizliegti 14 izdevumi. Likums detalizēti izklāstīja, ka periodiskajā presē cita starpā nedrīkst publicēt ziņas, kas nepareizi vai tendenciozi apgaismo valdības vai tās locekļu darbību, vai kas nepareizi apgaismo saimniecisko, kultūras un mākslas dzīvi Latvijā, tāpat ziņas, kas grauj, nievā vai nonicina baznīcu, reliģiju, ģimeni vai citus pastāvošos likumīgos iestādījumus, tāpat – mazvērtīgus, pieklājības jūtas apvainojošus vai pret labiem tikumiem vērstus rakstus, notēlojumus vai sludinājumus, kā arī rakstus, kas cildina noziedzības un noziedznieku gaitas vai ar pavadinošiem aprakstiem un attēlojumiem padara tās pievilcīgas. Pēc Otrā pasaules kara sākuma 1939. gada septembrī atkal ieviesa iepriekšējo cenzūru.⁶¹

Neskatoties uz minētajām normām, kas unificēja preses saturu autoritārajā režīmā, niansēs tas atšķīrās. Privātuņēmējiem Benjamiņiem piederošās „Jaunākās Ziņas” turpināja parlamentārās demokrātijas laikā ieturēto pret azartspēlēm vērsto politiku, taču, tā kā tagad režīma politiku nedrīkstēja kritizēt, tad par hipodromu un totalizatoru avīze vienkārši nerakstīja, kamēr autoritārās valdības sekmētā avīze „Rīts”⁶²

⁵⁹ Preses likums // LMKNK, 1938. – 119. – 125. lpp. [Izsludināts 1938. gada 14. februārī.]

⁶⁰ LVVA, 3724. f., 1. apr., 10866. l., 53. lp.

⁶¹ 20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa: Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940 / Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. – 781. lpp.

⁶² Sabiedriski politisks laikraksts, iznāca no 1934. gada 26. augusta līdz 1940. gada 10. augustam katru dienu. Izdevējs - sabiedrība „Rīts”, no 1936. gada a/s „Zeme”. Redaktors Aleksandrs Grīns līdz 1936. g., pēc tam – Ēriks Raisters līdz 1938. g., pēc tam – A. Klāvsons. Laikā no 1935. – 1939. gadam iznāca 18 850 — 100 000 lielā tirāžā. (Latviešu periodika... – 530. - 531. lpp.)

informēja regulāri. Turpretim informācija par naudas spēļu automātu esamību abos laikrakstos, kā arī „Zemgales Balsī” konstatējama tikai dažās kriminālhronikas ziņās („Latgolas Vārds” par to vispār nerakstīja), visticamāk, tāpēc, ka cilvēki, tajā skaitā ierēdņi, iekšēji nosodīja šo izklaides veidu.

Dzeltenās preses izdevumu analīze iespējama tikai par laiku līdz valsts apvērsumam, jo pēc autoritārās valdības izveidošanas tie tika slēgti, bet jaunus nebija iespējas dibināt. Tāpēc informāciju, ko publiskajā telpā pirms apvērsuma mēdza dēvēt par pornogrāfisku, prese vairs npublicēja. Runājot par pārējo sabiedriskajai tikumībai piederošo sociālo parādību atspoguļojumu autoritārā režīma presē, - par tām informēja ziņās, kas vēstīja par policijas aktivitātēm (tātad varas rīcību) konkrētās parādības apkarošanā, nevis aprakstīja šīs parādības kā tādas, kas ļautu šausmināties par to esamību. Sabiedrības noskaņojumu visefektīvāk atklāj preses analīze, kuras izpausmes brīvība režīma laikā bija ierobežota. Tas apgrūtina sabiedrības reakcijas izpēti, tomēr jāņem vērā, ka arī parlamentārās demokrātijas laikā presē dominēja šīs parādības nosodošais viedoklis. Tikai dažos gadījumos - prostitūtu delegācijas vizīte pie iekšlietu ministra, lai aizstāvētu savas intereses, epizodiska pornogrāfijas, azartspēļu, alkoholisma apkarotāju kritika – tika atspoguļoti arī dominējošajam pretēji viedokļi. Pēc valsts apvērsuma tas vairs nebija iespējams. Tomēr vara mudināja diskutēt par reprodūktīvajiem jautājumiem (rakstu sērija “Jaunākajās Ziņās”, kurā izteicās vecpuiši un vecmeitas par jautājumu „kāpēc es neprecos?”).⁶³ Tādējādi sabiedriskās tikumības problemātiku autoritārajā režīmā un parlamentārajā demokrātijā prese vērtēja vienādi – nosodoši. Tikai, ja pirms apvērsuma tā bija žurnālistu pašu iniciatīva, ņemot vērā pārliecību par preses audzinošo misiju, tad pēc apvērsuma tādu nostāju uzspieda arī vara. Tādējādi sabiedriskās tikumības atspoguļojumu presē autoritārā režīma iedibinātā preses cenzūra, vēlāk pēccenzūra un pašcenzūra ietekmēja minimāli, jo publicistu pārliecība un režīma ideoloģija vismaz šajā jomā sakrita. Tas varētu izskaidrot, kāpēc prese ne tikai 1935. gadā, bet jau 1931. gadā neinformēja par homoseksuāļu aizturēšanu, kaut gan tiesu mediķi tad veica lielāko skaitu ekspertīžu periodā (1926-1938). Tātad faktu, ka režīma laikā par dažām sabiedriskajai tikumībai piederīgām sociālajām parādībām nerakstīja, noteica, nevis

⁶³ Lācis J. Kādēļ jums ir bērni? // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 22. jūl.; Vecmeita protestē // Turpat. – 29. jūl.; Lācis J. Atbilde Siksnas jaunkundzei // Turpat. – 5. aug.; Vai tikai sieva vainīga? (Pārrunas par bezbērnu laulībām, vecmeitām un vecpuišiem) // Turpat. – 10. aug.; Pārrunas par bezbērnu ģimenēm, vecpuišiem un vecmeitām // Turpat. – 12. aug.; Ko saka vecpuišis? (Pārrunas par dzīvā spēka vairošanu) // Turpat. – 19. aug.; Kādēļ mēs neprecamies? (Lasītāju balsis) // Turpat. – 26. aug.; Lasītāju balsis // Turpat. – 2. sept., 9. sept.

režīma specifika attiecībā uz presi, bet jau agrāk izveidojušies cilvēku uzskati. Šī noklusēšana ir tikai šķietama informācijas neesamība, jo atbilde „nē” pētniecību virza dziļumā, konstatējot tās specifiskās iezīmes, kas ļauj atklāt unikālo starpkaru Latvijas iedzīvotāja priekšstatos.

Kopumā prese sniedz analīzei pietiekamus datus par cilvēku priekšstatiem sabiedriskās tikumības problemātikā, ļauj izpētīt, kā viņi vērtēja tās nozīmību, izvērtēt konkrētās sociālās parādības, valsts politiku problēmu risināšanā un tās īstenošanu, tomēr mazāk liecina par to, cik lielā mērā sabiedriskās tikumības problemātikas atspoguļojums presē atbilda īstenībai.

1. 4. Atmiņas

Sabiedriskās tikumības problemātika atmiņās minēta epizodiski, tāpēc pētījumā izmantoti piemēri, kas galvenokārt raksturo cilvēku attieksmi, tomēr dažkārt arī informē par notikumiem, par kuriem ticamākie avoti neliecina. Tuberkulozes apkarošanas biedrības priekšnieces Elzas Klaustiņas (1885 - 1971) atmiņas atklāj, ka naudas spēļu automātus Latvijā ievada no Somijas 1933. gadā.⁶⁴ Savukārt Jāņa Ezergaiļa (1898 – 1984) atmiņas, salīdzinot ar presi, liecina par spilgtu ar prostitūcijas vēsturi saistītu epizodi - par to, kā Latvijas Armijai naktī uz 1920. gada 17. jūliju nācās iejaukties, lai savaldītu baru iereibušu kareivju, kuri izdauzīja un izlaupīja Grāvju ielas atklātos namus.⁶⁵ Rakstnieks Anšlavs Eglītis (1906 – 1993) atklāj epizodes par kinofilmu cenzūru, kas liecina par to, ko cilvēki uzskatīja par nepiedienīgu izrādīšanai uz ekrāna.⁶⁶ Pedagoģa Jāņa Dāvja (1867 – 1959) atmiņas⁶⁷ faktiski uzskatāmas par alkoholisma apkarošanas vēsturi autora interpretācijā. J. Dāvis bija viens no atturības kustības līderiem, līdz ar to viņa attieksme — subjektīva. J. Dāvja atmiņas sniedz materiālu, lai izpētītu, kā veidojās alkohola apkarošanas aizstāvju priekšstati par problemātikas cēlonību, ļauj analizēt valsts īstenoto politiku alkoholisma apkarošanas jautājumā, tās veidošanas gaitu un motivāciju un to, kā to visu vērtēja tāds atturības idejas dedzīgs propagandētājs kā J. Dāvis. Taču viņa darbs

⁶⁴ Klaustiņa E. To nevar aizmirst. Patriotiskā un sociālā darbā. - [Bruklina]: Grāmatu Draugs, 1968. - 224 lpp.

⁶⁵ Ezergaiļa grāmata. Jāņa Ezergaiļa skices un atmiņas (1898 - 1984) / A. Ezergaiļa un I. Miškes red. - Itaka, 1988. - 225. lpp.

⁶⁶ Eglītis A. Lielais mēmais. Filmu žurnālista piezīmes. - [Bruklina]: Grāmatu Draugs, 1972. - 23. - 25. lpp.

⁶⁷ Dāvis J. Manas gaitas un atziņas. - Bulduri: J. Dāvja izd., 1938. - 756 lpp.

neliecina par to, cik lielā mērā sabiedriskās tikumības problemātikas atspoguļojums viņa interpretācijā atbilda īstenībai.

2. Literatūra

Visas sociālās parādības – bērnu dzemdēšana ārļaulībā, aborti, homoseksuālisms, nekaunīga uzvedība, prostitūcija un venēriskā saslimstība, pašnāvība, pornogrāfijas pieejamība, alkoholisko dzērienu un narkotiku lietošana, azartspēļu spēlēšana, ubagošana un cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem, ko Latvijas Republikā starpkaru laikā iekļāva sabiedriskajā tikumībā, ārzemju historiogrāfijā vienkopus vienā pētījumā nav analizētas. Izmantojot jēdzienu „sliktie ieradumi” (*bad habits*), lielāko daļu no tām - dzeršanu, smēķēšanu, narkotiku lietošanu, azartspēļu spēlēšanu, lamāšanos un seksuāli nepareizu uzvedību (*misbehavior*), kas ietver bērnu dzemdēšanu ārļaulībā, abortus, homoseksuālismu, nekaunīgu uzvedību, prostitūciju un venērisko saslimstību - analizējis, piemēram, vēsturnieks Džons Bērnamss (*John C. Burnham*) monogrāfijā par Amerikas vēsturi no 19. gadsimta sākuma līdz 20. gadsimta beigām tādā aspektā.⁶⁸ Pētot katru no minētajiem „sliktajiem ieradumiem” atsevišķā nodaļā, viņa mērķis ir atklāt, kā šajās sociālajās parādībās 19. gadsimtā amerikāņu sabiedrībā spēkojās divi kultūras standarti – centieni ierobežot tradicionālos „mazākos netikumus” un centieni tos attaisnot indivīda personīgās brīvības vārdā. Pētījums liecina, ka 20. gadsimta beigās dominē „slikto ieradumu” attaisnošana un ka procesa sākums datējams ar 20. gadsimta 20. gadiem, bet izšķirošais pagrieziena punkts 1933. gadā līdz ar alkoholisko dzērienu prohibīcijas atcelšanu ASV.

Ir konstatējamas arī vismaz divas citas pieejas tēmā iekļauto sociālo parādību izpētē. Viena pieeja ir izmantot socioloģijai piederīgās deviantoloģijas atziņas. Deviantās uzvedības koncepciju problēmas izpētē pielietojusi vēsturniece Natālija Lebina (*Лебина Наталья*), lai analizētu padomju pilsētas (Lēņingradas) ikdienas dzīvi 20. gadsimta 20. – 30. gados.⁶⁹ Deviantās uzvedības socioloģijas pamatproblēmas atspoguļojas monogrāfijas struktūrā. Kā tradicionālās anomālijas tiek analizētas tādas

⁶⁸ Burnham J. C. *Bad habits: Drinking, Smoking, Taking drugs, Gambling, Sexual Misbehavior, and Swearing in American History.* – New York and London: New York University Press, 1993. – 385 p.

⁶⁹ Лебина Н. В. *Повседневная жизнь советского города, 1920/1930 годы.* – Санкт-Петербург: Kikimora, 1999. – 316 с.

sociālās parādības kā alkoholisms, narkomānija, noziedzība, prostitūcija, pašnāvība. Savukārt pornogrāfijas publiskošanas un abortu jautājumus autore citu starpā apraksta, analizējot, kā notikusi ikdienas netiešā normēšana, ko viņa iedala brīvā laika (lasīšana, kino un teātra skatīšanās, mūzikas klausīšanās, kāršu spēle, dejošana) un privātās dzīves (seksuālā uzvedība) jomās.

Savukārt otra pieeja paredz sociālās parādības iekļaut pētījumā, kura izpētes objekts ir tikumiskās regulēšanas (*moral regulation*) sociālā vēsture. Sociologs Alans Hants (*Alan Hunt*) analizējis tikumisko reformu kustību vēsturi Amerikas Savienotajās Valstīs un Lielbritānijā no 17. gadsimta 90. gadiem, kad pirmā šāda kustība sāka darboties Anglijā, līdz 20. gadsimta beigām.⁷⁰ Viņš konstatējis, ka tikumiskās regulēšanas projektu mērķis bija regulēt ikdienas dzīvi. Tiem bija raksturīgas bažas par alkoholismu, azartspēļu spēlēšanu un seksuālo uzvedību, bet pastāvīgas moralizēšanas objekti bija nabagi, prostitūtas un jaunie vīrieši. A. Hants izpēti centrējis uz 19. gadsimta nogali, kas tiek uzskatīta par tikumiskās regulēšanas kustību klasisko posmu. Pētnieks tā laika morālo politiku skaidro, pētot to sekojošu kategoriju ķēdes „nacionālisms – iedzīvotāji – seksualitāte” kontekstā. Viņš hronoloģiski analizē tikumiskās kustības un konstatē, ka laikā līdz 19. gadsimta 60. gadiem to mērķis bija apkarot netikumību un uzspiest tikumību, savukārt laikā no 1870. līdz 1918. gadam tikumisko reformu kustību dalībnieki pārgāja uz seksuālās šķīstības (atturības) sludināšanu, prasot to vienādu abiem dzimumiem. Prostitūciju sāka uztvert vairs ne tik daudz kā morāles, cik medicīnas problēmu, tādējādi morālo sfēru nodalot no reliģiskās. Minētajā laikā notika vēsturiskā pāreja no problēmas izteikšanas, apspriešanas reliģiskos formulējumos uz sekulāro, izprotot to vairs ne teoloģijas, bet sociālās zinātnes jēdzienos. Savstarpēji mijiedarbojoties, par dominējošu kļuva morāli medicīniskais izteiksmes veids, bet pār seksuālās šķīstības, būtībā - paškontroles - sludināšanu 20. gadu sākumā jau dominēja sociālā higiēna, kas uzsvēra sociālo apstākļu nozīmi un regulēšanu nodeva valsts pārvaldei un mediķiem. Savukārt tikumisko reformu problemātika turpmāk tika uztverta aizvien utilitārāk - kā sociālā problemātika, kas jāpārvalda valstij.

⁷⁰ Hunt A. *Governing Morals. A Social History of Moral Regulation.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 288 p.

Tomēr biežāk ārzemju historiogrāfijā tiek pētīta kāda viena sociālā parādība (nevis to kopums). Piemēram, prostitūcijas,⁷¹ homoseksuālisma,⁷² azartspēļu spēlēšanas vēsture.⁷³ Latvijā pagaidām nav publicēta neviena monogrāfija, kas būtu veltīta kādas sabiedriskajai tikumībai piederošās sociālās parādības starpkaru vēstures izpētei. Līdzīga situācija ir arī Lietuvā un Igaunijā.

2. 1. Akadēmiski izdevumi

Tikai divas no sabiedriskās tikumības sociālajām parādībām – prostitūcija un pornogrāfijas apkarošana - ir fragmentāri analizētas zinātniskajos izdevumos Latvijā, jo to izpētes objekts ir bijis cits, piemēram, avotu edīcija par prostitūtām starpkaru Rīgā, pētījums par izplatīšanai aizliegto literatūru Latvijā (1918-1940) un Latvijas kino 20. gadsimta 20. – 30. gados.

Starpkaru Rīgas prostitūtu kā marginālas sociālās grupas vēsturi analizējušas Vita Zelče un Vineta Sprugaine grāmatā, kuru sērijā “Vēstures Avoti” 2005. gadā izdevusi Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija un Latvijas valsts vēstures arhīvs.⁷⁴ Pētnieču mērķis bija publicēt LVVA dokumentus par prostitūciju un raksturot minētās, Latvijas lielākajā pilsētā dzīvojušās sociālās grupas kvantitatīvos rādītājus, kas iegūti ar matemātiskajām metodēm apstrādājot dokumentu analīzē iegūto informāciju. Izdevumu ievada apjomīga, pašu autoru vārdiem runājot, apcere par Latvijas sociālo vēsturi no 1914. līdz 1940. gadam ar mērķi fiksēt tikai tos pagātnes fragmentus, kas viņuprāt ir svarīgas tālaika sociālo sājpu un smeldzes izpratnē. Apcerē īsi ir aprakstīta arī venerisko slimību apkarošana Latvijas neatkarības kara laikā. Prostitūcija starpkaru Rīgā raksturota desmit lappusēs, informējot par noteikumiem par venērisko slimību apkarošanu, norādot statistiku. Autore nav analizējušas valsts politiku, kas noteica prostitūtu dzīves būtisku daļu, nav pētījušas priekšstatus, kas noteica, kāpēc valstī pastāvēja tieši šāda politika, nav analizējušas situāciju ārpus Rīgas, jo tāds nebija viņu mērķis.

⁷¹ Голосенко И. А., Голод С. И. Социологические исследования проституции в России (история и современное состояние вопроса). – Санкт – Петербург: Петрополис, 1998. – 127 с.; Walkowitz Judith R. City of dreadful delight: Narratives of Sexual Danger in Late – Victorian London. – London: Virago Press, 2000. – 353 p.; Walkowitz Judith R. Prostitution and Victorian society: Women, class, and the state. – Cambridge: Cambridge University Press, 1980. – 347 p.

⁷² Tamagne F. History of Homosexuality in Europe. Berlin, London, Paris: 1919 – 1939. – Volume I. - New York: Algora Publishing, 2004. – 292 p.; Tamagne F. History of Homosexuality in Europe. Berlin, London, Paris: 1919 – 1939. – Volume II. - New York: Algora Publishing, 2004. – 343 p.

⁷³ Schwartz David G. Roll the Bones: The History of Gambling. – New York: Gotham Books, 2006. – 570 p.

⁷⁴ Zelče V., Sprugaine V. Marginālās jeb 1376. fonds. – Vēstures avoti: IV. - Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2005. – 253 lpp.

Savukārt pornogrāfijas apkarošanu literatūrā minējis, bet ne analizējis, ir filoloģijas doktors Jānis Paeglis pētījumā par cenzūras vēsturi Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam.⁷⁵ Tomēr viņa mērķis bija analizēt preses likumus un izplatīšanai aizliegtu, Latvijā izdoto literatūru minētajā laikā, kamēr divi citi saraksti - ārzemēs izdotās Latvijā ievest aizliegtās literatūras un Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts – tika apzināti atstāti ārpus izpētes loka. Autors ir nosaucis arī tos Latvijā izdotos, bet izplatīt aizliegtos izdevumus, kurus aizliedza to it kā pornogrāfiskā satura dēļ, tomēr viņš nav analizējis ne iemeslus, ne priekšstatus, kas to noteica.

Pornogrāfijas apkarošanu kino aprakstījusi mākslas doktore Inga Pērkone monogrāfijā, kas veltīta kino Latvijā laikā no 1920. līdz 1940. gadam, analizējot filmu cenzūru (sešās lappusēs).⁷⁶ Tajās I. Pērkone pētījusi filmu cenzūras procedūru, aprakstījusi iedzīvotāju attieksmi pret to, tomēr pētījumā konstatējams dažas kļūdas (īstenībai neatbilst apgalvojums, ka divertismenti Latvijā bija aizliegti no 1921. gada decembra līdz 1924. gada janvārim, kad esot tikusi ieviesta to cenzūra,⁷⁷ jo aizliegums ilga no 1921. gada 1. aprīļa un tika atcelts jau 1922. gada 9. februārī un tad arī tika noteikta to cenzūra).⁷⁸

2. 2. Raksti zinātniskos izdevumos

Starpkaru Latvijā par prostitūciju nozīmīgākās publikācijas uzrakstījis Armijas sanitārās pārvaldes priekšnieks Pēteris Sņķers (1875 – 1944). Viņa pētījumi⁷⁹ ir ievērojami ar situācijas analīzi — viņš pētī statistiku par saslimstību ar venēriskajām slimībām armijā un Rīgā dažādos sabiedrības slāņos laikā no 1919. līdz 1921. gadam, norāda cēloņus, pamato, kāpēc valstij šīs slimības būtu nesaudzīgi jāapkaro, ļaujot spriest arī par ārsta priekšstatiem par šo sabiedriskās tikumības problēmu. Sniedz materiālu izpētei, kas liecina, cik lielā mērā sabiedriskās tikumības problemātikas atspoguļojums presē atbilda īstenībai. Tomēr P. Sņķera pētījums sniedz ziņas tikai par trim gadiem. Jāņem vērā, ka viņš piedalījās prostitūcijas apkarošanas politikas

⁷⁵ Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem. Preses likumi un izplatīšanai aizliegtā Latvijā izdotā literatūra 1918. – 1940. gadā. – Rīga: Zinātne, 1996. – 139 lpp.

⁷⁶ Pērkone I. Kino Latvijā 1920 – 1940. – Rīga: Zinātne, 2008. – 137. – 142. lpp.

⁷⁷ Pērkone I. Kino Latvijā 1920 – 1940... – 137. lpp.

⁷⁸ Kļūda ir arī apgalvojums, ka Rīgā dzīvoja 93% valsts visu laikrakstu abonentu, jo fakts, ko I. Pērkone citē, runā par ko citu – par to, ka 93% no Latvijā izdotajiem laikrakstiem iespieda (nevis abonēja) Rīgā. (Pērkone I. Kino Latvijā 1920 – 1940... – 64. lpp.; Sk.: Rīga kā Latvijas galvaspilsēta. – Rīga: Rīgas pilsētas valde, 1932. - 761. lpp.)

⁷⁹ Sņķers P. Dzimuma (venerisku) slimību nozīme un to iespaids uz Latvijas nākotni // Latvijas Augstskolas Raksti. Acta Universitatis Latviensis. - II. - Rīga: [b. i.], 1922. - 191. - 208. lpp.; Sņķers P. Veneriskās slimības un prostitūcija Latvijā // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi/ dr. J. Skuja, dr. M. Brants, dr. M. Hiršbergs, dr. V. Storoženko. - Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926. - 371. - 379. lpp.

izstrādē un bija prostitūcijas reglamentācijas aizstāvis, kurš par venērisko slimību galveno avotu uzskatīja prostitūtas.

Padomju laikā publikāciju par saslimstību ar veneriskajām slimībām Latvijā no 1920. līdz 1940. gadam uzrakstījis medicīnas vēsturnieks P. Jakobsons.⁸⁰ Viņš analizējis iedzīvotāju (izdalot atsevišķi prostitūtas) saslimšanu ar veneriskajām slimībām no 1926. līdz 1936. gadam. Viņš apraksta, kā darbojās iedzīvotāju medicīniskās apkalpošanas sistēma (uz vietējo pašvaldību rēķina, slimokases, labdarības organizācijas), un norāda, ka tieši fakts, ka valsts nenodrošināja iedzīvotājiem bezmaksas medicīnisko palīdzību, negatīvi ietekmēja cīņu ar venēriskajām slimībām. Rakstā vairākkārt uzsvērts, ka venērisko slimību izplatīšanos veicināja plašā prostitūcija, kas bija sociālās nevienlīdzības sekas, kā arī ārstēšanās privātajās ārstu praksēs, nevis stacionāros. Tomēr vienkārši apgalvo, ka sociālā nevienlīdzība bija galvenais prostitūcijas iemesls, - šo secinājumu nebalsta faktu analīze.

Medicīnas vēsturnieka Alfrēda Miltiņa 1990. gada publikācija ievērojama ar statistisko datu analīzi par saslimstību ar gonoreju.⁸¹ Tomēr viņš apraksta arī Rīgas kontrolstacijas darbību, kuras mērķis bija prostitūtu sanitārā uzraudzība, raksturo prostitūcijas apkarošanas biedrības “Baltais Krusts” darbību. A. Miltiņš uzsver, ka gonorejas galvenās izplatītājas buržuāziskajā Latvijā bija prostitūtas. Kaut gan raksts sniedz informāciju par reālo situāciju, autoru nav skaidrojies situācijas cēloņus, nemaz nerunājot par to analīzi, ne arī analizējis attiecīgo valsts politiku.

Pirmo pēc neatkarības atgūšanas izdoto publikāciju par azartspēļu vēsturi starpkaru Latvijā uzrakstījis trimdas latvietis, vēsturnieks Aldis Purs.⁸² Viņš ieskicē paternālisma (valstij jābūt aizbildnei pār saviem pilsoņiem) tēmu azartspēļu politikā un norāda, ka ienākumu cenzu, kas noteica kazino pieejamību Latvijas pilsoņiem, noteica paternālā nacionālisma priekšstats. Rakstā uz Jūrmalas kazino tiek attiecināts līgums, kas tika provizoriski parakstīts par iespējamo kazino Rīgā, bet kas nekad tā arī

⁸⁰ Якобсон П. О венерической заболеваемости в буржуазной Латвии (1920 - 1940) // Из истории медицины. Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Музей истории им. П. Страдина; Латвийское научное историко-медицинское общество.— Рига: Звайгзне, 1975. - X. - с. 120. - 127.

⁸¹ Милтиньш А. Помощь больным гонореей в Латвийской Республике (1920 - 1940 гг.) // Из истории медицины / Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Музей истории им. П. Страдина; Латвийское научное общество историков медицины. - Рига: ЛМА, 1990. - XIX. - с. 113. - 123.

⁸² Purs A. The Casino and Paternal Nationalism // Vēsture: avoti un cilvēki: Humanitārās fakultātes XIII starptautisko lasījumu materiāli / Daugavpils Universitāte. – Daugavpils: Saule, 2004. - p. 152. - 173.

netika nodibināts.⁸³ Informācija par Jūrmalas kazino ir nepilnīga - autors uzskata, ka apraksta kazino izveides sākumu, kaut gan īstenībā - jau otro posmu šīs iestādes attīstībā. Rakstā nav analizēta valsts politika kazino jautājumā kontekstā ar attiecīgo nostāju pret citām kazino darbības laikā pastāvējušajām azartspēlēm.

Pornogrāfijas apkarošanā nozīmīgās Jaunatnei kaitīgas literatūras apkarošanas komisijas darbību ir pētījis Aldis Purs, tomēr publikācijas specifikas dēļ (šķirkļis enciklopēdijā) sniegtā informācija ir īsa un to nepaskaidro zinātniskais aparāts.⁸⁴

Pētnieks norāda, ka grāmatas tika iekļautas attiecīgajā sarakstā no 1927. līdz 1938. gadam, tomēr īstenībā tas tika darīts līdz padomju okupācijai.

Seksualitātes tematikas atspoguļojumu 1920. – 1925. gada latviešu presē⁸⁵ analizējusi komunikāciju zinātņu studente Inese Priedīte, apskatot tādas problēmas kā pirmslaulības un ārslaulības attiecības, seksualitāte un dzimumattiecības, aborts, prostitūcija, pornogrāfijas izplatīšana. Taču I. Priedītes uzmanība pievērsta tikai piecu gadu laika posmam un problēmām, kas attiecās uz seksualitātes atspoguļojumu presē. Viņa pētījusi, cik procentuāli lielu uzmanību prese veltījusi tai vai citai problemātikai un īsi aprakstījusi veidu, kā prese to atspoguļojusi. Nav analizēts valsts politikas konteksts, nav pētīts, vai un kāpēc prese pārspīlēja vai nepārspīlēja šīs problemātikas svarīgumu, tāpat nav skaidrots, vai atspoguļojums atbilda reālajai situācijai.

Abortu problemātiku aprakstījusi Vita Zelče, tomēr - īsā laika posmā (1938-1940), jo pētnieces mērķis bija eigēnikas, nevis abortu vēstures analīze.⁸⁶

2. 3. Publicistika

Prostitūcijas reglamentāciju dzimumu līdztiesības idejas kontekstā 1926. gadā grāmatā „Kā apkarot veneriskās slimības” izvērtējis venerologs Makss Prismans (? - ?).⁸⁷ Viņš kritizē reglamentāciju un prostitūtu sanitārās kontroles sistēmu kā neefektīvu un norāda uz tās cēloņiem. Apraksta abolicionisma pieredzi un venērisko slimību apkarošanas likumus citās Eiropas valstīs, uzsver profilakses nozīmi šo

⁸³ Tāpēc, ka secinājumi veikti, balstoties uz vienas arhīva lietas - LVVA, 3723. f. 2. apr. 1892. l. – izpēti.

⁸⁴ Purs A. Jaunatnei kaitīga literatūras apkarošanas komisija (Committee to Safeguard Youth from Harmful Literature): Latvian moral campaigners, 1927-38 // *Censorship: a world encyclopedia* / Ed. D. Jones. – vol. 2. – London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publ., 2001. - p. 1273. – 1274.

⁸⁵ Priedīte I. “Bauda bez mīlas ir izvirtība”: Seksualitātes tematika latviešu presē (1920 - 1925) // *Komunikācija. Dzimtes pētījumi*. Red. Brikše I. - Latvijas Universitātes Raksti. - 655. sēj. – Rīga: Zinātne, 2003. - 7. - 33. lpp.

⁸⁶ Zelče V. Vara, zinātne, veselība un cilvēki: Eigēnika Latvijā 20. gs. 30. gados // *Latvijas Arhīvi*. - 2006. - Nr. 3. - 94. – 137. lpp.

⁸⁷ Prismans M. Kā apkarot veneriskās slimības. Sabiedriskā un personīgā profilaktika/ tulk. El. Dumpe. - Rīga: “Dzintara” drukātava, 1926. - 74 lpp.

slimību apkarošanā. M. Prismans apgalvo, ka Latvijā pastāvējusī prostitūcijas apkarošanas sistēma bija neefektīva, tomēr secinājumus viņš pamato tikai ar loģiskiem spriedumiem, nevis ar faktiem.

Totalizatora tēmu brošūrā par zirgkopību 1930. gadā skāris Latvijas zirgu sporta biedrības valdes priekšsēdētāja biedrs Fredis Zutis (1893 - ?),⁸⁸ kad interesenti mēģināja iegūt Saeimas vairākuma atbalstu 1925. gadā aizliegtā totalizatora atļaušanai. Zutis totalizatoru vērtēja pozitīvi, taču kritizēja koncesijas pretendetu piedāvāto peļņas dalījumu. Viņa darbā raksturota sabiedrības interese par jāšanas sacensībām, minēts sacensību apmeklētāju skaits, skaidrota totalizatora darbība. Savukārt žurnālists, rakstnieks Andrejs Iksēns (1888 - 1962) 1934. gadā izdotajā brošūrā apraksta Armijas zirgu sporta kluba, viņaprāt, neētisko rīcību 1932. gadā koncesijas iegūšanā,⁸⁹ atspoguļojot šī procesa aizkulises.

Starpkaru periodā par pašnāvībām iznākušajos darbos⁹⁰ autori A. Pipirs un Jānis Kalniņš spriež par pašnāvības problēmas ģenēzi, sniedz statistiku. Taču autoru spriedumi nav pamatoti konkrētu gadījumu analīzē, līdz ar to viņu sniegtā informācija liecina par viņu attieksmi pret problēmu, nevis par reālo situāciju. Pašnāvību problēmu dažās lappusēs min Anna Žīgure 1998. gadā izdotajā grāmatā par Latvijas Republikas policijas vēsturi.⁹¹ Viņa informē par pašnāvībām (statistika, cēloņi, motivācija), kas ļauj pieņemt, ka izmantoti arhīva dokumenti, tomēr pētījumam nav zinātniskā aparāta.

Epizodi pornogrāfijas vēsturē aprakstījis jurists Andris Grūtups, kurš apkopojis faktus par prāvu pret rakstnieku Pāvilu Rozīti (1889 – 1937) un avīžu “Jaunākās Ziņas”, Latvijas Vēstnesis”, “Latvijas Sargs” redaktoru un izdevēju saukšanu pie kriminālatbildības 1923. gadā par apzināti nekaunīgu sacerējumu (stāsti “Gustavs Grasis”, “Grāfs Lavendreks”, “Apkārtnes Donžuāns”) izplatīšanu.⁹² Tā bija pirmā šāda veida prāva Latvijas Republikā. Publikācijas mērķis ir aprakstīt tiesas procesu, taču tā vēstī arī par priekšstatiem, - to, ko prāvā iesaistītās puses uzskatīja par

⁸⁸ Zutis F. Zirgu sporta attīstības pārskats. Jāšanas sacīkšu nozīme. Totalizatora jautājums. Zirgkopības izstādes. - Rīga: Vītums, 1930. - 19 lpp.

⁸⁹ Iksēns A. Zirgs un 5- latnieks. Kas katram jāzin par hipodromu. - Rīga: Autora izdevums, 1934. - 6. - 7. lpp.

⁹⁰ Pipirs A. Pašnāvības sērga, viņas cēloņi un apkarošana. - Rīga, 1934.; Kalniņš J. Cīņa pret pašnāvību. Populārs apcerējums / red. R. Kroders. - Rīga: autora izd., 1929. - 46 lpp.

⁹¹ Žīgure A. Latvijas policijas vēsture, 1928 – 1940. Trešā grāmata. - Trešā grāmata. - Rīga: Fakts, 1998. - 37. – 40. lpp.

⁹² Grūtups A. Tiesāšanās kā Māksla. Vēsturiski tiesu procesi Latvijā un citās valstīs. Pirmā daļa. - Rīga, 2001. - 92. - 127. lpp.

piedienīgu un ko par nepiedienīgu publicēšanai presē. Tomēr šo informāciju autors ir tikai nosaucis, bet nav analizējis. Viņš kļūdās, norādot, ka jau 1923. gadā Latvijā pastāvēja Pornogrāfijas un sēnalu literatūras apkaršanas komisija - tobrīd darbojas Iekšlietu ministrijas Preses un biedrības nodaļas cenzori.

Par atturības kustības dalībnieka apcerēm savu 20. gadsimta 80. gadu otrajā pusē uzrakstīto, bet 2002. gadā izdoto darbu nosaucis jurists Jānis Tāļivaldis Zemzaris (1902 – 1996).⁹³ Viņš hronoloģiski apraksta atturības kustības starpkaru posma vēsturi - uzskaita un īsi raksturo sabiedriskās organizācijas, kas iesaistījās šajā kustībā, to centienus. Īsi aprakstīts žūpības apkaršanas likums un pilsētu un pagastu pašvaldību ieguldījumu tā īstenošanā. Tomēr autors neanalizē valsts finansētā Žūpības apkaršanas fonda ieguldījumu pretalkohola propagandas darbā, jo, kā pats atzīst, tam nepieciešami arhīvu pētījumi, kurus viņš nav veicis. Darbam nav zinātniskā aparāta.

Tādējādi Latvijas starpkaru vēsturē prostitūcija un saslimstība ar veneriskajām slimībām, azartspēļu spēlēšanas, abortu izdarīšana, pornogrāfijas izplatīšanas, alkoholisma, pašnāvību problemātika ir pētīta nepietiekoši. Lielākā daļa sabiedriskās tikumības parādību — homoseksuālisms, bērnu dzemdēšana ārļaulībā, narkomānija, ubagošana, cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem — līdz šim vispār nav analizētas. Tajā pašā laikā avotu klāsts par sabiedriskās tikumības problemātiku ir daudzveidīgs un informatīvi bagāts, to sniegtā informācija pēc konfrontēšanas dažādās avotu grupās sniedz pietiekamu materiālu izpētei. Tādējādi promocijas darbs balstīts galvenokārt uz npublicētajiem un publicētajiem avotiem.

⁹³ Tautas skaidrībai: Jānis Tāļivaldis Zemzaris / Sast. Kapeniece I. – Rīga: LU, 2002. – 138 lpp.

1. NODAĻA.

SABIEDRISKĀS VIDES RAKSTUROJUMS: 1918. – 1940.

Promocijas darbā izmantotais sabiedriskās vides jēdziens tiek aplūkots Latvijas sabiedrības urbanizācijas un demogrāfiskās attīstības, kā arī to radīto problēmu vērtējuma kontekstā. Tādējādi sniegtais sabiedriskās vides raksturojums ietver lauku un pilsētu iedzīvotāju attiecību un masu kultūras mediju (radiopārraižu un kino demonstrējumu) ietekmes analīzi, sabiedrības vēstures demogrāfiskos aspektus (situāciju laulību un to šķiršanas jomā), kā arī minēto jomu problemātikas apspriešanā izmantotās retorikas ietekmi uz priekšstatiem par sabiedrisko tikumību Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam.

Pretstati ir retoriskas stratēģijas veids, kādā cilvēki domāja par realitāti.¹ Savukārt viens no populārākajiem ir lauku un pilsētas pretstatījums, kuru sociologi formulējuši centienos izprast moderno sabiedrību,² izmantojot arī progresa un pagrimuma pretstatījumu.³ Tādā kontekstā tika izteikti spriedumi par sabiedriskajā tikumībā iekļautajām sociālajām parādībām.

1. 1. Urbanizācija: lauki un pilsētas

Pētāmajā laika posmā iedzīvotāju skaits Latvijā pieauga no apmēram viena miliona 600 tūkstošiem 1920. gadā līdz gandrīz diviem miljoniem 1935. gadā. Visvairāk cilvēku dzīvoja Latgalē (apmēram 500 000 cilvēku 1920. gadā), kam sekoja Vidzeme ar vismaz simts tūkstošus mazāku iedzīvotāju skaitu (1. diagr.). Trešajā vietā atradās Rīga, kur 1920. gadā dzīvoja mazāk iedzīvotāju, nekā pārējos četros valsts apgabalos, bet 30. gados iedzīvotāju skaits galvaspilsētā (ar likumu Rīgu par Latvijas galvaspilsētu atzina 1931. gadā⁴) tikai par pārdesmit tūkstošiem atpalika no Vidzemes. Savukārt Kurzemē un Zemgalē iedzīvotāju skaits bija līdzīgs (nesasniedza 300 000 cilvēku), izņemot 20. gadu sākumu.

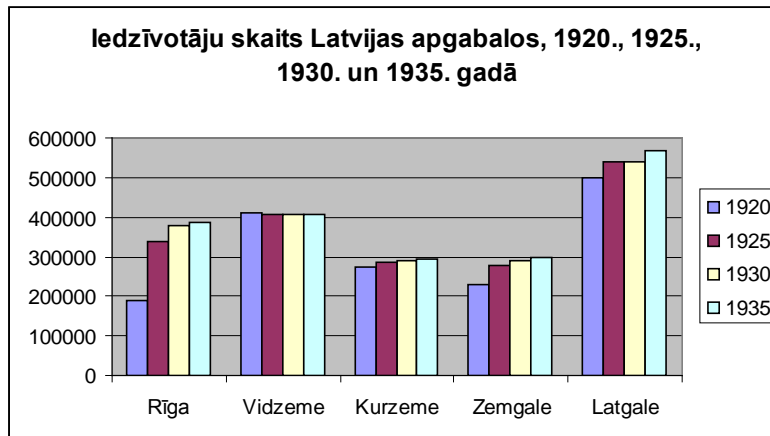
¹ Degeneration: An Introduction // Degeneration: The Dark Side of Progress. Ed. By J. E. Chamberlin, S. L. Gilman. – New York: Columbia University Press, 1985. – p. x.

² Frisby D. Cityscapes of Modernity. Critical Explorations. – Cambridge: Polity, 2001. – p. 265.

³ Blix G. Charting the „Transitional Period”: the Emergence of Modern Time in the Nineteenth Century // History and Theory 45 (February 2006). – p. 63.

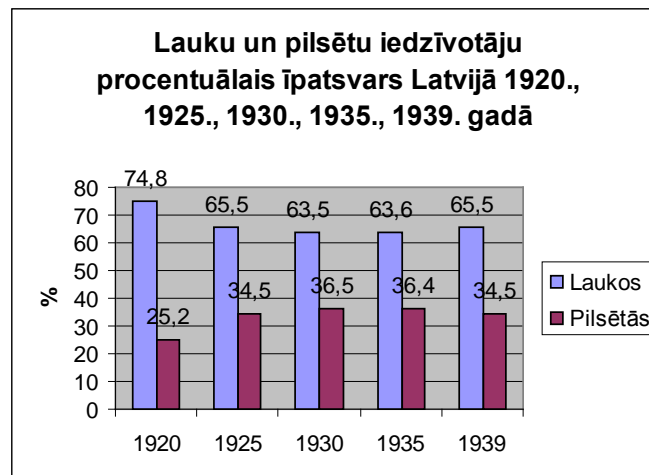
⁴ Likums par Latvijas galvaspilsētu // LMKNK, 1931. – 45. lpp. [Izsludināts 1931. gada 11. februārī.]

1. diagramma.⁵

Apmēram divas trešdaļas Latvijas iedzīvotāju dzīvoja laukos (sk. 2. diagrammu), taču tas bija vidēji valstī, kamēr reģionos (sk. 3. diagr.) - Vidzemē (85,8 līdz 83,5%) un Latgalē (85,6 līdz 84,5%) - pat vairāk kā četras piektdaļas iedzīvotāju dzīvoja laukos, savukārt Zemgalē laukos dzīvoja apmēram trīs ceturtdaļas iedzīvotāju. Tikai Kurzēmē rādītāji atbilda vidējiem valstī.

2. diagramma.⁶

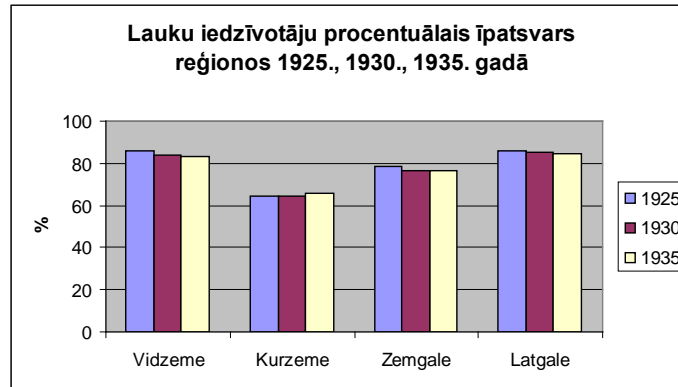

3. diagramma.⁷

⁵ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1929; 1935]. – Rīga, [1930; 1936]. – [1.; 8. – 9. lpp.]

⁶ Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 6. lpp.

⁷ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1925; 1930; 1935]. – Rīga, [1926; 1931; 1936]. – [2.; 2.; 2. lpp.]

Latvijas Republikas teritorijā jau pirms tās dibināšanas bija 30 pilsētas un tikpat tika nodibinātas laika gaitā - 1933. gadā pilsētu skaits valstī sasniedza 60 un turpmāk nemainījās.⁸ Vidzemē bija 22 pilsētas, Latgalē – 14, Kurzemē – 13, Zemgalē – 11.⁹ „Latgolas Vārds” 1932. gadā pat ironizēja, vai tikai nupat nebūs uzstādīts rekords jaunu pilsētu dibināšanā, un ka mazajai Latvijai un „mazvērtīgiem zemniekiem šie pseidokulturālie centri uzliek pārāk smagu nastu”.¹⁰

Starptautiskie standarti par pilsētu uzskata apdzīvotu vietu ar ne mazāk par 2000 iedzīvotāju, tālāk iedalot tās mazpilsētās (2000 – 10 000 iedzīvotāju), vidējās pilsētas (10 000 – 100 000), lielpilsētās (vairāk kā 100 000).¹¹ Tādējādi Latvijā lielpilsētas statusam atbilda un par tādu tika uzskatīta tikai Rīga.¹² Vidējās pilsētas bija piecas - Liepāja, Daugavpils, Jelgava, Ventspils, Rēzekne, savukārt mazpilsētas - 27. Atlikušajās 27 Latvijas pilsētās, ko par tādām nevarēja saukt pēc starptautiskajiem standartiem, iedzīvotāju skaits nerasniedza divus tūkstošus.

Vislielākais pilsētnieku īpatsvars reģionu vidū (sk. 4. diagr.) bija Kurzemē – apmēram viena trešdaļa, kas atbilda vidējam rādītājam valstī kopumā. Apmēram puse no pilsētniekiem dzīvoja Rīgā, apmēram viena piektdaļa – Liepājā, Daugavpilī un Jelgavā, tātad minētajās pilsētās dzīvoja apmēram trīs ceturtdaļas pilsētnieku (sk. 5. diagr.).

⁸ Mucinieks P. Latvijas pašvaldību iekārta. – Rīga: LU Studentu padomes grāmatnīcas izdevums, 1938. – 45. – 46. lpp.

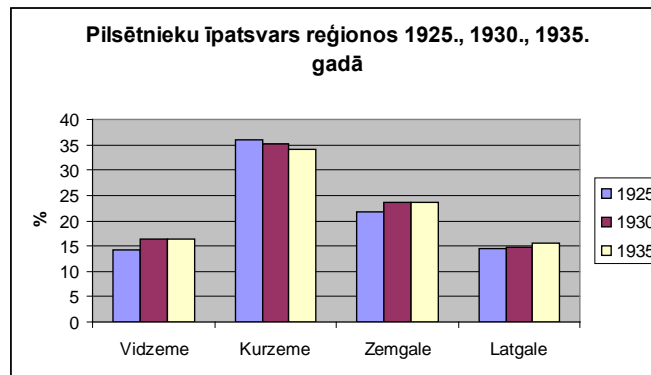
⁹ Mieriņa A. Latvijas administratīvais iedalījums (1918-1940) // Latvijas zemju robežas 1000 gados. Sast. A. Caune/ LU Latvijas Vēstures institūts. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. – 228., 229., 230. lpp.

¹⁰ Piļsatu pormerība // Latgolas Vārds. – 1932. – 7. sept.

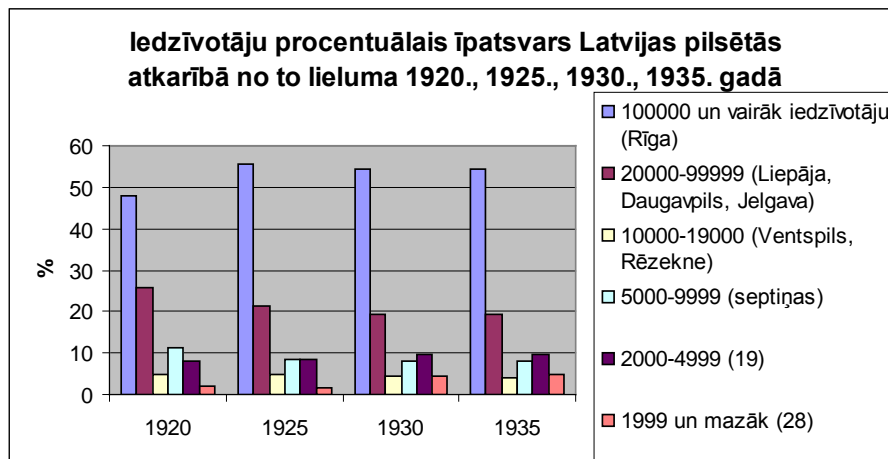
¹¹ McElligott A. The German Urban Experience 1900- 1945. Modernity and Crisis. - Series: Routledge Sources in History, - London and New York: Routledge. – 2001. - p. 2.

¹² Parns H. Rīgas lielpilsētas loma // Jaunākās Ziņas. - 1924. - 8., 9. janv.

4. diagramma.¹³

5. diagramma.¹⁴

Mazpilsētas no laukiem īpaši neatšķīrās. Tās tika raksturotas kā „mazās lauku pilsētiņas”, „tipiskas dārzu pilsētas”, kurās „valda tas pats veselīgais gars, kas laukos”, no kuriem tās ir izaugušas.¹⁵ Tādējādi lielpilsētai pretstatīja ne tikai laukus, bet arī provinces pilsētas. Reģionu prese pilsētas kā nevēlamas vietas tēlu veidoja netieši – nevis apgalvojot, bet liekot lasītājam to secināt. Salīdzinot pilsētas un lauku jauniešus, pirmos „Zemgales Balss” publicisti raksturoja kā „ietrunējušu stādu”, kamēr lauku jauniešus kā pilnīgu pretstatu tikumiski ētiskajā ziņā.¹⁶ Tieši no pilsētniecēm laucinieces samācoties visu negatīvo - „visi viņu jaunie netikumi pamazām pāriet uz laukiem”.¹⁷ Pilsētas attēloja kā vietas, „kur saplūduši visi vieglās dzīves meklētāji”.¹⁸ Negatīvi vērtētie modernie tikumi

¹³ Latvijas statistiskā gada grāmata, 1934. gads. – Rīga, 1935. – 2. lpp.

¹⁴ Latvijas statistiskā gada grāmata, 1937./ 1938. – Rīga, 1939. – 7. lpp.

¹⁵ Zemgales mazpilsēta vasarā // Zemgales Balss. – 1934. – 10. jūl.

¹⁶ Augsim tikumiskā skaidrībā (Lauku pamatskolu jaunatnes svētkos) // Zemgales Balss. – 1926. – 5. jūn.

¹⁷ Netiesāsim sievieti, bet labosimies paši // Zemgales Balss. – 1926. – 16. sept.

¹⁸ Fridrihsons V. Tagadnes kultūra // Zemgales Balss. – 1927. – 10. jūl.

(pēdīnās), tātad – netikumi, kurus raksturo moto - naudu un baudu, esot izauguši „pilsētu neveselīgajā atmosfērā”.¹⁹

Analizējot publicistiku, var izdalīt divas galvenās tēmas – pilsētas multinacionālisms un urbanizācija. Tās abas sāka apspriest 20. gadu vidū. Publicisti nosodīja pilsētu internacionālo nokrāsu,²⁰ un konstatēja, ka šī „politiskā rūsa” no Rīgas izplatās visos Latvijas apgabalos.²¹ Saimnieciskās krīzes laikā retorika kļuva uzstājīga. Nosodīja to, ka „mūsu Rīga kļuvusi internacionāla līdz nejdzībai”, skaidroja, ka zemnieks „vairs neatdos savu pilsētu sarkano varā”, ka „Rīga nekad nekļūs sarkana! Rīga taps zaļa!”²²

Savukārt raksturojot urbanizāciju (bēgšanu no laukiem nosauca par sērgu), provinces publicisti apgalvoja, ka pilsētas dzīvo uz lauku rēķina, un norādīja, ka tas nav taisnīgi, jo tautas „dabīgi veselīgo un nacionālo raksturu” latvieši saglabājuši tikai tādēļ, ka lielākoties dzīvoja uz laukiem „kā savdabīgi noslēgta zemnieku vienība, kura bija pasargāta no lielpilsētu izvirtības bacīļiem un arī bija mazāk pieejama svešu tautu kulturelam iespaidam un pārtautošanai”.²³ Ne tikai apgalvojums par lielpilsētu izvirtību, bet arī veselīgo zemnieku un izmirstošo pilsētnieku pretstatījums netieši noskaņoja laucinieku pilsētu uztvert, ja ne negatīvi, tad vismaz kā vietu, kas drīzāk ir nevēlama. Tomēr īstenību tāda spriedelēšana nemainīja – laucinieki aizplūda uz pilsētām. Latviešu zemnieku savienības politiķi Kārlis Ulmanis un Augusts Briedis apgalvoja, ka cilvēki bēg tāpēc, ka laukos grūta dzīve, savukārt grūta tā esot tāpēc, ka „pilsētas no laukiem par daudz ņēmušas un ņem”, jo laukos trūkst darba roku un palikušajiem jāstrādā pat 16 – 18 darba stundas arī par tiem, „kas pilsētās dzīvo, kā mūžīgi bezdarbnieki”.²⁴ Tātad vajadzētu gādāt par viņu „novietošanu atpakaļ laukos”, bet, tā kā bezdarbnieki ir potenciālie sociāldemokrātu vēlētajī, tad „pilsētnieku partiju īsredzīgie vadoņi” ir ieinteresēti radīt „jo lielāku plaisu starp pilsētām un laukiem”.²⁵

¹⁹ Moderni laiki un moderni „tikumi” // Zemgales Balss. – 1931. – 3. janv.

²⁰ Pētersons P. Aizmirstie tikumi // Zemgales Balss. – 1926. – 4. marts.

²¹ Lauku noskaņas // Zemgales Balss. – 1927. – 13. okt.

²² Šībelis V. Rīga taps zaļa! // Zemgales Balss. – 1931. – 26. apr.

²³ Blanks E. Laucinieku aizplūšana uz pilsētām. II. // Zemgales Balss. – 1925. – 22. apr.

²⁴ Ulmanis K., Saeimas deputāts. Vecais jautājums par jauniešiem, kas atstāj tēva sētu // Zemgales Balss. – 1928. – 11. jūl.; Briedis Aug., Saeimas deputāts. Jaunatne un lauki // Zemgales Balss. – 1928. – 2. aug.; Pilsētas un lauki // Zemgales Balss. – 1928. – 21. aug.

²⁵ Pilsētas un lauki // Zemgales Balss. – 1928. – 21. aug.

Saimnieciskās krīzes laikā retorika kļuva asāka. Tika apgalvots, ka lauku saimniecību ūtrupes veicinot „smalkais brālis” pilsētnieks, jo „mūsu arāja, mūsu brāļa ražotais maizes riecieni smalkajai pilsētai negaumē, - arājam jāgādā nauda, par ko šiem saviem smalkajiem brāļiem nopirkt ārzemju maizi, bet brālis-arājs savu ražoto maizes riecieni var likt, kur grib, smalkajam brālim gar to nav daļas.”²⁶ Runāja par to, ka zemnieks padarīts par pilsētu vergu, par pārāk ilgo pilsētu kundzību pār laukiem, kuras vietā jānāk „lietderīgai sadarbībai starp pilsētām un laukiem uz vienlīdzības principu pamatiem”.²⁷ Pilsētu strādniekiem lauku dzīve tika tēlota kā vergošana no tumsas līdz tumsai par zilu putru un siļķes asti.²⁸ Konstatēja, ka „pilsētas tapušas par cauriem maisiem, kurus lauki pūlas piebērt”, ka izsmalcinātās dzīves, baudu, izpriecu dēļ pilsētas tapušas par liesmām, uz kurām tūkstoši traucas un iet bojā.²⁹

Līdzīgi lasītājus publicisti uzrunāja arī Latgalē, aicinot latgaliešus nemeklēt laimi pilsētās.³⁰ Pilsētas un lauku attiecības raksturoja ar frāzi - „piļsata – kungs, lauki – kolps”.³¹ Tomēr, ja Zemgales apgabalā cēloņus negatīvajam meklēja lielpilsētā, Latgalē 20. gados tos piedēvēja „Baltijai” un baltiešiem jeb „čuiļiem”. 1923. gadā „Latgolas Vārds” apgalvoja, ka Vidzemes robežu tuvums graužoši ietekmē bārkaviešu tikumības līmeni, jo tur „strādāt svētdienas dienā, parasta un vienkārša lieta”.³² Tika gan atzīts, ka šo to vidzemnieki devuši labu – viensētas, pareizāku zemes, lopu izkopšanu, dažus goda vīrus, bet pārējais ļaunums vien – neticība, palaidnība, dzeršana krogos, pīšanās ar komunistiem, svētuma izsmiešana, netikumīgi kavēkļi, starp kuriem arī zaļumballes ar nepieklājīgām izrādēm, dančiem, nekaunīgiem smiekliem, ar reibinošiem dzērieniem, klaigāšanu, visādiem nedarbiem.³³

Šajos apgalvojumos bija sava daļa politisko oponentu kritizēšanas - Latgales Progresīvā tautas apvienības pārstāvji, tā sauktie progresisti,³⁴ 20. gados norobežoja latgaliešus no

²⁶ Traģēdijas // Zemgales Balss. – 1930. – 21. jūn.

²⁷ Zaļā internacionāle // Zemgales Balss. – 1930. – 4. nov.; arī: Pilsētas un lauki // Zemgales Balss. – 1931. – 23. sept.

²⁸ Bailes no lauku dzīves // Zemgales Balss. – 1934. – 16. janv.

²⁹ Divas lietas // Zemgales Balss. – 1932. – 3. jūl.

³⁰ Nameklejit laimes piļsatās // Latgolas Vārds. – 1924. – 9. apr.

³¹ Bricis J. Piļsatas un lauki // Latgolas Vārds. – 1930. – 23. maijs.

³² Borkowa // Latgolas Wārds. – 1923. – 3. janv.

³³ „Zaliumu balles” // Latgolas Wārds. – 1921. – 5. okt.

³⁴ Latgales Progresīvā tautas apvienība izveidota 1926. gadā uz 1922. gadā dibinātās Latgales Darba partijas bāzes. 1931. gadā partija apvienojās ar Latgales Demokrātisko zemnieku apvienību un izveidoja

„turīgajiem baltiešu lielgruntniekiem”, „baltiešu farmeriem”, arī viņu spēcīgākās sāncenses - Latgales kristīgo zemnieku partijas – publicisti Kurzemi, Zemgali un Vidzemi nosaukuši pat par Sodomu un Gomoru.³⁵ Rūgtumu var nojaust konstatējumā, ka „Rīgas kungi” par „īstu Latviju” skaita tikai Vidzemi un Kurzemi (Baltiju), kamēr Latgale viņu acīs ir „Sibīrija”, kur nav nekā, izņemot tumsoņas, neprašas, nabagus, mežoņus, plukatas, linu kulstītājus, malkas cirtējus, akmeņu laužējus, zirgu darba strādātājus.³⁶ Tādējādi 20. gados Latgalē pār „lauku – pilsētas” salīdzinājumu dominēja „latgaliešu – baltiešu” pretstatījums. LSDSP avīze „Sociāldemokrāts” 1926. gadā apgalvoja, ka latgaliešu („čangaļu”) attiecības ar baltiešiem („čuiļiem”) pat saasinās, jo latgaliešu partijas priekšvēlēšanu kampaņās aicinot „čuiļus” padzīt no Latgales.³⁷ Situācija mainījās 30. gados un to pamanīja pat „čuiļos” ieskaitītie zemgalieši, kuru pārstāvji atzina, ka „pašā tautā pret „baltiešiem” un pašu „Baltiju” nav nekāda naida. Naidu kurina partiju vadoņi un katoļu garīdzniecība”.³⁸ 30. gados Latgales prese konstatēja, ka baudu kāre un kaislības laukos vairojas pilsētnieku dēļ - viņi kā inteliģences zieds rādot lauciniekiem sliktu piemēru (pilsētu „mamzeles” staigā pusplikas, mālējas ar dažādiem ķīmiskiem atkritumiem un pat nogriež matus, un daudzas „lauku jaunavas arī sāk „ķēmoties” pakaļ šīm baudu un kaislību apsēstām pilsētniecēm”).³⁹

Arī pašā Rīgā dzīvojošie publicisti pilsētu 20. gados un 30. gadu pirmajā pusē nereti tēloja negatīvi. Kārlis Skalbe 20. gadu sākumā nosauca Rīgu par internacionālo gada tirgu, kur tikai svešinieki uzreiz jūtas kā mājās. Viņi katrs runā savā valodā un tikai latvietim vajag visas saprast, kamēr citās valstīs tā nenotiek. Tāpēc „še Rīgā mēs vienmēr vēl jūtamies kā svešinieki”, kā „iebraucēji no laukiem”, kuri īrē mēbelētu istabu un iet skolā, strādā kantorī vai fabrikā.⁴⁰

Latgales Zemnieku progresīvo apvienību., ko no 1932. gada sauca par Progresīvo zemnieku partiju. (Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā/ Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis. – Rīga: Jumava, 2006. - 20. – 21. lpp.)

³⁵ Zemnieki, esiet uzmanīgi! // Zemgales Balss. – 1931. – 17. sept.

³⁶ Kad Latgola nav aizmersta // Latgolas Vārds. – 1925. – 14. janv.

³⁷ „Trešā zvaigzne” // Sociāldemokrāts. – 1926. – 3. nov.

³⁸ Latgale // Zemgales Balss. – 1932. – 8. apr.

³⁹ Baudas // Latgolas Vārds. – 1930. – 8. aug.

⁴⁰ Skalbe K. Mazās piezīmes. - Rīga: Zinātne, 1990. - 196., 207. lpp.

Frāzes, ka pilsēta iznīcina, ka katrs pilsētnieks trešā, ceturtā augumā izmirst, ka Rīga sabojā cilvēkus un nākotne pieder laukiem un viņu iedzīvotājiem, nav svešas 20. gadiem.⁴¹ „Rīga iemiesoja nelatviskumu un politiski – zemniekiem nepieņemamas un iznīdējamās strāvas: sociāldemokrātiju un latviešu pilsētu pilsonības intelektuālo augstprātību. Strādnieks iemiesoja parādību, no kuras baidījās – sarkanumu; tirgotājs un rūpnieks – kapitālu, kuru vai nu nicināja vai apskauda,” norāda vēsturnieks Aivars Stranga.⁴² 1934. gadā kāds pilsētnieks atzina, ka „laucinieks priekš mums bija kas līdzīgs plēbējam, bet mēs lauciniekiem – sapnis, kuru sasniegt tiem jācenšas”.⁴³

Šo attieksmi mainīja autoritārais režīms, kas ideoloģijā Rīgu no netikuma vietas lūkoja pārveidot par „latviešu mūžīgo pilsētu”.⁴⁴ Darīja to, likvidējot iemeslu nožēlai, ka nekas Rīgā nav celts „pēc mūsu nacionālā ģimja un līdzības”.⁴⁵ 15. maija nakts tika pasludināta par robežu, ar ko nodalīja veco Rīgu, kas allaž grimusi „vācu un krievu miglā”, no jaunās, atjaunotās Rīgas, kas būs „mūsu roku labprātīgā sirsnīgā darbā celtā Rīga”.⁴⁶ 1935. gada 13. oktobrī pļaujas svētkos Koknesē Ulmanis uzsvēra, ka „Rīga mums kļūst ar katru dienu mīļāka”, jo „mūsu Rīga tagad ir latviska Rīga”.⁴⁷ 1936. gadā Ulmanis jau sludināja, ka „mums Rīga arvienu mīļa bijusi”.⁴⁸ Ja līdz 15. maijam viņš pilsētu vērtēja negatīvi, tagad – pozitīvi, atbilstoši paša sludinātajai vienības idejai.⁴⁹ Tomēr tagad vairs nebija runa par Rīgu, kuras pievilcība slēpās tās kosmopolītiskajā brīvdomībā un daudzveidīgajā kultūras dzīvē,⁵⁰ bet par Rīgu, kurai atņemta krietna daļa tās kosmopolītiskā šarma, - par latviskoto Rīgu, kura ir „mūsu”, jo „visur tagad jūtams [...]

⁴¹ Rūķu Z. Sievietēm jāklūst brīvām! // Nākotnes Sieviete. – 1924. - Nr. 14. - 211. lpp.

⁴² Stranga A. LSDSP un 1934. gada 15. maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā. - Rīga: Preses Nams, 1994. - 8. lpp.

⁴³ V. B. Laucinieki un pilsētnieki // Pašvaldību Darbinieks. – 1934. - Nr. 6. - 158. lpp.

⁴⁴ Latviešu mūžīgā pilsēta // Rīts. - 1937. - 10. jūn.

⁴⁵ Sīrotājs. Provinciāla iespaids Rīgā // Kurzemes Vārds. - 1926. - 28. maijs.

⁴⁶ Plaukstošā Rīgā // Pašvaldību Darbinieks. – 1937. - Nr. 3. - 97. lpp.; Cit. pēc: Liepiņš R. Atjaunotā Rīga // Pašvaldību Darbinieks. – 1939. - Nr. 5. - 395. lpp.

⁴⁷ Kārļa Ulmaņa runas un raksti. I-II: 1934 - 1936. V sēj. - Rīga: Zemnieka Doms, 1940. - 528. – 529. lpp.

⁴⁸ Ulmanis K. Uzvaras ceļš. Rakstu un runu izlase un izvilcumi. - Sak. J. Lapiņš. - Rīga, 1939. - 407. lpp. (No uzrunas strādnieku svētkos 1936. gada 26. jūlijā.)

⁴⁹ Viņa runu un rakstu 5. sēj. ir publicētas 156 vienības; par pilsētu viņš izsakās 14, turklāt visās pozitīvi. (Kārļa Ulmaņa runas un raksti., 142., 157., 163. – 165., 256. – 257., 315., 317., 325. – 326., 369., 376., 402. – 403., 463. – 464., 474., 491. – 492., 528. – 529., 645. – 646., 651. lpp.)

⁵⁰ Vācu žurnālists Bernhards Lamejs pēc: Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā, 1926 – 1940. - Otrās papild. izd. - Rīga: LU Jūdaikas centrs, 2002. - 162. lpp.; Kenans, Džordžs F. X. Sag. P. Raudseps // Sestdiena. – 2005. - 2. – 8. apr. - 21. lpp.

jaunais 15. maija gars”,⁵¹ kuru īstenoja ne tikai intensīvā būvniecība, bet modernizācija vispār 30. gadu otrajā pusē ne tikai Rīgā, bet visā Latvijā.⁵²

Autoritārisma ideologi pēc apvērsuma pilsētu raksturoja pozitīvi vai distancēti aprakstoši, negatīvo attiecinot tikai uz laiku pirms tā (tika raksturota pilsēta vispār, tomēr konteksts liecināja, ka runa ir par Rīgu).⁵³ Balansēt iedrošinājās tikai autoritārā režīma oficiālā žurnāla „Sējējs” galvenais redaktors Jānis Lapiņš divos ievadrakstos,⁵⁴ kuru citātos literatūrzinātnieks Harijs Hiršs balstījis apgalvojumu, ka autoritāro ideoloģiju raksturo ideja par to, ka „visa ļaunuma sakne meklējama pilsētā – šajā netikumū un pagrimuma zaņķī”.⁵⁵ Autoritārisma ideologu darbu analīze liecina, ka notika pretējais. Īstenojot nacionālisma ideoloģiju, režīms mērķtiecīgi likvidēja iemeslu Rīgu uztvert kā „svešo” kultūrā. Tas aicināja pilsētniekus atcerēties, ka latvieši ir „zemkopju cilts pēcnācēji, tā tad – laucinieki” un ka, tikai aklimatizējoties pilsētā, viņi aizmirsuši nacionālos tikumus (sirsnību, sirds skaidrību, viesmīlību, taisnīgumu, dzimtenes mīlu, patriotismu) un pārņēmuši svešautiešu diktētos (lielību, godkāri, lepnību, augstprātību, izvēlību ēdienā un apģērbā). Tātad svešautiešu dēļ radies „skaudības naids lauciniekiem pret it kā labākos apstākļos nostādītajiem pilsētniekiem un pilsētnieku naids pret lauciniekiem par šīs skaudības atklātu izrādīšanu”.⁵⁶ Ja pilsētnieki atgriezīsies pie latvju tikumiem, plaisa zudīs. Drīz to sludināja kā faktu - „nojaukti žogi starp laukiem un pilsētām, esam atkal latvieši, kam mērķis viens un viena doma: tēvzeme un brīvība”.⁵⁷

⁵¹ Top mūsu Rīga, top mūsu Latvija // Jaunākās Ziņas. - 1938. - 29. aug.

⁵² Sk.: Žagars Ē. Rīgas izaugsme 20. gs. 30. gadu otrajā pusē // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1998. - Nr. 4. - 90. - 94. lpp.

⁵³ Virza E. Zem karoga. - Rīga: Pagalms, 1935. - 190. – 200. lpp.; Kroders A. Pa jaunās ideoloģijas ceļiem. - Rīga: Autora izdevums, 1937. - 106. – 111., 165. – 166. lpp.; Grīns A., Kroders A. Jaunā Latvija. - Rīga: Valters un Rapa, 1937. - 96. – 97. lpp.; Lapiņš J. Atdzimšana. Ideoloģijas meklējumi un vērojumi. - Rīga: Pagalms, 1935. - 107., 129. – 130., 133. lpp.; Lapiņš J. Sapņi un īstenība. Ceļā uz Latvijas valsti. - Rīga: Valters un Rapa, 1938. - 278. lpp.; Jurevičs P. Lauki, pilsētas un tautas pastāvēšana // Jaunais nacionālisms. Rakstu krājums. - Jāņa Lapiņa redakcijā. - Rīga: Valters un Rapa, 1936. - 161. – 181. lpp.

⁵⁴ Ezeru acis // Sējējs. – 1937. - Nr. 7. - 674. - 676. lpp.; Pērkona valstība // Sējējs. – 1938. - Nr. 7. - 673. - 674. lpp. Turklāt Lapiņš par zaņķi tajos nav runājis. Viņa nekonkrētība drīzāk liecina par neprecīzu politiskās konjunktūras izjūtu. 1939. gadā ideoloģiski nepareizā skumšana „Sējējā” par baltvāciešu izceļošanu Lapiņam beidzās ar atlaišanu no redaktora amata. Vispirms gan sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš „Sējēja” atbildīgo redaktoru Jāni Lapiņu sodīja ar 100 latiem naudas sodu par 1939. gada decembra numura rakstu „Baltvācu pastara diena”, „kurā nepareizi apgaismota saimnieciskā dzīve mūsu zemē”. (Sodīts mēnešraksta direktors // Zemgales Balss. – 1939. – 7. dec.)

⁵⁵ Hiršs H. „Mēs ejam stāvu gaisā...” (Mazliet par autoritāro ideoloģiju) // Grāmata. – 1991. - Nr. 2. - 58. lpp.

⁵⁶ V. B. Laucinieki un pilsētnieki // Pašvaldību Darbinieks. – 1934. - Nr. 6. - 159. lpp.

⁵⁷ M. B. Rīgas seja // Latvijas Kareivis. - 1937. - 28. sept.

Pēc 1934. gada apvērsuma presē vairs neparādījās argumenti, kas veidoja pilsētas negatīvo tēlu. Netieši tika pateikts, ka pilsētas vairs nedzīvo uz lauku rēķina, jo „provincēs uzplaukuma sekmēšana” tagad bija pirmajā vietā.⁵⁸ Autoritārā valdība pagarināja darba laiku ierēdņiem, kurus daļa lauku iedzīvotāju uzskatīja par liekēžiem, – līdz 1937. gada 3. maijam viņi strādāja sešas stundas dienā (no pulksten 9 līdz 15), bet tagad – septiņas stundas (no pulksten 8.30 līdz 15.30), sestdienās no pulksten 8.30 līdz 13, pirmssvētku dienās līdz pulksten 12.⁵⁹ Tādējādi tika panākta šķietamība, ka tagad ne tikai laukos, bet arī pilsētās cilvēkiem jāstrādā smagi.

Otru pārmetumu - pilsētu internacionālismu - likvidēja, tās latviskojot, - mainot nekustamā īpašuma piederību („jā, zeme mums pieder, bet – pilsētas vēl nepieder” un paies vēl laiks līdz tās „iekarosim un pilnīgi latviskosim”⁶⁰). Piecu gadu laikā (1934-1938) latvieši (fiziskās personas) Rīgā iegādājās nekustamo īpašumu 12 miljonu latu vērtībā (nopirka 52 miljonu, pārdeva 40 miljonu latu vērtībā), kamēr cittautiešu bilance - mīnus 8 miljoni latu.⁶¹ Savukārt juridiskās personas pārdeva nekustamo īpašumu 37,7 miljonu latu, bet nopirka 33,6 miljonu latu vērtībā – ņemot vērā, ka pārdeva galvenokārt likvidētie cittautiešu uzņēmumi, gandrīz visu šo īpašumu ieguva latvieši. „Tā veidojas latviskās Rīgas seja un raksturs. Rīga paliek daiļāka ar savām jaunajām celtnēm, laukiem, ielām, dārziem; noiet no skatuves viss vecais; dzimst jaunā Rīga – latvju tautas un latvju zemes sirds!”⁶² Rīgu kā Latvijas sirdi (kā latviešu Romu un Meku, atsaucoties uz dzejnieka Pētera Aigara vārdiem) propagandēja Iekšlietu ministrijas Tūrisma birojs.⁶³

Tādējādi lielajos laikrakstos negatīvisma attiecībā uz pilsētu 30. gadu otrajā pusē nav. Pat auditorijas ziņā nomaļais Latvijas pretalkohola biedrības žurnāls „Jaunā Balss”, nosodot iedzīvotāju migrāciju uz pilsētu, tikai vienā publikācijā šausminājās, ka Rīga ir

⁵⁸ Lauki pirmā vietā // Zemgales Balss. – 1936. – 25. jūl.; Provincēs uzplaukums // Zemgales Balss. – 1936. – 10. jūn.

⁵⁹ Ierēdņiem jāstrādā 7 stundas // Zemgales Balss. – 1937. – 23. apr.; Ierēdņiem darba laiks pagarināts par 1 stundu un ierēdņiem samazināts krīzes nodoklis // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 23. apr.; Jaunais darba laiks pilsētas iestādēs // Turpat. – 1. maijs.

⁶⁰ Augstākais baušlis – ticība Visuvarenajam, ticība Vadonim. (Iekšlietu ministrijas informācijas un propagandas daļas priekšnieka Mežaraupa runa Mežmuižā, Pļaujas svētkos) // Zemgales Balss. – 1936. – 12. okt.

⁶¹ Laimiņš E. Rīgas jaunā seja // Pašvaldības darbinieks. – 1939. - Nr. 5. - 403. – 404. lpp.

⁶² Turpat.

⁶³ Skaistā metropole Rīga. - Sast. K. Krauja. Red. K. Miķelsons. - Rīga: Propaganda, 1935. [kartes nosaukums]; Vanags K. Rīga – Latvijas sirds. Īss ceļvedis pa galvas pilsētu Rīgu. - Rīga: P. Mantnieka kartogrāfijas institūts, 1938. - 68. lpp.

„nepiepildāms rijīgs pūķis”, „medus pods”, kas pievilina darbīgo skudru, kurā tā noslīkst, „ejot bojā ar lipīgām slimībām, tuberkulozi, sifilisu, gonoreju un mākslīgas dzimstības samazināšanu, izsargājoties no grūtniecības un izdarot abortus”.⁶⁴ Veselības veicināšanas biedrības 1938. gada izstādē kāds plakāts vēstīja, ka „lauki ir tautas dzīvā spēka avots, pilsētas – tā kaps”, atspoguļojot lauku un pilsētu ieguldījumu nācijas dzīvā spēka vairošanā.⁶⁵ Tomēr režīma ideoloģijas kontekstā par ļaunumu uzskatīja nevis pilsētu, bet tās lielo iedzīvotāju skaitu, zemo dzimstības līmeni, un, aicinot latviešus uz sevis atražošanu, publicisti neizmantoja negatīvo asociāciju ar pilsētu.⁶⁶ Stereotips jaušams starp rindām – vajadzība mazināt pilsētas dzīves ārējo mirdzumu, „aiz kura slēpjas garīgā tukšība”.⁶⁷ Tāpat tas konstatējams atziņā, ka bērnu „tikumiem un morālei” lielpilsētas nodara ļaunumu, jo tajās daudzi „vienmēr nīkst bezdarbā”, rādot sliktu piemēru.⁶⁸ Turpretim lauku dzīvinošais spēks tika propagandēts, apgalvojot, ka „pilsētnieku bērnu sūtīšana vasaras atpūtā uz laukiem nostiprina lauku un pilsētu sakarus” un „mazina plaisu starp pilsētnieku un laucinieku gara pasauli”.⁶⁹ Uzskats par izlepušajiem pilsētniekiem izteikts 1940. gadā, runājot par nepieciešamību taupīt.⁷⁰

Literatūrā un mākslā režīms veicināja tā saucamo pozitīvismu (cita lieta, cik cilvēku grāmatas izlasīja, cik aplūkoja gleznas), kamēr medijā ar lielāko auditoriju pilsētas nepatikas nav.⁷¹ Tas būtiski, - ja režīma mērķis būtu nomelnot pilsētu, tad, pastāvot preses cenzūrai, to izdarīt nebija sarežģīti. Tātad autoritārajā ideoloģijā progresa kategorija (Rīga kā Latvijas sirds) izteikti pārklāj pagrimuma kategoriju (pilsēta kā netikumu vieta), kaut abas pastāv vienlaikus.

⁶⁴ Reinharde G. Kā pasargāt tautas no bojāejas // Jaunā Balss. – 1936. - Nr. 11/12. - 12. lpp.

⁶⁵ Veselīgas daudz bērnu ģimenes – tautas dzīvā spēka īstākais balsts // Rīts. - 1938. - 13. marts.

⁶⁶ Blumberga Ž. Lauki un pilsētas // Latvijas Lauksaimnieks. – 1938. - nr. 3. - 75. lpp.; A. L. Nemeklē laimi pilsētā // Zemes Spēks. – 1937. - nr. 52. - 824. lpp.; Blumberga Ž. Piezīmes kalpoņu jautājumā // Zemes Spēks. – 1937. - nr. 45. - 717. lpp.

⁶⁷ Mūsu tautas pieauguma jautājums // Zemgales Balss. – 1935. – 22. marts.

⁶⁸ Bērni – uz laukiem! // Zemgales Balss. – 1936. – 25. apr.; Lauki labo pilsētas nelāgos iespaidus // Rīts. - 1935. - 14. sept.

⁶⁹ Lauku dzīves jautājumi // Zemgales Balss. – 1937. – 22. maijs.

⁷⁰ Izlepušie pilsētnieki // Zemgales Balss. – 1939. – 31. dec.

⁷¹ Grāmatas parasti izdeva 2 000-3 000 eksemplāros, kamēr „Jaunāko Ziņu” tirāža no 1920. līdz 1938. gadam bija 20 000-200 000, „Rītam” no 1935. līdz 1939. gadam – 18 850-100 000. (Rudzītis J. Paši savā valstī. Raksti par latviešu literatūru un tās sasniegumiem. Latvijas valsts divdesmit gados. - Rīga: A. Gulbis, 1938. - 47. lpp.; Latviešu periodika. 3. sējums: 1920-1940. 1. daļa. - Sast. Ā. Brempele, Ē. Flīgere, D. Ivbuļe, L. Lāce, M. Lazdiņa. - Rīga: Zinātne, 1988. - 217., 531. lpp.)

Atšķirības starp laukiem un pilsētām pastāvēja ne tikai uztverē, bet arī dzīvē. 20. gadu vidū publicisti uzskatīja, ka mūri, kas vēl pastāv starp pilsētu un laukiem, iedragās tehnikas attīstība (telefons, radiofons, elektrība, auto satiksme) – lai baudītu kultūras dzīvi pilsētās inteliģencei vairs nebūs tur arī jādzīvo, tā varēs uz pilsētu vienkārši aizbraukt. („Vēl kāda paaudze un mēs būsīm reizē i pilsētnieki i laucinieki, reizē savienojot visu labo kas atronams uz laukiem un pilsētās.”⁷²) 30. gadu sākumā viens otrs apgalvoja, ka „lielpilsētas iespaids, pateicoties ātriem satiksmes līdzekļiem, iespiežas laukos” un ka rezultātā zūd „lauku veselīgais, konservatīvais elements”, bet uzvar vieglprātība un dzīvošana vienai dienai.⁷³ Tomēr prese laukus un pilsētas vēl joprojām definēja kā divas pasaules, kuras tehniskie sasniegumi tikai tuvina, jo lauku iedzīvotāji pamazām pārņemot pilsētas dzīves īpatnības, tās kultūru, dzīves veidu, pasaules uzskatu, tikumus. Lauku dzīvē ieviešoties gan tādi lielpilsētu tikumi kā nodarbošanās ar sportu, modes apģērbi, kosmētikas lietošana, gan dažādi netikumi.⁷⁴ Tas notika ar gada tirgu starpniecību, kuru kāds laucinieks raksturoja kā ceļojošu pilsētu, kurp cilvēki dodas, lai pārdotu, iepirktos un izpriecātos.⁷⁵

Pārsvārā modernais vispirms skāra pilsētu iedzīvotājus,⁷⁶ tāpēc runāt par moderno nozīmēja runāt par urbāno vidi vai tās ietekmēm provincē. Negatīvi vērtētā progresa populārākais apzīmējums bija „modernais”, ar kuru novērtēja procesus un parādības, kuru izcelsmi saistīja ar urbanizāciju. Savukārt laukus uztvēra kā tikumu dabisko vidi. Tādējādi raizes par sabiedrisko tikumību cilvēki formulēja, skaidrojot ar moderno un pretstatot laukus un pilsētu, lauciniekus un pilsētniekus. Tieši moderno vainoja tajā, ka pieaug negatīvi vērtētās sociālās parādības, kuras uzskatīja par sabiedriskās tikumības līmeni simbolizējošām. Starpkaru gadu realitāte bija masu kultūra, kas bija, nevis kultūra, kas spontāni izcēlās no pašām masām (kā sava veida mūsdienu tautas mākslas veids), bet gan kultūra, kas tika administrēta un uzspiesta masām „no augšas”.⁷⁷ Tas tika darīts ar

⁷² Blanks E. Laucinieku aizplūšana uz pilsētām. II. // *Zemgales Balss*. – 1925. – 22. apr.

⁷³ Bezatbildības inde // *Zemgales Balss*. – 1932. – 2. aug.

⁷⁴ Starcs P., doc. Divas pasaules // *Zemgales Balss*. – 1931. – 17. okt.; Skat. arī: Pilsētu un lauku savstarpējās attiecības (Pēc doc. K. Starca lekcijas Tautas Universitātes Jelgavas nodaļā 13. maijā) // *Zemgales Balss*. – 1932. – 19. maijs.

⁷⁵ LVVA, 3724. f., 1. apr., 10871. l., 282., 281. lp.

⁷⁶ Sk. Lipša I. Arvien tuvāk. Priekšstati par moderno starpkaru Latvijā // *Rīgas Laiks*. – 2006. – N. 12. – 51. – 62. lpp.

⁷⁷ Huyssen A. *Mass Culture as Woman // Modernism's Other. Studies in Entertainment: Critical Approaches to Mass Culture*. - Ed. Tania Modleski. - Bloomington and Indianapolis, 1986. - p. 191.

dažādu mediju palīdzību, no kuriem ietekmīgākie bija prese, radio un kino. Kultūras attīstību 20. gadsimtā ietekmēja tehnoloģija.⁷⁸ Starpkaru gadus žurnālisti dēvēja par elektro-avio-radio laikmetu,⁷⁹ par tehniskā gadsimta progresu laikmetu.⁸⁰

Līdz lauku ļaudīm moderno novadīja radio, tomēr tas nebija pieejams visur. Rīgas radiofons sāka raidīt 1925. gada beigās, togad laukos to abonēja tikai 107 klienti. Lētākie bija kristāldetektora aparāti, bet tie uztvēra apmēram 40 km rādiusā ap Rīgu. Tālāk dzīvojošajiem vajadzēja vienas lampiņas aparātu, kura uzstādīšana maksāja apmēram 120 latus, bet ar pastiprinātāju, kas bija nepieciešams ārzemju raidstaciju uztveršanai, - apmēram 160 latus. Mazo abonētu skaitu laukos izskaidroja ar to, ka „šādu sumu izdot ne katrs spēj”.⁸¹ 1927. gadā laukos bija jau 888 abonenti.⁸² Tomēr pat 1928. gadā gadījās, ka dažs baidījās no radio izraisītas nervozitātes un ārprāta.⁸³ Zauru pagasta valde bija pirmā visā Jaunlatgales apriņķī, kas uzstādīja pagasta namā radio uztvērēju ar skaļruni; tas notika 1929. gadā. Daudzi radio sākumā uztvēra kā „paša velna izgudrojumu”.⁸⁴ Tomēr drīz tika konstatēts, ka laukos zūd romantika, jo radio ziņas spiež lauciniekus sekot modernam dzīves ritmam, lai noturētos konkurences cīņā.⁸⁵

1931. gadā radiofonam bija 42 000 abonētu un to kā ietekmīgu mediju novērtēja partijas.⁸⁶ 1934. gada aprīlī Latvijā bija 53 920 radio abonētu, no tiem gandrīz puse – 47,3% dzīvoja Rīgā, Vidzemē – 17,3%, Zemgalē – 14,4%, Kurzemē – 11,3%, bet Latgalē – tikai 6,1%.⁸⁷ Mazāko pārklājumu Latgalē var skaidrot fakts, ka divu latu abonēšanas maksu mēnesī šeit 1932. gadā uzskatīja par augstu.⁸⁸ 1935. gadā atzīmējot Latvijas Radiofona 10 gadus, pilsētās dzīvoja 69,3% (52 602) abonētu, bet laukos – 30,7%

⁷⁸ Naremore J., Brantlinger P. Introduction: Six Artistic Cultures // *Modernity and Mass Culture* / Eds. J. Naremore, P. Brantlinger. – Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1991. - p. 2.

⁷⁹ Dimza E. Elektro-avio-radio laikmeta slimības // *Jaunākās Ziņas*. – 1929. – 6. maijs.

⁸⁰ Pirmā Latvijas gramofonu fabrika "Bonzola" // *Jaunākās Ziņas*. – 1929. – 20. dec.

⁸¹ Kā radio izplatās uz laukiem // *Jaunākās Ziņas*. – 1925. – 29. dec.

⁸² Kruks S. Hallo, šeit Rīga – Radiofons! // *Latvijas Arhīvi*. – 2001. – N. 2. – 68. lpp.

⁸³ Kādu iespaidu atstāj radio uz cilvēka nerviem // *Jaunākās Ziņas*. – 1928. – 20. febr.

⁸⁴ Kur radio vēl ļauna gara parādība // *Jaunākās Ziņas*. – 1929. – 23. febr.

⁸⁵ Dimza E. Elektro-avio-radio laikmeta slimības // *Jaunākās Ziņas*. – 1929. – 6. maijs.

⁸⁶ Antena. Radiofons – pilsoniskās ideoloģijas kancele // *Domas*. – 1932. – nr. 5. – 408. lpp.

⁸⁷ Kur visvairāk radio abonētu? // *Zemgales Balss*. – 1934. – 18. apr.; Šis skaits samērā strauji auga – 1934. gada 1. decembrī jau bija par 7 tūkstošiem vairāk – Latvijā 60 673; reģionos abonētu skaits bija pieaudzis katrā vidēji par vienu tūkstoši, bet Rīgā – par četriem tūkstošiem. (Latvijas Radiofona abonents // *Zemgales Balss*. – 1934. – 19. dec.)

⁸⁸ Mūsu radiofons // *Latgolas Vārds*. – 1932. – 9. nov.

(23 310).⁸⁹ 1938. gadā valstī bija 119 628 abonenti.⁹⁰ Tādējādi par ietekmīgu mediju laukos radio kļuva tikai 30. gados, īpaši to otrajā pusē.

Cilvēku uzvedību ietekmēja arī tāda masu kultūras īstenība kā kino. 1930. gadā Rīgā darbojās 36 kinoteātri, kamēr 1936. gadā – 43, Vidzemē attiecīgais skaits bija 22 un 13, Kurzemē – 15 un 14, Zemgalē – 12 un 12, Latgalē 13 un 11.⁹¹ 1936. gadā valstī darbojās 25 ceļojošie kinematogrāfi. Visvairāk kino skatījās Rīgā – tur reģistrēti 78,4% no kino apmeklētājiem 1936. gadā, Kurzemē – 7,8%, Zemgalē – 7,5%, Latgalē – 3,7%, vismazāk Vidzemē – 2,6%, kur bija vismazāk pilsētnieku.⁹² Izcēlās apriņķi, kuros atradās lielākās pilsētas – Jelgava, Liepāja un Daugavpils. Statistika par apmeklētāju skaitu provinces kinematogrāfos līdz 1934. gadam netika apkopota, tomēr visticamāk 20. gados apmeklējums bija mazāks, nekā 30. gadu otrajā pusē.

Lielākā daļa Latvijas kinoteātru neatradās tiem būvētās telpās; to iekārtojums bija pieticīgs un atbilda sociālajiem slāņiem, kas tos apmeklēja. Rīgā Latgales priekšpilsētas kinoteātros vēl 1933. gadā daudzi pat smēķēja un spļāva blakussēdētājiem uz zābakiem, dažkārt arī turpat zālē izkāvās.⁹³

Kino ietekmēja cilvēku uzvedību. Vecākās paaudzes pārstāvji mēdza nosodīt jaunākās paaudzes aizraušanos ar kino; kāds jurists 1922. gadā pat norādīja: "Mans dēls palicis par noziedznieku no kinematogrāfiem. Nav neviena kino Rīgā, kurā viņš nebūtu bijis. [...] Visas tās avantūras, slepkavības, aplaupīšanas, mīlestības drāmas utt., ko pusaudži redz kinoizrādēs, atstāj uz tiem lielu iespaidu, kairina to fantāziju un spiež tos darīt redzētiem "varoņiem" pakāļ."⁹⁴ Filmas piedāvāja jaunus sievietes un vīrieša attiecību modeļus un daudzi no skatītājiem kinoteātrus izmantoja kā telpu, kur tos sākt apgūt. 1925. gada februārī vienā no Jelgavas kinoteātriem ložā kopā kāds pusaudzis kino skatījies ar divām „ielas skaistulēm”, pret kurām viņš izturējās „ļoti atklāti, pat piedauzīgi, vairāk skatīdamies savu partnerieņu „skaistumus” un skūpstīdamies, nekā filmā”.⁹⁵ Jau 1925.

⁸⁹ Latvijas Radiofona 10 gadu atcerei // *Zemgales Balss*. – 1935. – 30. okt.

⁹⁰ Ločmelis J. Telekomunikāciju vēsture. Vēsturiski notikumi, statistika, skaidrojumi, personālijas, terminoloģija, pārdomas. – Rīga: SIA Lattelkom, 2000. – 203. lpp.

⁹¹ Latvijas kultūras statistika, 1918. – 1937. / Sast. V. Sahnītis, red. M. Skujenieks. – Rīga: [b. i.], 1938. – 145. lpp.

⁹² Turpat. – 146. lpp.

⁹³ Rīgas kinopublika // *Jaunākās Ziņas*. – 1933. – 11. janv.

⁹⁴ Kinematogrāfi un noziedzība // *Jaunākās Ziņas*. – 1922. – 21. febr.

⁹⁵ „Džentlmenis” un bārdāmas // *Zemgales Balss*. – 1925. – 4. febr.

gadā mātēm tika ieteikts no kino ietekmes sargāt meitas, jo filmās rādītie mīlestības stāsti, kas bieži sākušies restorānos un kafējnīcās, reti beidzoties saderīgā laulībā.⁹⁶

Vīriešu un sievietes savstarpējās attiecības publiskajā telpā liberalizēja arī kinematogrāfa vide. Tumsā līdzās sēžot, cilvēki mēdza ne tikai skatīties kino. Ģimnāzists Oļģerts Kroders glāstīja blakus sēdētājas roku.⁹⁷ Savukārt students Arnolds Aizsilnieks konstatēja, ka kino skaistākie bija tumšie brīži, kas diemžēl bijuši bezgala īsi.⁹⁸ Prese apgalvoja, ka pārīši kinoteātru ložās filmu parasti neredz, jo izdzīvo paši savējo.⁹⁹ Humora žurnāls „Vecais Sikspārnis” 1934. gadā rādīja kavaliera monologu pie ieejas kinoteātrī. Viņš šveicaram raidīja sašutušu frāzi: „Ko? Jūs plēšiet veseli divi lati par ķiniša biļeti? Nāc, mīļā, iesim tad labāk... viesnīcā!”¹⁰⁰

30. gadu otrajā pusē Rīgas ielās neesot varējis nepamanīt cilvēkus, kas centās līdzināties filmu aktrīsēm un aktieriem, Vilis Lācis un Jānis Sudrabkalns viņus 1939. gadā dēvēja par „kinematogrāfiskajiem cilvēkiem”.¹⁰¹ Šķitis pat, ka pastaigājas no ilustrētajiem žurnāliem izgrieztas reklāmu bildes. „Pamanījis savā augumā, izskatā vai citā fiziskā īpašībā kaut kādu līdzību dievinātai filmu slavenībai, jaunais cilvēks šo līdzību cenšas pavairot visādiem līdzekļiem. Viņš uzauzē tādas pat ušiņas kā Klarkam Geblam vai Ronaldam Kolmanim, tāpat sasūkā matus kā Čārlis Farels, liek savam drēbniekam plecus uzpolstēt tikpat augstus kā Duglasam Ferbenksam; viņš piesavinājas tādu pat gaitu, manieres un mīmiku kā viņa izraudzītie ekrāna elki un, lūk: pastaigājoties pa Rīgas ielām mēs vienā pašā dienā dabūjam redzēt desmitiem Ferbenksu, Geblu, Kolmaņu, Menžū, Bankroftu, Boijē un desmitiem Gretu Garbo, Marleni Ditrichu, Kraufordu, Leanderu un Brigitu Helmu.” 1940. gada pavasarī 14-17 gadus veci jaunieši pirms pusnakts mēdza pulcēties par "Brodveju" iesauktajā Elizabetes ielā, kur „rādīja gājējiem kino filmās noskatītos trikus”.¹⁰² Vienā tādā reizē policijas kārtībnieki aizturēja pat 27 „aktierus”.

⁹⁶ Rāmaviete [Rūmane-Ķeniņa A.]. Mātes, pieskatat savas meitas! // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 14. marts.

⁹⁷ Kroders O. Mēģinu būt atklāts. Autobiogrāfisks stāsts divās daļās. – Rīga: Māksla, 1993. – 38. lpp.

⁹⁸ Aizsilnieks A. Dzīves šūpotnēs. Atmiņas. – Stokholma: Daugava, 1979. – 62. lpp.

⁹⁹ Rīgas kinopublika // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 11. janv.

¹⁰⁰ Vecais Sikspārnis. – 1934. – nr. 500.

¹⁰¹ Lācis V. Sejas, kas nemīl spoguļi. 3. // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 11. febr.; Sudrabkalns J. Esi, kas tu esi // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 12. aug.

¹⁰² Par piedauzīgu uzvešanos uz ielas aizturēti 27 jaunieši // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 17. apr.

Laukos kinematogrāfisko cilvēku nosodoši dēvēja par „pilsētnieku laukos”.¹⁰³ Avīze „Zemgales Balss” 1940. gada sākumā to komentēja sekojoši: „Smieklīgi ir, kad lauku jauneklis, pabeidzis savu darbu druvā vai mežā, ietērpjas smokingā un sasmaržojies un sapomadētiem matiem dodas uz viesībām. Un gandrīz jau par netikumu uzskatāma lauku jauniešu cenšanās kļūt pārmoderniem, skaisto dabīgo uzaču vietā veidojot šauras strīpiņas un seju pārklājot ar visiem saskatama pūdera kārtu. Pavisam bēdīgi jau ir, ja šīs pašas jaunavas nolako savus nagus sarkanus vai zaļus, kuri tādi paliek tikai vienu vakaru, jo otrā rītā, ikdienas darbā ejot, lakojušs tiek pilnīgi sabojāts.”¹⁰⁴

Kino apmeklētāju skaits liecina, ka galvenokārt ar to aizrāvās pilsētnieki, tātad apmēram trešdaļa iedzīvotāju. Tomēr tas, ka pilsētnieki kino skatījās biežāk, nenozīmē, ka redzētais viņus ietekmēja vairāk. Jautājums ir par to, kā viņi skatījās, - vai redzētais ietekmēja cilvēka uzvedību, vai veidoja viņa ideālus. Lai tas notiktu, varēja pietikt ar vienu vienīgu mūžā redzētu filmu. Būtiski lauku iedzīvotājus ietekmēja tāda masu kultūras sastāvdaļa kā ilustrētā prese, kas viņiem bija pieejamāka par kino. Vērtējot kinofilmās redzamo un preses saturu, cilvēki izmantoja pornogrāfijas jēdzienu. Šo sociālo parādību viņi iekļāva sabiedriskajā tikumībā, tāpēc tā tiks analizēta nodaļā par brīvā laika normēšanu.

1. 2. Demogrāfija: dzimumu attiecības

Kaut gan sieviešu kopējais skaits valstī pārsniedza vīriešu skaitu tikai par 4,8% (1920. gadā) līdz 3,2% (1935. gadā),¹⁰⁵ tomēr vecuma grupās, kas atradās tā dēvētajos precību gados vecumā no 20 līdz 29 gadiem, sieviešu bija izteikti vairāk nekā vīriešu. Neizdevīgākajā situācijā atradās no 1896. līdz 1900. gadam dzimušās sievietes, kuras 1920. gadā bija no 20 līdz 24 gadus vecas (sk. 6. diagr.). Šajā vecuma grupā sieviešu bija par 38 343 vairāk nekā vīriešu. Vecuma grupā no 25 līdz 29 gadiem - 24 854.

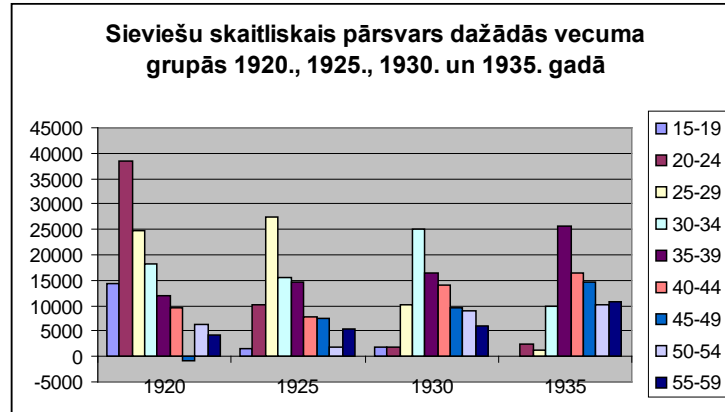
6. diagramma.¹⁰⁶

¹⁰³ Rūmnieks F. Pilsētnieki laukos // Zemgales Balss. – 1940. – 12. janv.

¹⁰⁴ Turpat.

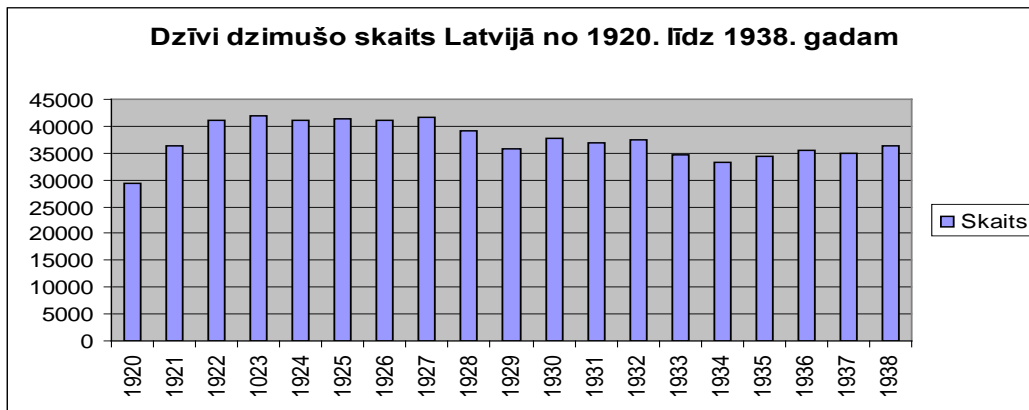
¹⁰⁵ Skujenieks M. Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. – I – III. – Rīga, 1925. – 205. lpp.; Latvijas statistiskā gada grāmata, [1929; 1935]. – Rīga, [1930; 1936]. – [1.; 8. lpp.]

¹⁰⁶ Turpat. – 204. lpp.; Latvijas statistiskā gada grāmata, [1934; 1935]. – Rīga, [1935; 1936]. – [8.; 8. lpp.]

Tobrīd satraukumam par dzimstību bija pamats – 1920. gadā valstī bija zemākā visā apskatāmajā periodā no 1920. līdz 1938. gadam - 30 tūkstoši dzimušo (sk. 7. diagr.).

7. diagramma.¹⁰⁷

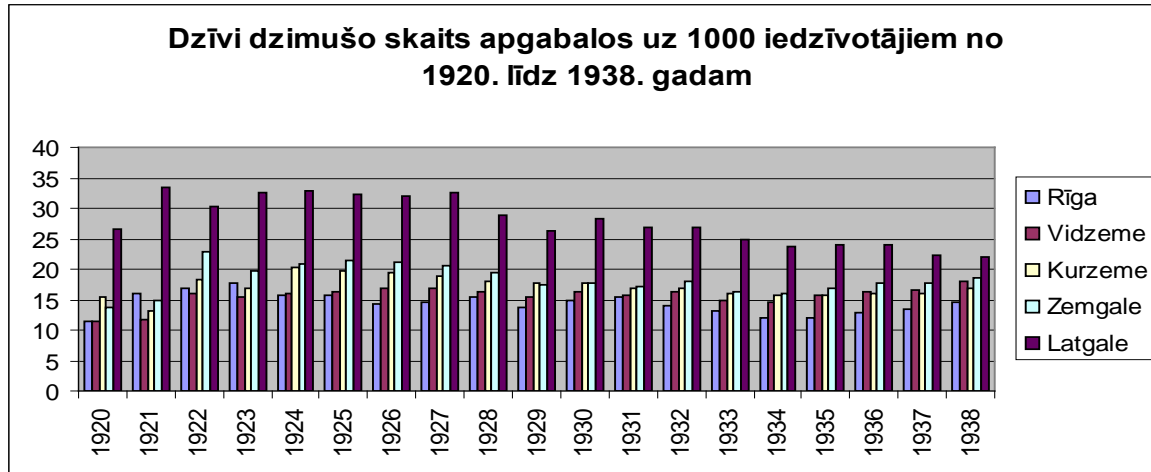
Tik maz nebija pat otrā kritiskajā – 1934. – gadā, kad piedzima apmēram 33 tūkstoši bērnu. No 1922. līdz 1927. gadam dzimstība pārsniedza 40 tūkstošus bērnu gadā, bet 30. gadu 2. pusē turējās apmēram 35 tūkstošu līmenī, 1938. gadā sasniedzot 1921. gada rādītāju. Par būtiskāko dzimstības samazināšanās cēloni, kas atbrīvojis cilvēku „vairošanās dziņu” no instinkta nepārvaramības sekām un ļāvis egoistiski tās izvēlēties, ārsts Ed. Akermanis 1928. gadā nosauca „mūslaiku pārmoderno laika garu” („viltusmodernismu”).¹⁰⁸ Luterāņi 1926. gadā noslēguši apmēram 3,4 reizes vairāk laulību nekā katoļi, bet radījuši tikai 20% no togad dzimušo skaita, kamēr katoļi ~ 50%. Luterāņu devumu viņš novērtēja vārdiem - „liels kalns dzemdējis mazu pelīti” un secināja, ka dzimumdzīve kļūst par pašmērķi, ko veicina zinātnes sasniegumi

¹⁰⁷ Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 10. lpp.

¹⁰⁸ Akermanis E., dr. Apdraudēta latvju tauta // Burtnieks. – 1928. – nr. 9. – 831. lpp.

kontracepcijas līdzekļu izstrādē.¹⁰⁹ Tomēr 30. gados apgabalu vidū (rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem) dzimstības rādītāji sāka izlīdzināties. Turklāt Latgalē tas no 1931. gada samazinājās, kamēr pārējos apgabalos pieauga no 1935. gada (sk. 8. diagr.). Tātad cilvēki arvien vairāk patērēja (baudīja), nevis ražoja (radīja bērnus).

8. diagramma.¹¹⁰

Sieviešu pārsvara kontekstā katrs neprecēts vīrietis reproduktīvā vecumā tika uzskatīts teju vai par potenciālu noziedznieku pret tautu. Seksuālā mazākuma jēdzienu publiskajā telpā Latvijā pirmo reizi lietoja 1929. gadā un attiecināja uz cilvēkiem, kuri nav laulībā.¹¹¹ Par riska grupu 20. – 30. gados uzskatīja cilvēkus, kuri nav izveidojuši savas ģimenes.

Pirmais publiskajā telpā vecpuišus par noziedzniekiem pret tautu nosauca Tautas Padomes priekšsēdētājs Jānis Čakste 1919. gada 17. novembrī.¹¹² Aicinot tautietes dzemdēt vairāk bērnus, viņš solīja runāt ar finanšu ministru par sankcijām, kas mudinātu vīriešus laulāties. Latviešu sieviešu savienība 1920. gadā prasīja ieviest nodokļu sistēmu atkarībā no bērnu skaita.¹¹³ Prese vēstīja, ka Finanšu ministrijas ierēdņi iecerējuši no 1. oktobra vecpuišiem piemērot nodokli saskaņā ar gadu cenzu - sākot no 25 gadu vecuma novilkt 25% ienākumu, katru nākamā gada vīrietim šo nodokli palielinot pat 1% un tā līdz 50 gadu vecumam, kurā vecpuišis nodoklī samaksātu jau 50% no ienākumiem.¹¹⁴

¹⁰⁹ Turpat. – 827. lpp.

¹¹⁰ Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 10. lpp.

¹¹¹ Dr. M. Hiršfelds par "seksuālo mazākumu" tiesībām // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 27. apr.

¹¹² Čakste J. Diskrēts lūgums mūsu tautietēm // Jaunākās Ziņas. – 1919. – 17. nov.

¹¹³ Latvijas Sieviešu savienība // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 16. febr.

¹¹⁴ Vecpuišu nodoklis // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 9. jūl.

Iejas pretinieki norādīja, ka demokrātiskā valstī vecpuišiem un vecmeitām būtu jābūt vienādām tiesībām.¹¹⁵ (“Ja ar vecpuišu nodokli būtu domāts pacelt pilsoņu “ražu”, tad tāda rīcība arī nebūs pareiza. Valstij nav nekāda labuma, ja “ražo” nīkuļus un noziedzniekus, tāpēc vajadzētu nevis spiest visus kautko “ražot”, bet izsniegt pabalstus tiem, kas ko labu ražo. Pāri bez bērniem būtu skaitāmi vecpuišos un vecmeitās.”¹¹⁶) Tāpat norādīja, ka slēpts vecpuišu nodoklis jau pastāv ienākuma nodokļa veidā, kas ģimenes cilvēkiem tika procentuāli samazināts atkarībā no ģimenes locekļu skaita.¹¹⁷ Tomēr rīcība plāniem nesevoja, tāpēc ierosinājumi “aplīkt ar lieliem nodokļiem vecpuišu gadus, lai veicinātu apprecēšanos jaunībā” tika aktualizēti laiku pa laiku.¹¹⁸

Tomēr piecu gadu laikā – no 1920. līdz 1925. gadam – skaitliskās attiecības Latvijas sieviešu un vīriešu starpā mainījās.¹¹⁹ Kamēr 1920. gadā no vīriešiem 25 līdz 30 gadu vecumā precējušies bija apmēram 30,3%, 1925. gadā – jau 41,3%. Tāpat vecumā no 30 līdz 35 gadiem šis procents pieauga no 53,1% līdz 63,5%. Statistiķis Marģers Skujeniņš 1925. gadā secināja: „Kad ievērojam tikai personas, kuras atrodas vecumā, kurā mēdz slēgt laulības, un kuras vēl nav precējušās, tad skaitliskās attiecības starp abiem dzimumiem tagad ir uzskatamas par pilnīgi normālam. 92,6% no visiem vīriešiem, kuri Latvijā precas, ir 20 – 50 gadus veci un tāpat 92,1% no visām sievietēm, kuras precas, ir 20 – 40 gadus vecas. Kad ņemam abu dzimumu piederīgos, kuri atrodas augstāk minētā vecumā un vēl vai vairs nav precējušies, tad iegūstam pat nelielu vīriešu pārsvaru.”¹²⁰

Neskatoties uz to, vecpuišu jautājumu cilvēki turpināja apspriest, izmantojot jau nostiprinājušos stereotipus, kuru uzturēšanu veicināja arī business - vecpuišu tēma bija atraktīva reklāma. Rakstnieks Aleksandrs Grīns no 1925. gada 1. marta pat izdeva žurnālu “Vecpuišis”, kas vecmeitu problēmu humoristiski ieteica atrisināt, ieviešot

¹¹⁵ Domas par vecpuišu nodokli // *Jaunākās Ziņas*. – 1920. – 14. jūl.

¹¹⁶ Vēl par vecpuišu nodokli // *Jaunākās Ziņas*. – 1920. – 21. jūl.

¹¹⁷ Noteikumi par ienākuma nodokli // *Valdības Vēstnesis*. – 1920. – 21., 22., 24., 27., 28. apr.; Pārlabojumi un papildinājumi noteikumos par ienākuma nodokli // LMKNK, 1924. gads. – 115. lpp.; Nodokļi Latvijā. Rīgas pils. X. Iecirkņa nodokļu inspektora A. Jabloņeva redakcijā. Rīga, 1931, XXIII. Lpp.; Urtāns A. *Nodokļu un nodevu vēsture Latvijā*. Rīga: Valsts Ieņēmumu Dienests, 2003, 50. lpp.

¹¹⁸ Pīpiņa B. Diskrēti jautājumi atklātībā // *Jaunākās Ziņas*. – 1923. – 2. marts.; Rinda vecpuišiem... // *Jaunākās Ziņas*. – 1923. – 20. apr.; Vecpuišu nodoklis // *Jaunākās Ziņas*. – 1923. – 2. jūn.; Vecpuiša nodokļa projekta // *Jaunākās Ziņas*. – 1923. – 8. sept.; Slēpts vecpuišu nodoklis // *Jaunākās Ziņas*. – 1924. – 20. okt.; Kā pacelt dzimstību Latvijā. Vecpuišu nodoklis vecmeitām par labu // *Rīgas Ziņas*. – 1924. – 10. dec.; Precību tirgus Latvijā? // *Rīgas Ziņas*. – 1924. – 11. dec.

¹¹⁹ Skujeniņš M. Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. – I – III. – Rīga, 1925. – 211. lpp.

¹²⁰ Turpat. – 212. lpp.

daudzvīrību un izmantojot akciju sabiedrības principu - katru precēties kāru vecmeitu uzskatīt par kustamu īpašumu, uz kuras vārda izlaist akcijas, kuru skaitu noteiktu Veselības departamenta, Valsts kases, vecmeitu savienības, vecpuišu arodbiedrības pārstāvju komisija. Akcijas iegūtu pilngadīgi un precēties spējīgi vīrieši, saņemot dividendes no vecmeitas pūra vai (pūra neesamības gadījumā) no Valsts kases (jo neglītāka vecmeita, jo lielākas dividendes).¹²¹ 1926. gadā Al. Ozoliņa komēdija „Vecpuišu nodoklis” pulcēja teātra skatītājus Jelgavā,¹²² savukārt Nacionālajā Teātrī publiku 1927. gadā saistīja Pāvils Gruzna ar tāda paša nosaukuma lugu, kurā darbojās naidīgās Vislatvijas brīvpuīšu loža un Vislatvijas brīvmeitu līga.¹²³

Vecmeitu un vecpuišu biedrības nebija jāizdomā. Bezpeļņas organizāciju “Trūcīgu līgavu pabalstīšanas biedrība” reģistrāciju Rīgas apgabaltiesā pieteica jau 1923.gadā¹²⁴ un tā tika reģistrēta nākamajā gadā.¹²⁵ (Ebrejiem tādas biedrības pastāvēja jau pirms Pirmā pasaules kara.) Par trūcīgām līgavām biedrības dibinātāji (vācieši) uzskatīja, mūsdienā terminoloģijā runājot, neprecētās pensionāres (biedrības mērķis bija finansiāli pabalstīt neprecētas sievietes, kuras „caur darba nespēju, vaj arī aiz līdzekļu trūkuma vecuma dienās nokļuvušas spaidīgā stāvoklī”).¹²⁶ Biedrību likvidēja 1938. gadā, jo tajā bija mazāk par divdesmit biedrēm.¹²⁷

Savukārt biedrība “Latvijas vecpuišu klubs” tika reģistrēta 1928. gada 23. maijā,¹²⁸ tomēr nepastāvēja pat gadu, jo policija 1928. gada beigās kluba telpās pieķēra 21 personu (kamēr viesu grāmatā bija pierakstītas desmit) spēlējam azartspēles,¹²⁹ tāpēc Rīgas apgabaltiesa 1929. gada 27. martā nosprieda biedrību slēgt.¹³⁰

¹²¹ Škandal Hans. Daudzsievība vai daudzvīrība? (Kā atrisināt Latvijā vecmeitu jautājumu) // Vecpuišis. – 1925. – N. 1. – 3. lpp.

¹²² Zemgales Balss. – 1926. – 4. marts.

¹²³ Kārklīņš J. Vecpuišu nodoklis jeb brīvmeitu cīņa ar brīvpuīšiem (Pāvila Gruznas 6 ainu traģikomēdijas pirmizrāde NT) // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 21. maijs.; Jēger-Freimane P. “Vecpuišu nodokli”. Pāvila Gruznas traģikomēdija 6 ainās. // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1927. – N. V./VI. – 480. – 481. lpp.

¹²⁴ Līgavu biedrība Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 23. jūl.

¹²⁵ LVVA, 3724. f., 1. apr., 7267. l., 15. lp.

¹²⁶ Turpat, 19. lp.

¹²⁷ Turpat, 4. lp.

¹²⁸ Vīnē jau 1926. gadā bija nodibināta “Vīriešu tiesību aizstāvēšanas līga”, kas 1929. gadā plānoja sasaukt 1. pasaules kongresu. (Diziņš L. [“JZ” speciālkorespondents Vīnē] Visu zemju vīrieši, apvienojieties! // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 4. jūn.)

¹²⁹ Kā “vecpuiši” kavē laiku // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 31. dec.; Slēgs vecpuišu biedrību Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 23. janv.

¹³⁰ LVVA, 3724. f., 1. apr., 1078. l., 15., 20. lp.

Vecpuišu nodokļa nepieciešamību ekonomiskās krīzes laikā izvirzīja Latvijas valsts un pašvaldību darbinieku biedrība.¹³¹ Latviešu sieviešu biedrības aktīviste Emīlija Lazdiņa komentēja, ka tas notiek “taisni laikā”, jo lielākā daļa vecpuišu ienākumu aizriņojot uzdzīvē, bet būtu labāk to novirzīt „pāris zeltmatainu galviņu audzināšanai”.¹³² 1931. gadā deputāti uzdeva valdībai iesniegt Saeimai likumprojektu par vecpuišu nodokli.¹³³ Visticamāk to atlika ekonomiskās krīzes dēļ, kā notika ar līdzīgu ierosinājumu Latvijas Sieviešu organizāciju padomē 1932. gada rudenī.¹³⁴

Īpaša Starpresoru komisija bērnu dzimstības pacelšanas jautājumā vecpuišu nodokli sāka apspriest 1936. gadā. Tagad vārdu „vecpuišu” lika pēdiņās, jo nodokli plānoja piemērot ne tikai vīriešiem, bet arī sievietēm, turklāt arī laulātajiem un – ne tikai tiem, kuriem nebija bērnu, bet arī tiem, kuriem bija viens un pat divi.¹³⁵ Tomēr Pašvaldību departamenta 1936. gada rudenī izstrādātie papildinājumi likumā par pagastu pašvaldībām paredzēja palielināt pašvaldības nodokli neprecētajiem un precētajiem bez bērniem (par 100%) un precētajiem, kuriem ir viens bērns (par 50%).¹³⁶ Progresīvā nodokļa maksātājiem paredzēja neapliekamo minimumu pazemināt no 2000 uz 1200 latiem. Nodoklim pakļautu apmēram 250 tūkstošus laucinieku. Plānu uzlabotā variantā autoritārā valdība publiskoja tikai 1939. gada pavasarī.

Savukārt 1937. gadā tika ieviests 4% atvilkums bezbērnu valsts darbinieku un strādnieku algām, ko attiecināja tikai uz precētajām valsts darbiniecēm un strādniecēm,¹³⁷ apliecinot, ka vēl joprojām dominēja kristīgi patriarhālie priekšstati par dzimumu lomām. Sieviete nepiemēroja bezbērnu nodokli, jo uzskatīja, ka ne jau viņa ir vainīga pie tā, ka nav precējusies. Lūgumā iekšlietu ministram atļaut atvērt Rīgā Laulību vidutāju biroju 1936. gadā rakstītāja īpaši uzsvēra, ka pat, ja dāma pēc fotogrāfijas izvēlēties kungu un pēdējais piekritīs tikties, „adrese tiks izsniegta tikai kungam, lai nerastos tāds stāvoklis, ka dāma bildina kungu, kas runā pretī mūsu senču labiem tikumiem”.¹³⁸

¹³¹ Prasa vecpuišu nodokli // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 21. dec.

¹³² Lazdiņa E. Vecpuišu jautājums // Sieviete. – 1931. – N. 3. – 36. lpp.

¹³³ Latvijas Republikas III Saeimas VIII sesijas 7. sēde 1931. gada 10. februārī. – 291. sl.

¹³⁴ LVVA, 2497. f., 1. apr., 27. l., 310. lp. [LSOP sēde 1932. gada 10. oktobrī.]

¹³⁵ LVVA, 3723. f., 1. apr., 675. l., 2. lp.

¹³⁶ Turpat, 40. lp.

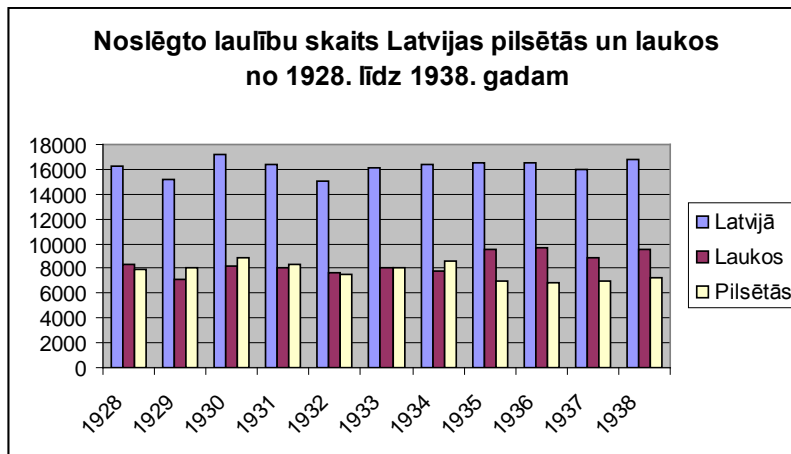
¹³⁷ Priekšrocības ģimenes cilvēkiem // Rīts. – 1937. – 2. jūn.

¹³⁸ LVVA, 3724. f., 1. apr., 10867. l., 123. lp.

Bezbērnu personu ienākumus ar nodokli aplika arī citās Eiropas valstīs,¹³⁹ ko autoritārā valdība varēja uztvert kā apstiprinājumu savām iecerēm.¹⁴⁰ 1938. gadā prese vēstīja, ka valsts darbā nepieņems cilvēkus, kuri ir vecāki par 30 gadiem, bet vēl nav precējušies.¹⁴¹ Likumprojektu, kas palielinātu mantojuma nodokli vecpuišiem, 1939. gada aprīlī apsprieda Tirdzniecības un rūpniecības kamerā,¹⁴² bet jūnijā - likumprojektu par ienākuma nodokļa mainīšanu neprecētiem un bezbērnu ģimenēm un tā atvieglojumu daudz bērnu ģimenēm, sākot ar trim bērniem.¹⁴³ Tomēr līdz padomju okupācijai to īstenot nepaspēja.

No 1928. līdz 1938. gadam ik gadu Latvijā slēdza ~ 16 tūkstošus laulību. Kaut gan laukos dzīvoja divas trešdaļas valsts iedzīvotāju, līdz 1934. gadam tur noslēdza apmēram tikpat laulību, cik pilsētās, kur dzīvoja par trešdaļu mazāk cilvēku kā laukos (sk. 9. diagr.). Tātad laucinieki precējās retāk, nekā pilsētnieki.

9. diagramma.¹⁴⁴

¹³⁹ Nepieredzēti bargs nodoklis vecpuišiem // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 22. jūl.; Drakonisks likums pret vecpuišiem Itālijā // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 25. aug.; Kā Francijā veicinās dzimstību // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 8. jūl.; 80 dekrētu tikumības un valsts aizsardzībai Francijā // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 29. jūl.; Franču jaunais ģimenes kodekss // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 2. aug.

¹⁴⁰ Andersons J., cand. oec. Priekšrocības daudz bērnu ģimenēm // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 14. janv.; Kādus nodokļus maksās neprecētie un bezbērnu ģimenes? // Rīts. – 1939. – 26. marts.; Freijvalds R. Tautas dzīvā spēka fonds // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 22. apr.

¹⁴¹ Neprecējušos nepieņems valsts dienestā // Rīts. – 1938. – 2. sept.

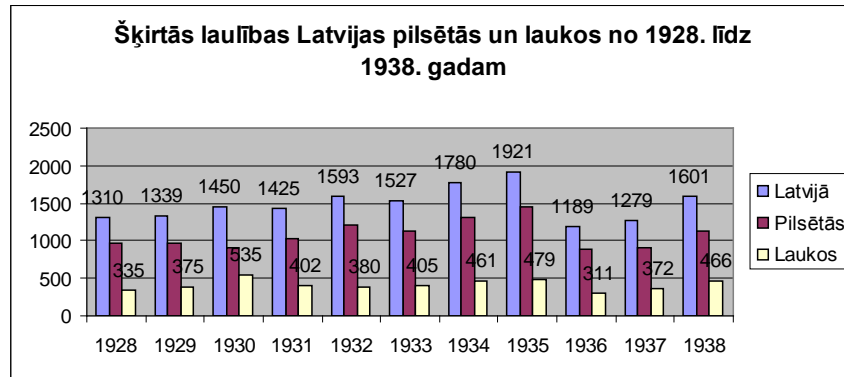
¹⁴² Vecpuiši maksās lielāku mantojuma nodokli // Rīts. – 1939. – 19. apr.

¹⁴³ Top likums par nodokli neprecētiem un bezbērnu ģimenēm // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 12. jūn.; Ienākuma nodokļa maksātājus šķiros pēc ģimenes lieluma // Rīts. – 1939. – 22. jūn.; Ienākuma nodokļa atvieglojumi daudz bērnu ģimenēm // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 22. jūn.; Atvieglojumi daudz bērnu ģimenēm (LTRK komisijas atzinumi par jauno ienākuma nodokļa likumprojektu) // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 4. jūl.; Kādas likmes paredz jaunais ienākuma nodokļa likumprojekts // Rīts. – 1939. – 15. aug.

¹⁴⁴ Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 10. lpp.

Tikai no 1935. gada laukos noslēdza vairāk laulību kā pilsētās, taču, rēķinot uz iedzīvotāju skaitu, pilsētās tik un tā laulājās vairāk, tomēr vairāk arī šķīrās. Laukos šķīra 25,6% (1928. g.) līdz 29,1% (1938. g.) no valstī šķirtajām laulībām (sk. 10. diagr.).

10. diagramma.¹⁴⁵

Visvairāk – laulību laukos izšķīra 1930. gadā (36,9%), iespējams, ekonomiskās krīzes ietekmē. 1936. gadā valstī pēkšņi samazinājās šķirto laulību skaits. Ideologi to skaidroja ar atvесеļošanas sabiedrības pamatos,¹⁴⁶ tomēr ticamāk, ka to ietekmēja laulības šķiršanas nodevas paaugstināšana 1935. gada 15. jūnijā no 8 uz 60 latiem.¹⁴⁷ Tomēr jau 1937. – 1938. gadā laulību šķiršanas skaits pieauga.

Šķirto laulību skaits ļāva secināt, ka laucinieku ģimenes dzīvei stiprāki un veselīgāki pamati nekā pilsētās, tomēr īstenībai neatbilda 1937. gada sākumā apgalvotais, ka no valstī šķirtajām laulībām „tikai ap 5% krīt uz lauciniekiem”.¹⁴⁸ Tātad prese idealizēja lauciniekus (1940. gadā apgalvots, ka dzīve pilsētās veicina laulību iziršanu, jo visvairāk tās tiek šķirtas Rīgā).¹⁴⁹ Latgalē un Vidzemē noslēgtās laulības bija stabilākas (sk. 11. diagr.).

11. diagramma.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1928-1939]. – Rīga, [1929-1940]. – [34.; 38.; 46.; 33.; 26.; 24.; 27.; 33.; 32.; 32.; 30. lpp.]

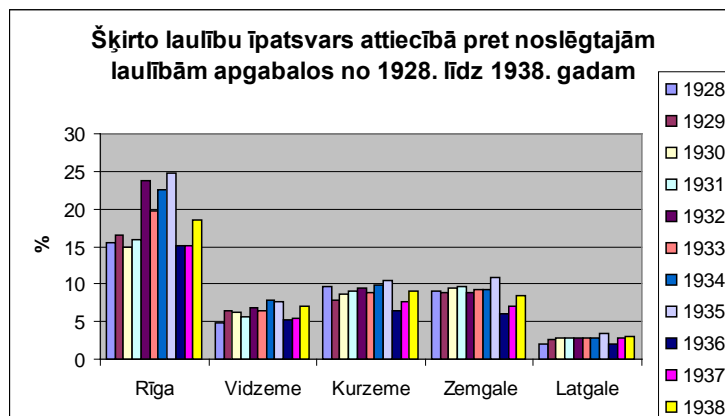
¹⁴⁶ Atvесеļošanās sabiedrības pamatos // Rīts. – 1936. – 13. febr.

¹⁴⁷ Pārgrozījumi un papildinājumi Civilprocesa nolikumā // LMKNK. 1935. gads. – 191. lpp. [Stājās spēkā 1935. gada 15. jūnijā.]

¹⁴⁸ Nams, kurā satek dzīves pavedieni // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 4. febr.

¹⁴⁹ Dzīve pilsētās veicina laulību iziršanu. (Visvairāk šķirtu laulību Rīgā) // Rīts. – 1940. – 16. apr.

¹⁵⁰ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1928-1939]. – Rīga, [1929-1940]. – [34.; 38.; 46.; 33.; 26.; 24.; 27.; 33.; 32.; 32.; 10., 30. lpp.]

Vidzemē šķīra apmēram divas reizes vairāk laulību nekā Latgalē, tomēr mazāk nekā Kurzemē un Zemgalē, kur šie rādītāji bija apmēram vienādi. Latgales un Vidzemes iedzīvotāju vidū laucinieku bija procentuāli vairāk nekā pārējos valsts apgabalos un šajos apgabalos laulības retāk noslēdza un retāk šķīra. Laucinieku iespējamā reliģiozitāte diez vai bija vienīgais iemesls. Laukos, kur kaimiņš kaimiņu pazina, ilūziju par nākamo dzīvesbiedru varēja būt mazāk, nekā laika biedriem galvaspilsētas atsvešinātākajā vidē. Turklāt vislielākais valstī noslēgto laulību skaits Rīgā drīzāk apliecina, ka cilvēki, kuri laulājās, uzskatīja, ka dzimumattiecībām jānotiek laulībā (uz to norāda formulējums „laulības dzimumdzīve”¹⁵¹). Tādējādi augstais šķirto laulību rādītājs Rīgā visticamāk liecina, ka cilvēki centās savu rīcību saskaņot ar kristīgi patriarhālajām uzvedības normām, bet dažādu iemeslu dēļ viņu centieni izrādījās nesekmīgi.

Sabiedriskās domas sludināto, ka laulība ir sabiedriska pienākums, izcēla jaunais Civillikums, kura veidotāji par principu izvēlējās nepieciešamību sargāt ģimeni.¹⁵² Sieviešu tradicionālos priekšstatus šajā ziņā apliecina noraidošā attieksme pret tā dēvēto brīvo mīlu. 1929. gadā rīdzinieces noraidījušas ārzemju lektores ieteikumu atzīt izmēģinājuma laulības (kopdzīvi neregistrētās attiecībās), kuras diezgan plaši praktizē ārzemēs.¹⁵³ Kāda Zeltiņa Latvijas Sieviešu organizāciju pagaidu padomes apspriedē 1928. gada sākumā apgalvoja, ka „laucinieces ir galīgi noskaņotas pret pilsētniecēm”, jo „Satversmes sapulcē sievietē aizstāvēja brīvo mīlu”.¹⁵⁴ Brīvā mīla nebija viennozīmīgs jēdziens - vieni to asociēja ar netiklību, turpretim citi - ar pozitīvi vērtēto brīvību

¹⁵¹ Laulības dzimumdzīve un aborti // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 1. marts.

¹⁵² Tagad Latvijas arī tiesiski apvienota (Pieņemts jaunais civillikums) // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 29. janv.

¹⁵³ Junona. Vīnietes padomi Rīgas dāmām // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 11. janv.

¹⁵⁴ LVVA, 2412. f., 2. apr., 3. l., 6. lp.

mīlestībā. Abas versijas Satversmes sapulces deputāti izmantoja, diskutējot par Laulību likumu 1920. gadā,¹⁵⁵ kad sociāldemokrāts, jurists Nikolajs Kalniņš ieteica atļaut šķirt laulību uz viena laulātā pieprasījuma, neuzrādot iemeslus.¹⁵⁶ (Deputāti priekšlikumu noraidīja.) Tomēr publiskajā telpā 20. gadu sākumā brīvā mīla dominēja seksuālas izlaidības izpratnē. Vēl 1925. gadā Rīgas pilsētas valdes Veselības nodaļas vadītājs Nikolajs Grīnšteins netiklību skaidroja ar formulējumu "ārpus ģimenes dzimumu sakaru piekopšana".¹⁵⁷ Ar to bija domāti arī nelaulātu cilvēku dzimumsakari, ko raksturoja arī kā "nelikumīgas pēc kristīgās ticības redzes stāvokļa dabas tieksmes".¹⁵⁸ Rezultātā cilvēki dzimumattiecības nelaulātu partneru starpā bieži uzskatīja par apkaunojošām.

Tieši tā šīs attiecības uztvēra katoļi Latgalē. 20. gadu sākumā te par brīvo mīlu uzskatīja laulību reģistrēšanu dzimtsarakstu nodaļās, tāpēc protestēja pret Laulības likumu, kas aizliedza garīdzniekiem laulāt bez iepriekšējas izsludināšanas dzimtsarakstu nodaļā,¹⁵⁹ un pret likumu par civilstāvokļa aktu reģistrāciju, kas aizliedza priesterim kristīt bērnu bez iepriekšējas viņa reģistrācijas dzimtsarakstu nodaļā un izsniegt viņam metriku.¹⁶⁰ („Visa Latgales sabiedrība ir pret to likumu, bet visvairāk pretim ir latgaliešu sievietes. Latgalē civilaktu reģistrēšanas likumu aizstāv ļoti niecīgs skaitlis morāliski zemu kritušu cilvēku un varbūt kāda viena otra „ielu skaistule”, ar kuru katrs latgaliētis kaunētos nostāties pie altāra.”¹⁶¹) Likums tika interpretēts kā „latgaliešu sirdij riebīgais likums”,¹⁶² jo reģistrēšana civilaktu nodaļās pazemojot katoļus; tas nozīmējot pateikt „tu esi lops” un mēs tevi kā lopu rakstīsim savās grāmatās.¹⁶³ Rezultātā 18 no 20 Rēzeknes apriņķa pagastiem 1922. vasarā pieņēma lēmumus lūgt Satversmes sapulcei atcelt „civilaktu reģistrēšanas likumu tāpēc, ka tas tautai riebjas”,¹⁶⁴ un atteicās veidot dzimtsarakstu

¹⁵⁵ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 2. sesija. – 13. burtn. - Rīga: Latvijas Republikas Satversmes sapulces izdevums, 1920. – 1625. – 1631. lpp.

¹⁵⁶ Par N. Kalniņu sk.: Kalniņš A. Nikolajs Kalniņš – par tiesisku Latvijas valsti // *Atmoda.* – 1989. – 6. marts.

¹⁵⁷ Kā apkarot prostitūciju Rīgā. // *Jaunākās Ziņas.* – 1925. - 23. apr.

¹⁵⁸ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 34. lp. [Rīgas pilsētas komandants 1920. gada 12. novembrī.]

¹⁵⁹ Likums par laulību // LMKNK, 1921. gads. – 91. – 96. lpp. [Pieņemts 1921. gada 1. februārī.]

¹⁶⁰ Likums par civilstāvokļu aktu reģistrāciju // LMKNK, 1921. gads. – 100. lpp. [Pieņemts 1921. gada 18. februārī.]

¹⁶¹ Kai podoj par latgališim // *Latgolas Wārds.* – 1922. – 26. jūl.

¹⁶² Turpat.

¹⁶³ Audzeknis. Myusu ilands nagrib un nawar iwesi ciwil-registrācijas // *Latgolas Wārds.* – 1923. – 13. jūn.

¹⁶⁴ Sabris. Nelaimīgais pogosta laulību lykums // *Latgolas Wārds.* – 1922. – 14. jūn.

nodaļas. Vēl 1924. gada vasarā tās nebija nodibinātas 18 no 65 Latgales pagastiem¹⁶⁵ (nevis lielākajā daļā, kā apgalvoja „Latgolas Vārds”).¹⁶⁶ Priesteri turpināja kristīt un laulāt pēc sava prāta un tika par to tiesāti.¹⁶⁷ 1928. gadā Saeima grozīja laulību likumu – garīdznieks drīkstēja laulāt bez uzsaukšanas dzimtsarakstu nodaļā, par laulībām 14 dienu laikā to informējot.¹⁶⁸ Pieņēma arī grozījumus, kas atzina par likumīgu miršanas, dzimšanas, laulību reģistrāciju pie garīdznieka, paziņojot par to 14 dienu laikā.¹⁶⁹ Tāpat paredzēja izbeigt pret garīdzniekiem ierosinātās tiesu lietas.¹⁷⁰

Ne Vidzemē, ne Zemgalē šī norma neizraisīja iedzīvotājos tādu neapmierinātību, ko būtu jāmin presē, tādējādi katoļu dogmas noteica tikai daļas Latgales iedzīvotāju attieksmi pret laulību. Kaut gan cilvēku uzskati citur nebija tik kategoriski, tomēr arī tos ietekmēja kristīgi patriarhālie uzskati. Latvju sieviešu nacionālās līgas vadītāja Berta Pīpiņa arvien populārāko kopdzīvi neregistrētajās attiecībās 1928. gadā raksturoja kā centienus ģimeni aizstāt ar „brīvo mīlestību”. Viņa skaidroja vārdiem, ka „latvju sievietē tomēr mīl ģimenes dzīvi, bet pastāvošās konkurences dēļ mūsu tikumīgās jaunavas tiek nobīdītas pie malas”.¹⁷¹

Sieviešu vairākums pat veiksmīgi aizstāvēja laulības institūtu, noliedzot „nelegālu kopdzīvi”. 30. gadu sākumā deputāti plānoja taupīt valsts naudu, atlaižot no darba vienu laulāto, ja abi strādā valsts vai pašvaldību dienestā (tas attiektos tikai uz sievietēm, jo viņas pelnīja mazāk nekā vīri).¹⁷² Dažādos variantos projekts tika apspriests Saeimas Sociālās likumdošanas komisijā 1931., 1932., un divas reizes – 1933. gadā,¹⁷³ bet to noraidīja, jo protestēja sieviešu organizācijas (Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienība, Latvijas Universitātes studenšu korporāciju filistru savienība, Latvijas Universitātes

¹⁶⁵ Kūlis P. Ko devušas dzimtsarakstu nodaļas // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 4. jūl.

¹⁶⁶ Čirps. Kodeļ nateik atcaltas dzimts sarakstu nudaļas // Latgolas Vārds. – 1924. – 20. aug.

¹⁶⁷ Demonstrācija pret civiļlaulibom // Latgolas Vārds. – 1927. – 15. jūn.

¹⁶⁸ Pārgrozījumi un papildinājumi likumā par laulību // LMKNK, 1928. gads. – 62. lpp. [Izsludināts 1928. gada 7. martā.]; Pastors A., Saeimas deputāts, bkgs. Laulība un civilstovukļa aktu registrācija // Latgolas Vārds. – 1928. – 2. maijs.

¹⁶⁹ Pārgrozījumi un papildinājumi likumā par civilstāvokļa aktu reģistrāciju // LMKNK, 1928. gads. – 62. lpp. [Izsludināts 1928. gada 22. martā.]

¹⁷⁰ Pastors A., bkgs. Dzimtsarakstu nudaļas // Latgolas Vārds. – 1928. – 18. jūl; Lykums par laulību un civilstovukļa aktu registrāciju // Latgolas Vārds. – 1929. – 20. febr.

¹⁷¹ LVVA, 2412. f., 2. apr., 3. l., 5. lp.

¹⁷² Projektam par darba tiesību ierobežošanu sievietēm – kļūmīgas sekas // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 9. nov.

¹⁷³ Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi. – 1932. - nr. 9. - 156. – 157. lpp.; Turpat. - nr. 11/12. - 208. lpp.; Turpat. – 1933. - nr. 13. - 242. – 243. lpp.

Studenšu prezidiju konvents, Latvijas Sieviešu organizāciju padome). Viņas projektus vērtēja kā ģimenes vajāšanu, tāpēc ka „daudzos gadījumos vīrs un sieva atradīs par lietderīgāku juridiski šķirties, lai nezaudētu maizi un darbu”, tāpēc cilvēki vairs nelaulāsies, bet sabiedrība „nelaulātu kopdzīvi” nenosodīs, tādējādi grims tautas morāliskais līmenis. „Maz pa mazam iestāsies stāvoklis, ka laulības pavisam neslēgs, jo konkubināts būs izdevīgāka kopdzīves forma.”¹⁷⁴ Tātad kristīgi patriarhālo normu par ideālu atzina ne tikai daļa lauku, bet arī pilsētu iedzīvotāji, kuri nebija kreisi noskaņoti. Līdz 1933. gadam, kad spēkā stājās jaunais Sodu likums, krimināllikums paredzēja arestu par laulības pārkāpšanu.¹⁷⁵ Tiesa arī pieņēma tādas sūdzības.¹⁷⁶ Tātad bija cilvēki (ne tikai sievietes, bet arī vīrieši), kuri uzskatīja, ka valstij būtu jāiejaucas pilsoņu privātajā dzīvē. 1933. gada Sodu likums un jaunais Civillikums, kas savukārt stājās spēkā no 1938. gada, ģimenes attiecību regulēšanu atstāja „tikumiskiem uzskatiem un citām ietekmēm”, jo „ģimene nav tikai tiesiska, bet arī tikumiska kopība”.¹⁷⁷ Tomēr fakts, ka juristiem atkal nācās skaidrot „kāpēc”, liecina, ka cilvēku, kuri uzskatīja par pareizu laulības pārkāpēju sodīšanu, bija vairāk, nekā tie daži, kuri iesniedza prasības. Kauņā 1938. gadā kāda vīra mīļākā par ģimenes dzīves jaukšanu tika notiesāta uz diviem mēnešiem cietumā, tāpēc „Jaunākās Ziņas” skaidroja, ka likums Latvijā neparedz laulības pārkāpēju sodīšanu, jo “laulība pēc sava rakstura ir morāliskas dabas parādība, kur sankcijai publiska soda vārdā nav vietas”.¹⁷⁸ Tomēr sievietes visticamāk vēlējās, lai valsts rīkojas kā Kauņas miertiesnesis. Viņas vēlējās slēgt savienību institūcijā, kura sniegtu iespējami lielāko garantiju, ka kopdzīvi nevarēs viegli izšķirt. To piesolīja baznīca. Situācijā, kad sievietes bija finansiāli atkarīgas no vīriem, viņu iespējas nokārtot dzīvi pēc iztikas avota zaudēšanas bija niecīgas, tāpēc turēšanās pie laulības daudzām bija vienīgā sevis uzturēšanas iespēja un viņas bija ieinteresētas, lai laulības šķiršana tiktu sarežģīta.

¹⁷⁴ LVVA, 2412. f., 2. apr., 25. l., 4. lp.

¹⁷⁵ Laulībā esoša persona, kas pārkāpusi laulību, kā arī tas, kas apzināti stājies laulības pārkāpšanas sakaros ar laulībā esošu personu, sodāmi ar arestu. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – 103. lpp. [418. pants.]

¹⁷⁶ 1932. gadā Pēteris Mednis no Zemgales iesūdzēja sievu miertiesā par laulības pārkāpšanu, turklāt iesniedza sūdzību prokuroram, ka sieva uzturot neatļautus sakarus ar citiem vīriešiem. Izmeklēšanā tika noskaidrots, ka sūdzība ir ļaunprātīga, jo abi laulātie dzīvoja šķirti. Par tiesas maldināšanu Jelgavas apgabaltiesa vīrieti notiesāja ar piecām dienām arestā. (Iesūdzējis sievu par laulības pārkāpšanu // Zemgales Balss. – 1932. – 27. marts.)

¹⁷⁷ Būmanis A. Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu // Prezidenta Ulmaņa Civīlikums. Rakstu krājums. – Rīga: Pagalms, 1938. – 100. lpp.)

¹⁷⁸ Kāpēc likums neparedz laulības pārkāpēju sodīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 16. sept.

Citur Eiropā šķirtās sievas, lai cīnītos par situācijas uzlabošanu, pat apvienojās – prese 1931. gada sākumā ziņoja, ka pasaulē dzimstot jauna starptautiska organizācija – šķirto sieviešu biedrību savienība.¹⁷⁹ Liepājā šķirto sieviešu biedrību tika mēģināts dibināt jau 1926. gada pavasarī (lai panāktu „šķirto sievu rehabilitāciju, kuru vairākums šķirtas itkā „sievas vainas” dēļ”), kaut gan prese vēstīja, ka biedrībā uz anketas pamata pieteikušās 204 sievietes, tomēr nav ziņu, ka tāda tiešām būtu oficiāli reģistrēta.¹⁸⁰ Tomēr problēma bija aktuāla - tā paša gada rudenī dāņu rakstniece Karīna Mihaelis Rīgā nolasītajā lekciju ciklā „Mīlestība, laulība, šķiršanās” ieteica panākt sievietes apdrošināšanu pret laulības šķiršanu.¹⁸¹ Par šķirto sievu organizēšanas nepieciešamību domāja arī aktīvistes Latvijā - Latvju sieviešu apvienībā 1932. gada sākumā pat nodibināja šķirto sievu sekciju, tomēr ar to arī aktivitāte aprobežojās.¹⁸²

Savukārt pēc apvērsuma „nelaimīgās sievas un mātes” 1934. gada 29. maijā anonīmā lūgumā ministru prezidentam norādīja, ka „sievietei-mātei, kura no vīra šķirta, nedod darbu, arī viņas bērna tēvs bēdzina bērna uzturas naudu, un nabaga sievai-mātei jāpārtiek no cita žēlastības maizes”.¹⁸³ Rakstītāja lūdza grozīt laulības likumu un apgalvoja, ka tieši ģimenes nestabilā nākotne un ģimenes sairšanas drauds attur sievietes dzemdēt vairāk bērnus, tāpēc jāpieņem likums, ka nedrīkst šķirt laulības, kurās aug bērni. „Ja Jūs, ļoti cien. Ministra Prezidenta kungs, nenāksat mums pretim, tad negaidat no mums veselīgus Latvijas pilsoņus. Mēs pratīsim viņus Jums nedot, [...] jo nevar zināt cik ilgi būs kopdzīve ar vīru, viņš viegli panāk šķiršanos un aiziet.”¹⁸⁴ „Jaunākās Ziņas” ģimenes problēmas 1936. gadā iztīrāja rakstu sērijā „Mūsdienu sievietes traģika”, ko sāka Longins Ausējs 29. februārī, bet pēc lasītāju pārdomu plašām publikācijām rezumēja 2. maijā.¹⁸⁵ Avīze „Latgolas Vārds” rakstu sēriju pasludināja par kaitīgu, jo uzskatīja, ka laulības problēmu publiskas apspriešanas rezultātā jaunatne vairs neticot, ka laimīga laulība ir iespējama.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Raskajs L. Tēmas, par kurām patlaban interesējas visa pasaule // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 24. janv.

¹⁸⁰ Šķirtu sievu biedrība // Kurzemes Vārds. – 1926. – 1. apr.

¹⁸¹ Karīna Mihaelis un viņas 1. lekcija Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 26. maijs.

¹⁸² LVVA, 1900. f., 1. apr., 5. l., 21. lp.

¹⁸³ LVVA, 1536. f., 36. apr., 78. l., 1. lp.

¹⁸⁴ Turpat.

¹⁸⁵ Mūsdienu sievietes traģika (Lasītāju pārdomai un apcerei) // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 29. febr., 7., 11., 14., 18., 21., 28. marts, 4., 18., 25. apr., 2. maijs.

¹⁸⁶ Mūsdienu traģika // Latgolas Vārds. – 1936. – 8. apr.

1939. gadā gandrīz ceturtdaļa laulības šķiršanas prasības lietu izlemtas uz mazturības apliecību pamata, kas cilvēkus atbrīvoja no tiesu nodevas, tāpēc juristi ierosināja ierobežot apliecību izsniegšanu laulību šķiršanas lietās.¹⁸⁷ Savukārt Rīgas pilsētas aizgādības pārvalde, lai mazinātu „ģimenes dzīves sairšanas gadījumus”, 1940. gada sākumā pilsētas valdei pat iesniedza priekšlikumu turpmāk nenodarbināt šķirtus vīrus Rīgas pašvaldības dienestā.¹⁸⁸

Tādā kontekstā urbānās vides sekmēto sieviešu emancipāciju mēdza uztvert kā tādu, kas apdraud tradicionālo lomu sadalījumu sabiedrībā, bet līdz ar to - kultūru vispār. Pēckara Latvijas publisko telpu raksturoja satraukums par seksuālo normu sairumu un laikabiedri galvenokārt to attiecināja uz sievietēm.¹⁸⁹

1. 3. Neformālā sociālā kontrole: retorika

Neprecēto cilvēku un laulības šķiršanas problēmu risināšanas centienu izpēte izskaidroja, kādā veidā neformālās sociālās kontroles – sabiedriskās domas – spiediena rezultātā vara pakāpeniski virzījās uz problēmas atrisināšanu, kas rezultātā varēja izpausties, kā nerakstītās normas iestrāde valsts aktos. Iespējams, tā arī būtu noticis, ja Latvijas teritoriju neokupētu padomju karaspēks. Minēto sabiedrisko domu ir vērts analizēt detalizētāk, jo tā bija būtiska procesu virzītāja sabiedriskās tikumības regulēšanā. Preses analīze liecina, kā to izprata cilvēki pētāmajā laika posmā.

Tādu likumā neparedzētu sankciju pieminēšana kā vajāšana,¹⁹⁰ nicināšana un boikotēšana,¹⁹¹ nosarkšana un kauns no sabiedrības domām,¹⁹² dabiskais riebums,¹⁹³ sabiedrības svētās dusmas,¹⁹⁴ mūsu visu sirdsapziņa,¹⁹⁵ liecināja, ka runa ir par neformālo sabiedrisko kontroli, kuru pārstāvēt uzņēmās publicisti. Viņi stāstīja par "sabiedriskām paražām, kas dziļi iesakņojušās tautā", par ļaužu psihi, kas "nodibinājusies tūkstošos gados" un ko nevar pārveidot divos gados, taču "zem neatlaidīga morāliska spiediena, ar

¹⁸⁷ Laulību šķiršanās samazinās // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 25. apr.

¹⁸⁸ Šķirtie vīri zaudēs darbu // Rīts. – 1940. – 24. janv.

¹⁸⁹ Zelče V., Sprugaine V. Marginālās jeb 1376. fonds. – Vēstures avoti: IV. - Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2005 - 27. lpp.

¹⁹⁰ Pīpiņa B. Diskrēti jautājumi atklātībā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 2. marts.

¹⁹¹ Vecmāšu konference // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 27. apr.

¹⁹² Kalniņa K. Apdraudētā dzimstība // Darba Sieviete. – 1927. – marts. – 6. lpp.

¹⁹³ Krimināltiesību kongress spriež par jaunatnes noziegumiem // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 29. apr.

¹⁹⁴ Mērs ir pilns! // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr. [LU rektors, prof. Dr. Jūlijs Auškāps.]

¹⁹⁵ Turpat. [Jāzeps Vītols.]

likuma atbalstu" to var mēģināt.¹⁹⁶ Tika izmantoti formulējumi – „sabiedrības uzskati”,¹⁹⁷ „sabiedrības veselīgā doma”,¹⁹⁸ „ieaudzinātā sajūta par tikumīgo un netikumīgo”.¹⁹⁹ Tika atzīts, ka cilvēce tikumības jēdzienā „visos laikos centusies ielikt gaišāko atziņu, kas cilvēces garu ceļ augšup un vieno ar mūžīgās gaismas spēkiem”,²⁰⁰ un apgalvots, ka “sabiedriskā dzīve būtu pilnīgi neiespējama, ja pilsoņus nevienotu kopēji pasaules uzskati, t. i. noteikti jēdzieni par labu, ļaunu, daiļu, neglītu, tikumisku, netikumīgu”.²⁰¹ Ja atzīstam, ka nevis cilvēks lieto valodu, bet valoda lieto cilvēku (to, ko un kā cilvēks domā, nosaka valoda),²⁰² tad jākonstatē, ka sabiedriskā doma neatlaidīgi, atgriežoties pie kādas problēmas apspriešanas publiskajā telpā, spieda varu nostiprināt, pārskatīt vai leģitimēt kādu konkrētu normu.

Lasītājs, ja viņš to vēl nezināja, pats varēja secināt, ka tikumība ir kaut kas, kā pārkāpšanu kvalificē kā grēkošanu,²⁰³ un ka tikumības pretstats ir tīkamība.²⁰⁴ Presē tika skaidrots, ka tikumiski audzināt nozīmē stiprināt iekšējo motivāciju,²⁰⁵ ka atjaunošanās tikumībā esot iespējama tikai ticībā,²⁰⁶ un ka tieši ar „tikumiskās gribas spēka tikumu” ir jācīnās pret baudkāri²⁰⁷ (“morāliskais spēks ir spēja pārvarēt ārpusaules kārdinājumus un spēja atteikties no tiem”²⁰⁸).

Morāles jēdzienu cilvēki saistīja ar to, kas valstij izdevīgs, - tas pausts apgalvojumos, ka “mums trūkst vispārīgās valstiskās morāles”.²⁰⁹ Spriedumi liecina par pārliecību, ka tikumība atdzimst pati, kamēr morāli var radikāli pārveidot un brīvības līmenis tajā

¹⁹⁶ Frīdenbergs A. Tautas sērga // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 2. dec.

¹⁹⁷ Troksnis ap kailuma kultūru // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 24. maijs.

¹⁹⁸ 10 gados – 7,5 miljoni metru kinofilmu (Kinocenzūras 10 gadi) // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 5. maijs.

¹⁹⁹ Sinus. Parīzes rēvijas // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 9. janv.

²⁰⁰ Zaprauska A. Tikumība ģimenē, tautā un valstī // Sievietes Pasaule. – 1934. – N. 10. – 2. lpp.

²⁰¹ Puķe V. Sievietes tērps kā erotikas paudējs // Pēdējā Brīdī. – 1930. – 7. sept.

²⁰² Iggers Georg G. The "Linguistic Turn": The End of History as a Scholarly Discipline? // Iggers Georg G. Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge. – Wesleyan University Press, 1997. – p. 120.

²⁰³ Grēkojuši pret tikumību // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 11. janv.

²⁰⁴ 12 baušļi pareizas un laimīgas dzīves mākslai // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 18. febr. [prof. Pauls Dāle.]; Dzīves padomu sniegšanas biedrība // Turpat. – 1934. – 25. janv.

²⁰⁵ Ko runā un par ko jārunā mūsu sievietei. Pārdomas par 7. lauksaimnieču kongresu. // Sievietes Pasaule. – 1933. – N. 4. – 9. lpp. Sk. arī: Rīgas jaunatnes solījums augt tēvzemei un brīvībai // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 1. marts.)

²⁰⁶ Homo novus. Atjaunosimies ticībā un tikumībā // Zemgales Balss. – 1928. – 31. okt.

²⁰⁷ Kundziņš K. Tikumiskās audzināšanas pamati // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 25. maijs.

²⁰⁸ Kundziņš K. Morālisko spēku sabrukums un kā to novērst // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 5. marts.

²⁰⁹ Dzimuma jautājums // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 15. marts. [Dr. med. L. Puuseps.]

pieaug.²¹⁰ Tātad morāli uztvēra kā mainīgu realitāti, kas atkarīga no politikas, kamēr tikumu raksturoja ar vārdiem „lielais, noslēpumainais”.²¹¹ (“Valsts vara cenšas nokārtot un reglamentēt sabiedrības tikumību, un tā rodas, no vienas puses, ar sodu likumiem un policiju aizsargātā publiskā morāle, bet no otras - liekulīgā filistra nereglamentējamā [...] privātā morāle.”²¹²) Apgalvojums, ka reliģiskā ētika ir dziļāka, vērtīgāka un sekmīgāka par laicīgo tikumības mācību,²¹³ norādīja, ka to raksturo mainība.

Jurists Pēteris Mucinieks tiesības un tikumību uztvēra kā divas atšķirīgas „kopdzīves priekšrakstu” grupas, uz kurām balstās cilvēku attiecības sabiedrībā. Tiesības nosaka ārējo uzvedību, kuras atbilstību normām uzrauga valsts vara, savukārt „tikumības priekšraksti kārtot cilvēka iekšējo dzīvi” un to izpildi uzrauga sabiedrība un cilvēks pats („īstais tikumības sargs ir cilvēka sirdsapziņa”). Viņš apgalvoja, ka likums nav pretstatā tikumībai, jo „abi šie jēdzieni tiecas uz vienu mērķi - lai sabiedrībā būtu taisnība, tikai ceļi ir dažādi”.²¹⁴ Arī pedagogs Longins Ausējs norādīja, ka cilvēka izturēšanos pret citiem un sevi nosaka likumi, “bet daudz pilnīgāk un sīkāk tie aizliegumi un pavēles, kas nav pat rakstīti” (reliģiskie, ētiskie, estētiskie uzskati, paradumi, vispārpieņemtās normas). Daļa šo pavēļu laika gaitā mainoties, bet daļa pāriet no paaudzes uz paaudzi kā tradīcijas. „Šīm tradīcijām, kurās ieaugam no bērnu dienām, piešķirama sevišķi liela nozīme, jo tās kļūst pa daļai par sirdsapziņas balsi un tāpēc iedarbojas varen spēcīgi.”²¹⁵ Tādējādi publicisti nošķīra faktiskās normas un nerakstītos likumus, „pie kuriem pieturas prakse”.²¹⁶ (Žurnālists Eduards Latenbergs uzsvēra, ka „mums jāaudzina sevī atziņa, ka ļaunajām tieksmēm velkamas stingras robežas” un ka „šīs robežas jēdzienu patiesībā jau novilkusi kultūra”. Tomēr, „ja daļu ļaužu vaļību, kuras veicina alkohols un viņa līdzteči, savalda likums un administratīvā vara, tad tomēr paliek otra puse, kurai nav piesaistāms nekāds likuma nosacījums. Šī otra puse, kuru uzskata par katra cilvēka neaizskaramo

²¹⁰ Kas traucē rāsas uzlabošanu? // Jaunā Balss. – 1924. – nr. 3. – 5. lpp.; Vidiņš J. Morāliskais sabrukums // Latvis. – 1928. – 8. janv.

²¹¹ Kroders R. Kritiķa piezīmes. 15. // Pirmdiena. – 1930. – 20. okt.

²¹² Dziļleja K. Kad filistri mērc pirkstus tikumā // Doms. – 1927. – N. 1. – 54. lpp.

²¹³ Par reliģiju un tikumību // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 21. marts. [doc. Dr. A. Freijs.]

²¹⁴ Kr. Š. Tiesības, tikumība un taisnība // Kurzemes Vārds. – 1930. – 25. nov.

²¹⁵ Ausējs L., doc. Latviešu inteliģences tradīcijas // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 20. jūl.

²¹⁶ Ierosina sarīkot tēvu dienas // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 13. marts.; Jaunsudrabiņš J. Sievas un sieves // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 13. janv.; Pīpiņa B. Par sievietēm // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 20. janv.

privātīpašumu, ir: cilvēka morāle, viņa cilvēciskā cieņa, viņa privātā un brīvā laika dzīve”.²¹⁷)

Raksturojot „sabiedrības līmeni”, „tautas dzīvi”, nespeciālisti tikumības un morāles jēdzienus lietoja kā sinonīmus,²¹⁸ jo būtiskāk bija norādīt sankciju avotu – tiesības vai sabiedriskā doma, kam savukārt vajadzēja liecināt par valsts varas noteiktu vai vispārcilvēcisku kvalitāti. Tika atzīts, ka sabiedrības faktisko morālo līmeni atspoguļo daudzas „sabiedriskās parādības”,²¹⁹ ko laikabiedri apzīmēja arī ar vārdiem morāliskās slimības,²²⁰ morāliska pagrimšana,²²¹ sabiedrības morālisko apziņu graujošas indes,²²² ļaunās („peļama novirziena”) tieksmes un „ļaužu vaļības”.²²³ Par sabiedrisku ļaunumu,²²⁴ sabiedriskām nebūšanām,²²⁵ sociālo ļaunumu,²²⁶ ļaunumu²²⁷ nosaukta ubagošana, alkoholisms, kokaīnisms, loto spēle, pašnāvība. Tika izmantoti netikuma,²²⁸ sērgas²²⁹ jēdzieni, turklāt, lai īpaši uzsvērtu nosodījumu, cilvēki mēdza izmantot apzīmējumu „modernais”, tādējādi moderno pretstatot vērtībām.²³⁰

Sabiedriskajai tikumībai piederošo parādību kā sociālā ļaunuma vērtējumu noteica domas par nākotni, vēlme, "lai Latvija būtu mūžīga",²³¹ lai latviešiem nekas netraucētu „tuvoties

²¹⁷ Latenbergs Ed. Morāliskie tālumnieki // Rīts. – 1939. – 3. janv.

²¹⁸ Piem.: O. Sievietes daba sakarā ar kara atmosfēru // Kurzemes Vārds. – 1920. – 4. jūl.; Vidiņš J. Morāliskais sabrukums // Latvis. – 1928. – 8. janv.; Upīts A. Skanošais tukšums // Domas. – 1924. – N. 4. – 325. lpp.; Paļeviča M., Dr. phil. Morāles jautājums // Sieviete. – 1931. – N. 2. – 20. lpp.; Ozoliņš Al. „Modernā” literatūra // Zemgales Balss. – 1925. – 14. nov.; Nust ar kailumu // Latgolas Vords. – 1931. – 31. jūl.;

²¹⁹ Paļeviča M., Dr. phil. Morāles jautājums. (Referāts 2. Latvijas sieviešu konferencē 1930. g. 24. novembrī.) // Sieviete. – 1931. – N. 2. – 20. lpp.

²²⁰ Kundziņš K. Tikumiskās audzināšanas pamati // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 25. maijs.

²²¹ Rīgā sāks darboties tikumības aizsardzības komisija // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 28. jūn.

²²² Mērs ir pilns! // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr. [LU rektora, prof. Dr. Jūlija Auškāpa salīdzinājums]

²²³ Latenbergs Ed. Morāliskie tālumnieki // Rīts. – 1939. – 3. janv.

²²⁴ Ubagošana // Latvijas Sargs. – 1919. – 3. marts.; Dr. P. Kalniņš Kokains // Domas. – 1924. – N. 10. – 451. lpp.

²²⁵ Buduls H. Kokainisms (Beigas) // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 4. nov.; Sk. arī: LVVA, 1537. f., 6. apr., 405. l., 7. - 8. lp.; LVVA, 2574. f., 3. apr., 3232. l., 3. - 4. lp.

²²⁶ Mūsu ubagi // Daugavas Vēstnesis. – 1924. g. – nr.5. – 3.lpp.; Kirhenšteins A. Alkohols un lipīgas slimības // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 7. janv.

²²⁷ Kas veicina ubagošanu Rīgā // Rīts. – 1934. – 4. okt.; Lotokluba rēķini // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 7. sept.; Pipirs A. Pašnāvības sērga, viņas cēloņi un apkarošana. Atmodas vārds latviešu tautai. – [b. v.]: Rakstu Avots, 1934. – 29. lpp.

²²⁸ Kā darbojās slepenās spēļu „ellītes” Rīgā // Pirmdiena. – 1933. – 16. okt.; Buduls H. Par narkomanijas apkarošanu // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1939. – nr. 2. – 95. lpp.

²²⁹ Modernās sērgas briesmas // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 14., 15. nov.

²³⁰ Kalniņš P. Kokains // Domas. – 1924. – N. 10. – 451. lpp.

²³¹ Frīdenbergs A. Ko mēs, atturībnieki, gribam? // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 23. apr.

cilvēcības pilnības ideālam”.²³² Žurnālists Arturs Bērziņš 1921. gadā konstatēja, ka „mūsu dzīve atjaunojas uz drupām”, tāpēc jākoncentrē spēki uz mērķi nostiprināt „savas tautas pastāvēšanas tiesības” un apkarot „visas tās parādības, kas kaitīgas tautas spēku pieaugumam”.²³³ Viņš norādīja, ka tās nedrīkst uztvert pārāk vieglprātīgi, jo tādējādi tās kļūst par sabiedrisku ļaunumu. Raižu mērķis bija būt „garā stiprai tautai”.²³⁴ Tāpēc nedrīkst mierīgi noskatīties, kā draud iznīkt viss, "kas mums dod tiesības runāt par latvju tautas garīgo misiju pasaulē" - kā zūd godīgums, vairojas noziedzības, irst ģimenes. Jāatceras, ka tautas galvenais spēka avots ir garīgais spēks un tikumība.²³⁵

Turpretim šie ļaunumi saindē tautas dzīvības avotus,²³⁶ tādējādi "stājas ceļā pie valsts uzbūves un garīgi un miesīgi veselīgu jaunās republikas pilsoņu izaudzinašanas".²³⁷ Sociālos ļaunumus uzskatīja par sabiedriskās tikumības pagrimšanas sekām un cēloni vienlaikus, kas agri vai vēlu noved tautu pie izmiršanas, savukārt valsti - pie sabrukuma,²³⁸ „paralizē tautas enerģiju, uzņēmību, padara to trulu un vienaldzīgu pret nākotni”,²³⁹ tāpēc tautas tikumisko apziņu var pacelt tās ierobežojot.²⁴⁰

Juris Vidiņš 1930. gadā tās uzskaitījis: „Izlikti bērni – tik daudz, ka jāatver jaunas zīdaiņu patversmes. Nomušīti bērni – lai tik izmeklēšanas tiesneši tiek galā. 20 000 abortu gadā [..]. Laulības šķiršanas katru dienu, pēc divu mēnešu vaj divdesmit gadu kopdzīves. Homoseksuālistu klubi. Plaši attīstīta tirdzniecība ar pornogrāfiskām fotogrāfijām – viena no retajām tirdzniecības nozarēm, kas nepārdzīvo krīzi. Milzīga bārdāmu armija. Izlaidība jaunatnē. Krogī. Kokainisti, morfīnisti, kas glāžainām acīm staigā pa visām Rīgas ielām, ubago, pērk savus pulverišus gandrīz vaj visu acu priekšā.”²⁴¹ „Latgolas Vārds” 1930. gadā uzskaitīja, ka tikumību grauj bezdievīgas grāmatas un avīzes, Baznīcas autoritātes nicinātāji, valsts pastāvošās iekārtas jaucēji, nepieklājīgas dejas un

²³² Buduls H. Kokainisms (Beigas) // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 4. nov.; Sk. arī: LVVA, 1537. f., 6. apr., 405. l., 7. - 8. lp.; LVVA, 2574. f., 3. apr., 3232. l., 3. - 4. lp.

²³³ A. B. Apkarojamas parādības // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 25. janv.

²³⁴ Izstrādā likumu alkoholiķu un narkotiķu labošanai // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 3. jūn.

²³⁵ Vēvere-Muchka A. Jauni uzdevumi mūs aicina // Latvietē. – 1934. – nr. 11. – 143. lpp.

²³⁶ Patiesība uzvar (Vincit veritas.) // Jaunā Balss. – 1924. – nr. 11. – 1. lpp.

²³⁷ Kirhenšteins A. Alkohols un lipīgas slimības // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 7. janv.; Akuraters J. Cīņā pret pornogrāfiju! // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 4. apr.

²³⁸ Saeima cīņā pret "zaļo pūķi" // Jaunā Balss. – 1924. – nr. 7. – 1. lpp.

²³⁹ Kempels G. Kas mums jādara? // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 14. apr.

²⁴⁰ Demokrātiskā centra un bezpartejisko sabiedrisko darbinieku platforma Saeimas vēlēšanās 1922. gadā // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 1. sept.; Kas traucē rāsas uzlabošanu? // Jaunā Balss. – 1924. – N. 3. (19. janv.). – 5. lpp.

²⁴¹ Vidiņš J. Tikumības vārdā // Kurzemes Vārds. – 1930. – 10. dec.

apģērbi, nemorāliskas bildes, teātri, kino, alkohols.²⁴² Tāpat to darot kailuma kulta un seksualitātes popularizēšana.²⁴³

Sabiedrībā pastāvēja vismaz divi situācijas vērtējumi. Publiskajā telpā dominēja viedoklis, ka vērojama tikumības pagrimšana. Tika vēstīts, ka īpaši sagandēta esot dzīves seksuālā sfēra.²⁴⁴ Dažs uzskatīja, ka minētie procesi sākušies pirms Pirmā pasaules kara.²⁴⁵ Tomēr dominēja viedoklis, ka vainojams „kara un pēckara laikmets” (“lielā kara uzvandītie netīrumi kā gļotas apklāj visu tautas tikumisko dzīvi”).²⁴⁶ Tagadne tika raksturota kā „nepārredzams, neizbrienams garīgas un miesīgas vaļības, izdzīves, netikumību, morālisko un ētisko principu iznīcības muklājs”,²⁴⁷ ko pierāda fakti, ka ģimenes dzīve izpostīta, zaudēta godbijība pret dzīvības dievišķo noslēpumu, jaunatne grēko pret dzimumdzīves likumiem. „Diezgan reiz aizbildināties ar moderno laikmetu, ar cilvēces atziņu pārvērtēšanu, ar visu vērtību pārvērtēšanu! Ar to mēs sarkdami aizsedzam savus grēkus, attaisnojam savu nespēku, maskojam savu glēvulību.”²⁴⁸ Konstatējot, ka „mēs par daudz strauji kratāmies vaļā no visa, kas bijis un kas ir, un pārāk dedzīgi nododamies modernizēšanās tieksmēm”, secināja, ka rezultātā nereti izirst saites starp veco un jauno paaudzi, „rodas tradīciju un dziļi pamatotu un labi iesakņojušos tikumu trūkums”.²⁴⁹ „Irst ģimenes, notiek pašnāvības, noziegumi un daudz citas dzīves nevērtības. Kas agrāki bija kauns un negods, par to tagad neviens pat vairs nenosarkst un neuzdrošinājās ari protestēt, jo morāliski samaitāta gandrīz jau tautas lielākā daļa”.²⁵⁰

²⁴² Joapkaroj natyukumiba // Latgolas Vords. – 1930. – 25. apr.; Skat. Arī: Losomvila, nu kuras jaunotnei jonusagriž ar ribumu // Latgolas Vords. – 1932. – 27. jūl., 3. aug.; Aizpleivurōta pornografija // Latgolas Vords. – 1936. – 29. apr.

²⁴³ Ozoliņš Al. „Modernā” literatūra // Zemgales Balss. – 1925. – 14. nov.; Nust ar kailumu // Latgolas Vōrds. – 1931. – 31. jūl.

²⁴⁴ Dziļleja K. Kad filistri mērc pirkstus tikumā // Domas. – 1927. – N. 1. – 55., 56. lpp.; Br-is J. Latvijas sieviete Latviešu sieviešu savienībā // Latvijas Sargs. – 1920. – 11. marts.

²⁴⁵ Latvijas bīskapa un zinātnieku domas par huligānismu // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 1. okt.

²⁴⁶ Šmits K. Liktenīgā mīla un šībers // Jēkabpils Vēstnesis. – 1929. – 24. maijs.; Šmits K. Šībera tvanā // Gulbenes Ziņas. – 1930. – 24. okt.; Upīts A. Skanošais tukšums // Domas. – 1924. – N. 4. – 325. lpp.; Sabiedrisko tiesu par pornogrāfiju // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. okt.; Daģis J. Kulturālās dzīves traģēdija // Māras Vēstnesis. – 1931. – 18. marts.

²⁴⁷ Homo novus. Atjaunosimies ticībā un tikumā // Zemgales Balss. – 1928. – 31. okt.

²⁴⁸ Turpat.

²⁴⁹ Buduls H. Par pašnāvībām Latvijā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 27. marts.

²⁵⁰ LVVA, 3724. f., 1. apr., 606. l., 1. lp. [Iedzīvotājs no Ventspils 1928. gada 28. februārī Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļai.]

Tomēr reti tika secināts, ka morāliskais līmenis grimst, - lasītāja domas turp virzīja situāciju apraksti.²⁵¹

Retāk izskanēja viedoklis, ka "iemītie ceļi līgojas zem kājām un visas vecās vērtības tiek pārvērtētas"²⁵² un ka vērojama nevis "tikumības līmeņa absolūtā grimšana",²⁵³ bet gan pārejas situācija jeb krīze attīstībā (dzīves attīstība,²⁵⁴ ētisko vērtību krīze,²⁵⁵ krīze sabiedrības morālē²⁵⁶). Publicists Juris Vidiņš apgalvoja, ka sabiedrības morāliskais līmenis nav pazeminājies - mazinājusies ir kautrība vai liekulība, ka netiklības nav vairāk, to vienkārši mazāk slēpj.²⁵⁷ Tādējādi, kaut gan publiskajā telpā dominēja apgalvojumi, ka vērojama tikumības grimšana, izskanēja arī, ja ne gluži pretējais viedoklis, ka vērojams progress, tad - vismaz līdzsvarojošā ideja par to, ka notiekošais ir krīze attīstībā. Ideja par pagrimšanu bija tikai monētas viena puse, taču - lielāku popularitāti guvusī puse, visticamāk, tāpēc, ka pietiekoši daudzi publiskajā telpā ietekmīgi cilvēki vārdu „pagrimšana” izmantoja kā metaforu, kas simbolizē kādu fundamentālu, traucējošu spēku, kas darbojas visumā.²⁵⁸

Prese reti izmantoja neitrālu valodu, runājot par sabiedrisko tikumību. Valoda un cilvēks savstarpēji mijiedarbojas – valoda ne tikai atspoguļo, bet arī aktīvi veido sociālo realitāti, tai skaitā arī cilvēku sociālo apziņu.²⁵⁹ Valoda nav neitrāla, bet nozīmes producējoša. Valoda tādējādi ir būtisks vēsturiskais konteksts, kas var palīdzēt precīzāk izprast šo problemātiku un liecināt par tās īpašo nozīmi. Savukārt metaforu analīze pētniecībā ierāda vietu emocijām.²⁶⁰ Netikumu aprakstu mērķis bija panākt, lai klausītājs un lasītājs izvēlas pretējo – izvēlas labo.

Sabiedriskās tikumības problemātiku cilvēki interpretēja, izmantojot tādus eifēmismus kā verdzība, važas, jūgs, bruņinieks. Tie klausītājā un lasītājā raisīja asociāciju ar negatīvi

²⁵¹ [iekšlietu viceministrs] Birznieks A. Kā samazināt noziedzības // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 14. apr.

²⁵² Rāmaviete. Kādēļ sievietēm jāvēl sievietes // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 31. janv.

²⁵³ O. Sievietes daba sakarā ar kara atmosfēru // Kurzemes Vārds. – 1920. – 4. jūl.

²⁵⁴ Skat. arī: Vanaga E. Kas vainīgs? // Zemgales Balss. – 1929. – 16. apr.

²⁵⁵ Akurāters J. Valsts morāliskais stiprums // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 13. janv.

²⁵⁶ Paļeviča M., Dr. phil. Morāles jautājums // Sieviete. – 1931. – N. 2. – 21. lpp.

²⁵⁷ Vidiņš J. Tikumības kareivji // Latvis. – 1928. – 5. apr.

²⁵⁸ Degeneration: An Introduction // Degeneration: The Dark Side of Progress. Ed. By J. E. Chamberlin, S. L. Gilman. – New York: Colombia University Press, 1985. – p. x.

²⁵⁹ Iggers Georg G. The "Linguistic Turn": The End of History as a Scholarly Discipline? // Iggers Georg G. Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge. – Wesleyan University Press, 1997. – p. 120., 129., 131.

²⁶⁰ Porter R. History of the Body Reconsidered // New Perspectives on Historical Writing. – 2. ed./ P. Burke. – University Park, Pennsylvania, 2001. – p. 252.

vērtētajiem laikiem, kad latvieši nebija varas nācija, un uzturēja priekšstatu, ka mūsu jaunajā valstī šie sociālie ļaunumi ir pasaules kara un iepriekšējo varu atstātās paliekas - carisma un lielinieku ķirpji.²⁶¹ Žūpību dēvēja par melnā bruņinieka rokas puisi zaļo bruņinieku, par melnā bruņinieka atstāto mantojumu, kas jāiekaļ važās, lai neizposta Latvijas nākotni.²⁶² Alkoholismu sauca arī par zaļo pūķi,²⁶³ savukārt alkoholiķus – par zaļā pūķa bruņiniekiem.²⁶⁴ Runāja par tautas brāļu un mūsu smakšanu alkohola jūgā, kur tie brēc pēc glābiņa un atsvabināšanas,²⁶⁵ un alkohola verdzības važu saraušanu.²⁶⁶ Politiskā retorika konstatējama, nosaucot alkoholu par iekšējo tautas ienaidnieku, kurš ieviesies „tautas organismā”.²⁶⁷ Narkomānus sauca par baltā nāvekļa vergiem,²⁶⁸ homoseksuālistus - par melnās neļķes ordeņa bruņiniekiem.²⁶⁹ Noplūkt melno neļķi nozīmēja apcietināt homoseksuālistu.²⁷⁰ Par zilo sauca denaturēto spirtu,²⁷¹ savukārt tā dzērājus - par zilajiem²⁷² un zilīšiem.²⁷³

Izmantoja bībeliskās metaforas - alkohols kā nāves eņģelis,²⁷⁴ cilvēces naidīgais karalis,²⁷⁵ kārdinātājs,²⁷⁶ kā šolaiku elks.²⁷⁷ Ubagošana kā kauns²⁷⁸ (būt nosauktam par ubagu bija apkaunojoši – 1927. gadā kādu sievieti, kura otru bija šādi nosaukusi, tiesa sodīja ar 30 latu sodu vai desmit dienām arestā²⁷⁹).

²⁶¹ Ķempels G. Kas mums jādara? // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 14. apr.; Br-is J. Latvijas sieviete Latviešu sieviešu savienībā // Latvijas Sargs. – 1920. – 11. marts; Gaitu sākot // Jaunā Balss. – 1923. – nr. 1. – 1. lpp.

²⁶² Vaj "zaļais bruņinieks" uzvarēs? // Jaunā Balss. – 1924. – nr. 9. – 1., 4. lpp.; Latvijas darba tauta! // Jaunā Balss. – 1924. – nr. 17. – 1. – 5. lpp.

²⁶³ Tiesā un sadedzina „zaļo pūķi” // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 28. apr.

²⁶⁴ Aizturēti zaļā pūķa bruņinieki // Zemgales Balss. – 1927. – 1. jūn.

²⁶⁵ Gājiens par atturīgu Latviju // Jaunā Balss. – 1923. – nr. 2. – 3. lpp.

²⁶⁶ Sūngailis R. Sarausim alkohola verdzības važas (Rīt Rīgā sanāk atturības kustības darbinieku konference) // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 13. apr.

²⁶⁷ Alkohols un tykumība // Latgolas Vārds. – 1929. – 23. janv.

²⁶⁸ “Baltā nāvekļa” vergu tracis Vērmaņprakā // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 22. aug.

²⁶⁹ “Melnās neļķes ordeņa” bruņinieka varā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 19. nov.

²⁷⁰ Atkal noplūkta viena “melnā neļķe” Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 6. dec.

²⁷¹ „Zilā” upuris // Zemgales Balss. – 1933. – 5. janv.

²⁷² „Zilo” negantnieku nedarbi // Zemgales Balss. – 1933. – 23. marts.; Zilo uzbrukums // Turpat. – 20. jūl., 10. aug.

²⁷³ Denaturāta lietotāji // Zemgales Balss. – 1933. – 4. aug.

²⁷⁴ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 1. sesija. – 5. burtņ. - Rīga: Latvijas Republikas Satversmes sapulces izdevums, 1920. – 438. lpp.

²⁷⁵ Alkohols un tykumība // Latgolas Vārds. – 1929. – 23. janv.

²⁷⁶ Volonts J., tautas labklājības ministrs. Par daiļu, varenu Latviju! Runa pretalkohola dienu aktā Nac. operā š. g. 9. oktobrī // Jaunā Balss. – 1938. – nr. 10. – 268. lpp.

²⁷⁷ Atturības kustībai Latvijā jātop par visas tautas kustību! (Latvijas pretalkohola kongress 1939. g. 3. un 4. jūnijā.) // Jaunā Balss. – 1939. – nr. 6./7. – 168. lpp.

²⁷⁸ Neatlaidīga cīņa ar profesionāliem ubagotājiem Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 20. jūl.

²⁷⁹ Nedrīkst nolamāt par ubadzi // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 19. sept.

Prostitūtu izmantoto rajonu apzīmēja kā kauna vietu pilsētā,²⁸⁰ prostitūtas sauca par mīlas priesterienēm.²⁸¹ Prostitūcija un venēriskās slimības tika raksturotas kā lāsts,²⁸² kā riebīga čūska,²⁸³ lielais sabiedrības grēks,²⁸⁴ modernās dejas kā netiklības čūska,²⁸⁵ kazino kā elle, azarta kaislība kā spēles dēmons²⁸⁶ un velns,²⁸⁷ hipodroma atvēršanu asociēja ar gaisā jau atkal jūtamo elles smaku.²⁸⁸ Taisīt eņģelīšus nozīmēja izdarīt abortu.²⁸⁹ Pieminēt pārlatviskošanas briesmas debesīs nozīmēja runāt par abortu skaita pieaugumu.²⁹⁰ Populārākais dzimstības simbols bija stārķis. Aborta likuma pieņemšanu karikatūristi attēloja, rādot, kā raudošajam stārķim tiek nocirsta galva,²⁹¹ savukārt par likuma atcelšanu vēstīja putna atbrīvošana no cietuma kameras.²⁹² Dzimstības niecīgo pieaugumu karikatūrists skaidroja, rādot stārķi ar cieši aizšņorētu knābi strīpainās cietumnieka čībās,²⁹³ vai vēstot, ka putns iestājies bezdarbniekos.²⁹⁴

Cilvēki izmantoja jēdzienu “nakts” saturošas metaforas kā dienas pretstatu, asociējot ar tumsas slēptiem draudiem,²⁹⁵ - prostitūcija kā nakts mīla,²⁹⁶ prostitūtas kā nakts staigules,²⁹⁷ naktstauriņi,²⁹⁸ pornogrāfija kā pūļa tumšie instinkti,²⁹⁹ loto klubi kā

²⁸⁰ Kauna vieta galvaspilsētā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 11. febr.

²⁸¹ No Grāvju ielas // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 14. jūn.

²⁸² Par dzimumdzīves lāstu // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 21. febr.; Šodien Rīgā atklāja veselības aizsardzības izstādi // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 12. marts.

²⁸³ Hibšmane K., Dr. Kā cīnīties ar venēriskām slimībām? // Sieviete. – 1925. – N. 18. – 411. lpp.

²⁸⁴ Selanri. Galvas pilsētas aizkulises // Latvijas Vēstnesis. – 1925. – 20. maijs.

²⁸⁵ Strods P. Nust ar šyberešonu! // Zīdūnis. – 1929. – N. 6. – 7. – 8. lpp.

²⁸⁶ Edka. Kā darbojās slepenās spēļu "ellītes" Rīgā // Pirmdiena. – 1933. – 16. okt.

²⁸⁷ Sillarts. Spēļu banka Latvijā (Ievietojam pārrunai. Red.) // Latvijas Vēstnesis. – 1921. – 6. jūl.; Dišlers

K. Azarta spēļu velniņš jāpadzen no Latvijas! // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 11. maijs.

²⁸⁸ Morics E. Velna deja // Sociāldemokrāts. – 1925. – 8. marts.

²⁸⁹ “Eņģelīšu” klīnika Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 16. nov.

²⁹⁰ Svari. – 1924. – nr. 41.

²⁹¹ Sikspārmis. – 1931. – nr. 336.

²⁹² Vecais Sikspārmis. – 1934. – nr. 505.

²⁹³ Vecais Sikspārmis. – 1935. – nr. 540.

²⁹⁴ Sikspārmis. – 1932. – nr. 426.

²⁹⁵ Palmer D. B. Cultures of Darkness: Night Travels in the Histories of Transgression. – New-York, 2000. – p. 13.

²⁹⁶ Venus wulgiwaga Rīgā (Piekļidusē mīlas dieve.) // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 14. febr.

²⁹⁷ Bārdāmu medicīniska apskate // Rīgas Naktslokālu Dzīve. – 1929. – [vienreizējs izdevums]

²⁹⁸ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 7. sesija. – 892. sl. [Gustavs Reinhardts, 1927. gada 6. decembrī žūpības apkaršanas likuma grozījumu debatēs.]

²⁹⁹ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, 3. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1932]. – 272. sl. [Latvijas jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas deputāts Dāvids Apinis.]

lielpilsētas naktspatversmes.³⁰⁰ Tāpat lietoja vārdu iela kā pretstatu mājai, ko tradicionāli uzskatīja par sievietes darbības sfēru - prostitūtas kā ielu klaidones.³⁰¹

Apritē laida pretīgumu raisošus salīdzinājumus - kazino kā pūžņojošs trums, kura koncesija ir sabiedriskajai morālei pretīga.³⁰² Kazino apzīmēja ar Jūrmalas kaziņas tēlu,³⁰³ ko (arī totalizatoru) mēdza attēlot kā Trojas zirgu.³⁰⁴ Jūrmalas kaziņu karikatūristi iemitināja kūti, no kuras vējoja smirdoņa.³⁰⁵ Hipodromu asociēja ar morālisku zaņķi.³⁰⁶ Azarta spēļu iestādes - ar smirdošām netīrumu bedrēm,³⁰⁷ kas izplata riebīgu smaku un morāliski samaitā.³⁰⁸ Pornogrāfiju paskaidroja ar vārdiem - piedauzīgs, neķitrs, visbanālākais, bezkaunīgs, kails,³⁰⁹ seksuāli kairinošs un izvirtis.³¹⁰ Atklāto namu apzīmēja ar Rīgas toponīmu - Grāvju iela, jo tur vēsturiski atradās atklātie nami. Doties uz Grāvju ielu nozīmēja doties uz atklāto namu.

Kā viens no lielākajiem netikumiem tika attēlota "tenkošana par intīmo dzīvi", "personīgās dzīves novazāšana atklātības priekšā".³¹¹ Tāda veida izdevumus raksturoja, kā mūsu avīžniecībā uzplaukušu riebīgu stādu, kura saknes baro zemsirdīga skaudība un netīra ziņkārība,³¹² kā briesmoni, kas peļņas nolūkos, šļircina saviem upuriem "sabiedrības morālisko apziņu graužošanas indes".³¹³ Cilvēku interesi par izdevumiem, kas morāliski notraipot pašus šo netīro lappušu lasītājus,³¹⁴ izskaidroja ar idejisku šķīdoni sabiedrībā.³¹⁵ Uzsvēra, ka aiz tenku lapām slēpjas "tumši un graužoši centieni".³¹⁶

³⁰⁰ Rekords. Loto tipi. II. // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 29. jūn.

³⁰¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 7. sesija. – 892. sl. [G. Reinharads.]

³⁰² Dišlers K., doc. Vaj valdība domā vēl ilgi vilcināties ar Bulduru spēļu elles slēgšanu? // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 8. okt.

³⁰³ Svari. – 1925. – nr. 41.

³⁰⁴ Aizkulises. – 1931. – nr. 8.; Svari. – 1929. – nr. 3.

³⁰⁵ Svari. – 1923. – nr. 38.

³⁰⁶ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 1. sesija. – 111. sl. [Sociāldemokrāts F. Cielēns.]

³⁰⁷ Dišlers K. Azarta spēļu velniņš jāpadzen no Latvijas! // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 11. maijs.

³⁰⁸ Dišlers K., doc. Vaj atdzīvosies spēļuelle jūrmalā? // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 8. jūn.; Dišlers K. Azarta spēļu velniņš jāpadzen no Latvijas! // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 11. maijs.

³⁰⁹ 10 000 r. sods par pornogrāfijas izplatīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 11. nov.; Pornogrāfijas prāva // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 6. maijs.

³¹⁰ Apspriede pret izvirtības literatūru // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 6. marts.

³¹¹ Ko saka mākslinieki, kas izteikuši savu protestu // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr.; Mērs ir pilns! // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr. [Veselības departamenta direktors Dr. med. Augusts Pētersons]

³¹² Mērs ir pilns! // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr. [Kārlis Skalbe]

³¹³ Sabiedriskā tiesa izteic sašutumu par sēnalu presi // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 20. febr.

³¹⁴ Mērs ir pilns! // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr. [K. Skalbe]

³¹⁵ Sabiedriskā tiesa izteic sašutumu par sēnalu presi // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 20. febr.

³¹⁶ Turpat. [Kārlis Skalbe]

Alkoholisma apkarotāji runāja par tumšajiem un gaišajiem spēkiem. Žūpības apkaršanas likums tika vērtēts kā "liela morāliska uzvara pār tumšajiem spēkiem, kas apzinīgi jauca Latvijas atjaunošanas darbu".³¹⁷ Likuma grozīšanu vērtēja kā sabiedriskās sirdsapziņas apsmiešanu,³¹⁸ savukārt sēnalu presē aprakstītās tenkas uzskatīja par iemeslu, kas izraisījis pašnāvību, un raksturoja to, kā drausmīgu klauvējienu pie mūsu visu sirdsapziņas,³¹⁹ kas lai ir "pēdējais brīdinājums tumšajiem spēkiem sargāties no sabiedrības svētajām dusmām".³²⁰

Sabiedriskā doma tika formulēta retorikā, kas atsedza nerakstītās normas. Parasti spriedumus balstīja jūtas, nevis pragmatiskas kalkulācijas vai statistiski dati, tādējādi situāciju vērtējošā retorika bija emocionāli uzrunājoša un pati par sevi pildīja neformālās sociālās kontroles funkciju, kuras mērķis bija likt cilvēkiem saprast, kas ir pareiza un kas ir nepareiza rīcība (kas ir labi vai slikti). Publicisti sabiedrisko tikumību skaidroja ar tādiem jēdzieniem kā tauta, nākotne, tikumība, dzimumdzīve, veselība, savukārt privātās seksuālās prakses viņi uzskatīja par sabiedriskās un tautas veselības jautājumu.³²¹ Par ideālu viņi atzina ģimeni un dzīvi laulībā, kuras "augstais tiešais uzdevums" ir bērnu radīšana.³²² Tāpēc kritērijs, vērtējot sievietes morāli, bija dzīve ģimenē vai ārpus tās.³²³ (Prostitūtai pretstatīja "godīgu ģimenes sievieti".³²⁴) Par vērtību cilvēki uzskatīja produktīvu dzimumdzīvi, bet ne dzimumtieksmi kā tādu. „Seksuālas mīlestības kults ir netikums" tāpēc, ka balstās baudas, nevis misijas (nācijai atražošana) principā.³²⁵ Savukārt mīlestību kā vērtību saistīja ar ideālismu³²⁶ un uzsvēra, ka par mīlas un ģimenes

³¹⁷ Žūpības apkarotāju lielā diena Saeimā, Saeimas plenārsēdē 3. jūn. š. g. // Jaunā Balss. – 1927. – nr. 11./12. – 3. lpp.

³¹⁸ Frīdenbergs A. Un tomēr... // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 28. apr.

³¹⁹ Mērs ir pilns! // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr. [Jāzeps Vītols.]

³²⁰ Turpat. [Dr. Jūlijs Auškāps.]

³²¹ Sk. analogiju ar: Davidson R. Venereal Disease, Sexual Morality, and Public Health in Interwar Scotland // Journal of the History of Sexuality. – 1994. – vol. 5. - no. 2. – p. 288.

³²² Vēl par vecpuišu nodokli // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 21. jūl.; Sabiedriska tiesa par vecpuišiem. – 25. lpp.; Lazdiņa E. Vecpuišu jautājums // Sieviete. – 1931. – N. 3. – 36. lpp.

³²³ Sabiedriskās tiesas spriedums par latvju sievieti // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 14. dec.; Latviešu sievietei jāmacās sirdsuzvedība // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 2. maijs.

³²⁴ Kauna vieta galvaspilsētā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 11. febr.

³²⁵ Mūsdienu sievietes traģika (Lasītāju domu izmaiņa: Tagad runās vīrieši) // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 18. apr. [Voldemārs Reiznieks.]

³²⁶ Aspazija 1. Latvijas sieviešu kongresā 1934. gada 25. februārī. (Sieviešu kongress Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 26. febr.)

pulgošanu (izvirtību) nāk Dieva sods ar drausmīgām (venēriskajām) slimībām.³²⁷ Baudas un kaislības nosodījumu noteica atziņa, ka cilvēkā mājō daudzas no īpašībām, kuras piemīt zemākajiem radījumiem – dzīvniekiem, un tās būtu „baudu kāre un dažādas kaislības”.³²⁸ Baudas nosodījumu noteica arī atziņa par gribu kā vērtību - valsts nedrīkst savu labklājību celt uz cilvēku gribas nonāvēšanas,³²⁹ savukārt gribu notrulina tāds "ārkārtīgs kairinājums" kā "neķītrā sieviete"³³⁰ un citas "ģiftis" ("nāveķļi") – azarts,³³¹ alkohols. To ietekmē cilvēks zaudē pretošanās spēju kaislībām,³³² tāpēc pret baudu kāri, kuras centrā negatīvi vērtēts prieks - alkohols kā "prieka viltotājs",³³³ bārdāma kā "prieku sieviete",³³⁴ modernā deĵa "šīberis" kā kairinošas izpriecu kustības,³³⁵ atklātais nams kā "prieku nams"³³⁶ - jācīnās ar "tikumiskās gribas spēka tikumu".³³⁷

Raizes par sabiedrisko tikumību balstīja tautas nākotnes apsvērumi, tāpēc tās vārdā sabiedrības konservatīvākā daļa pat koriģēja attieksmi pret dzimumdzīvi. Par seksuālo mīlestību sauca dzimumattiecības, kuru mērķis ir baudīt, nevis radīt pēcnācējus, un publiskajā telpā dominēja tās nosodījums to pašu tautas nākotnes interešu dēļ. Venerologs Pēteris Sniķers uzsvēra, ka jāatmet aizspriedumi, kas saistīti ar dzimuma dzīvi,³³⁸ un ka nav pareizi par to runāt kā par izvirtību, kaut ko zemisku un netīru, jo tā "mums dota, lai spētu dzīvot mūžīgi".³³⁹ ("apvaldīti un cilvēciskās robežās piekopta, tā liela dabas dāvana, visas dzīves impulss",³⁴⁰ "dabas visspilgtākais notikums", kura priekšā cilvēks ir

³²⁷ Pīpiņa B. Romantiskās pašnāvības // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 30. jūl.; Pīpiņa B. Liekat dvēselei valdīt pār miesu (Domas par pašnāvībām un greizsirdības drāmām) // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 2. aug.

³²⁸ Baudas // Latgolas Vārds. – 1930. – 8. aug.

³²⁹ Kroders A. Spēļu klubi // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 1. sept.

³³⁰ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 7. sesija. – 890., 892. sl. [Gustavs Reinharde, 1927. gada 6. decembrī žūpības apkarošanas likuma grozījumu debatēs.]

³³¹ Sillarts. Latvija - Monako // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 6. jūn.; Liepājas "spēļu ellē" // Kurzemes Vārds. – 1923. – 8. sept.

³³² Kirhenšteins A. Alkohols un lipīgas slimības // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 5. janv.; S. A. B. "Baltā Lenta". Celies, Latvju sieviete! // Jaunā Balss. – 1926. – N. 21./22. (1. dec.). – 2. lpp.

³³³ Atbrīvosim mūsu izpriecas no alkohola un citiem prieka viltotājiem (9. oktobrī sākas pretalkohola dienas) // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 7. okt.

³³⁴ "Prieku sievietes" traģēdija // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 15. janv.

³³⁵ Franks S., prof. Mūsaiķu Modernā mezonība // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 3. marts.

³³⁶ Neatļauj "prieku" namu // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 17. maijs.

³³⁷ Ko runā un par ko jārunā mūsu sievietei. Pārdomas par 7. lauksaimnieču kongresu. // Sievietes Pasaule. – 1933. – N. 4. – 9. lpp. [Dr. phil. J. Students.]

³³⁸ Vai ir vajadzīga seksuāla informācija skolās? // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 15. okt.

³³⁹ Par seksuālo audzināšanu // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 25. nov.; Sabiedrisko tiesu par pornogrāfiju // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. okt.

³⁴⁰ Robis. Skaidrību dzimumdzīves jautājumos // Sociāldemokrāts. – 1930. – 3. jūl.

nevarīgs, tāpēc bez likumiem tā izraisītu dabas un cilvēces bojāeju.³⁴¹) "Ar dzimuma tiekmi taču saistās atsevišķas personas laime, tautu likteņi un viņas nākotne, nācijas spēks un izturība".³⁴² Tautas dzīvā spēka vairošanas apsvērumu dēļ³⁴³ abortus vērtēja kā nācijas stipruma un valstiskās neatkarības bīstamus apdraudētājus,³⁴⁴ savukārt izsargāšanos no pēcnācējiem kā tautas nespēka pazīmi.³⁴⁵ Tāpēc prostitūtas un sievietes, kas izdara abortu, vērtēja vienlīdz negatīvi, jo abas grēkojot pret savu tautu, piepalīdzēdamas tai izmirt.³⁴⁶

Tā kā nākotni uzskatīja ir par daudz nopietnu lietu, lai to atstātu pašplūsmā,³⁴⁷ tika uzturēts priekšstats, ka seksuālo dzīvi vajag pareizi atrisināt, regulēt, nostādīt, jo no tās atkarīga tautas un valsts eksistence un labklājība,³⁴⁸ "mūsu jaunā paaudze".³⁴⁹ "Tiklības jautājums nav atsevišķu personu, bet visas tautas lieta",³⁵⁰ "bet ja tauta pārkāpj sesto bausli, tad viņai neizbēgami jāiet bojā".³⁵¹ Tāpēc apgalvoja, ka laulība ir sabiedriska pienākums,³⁵² savukārt izvairīšanās no tās - morālisks noziegums.³⁵³ Vecpuišus uzskatīja par noziedzniekiem pret tautu,³⁵⁴ jo neprecoties viņi grēko pret sevi, sievieti, sabiedrību un valsti.³⁵⁵ Ārlaulības dzimumattiecības („neatļauto mīlu”³⁵⁶) uzskatīja par pārkāpumu pret sabiedrības morāli.³⁵⁷ Sievietes neregistrētās attiecībās dēvēja par nelaulātajām sievietēm.³⁵⁸

Publiskajā telpā tika uzsvērts, ka laulības īstais mērķis ir bērnu radīšana.³⁵⁹ Par viskaitīgāko parādību uzskatīja "neīstās" sievas tāpēc, ka viņas izvairās no dzemdēšanas

³⁴¹ Pīpiņa B. Liekat dvēselei valdīt pār miesu // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 2. aug.

³⁴² Dr. M. Hiršfelds par "seksuālo mazākumu" tiesībām // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 27. apr.

³⁴³ Andersons J., cand.oec. Ārlaulības bērnu problēma // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 12. marts.

³⁴⁴ Kas traucē rāsas uzlabošanos? // Jaunā Balss. – 1924. – nr. 3. – 4. lpp.

³⁴⁵ Brīvību sievietei lemt par abortu! // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 21. marts.

³⁴⁶ Baidiņš A., Dr. Aborts un tautas labklājība // Sieviete. – 1925. – nr. 12. – 271. lpp.

³⁴⁷ Dzimuma jautājums // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 16. marts.

³⁴⁸ Par pornogrāfijas ļauno iespaidu uz jaunatni // Jaunā Balss. – 1925. – nr. 33./34. – 12. – 13. lpp.

³⁴⁹ Mīlestība un laulība // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 22. okt.

³⁵⁰ O. Sievietes daba sakarā ar kara atmosfēru // Kurzemes Vārds. – 1920. – 4. jūl.

³⁵¹ Sabiedrisko tiesu par pornogrāfiju // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. okt.

³⁵² Sabiedriska tiesa par vecpuišiem. – Jelgava: J. Greiera apgādībā, 1926. – 13., 24. lpp.

³⁵³ Mainītās lomās // Jaunā Balss. – 1923. – nr. 13. – 5. – 7. lpp.

³⁵⁴ Čakste J. Diskrēts lūgums mūsu tautietēm // Jaunākās Ziņas. – 1919. – 17. nov.

³⁵⁵ Sabiedriska tiesa par vecpuišiem... – 5. lpp.

³⁵⁶ Kalniņa K. Apdraudētā dzimstība // Darba Sieviete. – 1927. – marts. – 6. lpp.

³⁵⁷ Pīpiņa B. Diskrēti jautājumi atklātībā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 2. marts.

³⁵⁸ Vai nelaulātās sievas uzņemamas slimokasēs? // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 20. marts.

³⁵⁹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 2. sesija. – 13. burtn. - Rīga: Latvijas Republikas Satversmes sapulces izdevums, 1920. – 1567., 1581. sl. [Francis Trasuns, Latgales kristīgo zemnieku

pienākuma un tādejādi apdraud tautu ar izmiršanu.³⁶⁰ Tika popularizēti teksti, kuru autori nosodīja "bezbērnu vecākus" (jau pats formulējums liecina par laulības uzdevumu būt tēvam un mātei). Bezbērnu laulības kvalificēja kā tādas, kuru pamatos ir tautas nākotnei, dzīvībai un spēkam bīstami un kaitīgi principi, bet laulātos šajā savienībā - kā latviešu dzīvības sabrukuma līdzveicinātājus.³⁶¹ Tieši bauda bija galvenais kaitīgais princips, kāpēc bezbērnu laulības klasificēja par viltus laulībām, izpriecu divsavienību³⁶² vai ērtāko prostitūcijas veidu.³⁶³ Tieši (baudas) patēriņš, nevis (bērnu) ražošana noteica bezbērnu laulības kā laulības surogāta vērtējumu, "nelegālos kopdzīvotājus" ļāva salīdzināt ar ļaunu rūsu tautas dvēseļu druvā,³⁶⁴ savukārt brīvās mīlas sludinātājus nosaukt par Latvijas ienaidniekiem.³⁶⁵ Tomēr šī retorika liecināja tikai par vēlamo, nevis notikušo.

Cilvēki par pareizu uzskatīja privātās dzīves veidošanu kristīgi patriarhālajā tradīcijā, kas par normu atzina heterogēnu ģimeni, monogāmu laulību un laulības pārkāpšanas nosodīšanu, šķiršanās procedūras sarežģīšanu, augstu dzimstību, abortu aizliegumu, tātad uzskatu, ka sievietes seksualitātei jāizpaužas tikai bērnu radīšanas veidā. Tomēr emocionālā retorika liecina par to, ka reālajā dzīvē kaut kas ir mainījies, ja reiz šīs normas ir tika dedzīgi jāaizstāv publiskajā telpā. Urbānajā vidē veidojās jaunas normas, kas attaisnoja ārpus un pirmslaulību attiecības.

Parlamentārās demokrātijas laikā galvenokārt politiski labēji un centriski nosakņoto sieviešu organizācijas, kuras bija apvienojušās Latvijas Sieviešu organizāciju padomē, atzina, ka sabiedrība, vērojot uzdzīvi un vieglprātību, nedrīkst teikt: kas mums par daļu, tā ir katra personīgā dzīve, - jo katrs ir sabiedrības un tautas loceklis un viņa dzīve rada kopizskaņu tautas dzīvē,³⁶⁶ tāpēc būtu jāatjauno reliģijas stingros „žogus”, vecāku varu un sabiedrisko tiesu („tautas skaidro sirdsapziņu”).³⁶⁷ Tomēr izvēli valsts parlamentārās

savienība, Gustavs Reinharde, kristīgo nacionālā savienība]; sk. arī: Nepieredzēts apmeklētāju pieplūdums Veselības aizsardzības izstādē // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 18. marts. [bīskaps Kārlis Irbe.]

³⁶⁰ Sabiedriskās tiesas spriedums par latvju sievieti // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 14. dec.

³⁶¹ Leonīds Breikšs. Dzīve un darbi / sast. I. Bērsons, M. Bisters. – 3. sēj. – R., 2002. – 243., 247. lpp.

³⁶² Leonīds Breikšs. Dzīve un darbi... – 219. lpp.

³⁶³ Lazdiņa E. Vecpuišu jautājums // Sieviete. – 1931. – nr. 3. – 36. lpp.

³⁶⁴ Pīpiņa B. Brīvība un tikumi // Latviete. – 1936. – N. 6.-11. – 32. lpp.

³⁶⁵ Krastiņš K. [Virsnieks] Par nākotnes cilvēka morāli // Nākotnes Sieviete. – 1925. – nr. 3. – 37. lpp.

³⁶⁶ Pīpiņa B. Liekat dvēselei valdīt pār miesu (Domas par pašnāvībām un greizsirdības drāmām) // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 2. aug.

³⁶⁷ Turpat.

demokrātijas laikā atstāja paša pilsoņa ziņā. Autoritārā režīma ideologi turpretim, iestrādājot “tikumu” ideoloģijā, pretendēja aizstāt izvēli ar pienākumu. Šīs dinamikas mērķis - nomainīt priekšstatu “katram cilvēkam ir sava morāle” ar priekšstatu “visiem ir viena morāle”.³⁶⁸ Režīma ideoloģija noraidīja uzskatu, ka katrs cilvēks ir pasaule par sevi, par ko viņam tiesība vienam pašam rūpēties. "Jaunā laika ideoloģija saka, ka tas, priekš kā visi pūlas, ir kopējs mērķis, un šis kopējais mērķis ir tautas laime un labklājība."³⁶⁹ Jau 1934. gada 16. maija manifests liecināja, ka režīma uzmanības lokā atradīsies arī sabiedriskā tikumība, kuras atslēgvārdi "tauta" un "nākotne". Manifests skaidroja, ka apvērsums bijis nepieciešams, lai partiju cīņas nenomāktu tautas veselīgo garu un gribu, neiznīcinātu latvju tautas veselīgās attīstības pamatus un nepazudinātu neatkarības cīņu sasniegumus, proti, neatkarīgo Latvijas valsti, tāpēc "15. maijs liek pamatu jaunai nākotnei".³⁷⁰

Režīma ideologi intensīvi izmantoja tādus jēdzienus kā ticība, kults, tikums. Uzsvēra, ka trīs tikumi - mīlestība uz dzimto zemi, darbs, ticība savai nākotnei - gadsimtiem latviešu tautu saturējuši kopā un pasargājuši no iznīcināšanas, paglābuši tautas raksturu un dvēseli, visbeidzot palīdzējuši atgūt brīvību, uzcelt valsti, pārņemt varu un noteikšanu dzimtajā zemē uz laiku laikiem, tāpēc tiem jāpāriet latviešu asinīs kā vienības un nākotnes ķīlai.³⁷¹ Tikuma jēdziena ekspluatēšana iekļāvās autoritārisma sludinātajā atdzimšanas ideoloģijā, norādot uz laiku pirms parlamentārās demokrātijas, proti, uz laiku, no kura “atdzima” režīms.³⁷² Tomēr uzstādījumā "atkrāties no visiem, itin visiem svešajiem ietekmējumiem"³⁷³ neiekļāva kristīgās vērtības. Tās integrēja režīma ideoloģijā (1938. gada Preses likumā īpaši aizliedza publicēt ziņas, kas grauj, nievā vai noniecina

³⁶⁸ Mūsdienu sievietes tragika (Lasītāju domu izmaiņa: Ko saka vīrieši?) // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 25. apr. [skolotājs R. K.]

³⁶⁹ Likums, kas sargā krietno presi (Sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa runa preses darbiniekiem) // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 3. marts.

³⁷⁰ Valdības manifests // Pirmais gads. 1934. 15. V – 1935. 15. V. – Rīga: Leta, [1935.]. – 12. lpp.; Ministru prezidenta K. Ulmaņa runa radiofonā 18. maijā. // Turpat. – 14. lpp.; Vienota tauta – tas ir 15. maija patiesais un dziļais saturs. Ministru prezidenta K. Ulmaņa runa radiofonā 1935. g. 15. maijā // Otrais gads. 1935. 15. V – 1936. 15. V. – Rīga: Leta, [1936.]. – 100. lpp.

³⁷¹ Atkrāties no visiem, itin visiem svešajiem ietekmējumiem, pašķirt ceļu Latvijai nacionālai, daiļai, varenai. Valsts prezidenta K. Ulmaņa radio runa valsts neatkarības svētkos 1936. gada 18. novembrī. // Trešais gads. 1936. 15. V – 1937. 15. V. – Rīga: Leta, [1937.]. – 201., 202. lpp.

³⁷² Senču tikumu atdzimšanas svētki // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 10. janv.

³⁷³ Atkrāties no visiem, itin visiem svešajiem ietekmējumiem... // Trešais gads. – 201., 202. lpp.

baznīcu, reliģiju,³⁷⁴ tādējādi dublējot Sodu likumu, kas sodu par šo normu pārkāpšanu paredzēja kopš valsts dibināšanas). Likumprojekts par baznīcas šķiršanu no valsts gan netika palaists aprītē.³⁷⁵

Ideologi atzina tikumiskās audzināšanas nepieciešamību. Izglītības ministrs Jūlijs Auškāps to nosauca par bioloģiski tikumisko audzināšanu, jo "etiskie principi, kas likti ikvienas tikumiskās mācības pamatā, saskan ar bioloģiskiem likumiem, kas nodrošina sugas, cilts, tautas pastāvēšanu, un šie principi paši radušies cilvēka neapzinamu gadu dzīves vērojumu rezultātā, kā tautas dzīves gudrība".³⁷⁶ Tās uzdevums - "iepotēt audzināmā un nostiprināt viņā fundamentālās bioloģiski etiskās vērtības, kurām visumā ir viscilvēcisks raksturs [tomēr ar smalkām nacionālām noskaņām] un kuru uzdevums nodrošināt paša cilvēka pastāvēšanu virs zemes".³⁷⁷

Latvju pilsoni (šķiriskajā - vidusslāņā - nozīmē) kā konservatīvu un kristīgi tikumīgu precīzi raksturoja sociāldemokrāts Kārlis Dziļleja jau 1927. gadā.³⁷⁸ 1939. gadā sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš uzsvēra valsts gribu nākamajā pilsonī ieaudzināt "tos labos tikumus, par kuriem runā bībele".³⁷⁹ Par laikmeta uzdevumu šajā jomā uzskatīja galvenokārt dažādu negatīvu parādību izskaušanu, "kurām pārejošs un gadījuma raksturs".³⁸⁰ Mērķis - "saturēt tautas dzīvi gadu simteņu spraustās" vecās un tomēr mūžam jaunās morāles robežās, kuras pamatos liekama ģimene un bērns, jo "latviešu ģimenes augšāmcelšanās nozīmē visas latviešu tautas un viņas spēka augšāmcelšanos".³⁸¹

Jau parlamentārajā demokrātijā dienas prese priekšplānā izvirzīja tautas nākotnes intereses, ieteica seksuālo ražošanu, bet nosodīja patēriņu, tāpēc piemērošanās autoritārā režīma ideoloģijas prasībām presei nesagādāja grūtības, jo tai nebija pat jāpiemērojas. Bija tikai jāturpina sludinātais.

³⁷⁴ Preses likums // LMKNK. 1938. gads. – 119. – 125. lpp. [Izsludināts 1938. gada 14. februārī.]; Preses likums. // Ceturtais gads. 1937. 15. V – 1938. 15. V. – Rīga: Leta, [1938.]. - 98., 99. lpp.

³⁷⁵ Balodis R. Valsts un baznīca. – Rīga: Nordic, 2000. – 127. lpp.

³⁷⁶ Atjaunotā Latvija prasa, lai tās dēli un meitas augtu dzīves cīņas priekam. Izglītības ministra prof. J. Auškāpa referāts Valsts kulturas padomē 1939. gada 1. februārī. // Piektais gads. 1938. 15. V – 1939. 15. V. – Rīga: Leta, [1939]. – 337. – 338. lpp.

³⁷⁷ Atjaunotā Latvija prasa... // Piektais gads... – 335. lpp.

³⁷⁸ Dziļleja K. Kad filistri mērc pirkstus tikumā // Domas. – 1927. – N. 1. – 54. lpp.

³⁷⁹ Ministra A. Bērziņa runa sievietēm // Latvieti. – 1939. – N. II. – 39. – 45. lpp.

³⁸⁰ Atjaunotā Latvija prasa... // Piektais gads... – 336. lpp.

³⁸¹ Leonīds Breikšs. Dzīve un darbi... - 358. lpp.

2. NODAĻA.

PRIVĀTĀ DZĪVE

Starp visregulētākajām cilvēku aktivitāšu jomām vēsturiski Eiropā ir bijusi seksuālā uzvedība un attiecības. Katrā sabiedrībā pastāv zināma sajēga par to, ko pienākas darīt un kas nekur neder, kas formulēta zināmu noteikumu veidā. Savukārt cilvēku kauna, vainas un grēka jūtu pārvaldīšana sensenī bijusi varas instruments.¹ Tādas seksuālās attiecības, kas pastāv starp viendzimuma personām, ir tikušas uzskatītas par „nedabiskām” kā novirze no definētās lietu „dabiskās” kārtības, savukārt citas, kurās iesaistīti neprecēti indivīdi vai pāri (ārlaulības sakari) un precēti indivīdi (laulības pārkāpšana), tikušas definētas kā nelikumīgas tāpēc, ka pārkāpa principu, kas seksuālās attiecības atļāva tikai starp vīru un sievieti.² Tomēr šādas attiecības notika un tās izpaudās konkrētās sociālajās parādībās – ārlaulības bērni, aborti, homoseksuālisms, nekaunīga uzvedība, prostitūcija un veneriskās slimības. Sabiedriskā doma tās nosodīja, jo uzskatīja par draudu laulības stabilitātei, ko savukārt uztvēra kā sociālās stabilitātes garantu. Tomēr par sabiedriskajai tikumībai piederošām uzskatīja arī vēl dažas cilvēka privātajai dzīvei piederīgas parādības – tās bija pašnāvības, ubagošana un cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem. Krievijas impērijas laikā tika uzskatīts, ka tādas ētikas normas kā līdzjūtība pret tiem, kas atrodas nelaimē vai cieš sāpes, un nepatika pret tiem, kam patīk sāpināt citus, liecina par sabiedrisko tikumību. Visas minētās sociālās parādības regulēja normas, kuru tīklojums caurauza cilvēku dzīvi, liecināja par to, kā viņi dzīvoja, kā gribēja paši dzīvot un redzēt citus dzīvojam.

2. 1. Ārlaulības bērni

Pirms Pirmā pasaules kara valdošās tradicionālās morāles normas, kuras sargāja baznīca un oficiālā valsts vara, noteica, ka bērniem jādzimst likumīgā laulībā, tomēr ārlaulības

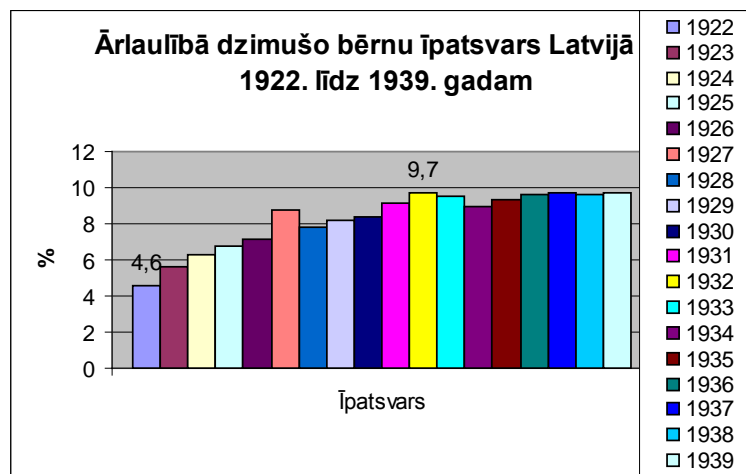
¹ Blekbērns S. *Ētika. Ļoti saistošs ievads*/ Tulk. J. Elsbergs. – Rīga: Satori, 2008. - 61. lpp.

² Phillips Roderick G. *Sex, Law, and the State* // *Encyclopedia of European Social History: from 1350 to 2000* / Peter N. Stearns, ed. in chief. – Vol. 4. - Detroit [etc.]: Charles Scribner's Sons, cop. 2001. – p. 301.

bērni nebija nekāds retums, tiesa ārļaulību dzemdības pilsētās bija biežākas nekā laukos.³ Daļa lauku jauniešu dzimumdzīvi uzsāka jau pirms oficiālajām laulībām, bet vēl atbrīvotāka attieksme pret tradicionālo seksuālo un kristīgo morāli kļuva Latvijas rūpniecības pilsētās strādnieku jaunatnes vidū. Arī Latvijas valstī likums nesodīja par bērnu dzemdēšanu ārļaulībā, tomēr paredzēja arestu vai naudas sodu līdz 500 latiem par bērna atstāšanu briesmās (pamešanu apstākļos, kur citi viņu atrastu).⁴ (Jaunais 1933. gada Sodū likums paredzēja piemērot tikai arestu.⁵) Tāpat varēja piemērot sodu par to, ka māte divu nedēļu laikā pēc bērna piedzimšanas nav viņu reģistrējusi dzimtsarakstu nodaļā (naudas sods līdz 50 latiem).⁶

Ārļaulībā dzimušo bērnu īpatsvars no 1922. līdz 1931. gadam gandrīz dubultojās no 4,6 līdz 9,1%, bet 30. gados stabili turējās 9 - 10% robežās (sk. 12. diagr.).

12. diagramma.⁷

Ārļaulībā dzimušo bērnu skaits ar svārstībām pieauga no 1922. līdz 1932. gadam, kad sasniedza augstāko rādītāju periodā – 3665 (sk. 13. diagr.). 1933. gadā skaits samazinājās par 3000, nākamajā - 1934. gadā – vēl par 3000, bet no 1935. līdz 1939. gadam pieauga.

13. diagramma.⁸

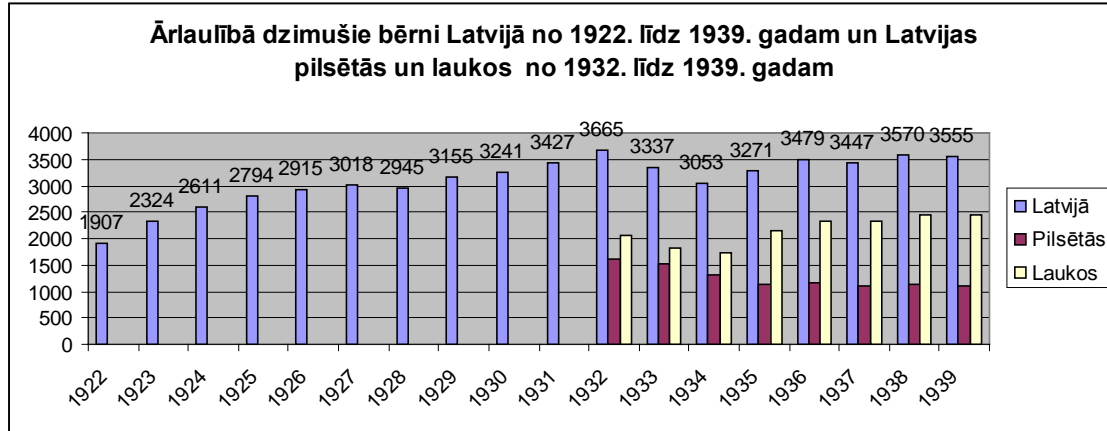
³ Bērziņš J. Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets 1900 – 1914/ LU Latvijas vēstures institūts. - Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. – 93. - 94. lpp.

⁴ 1903. gada 22. marta Sodū likumi... – 121. – 122. lpp. [490. pants.]

⁵ Sodū likums ar komentāriem... – 230. lpp. [458. pants.]

⁶ 1903. gada 22. marta Sodū likumi... – 108. lpp. [424. pants.]; Sodū likums ar komentāriem... – 243. lpp. [490. pants.]

⁷ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1922-1938]. – Rīga, [1922-1939]. – [8. – 9.; 8. – 9.; 8. – 9.; 6. – 7.; 6. – 7.; 23.; 5.; 28.; 36.; 16.; 15.; 15.; 15.; 18. – 19.; 18. – 19.; 18. – 19.; 16. – 17. lpp.]; Statistiskas tabulas. – Rīga: Latvijas PSR Statistikas pārvalde, 1940. – 19. lpp.

No 1935. gada nav pamata apgalvot, ka laukos neprecētās sievietes dzimumdzīvē bija atturīgākas nekā viņu laika biedres pilsētā (ja pieņemam, ka kritērijs varētu būt ārļaulībā dzimušo bērnu skaits) – 65,6% ārļaulības bērnu piedzima laukos, kamēr laukos dzīvoja 62,5% no valsts sievietēm. Šis rādītājs pieauga, sasniedzot 68,2% 1938. gadā. Turklāt tas ir vidējais rādītājs valstī. Salīdzinot 1938. gada rādītājus reģionos, rezultāts ir uzskatāmāks – 88,2% no Vidzemē dzimušajiem ārļaulības bērniem bija dzimuši laukos, Latgalē – 82,4%, Zemgalē – 78,6% un Kurzemē – 75,3%.⁹ To tiklab var skaidrot ar autoritārās valdības popularizēto toleranto attieksmi pret ārļaulības bērna māti, cik ar liberālāku attieksmi pret seksuālām attiecībām nelaulātu pāru starpā.

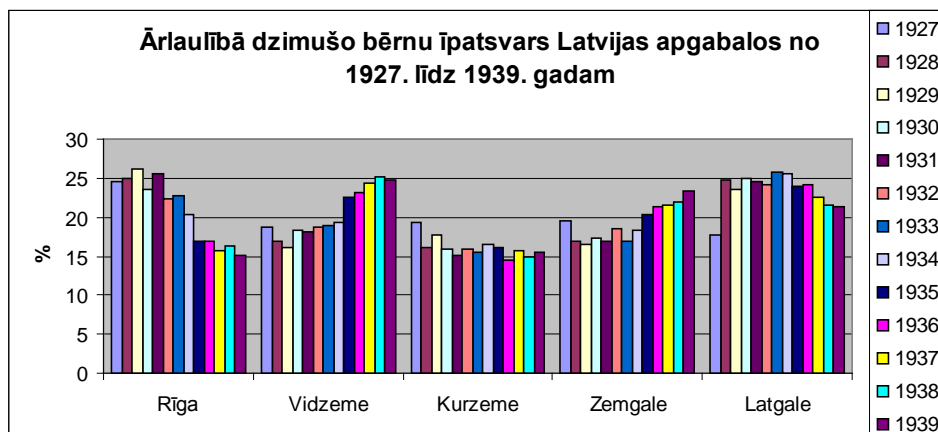
Vērtējot valstī piedzimušo ārļaulības bērnu sadalījumu pa apgabaliem no 1927. līdz 1939. gadam (sk. 14. diagr.), konstatējams, ka apmēram 25% piedzima Latgalē, kamēr Rīgā rādītājs samazinājās par 10% (no 25% līdz 15%), Vidzemē pieauga 5% robežās, sasniedzot 25%, bet Zemgalē sasniedzot ~23%, kamēr Kurzemē turējās 15% robežās.

14. diagramma.¹⁰

⁸ Latvijas statistiskā gadagrāmata, [1922-1939]. – Rīga, [1923-1940]. – [9.; 9.; 9.; 7.; 7.; 23.; 5.; 28.; 36.; 16.; 15.; 15.; 15.; 19.; 19.; 19.; 17. lpp.]; Statistiskas tabulas. – Rīga: Latvijas PSR Statistikas pārvalde, 1940. – 19. lpp.

⁹ Aprēķini izdarīti, balstoties uz: Latvijas statistiskā gadagrāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 17. lpp.

¹⁰ Latvijas statistiskā gadagrāmata, [1927-1939]. – Rīga, [1928-1940]. – [23.; 24.; 28.; 36.; 16.; 15.; 15.; 15.; 19.; 19.; 19.; 17. lpp.]; Statistiskas tabulas. – Rīga: Latvijas PSR Statistikas pārvalde, 1940. – 19. lpp.

Tādējādi dzimumattiecības ārpus laulības laukos bija tāda pati ikdienu kā pilsētā. Jau dažs laikabiedrs ieteica neidealizēt senčus (ar kuriem parasti tika asociēti lauku iedzīvotāji), jo nerātnās dziesmas pārliecinoši liecinot, ka senlatviešu seksuālā un erotiskā dzīve bijusi stipri izslaidīga.¹¹ Ārlaulības bērns bija sekas tādai laukos ierastai parādībai kā meitās iešana.¹² Aleksandrs Grīns uz meitās iešanas tradīciju¹³ 1925. gadā norādīja pat kā uz lauku analoģu atklāto namu apmeklēšanai pilsētās,¹⁴ tomēr meitās iešana nozīmēja dzimumattiecības neprecētu cilvēku starpā; to ekvivalents bija nevis nauda, bet cerība tikt apprecētai. Jelgavas apriņķa mirtiesnesis 1926. gadā pat izsprieda jautājumu, vai likums atļauj puisiem iet meitās. 21 gadu veca sieviete par goda aizskaršanu apsūdzēja puisi, kurš naktī uz 5. septembri pa vaļēju logu iekāpa viņas guļamistabā, apkampa un gribēja skūpstīt. Advokāts Kriņģelis apelēja pie tradīcijas: „Es ļoti brīnos par sūdzētāju, kura būdama pilnīgi pieaugusi jaunava, nezina, ka meitās iešana nav nekāds apvainojums. Tā ir mūsu vecvecā tautiskā ieraža no senču laikiem, tā sakot kultūras tradīcija. Tādēļ arī Pēteris N. nav sodāms uz 530. panta¹⁵ pamata. Viņš darījis tikai to, ko citi visi dara. Bet

¹¹ Dziļleja K. Kad filistri mērc pirkstus tikumā // *Domas*. – 1927. – N. 2. – 136., 137. lpp.

¹² Meitās iešanas sekas // *Tukuma Ziņas*. – 1931. – 2. jūl.

¹³ Vēsturnieks Jānis Bērziņš norāda uz Jēkaba Janševska ziņām, ka Nīcā pastāvējusi arī savdabīga puisi tiesa – katra apvidus puisi ievēlējuši no sava vidus īpašus tiesnešus, kuru uzdevums bijis raudzīties, lai puisi, iedami meitās, neaizskar viens otra tiesības, proti, lai viens pats neaizņem vairākas meitas. Par to, ka tāda sociālā parādība kā meitās iešana bija plaši izplatīta un dziļi iesakņojusies liecina arī tas, ka, cīnoties pret puisi staigāšanu pie meitām naktīs laikā, 19. gadsimtā daudzās vietās vēlākās Latvijas teritorijā izdeva noteikumus par šādas prakses aizliegšanu. (Bērziņš J. *Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets 1900 – 1914/ LU Latvijas vēstures institūts*. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. – 93. lpp.; Ādama stāsts. *Mazsalaciešu dzīve, ieradumi un tikumi Ā. Purmaļa autobiogrāfijā 19. un 20. gs. mijā/ Sast., ievada un komentāru autore S. Reinšone*. – Rīga: Zinātne, 2009. – 22. – 29. lpp.)

¹⁴ Par meitās iešanu, skuķkopību un citām tamlīdzīgām lietām // *Vecpuisis*. – 1925. – nr. 3. – 30. lpp.

¹⁵ Pants par goda aizskaršanu paredzēja – „Kas tīši personiski apvainojis ar izturēšanos vai atsauksmi, kuras dara negodu apvainotam vai viņa ģimenes loceklim, kaut arī mirušam, par šādu aizskārumu sodāms: ar

tā kā jaunkundze tomēr itkā jutusi sevi apvainotu, tad lūdzu apsūdzētam Pēterim N. piespriest vismazāko sodu.”¹⁶ (Pēterim N. piesprieda 10 latu naudas sodu, bet „viņa neuzticīgā draudzene” esot atstājusi tiesas zāli sarkana kā vēzis.) Presē ziņas par meitās iešanu nokļuva gadījumos, kad meitās gājēji pārkāpa sabiedriskā miera un kārtības noteikumus. Daži puīši Kandavā 1931. gada rudenī bija pat lauzuši durvis, lai tiktu iekšā.¹⁷ Savukārt divas māšas Tukumā, pie kurām pa atvērto logu bija ielīdis kaimiņmājā dzīvojošs vecpuišis, „izrāvis tās puskailas no gultām un sācis plosīties”, atsitušas negaidīto uzbrukumu, - izģērkušas vīrieti līdz apakšbiksēm un izmetušas uz ielas.¹⁸ Humora žurnāls „Vecais sikspārnis” vēl 1940. gada pavasarī kariķēja „izlūkpatruļu” sadursmi pie klētiņas mēnesnīcā.¹⁹

Cilvēki izmantoja dažādus līdzekļus, lai izvairītos no jaunās paaudzes radīšanas, tomēr publiskajā telpā kontracepcijas jautājumu sāka apspriest tikai 1924. gadā. Veselības departaments apgalvoja, ka pēdējos gados tautas „pieaugumu apdraudošie līdzekļi” ir bīstami pārpludinājuši vietējo tirgu.²⁰ Ļaunums notiekot visu acu priekšā, tāpēc Farmācijas valdei būtu jāpārskata Latvijā ievest atļauto preparātu saraksts un kontracepcijas līdzekļi no tā jāizsvītro. Savukārt Farmācijas valdes priekšnieks K. Freibergs paskaidroja, ka preparāti, kas rakstā nosaukti par kontracepcijas līdzekļiem, īstenībā ir prettārpu, zarnu un žults slimību medikamenti.²¹

Par kontracepcijas popularizēšanas nepieciešamību runāja LSDSP biedres. Viņas ieteica atvērt padomu punktu mātēm, jo, “lai sievietei pietiktu spēka savas eksistences un sabiedriskām cīņām, viņa nedrīkst atrasties vienos dzemdību un abortu plūdus”.²² (1928. gadā mazuļtīgo iedzīvotāju vidū izplatītākās kontracepcijas metodes bija pārtrauktais dzimumakts un cita veida tautas dziedniecības aizsarglīdzekļi, kuru neefektivitāte noveda pie abortiem. Literatūra rekomendēja arī prezervatīvus, pesārijus, maksts skalojamos un

arestu vai ar naudas sodu, ne augstāku par pieci simti latiem.” (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – 130. lpp.)

¹⁶ Vai Latvijas likums atļauj puīšiem iet meitās? // Zemgales Balss. – 1926. – 28. okt.

¹⁷ Iet meitās un lauž durvis // Tukuma Ziņas. – 1931. – 22. okt.

¹⁸ Iekritis donžuāns // Tukuma Ziņas. – 1931. – 17. sept.

¹⁹ Vecais sikspārnis. – 1940. – nr. 814.

²⁰ Apsūdzēšanas novēršana // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 3. okt.

²¹ Apsūdzēšanas novēršanas jautājumā // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 18. okt.

²² Kļava L. Uzspiestas dzemdības // Darba Sieviete. – 1929. – 7. lpp.

tajā ievadāmos ķīmiskos līdzekļus,²³ tomēr trūcīgās iedzīvotājas pat, ja bija par tiem informētas, visticamāk nevarēja atļauties tos regulāri pirkt.) Sociāldemokrātes aicināja atmest baznīckungu popularizētos aizspriedumus, kas „spiež sievieti dzemdēt bez jēgas un gala”, jo tie padara sievieti „par visnekaunīgākās izsūkšanas objektu ar svētā gara ziņu”.²⁴ LSDSP sieviešu sekcija 1929. gada 10. oktobrī atvēra pirmo Padomu punktu laulību un dzimuma dzīves jautājumos.²⁵ Padomus par aizsarglīdzekļiem tajā lūdza tikai 30% apmeklētāju, kamēr Vācijā – 80%.²⁶ (Igaunijā higiēniskajā laulības padomu punktā Tartu, ko jau 1927. gada 21. novembrī nodibināja Eigēnikas biedrība (dib. 1924. gadā²⁷), tikai 8,1% apmeklētāju vēlējās zināt, kā aizsargāties no grūtniecības.²⁸) Sterilizācijas un kastrācijas jautājums, ko Rīgā pirmoreiz publiski apsprieda 1934. gada 11. maijā, cilvēkos interesi neizraisīja.²⁹

Latviešu sieviešu savienība (politiski labēji un centriski noskaņoto – tā laika terminoloģijā runājot, pilsonisko - sieviešu organizācijas statūti reģistrēti 1920. gada 13. februārī, pārtrauca darbību pēc neveiksmes Satversmes sapulces vēlēšanās), lai balotētos Satversmes sapulces vēlēšanās, jau 1920. gadā kā vienu no punktiem savā vēlēšanu programmā prasīja ārlaulības mātēm un bērniem dot vienādas tiesības ar pārējiem. Savienība atzina, ka daudzi uzskata, ka šāda prasība „veicinot netiklību”, apšaubīja vaicājot, "vai sieviete, kas ticēdama mīļotam vīrietim, no viņa pievilta un pamesta, ir jau netikle? Un ko viņas bērns noziedzies? Sievietes – netikles zin kā izvairīties no bērniem un viņu noziedzīgā bērnu nāvēšana ir peļama un sodāma. Bet katru māti, kas nes savā klēpī nākamo cilvēku, piepilda dabas svētu mistēriju un nevienam nav tiesības to apmētāt ar akmeņiem. Katra pienākums ir tādai mātei nākt palīgā, bet nevis dzīt to tālāk izmisumā, kur tā var meklēt patvērumu to sieviešu starpā, kuras dzen peļņu ar netiklu

²³ Zelče V., Sprugaine V. Marginālās jeb 1376. fonds (Sērija "Vēstures Avoti"). – Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2005. – 70. lpp.

²⁴ Kļava L. Uzspiestas dzemdības // Darba Sieviete. – 1929. – 8. – 9. lpp.

²⁵ Rīgā atver padomu punktu laulības un dzimumdzīves jautājumos // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 27. febr.; Padomu punktu laulības un dzimumdzīves jautājumos // Turpat. – 10. okt.; Kur sniegs padomus laulību un dzimumdzīves jautājumos // Turpat. – 11. okt.; Kas meklē padomus laulības un dzimumdzīves jautājumos // Turpat. – 22. okt.

²⁶ Padompunkts laulības un dzimumdzīves jautājumos // Darba Sieviete. – 1930. – apr. – 12. lpp.

²⁷ Kalling K. Introduction to the history of Estonian eugenics // Annual Report 1998/ Tartu University History Museum. – Tartu: Tartu University Press, 1999. – p. 35.

²⁸ Madisone O. Higiēniskā laulības padompunkta darbība Igaunijā // Zeltene. – 1930. – N. 7. – 18. lpp.

²⁹ Pret sterilizācijas un kastrācijas likumu Latvijā // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. maijs.

dzīvi."³⁰ Diskutējot par vīriešu dzīvošanu vecpuišos, sabiedriskajā tiesā 1926. gada pavasarī viņu aizstāvis norādīja, ka tauta izmiršot nevis vecpuišu dēļ, bet tāpēc, ka tauta neatmet „sapuvušo morāli”.³¹ Ar to viņš domāja attieksmi pret ārļaulības bērniem kā kaunu – uz viņa māti „met ar akmeni” un dokumentā ieraksta, ka viņš ir „mīlas bērns”, tādējādi iespiežot viņam pierē kauna zīmogu.

Cilvēki pret ārļaulības bērna māti izturējās dažādi. „Pirms kara, kad kādai jaunavai piedzima pagastā ārļaulības bērns, tad par to runāja viss pagasts, bet tagad tas palicis par modes lietu,” 1930. gadā apgalvoja mācītājs Jānis Kundziņš.³² Bērna dokumentos tika atzīmēts, ka viņš ir dzimis ārļaulībā,³³ tāpēc meitu negodu slēpjot, vecāki mazbērnus dažkārt uzdeva par saviem bērniem.³⁴ Laikabiedri pat konstatēja, ka „dzemdības ārļaulībā jaunai meitenei mēdz būt analogas nāvei, kādēļ arī viņa līdzīgos gadījumos izvēlas pašslepkavību”.³⁵ Daža grūtniece to arī mēģināja izdarīt.³⁶ Mācītājs Kundziņš 1932. gadā apgalvoja, ka modernās dejas veicina kaislību, kā rezultātā jaunavas nonāk mātes stāvoklī, „mostas sirdsapziņa – pārmetumi no piederīgiem, kauns no sabiedrības, ceļš uz pašnāvību vaļā”.³⁷ Kāda M. Ferliņa apgalvoja - „ja ar likumu nodrošinātu nelaulātai mātei, līdz ar bērnu sabiedrisku cienību”, sieviešu pašnāvības nelaimīgas mīlestības dēļ stipri samazinātos.³⁸

Gadījās pat tāds ekscess, ka vecāki meitu padzina no mājām, tāpēc jaunieta dzemdēja mežā, bet zīdaini nodeva patversmē.³⁹ Daudzas ārļaulības bērnu mātes dzīvoja trūkumā, tāpēc dažkārt bērnus grozos atstāja apriņķa valdes namu koridoros⁴⁰ un citur, kur mazos

³⁰ Sievietes! Balsojiet par Siev. sav. listi Nr. 12 // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 12. apr.

³¹ Sabiedriskā tiesa par vecpuišiem. – Jelgava: J. Greiera apgādībā, 1926. - 30. lpp. [Notika 1926. gada 18. martā Jelgavā.]

³² Kad dzīve irst... // Zemgales Balss. – 1930. – 13. febr.

³³ Tos ārļaulībā dzimušos bērnus, kuru māte un tēvs vēlāk stājās laulībā, no 1924. gada 10. marta varēja leģitimēt. Pamatojoties uz attiecīgu paziņojumu, dzimtsarakstu nodaļas pārzinis izdeva jaunu dzimšanas apliecību, kurā ierakstīja, ka bērns dzimis laulībā. (Par ārļaulības bērnu leģitimēšanu // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 4. dec.; Likums par ārļaulībā dzimušo bērnu leģitimēšanu // LMKNK, 1924. gads. – 53. lpp.)

³⁴ Savu meitu negodu slēpjot, iekritusi māte // Zemgales Balss. – 1936. – 25. jūl.; Glābj meitas godu // Zemgales Balss. – 1930. – 5. sept.

³⁵ Baidiņš A., Dr. Aborts un tautas labklājība // Sieviete. – 1925. – N. 12. (15. sept.) – 269. lpp.

³⁶ Bēne. Pašnāvības mēģinājums // Zemgales Balss. – 1936. – 5. jūl.

³⁷ Kundziņš J., māc. Pašnāvību sērga. I. // Zemgales Balss. – 1932. – 14. apr.

³⁸ Ferliņ M. Modernā sieviete un pašnāvības // Kurzemes Vārds. – 1927. – 1. maijs.

³⁹ Liepāja. Radības mežā // Zemgales Balss. – 1924. – 14. okt.

⁴⁰ Ārļaulības bērnu skaits pieaug // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 27. okt.

atrastu, - vilcienā, uz namu lieveņiem, kāpņu telpās.⁴¹ Pamestos bērnus sauca par atradeņiem.⁴² Policija izsludināja „noziedzīgās mātes” meklēšanu, tomēr Rīgā tas bija grūti izdarāms.⁴³ Nereti atradēji nolēma mazo adoptēt.⁴⁴ Daža māte bērnu atstāja pie viņa tēva namdurvīm – 1926. gada vasarā Jēkabnieku pagastā kādas mājas pagalmā saimnieks no rīta atrada sainīti, ko attaisot, „izrādījās, ka tur rociņām un kājiņām ķepurojas jauns Latvijas pilsonis” (atrastā māte atzina, ka pati nespēj mazo uzturēt, tāpēc nolēmusi, lai viņas „goda laupītājs saņem savu darba augli”).⁴⁵ Gadījās, ka bērnu par it kā nejauši atrastu pieteica viņa tēvs (saimnieks), vienojoties ar māti (kalponi), kuru negribēja precēt, bet kura savukārt negribēja, ka „bērns tiktu ievests grāmatās uz viņas vārda un kā ārļaulībā dzimis”.⁴⁶

Ārļaulības bērnu apgādību uzlaboja pirmā valsts zīdaiņu patversme, ko atklāja 1922. gada novembrī – viņi bija lielākā daļa no patversmē dzīvojošajiem bērniem.⁴⁷ Tomēr patversmē apgādātie apmēram 100 bērni bija niecīgs skaits, ja ņem vērā, ka 20. gadu pirmajā pusē katru gadu ārļaulībā dzimušo skaits bija 17 līdz 20 reizes lielāks. Darba ministrija plānoja valsts apgādību nodrošināt visiem ārļaulības bērniem, kamēr Veselības departaments 1923. gadā uzskatīja, ka valsts apgādība pienāktos tikai atradeņiem, un tādu normu arī pieņēma 1928. gadā.⁴⁸ Par ārļaulības bērniem, kam nav apgādnieku, gādāja

⁴¹ Vilcienā atrasts bērns // *Latgolas Vārds*. – 1930. – 30. jūl.; Vilcienā atrasts bērns // *Zemgales Balss*. – 1931. – 15. aug.; Vilcienā izlikts zīdains // *Turpat*. – 5. sept.; Izlikts bērns // *Turpat*. – 1924. – 12. okt.; Izlikts bērns // *Turpat*. – 1925. – 20. janv.; Izlikts bērns // *Turpat*. – 6. nov.

⁴² Atradenis – jubilaris 4. iecirknī // *Jaunākās Ziņas*. – 1927. – 14. okt.

⁴³ LVVA, 1534. f., 2. apr., 496. l., 4. lp.

⁴⁴ LVVA, 1554. f., 2. apr., 498. l., 2. lp.

⁴⁵ Par to tiesa viņu sodīja ar 15 latiem naudas soda vai maksātspējas gadījumā ar četrām dienām arestā. (Bēdīgs, bet patiesi stāsts par nelaimīgo Anniņu // *Zemgales Balss*. – 1926. – 8. aug.)

⁴⁶ Kad bērna tēvs „atradeņi” caur policiju nodeva patversmē, māte par to sadusmojās un ieradās policijā atzīties, lai bērnu atgūtu. Tomēr par bērna dzimšanas savlaicīgu nepieteikšanu miertiesnesis viņu sodīja ar sešu latu naudas sodu vai vienas dienas arestu. Ekstrēmā rīcība varētu liecināt par sievietes cerībām panākt, ka bērna tēvs viņu tomēr apprec. (LVVA, 1554. f., 2. apr., 511. l., 13. op., 19. lp.)

⁴⁷ 1924. gadā 86 no 111 patversmē dzīvojošajiem zīdaiņiem bija dzimuši ārļaulībā, bet desmit bija atradeņi. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 10861. l., 83. lp.)

⁴⁸ Tikai no 1939. gada 1. oktobra valsts uzturētajos zīdaiņu namos par brīvu sāka uzņemt arī ārļaulībā dzimušos bērnus, ja viņu vecāki nespēja paši viņus uzturēt un audzināt. Tika skaidrots, ka šie papildinājumi sabiedriskās apgādības likumā pasargās ārļaulībā dzimušos bērnus no priekšlaicīgas bojāejas (13,7% no 1937. gadā Latvijā dzimušajiem bērniem, kas nomira pirmajā dzīves gadā, bija ārļaulībā dzimušie). (Likums par sociālo apgādību // LMKNK, 1928. gads. – 184. lpp.; Pārgrozījumi un papildinājumi likumā par sabiedrisko apgādību // LMKNK, 1939. gads. – 389. lpp.; Gādība par ārļaulības bērniem // *Jaunākās Ziņas*. – 1939. – 7. jūl.)

apriņķu pašvaldības.⁴⁹ Viņus nodeva vienīgajā valsts zīdaiņu namā Rīgā, bet, nezinot bērna mātes dzīvesvietu, nevarēja no pašvaldībām piedzīt viņu uzturēšanai nepieciešamo naudu. Rezultātā slogs gūla uz Rīgas pašvaldību. Tā kā lielākā daļa ārpus Rīgas dzīvojošo bērnu šajā patversmē nāca no Latgales, Otro valsts zīdaiņu patversmi 1927. gada rudenī atvēra Daugavpils Kalkūnas muižā.⁵⁰ 20. gadu otrajā pusē valsts uzturēja divas zīdaiņu un vienu mazo bērnu patversmi, kurās izmitināja 350 bērnus.⁵¹ 1935. gadā valsts uzturēja trīs zīdaiņu namus, kuros audzināja apmēram 600 bērnus,⁵² savukārt 1939. gadā tajos bija 660 gultas vietas.⁵³

Sieviešu organizāciju aktīvistes un daži ārsti pakāpeniski popularizēja uzskatu, ka “morālisks ir tas, kas dod valstij, nācijai veselīgus pēcnācējus”, neskatoties, vai bērns dzimis laulībā vai ārļaulībā.⁵⁴ Tomēr ne tikai iedzīvotāju vispār, bet arī sabiedriski aktīvo sieviešu uzskati par ārļaulību bērnu pabalstīšanu atšķīrās. Jau pēc Latvijas 1. sieviešu konferences 1925. gadā sieviešu atturības biedrības „Baltā Lenta” sapulce iebilda pret Latvju sieviešu nacionālās līgas (dibināta 1917. gadā Pēterburgā, kā labēji un centriski noskaņoto sieviešu organizācija, atjaunota 1922. gadā Latvijā) ieteikumu papildināt rezolūciju ar tēzi, ka valstij jāuzliek nodoklis bezbērnu ģimenēm un vecpuišiem par labu daudz bērnu ģimenēm un ārļaulības bērnu uzturēšanai.⁵⁵ Arī debatēs 2. Sieviešu konferencē 1928. gada 9. septembrī kāda dalībiece aizrādīja, ka ārļaulības bērniem tiek pievērsta pārāk liela uzmanība, jo „mums būtu jāapkaro šāda parādība”, nevis jāpabalsta, kā to darīja Latvijas Sieviešu organizāciju pagaidu padomes sasauktā apspriede 15. janvārī, vācot līdzekļus, lai palīdzētu attaisnot vienu tādu māti.⁵⁶

⁴⁹ 1930. gadā Rīgas apriņķa valdē visvairāk pabalstu pieprasījušas Rembates pagasta iedzīvotājas.

(Ārļaulības bērnu skaits pieaug // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 27. okt.)

⁵⁰ Kopš 1927. gada 17. oktobra līdz 1929. gada 6. novembrim zīdaiņu patversmē uzņēma 200 bērnu, starp kuriem 137 bija ārļaulībā dzimuši, 37 bija atradeņi. (Trušele A. Bērnu sociālās problēmas un sociālās palīdzības veidošanās Latgalē 20. gs. 20. gados // Latvijas Arhīvi. – 2002. – nr. 4. – 62., 64. lpp.)

⁵¹ 3000 ārļaulības bērnu gadā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 4. sept.

⁵² Darbojās trīs valsts zīdaiņu nami Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, bet Majoros – mazo bērnu patversme, kur dzīvoja 100 mazie bērnu. (Visi atradeņi zīdaiņu namos // Rīts. – 1935. – 23. nov.)

⁵³ Gādība par ārļaulības bērniem // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 7. jūl.

⁵⁴ Dzimuma jautājums // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 15. marts. [Tērbatas augstskolas prof. Dr. med. L. Puuseps]

⁵⁵ LVVA, 2412. f., 2. apr., 2. l., 9. lp.

⁵⁶ Gadījums fiksēts vārdiem - „šīnīs dienās sieviete – māte iesvieduse savu bērnu atejas vietā, tiks viņa tiesāta, bet vīrietis tanī laikā līgsmo pa Cēsīm”. (LVVA, 2412. f., 2. apr., 12. l., 3. lp.; LVVA, 2412, f., 2. apr., 3. l., 6. lp.)

Sabiedriski aktīvās sievietes centās sekmēt ārlaulības bērnu tiesību risināšanas jautājumus. Latvju sieviešu nacionālās līgas Juridiskās sekcijas pārstāve 1927. gadā piedalījās Saeimas komisijās, kad tika apspriesti ar sievieti un bērnu saistīti likumi.⁵⁷ Saskaņā ar Vidzemes zemnieku likumu ārlaulības bērnam varēja piespriest no tēva uzturu tikai līdz 10 gadiem, tādējādi nostādot ārlaulības bērnu stāvokli šajā apgabalā nelabvēlīgāk kā citos. Grozījumi likumā par sociālo apgādību 1928. gadā unificēja civillikumu normas Latvijas teritorijā.⁵⁸ Tie nodrošināja ārlaulības bērnu apgādību līdz četrpadsmit gadu vecumam (Norvēģijā – līdz 16 gadu vecumam, bet Šveicē – līdz 18 gadiem), kamēr laulībā dzimušajiem bērniem praksē šāds uzturs parasti tika piespriests līdz 16 vai 18 gadiem.⁵⁹ Līdz 1928. gadam civiltiesiskās sekas par dzimumattiecībām ārlaulībā iestājās tādējādi, ka vīrietim, kurš sievieti tajās iesaistīja, vajadzēja viņu precēt vai izmaksāt pūru neatkarīgi no tā, vai attiecību rezultātā iestājās grūtniecība (šis pienākums bija pielīdzināms gandarījumam par jaunavības zaudēšanu).⁶⁰ Situācijas, kurās viņš drīkstēja to arī nedarīt („pavestā jau agrāk nevainību zaudējusi ar kādu citu”, „viņa pati pavedinājusi uz kopošanos”, „kad viņai pēc kopošanās ar apsūdzēto bijuši miesīgi sakari arī ar citu”), liecināja, ka sievietes vērtības ekvivalents bija nevainība vai seksuāla atturība.⁶¹ Tādējādi līdz 1928. gadam ārlaulības bērna mātei nebija nekādu tiesību uz uzturu no bērna tēva (tikai Krievijas likumu kopojuuma X. sējuma 1. daļa, tā dēvētie Latgales Civillikumi, paredzēja īpašu atlīdzību par izdevumiem, kas mātei cēlušies sakarā ar bērna piedzimšanu), tāpēc Latvju sieviešu nacionālā līga prasīja iestrādāt likumprojektā normu, ka ārlaulības vīram jāuztur sava ārlaulības bērna māti četras nedēļas pirms un astoņas nedēļas pēc dzemdībām (likums noteica sešas pēcdzemdību nedēļas), turklāt jāatlīdzina nepieciešamie izdevumi, kas radušies sakarā ar grūtniecību un dzemdībām. Tādas tiesības tika piešķirtas katrai ārlaulības bērna mātei neatkarīgi no jaunavības stāvokļa un tika iestrādātas likumā, lai nomainītu veco pienākumu izmaksāt gandarījumu par jaunavības zaudējumu (priekšstats gan uzreiz

⁵⁷ Ko dara Latv. Siev. Nac. Līga? (Juridiskās sekcijas darbības pārskats 1927. gadā.) // Zeltene. – 1928. – N. 13. – 22. lpp.

⁵⁸ 1937. gada Civillikums šajā ziņā neko mainīja. (Pārgrozījumi civillikumos // LMKNK. 1928. gads. – 426. – 427. lpp. [Izsludināti 1928. gada 2. jūnijā.]; Civillikums... – 30. – 32. lpp.; Vietējo civillikumu kopojuums... – 29. lpp.)

⁵⁹ Rokas grāmata sociālās apgādības darbiniekiem... - 218. – 219. lpp.

⁶⁰ Rokas grāmata sociālās apgādības darbiniekiem. - 219. lpp.

⁶¹ Vietējo civillikumu kopojuums... – 27. lpp.

nepazuda – cilvēki turpināja neprecētu sievieti vērtēt pēc viņas jaunavības stāvokļa⁶²). Ārlaulības bērna apgādāšanu, tāpat kā līdz tam, likums nodeva galvenokārt tēva ziņā. Mātes varēja tiesas ceļā piedzīt no bērnu tēviem uzturādu,⁶³ tomēr ne vienmēr izdevās pierādīt, ka atbildētājs ir ārlaulībā dzimušā bērna tēvs.⁶⁴

Vecmāšu konference 1931. gada pavasarī uzsvēra, ka "ar nicināšanu un boikotu sabiedrībai jāpiegriež tēvi dot ārlaulības bērniem savus vārdus un likumīgo stāvokli. Piespriestie alimenti jāatzīmē ārlaulības bērnu tēvu pasēs".⁶⁵ Demokrātiskā Centra partija 1931. gadā priekšvēlēšanu programmā izvirzīja uzdevumu pieņemt alimentu likumu. Attiecīgu likumprojektu par alimentu prasījumu piedziņu apmierināšanas un ģimenes piemaksu izsniegšanas kārtību 4. Saeimā 1933. gada 3. februārī iesniedza DC deputāte Berta Pīpiņa (1883 - 1942).⁶⁶ Pīpiņa bija pārliecināta, ka parlaments ierosinājumus pieņems, jo, „kas gan aizstāvētu tos neapzinīgos tautas locekļus, kas savu pienākumu uzveļ vārgākas sievietes vaj sabiedrības pleciem?”⁶⁷

Likumprojekts par ģimenes un mantošanas tiesībām ārlaulības bērnu stāvoklī 1932. gadā paredzēja atstāt spēkā jau esošos noteikumus. Kaut gan vietējo civillikumu pants noteica, ka „dzimšanai ārlaulībā pašai par sevi nav nekāda iespaids uz ārlaulībā dzimušā vispārējo tiesību spēju”, tomēr citi panti to ierobežoja, paredzot, ka ārlaulības bērniem dodams mātes uzvārds un likumīgo bērnu tiesības viņiem ir tikai attiecībā uz savu māti un viņas radniekiem, kamēr viņi „ir atstumti no likumiskās mantošanas attiecībā uz tēva mantojumu”.⁶⁸ Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības pārstāves prasīja grozīt minētās normas. „Gan tiek izteiktas domas, ka ārlaulības bērnu pielīdzināšana

⁶² Normas, kas uzturēja šādu priekšstatu bija spēkā līdz pat 1937. gada 31. decembrim. Tikai no 1938. gada 1. janvāra jaunais Civillikums atcēla normu, ka pavestai līgavai, kā arī ar solījumu precēt pavestai jaunavai ir tiesības celt prasību, lai viņu atzīst par saderinātā vai pavestā šķirto sievu, un saņemt attiecīgo materiālo gandarījumu. Pavestā jaunava zaudēja tiesības celt prasību, ja viņai "ir bijuši līdzīgi neatļauti sakari arī ar citiem, vai ja apsūdzētais kopošanās laikā bijis nepilngadīgs, bet viņa bijusi daudz vecāka par to". (Vietējo civillikumu kopojums... – 28. lpp.)

⁶³ Alimentu lieta // Zemgales Balss. – 1930. – 5. nov.; Alimentu lieta // Zemgales Balss. – 1931. – 17. janv.; LVVA, 1548. f., 3. apr., 473. l., 1., 1. op., 25. lp.

⁶⁴ Noraidīta alimentu lieta // Zemgales Balss. – 1928. – 25. apr.; LVVA, 1548. f., 3. apr., 426. l., 30., 30. op. lp.

⁶⁵ Vecmāšu konference // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 27. apr.

⁶⁶ Demokrātiskā centra darbības programma. - R., 1931. - 14. – 15. lpp.; Šodien iesniegs Saeimā alimentu likumprojektu // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 3. febr.; LVVA, 1533. f., 1. apr., 517. l., 23., 26., 24. lp.

⁶⁷ Šodien iesniegs Saeimā alimentu likumprojektu // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 3. febr.

⁶⁸ Par ārlaulības bērnu stāvokli // Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības ziņojumi. – 1932. – nr. 11/12. – 218. lpp.

likumīgiem bērniem satricinātu vienu no galveniem sabiedriskās dzīves pamatiem – ģimeni. Man šķiet, ka šis uzskats neiztur kritikas; taisni otrādi – ģimenes dzīve tiktu stiprināta ar šādu jauninājumu: jo ja bērna tēvs zinās, ka viņa ārļaulības bērnam ir tādas pašas tiesības uz viņa mantu kā laulībā dzimušiem, tad jau viņam nebūs nekāda iemesla atteikties nokārtot savas attiecības ar bērna māti likumā paredzētā veidā; otrkārt, laulātie būs uzmanīgāki pret vieglprātīgām un ātri pārejošām saitēm ārpus ģimenes; un treškārt, vai var sabiedrisku dzīvi ar viņas pamatu – ģimeni celt uz ārļaulības bērnu nelaimes?”⁶⁹

Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms mēģināja mainīt cilvēku attieksmi pret ārļaulības bērna māti. Saskaņā ar statistikas datiem Latvijā ik gadu apmēram 10% dzima ārļaulībā, tāpēc tika uzsvērts, ka, „ja ne citu motīvu, tad tautas dzīvē spēka vairošanas nolūkā, jānāk pretī šiem ārļaulībā dzimušiem bērniem un viņu mātēm”.⁷⁰ Mārtiņš Zīverts 1937. gadā lugā „Bērns” idejiski aizstāvēja māti, kurai bijusi drosme ārļaulībā dzemdēt bērnu un bez tēva uzaudzīnāt par sabiedrībai derīgu locekli. Novembrī lugu plānoja uzvest Nacionālais teātris, tāpēc prese aptaujāja sabiedrībā pazīstamus cilvēkus par tēmu - „drīkst vai nedrīkst ārļaulības bērna problēmu iztirzāt mākslas darbā sabiedrības priekšā”.⁷¹ Vieni uzskatīja, ka tas nav nevēlami, tomēr nav nepieciešami, otri - ne tikai vēlams, bet nepieciešams, savukārt trešie sprieda, ka jautājumu publiski nevajadzētu apspriest, jo tas „saduras ar vecu vecām tradīcijām un tradīciju laušana ir grūta lieta”, tāpēc drīzāk būtu jāuzskata kā tāds, kas ir saprotams pats par sevi.⁷² Savukārt katoliskā prese Zīverta lugu nosauca pat par reklāmu ārļaulībai un apgalvoja, ka lugas izrādīšana Nacionālajā teātrī graušot laulības dzīvi, jo „daža laba jaunava” arī gribēšot kļūt par tādu varoni pēc izrādes noskatīšanās.⁷³

Autoritārā valdība situāciju centās mainīt, uzlabojot ārļaulības bērnu stāvokli – tika veicināta viņu pieņemšana audzināšanai ģimenēs.⁷⁴ 1934. gada vasara bija pirmā, kad trūcīgos pilsētniekus novietoja laukos, pēc tās daudzus bāreņus laucinieku ģimenes

⁶⁹ Jākabsons I. Par ārļaulības bērnu stāvokli // Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības ziņojumi. – 1932. – nr. 11/12. – 218. – 219. lpp.

⁷⁰ Andersons J., cand. oec. Ārļaulības bērnu problēma // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 12. marts.

⁷¹ Drīkst vai nedrīkst ārļaulības bērna problēmu iztirzāt mākslas darbā sabiedrības priekšā // Rīts. – 1937. – 31. okt.

⁷² (Drīkst vai nedrīkst ārļaulības bērna problēmu iztirzāt mākslas darbā sabiedrības priekšā // Rīts. – 1937. – 31. okt.)

⁷³ Kai tū saprast? // Latgolas Vārds. – 1937. – 11. nov.

⁷⁴ 1939. gadā ģimenēs bija nodoti 3000 bērnu. (Visi atradeņi zīdaiņu namos // Rīts. – 1935. – 23. nov.; Gādība par ārļaulības bērniem // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 7. jūl.)

adoptējušas.⁷⁵ Tautas labklājības ministrijas Sociālās apgādības direktors Oskars Sīlis skaidroja, ka valsts uzņēmusies rūpes par ārļaulības bērniem un atradeņiem, lai sargātu tautas dzīvo spēku. Viņš apgalvoja, ka valdība atradīs „iespaidīgus līdzekļus, kas piespiestu tēvus nopietnāk raudzīties uz ārļaulībā dzimušo bērnu apgādāšanu”⁷⁶ („mūsu sabiedriskās politikas centrā tagad ir nostādīts bērns”⁷⁷). Tomēr ārļaulībā dzimušie un vecāku pamestie bērni valsti interesēja kā tādi, no kuriem „izaudzināt uz vietas katrā pagastā augstvērtīgu laukstrādnieku šķiru”.⁷⁸ (Jau 1931. gadā ginekologu kongress Frankfurtē, kurā piedalījās arī Latvijas ārsti, konstatēja, ka, izvairoties no dzemdībām, pēc desmit gadiem pietrūks strādnieku.⁷⁹).

1934. gada rudenī Ventspils pilsētas valde ierosināja, lai Tautas labklājības ministrija gādā par to, ka darba grāmatiņās būtu jāieraksta alimentu maksāšanas pienākums, bet darba devējiemimenti jāizmaksā pēc piederības.⁸⁰ Latvijas Pilsētu savienības valde atbalstīja ierosinājumu, ka neapzinīgajiem apgādniekiem jāmaksāimenti vai jāstrādā piespiedu darbs.⁸¹ Tieslietu ministrs Hermanis Apsīts izdeva rīkojumu, ar kuru noteica, ka soda mērs - „ievietošana darba namā” - stājas spēkā 1935. gada 20. novembrī.⁸² Attiecīgs nams tika iekārtots Valmieras muižā un ieslodzītos sāka uzņemt 1936. gadā.⁸³ Tobrīd valsts un pašvaldību iestādes varēja sniegt palīdzību trūkcietējiem uz viņu likumīgo apgādnieku rēķina tikai tad, ja apgādnieks atteicās to darīt. Ja neatteicās, tomēr trūcīgo personu nepabalstīja, valsts vai pašvaldības iestādei nebija likumīga pamata rīkoties. Savukārt papildinājumi likumā par sociālo apgādību, kas stājās spēkā 1937. gada 7. augustā, noteica, ka Tautas labklājības ministrijā tiek izveidota Sabiedriskās apgādības administratīvā komisija, kam ir tiesības apgādnieku, no kura neizdodas piedzīt apgādības izdevumus, nosūtīt piespiedu darbā, bet tos, kuri izvairās no šiem darbiem vai pilda tos

⁷⁵ Lai audžu bērniem dotu arī materiālu atbalstu, Rīgas pilsētas valde noguldīja bankā katram adoptētajam bērnam 200 latus, kuru pēc viņa 16 gadu vecumu sasniegšanas saņems audžu vecāki. (Adoptētiem bērniem noguldīs bankā pūra naudu // Rīts. – 1934. – 23. okt.; Pilsēta dod pūra naudu adoptētiem // Rīts. – 1934. – 19. dec.)

⁷⁶ Valsts sargās latvju tautas dzīvā spēka pieaugumu // Rīts. – 1934. – 29. aug.

⁷⁷ Bērnu svētība // Zemgales Balss. – 1936. – 2. nov.

⁷⁸ Rūpēsīmies par likteņa pabērniem // Zemgales Balss. – 1936. – 9. dec.

⁷⁹ Baidiņš A., dr. Izvairoties no dzemdībām - pēc 10 g. pietrūks strādnieku // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 9. jūn.

⁸⁰ Darba spējīgiem pilsoņiem jāuztur savi ģimenes locekļi // Rīts. – 1934. – 5. nov.

⁸¹ Jāmaksāimenti, vai jāiet spaidu darbos // Rīts. – 1934. – 8. nov.

⁸² 20. rīkojums // Valdības Vēstnesis. – 1935. – 9. nov.

⁸³ Nekārtīgiem parādniekiem draud darba nams // Rīts. – 1936. – 1. maijs.

nekārtīgi, sodīt ar ieslodzījumu darba namā.⁸⁴ Attiecīgo sodu varēja piemērot uz laiku līdz diviem gadiem. Šādi valsts palīdzēja ārlaulības bērnu mātēm uzlabot bērnu dzīves apstākļus, piedzenot alimentus no tēviem piespiedu kārtā. Tādējādi Latvijas valsts, krimināli sodot alimentu nemaksātājus, iejaucās (regulēja) pilsoņu civiltiesiskajās attiecībās.⁸⁵ Tika skaidrots, ka šie „radikālie līdzekļi” piespiedīs personas, kuras piemirsušas savus pienākumus, labprātīgi tos pildīt.⁸⁶ Tika skaidrots, ka ieslodzījums darba namā ir sods „par kaitīgu morālisku pasivitāti, par izvairīšanos no mūžus veciem cilvēces tikumiem, un – disciplinārs audzināšanas līdzeklis, lai reiz nekārtīgie apgādnieki izjustu līdzību tādai dzīvei, kādu viņi paši sagādājuši ģimenei”.⁸⁷ 1938. gada 5. janvārī komisija pieņēma pirmos lēmumus par alimentu nemaksātāju sodīšanu.⁸⁸ Komisija devās izbraukuma sesijās arī uz Rēzekni, Liepāju, Krustpili, Daugavpili, Gulbeni, Ventspili. No 1937. gada 1. oktobra līdz 1940. gada 1. janvārim Administratīvā komisija alimentu lietās saņēma 3672 sūdzības, noturēja 424 sēdes, kurās izskatīja 2822 lietas.⁸⁹ Izlīgumu panāca apmēram 60% lietu.⁹⁰ Tieslietu ministrijas kasē no 1937. gada līdz 1940. gada 1. februārim tika ieskaitīti 440 460 lati, kas tika izmaksāti alimentu prasību iesniedzējām.⁹¹

2. 2. Aborti

Abortu likums atļāva izdarīt tikai gadījumā, ja dzemdības apdraudēja sievietes dzīvību, ko apliecina vismaz divi ārsti, kā arī, ja grūtniece slimoja ar tuberkulozi trešajā stadijā, nieru vai sirds slimību.⁹² Māti, kura izdarījusi abortu, sodīja ar ieslodzījumu pārmācības namā līdz trim gadiem, savukārt personu, kura izdarīja grūtniecei abortu, - ar

⁸⁴ Pārgrozījumi un papildinājumi likumā par sociālo apgādību // LMKNK, 1937. gads. – R., 1937. – 1018. – 1022. lpp.; Valsts vara gādā par katra pilsoņa pienākumu izpildīšanu pret apgādāmajiem. Pārgrozījumi un papildinājumi likumā par sociālo apgādību. // Ceturtais gads. 1937. 15. V – 1938. 15. V. – Letas izdevums. – R., [1938.]. – 46. lpp.

⁸⁵ Trijos gados Valmieras darbanamā uzņemti 624 iemītnieki (Kā labo alimenta nemaksātājus, ubagus un recidīvistus) // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 9. febr. [Kriminālpolitiskā departamenta priekšnieks Paulis Rubis.]

⁸⁶ Valsts vara gādā par katra pilsoņa pienākumu izpildīšanu pret apgādājamiem. Pārgrozījumi un papildinājumi likumā par sociālo apgādību. // Ceturtais gads. 1937. 15. V – 1938. 15. V. – Letas izdevums. – R., [1938.]. – 46. – 47. lpp.

⁸⁷ Tiepība un neapzinīgums nepalīdz // Rīts. – 1939. – 17. febr.

⁸⁸ Ģimeņu neapgādātāji pelna alimentus // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 11. febr.

⁸⁹ Valmieras darba namā 222 pelna alimentiem // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 20. febr.

⁹⁰ Ko veikusi administratīvā komisija alimentu lietās // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 7. marts.; Puse nekārtīgo tēvu atgriežas ģimenēs // Rīts. – 1939. – 7. marts.

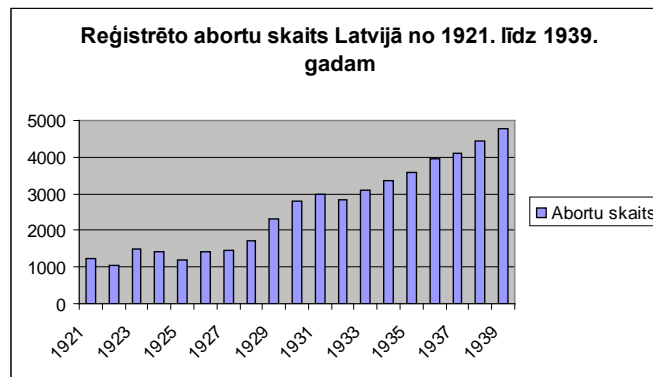
⁹¹ 222 alimentu nemaksātāji darba namā // Rīts. – 1940. – 20. febr.

⁹² Laulības dzimumdzīve un aborti // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 1. marts.

ieslodzījumu pārmācības namā, turklāt, ja vainīgais bija ārsts vai vecmāte, viņam varēja aizliegt praktizēt uz laiku no viena līdz pieciem gadiem.⁹³

Reģistrēto abortu skaits Latvijā no 1921. gada līdz 1939. gadam pieauga 3,8 reizes no 1241 līdz 4760 (sk. 15. diagr.). To skaitā nelegālo abortu skaits attiecīgi palielinājās 1393 līdz 4503.⁹⁴ Par neregistrēto abortu skaitu statistikas nav, tomēr speciālistu versijās gadā izdarīto abortu skaits svārstījās no 16 līdz pat 60 tūkstošiem, izplatītākā versija – 20 tūkstoši.⁹⁵ Tādējādi par abortu izplatību var spriest, balstoties uz Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta apkopotajiem datiem, kas varētu būt daudzkārt mazāki par reālajiem.

15. diagramma.⁹⁶

⁹³ Šo normu Saeima nomainīja ar papildinājumiem un grozījumiem, kas stājās spēkā 1933. gada 13. janvārī. Saskaņā ar tiem gan grūtnieci, kas izdarījusi abortu, gan personu, kas izdarījusi viņai abortu sodīja ar cietumu. Par augļa nomirdināšanu bez pašas grūtnieces piekrišanas, līdz minētajiem grozījumiem vainīgo sodīja ar spaidu darbiem līdz astoņiem gadiem, bet no 1933. g. 13. janv. – ar pārmācības namu uz vismaz diviem gadiem. Sods vainīgajam ārstam vai vecmātei par aizliegumu praktizēt no viena līdz pieciem gadiem palika spēkā nemainīts. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – 116. lpp. [465., 466. pants.]; Pārgrozījumi un papildinājumi Sodu likumā // LMKNK. 1932. gads./ Kodifikācijas nodaļas izdevums. – R., 1932. – 311. lpp. [465., 466., 466. (1). panti. Izsludināti 1932. gada 30. decembrī.]; Sodu likums ar komentāriem... – 219. – 221. lpp. [438., 439., 440. panti.]

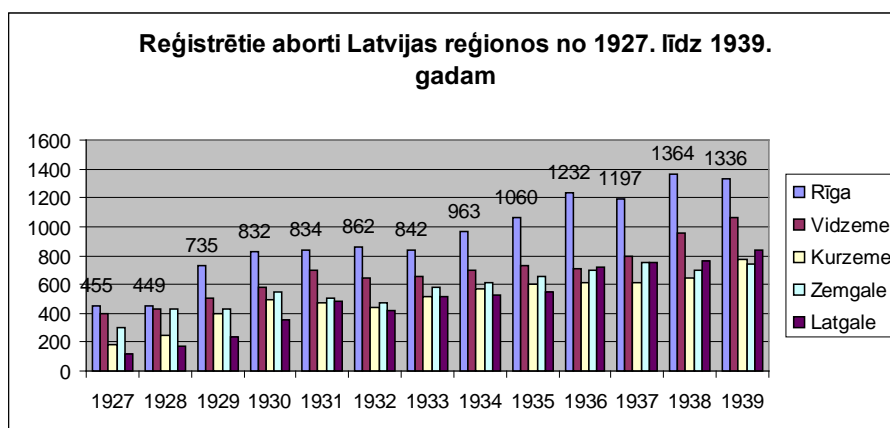
⁹⁴ Jau 1920. gadā Veselības departaments izdeva rīkojumu, ar kuru katram ārstam uzlika par pienākumu ziņot departamentam par katru konstatēto abortu. (Putniņš E. Aborta jautājums Latvijā // Latvijas ārstu un zobārstu I. kongresa darbi/ dr. J. Skuja, dr. M. Brants, dr. M. Hiršbergs, dr. V. Storoženko. – Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926. – 285. lpp.)

⁹⁵ 1932. gadā ginekologa Ernesta Putniņa versija bija 16 - 17 000. Ārste Klāra Hibšmane 1929. gadā apgalvojam, ka gadā notiek vismaz 20 000 abortu. Savukārt Veselības departamenta direktors Augusts Pētersons 1930. gadā pat minēja skaitli 60 000, kas tomēr varēja būt pārspīlējums, ņemot vērā izplatīto 20 000 versiju un faktu, ka tobrīd Pētersona vadītais departaments izstrādāja likumprojektu, kas paplašinātu legāla aborta izdarīšanas iespēju. Turklāt pēc pieciem gadiem jau minētais dr. Putniņš norādīja, ka gadā notiek 20 - 25 000 abortu. (Latvijas Republikas IV Saeimas IV sesija. – R., 1932. – 659., 663. sl.; Laulības dzimumdzīve un aborti // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 1. marts.; 60 000 aborti vienā gadā // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 5. jūl.; Kas apdraud ģimenes pamatus // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 25. janv.)

⁹⁶ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1927-1939]. – Rīga, [1927-1939]. – [126.; 74.; 79.; 93.; 73.; 58.; 52.; 56.; 64.; 68.; 74.; 70. lpp.]; Statistikas tabulas. – Rīga: Latvijas PSR Statistikas pārvalde, 1940. – 70. lpp.

Lielākā daļa abortu bija izdarīti nelegāli - 1927. gadā - 95,3%, 1939. gadā - 94,6% (mazākais reģistrēto nelegālo abortu skaits fiksēts 1933. gadā – 81,1%). Latgalē reģistrēto abortu skaits bija vismazākais, neskatoties uz to, ka šeit dzīvoja visvairāk sieviešu (sk. 16. diagr.). Tomēr pieauguma tendences ziņā Latgale strauji sāka tuvoties pārējiem reģioniem – neskatoties uz novada katolicisko raksturu, Latgalē reģistrēto abortu skaits no 1927. līdz 1939. gadam pieauga apmēram septiņas reizes, kamēr Rīgā – tikai trīskārtīgi (Vidzemē, Zemgalē – 2,5 reizes, Kurzemē – 4,3 reizes). Tas varētu liecināt par dzīves apstākļu modernizācijas ietekmi uz dzīves veidu.

16. diagramma.⁹⁷

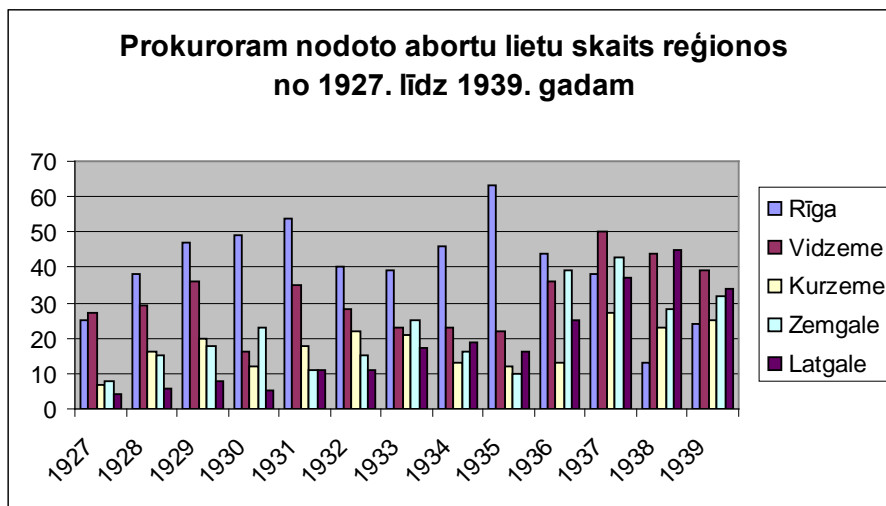

Lielāko daļu reģistrēto abortu bija izdarījušas precētas sievietes, t. i., viņu pārkāpumi biežāk atklāti, - 1927. gadā viņas izdarīja 89,1% no reģistrētajiem abortiem. Par nelegālo abortu apjomu valstī varētu liecināt prokuroram nodoto lietu skaits, kas no 49 - 1924. gadā, svārstoties pieauga līdz 195 - 1937. gadā. No 1927. līdz 1936. gadam visvairāk lietu tiesas ierosināja Rīgā, 1937. gadā Rīgu pārspēja Vidzeme, bet 1938. gadā pirmajā vietā bija Latgale, kur lietu skaits pieauga tieši 30. gadu 2. pusē, kas varētu liecināt, ka latgaliešu uzskati par aborta pieļaujamību mainījās. Lietu skaita pieaugumu varēja izraisīt arī policijas kārtībnieku lielāka uzcītība (sk. 17. diagr.).

17. diagramma.⁹⁸

⁹⁷ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1927-1939]. – Rīga, [1927-1939]. – [126.; 74.; 79.; 93.; 73.; 58.; 52.; 56.; 64.; 68.; 74.; 70. lpp.]; Statistikas tabulas. – Rīga: Latvijas PSR Statistikas pārvalde, 1940. – 70. lpp.

⁹⁸ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1927-1939]. – Rīga, [1927-1939]. – [126.; 74.; 79.; 93.; 73.; 58.; 52.; 56.; 64.; 68.; 74.; 70. lpp.]; Statistikas tabulas. – Rīga: Latvijas PSR Statistikas pārvalde, 1940. – 70. lpp.

Aborta jautājumu Latvijas juristi presē sāka apspriest 1923. gadā, pagaidām tikai konstatējot, ka tie kļuvuši par ikdienišķu parādību. „Ir pacēlušās balsis, ka aborti nav sodāmi, jo katra māte var rīkoties ar sevi pēc savas brīvas gribas; šādas tiesības tai piekrist. Tādēļ visi likumi par aborta sodīšanu atceļami.”⁹⁹ Autors uzskatīja, ka tam nevar piekrist pilnībā, jo Latvijā ir vajadzīgi iedzīvotāji, tomēr atzina, ka likumā jāpaplašina gadījumi, kuros aborts būtu atļauts. Latvju sieviešu nacionālās līgas priekšniece Berta Pīpiņa piebilda, ka likums tik bargi soda par aborta izdarīšanu, jo „lēmējs – vīrietis” to pieņēmis neapdomīgi tāpēc, ka tas attiecas tikai uz sievieti.¹⁰⁰ Kriminālpolicijas priekšnieks Gustavs Tīfentāls 1923. gadā atzina, ka kriminālais aborts tiek atklāts tikai, „ja slepenā dzemdētāja nomirst ar asinssaģīftēšanos, vaj izdodas pienākt jaundzimušo bērnu liķīšu izlicējas”.¹⁰¹ Turklāt nav pareizi uzskatīt, ka šo „moderno sērgu” radījuši sliktie saimnieciskie apstākļi. To var attiecināt uz mazturīgo aprindu sievietēm un piekrāptajām jaunavām, kuras ar abortu izvairās no sabiedriskā kauna, kamēr tas neatbilst īstenībai, ja runā par mantīgo šķiru sievietēm. „Ja mazturīgās biežāk „iekrīt”, tad tas nenozīmē, ka viņu starpā kriminālais aborts vairāk izplatīts. Starpība te tikai tā, ka mantīgās aprindās kriminālabortu palīdz izdarīt izglītoti speciālisti, bet mazturīgās - dažādas vecenes un pūšlotājas.”¹⁰²

⁹⁹ Aborts un likums // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 30. janv.

¹⁰⁰ Pīpiņa B. Diskrēti jautājumi atklātībā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 2. marts.

¹⁰¹ Tumšas parādības // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 19. apr.

¹⁰² Turpat.

Darba ministrijas ierēdnis Oskars Sīlis apgalvoja, ka 20. gadu pirmajā pusē „mākslīgā dzimstības ierobežošana” notika tik drausmīgos apmēros, ka grūti iedomāties.¹⁰³ Sodi problēmu nenovērsa, tāpēc ierēdņi uzskatīja, ka vismaz jāpanāk, lai sievietes nemirtu abortu dēļ. Tāpēc 1924. gadā ieteica neatļaut vecmātēm turēt rīkus, kas nepiederas viņu amatam, bet veikaliem - aizliegt tos pārdot bez īpašas atļaujas. Veselības departaments projektā par dzimstības pacelšanu 1924. gada beigās tomēr plānoja aizliegt kontracepcijas līdzekļu tirdzniecību un pieckāršot sodu par nelegālajiem abortiem, kas nozīmēja sodīt sievieti ar 15 gadiem cietumā, tomēr paredzot, ka viņa no soda atbrīvojama, ja uzrāda aborta izdarītāju.¹⁰⁴

Publiskus priekšlasījumus par abortu sāka rīkot 1925. gadā.¹⁰⁵ Speciālisti apšaubīja, ka abortu izdosies apkarot ar bargiem sodiem. Tomēr ieteikumam nesodīt „mātes - abortnieces, kuras aiz izmisuma, kauna un bailēm, nodzen savu ārļaulībā producēto augli, jeb arī tādas, kurām pretējā gadījumā būtu jādzemdē bērns trūkumā un nabadzībā”, tika pretstatīts apsvērumus, ka nedrīkst legalizēt „dīgstošas dzīvības nomaitāšanu” ērtību vārdā un ka, to darot, sieviete rīkojas kā prostitūta, jo „grēko pret savu tautu, piepalīdzējama viņai izmirt”.¹⁰⁶ Tā kā aborti visbiežāk izdarīti grūtniecības pirmajos mēnešos, tad ārsti sievieti grūtniecības sākumā pat neinformēja („bez vajadzības”) par viņas stāvokli.¹⁰⁷ Ārstu un zobārstu 1. kongress 1925. gada rudenī norādīja, ka abortu pieaugumu ietekmē ne tikai materiālie apstākļi, dzīvokļu krīze, bet arī „egoisms, tieksmes pēc dzīves ērtības, kailumkults, baudu kāre, izvirtība, revolucionāra propaganda, novēršanās no baznīcas, kauns un bailes”.¹⁰⁸ Kongress kā svarīgāko rezolūcijā vienbalsīgi izvirzīja tēzi, ka ar soda mēriem vien „augļa nodzīšana” nav apkarojama, bet jāpievērš lielāka vērība to cēloņu novēršanai, kuru dēļ grūtniecība tiek pārtraukta.¹⁰⁹ Debates liecināja par atšķirīgajiem

¹⁰³ Darba ministrijas ierēdnis Oskars Sīlis skaidroja, ka saskaņā ar vispārātzītu pieņēmumu uz katrām desmit dzemdībām tiek izdarīts viens aborts, šādi rēķinot, Latvijā 1922. gadā izdarīti 4114 aborti, turklāt „liels vairums” nav vispār konstatējams. (Par abortiem // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 5. jūn.)

¹⁰⁴ Kā pacelt dzimstību Latvijā. Vecpuišu nodoklis vecmeitām par labu // Rīgas Ziņas. – 1924. – 10. dec.

¹⁰⁵ Par abortiem un mātes mīlestību // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 7. marts. [Melngalvju namā.]

¹⁰⁶ Baidiņš A., Dr. Aborts un tautas labklājība // Sieviete. – 1925. – N. 12. (15. sept.) – 271. lpp.

¹⁰⁷ Turpat. – 268. lpp.

¹⁰⁸ Putniņš E. Aborta jautājums Latvijā // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi/ dr. J. Skuja, dr. M. Brants, dr. M. Hiršbergs, dr. V. Storoženko. – Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926. – 298. - 300. lpp.

¹⁰⁹ Rezolūcija ietvēra 16 tēzes. Visvairāk ārstu bija balsējuši pret tēzi, ka cīņā pret abortiem jāpieaicina visas reliģiskās organizācijas (25 pret) un ka skolā jāpievērš lielāka vērība ētiski reliģiskajai audzināšanai

uzskatiem profesionāļu vidū.¹¹⁰ Viens ieteica par aborta izdarīšanu sodīt arī līgavaini vai vīru. Cits uzsvēra, ka svarīgāk ir popularizēt kontracepcijas paņēmieni un līdzekļu kaitīgumu. Rezolūciju abortu jautājumā pieņēma arī Latvijas 1. sieviešu konference, kas notika pāris nedēļas vēlāk. Lai sekmīgi apkarotu abortus un jaundzimušo nonāvēšanu, tā ieteica valstij ierīkot sievietēm bezmaksas medicīniski juridiskos padomu punktus, turklāt mazturīgajām mātēm nodrošināt bezmaksas dzemdēšanas palīdzību, bet zīdaiņiem – bērnu patversmes.¹¹¹ Debatēs izskanēja ierosinājums par abortiem saukt pie atbildības ne tikai sievieti, bet arī vīrieti.¹¹² Arī 2. konferencē 1928. gada 9. septembrī apsprieda šo jautājumu.¹¹³ Jautājums par dzimumu nelīdztiesību atbildībā par seksuālo attiecību sekām tika aktualizēts laiku pa laikam. 1934. gada pavasarī laikabiedrus izteikties mudināja kādas pieviltas mīļākās nežēlīgā rīcība. Autobusa kasiere sakropļoja Rīgas prefektūras 1. iecirkņa vecāko kārtībnieku, „necilvēcīgā kārtā pēdējam ar bārdas nazi nogriežot dzimumorgānu”.¹¹⁴ Secinājumu, ka notikušais ir mežonība, avīzes „Pēdējā Brīdī” līdzstrādniece Dora Švīkule papildināja, norādot, ka noziegumu varēja motivēt arī vīrieša un sievietes nevienlīdzīgās iespējas seksuālajā dzīvē. „Vīrietis drīkst bildināt, vīrietis drīkst mīlēt, sieviete nē. Kritušās meklē – kritušos nē. Abortos soda atkal vienīgi sievieti. Par ārļaulības bērniem nākas atbildēt atkal tikai sievietei. „Viņai desmit mīļāko bijis,” nākas dzirdēt uz ik soļa. Bet ka kādam vīrietim to mīļāko ir pat simtām, tad nedzied pat gailis. Cik kādai meitai bērnu bijis, zina viss pagasts, dzied visi cīruļi, cik puisim ārļaulības bērnu, nečukst pat pelīte alā. Tā ir liela netaisnība, kungi, un tā var izvest gan bioloģiski jūtīgāko sievieti, iz līdzsvara, it sevišķi, ja viņa vēl no dabas noziedzīgām tieksmēm.”¹¹⁵

(pret 12). (Kopsēde svētdien 13. septembrī 1925. g. plkst. 15-19 // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi... – 558. lpp.)

¹¹⁰ Debates // Turpat. – 329., 330. lpp.

¹¹¹ Vispārējās sieviešu konferences (26. un 27. sept. 1925. g.) rezolūcijas // Nākotnes Sieviete. – 1925. – N. 11. – 165. lpp.

¹¹² LVVA, 2412. f., 2. apr., 11. l., 9. lp.

¹¹³ LVVA, 2412. f., 2. apr., 12. l., 3. lp.

¹¹⁴ 31 gadu vecā Leontīne Zālīte ar 33 gadus veco Voldemāru Poguli iepazīnās 1933. gada vasarā; tagad viņš taisījies mīļāko pamest. (Vai sievietes mežonības upuris kārtībnieks varēs turpmāk izpildīt dienestu // Pēdējā Brīdī. – 1934. – 25. marts.; Ap nežēlīgo atriebību // Pēdējā Brīdī. – 1934. – 27. marts.)

¹¹⁵ Švīkul D. Kāpēc sievietes mīlas frontē nežēlīgākas // Pēdējā Brīdī. – 1934. – 27. marts.

Aborta problēmu kopš 1926. gada aktīvi apsprieda LSDSP biedres.¹¹⁶ Prasību mainīt likumdošanu attiecībā uz sodāmību viņas izvirzīja 1927. gada sākumā. Pirmkārt, atļaut abortus, kam atļauju devuši ārsti lietpratēji, ņemot vērā sociālo indikāciju (ja bērna dzimšana apdraud mātes saimniecisko eksistenci un iespēju uzaudzināt jau dzimušos bērnus). Sociāldemokrātes uzsvēra, ka prasa smago sodu atcelšanu, bet neatbalsta pilnīgu aborta legalizēšanu un negrib tos veicināt, bet tikai konstatē, ka ar sodiem abortus nevar iznīdēt un ka soda bargums bieži ir netaisns pret sievieti, kamēr vīrietis atbrīvo no atbildības.¹¹⁷ Otrkārt, viņas uzskatīja, ka aborti novēršami, uzlabojot trūcīgo ļaužu sociālos apstākļus. Vislielākā liekulība esot „gaudot un skumt par vēl nedzimušiem bērniem”, kamēr 10% bērnu Latvijā mirst pirmajā dzīvības gadā, jo vecākiem nav darba vai lielās ģimenes nevar iztikt ar tēvu algu. Tāpēc valstij katru māti līdz bērna trešajam dzīves gadam būtu jānodrošina ar pabalstu.¹¹⁸ Treškārt, ārlaulības bērnus tiesībās pielīdzināt laulībās dzimušajiem, jo „kauns no sabiedrības domām ir atstātajās sievietēs stiprāks, nekā bailes no bargā tiesas soda”, tādējādi sabiedrība, sodot sievieti par „neatļauto mīlu, kuru tā atļauj vīrietim, dzen nāvē neskaitāmos dzimušus un nedzimušus bērnus”.¹¹⁹ Ceturtkārt, popularizēt kontracepciju.¹²⁰

Veselības departaments 1930. gada vasarā bija pabeidzis darbu pie likumprojekta, kas paredzēja atcelt sodu par aborta izdarīšanu situācijās, kad pastāv iespēja pārmantot vecāku slimības, kad grūtniecība iestājusies izvarošanas rezultātā, un ņemt vērā arī sociālos apstākļus („kad sieviete nevar trūkuma dēļ uzturēt savu bērnu un kad tai no vairākām dzemdībām novājināts viss organisms”).¹²¹ Abortu atļautu izdarīt tikai slimnīcās un klīnikās, turklāt pēc tam, kad lēmusi attiecīga komisija. Mērķtiecīgu uzmanību prasībai dot sievietei noteikšanu pār savu miesu Latvijas Sieviešu organizāciju padome pievērsa 1930. gada 23. - 24. novembrī Latvijas 2. sieviešu konferencē.¹²²

¹¹⁶ Kalniņa K. Koalīcijas partijas pret sievietes – mātes aizsardzību // Darba Sieviete. – 1926. – 5. lpp.

¹¹⁷ “Sievietes tiesātāji aizmirst, jeb aizmiedz vienu aci un liekas nesaprotam, ka sieviete netiek grūta pati no sava ļaunā prāta, bet ka tur vainīgs tikpat lielā mērā arī vīrietis, kurš varbūt sievieti pavedis un pierunājis taisīt abortu.” (Kalniņa K. Apdraudētā dzimstība // Darba Sieviete. – 1927. – marts. – 4. lpp.)

¹¹⁸ Turpat. – 5. lpp.

¹¹⁹ Kalniņa K. Apdraudētā dzimstība // Darba Sieviete. – 1927. – marts. – 6. lpp.

¹²⁰ Hibšmane K., dr. Sievietēm jāizsargājas no aborta // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 13. febr.; Laulības dzimumdzīve un aborti // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 1. marts.

¹²¹ 60 000 aborti vienā gadā // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 5. jūl. [Veselības departamenta direktors Augusts Pētersons.]

¹²² Sieviete ir savas tautas sirds... // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 23. nov.

Latvijas Vecmāšu biedrības priekšniece Marija Neiman – Celms norādīja, ka „valsts ir darījusi visai maz, pat gandrīz nekā”, lai novērstu situācijas, kad „nelaulātas mātes negribot tiek spiestas, aiz trūkuma, bezdarba un bada ņemt bērnam dzīvību”.¹²³ Atbalstot kādas runātājas prasību tēvam piespriest desmitkārt smagāku sodu nekā mātei, konferences zāle dimdējusi no aplausiem. Prasīts arī vīriešiem uzlikt nodokļus ārļaulības un trūcīgu bērnu uzturēšanai. Tika konstatēts, ka iestādēs tiek atlaistas no darba ierēdnes stāvoklī, tādēļ viņas spiestas izdarīt abortu vai dzemdēt slepus un nodot bērnu zīdaiņu patversmē. Konference nobalsoja, ka ar valsts palīdzību būtu jā dibina fonds, kas trūcīgajām mātēm izsniegtu pabalstus tādā pašā apmērā, kādus slimo kases izmaksā sociāli apdrošinātajām sievietēm, un ka valsts zīdaiņu patversmēs jāuzņem katrs bērns, arī bez personas datiem. Nobalsojot atbalstīja arī prasību to vīriešu dokumentos, kuriem piespriesti alimentu maksājumi, izdarīt attiecīgu ierakstu, savukārt darba vietām piešķirt tiesības no viņu algas attiecīgo alimentu daļu izmaksāt to saņēmējām.

1931. gads bija mērķtiecīgas kampaņas gads,¹²⁴ kad sieviešu organizāciju prasību legalizēt sociālu iemeslu dēļ izdarītos abortus atbalstīja arī daļa ārstu, kas liecināja par to, ka piecu gadu laikā mainījās dominējošais uzskats, — vēl 1925. gadā Latvijas ārsti savā 1. kongresā neatbalstīja abortu legalizēšanu. Latvju sieviešu nacionālās līgas sarīkotajā diskusijā par abortu legalizēšanu 1931. gada 20. martā sievietes sev nepieņemamos divus vīriešu runātājus ar svilpieniem un kāju dauzīšanu piespieda atstāt tribīni. „Tad zālē vīrieši cēla protestu vētru un pieprasīja arī viņiem dot vārdu. Atskanēja saucieni: jūs slepkavojat mūsu bērnus.”¹²⁵ Runātājas uzsvēra, ka mūsdienu sieviete sociālu un egoistisku motīvu dēļ vairs nespēj būt dabas paredzētā "ražošanas mašīna" un katru gadu dzemdēt bērnu. Tautas labklājības ministrijas Ārstniecības nodaļas vadītājs dr. Driba konstatēja: „Ja sieviete negrib bērnu, viņai neviens to nevar uzspiest. Sieviete jādod noteikšana par savu miesu un jāļauj, lai 3 mēnešu laikā pēc apaugļošanas viņa izšķiras –

¹²³ Lazdiņa E. 2. Latvijas Sieviešu konference, Rīgā, 23. un 24. novembrī 1930. g. // Sieviete. – 1931. – nr. 1. – 5. lpp.

¹²⁴ Pret likumu par abortu protestē 15 000 latvju sievietes // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 6. febr. [Diskusija Tautas namā.]; Pīpiņa B. Sievietes likteni liek svaru kausos // Turpat. – 19. marts.; Brīvību sievietei lemt par abortu! // Turpat. – 21. marts. [Diskusija Lielajā Ģildē.]; Sievietes un ārsti prasa abortu legalizēšanu // Turpat. – 15. maijs.

¹²⁵ Brīvību sievietei lemt par abortu! // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 21. marts.

vai vēlas bērnu vai ne.”¹²⁶ Sapulce pieņēma prasību dot brīvību sievietei pašai lemt par aborta vajadzību, bet tās īstenošanu dzīvē uzticēja Latvijas Sieviešu organizāciju padomei.¹²⁷ Līga plānoja drīzumā sarīkot otru priekšlasījumu, šoreiz par seksuālo jautājumu, ielaižot tikai sievietes, tomēr konstatēja, ka „priekšlasījums par aborta sodāmību plašākā publikā zināmā mērā pārprasts”, tādēļ otru „tik kautro jautājumu” vajadzētu apspriest kaut kad vēlāk.¹²⁸ Aģitācijā tika izmantots pat teātris. Rīgas strādnieku teātris 1931. gada 28. februārī jau atkārtoti pēc publikas vēlēšanās Jelgavā izrādīja dr. K. Kredes drāmu „§218” tikai pieaugušajiem par abortu tēmu.¹²⁹

Saeimas Sodū likumu komisija projekta apspriešanā 1931. gadā pieaicināja sieviešu un ārstu organizāciju, Latvijas Universitātes un Tautas labklājības ministrijas pārstāvjus. Ārsts Ernests Putniņš uzsvēra, ka abortus nedrīkstētu legalizēt, jo tie atstāj sliktu ietekmi uz sievietes veselību.¹³⁰ Rezultātā diskusiju sākumā izvirzītā ideja par abortu vispārīgu legalizēšanu apspriešanas gaitā tika apšaubīta. Berta Pīpiņa Latvijas Sieviešu organizāciju padomes valdes sēdē 1932. gada 14. novembrī pat informēja, ka neapņemas aizstāvēt no parlamenta tribīnes pirms diviem gadiem padomes atbalstīto lēmumu par pilnīgu aborta legalizāciju, jo mainījusies politiskā situācija.¹³¹ Viedokli mainījusi pat LSDSP, jo pilnīga aborta legalizēšana apdraudētu sievietes veselības stāvokli. Turklāt lauku sievietei esot vēl par daudz konservatīva un aborta jautājumu uzskata pat par kauna lietu. Par to liecina arī provinces preses analīze (avīzes „Zemgales Balss” piemērs¹³²). „Zemgales Balss” netieši kaunināja abortu izdarījušās sievietes (populārākais apzīmējums - eņģeļīšu taisītāja), publicējot viņu vārdus, uzvārdus un dzīvesvietu, norādot pat māju nosaukumus.¹³³ Reti tika saglabāta sievietes anonimitāte¹³⁴ vai vārdā saukta tikai vecmāte.¹³⁵

¹²⁶ Brīvību sievietei lemt par abortu! // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 21. marts.

¹²⁷ Ko sievietes saka par abortu // Zeltene. – 1931. – N. 11. – 19. lpp.

¹²⁸ LVVA, 2497. f., 1. apr., 6. l., 147. lp.

¹²⁹ Prasam abortu legalizāciju! // Jaunais Zemgalietis. – 1931. – 28. febr.

¹³⁰ Cik izdod par abortiem gadā // Zemgales Balss. – 1931. – 16. maijs.

¹³¹ LVVA, 2497. f., 1. apr., 69. l., 18. lp.

¹³² Laikā no 1924. gada līdz 1937. gada 8. decembrim (pēc tam līdz 1940. gada jūlijam – neviena ziņa par abortu izdarīšanu nav publicēta) avīzē „Zemgales Balss” publicētas 43 ziņas par aborta izdarīšanu. Vairākumā gadījumu nemākulīgi izdarīto abortu rezultātā sievietes nokļuvušas slimnīcā vai mirušas, tāpēc par notikumu uzzināja citi.

¹³³ 36 no 43 ziņām par abortu izdarīšanu (Īle. Bērna slepkava // Zemgales Balss. – 1924. – 8. nov.; Aborta upuris // Zemgales Balss. – 1925. – 6. sept.; Eņģeļīšu taisītāja // Turpat. – 1925. – 17. sept.; “Eņģeļīšu lieta” // Turpat. – 9. okt.; Eņģeļīšu “taisītāji” // Turpat. – 1926. – 22. apr.; Notiesātas aborta taisītājas // Turpat. –

Pārgrozījumus un papildinājumus Sodu likumos, kurus projekta iesniedzējs sociāldemokrāts Fēlikss Cielēns raksturoja vārdiem “nav kardināls”, jo tas bija kompromisa variants, par ko vienojusies sociāldemokrātu frakcija, izskatīšanai Sodu likumu komisijā parlaments nodeva 1932. gada 25. oktobrī.¹³⁶ Tika piedāvāts abortu legalizēt, ja to izdara ārsts grūtniecības pirmajos trīs mēnešos gadījumos, ja bērns varētu piedzimt ar smagiem garīgiem un miesīgiem trūkumiem vai viņa piedzimšana radītu smagu postu grūtniecei vai viņas ģimenei. Deputāti aktīvi debatēja gan, apspriežot projektu pirmajā lasījumā 2. un 9. decembrī, gan otrajā un trešajā lasījumā 20. decembrī.¹³⁷ Esošo sodu, kas māti sodīja ar pārmācības namu uz laiku līdz trim gadiem, nosauca par ārkārtīgi smagu un bargu, tagadējiem dzīves apstākļiem un uzskatiem pilnīgi neatbilstošu,¹³⁸ turklāt “tagad taču soda nevis par abortu, bet par nemākulīgi izdarītu abortu”.¹³⁹

Par vienu no abortu cēloņiem sociāldemokrāts Fēlikss Cielēns nosauca laikabiedru nicinošo attieksmi pret sievietēm, kas gaida un audzina ārlaulības bērnus, - viņš atgādināja, ka pašnāvībās, ko izdara ārlaulībā par grūtniecēm kļuvušas sievietes,

8. jūl.; Eņģeļu taisītāja // Turpat. – 30. jūl.; Sņķere. No aborta mirusi // Turpat. – 12. nov.; Eņģeļu taisītāja // Turpat. – 1927. – 29. marts; Aborta upuris // Turpat. – 24. jūl.; Pieķerta eņģeļu taisītāja // Turpat. – 1928. – 12. sept.; Reņģe. Aborts // Turpat. – 1929. – 20. janv.; Eņģeļu taisītāja // Turpat. – 1930. – 6. febr.; Pienākta “eņģeļu” taisītāja // Turpat. – 23. febr.; Iekritusi “eņģeļu” taisītāja // Turpat. – 12. jūl.; Sodīta “eņģeļu darinātāja” // Turpat. – 21. aug.; Iznīcina mīlas augli // Turpat. – 13. sept.; Vecmāte sadedzinājusi krāsnī bērnu // Turpat. – 1931. – 15. janv.; Attaisnota vecmāte // Turpat. – 12. marts; Abortam par upuri kritusi jaunava // Turpat. – 5. jūn.; Iekritusi eņģeļu taisītāja // Turpat. – 1931. – 24. sept.; Šķibe. Aborts // Turpat. – 1932. – 29. sept.; “Eņģeļu” taisītāja // Turpat. – 1933. – 1. marts.; Šķibe. Taisījusi eņģelīti // Turpat. – 1. jūl.; Eņģeļu taisītāja // Turpat. – 8. sept.; Eņģeļu taisītāja // Turpat. – 1934. – 13. maijs; Sods par aborta izdarīšanu // Turpat. – 14. sept.; Sods par aborta iztaisīšanu // Turpat. – 20. okt.; Sodītas “vecmātes” // Turpat. – 1935. – 7. janv.; Sodīta par miesas augļa nodzīšanu // Turpat. – 1935. – 23. janv.; Nogalinājusi savu ārlaulības bērnu // Zemgales Balss. – 1935. – 26. janv.; Tērvete. Aborta sekas // Turpat. – 4. marts; Apcietināta vecmāte // Turpat. – 6. nov.; Māte nogalinājusi savu ārlaulības bērnu // Turpat. – 1937. – 11. okt.; Sodīta Jelgavas vecmāte // Turpat. – 20. okt.; Sodīta vecmāte // Turpat. – 8. dec.)

¹³⁴ Trīs ziņas no 43: Sods par abortu // Zemgales Balss. – 1926. – 4. maijs; Neizdevies aborts // Turpat. – 1927. – 29. maijs; Iekritušas “eņģeļu” darinātājas // Turpat. – 1932. – 3. aug.

¹³⁵ Četras ziņas no 43: Bērnu dedzinātāja // Zemgales Balss. – 1925. – 11. marts; Necilvēcīga eņģeļu darinātāja // Zemgales Balss. – 1925. – 17. apr.; Jelgavā apcietināta vecmāte // Turpat. – 1935 – 11. okt.; Par aborta izdarīšanu // Turpat. – 1931. – 20. marts.

¹³⁶ Sodu likumu komisijā tika izteikti daudz radikālāki priekšlikumi, kas vairāk balstījās uz moderno uzskatu par sievietes tiesībām, bet neguva vairākumu. (Latvijas Republikas IV Saeimas IV sesija. – R., 1932. – 277., 659. sl.

¹³⁷ Latvijas Republikas IV Saeimas IV sesija. – R., 1932. – 658. – 710., 927. – 938. sl.

¹³⁸ Turpat. – 658., 661. sl. [F. Cielēns, LSDSP], 678. sl. [Berta Pīpiņa, Demokrātiskais Centrs.]

¹³⁹ Turpat. – 685. sl. [D. Apinis, Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija.]

vainojama sabiedrība, kas viņas nokauj ar tagadējiem likumiem.¹⁴⁰ Deputāts Pēteris Zālīte no prof. Kārļa Baloža darba partijas uzsvēra, ka tāpēc jāpanāk, lai valdība gādā par “kritušo sievieti un par viņas bērniem”, jo tad aborti nebūšot vajadzīgi.¹⁴¹ Komunists Emīls Sudmalis norādīja, ka arī negatīvais uzskats par neoficiālo dzimumdzīvi “lielā mērā spiež uz to, ka mūsu laiku jaunā, modernā sieviete ir spiesta izdarīt abortu, lai nekļūtu pasaulei par apsmieklu”.¹⁴² Viņa frakcijas biedrs Fricis Bergs norādīja, ka šo attieksmi galvenokārt uztur garīdzniecība (no vienas puses, mācītāji uzstājas pret abortiem, bet no otras puses – nolād sievieti, kas dzemdējusi ārļaulībā, tādējādi viņu virzot tieši uz noziegumu¹⁴³). Bīskaps Jāzeps Rancāns izteica Kristīgo zemnieku un katoļu frakcijas viedokli, ka aborts ir “nedabīgs un nelikumīgs darbs un tā tad ir noziegums un liels grēks” un ka “valsts, kas ar likumu atļauj augli nodzīt, rok pati sev kapu”.¹⁴⁴ Savukārt Fēlikss Cielēns ironizēja, ka tad jau vajadzētu Sodu likumus papildināt arī ar normu, kas aizliedz kontracepcijas līdzekļu pārdošanu un lietošanu.¹⁴⁵ Mācītājs Kārlis Beldavs no kristīgo darba bloka likumprojektu pat uztvēra kā sievietes šķīstības tikuma apdraudētāju - ja līdz šim potenciālā grūtniecība bijusi viens no seksuālās atturības iemesliem, tagad sievietēm draudot tikumiskas briesmas, jo vīrietis pateikšot, ka par abortu samaksās, un sieviete metīsies seksuālā uzdzīvē.¹⁴⁶ Strādnieku un zemnieku frakcija izteica priekšlikumu abortu izdevumus segt par valsts vai pašvaldību līdzekļiem, jo no aborta aizlieguma visvairāk ciešot mazturīgās sievietes un strādnieces. Turklāt prasīja pilnīgi legalizēt abortus un amnestēt par šo noziegumu notiesātās personas. Deputāti to noraidīja, tāpat arī ieteikumu noteikt cietumsodu ne ilgāku par pusgadu.¹⁴⁷ Aizklātā balsojumā ar 50 balsīm par, 33 balsīm pret un trijām atturoties Saeima legalizēja sociālo apstākļu dēļ izdarītos abortus¹⁴⁸ un uzdeva valdībai

¹⁴⁰ Turpat. – 673. sl. [F. Cielēns.]

¹⁴¹ Turpat. – 684. sl.

¹⁴² Turpat. – 687. sl.

¹⁴³ Turpat. – 662. sl.

¹⁴⁴ Turpat. – 668., 669. sl.

¹⁴⁵ Turpat. – 672. sl.

¹⁴⁶ Turpat. – 928. – 929. sl.

¹⁴⁷ Turpat. – 701, 708., 700. sl.

¹⁴⁸ Pārgrozījumi un papildinājumi Sodu likumos // LMKNK. 1932. gads./ Kodifikācijas nodaļas izdevums. – 311. lpp. [Izsludināti 1932. gada 30. decembrī; stājās spēkā 1933. gada 13. janvārī.]

izstrādāt un iesniegt Saeimai likumprojektu par amnestiju aborta lietās.¹⁴⁹ Latvju sieviešu apvienības valde pat pateicās Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku frakcijai “par latvju sievietes likteņa dziļu izpratni un aizstāvēšanu”.¹⁵⁰

Likuma papildinājumi bija vieni no liberālākajiem Eiropā un tos var uzskatīt par apliecinājumu demokrātijas tradīciju sekmīgai iedzīvināšanai Latvijā.¹⁵¹ (PSRS bija vienīgā valsts, kas abortus legalizēja pilnībā.) Aborta lietās sodīto personu amnestēšanas principus izsludināja 1933. gada 20. februārī.¹⁵²

Uz apsūdzēto sola Rīgas apgabaltiesā par uzstāšanos pret abortu 1933. gadā nonāca dzejnieks Leonīds Breikšs (1908 - 1942) un žurnāla “Universitas” redaktors Ādolfs Šilde (1907 – 1990) par 1933. gada 15. martā "Universitas" publicēto rakstu, kurā L. Breikšs tik kvēli uzstājās pret aborta legalizēšanu, ka divu lappušu raksts bija viena vienīga Saeimas kritika,¹⁵³ lai vērstu jaunākās paaudzes uzmanību uz “šo nemorālisko likumu”, par kuru esot interesējusies tikai vecākā paaudze.¹⁵⁴ Viņus apsūdzēja par necienības izrādīšanu Saeimai.¹⁵⁵ Tiesa apsūdzētos attaisnoja.

„Latgolas Vārds” gan norādīja uz vīriešu atbildību, bet tas bija saistīts ar politiskās oponentes Latgales Progresīvās partijas, kura atbalstīja aborta legalizēšanu, nogānīšanu. Raugi, neticīgie vīrieši esot tie, kuri bieži uzstāj uz „mazās dzīvībiņas noslepkavošanu” un sievietei, kura atrodas pilnīgā materiālā atkarībā no vīrieša, nekā cits neatliek.¹⁵⁶

Autoritārā režīma valdība postulēja, ka „iznīcinot ģimeni, sagrauj visas tautas un valsts pamatu”, tāpēc „jācenšas pāraudzināt sabiedrību, ceļot godā vecos tikumus un ģimenes

¹⁴⁹ 1933. gada 20. februārī stājās spēkā amnestija aborta lietās, kas izdarītas līdz 1933. gada 13. janvārim. (Latvijas Republikas IV Saeima. – 937. – 938. sl.; Amnestijas akts aborta lietās // LMKNK. 1933. gads. / Kodifikācijas nodaļas izdevums. – 77. lpp.)

¹⁵⁰ LVVA, 1900. f., 1. apr., 5. l., 132. lp.

¹⁵¹ Zelče V. Vara, zinātne, veselība un cilvēki: Eigēnika Latvijā 20. gs. 30. gados. Pielikums: Bezbērnu ģimenes aptaujas materiāli // Latvijas Arhīvi. – 2006. - Nr. 3. - 104. lpp.

¹⁵² Noteica, ka atlaižams sods grūtniecēm un ārstam, ja aborts izdarīts līdz 1933. gada 13. janvārim grūtniecības pirmajos trīs mēnešos pēc grūtnieces vēlēšanās. Atlaižams sods ārstam, kurš izdarījis abortu gadījumos, kad apdraudēta grūtnieces dzīvība vai veselība. Ārstiem un grūtniecēm par abortu pēc trešā grūtniecības mēneša, bet vecmātēm visos gadījumos sods mīkstināms – cietumsods samazināms par divām trešdaļām, pārmācības nams un spaidu darbi – uz pusi, pārvēršot spaidu darbus pārmācības namā un pārmācības namu cietumā. (Ko runāja un lēma saeimas komisijās // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 16. febr.; Amnestijas akts aborta lietās // LMKNK, 1933. gads. – R., 1933. – 77. – 78. lpp.)

¹⁵³ Breikšs L. Viņu laiks ir klāt! // Universitas. – 1933. – 15. marts. – 71. – 72. lpp.

¹⁵⁴ Par necieņas izrādīšanu Saeimai apsūdzētie studenti attaisnoti // Latvis. – 1933. – 18. aug.

¹⁵⁵ Students, uzstājoties pret aborta likumu, nonācis uz apsūdzēto sola // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 18. aug.

¹⁵⁶ „Mūstīs, Latgolas sīvīte!” // Latgolas Vārds. – 1934. – 7. marts.

svētumu”, jo „kamēr neuzlabosies sabiedrības morāle, aborti nemazināsies”.¹⁵⁷ Par abortu iemesliem tika minēti dažādi politiskie strāvojumi, kas esot saindējuši tautas veselīgos uzskatus (sievietes vecumā līdz 30 gadiem negribot dzemdēt), emancipācija un tikumības pagrimšana. Drīz aborti tika nosaukti par visļaunāko sērgu, kurā vainojams „egoisms, kas dzīvības svētumu apziņu cilvēkos notrulinājis tiktāl, ka vecāki atļaujas (savu personīgu ērtību dēļ!) – nogalināt savus bērnus”.¹⁵⁸ Autoritārā valdība 1935. gada 22. martā atcēla aborta sociālo indikāciju.¹⁵⁹ Smagais posts esot stiepjams jēdziens, tāpēc „nelegālu abortu apkarošana kļuva gandrīz neiespējama”.¹⁶⁰ Tagad abortu drīkstēja izdarīt tikai, lai novērstu bērna piedzimšanu ar smagiem miesīgiem vai garīgiem trūkumiem, un gadījumos, kad ieņemšana notikusi izvarošanas rezultātā. „Ierobežo izvairīšanos kļūt par māti” – tā grozījumus precīzi interpretēja prese.¹⁶¹

No 1938. gada, kad spēkā stājās Ārstniecības likums,¹⁶² lēmumu par aborta izdarīšanu vairs nedrīkstēja pieņemt ārsts, bet tikai Eigēnikas komisija, ko veidoja priekšsēdētājs un trīs locekļi. (Igaunijā sterilizācijas likums stājās spēkā jau 1937. gada 31. martā.¹⁶³) 1938. gadā komisijas atļauju pārtraukt grūtniecību saņēma 285 sievietes (65% no lūdzējām), bet 1939. gadā – 325 (arī 65% no lūdzējām).¹⁶⁴ Juristi ierosināja par nelegālo abortu izdarīšanu atkārtoti sodītās vecmātes ievietot darba namā, tādā veidā samazinot to personu skaitu, kuras spētu sniegt kvalitatīvu aborta pakalpojumu. Pirmo vecmāti izciest piekto sodāmību darba namā ievietoja 1938. gada 4. oktobrī.¹⁶⁵ Tādējādi centieni mazināt

¹⁵⁷ Kas apdraud ģimenes pamatus // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 25. janv.

¹⁵⁸ Kadilis J. Visļaunākā sērga // Rīts. – 1935. – 27. febr.

¹⁵⁹ Pārgrozījumi un papildinājumi Sodu likumā // LMKNK. 1935. gads./ Kodifikācijas nodaļas izdevums. – 71. lpp. [Izsludināti 1935. gada 22. martā.]; Papildinājumi Ārstniecības nolikumā // LMKNK, 1935. gads. – Rīga, 1935. – 172. – 173. lpp. [Pieņemti 1935. gada 30. aprīlī.]; Veidemanis M., dr. Latvijas 1935. g. 22. marta aborta likums // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1935. – nr. X/XI. – 573. lpp.

¹⁶⁰ Kāda praktiska nozīme sodu likumu jauniem grozījumiem // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 25. marts.

¹⁶¹ Ierobežo izvairīšanos kļūt par māti // Rīts. – 1935. – 1. maijs.

¹⁶² Likuma nodaļas „Ārstniecības uzraudzība” apakšnodaļa „Eigēniskās komisijas”. (Ārstniecības likums // LMKNK, 1937. – 1443. - 1445. lpp. [Stājās spēkā 1938. gada 1. janvārī.]

¹⁶³ Sterilizācijas likums Igaunijā // Zemgales Balss. – 1937. - 2. apr.

¹⁶⁴ Zelče V. Vara, zinātne, veselība un cilvēki: Eigēnika Latvijā 20. gs. 30. gados. Pielikums: Bezbērnu ģimenes aptaujas materiāli // Latvijas Arhīvi. – 2006. - Nr. 3. - 104. - 105. lpp.; Sekmīgi kārtojas mūsu izglītības un veselības jautājumi (Norādījumi iekšlietu resora darbiniekiem) // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 25. apr.

¹⁶⁵ Pirmā vecmāte – darba namā // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 4. okt.

abortu statistikas rādītājus veicināja sieviešu nāvi un 30. gadu nogales Latvijas zemāko slāņu ikdienas postu.¹⁶⁶

2. 3. Homoseksuālisms

Vārda „homoseksuālisms” (pirmo reizi tika lietots 19. gadsimtā) saturs nav viennozīmīgs, jo ietver sevī tādas parādības kā homoerotisms, orālais sekss un pederastija (anālais dzimumakts vīriešu starpā). Starpkaru Latvijā tika paredzēts sods tikai par pēdējo no tiem – par pederastijas aktu un tā mēģinājumu paredzēja ieslodzīt cietumā uz vismaz trim mēnešiem, bet no 1933. gada – cietumā, nenosakot konkrētu laiku,¹⁶⁷ tātad sodīja rīcību nevis seksuālu orientāciju. Tāpēc vismaz pašu homoseksuāļu lietojumā vārdiem „pederasts” un „homoseksuālis” bija dažāds jēdzieniskais saturs, par ko liecināja apgalvojums - „esmu homoseksuālists, bet pederasts neesmu”.¹⁶⁸ Tomēr viņu laikabiedri šos vārdus uztvēra kā sinonīmus. Pedofīlijas jēdziens vispār netika lietots, bet tika runāts par pederastiju pret nepilngadīgajiem, kā rezultātā cilvēki nenodalīja sociālās parādības, kuras mūsdienās apzīmē ar homoseksuālisma un pedofīlijas jēdzieniem.¹⁶⁹

Homoseksuālisma jēdzienu izmantoja, lai apzīmētu viendzimuma attiecības vīriešu vidū. Sievietes viendzimuma attiecībās dēvēja par lesbietēm un krimināllikums šādas attiecības vispār nepieminēja, tādējādi formāli tās padarot legālas. Saskaņā ar likumu sieviešu homoseksuālisms nepastāvēja, iespējams tāpēc, ka atzīt faktu, ka viena sieviete "paved" otru, nozīmētu pieļaut no vīrieša neatkarīgas, sieviešu seksualitātes iespējamību, kas būtu pretstatā ar tradicionālajiem priekšstatiem, kurus uzturēja no 18. – 19. gadsimta mantotā likumdošana.¹⁷⁰ Homoseksuāļu kriminālās sodāmības ziņā Latvija iekļāvās Eiropā — 20.

¹⁶⁶ Zelče V. Vara, zinātne, veselība un cilvēki: Eigēnika Latvijā 20. gs. 30. gados. Pielikums: Bezbērnu ģimenes aptaujas materiāli // Latvijas Arhīvi. – 2006. - Nr. 3. - 106., 105. lpp.

¹⁶⁷ Sodu par pederastiju paredzēja nodaļā “Netiklība”, kurā iekļāva dažādus seksuālus noziegumus (arī mazgadīgo pavešanu, izvarošanu, pedofīliju, incestu, sutenerismu). 1903. gada 22. marta Sodu likumi... – 127. lpp. [516. pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 245. – 246. lpp. [496. pants.]

¹⁶⁸ LVVA, 1537. f., 2. apr., 1098. l., 10. lpp. [Viens nopratinātais 1936. gadā.]; LVVA, 1536. f., 23. a. apr., 4159. l., 3., 81., 86. lp.; LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l., 2. daļa, 24., 37., 39., 41. lp. [Četri nopratinātie 1927. gadā.] 1536. fonda 23. a. apraksta 4159. lieta sastāv no divām lietām - iepriekšējās izmeklēšanas lieta un krimināllieta - ar atsevišķu lapu numerāciju, tāpēc atsaucēs tās tika apzīmētas kā 1. vai 2. daļa.

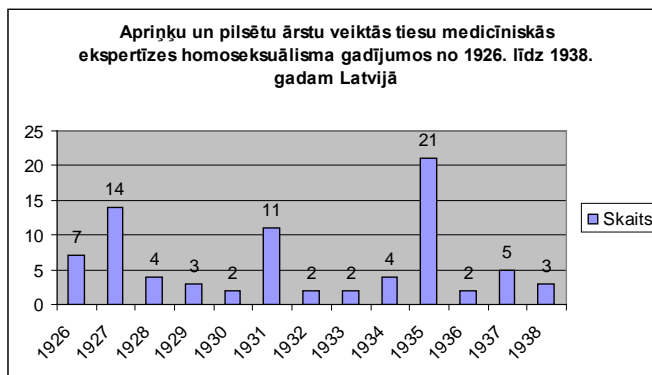
¹⁶⁹ Par homoseksuālismu // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 10. nov.; Atkal noplūkta viena “melnā neļķe” Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 6. dec.; Melnā neļķe Liepājā joprojām zied // Rīgas Naktslokālu Dzīve. – 1929. – [b. n]

¹⁷⁰ Tamagne F. History of Homosexuality in Europe. Berlin, London, Paris: 1919 – 1939. – Volume II. - New York, 2004. – p. 150.

gadsimta 20. – 30. gados pederastiju sodīja arī Anglijā un Vācijā, turpretim Francijā likums to neaizliedza un arī Padomju Savienībā tā bija legāla līdz 1934. gadam.

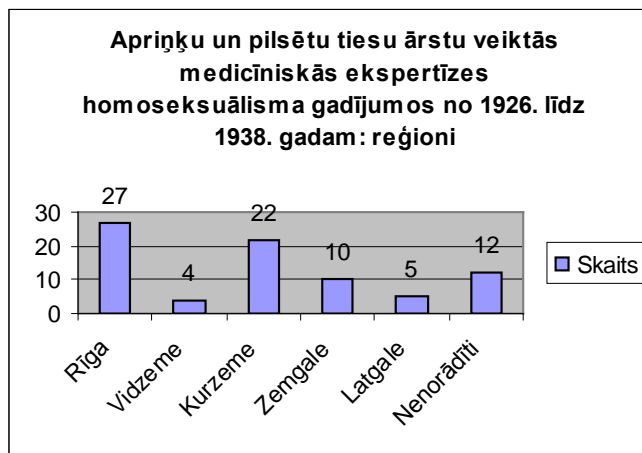
No 1926. līdz 1938. gadam Latvijā aprinķu un pilsētu tiesu ārsti izdarīja 80 medicīniskās ekspertīzes homoseksuālisma gadījumos (sk. 18. diagr.).

18. diagramma.¹⁷¹

No tām divpadsmit nav atšifrētas pa reģioniem (1926., 1932., 1938. gadā). No pārējām 68 ekspertīzēm 27 veiktas Rīgā, divas Liepājā, bet pārējās 39 - Latvijas aprinķos, tātad dominēja lauki (~57%). Reģionu ziņā izcēlās Rīga, kam sekoja Kurzeme (22), Zemgale (10), Latgale (5) un Vidzeme (4) (sk. 19. diagr.).

19. diagramma.¹⁷²

Vienā gadā Latvijā veica divas līdz piecas ekspertīzes un šajā kontekstā izceļas 1927., 1931. un 1935. gadi, kuros reģistrēta attiecīgi 14, vienpadsmit un 21 pārbaude. 1931.

¹⁷¹ Tautas veselības statistika, [1927. – 1938. g.]. – Rīga: Valters un Rapa, [1928-1940]. – [114. – 115.; 110. – 111.; 110. – 111.; 114. – 115.; 156.; 36.; 54. – 55.; 60. – 61.; 62. – 63.; 48. – 49.; 54. lpp.]

¹⁷² Turpat.

gada vienpadsmit ekspertīžu vidū dominēja Tukuma apriņķis (7). Savukārt 1935. gadā reģistrētās 21 ekspertīzes vidū izcēlās Talsu apriņķis (12) un Rīga (7). Salīdzinoši lielo reģistrēto homoseksuāļu skaitu Kurzemē (atšķirībā no pārējiem reģioniem), iespējams, var skaidrot ar salīdzinoši lielāko pilsētnieku īpatsvaru. Tomēr tas nenozīmē, ka Kurzemē homoseksuāļu bija visvairāk – vienkārši Rīgā, Talsu un Tukuma apriņķos atšķirībā no pārējās Latvijas reģioniem policijai izdevās pieķert viņus, neoficiāli biedrojamies. Speciālisti uzskatīja, ka 3-4% no iedzīvotājiem varētu būt homoseksuāļi.¹⁷³

Izziņas tika sāktas, pamatojoties uz iedzīvotāju iesniegumiem, vēstulēm, policijas aģentūras ziņām. Ja policija uzskatīja, ka izziņā gūtie fakti ir pietiekami lietas tālākai virzīšanai, tad materiālus nodeva apgabaltiesu prokuroriem, kuri ierosināja uzraudzības aktus. Policijas reakcija bija atkarīga no konkrēto amatpersonu individuālajiem uzskatiem par homoseksualitāti. Par to liecina kāda anonīma vēstule Kriminālpolicijas priekšniekam, kurā tās rakstītājs 1935. gadā cer, ka viņa ziņojums „nebūs vējam mesti vārdi”, un ka Jēkaba Silarāja, Kriminālās policijas pārvaldes priekšnieka no 1935. gada, „rīcība krasi atšķirsies no Jūsu nožēlojamā priekšgājēja Tīfentāla [Gustava Tīfentāla – I. L.] rīcības”.¹⁷⁴ Vēstules pārbaudes rezultātā 1936. gadā Rīgas apgabaltiesas prokurors sāka uzraudzības aktu, kas daļēji izskaidro apskatāmajā periodā vislielāko – 1935. gadā - reģistrēto ekspertīžu skaitu (21), no kurām septiņas attiecās uz Rīgu. Kāds vīrietis, kurš parakstījās kā cietušais, vēstulē apgalvoja, ka dažu izvirtuļu dēļ šī sociālā parādība („pederastija”) kļūstot masveidīga. Viņš nosauca vairāku vīriešu uzvārdus un kāda savedēja („normālu vīriešu ievilinātājs uz savu bagāto klientu rīkotām orgijām”) adresi. Nosaukto vidū bija baletdejojotāji, privātdetektīvs, pianists, policijas kārtībnieks. „Sabiedrībā sāk runāt, ka aiz tādiem plaši pazīstamiem kungiem kā Leščevskis [Eižens, 1902-1969], ja viņiem neķeroties klāt, stāvot droši vien ļoti, ļoti augsta persona. Un ja sāk kļīst tādas baumas, jo droši neviens neko nezina, tad būdamas kaut tikai baumas, tās tomēr iedarbojas ārkārtīgi dziļi. Zūd katra cienības izjūta. Visiem, vai vismaz ļoti plašām

¹⁷³ Острота полового вопроса (На лекции проф. Магнуса Гиршфельда) // Сегодня Вечером. – 1926. – 19 мая.; Sabiedriskā tiesa par vecpuišiem. – Jelgava: J. Greiera apgādībā, 1926. - 19. lpp. [Jelgavas pilsētas ārsts Krišjānis Bušs.]

¹⁷⁴ LVVA, 1537. f., 2. apr., 494. l., 3. lp.

apriņdām zināms, ka Leščevskis jau izvērties par psihopātu jaunu simpātiju meklēšanā un nevainīgu, nesamaitātu cilvēku pavešanā.¹⁷⁵

Rīgas Apgabaltiesas prokurora fondā atrodas 21 ierosinātais akts.¹⁷⁶ (Tomēr prokuroram policija nodeva tikai tās izziņas lietas, kurās tika savākts pietiekoši pierādījumu, tādējādi pārbaudīto gadījumu skaits visdrīzāk pārsniedza prokurora uzraudzības aktu skaitu.) Pat šajos gadījumos, kad pēc policijas domām bija pamats apsūdzības uzrādīšanai, prokurors pierādījumu trūkuma dēļ izmeklēšanu izbeidza 15 gadījumos, vienā uzraudzības aktā - apsūdzētā nāves dēļ (no slimības). Krimināllietas ierosināja sešos gadījumos, kuros tiesa pieņēma notiesājošus spriedumus. Jaunais Sodū likums no 1933. gada 1. augusta atšķirībā no iepriekš paredzētā soda vismaz trīs mēneši cietumā, nenoteica konkrētu ieslodzījuma laiku, kas nozīmēja, ka tiesnesis varēja piespriest arī mazāku sodu (tā notika četrās no piecām zināmajām krimināllietām, kas iztiesātas pēc 1933. gada).¹⁷⁷ Piektajā piesprieda lielāku sodu.¹⁷⁸ Notiesātie, kuri lūdza apžēlošanu Valsts prezidentam Gustavam Zemgalam, tika arī apžēloti. Tas notika vienīgajā zināmajā krimināllietā, kas tika iztiesāta pirms 1933. gada un kurā tiesa piesprieda minimālo sodu (trīs mēneši).¹⁷⁹ Krimināllietas materiālos neatrodas paskaidrojoši dokumenti, tāpēc nav faktu, lai spriestu, vai to panāca ietekmīgi homoseksuāļu lobiji. Tomēr, iespējams, ka to noteica Gustava Zemgala liberālā attieksme.

Uz liberālo attieksmi pret homoseksuāļiem netieši norāda fakts, ka sabiedriski aktīvie cilvēki – vismaz žurnālisti – galvaspilsētas homoseksuāļus pazina.¹⁸⁰ Tāpat norāda ironizēšana par to, ka pēkšņi tiek tiesāti homoseksuāļi, kuri kā tādi bijuši pazīstami jau ilgu laiku un uztverti pat ar zināmu maigumu, jo bija iemesls, ar kuru palepoties

¹⁷⁵ LVVA, 1537. f., 2. apr., 494. l., 3. lp.

¹⁷⁶ LVVA, 1537. f., 9. apr., 489. l., 989. l.; 4. apr., 940. l., 943. l.; 1. apr., 488. l., 490. l., 491. l., 492. l.; 3. apr., 763. l., 764. l.; 2. apr., 494. l., 1096. l., 1097. l., 1099. l.; 7. apr., 419. l., 420. l.; 6. apr., 616. l.; 8. apr., 332. l., 331. l., 330. l.; 10. apr., 787. l.; LVVA, 1536. f., 23. a. apr., 4159. l. (1926. gadā norādītā krimināllietā atšķirībā no pārējām, kas atrodas Rīgas apgabaltiesas prokurora fondā, ir Rīgas Apgabaltiesas fonda lieta.)

¹⁷⁷ Četrus gadījumos no pieciem: 1935. gadā trīs notiesāja ar četriem mēnešiem cietumā, sodu nosacīti atliktot; 1939. gadā vienam piesprieda mēnesi arestā, otram – mēnesi cietumā; 1940. gadā vienam – mēnesi un divas nedēļas arestā, bet otram – desmit dienas arestā, nosacīti atlaižot sodu, trešajam – trīs nedēļas arestā, ceturtajam – divas nedēļas arestā, aizvietojot sodu ar tiesas brīdinājumu (LVVA, 1537. f., 1. apr., 490. l., 10. lp.; LVVA, 1537. f., 1. apr., 492. l., 17. lp.; LVVA, 1537. f., 1. apr., 488. l., 10. lp.; LVVA, 1537. f., 1. apr., 491. l., 7. lp.; LVVA, 1537. f., 1. apr., 492. l., 16. lp.)

¹⁷⁸ 1937. gadā persona tika sodīta ar 8 mēnešiem cietumā. (LVVA, 1537. f., 2. apr., 1097. l., 10. lp.)

¹⁷⁹ LVVA, 1536. f. 23. a. apr. 4159. l., 1. daļa, 93., 112., 118. lp.

¹⁸⁰ Studente. Pornogrāfists superlatīvā // Aizkulises. – 1926. – N. 21. – 3. lpp.

ārzemnieku priekšā (lai liktu saprast, ka Rīgā viss notiek kā Parīzē).¹⁸¹ Krimināllietu skaits liecina, ka varas struktūras homoseksuāļus (tai skaitā pederastus) nevajāja. Visās 22 lietās nosūdzētie tiešām bija homoseksuāļi. Izziņas ierosināšanas iniciatori bija homoseksuāļu paziņas. Lielākoties sūdzētāju mērķis bija šantāža, ko izziņas veicēji ātri noskaidroja – kāds gribēja izspiest naudu,¹⁸² cits atriebties,¹⁸³ vēl kāds tikt pie plašākas apdzīvojamās platības.¹⁸⁴ Otra daļa ziņotāju bija homoseksuāļu bijušie mīļākie, kurus motivēja ieriebt kāre. Durvju caurums, pusatvērtas durvis, dzīvokļa durvju šķirba bija veids, kādā liecinieki parasti ieguva informāciju.¹⁸⁵ Nevienā no zināmajiem gadījumiem homoseksuāļus nenosūdzēja morālu apsvērumu vadīti cilvēki.

Apsūdzības pamatoja ar tiesu medicīnas ekspertīzi. Pirmo homoseksuālo aktu vērtēja kā pavešanu,¹⁸⁶ tāpēc eksperti mēģināja precīzi noskaidrot, ko tieši un cik bieži pieķertie darījuši, iedalot viņus pasīvajos un aktīvajos. Runa bija tikai par anālā seksa praktizēšanas konstatēšanu. Medicīniskā ekspertīze bijusi nepatīkama. Lai no tās izvairītos, dažs pat nepatiesi liecināja („kriminālpolicijā mani iebaidīja, ka ataicināšot ārstu, izgērbšot mani kailu, mani aplūkošot, negribēju, ka tas nāktu zināms vecākiem, kāpēc es atbildēju apstiprinoši uz jautājumiem, ko man uzstādīja nopratināšanā”¹⁸⁷), bet vēlāk atteicās no iepriekš sniegtajām liecībām.

Ja savākto pierādījumu rezultātā apsūdzību nevarēja uzrādīt, tad izšķirīgs bija medicīnas eksperta slēdziens.¹⁸⁸ Eksperti godprātīgi norādīja, ka attiecībā uz vienīgo no apsūdzētajiem, kurš pats atzina, ka aktīvi nodarbojies ar pederastiju, par to neliecinot nekādas redzamas pazīmes (toreiz tika uzskatīts, ka tādas pastāv), turklāt var tikai pieņemt, nevis apgalvot, ka to būtu darījuši abi pārējie apsūdzētie.¹⁸⁹ Tāpēc juristi

¹⁸¹ Максим Л. Маленький Вавилон // Сегодня. – 1927. – 11 дек.

¹⁸² LVVA, 1537. f., 1. apr., 492. l., 13., 17. lp.; LVVA, 1537. f., 3. apr., 763. l., 5. lp.; LVVA, 1537. f., 2. apr., 1096. l., 14. lp.; LVVA, 1537. f., 7. apr., 419. l., 1. lp.

¹⁸³ LVVA, 1537. f., 7. apr., 420. l., 145. lp.; LVVA, 1537. f., 8. apr., 332. l., 9., 7. lp.

¹⁸⁴ LVVA, 1537. f., 4. apr., 943. l., 2., 32. lp.

¹⁸⁵ LVVA, 1537. f., 7. apr., 420. l., 145. lp.; LVVA, 1537. f., 2. apr., 1096. l., 10. - 12. lp.

¹⁸⁶ “Melnās neļķes ordeņa” bruņinieka varā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 19. nov.

¹⁸⁷ LVVA, 1537. f., 2. apr., 494. l., 13. lp.

¹⁸⁸ 1927. gada maijā izmeklēšanu pabeidza, savācot pierādījumus pret septiņiem vīriešiem. Apsūdzību uzrādīja trijiem. Pret vienu apsūdzību izbeidza, jo viņš no sirdskaites nomira laikā, kad vēl notika izmeklēšana un viņš atradās brīvībā Talsos. Savukārt apsūdzību pret trijiem neuzturēja, jo tiesu medicīniskajā ekspertīzē nekonstatēja pederastijas piekropšanu. (LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l. 2. daļa, 138., 162., 163.; 1. daļa, 3. lp.; LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l. 2. daļa, 44. lp.)

¹⁸⁹ LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l. 2. daļa, 154. lp.

izmantoja mediķu spriedumus par homoseksualitāti kā tādu. Ārstu priekšstati veidoja apsūdzības argumentāciju.

Populārākais eksperts homoseksualitātes jautājumos Eiropā bija ebreju tautības ārsts, psihiatrs, seksologs Magnuss Hiršfelds (*Magnus Hirschfeld, 1868 - 1935*), kurš jau 1897. gadā izveidoja pirmo homoseksuāļu kustību Vācijā ar mērķi panākt pederastijas kriminālās sodāmības atcelšanu. Viņš nodibināja pirmo Seksuālo zinātņu institūtu (*Institut für Sexualwissenschaft*) pasaulē 1919. gadā Berlīnē un ar tā saucamo “trešā dzimuma” teoriju (sievietes sirds vīrieša krūtīs) kļuva par vienu no pazīstamākajiem seksologiem. Pēc Pirmā pasaules kara Eiropā homoseksuālisms emancipējās un Berlīne 20. gados kļuva par homoseksuāļu neoficiālo galvaspilsētu. 20. gados Magnuss Hiršfelds bieži ceļoja uz dažādām pasaules valstīm, popularizējot savus uzskatus. Divas reizes ar vieslekcijām viņš uzstājās arī Rīgā. Pirmo reizi Rīgā Magnuss Hiršfelds ieradās 1926. gada 17. maijā.¹⁹⁰ 18. maija vakarā viņš nolasīja lekciju par seksuālajiem jautājumiem. Žurnāls “Aizkulises” lasītājus ar Magnusu Hiršfeldu iepazīstināja kā ar “slaveno homoseksuālisma speciālistu, kuram Eiropā ir sava speciāla reputācija” un nodēvēja par “pornogrāfistu superlatīvā”.¹⁹¹ Latvijas krievu laikraksts “Segodņa Večerom” atstāstīja lektora teikto: “Ja pieaugušie, savstarpēji piekrītot, izmanto tikai paši sevi, valstij nav tiesību iejaukties viņu darīšanās. Homoseksuālista sodīšana ir pilnīgi neļūdzīga un nepieļaujama. Jāņem vērā tas, ka daba rada ne tikai tīros sievietes un vīrieša seksuālos tipus, bet arī starptipus, pie kuriem attiecināmi visi gadījumi — kā garīgā, tā fiziskā — sieviešu vīrišķība un vīriešu sievišķība.”¹⁹² Šīs īpatnības ārstēšanu Hiršfelds uzskatīja par pagaidām neiespējamu, bet uzsvēra, ka nevajadzētu daudzveidīgos seksuālos tipus iespīlēt heteroseksualitātes rāmjos, ko radījuši cilvēki. Savukārt “Jaunākās Ziņas” vārdu “homoseksuālisms” pat neminēja — lasītāji uzzināja vien to, ka “priekšlasījumu par sarežģītajiem un vēl neatrisinātajiem seksuāliem problēmiem” noturējis dzimuma dzīves pētnieks, prof. M. Hiršfelds no Berlīnes, bet viņa homoseksuālo identitāti nepieminēja.¹⁹³

¹⁹⁰ Вестень М. Любви и Страданию (Два часа в институте проф. Магнуса Гиршфельда) (Перед отъездом профессора в Ригу) (От берлинского корреспондента “Сегодня”) // Сегодня Вечером. – 1926. – 17 мая.

¹⁹¹ Studente. Pornogrāfists superlatīvā // Aizkulises. – 1926. – N. 21. – 3. lpp.

¹⁹² Острота полового вопроса (На лекции проф. Магнуса Гиршфельда) // Сегодня Вечером. – 1926. – 19 мая.

¹⁹³ Dzimuma un mīlas dzīve // jaunākās Ziņas. – 1926. – 19. maijs.

“Sociāldemokrāts” vispār par Vācijas sociāldemokrātiskās partijas biedra viesošanas Rīgā nerakstīja.

Otrreiz Magnuss Hiršfelds Rīgā ieradās 1929. gada 26. aprīlī un uzstājās ar divām lekcijām 27. un 29. aprīlī. “Jaunākās Ziņas” ar viņu iepazīstināja kā ar pazīstamo seksuālreformistu, kurš kopā ar prof. Augustu Forelu (*August Forel*) un angļu zinātnieku Heveloku Elisu (*Havelock Ellis*) “stāv tā virziena priekšgalā, kas cenšas ienest jaunu garu sasāpējušā seksuālā jautājumā”.¹⁹⁴ Hiršfelds runāja par seksuālo mazākumu, kam pieskaitīja visus, kuriem apzināti vai negribot (sieviešu skaitliskais vairākums pēc kara) nav vietas laulībā, kamēr tajā pašā laikā “mūsu laulības forma balstās uz teologu dogmām, bet nevis uz bioloģijas un socioloģiskiem pamatiem”.¹⁹⁵ “Ja dzimumsatiksmes jautājumam pieiet no dabas zinātniskā viedokļa, tad redz, ka dzimumsatiksmi piekopj baudas dēļ un nevis lai radītu pēcnācējus”,¹⁹⁶ tāpēc „mums arī jāmaina savi uzskati par dzimumsatiksmes tiesībām”,¹⁹⁷ jāatbrīvojas no „sen pārdzīvotu dogmu varas.”¹⁹⁸ Par Hiršfelda viesošanas nerakstīja ne “Sociāldemokrāts”, ne “Aizkulises”. Šoreiz vārdu “homoseksuālisms” neminēja ne tikai “Jaunākās Ziņas”, bet arī “Pēdējā Brīdī” un pat “Segodņa Večerom”. Tikai zinošie spēja izlasīt starp rindām maskēto vēsti, ka mūsdienu zinātne seksuālās izvirtības (homoseksuālisms kā viena no 16 nosauktajām) neuzskata par noziegumu, jo nedrīkst sodīt cilvēkus par to, ka “piedzimstot daba viņus apdalījusi.”¹⁹⁹ Tā ir slimība, dažkārt — pat ne slimība, bet cilvēka organisma (kas nav būvēts pēc normas) dabiska funkciju izpausme. Seksuālnoziedznieki, ja tie nav kaitējuši otrai personai, nododami ārsta, nevis tiesas rīcībā.

Līdzīgi uzskatīja arī Latvijas Universitātes Tiesu medicīnas institūta vadītājs, prof. Fridrihs Neireiters.²⁰⁰ Profesors stāstīja, ka saskaņā ar Magnusa Hiršfelda teoriju homoseksuālisms ir iedzimta sliksme, tomēr to ietekmē arī vide un pirmais seksuālais pārdzīvojums. Homoseksuālistus nevar uzskatīt par psihiski slimiem. Tā nav arī

¹⁹⁴ Dr. M. Hiršfelds par “seksuālo mazākumu” tiesībām // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 27. apr.

¹⁹⁵ Tiesība uz mīlu // Pēdējā Brīdī. – 1929. – 28. apr.

¹⁹⁶ Seksualitāte un kriminalitāte // Pēdējā Brīdī. – 1929. – 30. apr.

¹⁹⁷ Tiesība uz mīlu // Pēdējā Brīdī. – 1929. – 28. apr.

¹⁹⁸ Dr. M. Hiršfelds par “seksuālo mazākumu” tiesībām // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 27. apr.

¹⁹⁹ “Преступление и сексуальность.” На второй лекции Магнуса Гиршфельда // Сегодня Вечером. – 1929. – 30 апр.

²⁰⁰ Какая кара угрожает членам “Черной гвоздики”. Нужно ли наказывать гомосексуалистов? (Беседа с проф. Ф. Нейрейтером.) // Сегодня Вечером. – 1926. – 16 ноября.

nepārvarama mānija. Viņu dzimumtieksmes intensitāte ir tikpat daudzveidīga kā heteroseksuālistiem, turklāt gadās homoseksuālisti, kas visas dzīves laikā neizdara nevienu homoseksuālu aktu. Fridrihs Neireiters skaidroja, ka homoseksuālisma sodāmība spiež daudzus cilvēkus pastāvīgi apspiest savas tieksmes vai dzīvot pastāvīgās bailēs, ka viņu “noziegums” atklāsies, paverot iespēju šantāžai, tāpēc daudzās Eiropas valstīs pastiprinās kampaņas par viņu kriminālās sodāmības atcelšanu. “Tas ir pilnīgi loģiski, jo valstij nav nekādas daļas gar to, kādu dzīvesveidu īsteno pieauguši cilvēki, kamēr viņi nenodara tieši vai netieši ļaunumu sabiedriskajai tikumībai. Homoseksuālisma sodāmība, acīmredzot, izriet no teoloģiskajiem principiem, tā kā homoseksuālisms traucē Dieva pamatbaušļa īstenošanu — “augļojieties un vairojieties”.”²⁰¹

Ārsta Neireitera laikmetīgie uzskati liecina, ka Latvijā tiesu medicīnas eksperti pārzināja jaunākās teorijas. Jelgavas pilsētas ārsts Krišjānis Bušs 1926. gadā uzsvēra, ka homoseksuāļu „grēks nemaz nav tik liels, bet tikai viņu dvēseles cieš, jo viņiem ir iestāstīts, ka tas ir ļauni”.²⁰² (Turklāt uz izprotošo attieksmi norādīja arī ārsta izmantotais apzīmējums „šo cilvēku”, nevis tolaik lietotais „pederasti” vai retāk izmantotais, emocionāli neitrālākais „homoseksuālisti”.) Bušs skaidroja, ka cilvēka seksuālā dziņa ir divējāda – pret savu un pret otru dzimumu. „Morāle māca, ka vajag savaldīt dziņu pret savu dzimumu, bet daudzi to nevar savaldīt. [...] Viņi pa lielākai daļai paliek vecpuišos un ja arī apprecas, pat bērni ir, tad tomēr īstu prieku viņi laulībā neatrod.”²⁰³

Tomēr bija arī tādi kā policijas ārsts Dr. Alberts Lokenbergs, kurš homoseksuālistus iedalīja divās kategorijās — tajos, kuri “apmierinās ar onānismu” un “savas dzimumu tieksmes apmierina padusēs, starp ciskām un citādi”, un otrajos, kuri ir “zemākās kategorijas homoseksuālisti”, jo nodarbojas ar pederastiju.²⁰⁴ Atšķirībā no Frīdriha Neireitera, kurš uzsvēra, ka homoseksuāļa un heteroseksuāļa dzimumtieksmes intensitāte neatšķiras, Alberts Lokenbergs uzstāja, ka “zemākās kategorijas homoseksuālisti” ne tikai “sabiedrībai ir bīstami, jo, par naudu izmantodami citus cilvēkus, tos samaitā”, bet

²⁰¹ Turpat.

²⁰² Sabiedriskā tiesa par vecpuišiem... - 20. lpp.

²⁰³ Turpat. - 19. lpp.

²⁰⁴ LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l., 86. lp.

“attiecībā uz savu dzimuma tieksmju apmierināšanu ir pielīdzināmi narkomaniem”, jo “no saviem netikumiem nevar atradināties”.²⁰⁵

Prokurora biedrs A. Puscepure apsūdzību 1927. gada prāvā balstīja uz eksperta Lokenberga atziņu, ka homoseksuāļi tāpat kā narkomāni ir atkarīgi no savām tieksmēm, savukārt tiesnesis J. Kanders pasludināja notiesājošu spriedumu. Tātad jurisprudences bija tieši atkarīga no pieaicinātā eksperta viedokļa. Iespējams, ja Alberta Lokenberga vietā atrastos Fridrihs Neireiters, spriedums būtu citāds. Tomēr lietpratēju viedokļi presē neizskanēja, jo tiesas sēdes publikai bija slēgtas.

Vāciski lasošie Latvijas iedzīvotāji modernās zinātnes atziņas par homoseksualitāti varēja apgūt Magnusa Hiršfelda darbos, ko varēja brīvi iegādāties, bet no 1930. gada trīs viņa grāmatas Latvijā aizliedza ievest un izplatīt.²⁰⁶ Ja seksologu darbi Latvijas iedzīvotāju rīcībā nokļuva, tad — drīzāk pārpratuma dēļ. Iekšlietu ministrija ierobežoja arī daiļliteratūras pieejamību. Lesbiešu mīlu apdziedošās Pjēra Luisa (*Pierre Louys*) “Bilitis dziesmas” Jāņa Sudrabkalna tulkojumā ar Sigismunda Vidberga ilustrācijām izdevniecība “Latvju kultūra” 1928. gadā izdeva tikai 550 numurētos eksemplāros, nodrukājot visu īpašnieku sarakstu izdevuma beigās.²⁰⁷ Lesbiešu attiecības modernā situācijā 1929. gadā tēloja Rihards Valdess (Bērziņš) stāstā “Bilitis” īsprozas krājumā “Skumjā kafejnīca”, ko arī ilustrēja Vidbergs,²⁰⁸ taču krājumu uzreiz iekļāva Sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā.²⁰⁹ Mēģinājums pārdomāt homoseksuālo identitāti ir gleznotāja Voldemāra Irbes 1928. gadā izdotā grāmata “Iz manas dzīves”.²¹⁰ Viņa pārdomas par “mīlestību uz savstarpējo dzimumu” bija brīvi pieejamas teju trīs gadus, tomēr Iekšlietu ministrija 1931. gadā to iekļāva Sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā.²¹¹ Nebija runa par to, cik diskrēti aprakstīja homoseksuālo seksu, bet par to, ka tam vispār pievērsa uzmanību.

Publiski par homoseksuālismu nediskutēja un neapšaubīja, ka tas, ko dara pederasts, ir pret dabiski. Šo kristīgā pasaules uzskata uzturēto priekšstatu atstāstīja prese, veidojot

²⁰⁵ Turpat.

²⁰⁶ Valdības Vēstnesis. – 1930. – 26. jūn., 4. dec. [nr. 1627., 1682., 1773.]

²⁰⁷ Vaj aizliedz grāmatu par Lesbijas mīlestību? // Aizkulisēs. – 1927. – N. 38. – 5. lpp.; Vītols H.

Sigismunds Vidbergs 75. – [b. v.], 1965. – 23., 24. lpp.

²⁰⁸ Valdess R. Bilitis // Valdess R. Skumjā kafejnīca. Sigismunda Vidberga ilustrācijas. – Rīga, 1999. – 20. – 28. lpp.

²⁰⁹ Sēnalu literatūras saraksts. Komisijas lēmumi līdz 1938. g. 31. decembrim/ Sast. R. Lapsiņš. – Rīga, 1939. – 77. lpp.

²¹⁰ Irbe V. Iz manas dzīves // Voldemārs Irbe/ sast. un pēcvārda aut. G. Pupa. – Rīga, 1995. – 76. lpp.

²¹¹ Sēnalu literatūras saraksts... – 84. lpp.

attiecīgas vairākuma Latvijas iedzīvotāju zināšanas. Tomēr prese paralēli lietoja arī jēdzienu “homoseksuālisms”. Viskonsekventāk — krievu avīzes “Segodņa” un “Segodņa Večerom”, ko atšķirībā no nacionālās preses lasīja arī Berlīnē un Parīzē. Latviski lasošos iedzīvotāju priekšstatus par homoseksualitāti noteica nevis speciālistu viedokļi, bet preses uzturētie stereotipi.

Pirmo reizi stāstu par šo “kriminālo netikumu”, vārdu “homoseksuālisms” pat nepieminot, izstāstīja „Jaunākās Ziņas” 1924. gadā.²¹² Tā vēstīja, ka pastāv “paklīdušu vīriešu šķira, kura pārdodas tāpat kā prostitūtas” un ka viņus sauc par tantēm. Šie jaunie vīrieši vakaros maršējot Vecrīgā Kaļķu ielas sākumā. Kreisās rokas īkšķis svārku vai arī mēteļa apkakles pogcaurumā nozīmējis, ka viņi ir brīvi. Izvaicājot kādu kriminālpolicijas inspektoru par “pederastijas apkarošanu”, žurnālists noskaidrojās, ka “netiklos vīriešus” grūti notvert “notikuma brīdī” — kad policija ierodas viesnīcas numurā vai “tantes” dzīvoklī, “abi izvirtuļi” jau parasti sēžot pie galda, nevainīgi sarunājoties vai kaut ko rakstot. Tāpat lasītāji uzzināja, ka “šai sērgai” ir īpatnējas pazīmes (tātad tika kultivēti savdabīgi stereotipi). “Vīrietis, kurš pārdodas izvirtībai, pēc neilga laika tās piekopšanas, tūlīt jūt arī pats viņas sekas. Vispirms tas zaudē savu iepriekšējo gaitu. Tas iet kā uz atspērēm, tad krūtis izspiežas, galva stāv stīva un pie skatiena sāņus pārējais ķermenis līdz jostas vietai nemaz nepagriežas. Tāpat arī kājas zaudē taisnumu, kājas pēdu uz zemi liek nedroši, it kā taustot, bet viszīmīgākais ir tas, ka arī balss izmainās.”²¹³

Avīze atstāstīja baumas, ka Viesturdārza apkārtnē pastāv “pederastu klubs ar nosaukumu “Melnā neļķe””, kas nosaukumu ieguvis, pateicoties caurlaidei — žetonam, kurā attēlota melna neļķe uz zaļas emaljas. Orgānu vadītājs esot kāds gruzīns. Ar baumām bija pietiekoši, lai dzimtu noturīga metafora — homoseksuālas orientācijas vīriešus starpkaru Latvijā turpmāk dēvēja par melnajām neļķēm. Tomēr ne visi saprata, kas ir homoseksuālis. Kāds Teodors Krūze paskaidroja policijas kārtībniekam, kurš viņu aizturēja 1925. gada ziemā Rīgā pie pilsētas mākslas muzeja par ekshibicionismu, ka to darījis, jo esot „homoseksuālists”.²¹⁴

1927. gadā notikušo ekspertīžu skaitu (12 no 14) iespējams skaidrot ar togad iztiesāto prāvu, kurā par homoseksuālismu tika notiesāti trīs vīrieši. 1926. gada rudenī Kara

²¹² “Melnā neļķe” // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 21. nov.

²¹³ “Melnā neļķe” // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 21. nov.

²¹⁴ Kailuma rādītājs // Latvis. – 1925. – 3. febr.

aizkulišu dzīves”.²²⁰ Visbeidzot, informēja, ka pavedēji lielākoties bijuši paveci kungi, bet pavestie — mazizglītoti jaunekļi.²²¹ Tātad vizuāli stereotipizēja homoseksuāļus kā pavedējus — turīgus sveštautiešus gadus, iedzimtus deģenerātus vai vecus izvirtuļus,²²² kuri savus upurus, kas savukārt ir mazizglītoti latviešu jaunekļi, bieži jaunkareivji, iekārdinot ar naudu, paved līdz “pretdabiskai dzimumsatiksmei”.²²³

Liecību par laikabiedru attieksmi pret homoseksuāļiem ir maz. Jauniešu klātbūtnē homoseksuāļu tēmu izvairījās apspriest.²²⁴ Dažs homoseksuāļus centās publiski izsmiet,²²⁵ attēlot viņus kā neīstus vīriešus,²²⁶ aprakstīt viņu attiecības kā brūtgānam ar brūftīti, kurās brūtes bija jauni nosmiņķēti zēni,²²⁷ jo no malas raugoties, tā izskatījās. Homoseksuāli ar sievišķo saistīja Indriķis Zeberinš karikatūrā satīriskajam mākslas žurnālam “Svari” 1926. gadā. Tajā attēlots formastērpā ģērbts vīrietis, smaržojam neļķi. Paraksts zem zīmējuma “Melnā neļķe, vai [jautājuma zīme spoguļattēlā, kas lasās kā burts S ar punktu zem tā – I. L.]” vedināja to saprast kā “melnā neļķe vai sieviete?”.²²⁸ Saistību ar sievišķību izraisīja paši homoseksuāļi, kuru vidū daži saucās sieviešu vārdos,²²⁹ lietoja dekoratīvo kosmētiku²³⁰ („vienmēr ieradās nošmiņķējies un krāsotām lūpām”²³¹), nopratināšanā uzsvēra, ka jūtas kā sieviete.²³² Lesbiešu attiecības tika raksturotas ne tikai modelī - „mammucis” un „meita”.²³³ Sigismunda Vidberga vāka ilustrācija žurnāla „Eross” 1925. gada decembra numuram piesaista ar lesbiešu pāra estētiku – zīmējumā uz divām zēniski slaidām sievietēm aiz durvīm paslēpies nolūkojas

²²⁰ Iznīcināts netiklības zaņķis // Sociāldemokrāts. – 1926. - 9. nov.

²²¹ Jau 12 “melnās neļķes” cietumā // Sociāldemokrāts. – 1926. - 12. nov.

²²² “Melnās neļķes bruņinieki” Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 1. okt.; Spriedums “Melnās neļķes” kluba lietā // Jaunākās Ziņas. – 1927. - 16. nov.

²²³ Iznīcināts netiklības zaņķis // Sociāldemokrāts. – 1926. - 9. nov.

²²⁴ Johansons A. Rīgas svārki mugurā. Atceres un apceres. – Rīga, 2000. - 87. lpp.

²²⁵ Unams Ž. Aiz septiņiem kalniem: Dzīves stāsts un kultūrvēsturiskas skices. – Grandheivena, 1975. - 160. lpp.

²²⁶ “Café de Paris” bārdamas memuari. (Kura ņēmusi dalību arī sarīkotā “kungu vakarā”.) // Vecpūsis. – 1925. – N. 9. – 2. lpp.

²²⁷ “Stambul” kafejnīca — “melnās neļķes” centrs // Naktslokālu Dzīve. – 1929. – 17. febr.

²²⁸ Svari. – 1926. – nr. 44. – 350. lpp.

²²⁹ LVVA, 1537. f., 2. apr., 494. l., 3. lp.; LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l., 2. daļa, 7., 52. lp.

²³⁰ Kafejnīcu sabiedrība. Reportiera novērojumi kafejnīcā no plkst. 12 – 2 p. p. // Rīts. – 1937. – 26. janv.

²³¹ LVVA, 1537. f., 2. apr., 1096. l., 18. lp.

²³² LVVA, 1537. f., 4. apr., 940. l., 16. lp.; LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l., 2. daļa, 7. lp.

²³³ Šo dejojošo pāri naktslokālā kāds komentējis vārdiem „lesbiešu deja”. (Бренцись. В рижском Nachtlokal'e. Когда гаснут фонари // Сегодня. – 1924. – 16 мая.)

vīrietis.²³⁴ Tomēr būtu pārsteidzīgi secināt, ka lesbietes atšķirībā no homoseksuāļiem uztvēra neitrāli.²³⁵ Izņēmums būtu ne tikai humorista Roberta Vizbuļa dzejolis, kurā nosodāmās parādības - afēras un korupcija 1926. gadā kariķētas kā lesbietes („divas glumas dāmas”).²³⁶ Avīze „Pēdējā Brīdī” divu rīdzinieču attiecības nodēvēja par nenormālu mīlu, bet viņas pašas – par nenormālām dāmām.²³⁷ Viena no viņām bija bagāta koktirgotāja dzīvesbiedre, bet otra viņas dēļ atsaukusi saderināšanos ar kādu valsts ierēdni. Abas sievietes bieži redzētas vakaros staigājām Āgenskalna priedēs. Viena parasti sieviešu kostīmā, otra vīriešu sporta apģērbā ar žokejnīcu galvā. Pēc aizbraukšanas no Latvijas viena brālim rakstīja, ka viņa esot ar B. kundzi vairāk apmierināta, kā ar savu līgavaini.

Par cilvēku attieksmi pret homoseksuāļiem liecina aizdomās turēto lūgumi policijas uzraudzību kā drošības līdzekli nomainīt ar naudas galvojumu.²³⁸ “Lai gan policijas uzraudzība juridiski ir daudz vieglāks drošības veids, nekā zalogi, tomēr morāliskā ziņā tas ir smags un apkaunojošs, ko sevišķi sajūt cilvēks ar nevainotu pagātņi,” lūgumā Rīgas Apgabaltiesai skaidroja Jūlijs Jākobsons.²³⁹ Visticamāk, laikabiedru attieksmes dēļ homoseksuāļi mēdza precēties.²⁴⁰ Zināms vismaz viens gadījums, kad par homoseksuāļu orientāciju atlaida no darba²⁴¹ vai cilvēks uzrakstīja atlūgumu pats.²⁴² Aizdomas par homoseksuālismu varēja būt pamats, lai miertiesnesis pat apturētu lietas izskatīšanu un noskaidrotu, vai apsūdzētais „ved normālu vai nenormālu dzīvi”.²⁴³

Laikabiedru priekšstatus par homoseksualitāti veidoja preses ziņas, bet tajās nokļuva homoseksuāļi, kurus turēja aizdomās par noziegumu, turklāt avīzes šo problemātiku skāra tikai 20. gadu otrajā pusē. Tādējādi homoseksuāli tēloja kā vīrieti, kurš pērk seksu, samaitājot nabadzīgus jaunekļus. Samaitāšanas jeb pavešanas uzsvērums liecināja, ka

²³⁴ Eross. – 1925. dec.

²³⁵ Luiss P. Bilitis dziesmas/ Tulk. J. Sudrabkalns, ilustr. S. Vidbergs. – Rīga, 1928; Valdess R. Bilitis // Valdess R. Skumjā kafejnīca. Sigismunda Vidberga ilustrācijas. – Rīga, 1999. - 20. – 28. lpp.

²³⁶ Vizbulis R. Lesbietes – Panama un Korupcija // Svairi. – 1926. – nr. 32. – 255. lpp.

²³⁷ Nenormalas damas mīlestība // Pēdējā Brīdī. – 1927. – 13. jūl.

²³⁸ LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l., 1. daļa, 99., 104. lp.

²³⁹ Turpat, 99. lp.

²⁴⁰ Turpat, 113. lp.; LVVA, 1537. f., 10. apr., 787. l., 11. lp.

²⁴¹ „Melnās neļķes” kluba biedrs atlaists no vietas // Pēdējā Brīdī. – 1928. – 21. marts. [Ziņa vēstīja, ka Rīgas pilsētas valde apstiprinājusi lēmumu par skolotāja B. atlaišanu.]

²⁴² LVVA, 1537. f., 2. apr., 494. l., 10. lp. [Fricis Kronbergs, Rīgas prefektūras 8. policijas iecirkņa jaunākais kārtībnieks 1936. gada 17. februārī.]

²⁴³ Restorāna īpašnieka prāva miertiesā // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 6. aug.

prese pasīvo partneri homoseksuālajās attiecībās uzskatīja par tādu, kurš nav homoseksuālis, bet ir ievilināts. (Arī prostitūtas uztvēra kā vīriešu ievilinātājas.)

Homoseksuāļu aprindas sociāli atšķīrās. Augšslānis publiskajā telpā palika neredzams — sociālās aprindas, kurām viņi piederēja, distancējās šo lietu publiski apspriest, kaut gan 1928. gadā aicinājums uz to izskanēja kādā aktieru kolektīvā.²⁴⁴ „Aizkulisēs” publicētas tikai četras ziņas deviņu gadu laikā (1925 – 1934),²⁴⁵ turklāt labvēlīgi neitrālas.²⁴⁶ Tomēr homoseksualitāti izmantoja kā diskreditēšanas iemeslu.²⁴⁷ Biežāk kompromitējošā informācija palika attiecīgās sociālās grupas lokā.²⁴⁸

Rīgā atšķirībā no Berlīnes, Parīzes un Londonas homoseksuāļiem nebija ne savu preses izdevumu, ne klubu, tāpēc attiecībās izpalika laiskas patērzēšanas posms. Tomēr klubu trūkumu homoseksuāļi mēģināja kompensēt, dzīvokļa istabu iekārtojot kā mazu kabarē.²⁴⁹ Uzturot homoseksuālās attiecības savā sociālajā grupā, cilvēks varēja palikt neatklāts. Turpretim, meklējot iepazīšanās iespējas sabiedriskajā telpā, šķiriskā nošķirtība zuda. Kolīdz attiecības veidoja atšķirīgu šķiru pārstāvji, tajās tika iesaistītas pakalpojuma un naudas attiecības. Tā kā starpkaru laikā uzturēto aizspriedumu dēļ iedzīvotāji homoseksuālās attiecības visbiežāk uztvēra kā konkrētu seksa tehniku, nevis personības atšķirīgu identitāti, tad zemāko šķiru pārstāvji to uzskatīja par iespēju piepelnīties, — tas motivēja ne tikai Melnās neļķes kluba lietā iesaistītos jaunkareivjus Latvijā, bet arī karaliskās gvardes kareivjus Londonā, jūrniekus Francijas ostas pilsētās, karavīrus Berlīnē un daudzus strādnieku šķiras jaunekļus visās šajās valstīs. Tādējādi sabiedriskajās iepazīšanās vietās, kuras homoseksuāļi izmantoja, lai iepazītos, attiecības dibināja bez aplinkiem ar seksuālu mērķi. Populārākā vieta Rīgā, kur homoseksuāļi iepazīnās, atradās Lielajā Vērmanes parkā²⁵⁰ un tā tualetē,²⁵¹ ko šim nolūkam izmantoja homoseksuāļi arī citur Eiropas pilsētās. Homoseksuāļi jaunu attiecību veidošanu uzsāka tramvajos,

²⁴⁴ Aktieri — “homoseksuālisti” (?) // Aizkulisēs. – 1928. – N. 10. – 8. lpp.

²⁴⁵ Studente. Pornogrāfists superlatīvā // Aizkulisēs. – 1926. – N. 21. – 3. lpp.; Vaj aizliegs grāmatu par Lesbijas mīlestību? // Aizkulisēs. – 1927. – N. 38. – 5. lpp.; Aktieri — “homoseksuālisti” (?) // Aizkulisēs. – 1928. – N. 10. – 8. lpp.; Kur gan nezied “melnās neļķes” // Aizkulisēs. – 1928. – N. 14. – 7. lpp.

²⁴⁶ Kur gan nezied “melnās neļķes” // Aizkulisēs. – 1928. – N. 14. – 7. lpp.

²⁴⁷ Stranga A. Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas – padomju Krievijas attiecības 1919. – 1925. gadā. – Rīga, 2000. – 241. – 242. lpp.

²⁴⁸ LVVA, 1370. f. 1. apr. 130. l., 162., 160., 165. lp.

²⁴⁹ LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l., 1. daļa, 2., 91. lp.

²⁵⁰ LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l., 2. daļa, 13. lp.

²⁵¹ LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l., 1. daļa, 119. lp.

kinematogrāfos.²⁵² Situētāki apgrozījās nakts restorānā “Alhambra”, kur līdzās bārdāmām strādāja arī jauni vīrieši. Turklāt atšķirtbā no bārdāmām, kuras saņēmušas atalgojumu tikai no viesu kabatām, vīriešus atalgojuši arī restorāna īpašnieki.²⁵³ Homoseksuāļi pulcējās arī kafejnīcā “Stambul” (Krišjāņa Barona ielā).²⁵⁴ 1934. gadā žurnāls “Intīmā Rīga” vēstīja par kādu dzīvokli Tērbatas ielā, kur iekārtots lesbiešu klubs. Klientu raksturojums (neparasto baudu cienītāji paveci kungi) liecina, ka šī izklaides šaurā niša orientējās uz vīriešu, nevis homoseksuālo sieviešu vajadzībām. Tas varēja būt veids, kā pelnīt iztiku, nevis lesbiskās identitātes izpausme.²⁵⁵

Grūti spriest, vai un cik lielā mērā viņu dzīvi Latvijā ietekmēja 30. gadu sākuma pasaules ekonomiskā krīze (salīdzinājumam 1933. gadā Vācijā nacionālsociālisti pastiprināja soda mēru par pederastiju, Padomju Savienībā 1934. gadā ieviesa kriminālo sodāmību, vienlaikus Anglijā policija pastiprināja homoseksuāļu uzraudzību, tikai Francijā homoseksuāļi baudīja to pašu 20. gadu brīvību un 30. gados Parīze no Berlīnes pārņēma Eiropas homoseksuāļu metropoles statusu²⁵⁶) un autoritārā režīma ideoloģijā sludināto patriarhālo vērtību uzspiešana. Konstatējams ir tikai fakts, ka 30. gados prese par homoseksuāļiem nerunāja, kaut gan tieši 1939. gadā tika iztiesātas lielākais krimināllietu skaits (4) apskatāmajā periodā.

2. 4. Nekaunīga uzvedība

Cilvēku, kurš atklāti pārkāpa pieklājību, izrunājot nekaunīgus vārdus vai nekaunīgi izturoties, sodīja ar arestu līdz mēnesim vai ar naudas sodu līdz 100 latiem. Ja nekaunīgā izturēšanās pastāvējusi mieskārīgā vai citā kādā prettikumiskā darbībā, kas savienota ar piedauzību citiem, tad vainīgais – ja viņš par netiklību nebija sodāms bargāk – sodīja ar ieslodzījumu cietumā uz laiku līdz 6 mēnešiem.²⁵⁷

²⁵² LVVA, 1536. f. 23.a. apr. 4159. l. 2. daļa, 20. lp.

²⁵³ Greznākais uzdzīves lokāls “Alhambra” un tā īpašnieku triumvirāts // Nakts un Diena. – 1929. - 18. marts.

²⁵⁴ “Stambul” kafejnīca — “melnās neļķes” centrs // Naktslokālu Dzīve. – 1929. – 17. febr.

²⁵⁵ Rīgas intīmie kakti // Intīmā Rīga. – 1934. – N. 8. – 2. lpp.

²⁵⁶ Tamagne F. History of Homosexuality in Europe. – Volume II. – p. 266. – 267.

²⁵⁷ 1903. gada 22. marta Sodū likumi... – 80., 129. lpp. [280. pants.]; Sodū likums ar komentāriem... – 164. lpp. [306. pants.]

„Ar nekaunīgu priekšlikumu” sievietēm biežāk uzmācās uz ielas.²⁵⁸ Tas notika, piemēram, pie darbā iekārtošanas kantora, lai vinnētu derībās, ka noskūpstīs nepazīstamu sievieti,²⁵⁹ darbavietā, kur meistars strādniecei uzmācās ar “neķītriem priekšlikumiem”, kādēļ strādnieki streikoja, pieprasot meistarū atlaist.²⁶⁰ Iestājoties krēsli, - Lielajā Vērmanes parkā²⁶¹ un tā apkaimē,²⁶² Viestura parkā.²⁶³ Savukārt normu par nekaunīgu izturēšanos mieskārīgā vai citā prettikumiskā darbībā galvenokārt piemēroja prostitutām un laikabiedriem, kuri nodarbojās ar seksu publiskajā telpā. Gadījās, ka cilvēki to darīja zem klajas debess Daugavmalas tirgus būdu piesegā²⁶⁴ un Vērmanes, Ķeizara parkos, Esplanādes un Vienības laukuma apstādījumos Rīgā, Pilsdārzā Jelgavā.²⁶⁵ (Vērmanes parks tumsā nebija apgaismots vismaz līdz 1926. gada rudenim.²⁶⁶) Šim nolūkam izmantotas arī traktieru telpas. 1929. gada 9. aprīlī policijas kārtībnieks Jelgavā pārsteidza „mīlas darbos” restorāna „Sansousi” verandā prostitutu un Kristapu Freimani no Vecauces pagasta. Savukārt 12. aprīlī Pilsdārza restorāna balkonā pieķēra tādā pašā nodarbē citu prostitutu un Kasparu Kalniņu no Ozolnieku pagasta.²⁶⁷ Laukos arī ceļmala dažkārt tika izmantota - Cēsīs tirgus dienā ap pulksten vieniem iepretim Pilskrogam 1923. gadā „atklāti netiklību piekopusi” Augusts Bambis un ielu „blandone” Alma Kēze.²⁶⁸

Kā nepieklājīgu uzvedību cilvēki uztvēra arī būšanu kailam vietā, kur to varēja redzēt citi. Pieminot vārdu „kails”, viena daļa cilvēku viszinīgi pavīpsnāja, bet citi kaunīgi nolaida acis²⁶⁹ vai uztraucās par nepieklājību šādu vārdu godīgā sabiedrībā minēt.²⁷⁰ Par

²⁵⁸ Izvirtulis // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 17. aug.

²⁵⁹ Skūpstā dēļ tiesā // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 15. febr.

²⁶⁰ „Morālisks” streiks // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 6. okt.

²⁶¹ Sodīts par neķītrību // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 17. janv.; Mūsmāju “apaši” // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 3. nov.

²⁶² Sods par nekrietnu uzvešanos uz ielas // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 20. aug.

²⁶³ Pa piedauzīgu uzvešanos // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 29. jūl.

²⁶⁴ Neķītrības Daugavmalas tirgū // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 3. aug.; Piedauzība Daugavmalas tirgū // Turpat. – 1928. – 11. febr.

²⁶⁵ Vērmaņa un Ķeizara dārzos // Policijas Vēstnesis. – 1923. – 16. okt.; Administratīvā kārtā sodīti // Turpat. – 1924. – 17. jūn.; Pārāk karsta mīlestība // Zemgales Balss. – 1924. – 6. nov.; Netiklības prāva aiz slēgtām durvīm // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 31. aug.; LVVA, 1544. f., 3. apr., 237. l., 2., 15. lp.; Netiklība // Zemgales Balss. – 1936. – 8. sept.

²⁶⁶ Kāpēc L. Vērmaņa dārzā nav apgaismošanas // Sociāldemokrāts. – 1926. – 30. okt.

²⁶⁷ Mīlas tauriņiem nesalst // Zemgales Balss. – 1929. – 11. apr.; Atraduši „mīlas templi” // Turpat. – 14. apr.

²⁶⁸ Netiklības vergi // Policijas Vēstnesis. – 1923. – 28. sept.

²⁶⁹ Kovaļevska M. Deviņpadsmit. – Vesterosa: Ziemeļblāzma, Jānis Abučs, 1973. – 137., 138. lpp.

pareizu tika atzīta dzimumu nošķiršana pludmalē, ja cilvēki peldējās kaili. Rīgas Jūrmalā kopš 19. gadsimta pēdējām desmitgadēm peldu kārtība paredzēja noteiktas stundas sievietēm un vīriešiem. Tādu normu noteica pārliecība, ka „kur kopā ir kaili vīrieši un sievietes, tad sabiedrība parasti saista šo [kailuma kultūras] jēdzienu ar dzimumdzīvi”.²⁷¹ Pārliecību, ka kailums ir slēpjams, varēja veicināt ieradums ar šo vārdu apzīmēt vīrieša ģenitālijas. Preses ziņas, kas vēstīja, ka pieķerts kāds vīrietis „rādām savu kailumu” (ekshibicionists; tautā saukts par mētelīša virinātāju) nozīmēja, ka viņš atkailinājis konkrēto ķermeņa locekli, nevis bijis kails.²⁷² Kailumu kā ieroci, kas apkārtējos izraisīja apjukumu, izmantoja prostitūtas, kuras dumpojās slimnīcu venerisko slimību nodaļās.²⁷³ Viņas izģērbās, kolīdz ieradās savaldīšanai izsauktie policisti, skrēja viņiem klāt un sauca: „Arestējiet nu!” „Protams, policisti ar tādām „Ievām” neko nevarējuši iesākt, iekams slimnīcas kalpotājas tās ievadījušas vannas istabā un daudz maz apģērbusas.”²⁷⁴ Kā ietekmēšanas metodi kailumu izmantoja kāda Madonas namīpašnieka 45 gadus vecā dzīvesbiedre, kura kaila (galvā bijis cepurveidīgi apsiets sarkans lakatiņš un kājās kurpes) 1932. gada 13. aprīļa rītā pastaigājās pa pilsētas galvenās ielas trotuāru. Kārtībniekam viņa paskaidroja, ka gribot tikai madoniešiem parādīt, ka vīrs viņai nedodot pat kreklu (esot „liedzies dot viņai naudu priekš jaunām tualetēm”).²⁷⁵ Tādā kontekstā īpašu atsaucību nevarēja sagaidīt aicinājums vīriešiem un sievietēm atgriezties pie dabas, kopīgi kailiem sauļojoties un peldoties, jo "nekas nav netikumīgs, kas mūsu miesas un gara veselībai nāk par labu".²⁷⁶ Latvijas Brīvķermeņkultūras biedrību (reģistrēta 1932. gada 19. aprīlī), kura uz to aicināja, jau 14. jūlijā Iekšlietu ministrija ierosināja slēgt, ņemot vērā "kailuma kultivēšanas demoralizējošo iespaidu uz tautas tikumību".²⁷⁷ Biedrība ierīkoja sauļošanās laukumu jūras krastā, bet pretēji statūtiem to norobežoja tikai ar dzeloņdrāti, nevis ciešu žogu, tāpēc citiem pludmales apmeklētājiem

²⁷⁰ Fridrihsons V. Kailuma kults un kailuma kultūra // Zemgales balss. – 1927. – 31. jūl.

²⁷¹ Fridrihsons V. Kailuma kults un kailuma kultūra // Zemgales balss. – 1927. – 31. jūl.

²⁷² Sk.: Par kailuma rādīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1924. - 19. aug.; Kailuma rādītājs // Turpat. - 10. nov.; Nekautrīgs vīrietis // Turpat. – 1926. – 10. līdz 16. aug.; Sods par kailuma rādīšanu // Turpat. – 1930. – 1. okt.; Ar kailumu uzmācies sievietēm // Turpat. – 1933. – 14. aug.

²⁷³ Liepāja // Zemgales Balss. – 1925. – 22. marts.; Aleksandra augstumu „dumpinieces” // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 29. sept.; „Dumpis” Aleksandra augstumos // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 4. marts.

²⁷⁴ „Dumpis” Aleksandra augstumos // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 4. marts.

²⁷⁵ Kailas sievietes promenāde bulvārī // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 15. apr.

²⁷⁶ Kļaviņš A. V. Kailais cilvēks gaisā, gaismā, saulē un ūdenī // Brīvais Cilvēks. – 1932. – N. 1. – 4. lpp.

²⁷⁷ LVVA, 3724. f. 1. apr. 3666. l., 4. lp.

nācās uzlūkot nūdīstu kailumu. Iekšlietu ministrs Jānis Kauliņš apgalvoja, ka „nevar būt šaubu, ka biedrības rīcībā, kas organizē pilnīgi kailu abu dzimumu personu kopīgu apsaulošanu, peldēšanu un vingrošanu pilnīgi atklātā vietā, saskaņā ar Sodlu likumu 280. pantā paredzētā pārkāpuma pazīmes”.²⁷⁸ Tomēr tikai viens no četriem protokoliem tika sastādīts par nekaunīgu izturēšanu.²⁷⁹ Pārējos protokolus kārtībnieki sastādīja par statūtu pārkāpšanu (tajos biedrība paredzēja ierīkot pilnīgi norobežotu laukumu, bet to neizdarīja)²⁸⁰ un par peldu stundu neievērošanu. Biedrību slēdza statūtu pārkāpumu dēļ, nevis par biedru nepieklājīgu uzvedību publiskajā telpā.²⁸¹ Tādējādi apsūdzība izvēlējās vieglāk pierādāmo pārkāpumu, kamēr pieklājības pārkāpšanu, nekaunīgi izturoties, pierādīt būtu sarežģītāk, jo likums precīzi nedefinēja tādu rīcību.

Tādējādi aktivitātēs, kas publiskajā telpā demonstrēja seksualitāti, par vēlamu atzina ievērot distanci starp dzimumiem. Savukārt attieksmē pret kailumu dominēja pārlicība, ka tas ir slēpjams, nevis demonstrējams. Šie uzskati ietekmēja cilvēku domas par vēlamu un nevēlamu sabiedriskās tikumības jomā.

2. 5. Prostitūcija un veneriskās slimības

Ievērojot noteikumus, prostitūcija Latvijas Republikā bija legāla nodarbošanās, tādējādi likums atļāva pirkt tādas prostitūtas pakalpojumus, kuras uzvedība publiskajā telpā neatšķirtos no citu sieviešu uzvedības. Sodlu likumi paredzēja sodīt cilvēku, kurš nav izpildījis pastāvošos noteikumus, kuri izdoti netiklības novēršanai un tās kaitīgo seku aizkavēšanai.²⁸² Savukārt nerakstītā tradīcija nosodīja prostitūciju kā tādu. Viens no nosodījuma cēloņiem – tādējādi tiek izplatītas veneriskās slimības.

2. 5. 1. Venerisko slimību apkarošana

²⁷⁸ LVVA, 3724. f., 1. apr., 3666. l., 4. op. lp.

²⁷⁹ Rīgas apriņķa 1. iecirkņa miertiesnesis 1932. gada 6. jūlijā viņam piesprieda 50 latu naudas sodu vai 14 dienas arestā. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 3666. l., 4. lp.)

²⁸⁰ Par vīriešu un sieviešu kopēju peldēšanu Lielupē bez kostīmiem 3. jūlijā tika sastādīts protokols. Iekšlietu ministrs Jānis Kauliņš norādīja, ka šāda rīcība atzīstama par „sevišķi piedauzīgu tādēļ, ka arī pret biedrības laukumu par Lielupi laiviņās bieži braukā vasarnieki un laukums no Lielupes, kā arī no jūras puses brīvi esot pieejams pārējai publikai, jo nav ne ar ko ierobežots”. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 3666. l., 4. op. lp.)

²⁸¹ Rīgas Apgabaltiesas 1932. gada 15. novembra spriedums stājās spēkā 1933. gada 24. martā. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 3666. l., 48., 53. – 54. lp.)

²⁸² Ar arestu vai ar naudas sodu līdz 500 latiem. (1903. gada 22. marta Sodlu likumi... – 80., 129. lpp. [528. pants.] Jaunajā Sodlu likumā sodu nomainīja ar cietumu. (Sodlu likums ar komentāriem... – 129. lpp. [232. pants.]

Saslimstība ar veneriskajām slimībām - sifilisu, gonoreju un mīksto šankru²⁸³ - Pirmā pasaules kara laikā pieauga ne tikai Eiropā, kur to izskaušanai sāka pievērst īpašu uzmanību jau kara pēdējos gados.²⁸⁴ Kopš kara sākuma Krievijas, Vācijas un Latvijas armiju karavīri, bēgļi no Krievijas un karagūstekņi, kas atgriezās no rietumiem, veneriskās slimības izplatīja Latvijas laukos.²⁸⁵ To izplatību skaidroja kā ļaunu pagrimšanu "no augstākā cilvēcības stāvokļa, kuru kara laikā vājie raksturi mēdza aizbildināt ar to, ka kaujās ejot varot arī atpakaļ nepārnākt".²⁸⁶ Sekas bija tādas, ka Latvijas armijā 21 mēneša laikā - no 1920. gada janvāra līdz 1921. gada septembrim – ārstējās vairāk kā 17 tūkstošu karavīru.²⁸⁷ Veselības departamenta direktors Gustavs Reinharde 1919. gada vasarā atgādināja, ka „tiklab lielās, kā arī mazās pilsētās vieglprātīgās Venus kalpotājas” „gāja no rokas rokā gan krievu, gan vācu, gan lielnieku un atkal vācu un latviešu kareivjiem”, tāpēc daudzi slimo ar veneriskajām slimībām, izplatot tās „visplašākās tautas aprindās”.²⁸⁸ Dominēja viedoklis, ka veneriskās slimības ir prostitūcijas sekas, tomēr par venerisko slimību avotu uzskatīja tikai sievietes, kamēr pakalpojumu pircējus-vīriešus - par upuriem.²⁸⁹

Lai pasargātu iedzīvotājus no veneriskajām slimībām, jaunās valsts struktūras pēc Pagaidu valdības atgriešanās Rīgā 1919. gada jūlijā sāka izstrādāt prostitūcijas reglamentācijas sistēmu, kas paredzēja ārstu – policijas uzraudzību pār prostitūtām un viņu veselības stāvokļa medicīnisko kontroli kā līdzekli cīņā pret venerisko slimību izplatīšanos.²⁹⁰ Lielākajās pilsētās prostitūciju uzraudzīja pilsētu valžu izveidotās

²⁸³ No 1938. gada – arī jaunā slimība - cirkšņu limfogranuloma. Venerisku slimību ārstēšanā izmantoja salvarsanu, bismutu, dzīvsudrabu un jodkāliju pārsvarā intramuskulāru un intravenozu injekciju veidā; dzīvsudrabu arī smēres veidā. Par ārstēšanas efektivitāti pārliecinājās, analizējot mugurkaula punkcijā iegūto šķidrumu. (Ārstniecības likums // LMKNK, 1937. – 1453. lpp.; Brants J. Sifilisa ārstēšana // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi. – 412. lpp.)

²⁸⁴ Brants J. Cīņa ar veneriskajām slimībām Eiropā // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1928. – N. 5./6. – 140. lpp.

²⁸⁵ Sņiķers P. Dzimuma (venerisku) slimību nozīme un to iespajds uz Latvijas nākotni // Latvijas Augstskolas Raksti. – II. – Rīga: [b. i.], 1922. – 192. lpp.

²⁸⁶ Pirmā veselības nedēļa Latvijā // Iekšlietu ministrijas Vēstnesis. – 1926. - 12. okt.

²⁸⁷ Sņiķers P. Dzimuma (venerisku) slimību nozīme un to iespajds uz Latvijas nākotni // Latvijas Augstskolas Raksti. Acta Universitatis Latviensis. – II. – Rīga: [b. i.], 1922. – 197. lpp.

²⁸⁸ Kā labot Latvijā tautas veselību? // Latvijas Sargs. – 1919. – 31. jūl.

²⁸⁹ Sņiķers P. Veneriskās slimības un prostitūcija Latvijā // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi/ dr. J. Skuja, dr. M. Brants, dr. M. Hiršbergs, dr. V. Storoženko. – Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926. – 377. lpp.

²⁹⁰ Par reglamentācijas izstrādes gaitu sk.: Lipša I. Latvijas valsts politikas izstrāde prostitūcijas jautājumā, 1919-1921: Latvijas Armijas ietekme // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. VIII. - Rīga: SIA Apgāds mantojums, 2007. – 75. – 89. lpp.

Sanitārās komisijas, laukos - apriņķu ārsti.²⁹¹ Piemēram, Liepājas pilsētas Sanitārā nodaļa īpašu uzmanību prostitūtu medicīniskajai kontrolei sāka pievērst 1920. gada maijā.²⁹² Prostitūtas, kuras bija citu valstu pilsones un izvairījās no kontroles (dažas „Lietuvas pavalstnieces – prostitutes, kuras vairāk reizes bijušas saslimušas ar veneriskām slimībām un ievietotas pilsētas slimnīcā”), tika izsūtītas no Liepājas kā sabiedrībai kaitīgas personas.²⁹³ Tomēr, ja dažas izdevās izsūtīt, tad citas ieradās viņu vietā. Klaipēdā 1920. gada sākumā atradās apmēram 40 „prūšu brūtes”, no kurām lielākā daļa bijušas liepājnieces, kuras, atkāpjoties vācu karaspēkam, aizgājušas līdz „fričiem”, bet Vācijā tikušas pamestas un no Karalaučiem nogādātas Klaipēdā.²⁹⁴ Sievietes kārtoja dokumentus, lai nokļūtu dzimtajā pilsētā.

1920. gada 31. janvārī Armijas virspavēlnieks Jānis Balodis apstiprināja “Noteikumus par venerisko slimību apkarošanu”.²⁹⁵ Atvērt atklāto namu drīkstēja tikai pilngadīga sieviete ar mājas saimnieka, pašvaldības un policijas atļauju.²⁹⁶ Policijā reģistrētā prostitūta (no 18 gadu vecuma) drīkstēja strādāt atklātajā namā, savukārt privāti (kā legāla pašnodarbināta persona) - tikai dzīvoklī, kur bija pierakstīta. Sievietes, kuras nebija reģistrētas prostitūtu sarakstā, bet nodarbojās ar prostitūciju, dēvēja par slepenajām (neregistrētajām) prostitūtām un uzskatīja par bīstamākajām venerisko slimību izplatītājām, jo viņu veselības stāvokli nevarēja kontrolēt. Divas reizes nedēļā prostitūtas medicīniski izmeklēja, atzīmējot veselības stāvokli kontroles grāmatiņā ar fotogrāfiju, bet

²⁹¹ Dienesta noteikumi apriņķu ārstiem // Valdības Vēstnesis. – 1921, 05. 03.

²⁹² Prostitūcija // Kurzemes Vārds. – 1920. – 19. maijs.

²⁹³ Sabiedrībai kaitīgu personu izsūtīšana // Kurzemes Vārds. – 1920. – 1. jūn.; Iz Latvijas tiek izraidītas // Turpat. – 23. jūn.

²⁹⁴ Atstumtās „līgavas” // Kurzemes Vārds. – 1920. – 18. janv.

²⁹⁵ Oriģinālu apstiprinājis // Valdības Vēstnesis. – 1920. - 6. febr.; Valdības Vēstnesis. – 1920. - 19. aug.; 1921. - 23. marts; 1921. - 9. apr.; 1924. - 24. jūl.

²⁹⁶ Lokālā drīkstēja uzturēties atļaujā norādītais prostitūtu skaits. Tā turētājam vajadzēja uzturēt tīrību, klusumu, kārtību, gādāt, lai lokālā dzīvojošās prostitūtas ārsts apskata noteiktajā laikā, bet veneriski slimās tajā pašā dienā nogādāt slimnīcā, kur viņas ārstētu uz lokāla turētājas rēķina. Katru prostitūtu bija jānodrošina ar atsevišķu istabu. Ielas puses logus pa dienu jāaizklāj ar baltiem tilla, kaliko vai tamlīdzīgiem aizkariem, bet vakarā un naktī, - ar bieziem aizkariem, kā arī jāuzmana, lai prostitūtas neizliektos pa logiem, nestaiģātu pa ielu pulciņos un neaicinātu viesos garāmgājējus. Atklātajos namos aizliedza kāršu spēli, reibinošu dzērienu lietošanu un pārdošanu, aizliedza ielaist nepieaugušos. Atklātos namos un mēbelētās istabas uzdeva uzraudzīt policijai un pilsētas sanitārajai nodaļai, bet pilsētu prefektu un apriņķu priekšnieku pienākums bija kontrolēt noteikumu ievērošanu un izpildīšanu, administratīvi sodot vainīgos ar naudas sodu līdz 10 000 rubļiem par labu pilsētas sanitārajai nodaļai vai 6 mēnešiem cietumā, vai abus sodus savienojot. Uzbāzīgu, nekītru un nepieklājīgu izturēšanos “atklātās vietās” aizliedza kā sievietēm, tā vīriešiem. (Oriģinālu apstiprinājis // Valdības Vēstnesis. – 1920. - 6. febr.)

bez vārda.²⁹⁷ Tās, kuras izvairījās, kontrolēja piespiedu kārtā. Kontroles stacija un ambulance veneriski slimo izmeklēšanai Rīgā Stabu ielā 42 darbojās no 1920. gada 1. janvāra (pirms tam prostitūtas izmeklēja prefektūras telpās).²⁹⁸ Slimās ar policijas konvoju nosūtīja ārstēšanai slēgtajā ārstniecības iestādē Aleksandra Augstumu slimnīcā,²⁹⁹ kur ārstēja arī sievietes no Latvijas rajoniem.³⁰⁰

Armijas virspavēlnieka pilnvaras beidzās 1921. gada 1. aprīlī,³⁰¹ tāpēc iekšlietu ministrs Alberts Kviesis 1921. gada 12. oktobrī izsludināja “Pagaidu noteikumus par venerisko slimību apkarošanu”, kuros bija veiktas tikai nelielas izmaiņas.³⁰² Noteikumi precizēja, ka mazākajās pilsētās un apriņķos prostitūtu medicīnisko izmeklēšanu jāveic apriņķa ārstam vai viņa pilnvarotam ārstam.³⁰³ Atklāto namu³⁰⁴ iemītnieču pilngadības 18 gadu cenzu nomainīja ar 21 gadu. Detalizēti noteica prostitūtu tiesības – atklātā nama turētāja nedrīkstēja no prostitūtas iekasēt vairāk kā 60% no nopelnītā (atlīdzība par dzīvokli un uzturu).³⁰⁵ Turklāt policijas instrukcija paredzēja vēl stingrāku prostitūtu kontroli - lika prostitūtām izpildīt ne tikai medicīniskos, bet arī policijas priekšrakstus (policijā un medicīniskajā izmeklēšanā lika izturēties pieklājīgi un klusi, bez ierunas izpildot katru pavēli),³⁰⁶ noteica uzvedību publiskajā telpā³⁰⁷ un pat privātajā dzīvē.³⁰⁸ Papildus tika

²⁹⁷ Prostitūto veselības kontrole // Jaunākās Ziņas. – 1923. - 11. jūl.

²⁹⁸ Turpat.

²⁹⁹ Якобсон П. О венерической заболеваемости в буржуазной Латвии (1920 – 1940) // Из истории медицины. Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Музей истории им. П. Страдина; Латвийское научное историко-медицинское общество.– Рига: Звайгзне, 1975. – X. – с. 121.

³⁰⁰ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 5. lp.

³⁰¹ 20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa... – 484. lpp.

³⁰² Pagaidu noteikumi par venerisku slimību apkarošanu // Valdības Vēstnesis. – 1921. - 18. okt.

³⁰³ Prostitūtām noteica maksāt 25 santīmus par reģistrāciju, 15 santīmus par katru medicīnisko apskati.

³⁰⁴ Ja iepriekš lūgumu par tāda nama ierīkošanu bija jāpapildina ar rakstisku attiecīgā nama saimnieka atļauju, tad nu vajadzēja arī piecu tuvāko kaimiņu namsaimnieku piekrišanu. (Pagaidu noteikumi par venerisku slimību apkarošanu // Valdības Vēstnesis. – 1921. - 18. okt.)

³⁰⁵ Iepriekš lokāla turētājai katrai prostitūtai bija jānodrošina atsevišķa istaba, bet pagaidu noteikumi precizēja: “ar apkurināšanu un apgaismošanu, pietiekošs un veselīgs uzturs, gultas un miesas veļa, arī drēbes un apavi, ja prostitūtai pašai tādu nebūtu”. Ja prostitūta nodzīvoja atklātajā namā vairāk kā gadu, tad šajā laikā no nama turētājas saņemtās drēbes, miesas veļa un apavi nonāca viņas personīgajā īpašumā. Turklāt atklātā nama turētājai nebija tiesību neatlaist prostitūtu tāpēc, ka viņa vēl nebija samaksājusi parādus, - ja puses nevienojās labprātīgi, prasības bija jākārto tiesas ceļā. (Pagaidu noteikumi par venerisku slimību apkarošanu // Valdības Vēstnesis. – 1921. - 18. okt.)

³⁰⁶ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 140. lp.

³⁰⁷ Aizliedza uz ielām uzkrītoši un nepieklājīgi izturēties, aicināt garāmgājējus uz netiklību, klejot mīļākā pavadībā, stāvēt vārtos jeb mājas durvīs, vērst uz sevi apkārtējo uzmanību uz ielas un ļaužu pūļos, stāvēt logos nepietiekoši apģērbtai. (LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 140. lp.)

³⁰⁸ Aizliedza draudzēties ar nepieaugušiem zēniem un meitenēm, algot apkalpotājas jaunākas par 21 gadu, dzīvot kopā ar mīļākajiem. (Turpat.)

ierobežota pārvietošanās un dzīvesvietas izvēles brīvība.³⁰⁹ Tomēr policijā vairs neregistrēja sievietes, kuras regulāri un labprātīgi ieradās uz medicīnisko kontroli.

Precīzi tika noteikts, ka sievieti reģistrē par prostitūtu vai izslēdz no prostitūtu saraksta ar īpašas komisijas lēmumu.³¹⁰ Komisijas darbojās pilsētās vai apriņķos. Liepājā prostitūcijas apkarošanas komisija tika nodibināta 1921. gada novembrī.³¹¹ Rīgas pašvaldībā to darīja Venerisko slimību apkarošanas komisija (no 1922. gada 18. janvāra), kuras nosaukums ir maldinošs, jo komisija nodarbojās tikai ar prostitūcijas reglamentācijas lietām. Argumentācija, ar kuru atbrīvoja no kontroles un izslēdza no prostitūtu saraksta, visbiežāk bija šāda - „vairs nenodarbojas”, „salaulājusies”, „strādā kā kalpone”, „iestāsies Baltā krusta patversmē”, „tiks ņemta vecāku stingrā uzraudzībā”, „dzīvo kopā ar civilvīru, no kura tiek apgādāta”, „slimo ar plaušu tuberkulozi pēdējā stadijā”, „mirusi nespējnieku patversmē”.³¹² Tāpat komisija nolēma, vai izbeigt bieži anonīmas apsūdzības rezultātā ierosinātās izziņas lietas, vai arī uz savākto pierādījumu pamata sievieti reģistrēja kā prostitūtu.³¹³ Tas nozīmēja, ka jebkuru sievieti, par kuru tika saņemta šāda apsūdzība, piespiedu kārtā pakļāva medicīniskajai apskatei.

Anonīmu ziņotāju netrūka ne 20. gados, ne 30. gados. Kāds caurbraucējs, kurš sevi dēvēja par apzinīgu kareivi, 1920. gadā ziņoja, ka viesnīcu “Imanta” un “Bristole” kalpotājas slimo ar sifilisu (“ceru, ka manu aizrādījumu ievērosat kā citā, tā arī tikumiskā ziņā”).³¹⁴ Bet viesnīcā strādājošo sieviešu medicīniskā apskate liecināja, ka apzinīgais kareivis ir melis. Ļaunprātīgas apmelošanas rezultātā dažkārt tika ierosināta izmeklēšana

³⁰⁹ Prostitūtām, kas atradās medicīniskajā uzraudzībā, valsts vara deva tiesības uzturēties atklātajos namos vai pa vienai nomāt dzīvokli policijas ierādītajos rajonos. Viesnīcās, mēbelētās istabās un iebraucamajās vietās viņas nedrīkstēja dzīvot. Namu īpašniekiem, viņu pilnvarotajiem vai pārvaldniekiem 7 dienu laikā pēc noteikumu izsludināšanas un turpmāk trīs dienu laikā bija jāiesniedz policijas valdē ziņojums par katru prostitūtu, kura viņa namā irēja dzīvokli. Savukārt prostitūtām, mainot dzīves vietu, 24 stundu laikā vajadzēja paziņot policijas valdei jauno adresi un uzrādīt kontroles grāmatiņu. (Pagaidu noteikumi par venerisku slimību apkarošanu // Valdības Vēstnesis. – 1921. - 18. okt.)

³¹⁰ Komisijā darbojas policijas prefekts jeb apriņķa priekšnieks kā tās priekšsēdētājs, tiesas pārstāvis – vietējās apgabaltiesas prokurors vai mirtiesnesis, viens pašvaldības pārstāvis un apriņķa ārsts jeb sanitārais ārsts. Komisija sēdes noturēja pēc vajadzības. Ja, pārbaudot ievāktās ziņas, atzina, ka sieviete piekopj prostitūciju, tad lika viņu reģistrēt policijā piespiedu kārtā. Komisija arī atbrīvoja no kontroles sievietes, kuras vairs nedarbojās ar prostitūciju. No 1932. gada 7. oktobra komisijā vairs nedarbojās tiešu pārstāvis. (Pagaidu noteikumi par venerisku slimību apkarošanu // Valdības Vēstnesis. – 1921. - 18. okt.; LVVA, 3725. f., 1. apr., 2267. l., 89. - 90. lp.; Valdības Vēstnesis. – 1932. - 10. okt.)

³¹¹ Prostitūcijas apkarošanas komisija // Kurzemes Vārds. – 1921. – 4. nov.

³¹² LVVA, 1376. f., 2. apr., 5381. l., [b.n.]

³¹³ Pamats, lai reģistrētu prostitūtu sarakstā varēja būt arī šāds - naktī aizturēta „Royal” viesnīcā kopā ar svešiem vīriešiem, turklāt agrāk reģistrēta kā prostitūta Ventspilī. (LVVA, 1376. f., 2. apr., 5380. l., 65. lp.)

³¹⁴ LVVA, 2927. f., 4. apr., 855a. l., 104. lp.

„pret jaunavām, kuras stāv tālu no sakariem ar vīriešiem”.³¹⁵ Kāda pagasta kārtībnieks 1923. gada rudenī nogādāja uz medicīnisko apskati prostitutijā nosūdzētu 17 gadus vecu ganu meiteni, kura izrādījās nevainīga. Policijas kārtībnieks tika cauri bez apsūdzības, jo apvainotā bija tikai ganu meita bez aizbildņiem, „kura pati, varbūt aiz kauna jūtām, negrib ierosināt lietu par varas pārkāpšanu un goda laupīšanu”.³¹⁶ Savukārt rīdziniece, 25 gadus vecā Marta J. līdzīgā situācijā 1924. gadā sūdzībā Rīgas apgabaltiesas prokuroram lūdza saukt pie atbildības policistu, kurš „uz anonīmu vēstuļu pamata mani ievietojis veneriķu slimnīcā, apgājies kā ar prostituētu sievieti, uz ko viņam nebija ne mazākās tiesības, apcietinājis mani, caur ko es tiku atlaista no savas dienesta vietas un tagad esmu bez darba un peļņas un man cēlušies lieli zaudējumi materiālā ziņā un esmu morāliski pazemota”.³¹⁷ Martu J. divas nedēļas turēja Aleksandra Augstumu slimnīcā, kaut gan viņa bija vesela, tomēr Tiesu palāta lietu izbeidza nozieguma sastāva trūkuma dēļ.³¹⁸ Tātad pietiekami daudz cilvēku seksuālas attiecības ārpus laulības uztvēra kā prostitutiju. Ne tikai anonīmais sūdzmanis uzskatīja, ka to pierāda fakts, ka sievietes dzīvoklī (viņas apakšrnieki bija jauns laulāts pāris) sestdienu vakaros pulcējās daži jauni vīrieši un sievietes un uzturējās tur līdz vēlai naktij. Arī izmeklēšanas tiesnesis slēdzienā par lietas izbeigšanu norādīja, ka „policija rīkojusies pilnīgi likumīgi, jo izziņa par J. uzvešanos noskaidrojusi, ka ir pamats domāt, ka J. nodarbojas ar prostitutiju”.³¹⁹ Nereti izrādījās, ka viena apmelotā dzīvo kopā ar vīru, cita strādā par pārdevēju, trešā vispār dien pie venerologa Maksa Prisma par kalponi, bet vēl kāda izrādījās pat nevainīga.³²⁰ Arī laukos sievietes tika ļaunprātīgi apmelotas un dažkārt gandarījumu meklēja tiesā, iesūdzot pat pagasta valdi³²¹ vai apmelotāju.³²² Aleksandra Augstumu slimnīcas direktors Jānis Brants 1932. gada pavasarī apgalvoja, ka veneriskās slimības

³¹⁵ Vairāk apdomības pret sievietes godu // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 16. febr.

³¹⁶ Nepielaižama rīcība prostitutijas apkarošanā // Policijas Vēstnesis. - 1924. - 15. febr.;

³¹⁷ LVVA, 1537. f., 15. apr., 486. l., 5. lp.

³¹⁸ Jo saskaņā ar nopratināšanas protokolu Marta J. piekrita policijas kārtībnieka piedāvājumam doties uz pārbaudi pie venerologa Rīgas pilsētas kontrolstacijā, lai izbeigtu nepatīkamās tenkas. Slimību nekonstatēja, bet uz aizdomu pamata ārsts viņu nosūtīja atpakaļ uz iecirkni. Tur Martu J. apcietināja un aizveda uz Aleksandra Augstumu slimnīcas venerisko slimību nodaļu, kur viņu noturēja no 18. septembra līdz 2. oktobrim, kad atbrīvoja ar apliecinājumu, ka viņa nav veneriski slima. (LVVA, 1537. f., 15. apr., 486. l., 37., 12. op., 5. lp.)

³¹⁹ LVVA, 1537. f., 15. apr., 486. l., 36. lp.

³²⁰ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5380. l., 39. op. lp. [1926. gada 29. maija sēdes protokols.]

³²¹ Veneriskās slimības dēļ jāstājas tiesas priekšā visai pagasta valdei // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 3. maijs.

³²² LVVA, 4578. f., 1. apr., 191. l., 53. lp.

ieviešoties lauku sētās, jo saimnieciskās krīzes radītais bezdarbs veicina pilsētnieku aizplūšanu uz laukiem.³²³ Veselības departamenta vicedirektors Maksimiliāns Džonsons viņam iebilda, ka statistika par to neliecina, bet saslimšanas gadījumus bieži „izbungā plašā apkārtnē un tas notiek puīšu un meitu ķengāšanas nolūkā”. („Mildai greizsirdība uz Pēteri, Pēterim uz Annu un viens par otru palaiž nepamatotas baumas. Daudzos gadījumos uz šo baumu pamata izdarītā izziņa pilnīgi apgāž katru Annai un Pēterim celto neslavu.”³²⁴) Tāda rīcība varēja būt efektīva, jo cilvēki laukos neizglītības dēļ pret šādu slimu dažkārt izturējās kā pret spītālīgo.³²⁵

Norma, ka jāārstējas visiem veneriski slimajiem, bija deklaratīva, jo ārstēšana bija brīvprātīga tāpēc, ka cilvēkiem pašiem par to vajadzēja maksāt (pašvaldības maksāja par maksātnespējīgo ārstēšanu). 1921. gada maijā valsts apņēmas uz sava rēķina ārstēt tikai tos Latvijas pilsoņus, kuri slimoja ar sifilisu lipīgā stadijā,³²⁶ (tādus 20. gadu sākumā ārstēja tikai Jelgavas valsts slimnīcas venerisko slimību nodaļā³²⁷). No 1928. gada valsts uzņēmas ambulatoriski ārstēt sociāli apdrošinātos veneriski slimos. (Tāda sistēma bija arī Igaunijā, toties Lietuvā bez maksas ārstēja visas trīs veneriskās slimības.³²⁸) Kārtība nemainījās līdz padomju okupācijai.³²⁹ Tādējādi prostitūcijas reglamentācija uzturēja atšķirīgus šķīstības standartus vīriešiem un sievietēm, jo piespiedu kārtā ārstēja tikai sievietes. Tikai 1925. gada 8. septembrī Sodu likumi tika papildināti ar normu, kas paredzēja sodīt jebkuru personu par otras inficēšanu ar venerisku slimību, turklāt bargāk sodīja, ja aplipināšana notika dzimumattiecību rezultātā – ar ieslodzījumu pārmācības namā līdz trim gadiem (1933. gadā sodu atviegloja, aizvietojo ar arestu).³³⁰

Starp veneriskajām slimībām 1923. gadā visvairāk tika reģistrēts sifiliss, kam sekoja gonoreja un mīkstais šankrs, bet 30. gados gonorejas slimnieku skaits apsteidza ar sifilisu

³²³ Sifilisa slimnieku skaits pasaulē mazinās, bet pie mums ieviešas pat lauku sētās // jaunākās Ziņas. – 1932. – 26. maijs.

³²⁴ Uz laukiem izplatās veneriskās slimības? // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 30. jūn.

³²⁵ LVVA, 4578. f., 1. apr., 191. l., 112. lp.

³²⁶ Noteikumi par bezmaksas ārstēšanu slimnīcās // Valdības Vēstnesis. – 1921. – 13. maijs.

³²⁷ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 104. lp. [1921. gada 8. oktobris.]

³²⁸ Brants J. Cīņa ar veneriskajām slimībām Eiropā // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1928. – N. 5./6. – 144. lpp.

³²⁹ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 104. lp.; Likums par sociālo apgādi // LMKNK, 1928. – 185. lpp.

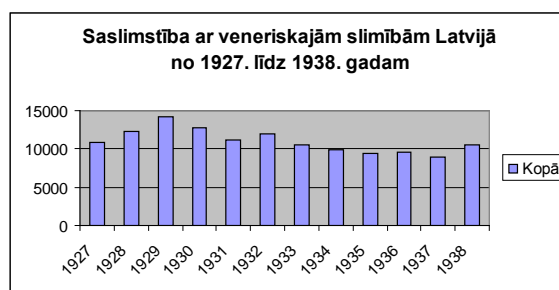
³³⁰ Likumā šo normu iestrādāja 1925. gada 8. septembrī. Par inficēšanu citā veidā sodīja ar ieslodzījumu cietumā. (Pārgrozījumi un papildinājumi 1903. g. sodu likumos // LMKNK, 1925. – 623. lpp. [207. (1). pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 129. lpp. [231., 232. pants.]

slimojošos.³³¹ Slimības visbiežāk izplatījās vecuma grupā no 20 līdz 39 gadiem. Šajā vecuma grupā tika reģistrēts 63,1% no venerisko slimnieku skaita. Vīrieši no 1927. līdz 1938. gadam slimoja vairāk nekā sievietes, kuras veidoja apmēram trešdaļu (26,5% līdz 34%) no veneriski slimo skaita.³³² Turklāt tikai apmēram 20% no saslimušo sieviešu skaita bija prostitūtas.³³³

No 1927. līdz 1938. gadam visvairāk saslimšanu reģistrēja 1929. gadā (14 184), savukārt 30. gados veneriski slimo skaits bija apmēram 10 tūkstoši cilvēku gadā (sk. 20. diagr.).³³⁴

1938. gadā Latvijā bija 10 560 slimo, kamēr Igaunijā - 3501 un Lietuvā – 5392.³³⁵

20. diagramma.³³⁶

Veneriskās slimības dēvēja par lielpilsētas slimībām un pretstatīja tām veselīgo lauku dzīvi,³³⁷ tomēr statistika nerādīja reālo ainu pilsētās un laukos,³³⁸ jo provinces iedzīvotāji, lai pasargātos no ļaužu valodām, mēdza ārstēties lielākajās pilsētās. Tādu rīcību noteica “vēsturiski pārdzīvotu uzskatu paliekas” par veneriskām slimībām kā paša nopelnītu Dieva sodu par palaidnīgu dzīvi, tāpēc daudzi uzskatīja par „piedauzību jau šo slimību vārdā saukšanu vien”.³³⁹

³³¹ Miltiņš A. Veneriskās slimības buržuāziskajā Latvijā // *Veselība*. – 1976. – nr. 8. – 30. lpp.

³³² Aprēķini izdarīti, balstoties uz: Latvijas statistiskā gada grāmata, [1927-1938]. – Rīga, [1928-1939]. – [73.; 73.; 78.; 92.; 72.; 57.; 51.; 55.; 63.; 67.; 75.; 70. lpp.]

³³³ Bulmerinks E., dr. Domas par tautas kvalitatīvo izlasi // *Tautas veselības kalendārs 1939. gadam*. – Rīga: Veselības veicināšanas biedrības izdevums, 1938. – 10. lpp.

³³⁴ *Tautas veselības statistika par 1938. gadu*. – sast. V. Salnītis, red. M. Skujeniņš. – Rīga: Valters un Rapa, 1940. – 23. lpp.

³³⁵ Turpat. – 24. lpp.

³³⁶ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1927-1938]. – Rīga, [1928-1939]. – [73.; 73.; 78.; 92.; 72.; 57.; 51.; 55.; 63.; 67.; 75.; 70. lpp.]

³³⁷ Sniķers P. Dzimuma (venerisku) slimību nozīme un to iespaids uz Latvijas nākotni // *Latvijas Augstskolas Raksti. II*. – Rīga: [b. i.], 1922. – 191. lpp.

³³⁸ Statistiķi gan piebilda, ka tas nenozīmē, ka pilsētas nebūtu galvenās venerisko slimību izplatītājas. (*Tautas veselības statistika*. 1934. g. – Rīga, 1936. – 21. lpp.)

³³⁹ Skuja J. Venerisko slimību apkarošana pēc mūsu Ārstniecības likuma // *Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts*. – 1938. – N. 2. – 119. lpp.

No 1938. gadā valstī reģistrētajiem 10 560 saslimšanas gadījumiem uz Rīgu attiecās 65,8%, Kurzemē – 10,3%, Vidzemē – 9,3%, Zemgalē – 7,7%, Latgalē – 7%.³⁴⁰ Tomēr apgabalos (neskaitot Rīgu) vismaz 1938. gadā lielākā saslimstība ar veneriskajām slimībām netika konstatēta pilsētās - Liepājā bija reģistrēti 38% (415) no Kurzemē reģistrētajiem saslimšanas gadījumiem, Jelgavā – 44% (356) no Zemgalē reģistrētajiem, bet Daugavpilī - 40,5% (295) no Latgalē reģistrētajiem.³⁴¹ Tomēr kopumā valsts lielajās pilsētās - Rīgā, Liepājā, Jelgavā, Ventspilī un Daugavpilī - tika reģistrēts vairāk nekā 85% no venerisko slimnieku skaita.

Ārstēšanās bija apgrūtināša, jo cilvēks to reti varēja izdarīt mājvietas tuvumā. Daudzu pašvaldību slimnīcās nemaz nebija venerisko slimību ārstēšanas nodaļu. Rēzeknē ārsts vēl 1921. gada jūnijā prostitūtas pieņēma savā dzīvoklī, jo pilsētai nebija slimnīcas, bet pilsētņiekus nepieņēma zemstes dziednīcā, kurā turklāt nebija veneriski slimo nodaļas.³⁴² 1929. gada pavasarī Latvijā šādiem slimniekiem bija tikai divas speciālās slimnīcas – 24. baraka Rīgas 1. pilsētas slimnīcā un Aleksandra Augstumu slimnīca, kurā paredzēts ārstēt prostitūtas. Darbojās viena neliela privāta klīnika, savukārt Kara ministrijas pārziņā atradās trīs slimnīcas – Rīgā, Liepājā un Daugavpilī, kur veneriski slimo nodaļās ārstēja tikai militārpersonas.³⁴³ Turklāt ne valstij, ne pašvaldībām nebija nevienas bezmaksas ambulances veneriski slimajiem. Trīs tādas (divas sievietēm un vienu - vīriešiem³⁴⁴) uzturēja galvenokārt ārstu 1921. gadā nodibinātā biedrība Latvijas Baltais Krusts venerisko slimību apkarošanai,³⁴⁵ kuras mērķis bija veicināt tikumību, apkarot izvirtību un venerisku slimību izplatīšanos.³⁴⁶ Pirmo bezmaksas ambulanci veneriski slimajiem Latvijā (Rīgā) atvēra Latvijas Baltā Krusta biedrība 1923. gadā. Venerologs Pēteris

³⁴⁰ Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 70. lpp.

³⁴¹ Aprēķini balstīti uz: Latvijas statistiskā gada grāmata, 1939. – Rīga, 1940. – 70. lpp.

³⁴² LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 80. lp.

³⁴³ Veneriskiem slimniekiem Latvijā trūkst slimnīcu // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 5. okt.

³⁴⁴ No 1924. līdz 1937. gadam tajās ārstējās 18 680 personas – 9480 vīrieši un 9200 sievietes. (Zālīte P. Latvijas Baltā Krusta biedrība // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1940. – N. 2. – 105. lpp.)

³⁴⁵ Reģistrēta 1921. gada 29. jūnijā. Latvijas Baltā Krusta biedrības (netikumības, izvirtības un venerisko slimību apkarošanai) dibināšanas sapulce notika 1921. gada 31. oktobrī. Par tās priekšsēdētāju kļuva mācītājs Kārlis Irbe, bet no 1923. g. 4. marta līdz pat 1937. g. 31. jūl., kad biedrība kļuva par Veselības veicināšanas biedrības “Baltā Krusta” sekciju, ko likvidēja 1940. gadā, – Armijas sanitārās pārvaldes priekšnieks Pēteris Sņikers. (Miltiņš A. “Baltais Krusts” Latvijā // Latvijas Ārsts. – 1990. – N. 4. – 76. – 77. lpp.; Miltiņš A. Etīdes par dermatoveneroloģijas evolūciju Latvijā // Latvijas Ārsts. – 1989. – N. 4. – 82. – 83. lpp.; Zālīte P. Latvijas Baltā Krusta biedrība // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1940. – N. 2. – 96. – 106. lpp.)

³⁴⁶ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 45. - 50. lp.

Sniķers jau 1927. gada rudenī norādīja, ka bezmaksas venerisko slimību ārstēšanas ambulanci, kādu Baltais Krusts uzturēja 1. pilsētas slimnīcā, vajadzētu atvērt arī Latgales priekšpilsētā.³⁴⁷ Daugavpilī bezmaksas ambulanci venerisko un ādas slimību ārstēšanai biedrība atvēra 1929. gadā, bet Liepājā – 1935. gadā.³⁴⁸ 1935. gadā veneriski slimos ārstēja 28 no 109 slimnīcām Latvijā.³⁴⁹

Disciplīna venerisko slimību ārstēšanas iestādēs bija stingra, tāpēc gadījās sadursmes. Aleksandra Augstumu slimnīcas pārstāvis dr. Kraukste 1925. gadā ziņoja, ka daudzas slimnīcā ievietotās prostitūtas uzvedas „ļoti piedauzīgi, neievēro izdotos noteikumus, trokšņo un kad tiek sauktas pie kārtības, bieži neķītrā veidā apvaino slimnīcas personālu, atstādamas demoralizējošu iespaidu uz pārējiem slimniekiem”.³⁵⁰ 1925. gada pavasarī prostitūtas demolēja telpas (izdauzīja logus ar visiem rāmjiem) Liepājas pilsētas slimnīcā.³⁵¹ Pēc līdzīga incidenta Rīgā noskaidrojās, ka slimnīcā mēdz turēt arī veselas prostitūtas, ka dažs ārsts brutāli izturas medicīniskajā izmeklēšanā.³⁵² Incidentus prese fiksējusi arī 1928. gadā³⁵³ un 1930. gadā.³⁵⁴

Situācijā, kad valsts nevarēja piespiest slimos ārstēties, par nozīmīgu tika atzīta profilakse. Ārsti rīkoja priekšlasījumus par tā sauktajām „sliktām slimībām”.³⁵⁵ (Tikai 30. gadu sākumā viņi sāka popularizēt uzskatu, ka veneriskās nav ne labākas, ne sliktākas par jebkuru citu slimību.³⁵⁶) 1923. gadā Pēteris Sniķers „Jaunākajās Ziņās” publicēja rakstu sēriju.³⁵⁷ 1925. gadā modernākajā Rīgas kinematogrāfā „Splendid Palace” demonstrēja

³⁴⁷ Apsprīde par „sliktām slimībām” Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 14. okt.

³⁴⁸ Zālīte P. Latvijas Baltā Krusta biedrība // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1940. – nr. 2. – 103. lpp.

³⁴⁹ Милтиньш А. Венерические заболевания и венерология в буржуазной Латвии // Вопросы медицины и биологии Прибалтики. Тезисы докладов XI Прибалтийской конференции по истории науки и техники / Эстонское отделение советского национального объединения истории и философии, естествознания и техники; Институт экспериментальной и клинической медицины МЗ ЭССР; Тартуский Государственный Университет; Эстонское научное историко-медицинское сообщество. – Тарту: [б. и.], 1977. – с. 74.

³⁵⁰ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5380. l., 32. op. lp.

³⁵¹ Liepāja // Zemgales Balss. – 1925. – 22. marts.

³⁵² Selanri. Galvas pilsētas aizkulises // Latvijas Vēstnesis. – 1925. – 20. maijs.

³⁵³ Prostitūto „dumpis” slimnīcā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 28. sept.; Aleksandra augstumu „dumpinieces” // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 29. sept.; Aleksandra augstumu „dumpinieces” grib bēgt // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 17. okt.

³⁵⁴ „Dumpis” Aleksandra augstumos // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 4. marts.

³⁵⁵ Pīpiņa B. Diskrēti jautājumi atklātībā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 2. marts.

³⁵⁶ Vīrietim jāmainās uz augšu // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 25. febr.

³⁵⁷ Sniķers P. Par veneriskām slimībām un viņu apkarošanu // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 18., 19., 22., 23., 24., 25., 27., 29., 30. janv.

zinātniski pamācošo filmu „Venēriskās slimības un viņu apkarošana” ar venerologa Pētera Sniķera lekciju pēc tās.³⁵⁸ Ekrāns, kas parasti skatītājus valdzināja ar kaislību ainām, šoreiz iepazīstinājis ar sekām, kādas dažkārt rodoties to rezultātā.³⁵⁹ To pašu filmu demonstrēja arī Jelgavā 1927. gadā,³⁶⁰ kur Sniķers izglītojošu lekciju nolasīja jau 1926. gadā.³⁶¹ Filmas redzēja arī lauku iedzīvotāji. 30. gadu sākumā svētdienās no Rīgas uz laukiem ar dažām filmām bagāžā izbrauca dažādu organizāciju pārstāvji.³⁶² 1926. gada rudenī Latvijā pirmo reizi notika veselības nedēļa, īpašā uzsaukumā iedzīvotājiem tika sludinātas diezgan arhaiskas „patiesības” – lai izvairītos no ārkārtīgi izplatītajām veneriskajām slimībām, „visiem ir stingri jāievēro, ka katra ārlaulības dzimuma satiksme draud ar veneriskām slimībām”, jo vienīgais drošais aizsargāšanās veids esot „pilnīga atturība jaunībā, abpusīga uzticība ģimenes dzīvē” un „dzimumdzīve laulībā”.³⁶³ Tāpat brīdināja nestāties dzimumattiecībās dzērumā, lietot aizsardzības līdzekļus, inficējoties vērsties pie ārsta, nevis izmantot tautas dziedniecību, ievērot tīrību.³⁶⁴ Prese krāšņi aprakstīja arī „šausmīgo slimību” neārstēšanas sekas.³⁶⁵

2. 5. 1. Atklātie nami: 1919-1926

Ar prostitūcijas uzraudzības problēmām saskārās pašvaldības, jo atklātos namus drīkstēja atvērt tikai ar pašvaldības atļauju. 1920. gadā apmēram mēnesi atklātais nams darbojās Daugavpilī.³⁶⁶ 1924. gadā tika vēstīts, ka reģistrētā prostitūcija Latvijā „ne visai attīstās plašumā” - reģistrētas 500 prostitūtas, no kurām Rīgā – 435, Jelgavā - 8, Kuldīgā - 2, Ventspilī - 15, Ludzā - 7.³⁶⁷ Statistikas dati par reģistrēto prostitūtu vidējo skaitu Latvijā pieejami no 1925. (Rīgā no 1922. gada) līdz 1937. gadam (sk. 21. diagr.).

21. diagramma.³⁶⁸

³⁵⁸ Jaunākās Ziņas. – 1925. – 6. febr.

³⁵⁹ Par veneriskām slimībām // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 9. febr.

³⁶⁰ Zemgales Balss. – 1927. – 3. maijs.

³⁶¹ Profesora dr. med. Sniķera lekcija // Zemgales Balss. – 1926. – 28. febr.

³⁶² Filmizrādes uz laukiem // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 4. nov.

³⁶³ Sargaties no veneriskām slimībām (Veselības nedēļas rīkotāju komitejas uzsaukums) // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 9. okt.; Sniķers P. Drošākais aizsargs pret „sliktām slimībām” // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 29. marts.

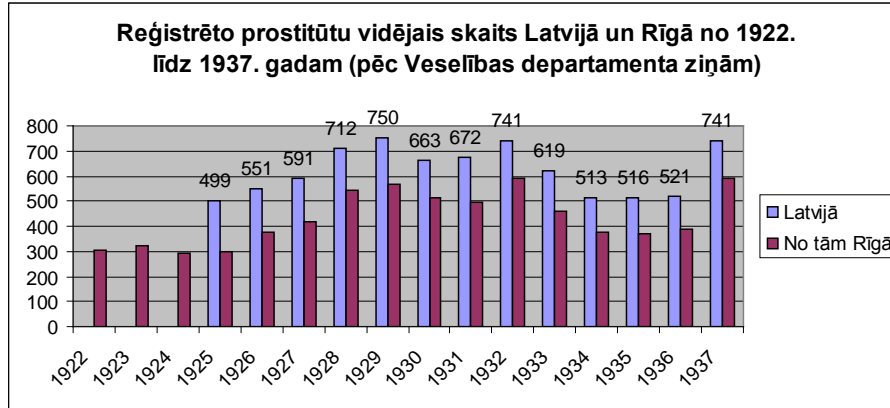
³⁶⁴ Par veneriskām slimībām // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 20. febr.

³⁶⁵ Turpat.

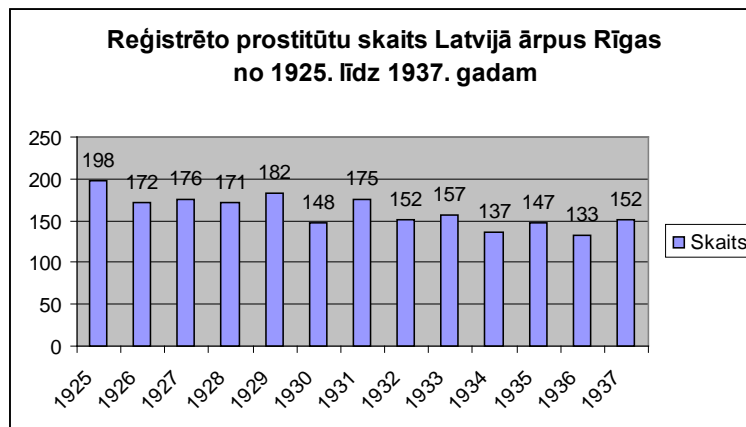
³⁶⁶ Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. - 108. lpp.

³⁶⁷ Prostitūcija // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 26. sept.

³⁶⁸ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1927; 1930-1937]. – Rīga, [1928; 1931-1938]. – [73.; 92.; 72.; 58.; 52.; 56.; 64.; 68.; 74. lpp.]

Rīgā no 1925. gada reģistrēto prostitūtu skaits palielinājās, savukārt citur Latvijā no 1925. gada reģistrēto prostitūtu skaits (198) ar svārstībām samazinājās līdz 1937. gadam (152) (sk. 22. diagr.) vai arī viņas vairs neregistrēja. Ventspilī 1927. gadā bija reģistrētas 19 prostitūtas, 1928. gadā – 16, 1929. gadā – 13.³⁶⁹ No 1925. līdz 1937. gadam Rīgā dzīvoja 60,3% līdz 79,5% no valstī reģistrētajām prostitūtām.³⁷⁰
 22. diagramma.³⁷¹

Atklātos namus pilsētās sāka slēgt no 1923. gada.³⁷² 1924. gada rudenī tie pastāvēja tikai Jelgavā, Kuldīgā un Venstpilī.³⁷³ Ventspils pilsētas dome 1924. gadā nolēma no 1925.

³⁶⁹ Tautas veselības statistika. 1929. g. / Valsts statistiskā pārvalde. Sast. Dr. A. Vanags, J. Baltais. Red. V. Salnais. – Rīga: Valters un Rapa, 1930. – 23*. lpp.

³⁷⁰ Aprēķini veikti, balstoties uz datiem: Latvijas statistiskā gada grāmata, [1930-1937]. – Rīga, [1931-1938]. – [92.; 72.; 58.; 52.; 56.; 64.; 68.; 74. lpp.]

³⁷¹ Latvijas statistiskā gada grāmata, [1930-1937]. – Rīga, [1931-1938]. – [92.; 72.; 58.; 52.; 56.; 64.; 68.; 74. lpp.]

³⁷² Netiklības nami // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 21. janv.

³⁷³ Prostitūcija // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 26. sept.

gada slēgt atklāto namu, bet pret to iebilda aprinča priekšnieks.³⁷⁴ 1925. gada sākumā iebilda arī Ventspils aprinča un pilsētas ārsti, norādot, ka tas vairo slēpto prostitūciju. Tomēr atklātais nams Ventspilī Ganības ielā demoralizējoši ietekmējis apkārtnes iedzīvotājus, jo īpaši sievietēm bijis „pastāvīgi jāredz piedauzīgi skati, pastāvīgi viņas tiek aizskārtas ar neķītriem vārdiem un uzbāšanos no atklātās mājas apmeklētājiem – piedzērušiem vīriešiem”.³⁷⁵ 7. februārī dome pieņēma lēmumu to slēgt.³⁷⁶ 1926. gada oktobrī atklātie nami pastāvēja tikai Jelgavā un Kuldīgā.³⁷⁷

1924. gadā Jelgavā dzīvoja 6-7 prostitūtas, bet vēl 6 darbojās individuāli.³⁷⁸ Atklātais nams atradās Marijas ielā 24 (pirms Pirmā pasaules kara Marijas iela Jelgavā šī iemesla dēļ tika saukta par „Mīlestības gatvi”).³⁷⁹ 1925. gadā Marijas ielas 46. namā apmetās kāda individuāli praktizējoša „blonda „mīlas priesteriene””, kura pie sevis ar vārdiem un žestiem aicinājusi teju katru garāmgājēju vīrieti.³⁸⁰ Prostitūta pie atvērtiem logiem dziedājusi „savai profesijai piemērotas ārijas” tā, ka skanējusi visa iela. Kādā svētdienā te notika trīs sadursmes. Preses izklāstā notikumu gaita bijusi šāda: „Vispirms saķildojās kādi piesviķojušies „prieku” meklētāji ar kareivjiem, tad sanāca matos „blondās jaunkundzes” dēļ vairāk privātpersonas un beidzot Nr. 46 sturmēja „leģions” ķieģelkrievu, kurus „blondā” pieņēma tikai pa diviem.”³⁸¹ 1926. gadā Marijas ielas namsaimnieki un zemes īpašnieki, kuru ienākumiem kaitējusi ielas slava, protestēja pret prostitūcijas „perēkļiem” Marijas ielā.³⁸²

Lauku iedzīvotāji atklātos namus apmeklēja ne tikai provinces pilsētās, bet arī Rīgā. Kāds laikabiedrs jau 1921. gadā brīdināja „nenorūdītos lauciniekus”, lai pirmoreiz nokļuvuši Rīgā, neaizrautos ar „paklīdušām sievietēm”, kuras esot „simtiem jaunu karavīru padarījušas nelaimīgus uz visu mūžu”, aplipinot ar veneriskajām slimībām.³⁸³ Tomēr

³⁷⁴ Par un pret atklāto namu // *Latvis.* – 1925. – 14. janv.; Atklāto namu jautājumā // *Jaunākās Ziņas.* – 1925. – 13. janv.

³⁷⁵ Nama likvidēšanas piekritēji uzskatīja, ka, ja tomēr to atstāj, tad lai pārceļ ārpus pilsētas, ierīkojot ārsta kontroli arī apmeklētājiem vīriešiem. (Porniek M., dr. Atklātās mājas jautājums un latvju sievietes // *Ventas Balss.* – 1925. – 23. janv.)

³⁷⁶ Pilsētas domes kārtējā sēde // *Ventas Balss.* – 1925. – 13. febr.

³⁷⁷ Atklāto namu slēgšana // *Jaunākās Ziņas.* – 1926. – 6. okt.

³⁷⁸ Tiesu par sievieti // *Zemgales Balss.* – 1924. – 3. dec.

³⁷⁹ Pēc lielpilsētu parauga // *Zemgales Balss.* – 1924. – 22. nov.

³⁸⁰ Marijas ielas // *Zemgales Balss.* – 1925. – 27. jūn.

³⁸¹ Svētdien Marijas ielā // *Zemgales Balss.* – 1925. – 29. jūl.

³⁸² Marijas ielu grib tīrīt // *Zemgales Balss.* – 1926. – 25. marts.

³⁸³ E. D. Jauniesauktajiem karavīriem // *Latvis.* – 1921. – 3. dec.

vīrieši rīkojās pēc sava prāta un tapa apzagti.³⁸⁴ Laukos „lielākie puīši” mēdza apspriest tā saucamās meitu mājas Rīgā, bet, iebraukuši pilsētā uz tirgu, doties turp.³⁸⁵

Atklāto namu atļaušanu par principiāli nevēlamu Rīgas pilsētas valde atzina jau 1920. gada 9. aprīlī, tomēr nolēma tos atļaut venerisku slimību apkarošanas nolūkā.³⁸⁶ Pēc neilga laika domnieki viedokli mainīja, jo protestēja Pārdaugavas Grāvju (tagad Valguma) ielas (tur atradās pilsētas legālie atklātie nami) rajona iedzīvotāji.³⁸⁷ 1920. gada 30. augustā namu izdauzīšanas dēļ Rīgas prefektūra uz 1 mēnesi līdz 30. septembrim slēdza 4 “prieka mājas”,³⁸⁸ bet pilsētas dome 21. septembrī nolēma līdz 1920. gada beigām slēgt visus atklātos namus Rīgā,³⁸⁹ jo “pēdējā laikā vairākkārt notikušās atklāto namu izdauzīšanas nepārprotami liecina, ka šo namu pastāvēšana nav vēlama un ir par piedauzību plašākām iedzīvotāju masām”.³⁹⁰ Policijas iestādes nepiekrīta, jo uzskatīja, ka “nelikumīgas pēc kristīgās ticības redzes stāvokļa dabas tieksmes nevar tikt iznīcinātas caur vienkāršu atklāto namu slēgšanu, bet pēdējās meklēs sev iespēju paslēptos nelegālos namos, kuri savukārt nepastāvēdami zem ārstu uzraudzības var kļūt par tiešiem venerisko slimību perēkļiem”.³⁹¹ Turklāt visbiežāk karavīri saslimstot no paziņām, ar kurām iepazinušies uz ielas, bet uzskata, ka vainīgās ir prostitūtas.³⁹² Rezultātā prefektūra domes lēmumu nepildīja. Rīgā 1922. gada vasarā darbojās seši atklātie nami Grāvju ielā, tajos strādāja apmēram 30-40 prostitūtas.³⁹³ 1080 iedzīvotāji lūdza pilsētas valdi tos slēgt, jo tie “ar saviem skandāliem ir apkārtnei par piedauzību”.³⁹⁴ Pilsētas valde tūdaļ to

³⁸⁴ Zirga nauda par sievieti // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 15. jūn.; Uzdzivojot // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 7. okt.

³⁸⁵ Krastiņš P. Toreiz – Latvijas laika Rīgā // Rīga – 800. Gadagrāmata, 1998. – Rīga: LKF, 1999. – 82. – 83. lpp.

³⁸⁶ LVVA, 2927. f., 4. apr., 17. l., 2. - 3. lp.

³⁸⁷ Sk.: Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijas Republikā (1918-1934): priekšstatu maiņa // Latvijas Vēsture. – 2006. – nr. 2. – 18. - 20. lpp.

³⁸⁸ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5428. l., [b. n.]. Prese rakstīja, ka 26. augustā uz kara stāvokļa pamata iekšlietu ministrs uz mēnesi slēdza atklātos namus Grāvju ielā 19, 22, 25 un 26, bet šajā datumā viņš visticamāk parakstīja attiecīgo rīkojumu. (Atklātus namus slēgusi // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 28. aug.)

³⁸⁹ Tajā pašā sēdē, kurā dome pieņēma šo lēmumu, tika nobalsots arī par to, ka 1920. gadā no katra atklātā nama iekasējams 5000 rubļu nodoklis. (Pilsētas domes sēdi // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 22. sept.; LVVA, 2927. f., 4. apr., 17. l., 5., 7. lp.; LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 33. lp.)

³⁹⁰ LVVA, 2927. f., 4. apr., 17. l., 15. lp.; LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 32. lp.

³⁹¹ LVVA, 2927. f., 4. apr., 17. l., 10. lp.; LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 34. lp.

³⁹² LVVA, 2927. f., 4. apr., 17. l., 11. lp.; LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 34. lp.

³⁹³ Atklāti nami un prostitūcija Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 25. jūl.

³⁹⁴ Pret Grāvju ielas netiklības namiem // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 27. jūn.

pieprasīja iekšlietu ministrijai.³⁹⁵ Iedzīvotāji lūdza pārvietot „tās iestādes citās mazāk apdzīvotās vietās”, lai strādnieku bērniem nebūtu jāredz “daždažādi neķītri skati, piem. sēž un guļ uz ielas prostituetas piedzērušās un sarunājas netīrākiem vārdiem ar saviem “klientiem””.³⁹⁶ Iekšlietu ministrs Alberts Kviesis 1922. gada 28. augustā nolēma tos slēgt.³⁹⁷ Namus likvidēja 1923. gada 16. februārī — greznās iekārtas izveda, bet iemītnieces turpat atstāja dzīvot kā mēbelētu istabu īrnieces.³⁹⁸ Viņas turpināja strādāt, bet klienti - trokšņot.

Pārdaugavas iedzīvotāji un namsaimnieki ministru prezidentam 1924. gada janvārī atgādināja, ka atklātie nami joprojām slepeni pastāv Grāvju ielas un Raņķa dambja rajonos, kur traucējot pārējo iedzīvotāju naktsmieru. Savukārt prostitūtas (“vairākas jaunavas”) iesniegumā prefektūrai lūdza “nedzīt viņas projām un nelaupīt viņām iespēju nopelnīt pārtiku ar “amatu, kuru likums neaizliedz”.”³⁹⁹ Tobrīd tur darbojās sešas tādas iestādes. Veselības departaments Rīgas prefektūrai deva rīkojumu līdz 1. jūnijam tur dzīvojošās prostitūtas noņemt pilsētas nomalē ne vairāk kā divas vienā ielā.⁴⁰⁰

Lai panāktu, ka viņām atļauj dzīvot Grāvju ielas namos arī pēc 1. jūnija, prostitūtu delegācija 20. maijā ieradās iekšlietu ministrijā ar dažu desmitu īrnieču parakstītu lūgumu, motivējot, ka “tās neuzņemšot dzīvokļos, darbu nevarēšot dabūt, būšot jāpaliek par noziedzīgām klaidonēm utt.”⁴⁰¹ Ministrija lūgumu noraidīja. Savukārt 13. jūnijā namsaimnieku delegācija lūdza Veselības departamentu prostitūtas izlikt.⁴⁰² Fakts, ka rajona iedzīvotāji mēģināja panākt, lai tiktu mainīts Grāvju ielas nosaukums (pilsētas valde priekšlikumu vasarā noraidīja, bet gada beigās tas jau bija mainīts),⁴⁰³ liecina, ka cilvēku sašutumam bija nozīmīga loma. 20. jūnijā “lokāli” Grāvju ielā tika slēgti un tur dzīvojošās prostitūtas izraidītas.⁴⁰⁴

³⁹⁵ Grāvju ielas netiklības namu // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 1. jūl.; LVVA, 2927. f., 4. apr., 17. l., 22. lp.

³⁹⁶ Balss pēc glābiņa // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 31. jūl.

³⁹⁷ LVVA, 2927. f., 4. apr., 17. l., 25. lp.

³⁹⁸ Balto verdzeņu izmantotāja // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 3. nov.

³⁹⁹ Netiklības nami // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 21. janv.

⁴⁰⁰ LVVA, 1368. f., 2. apr., 48. l., 11., 81. lp.

⁴⁰¹ Naktstauriņu deputācija // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 21. maijs.

⁴⁰² No Grāvju ielas // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 14. jūn.

⁴⁰³ Grāvju ielas pārdēvēšanu // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 20. aug.

⁴⁰⁴ Policijas Vēstnesis. – 1924. – 20. jūn.

Reģistrētās un neregistrētās jeb slepenās prostitūtas meklēja prostitūcijas pircējus arī pilsētas centrā, īpaši kvartālā: Marijas — Dzirnavu — Barona — Elizabetes ielas.⁴⁰⁵ No Pārdaugavas izliktās prostitūtas viņām pievienojās 1924. gadā. Iekšlietu ministrs Eduards Laimiņš 1925. gada pavasarī atzina, ka “tāda parādība, kāda tagad novērojama Rīgas centrā, kur sievietes atklāti pārdod savu mīlu, nekādi nav pieļaujama”, ka „tas ir par piedauzību publikai, sevišķi jaunatnei”.⁴⁰⁶ Kāds jelgavnieks Rīgā 1925. gadā apgalvoja, ka pie Rīgas dzelzceļa stacijas Marijas, Elizabetes un Dzirnavu ielās neesot vietas „godīgam pilsonim, īpaši lauciniekiem”, jo tur „simtiem uzmācas dzīvās preces tirgotājas”, kas par trim četriem latiem aicina doties viņām līdz.⁴⁰⁷

Aleksandra Augstumu slimnīcas direktors Jānis Brants atzina, ka notiekošais „mudina domāt par prostitueto sieviešu rīcības sašaurināšanu”.⁴⁰⁸ Iekšlietu struktūras atklāto namu atļaušanas ideju neatlaidīgi uzturēja, bet pret iebilda Tautas labklājības ministrijas un Rīgas pilsētas dome. Viedokļu pretstatu noteica atšķirīgie priekšstati par to, ar kādu metodi apkarot veneriskās slimības. Iekšlietu struktūras par vienīgo metodi uzskatīja prostitūcijas reglamentāciju un atklāto namu uzturēšanu, jo tajos prostitūtas kontrolēt esot visvienkāršāk. Savukārt Tautas labklājības ministrijas struktūras uzskatīja, ka vienlīdz liela uzmanība jāpievērš abu dzimumu veneriski slimajiem, tāpēc jāatceļ prostitūcijas reglamentācija, kas kontrolē tikai sievietes, un jāaizliedz atklātie nami.

Vairāk nekā 100 Rīgas namsaimnieki, ārsti, advokāti un citi iedzīvotāji 1926. gada aprīlī sūdzējās petīcijā iekšlietu ministram, ka vakaros Rīgas galvenajās ielās — Brīvības, Elizabetes, K. Barona, Marijas un citās — īpaši pēdējā laikā saradies daudz klaiņojošo prostitūtu, kuru dēļ ne tikai viņiem, bet arī jaunatnei jāredz piedauzīgi skati un jādzird prostitūtu un viņas meklējošo vīriešu rupjības, kas veicinot jaunas izvirtuļu paaudzes rašanos.⁴⁰⁹ Rakstītāji lūdza šo parādību likvidēt vai vismaz izskaust no pilsoņu atpūtas vietām.⁴¹⁰ Kāds valsts darbinieks, „kurš tuvu pazīst prostitūciju”, ne tikai ieteica no Rīgas uz visiem laikiem izraidīt prostitūtas, kuras izvairās no reģistrācijas un medicīniskās kontroles, bet arī likt iedzīvotājiem uzrādīt prostitūtas, kontrolēt bārdāmas, aizliegt arī

⁴⁰⁵ Atklāti nami un prostitūcija Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 25. jūl.

⁴⁰⁶ Kā apkarot prostitūciju Rīgā. Vaj atkal atvērs atklātos namus? // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 23. apr.

⁴⁰⁷ Iebraucējs. Novērojums Rīgā // Zemgales Balss. – 1925. – 11. sept.

⁴⁰⁸ Kā apkarot prostitūciju Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 23. apr.

⁴⁰⁹ Kauna vieta galvaspilsētā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 11. febr.

⁴¹⁰ Piedauzīgi skati Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 21. apr.

vīriešiem pirkt prostitūciju un algot speciālus ierēdņus prostitūcijas apkarošanai.⁴¹¹ Ja tas nelīdzētu, tad pilsētas neapdzīvotajās vietās atvērt atklātos namus.

Prefektūra uzskatīja, ka ziņas presē par prostitūtu piedauzīgo uzvedību ir pārspīlētas, tomēr atzina, ka, redzot tuvojamos policistu formā, prostitūtas uzvedas kārtīgi. „Lai neceltos pārpratumi, kuru katru sievieti uz aizdomu pamata vien nevar aizturēt, bet tikai uz pilsoņu sūdzības pamata; pēdējo izturēšanās šinī ziņā par nožēlošanu ir diezgan pasīva.”⁴¹² Bez aģentu darba prostitūciju nevarēja pierādīt. Ja slepenās prostitūcijas baudītājus nepieķēra intīmākajā brīdī, nācās samierināties pat ar tādu skaidrojumu kā - “apmēram pulksten 8 vakarā iegājām viesnīcā “Rojal” Mazajā Ķēniņu ielā, kur ieņēmām atsevišķu istabu, pēc kam jaunava apskatīja manas notes, izmeklēja kādu dziesmu un abi kopīgi to nodziedājām, bet nekas ļauns starp mums nenotika”.⁴¹³ Rīgas prefektūrā strādāja tikai divas sanitārās ierēdnes (aģentes), kuras algoja par naudu, ko maksāja prostitūtas par medicīnisko apskati pilsētas kontrolstacijā (trešo daļu šīs summas Rīgas pilsētas valde pārskaitīja prefektūras sanitārā galda rīcībā). Tomēr pilsēta valde no 1925. gada 1. aprīļa prostitūtām maksu vispār atcēla, jo uzskatīja, ka tad uz izmeklēšanu ieradīsies vairāk prostitūtu.⁴¹⁴ Rezultātā slepenās prostitūcijas apkarošana pilsētā tika paralizēta uz 14 mēnešiem, jo no 1926. gada 1. februāra no darba nācās atlaist abas aģentes.⁴¹⁵ Savukārt Iekšlietu ministrija finansējumu diviem ierēdņiem iekļāva tikai prefektūras 1927./28. gada budžetā (no 1927. gada 1. aprīļa).⁴¹⁶

Diskusijas, ko publiskajā telpā izraisīja iedzīvotāju sūdzības par prostitūtu uzvedību pilsētas centrā 1926. gada aprīlī, Rīgas prefektūra izmantoja, lai iesniegtu iekšlietu ministrijā priekšlikumu atļaut atklātos namus pilsētas nomalēs.⁴¹⁷ Tomēr Veselības departaments oktobrī lūdza Pašvaldības departamentu gādāt par visu atklāto namu slēgšanu Latvijā (tobrīd tādi pastāvēja Jelgavā un Kuldīgā), jo “šīs vietas metot zināmu ēnu uz Latviju, kad Tautu Savienībai uz tās pieprasījumiem esot jāziņo, ka Latvijā vēl

⁴¹¹ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5370. l., 11. lp.

⁴¹² LVVA, 1376. f., 2. apr., 5370. l., 16. – 17. lp.

⁴¹³ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5428. l., [b.n.] [Julisusa Meitiņ paskaidrojums 1920. gada 14. novembrī, kāpēc viņš atradās “Rojal” viesnīcā atsevišķā istabā ar “kādu jaunavu”.]

⁴¹⁴ LVVA, 2927. f., 4. apr., 765. l., 10. lp.

⁴¹⁵ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5370. l., 7., 15. lp.

⁴¹⁶ LVVA, 2927. f., 4. apr., 765. l., 45., 49., 48. lp.; LVVA, 1376. f., 2. apr., 5370. l., 33., 28 lp.

⁴¹⁷ Slepenā prostitūcija pieņemama // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 31. aug.

pastāvot atklātie nami, kaut gan citur Vakareiropā tos slēdzot vai stipri ierobežojot.”⁴¹⁸ Slēgt namus uzdeva abu pilsētu domēm. Veselības departamenta direktors skaidroja, ka prostitūtu reģistrācijas sistēma sevi neattaisnojot, jo "reģistrējas un tiek reģistrētas tikai tās prostitūtas, kurām nav aizstāvja un kuras ir maz piedzīvojušas. Rutinētās un bagātās ar piedzīvojumiem un draugiem prostitūtas vienmēr atradīs ceļus un līdzekļus, kā izvairīties no viņām tik nepatīkamās reģistrācijas policijas sanitārgaldā".⁴¹⁹

Lai izvairītos no ārsta kontroles un prostitūtas apzīmējuma, sievietes mēdza slēgt fiktīvas laulības. Kad par vīriešu uzrunāšanu ielās vai lokālu kabinetos un viesnīcās viņas aizturēja, pēc protokola sastādīšanas ieradās civilvīri, kuri apsūdzības noraidīja, tāpēc viņas nevarēja reģistrēt kā prostitūtas (civilvīri, visbiežāk, varēja būt suteneri). Darba dienu vakaros kārtībnieks vakarā aizturējis pat līdz 30 prostitūtām, bet sestdienu un svētdienu vakaros ielās viņu bija mazāk, jo tad prostitūtas devušās uz sarīkojumiem. Galvenais noteikums, ko prostitūtai vajadzējis ievērot, – „brīv pa ielu iet, bet nav brīv staigāt”.⁴²⁰ Pirmo reizi, sastopot prostitūtu, kārtībnieks viņu brīdināja, lai otrreiz pretim nenāk. Ja viņa tomēr nāca atkal, tad atņēma kontroles grāmatiņu („tirdzniecības zīmi”) un nogādāja iecirknī. Par tādu pastaigāšanos aizturētās sievietes no rīta tika atlaistas.

Rīkojumu par atklāto namu aizliegšanu Latvijā un esošo slēgšanu līdz 1926. gada 31. decembrim apstiprināja tautas labklājības ministrs Vladislavs Rubuls un iekšlietu ministrs Eduards Laimiņš 20. novembrī.⁴²¹ Tomēr atklāto namu aizliegšana nesamazināja reģistrēto prostitūtu skaitu citur Latvijā - no 1927. līdz 1931. gadam viņu skaits gandrīz nemainījās, kas gan varētu liecināt par to, ka ārpus Rīgas prostitūtas strādāja individuāli, nevis atklātajos namos. Savukārt Rīgā prostitūtu skaits no 1927. gada pat pieauga.

Lēmumu aizliegt atklātos namus noteica pakļaušanās Tautu Savienības spiedienam, nevis vēlme likumos ieviest dzimumu vienlīdzīgas atbildības principu. Latvijā abolicionisma kustībai nebija aktīva sabiedrības atbalsta. Runa ir par atklāto namu aizliegšanu un prostitūcijas reglamentācijas atcelšanu, lai īstenotu abolicionisma ideju — vienādu morāli un vienādas tiesības vīriešiem un sievietēm („lai sieviete, kura tirgojas ar savu miesu,

⁴¹⁸ Atklāto namu slēgšana // Sociāldemokrāts. – 1926. - 7. okt.

⁴¹⁹ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5370. l., 42. lp.

⁴²⁰ „Naktstauriņu” „medības” Rīgas ielās // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 1. dec.

⁴²¹ Valdības Vēstnesis. – 1926. - 13. dec.

būtu likuma priekšā tādā pašā stāvoklī, kā tas vīrietis, ko viņa apmierina”⁴²²). Tomēr publiskajā telpā atklātie nami tika raksturoti kā kauna traips jaunās Latvijas sejā un izteikts protests pret to, ka valdība sankcionē šīs vietas, kur sieviete nostādīta pilnīgi beztiesīgā stāvoklī. Tika uzsvērts, ka, kamēr tikai sieviete tiek nosaukta par netikli, bet viņas baudu biedrs vīrietis paliek šķīsts un tikls, „nevar runāt par abu dzimumu vienlīdzību”.⁴²³

Tautas labklājības ministrijas pārstāvis 1925. gadā pat deva mājienu, ka tās dažas sieviešu organizācijas, kas nodarbojas ar nacionālo brunču aušanu,⁴²⁴ varētu sniegt arī palīdzīgu roku nelaimē nokļuvušajām māsām.⁴²⁵ Tomēr sieviešu organizācijas atklāto namu jautājumu neapsprieda, bet prostitūcijas lietu uztvēra diezgan teorētiski — ierakstot kā vienu punktu savās prasībās, drīzāk ar apsvērumu, ka sievietei piedienētos to izvirzīt.⁴²⁶ Rakstniece Paula Ābele 1927. gadā priekšlasījumā Jelgavā ieteica sievietēm apkarot prostitūciju sekojoši - stāvēt pie atklāto namu durvīm un reģistrēt katru vīrieti, „kas iet ciemā pie „dāmām””.⁴²⁷

Prostitūcijas problēma uztrauca speciālistus, tāpēc biedrība Latvijas Baltais Krusts jau 1923. gada 25. septembrī atvēra patversmi un darbnīcu „kritušām un tikumiski apdraudētām” sievietēm Sarkandaugavā Sīmaņu ielā 14/16.⁴²⁸ Biedrība bezdarbu uzskatīja par galveno prostitūcijas iemeslu, tāpēc piedāvāja sievietēm darbu. Taču biedrība neuzstājās ar idejiskiem lozungiem, kas tomēr Latvijā izskanēja.

⁴²² Prismans M. Kā apkarot veneriskās slimības. Sabiedriskā un personīgā profilaktika/ tulk. El. Dumpe. – Rīga: “Dzintara” drukātava, 1926. – 23. lpp.

⁴²³ Netiklības nami un „tikumība” // Kurzemes Vārds. – 1922. – 14. okt.

⁴²⁴ Pašas Latvju nacionālās līgas biedres brunču aušanu uztvēra ideoloģiski – viņu mērķis nebija panākt brunču valkāšanu „modernajos laikos”, bet izcelt tajos ieaustās īpatnējās krāsas un to kombinācijas iepretim „pliekanajiem rozā lillā krāsu sakopojumiem” un pret „puķīšu un rozīšu kultu, kāds zem vācu kultūras iespaida bij ieviesies vai katrā latviešu mājā”. (Salnais M. Sieviešu organizāciju darbība Latvijā 1929. gadā // Zeltene. – 1930. – nr. 5. – 18. lpp.)

⁴²⁵ Kā apkarot prostitūciju Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. - 23. apr.

⁴²⁶ Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijas Republikā (1918-1934): priekšstatu maiņa // Latvijas Vēsture. – 2006. – nr. 2. – 18., 27. lpp.

⁴²⁷ Par sievietes patstāvību // Zemgales Balss. – 1927. – 1. marts.

⁴²⁸ No 1923. līdz 1937. gadam tajā uzturējās 1833 sievietes, 1017 bērni un piedzima 326 bērni. Taču jāatzīmē, ka lielākoties patversmē pajumti meklēja sievietes, kas bija nonākušas galīgā postā, nevis prostitūtas. Piemēram, pirmo divu pastāvēšanas gadu laikā tajā uzturējās 206 sievietes – tikai 12 no viņām bija reģistrētas prostitūtas, no kurām divas šo nodarbošanos pameta. (Zālīte P. Latvijas Baltā Krusta biedrība // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1940. – N. 2. – 104. lpp.; Орловская К. К вопросу о проституции // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi. – 400. lpp.)

Ārsti Latvijas 1. ārstu un zobārstu kongresā 1925. gada 11. – 13. septembrī sprieda par abortiem, veneriskajām slimībām un prostitūciju, jo šo sociālo parādību pieaugšanas rezultātā jūta “morālisku pienākumu lemt par to, kādi ceļi ejami šo pretkulturelo parādību apkarošanai”.⁴²⁹ Veneroloģe Klaudivja Orlovska uzsvēra, ka likumā jāiestrādā norma, kas par inficēšanu ar veneriskām slimībām paredzētu vienādu atbildību prostitūtām, neprostitūtām un vīriešiem.⁴³⁰ Ārsti atzina, ka prostitūcijas izcelsme ir sociāla,⁴³¹ tāpēc kongress rezolūcijā atbalstīja visu veneriski slimo bezmaksas ārstēšanu un norādīja - ja valsts liek ārstēties sabiedrības interešu labā, tai jāuzņemas izdevumi.

LSDSP pārstāvji apgalvoja, ka venerisko slimību apkarošanas likuma pieņemšanu bremzē amatpersonas („valdošais dzimums”), kas par vienīgo slimību izplatītāju uzskata sievieti, jo negrib „uzspiest dažas neērtības savam dzimumam” pat tad, ja vīrietis kā „staigājoša nelaime” ārdā savu un citu ģimenes, apdraudot nākamo paaudžu veselību.⁴³² Tāpēc jāpieņem likums, kas paredz, ka visiem veneriski slimajiem (ne tikai sievietēm, bet arī vīriešiem) obligāti jāārstējas, līdz ar to prostitūtu reglamentācija jāatceļ, jo sieviešu un vīriešu uzvedību likums nedrīkst vērtēt atšķirīgi un prostitūtas nedrīkst uztvert kā noziedznieces.⁴³³ Ārste Klāra Hibšmane uzsvēra, ka “ģimenes un skolas audzinošam iespaidam jāizskauž arī tas aplamais sabiedrībā valdošais uzskats, ka no vīrieša netiek prasīta tik stingra tikumības ievērošana, kā to pagēr no sievietes”.⁴³⁴ Reglamentācijas kritiķis venerologs Makss Prisms pēc kongresa 1926. gadā uzsvēra, ka prostitūcija ir tikai viens, turklāt ne īpaši izplatīts dzimumattiecību veids, bet “veneriskās slimības ir visādu nenokārtotu dzimuma sakaru rezultāts, vienalga, vai tas notiek par maksu vai nē” un to “izplatība atkarīga tikai no ārlaulības dzimumaktu daudzuma”.⁴³⁵ Tāpēc tikai uz vienu dzimumu attiecinātiem noteikumiem nav nekādas nozīmes venerisko slimību apkarošanā, jo pat, ja izolētu un spaidu kārtā ārstētu visas veneriski slimās sievietes,

⁴²⁹ Zīle M., dr., prof. Runa pie Latvijas Ārstu kongresa atklāšanas // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi. – 22. lpp.

⁴³⁰ Орловская К. К вопросу о проституции // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi. – 400. – 401. lpp.

⁴³¹ Sņiķers P. Veneriskās slimības un prostitūcija Latvijā // Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi. – 377. lpp.

⁴³² Kalniņš K. Prostitūcija un veneriskās slimības Rīgā // Sociāldemokrāts. – 1925. – 8. nov.

⁴³³ Kā apkarot prostitūciju Rīgā. // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 23. apr.

⁴³⁴ Hibšmane K., Dr. Kā cīnīties ar venēriskām slimībām? // Sieviete. – 1925. – N. 18. (15. dec.) – 411. lpp.

⁴³⁵ Prisms M. Kā apkarot veneriskās slimības. Sabiedriskā un personīgā profilaktika/ tulk. El. Dumpe. – Rīga: “Dzintara” drukātava, 1926. – 15., 19., 20. lpp.

slimie vīrieši turpinātu tās izplatīt. Tāpēc Veselības departamenta speciālisti neatlaidīgi centās iestrādāt likumprojektā vienādu tiesisko atbildību abiem dzimumiem.

Noteikumi, kas paredzēja prostitūcijas reglamentāciju, bija iecerēti kā līdzeklis līdz brīdim, kad parlaments izsludinās attiecīgu likumu, tāpēc Veselības departaments jau 1919. gada nogalē sāka pie tā darbu, lai projektā iestrādātu normu, ka veneriski slimajiem ir pienākums ārstēties - ja ne no laba prāta, tad piespiedu kārtā, ka ārstēšana visiem ir bezmaksas, un atceltu prostitūtu reģistrēšanu. Projekta autors Gustavs Reinhards uzsvēra, ka cilvēcisko tiesību ziņā šī sistēma būtu vairāk piemērota demokrātiskai valstij.⁴³⁶ 1921. gada sākumā tas tika nosūtīts Ministru kabinetam,⁴³⁷ tomēr valdības darba kārtībā nenonāca ne 1921. gadā, ne 1925. gadā, jo valstij nebija naudas, lai bez maksas ārstētu visus veneriski slimos.⁴³⁸ 1925. gadā tika konstatēts, ka bez maksas arī turpmāk ārstēs tikai “profesionālās prostitūtas un trūcīgos veneriski slimos”.⁴³⁹

Likumu par venerisku slimību apkarošanu 1927. gada vasarā ierosināja pieņemt Slimo kasu savienība.⁴⁴⁰ Saeima 1928. gada 27. martā uzdeva Ministru kabinetam izstrādāt likumprojektu.⁴⁴¹ Debatēs Gustavs Reinhards norādīja, ka ar likumu jāatceļ policejiskā uzraudzība pār prostitūciju, aizvietojot to ar modernu tiesisko normu - jāārstējas visiem veneriski slimajiem – ja ne brīvprātīgi, tad piespiedu kārtā.⁴⁴² (Veselības departamenta izstrādātais projekts 1929. gadā to arī paredzēja.⁴⁴³) Tautas labklājības ministrijā 4. aprīlī izskatīja likumprojektu, kas atcēla prostitūtu reģistrāciju un paredzēja obligātu ārstēšanos un vajadzības gadījumā arī piespiedu ārstēšanu.⁴⁴⁴ Eksperti tomēr norādīja, ka piespiedu ārstēšana iespējama tikai, ja valsts par to maksā. Veselības departamenta direktors konstatēja, ka tas nozīmētu likumprojekta atlikšanu, jo – ja valstij jāsedz visi izdevumus,

⁴³⁶ Kristīgo nacionālistu savienības deputāts Gustavs Reinhards // Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 8. sesija / Latvijas Republikas Saeima. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1928]. – 707. sl.

⁴³⁷ LVVA, 1368. f., 1. apr., 1665. l., 76. lp.

⁴³⁸ LVVA, 4578. f., 4. apr., 629. l., 126. – 127. lp.

⁴³⁹ LVVA, 4578. f., 4. apr., 466. l., 1. – 2. lp.

⁴⁴⁰ Prasa izdot likumu par venerisku slimību apkarošanu // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 28. jūl.

⁴⁴¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 7. sesija. – 1268. sl.; LVVA, 4578. f., 4. apr., 501. l., 15. lp.

⁴⁴² Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 8. sesija / Latvijas Republikas Saeima. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1928]. – 706., 710. sl.

⁴⁴³ LVVA, 4578. f., 4. apr., 501. l., 15. lp.; Pētersons A. Veneriskās slimības apkaros ar likumu // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 13. apr.

⁴⁴⁴ LVVA, 4578. f., 4. apr., 629. l., 106. – 109. lp; LVVA, 3725. f., 1. apr., 2267. l., 64. – 65. lp.

“tas būtu dzīvē neizvedama utopija”.⁴⁴⁵ Venerologs Pēteris Sņķers brīdināja, ka likumprojekta īstenošana var radīt komiskas situācijas – pat ja piespiedu kārtā ārstējamais lūgtu viņu likt slimnīcā, viņu nāktos raidīt mājās, jo nav jau slimnīcu, kur slimos ārstēt. Tāpēc valstij vispirms būtu jāceļ vairākas speciālas slimnīcas un jāierīko bezmaksas ambulances. „Protams, tas prasītu ļoti lielus izdevumus, ko valsts šim brīžam nevar nest. Nav arī lāga saprotams, kā šo piespiedu kārtību izvestu dzīvē. Vaj ārsti lai ņem slimnieku aiz rokas un stiepj to uz slimnīcu?”⁴⁴⁶ Savukārt Tieslietu ministrijas juridiskā konsultācija uzsvēra, ka projekts, „pēc kura atsvabinātas no uzraudzības prostituetās un turēta aizdomās visu pārējo pilsoņu masa, ir strīdīgs jau pēc būtības”.⁴⁴⁷ Rezultātā 1930. gadā likumprojekta virzība tika apstādināta Tautas labklājības ministrijā.⁴⁴⁸ (Vispār Eiropas valstis 1928. gadā dalījās valstīs ar prostitūcijas reglamentāciju (Francija, Beļģija, Spānija, Itālija, Austrija, Dienvidslāvija, Ungārija, Grieķija, Rumānija, Portugāle, Polija, Lietuva, Latvija un Igaunija), un valstis, kurās tā bija atcelta (Zviedrija, Norvēģija, Dānija, Holande, Somija, Čehoslovākija, Vācija, Šveice, Anglija un Bulgārija).⁴⁴⁹)

2. 5. 2. Pašnodarbinātās, 1919-1940

Lēmums par atklāto namu aizliegšanu attiecās uz visām pilsētām valstī. Arī Jelgavas atklāto namu slēdza un tā iemītnieces apmetās privātos dzīvokļos, taču attiecīgos namus regulāri apmeklēja prostitūtu viesi („nakts staigulī”), traucējot pārējo iedzīvotāju nakts mieru, tāpēc prese sprieda, ka viena atklātā nama vietā tagad iegūti daudzi. „Tāda „laime” piemeklējusi arī kādu namu Skolas ielā. Nav gandrīz nevienas nakts, kad pie vārtiem vaj arī citu dzīvokļiem nedauzītos iedzērušies „viesi” un nemeklētu pēc jaunkundzes. Bez tam jādzird šo piedzērušo rupjības un neķītrības, kā arī piedzērušo dziesmas no „viesmīlīgā” dzīvokļa.”⁴⁵⁰ 1928. gadā prostitūtas Jelgavā lielākoties dzīvoja Vaļņu un Marijas ielās.⁴⁵¹ 1932. gadā par prostitūtu apsēstu dēvēja „Mazo vārtu” rajonu pilsētā. „Sevišķi trokšņainas mēdz būt sestdienu un svētdienu naktis, kad „kavalieri” saņēmuši

⁴⁴⁵ LVVA, 4578. f., 4. apr., 629. l., 126. – 127. lp.

⁴⁴⁶ Veneriskiem slimniekiem Latvijā trūkst slimnīcu // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 5. okt.

⁴⁴⁷ LVVA, 4578. f., 4. apr., 629. l., 89. lp.

⁴⁴⁸ LVVA, 4578. f., 4. apr., 629. l., 64. lp.; LVVA, 3725. f., 1. apr., 2267. l., 86., 88. lp.

⁴⁴⁹ Brants J. Cīņa ar veneriskajām slimībām Eiropā // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1928. – N. 5./6. – 140. lpp.

⁴⁵⁰ Negals ar nakts staiguljiem // Zemgales Balss. – 1927. – 20. marts.

⁴⁵¹ Trokšņains ielas stūris // Zemgales Balss. – 1928. – 25. aug.

algu, un ierodas pie savām „dāmām” „lustēties”. Tad šis rajons bieži vien atgādina senāk „populāro Marijas ielu vaj seno Grāvja ielu Rīgā.”⁴⁵²

Atklāto namu slēdza arī Kuldīgā, tomēr vietas, kur mitinājās prostitūtas, sabiedrībā turpināja saukt par atklātajiem namiem. Tādējādi vēl 1932. gada beigās tika vēstīts, ka atklātais nams darbojas Kuldīgā, nomaļajā Mucinieku ielā. Sešu istabu dzīvokļa trīs istabas atradās prostitūtu rīcībā, dzīvokļa īpašnieki dzīvoja divās istabās, bet vienā - ģimene ar skolas vecuma bērniem. Sašutumu kuldīdzniekos izraisīja ziņa, ka Kuldīgas prostitūtas lasīja no pilsētas 1. pamatskolas skolniekiem paņemtās grāmatas, bet atdeva atpakaļ netīras, ar odekolona smaku piesūkušās. Kāds tēvs noskaidrojis, ka bērni „grāmatas par šokolādes tāfelītēm un konfektēm dod lasīt Mucenieku ielas jaunkundzēm”.⁴⁵³ Savukārt Valmierā par atklāto namu saukta vieta darbojās apmēram no 1934. līdz 1937. gadam.⁴⁵⁴ Smiltēnē 1921. gadā dzīvoja četras prostitūtas.⁴⁵⁵ Ja baidījās krist aizdomās par sakariem ar prostitūtām, Liepājā 1923. gadā bijis riskanti vakaros pastaigāties pa Lielo ielu.⁴⁵⁶ Tādējādi pilsētas domes 20. gadu sākuma lēmums izraidīt viņas uz ārpusi mērķi nesasniedza – prostitūtas atrada neoficiālas pajumtes vietas centrā. Liepājā viņu piedāvājumu lielākoties izmantojuši karavīri.⁴⁵⁷ Prostitūtas strādāja arī Krustpilī un Alūksnē;⁴⁵⁸ arī Tukumā 1934. gada rudens naktī nav bijis problēmu atrast divas „ielas meitas”.⁴⁵⁹ Neskatoties uz to, ka latgaliešu daiļliteratūrā prostitūcija vispār nav aprakstīta un arī prostitūtu kā tēlu autori nav izmantojuši,⁴⁶⁰ tomēr šī sociālā parādība vismaz lielākajās Latgales pilsētās pastāvēja. Rēzeknē 1921. gada jūnijā sanitārā komisija nolēma kā prostitūtas reģistrēt sievietes, kuras pēc vismaz divu liecinieku liecībām, pārdod sevi par naudu.⁴⁶¹ Savukārt no reģistrācijas atbrīvot tās, kuras iesniedz

⁴⁵² „Nakts tauriņu” apsēsts rajons // Zemgales Balss. – 1932. – 13. okt.

⁴⁵³ Kuldīgas atklātās mājas iemītnieces apdraud skolnieku veselību // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 24. nov.

⁴⁵⁴ LVVA, 1554. f., 2. apr., 160. l., 14. lp.

⁴⁵⁵ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 66. lp.

⁴⁵⁶ Prostitūcijas apkarošanas jautājums // Kurzemes Vārds. – 1923. – 3. nov.

⁴⁵⁷ Drāma „brīvās mīlas priesterieņu” dzīvoklī Liepājā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 8. febr.

⁴⁵⁸ Kaildejas žīdu kapos Krustpilī // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 17. aug.; Par „kaildejām” žīdu kapos Krustpilī // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 25. aug.; Iekritusi „Venera” // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 27. maijs.

⁴⁵⁹ LVVA, 5601. f., 1. apr., 5615. l., 41. lp.

⁴⁶⁰ Lukaševičs V. Latgaliešu 20. gadsimta proza Latgales literārajā telpā. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai literatūrzinātnes nozarē salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē. Zin. vad. Dr. habil. philol. F. Fjodorovs. – Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2008. – 36. lp. // http://du.lv/files/0000/0020/Lukasevics_promo_s.pdf (Sk. 19. 02. 2009.)

⁴⁶¹ LVVA, 4578. f., 4. apr., 489. l., 80. lpp.

divu galvotāju parakstītu lūgumu, kurā atsakās no prostitūcijas, bet pēc tam divus mēnešus viņas atradās policijas uzraudzībā. Daugavpilī prostitūtu reģistrācija notika 1925. gada nogalē.⁴⁶² 1927. gada vasarā Daugavpils prefekts J. Berķis nešaubījās, ka Daugavpilī tāpat kā citās pilsētās dzīvo neregistrētās prostitūtas, tomēr viņas agri vai vēlu tiekot reģistrētas.⁴⁶³ Sarunā ar avīzes „Pēdējā Brīdī” žurnālistu viņš uzsvēra, ka visas prostitūtas šajā pilsētā „var teikt, gandrīz bez izņēmuma, cittautībnieces”.⁴⁶⁴ Preses ziņas arī turpmāk laiku pa laikam ļāva secināt, ka prostitūcija Daugavpilī pastāv.⁴⁶⁵

Par prostitūciju mazākajās pilsētās liecināja sekojoši likumpārkāpumi. Piemēram, Strenčos, Rīgas ielā 22 pie prostitūtām 1933. gada 19. aprīļa agrā rītā ieradās vīriešu kompānija. Kad namsaimnieks viņus neielaidis, viesi uzlauza ārdurvis, izdauzīja logus un iebruka mājā.⁴⁶⁶ Kad atsteidzās policija, dzīvokļa iekārta bijusi pilnīgi sadauzīta, viens viesis gulēja bezsamaņā, bet namsaimniekam bija savainota galva.

Prostitūtas mēdza doties arī sava veida komandējumos uz pilsētām, kurās viņu pakalpojumiem nebija vietējas konkurences. 1926. gadā Cēsīs „uzklīda” vairākas „mīlas „priesterienes””.⁴⁶⁷ Dažas praktizējās uz laucinieku piekrāpšanu, citas izlikušās par nevainīgām meitenēm, kuras ātri iemīlas. Tomēr izbraukumos prostitūtas devās ne tikai uz lauku pilsētām, bet arī uz Rīgu (ventspilnieces 1927. gadā).⁴⁶⁸ Bauskas pilsētā līdz 1927. gadam darbojās vairākas prostitūtas, bet kopš rudens – neviena. Vienīgā, kas gada sākumā atradās ārsta kontrolē, pārcēlās uz laukiem strādāt „godīgu darbu”.⁴⁶⁹ Pilsētas ārsts sprieda, ka Bausku no šī „pilsētu netikuma” pasargā neērtā satiksme ar Rīgu. Prostitūtas ne reizi vien mēģinājušas apmesties pilsētā, bet trūcis klientu, jo viņas apmeklējuši tikai iereibuši vīrieši. Tomēr bez šīs sociālās parādības Bauska nepalika. 1929. gada rudenī te ieradās vairākas prostitūtas no Rīgas un Jelgavas. „Tagad bīstami vakaros staigāt pa Upes un Kalna ielām. Tā 30. oktobrī vienā no šīm ielām kāda banda

⁴⁶² Venēras Daugavpilī // Sociāldemokrāts. – 1925. - 1. dec.

⁴⁶³ Vaj Daugavpilī izplafta slepena prostitūcija? // Pēdējā Brīdī. – 1927. – 19. jūl.

⁴⁶⁴ Turpat.

⁴⁶⁵ Protokols par netiklību un denaturēto spirtu // Latgales Ziņas. – 1932. – 1. jūl.; Sauc pie atbildības par trokšņošanu // Latgales Ziņas. – 1932. - 23.dec.

⁴⁶⁶ „Karš” netiklības perēklī Strenčos // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 20. apr.

⁴⁶⁷ Mīlas priesterienes un veikls kavaliers Cēsīs // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 9. janv.

⁴⁶⁸ Ventpils heteru klizmas Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 23. apr.

⁴⁶⁹ Alkohols un prostitūcija // Zemgales Balss. – 1927. – 28. sept.

izsita kāda naktstauriņa dzīvoklim 7 rūtis, kad tā atsacījās tos ielaist dzīvoklī.”⁴⁷⁰ Jelgavas prostitūtas bieži devušās peļņā uz Bausku – 1930. gada vasarā viņas Turgus laukumā un pilsdārza apstādījumos vakaros „aiztikušas mierīgus gājējus”.⁴⁷¹

Tātad tiem Latvijas pagastu iedzīvotājiem, kurus interesēja prostitūtu pakalpojumi, nebija jābrauc uz Rīgu - pietika doties pat uz dažu mazpilsētu, nerunājot par tādiem reģionu centriem kā Jelgava, Liepāja, Daugavpils. Prostitūtas arī provincē 30. gadu otrajā pusē turpināja pelnīt ierastajā veidā.⁴⁷² Saskaņā ar režisora Oļģerta Krodera liecībām, Rīgā arī 30. gadu otrajā pusē visdažādākā izskata prostitūtas mulsinājušas jauniešus, aicinot doties līdzī („iesim, puisīt!”).⁴⁷³ Cenas svārstījās no diviem līdz pieciem latiem. Dārgāk pakalpojums maksāja Kalēju ielā, lētāk - Ekspostostā, vidējā cenā - Parka ielā un Esplanādes apstādījumos.

No 1934. gada 1. septembra prostitūtas Rīgā nedrīkstēja dzīvot 19 namos, jo iedzīvotāji iesnieguši policijai „daudzas sūdzības par naktsmiera un kārtības traucēšanu”.⁴⁷⁴ Apkarot „uzdzīves perēkļu” turētājus Rīgā policija sāka 1935. gada pavasarī.⁴⁷⁵ Kā perēklis tika apzīmēts, piemēram, 40 gadus vecas sievietes dzīvoklis Šarlotes ielā 6, kur „uzdzīves kāriem vīriešiem pēc vajadzības pa tālruni uzaicinātas dažu Rīgas naktslokālu iznesīgākās bārdāmas”.⁴⁷⁶ Par uzdzīvi vajadzēja liecināt piebildei, ka visas sievietes bijušas ļoti vaļīgos un vieglos tērpos.⁴⁷⁷ Savukārt citā vietā aizturēto personu vidū atrastas arī vairākas reģistrētās prostitūtas.⁴⁷⁸ Iekšlietu ministrs Vilis Gulbis uzsvēra, ka slepenos

⁴⁷⁰ „Naktstauriņi” vairojas // Zemgales Balss. – 1929. – 2. nov.

⁴⁷¹ Uzklīduši „nakts tauriņi” // Zemgales Balss. – 1930. – 10. jūl.; Iekritis „tauriņš” // Turpat. – 1932. – 27. okt.; Jelgavas „daiļavas” brauc Bauskā ciemoties // Turpat. – 16. nov.; Jelgavas „tauriņi” Bauskā // Turpat. – 1933. – 2. jūl.

⁴⁷² Atrastas „nakts tauriņu” mītnes // Zemgales Balss. – 1935. – 16. sept.; Izvairījiesies no uzraudzības // Turpat. – 1937. – 5. apr.

⁴⁷³ Kroders O. Mēģinu būt atklāts. Autobiogrāfisks stāsts divās daļās. – Rīga: Māksla, 1993. – 32. lpp.

⁴⁷⁴ Rīgas prefekta Teodora Grīnvalda rīkojumā norādītie nami atradās Krāmu ielā 8, L. Miesnieku ielā 8, L. Ķēniņu ielā 45, Skārņu ielā 6, Jāņa ielā 10 un 16, Lāčplēša ielā 44-46, Avotu ielā 23, Marijas ielā 8, Stabu ielā 49 un 75, Dzirnau ielā 104 un 117, Kurmanova ielā 14, 20-a un 28, L. Kalēju ielā 35, 57 un 58. (Ielas sievietēm Rīgā noliegts dzīvot 19 namos // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 8. aug.)

⁴⁷⁵ Nelabojamos kokainistus ievietos darba namos. Netiklības perēkļus likvidēs // Rīts. – 1935. – 25. marts. Tādu vietu turētājus par neatļautu sanāksmju organizēšanu un kārtības un miera traucēšanu sodīja ar 1500 latiem vai trijiem mēnešiem arestā. (Iekšrīgā iznīcināts uzdzīves perēklis // Rīts. – 6. apr.; Uzdzīves perēkļu likvidēšana turpinās // Turpat. – 11. apr.; Likvidēti vēl 4 uzdzīves perēkļi // Turpat. – 20. apr.; Uzdzīves perēkļu turētājus ievieto cietumā // Turpat. – 2. maijs.)

⁴⁷⁶ Policija uzgājusi slepenu uzdzīves perēkli Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 12. marts.

⁴⁷⁷ Slepens uzdzīves perēklis ar vekseļu operācijām // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 28. aug.; Rīgā likvidēts uzdzīves perēklis // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 13. nov.

⁴⁷⁸ Slepens uzdzīves perēklis bij. Baroneses vadībā // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 13. apr.

„netiklības perēkļus” policija nesaudzīgi apkaros, kamēr pilnīgi izskaudīs.⁴⁷⁹ Prese vēstīja, ka policija šo darbu sekmīgi turpina.⁴⁸⁰ No 1935. gada janvāra līdz maijam kārtībnieki likvidēja vismaz 15 „uzdzīves perēkļus”.⁴⁸¹ Rīgas prefekts Teodors Grīnvalds norādīja, ka pagaidām policija neizpauž „uzdzīves perēkļu” apmeklētāju vārdus, bet, ja šo iestāžu apmeklētāji nelabosies, tad būšot spiesta to darīt. Policija rīkojās ne tikai Rīgā,⁴⁸² bet arī Liepājā,⁴⁸³ un sievietes sodīja bargāk nekā vīriešus.⁴⁸⁴ Tomēr tāda veida vietas turpināja pastāvēt⁴⁸⁵ un arī prostitūtas no publiskās telpas nepazuda.

Prostitūtas, kuras tika uzskatītas par nelabojamām (vairākkārt sodītās), no publiskās telpas izvāca, ievietojot darba namā pēc soda izciešanas. Rīgas termiņcietuma administratīvā komisija pirms atbrīvošanas lēma – ir vai nav cerības, ka „pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma viņa uzsāks godīgu dzīvi”.⁴⁸⁶ Ja nolēma, ka nav, lūdza tiesu spriest par attiecīgās personas ievietošanu darba namā uz laiku līdz diviem gadiem.⁴⁸⁷

Jaunais Ārstniecības likums, kas stājās spēkā 1938. gada 1. janvārī,⁴⁸⁸ atstāja spēkā 1921. gada Pagaidu noteikumus par venerisko slimību apkarošanu, jo tie pēc būtības bija noteikumi par prostitūcijas apkarošanu.⁴⁸⁹ Turklāt paredzēja, ka pašvaldības izstrādās attiecīgus noteikumus piemērošanai savā teritorijā. Rīgas pilsētas Veselības valde to izdarīja 1939. gada vasarā, plānojot bezdarbnieces-bezpajumtnieces uzturēt līdz viņas

⁴⁷⁹ Iekšlietu ministrijas svarīgākie uzdevumi (iekšlietu ministra V. Gulbja runa par budžetu) // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 16. apr.

⁴⁸⁰ Policija sekmīgi turpina uzdzīves perēkļu likvidēšanu // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 30. apr.; Blaumaņa ielā likvidēts netiklības perēklis // Turpat. – 6. jūn.; Ģertrūdes ielā Rīgā likvidēts netiklības perēklis // Turpat. – 14. jūn.; Iekšrīgā likvidēts netiklības perēklis // Turpat. – 28. jūn.; Policija Rīgā likvidējusi uzdzīves perēkli // Turpat. – 8. aug.; Atklāts netiklības perēklis Aizsargu ielā // Turpat. – 24. okt.; Kas noticis Aizsargu ielā 43? // Turpat. – 26. okt.

⁴⁸¹ Nelabojamos narkotikuus ievietos darba namos // Rīts. – 1935. – 9. jūn.

⁴⁸² Atrasts viens pašvaldības ierēdnis un divas sievietes. (Slepens uzdzīves perēklis ar vekselu operācijām // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 28. aug.)

⁴⁸³ Uzdzīves perēklis Liepājas „Portartūrā” // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 28. nov.

⁴⁸⁴ Sievieti sodīja ar 250 līdz 350 latiem naudas soda vai vienu līdz diviem mēnešiem arestā, kamēr vīrieti – ar 35 latiem naudas soda vai septiņām dienām arestā. (Rīgā likvidēts uzdzīves perēklis // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 13. nov.)

⁴⁸⁵ Notiesāts netiklības perēkļa turētājs Iekšrīgā // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 29. marts; Rīgā likvidēts slepens uzdzīves klubs // Turpat. – 1939. – 16. dec.

⁴⁸⁶ LVVA, 1554. f., 2. apr., 161. l., 1. op. lp.

⁴⁸⁷ LVVA, 1554. f., 2. apr., 160. l., 14., 14. op., 18., 19. lp.

⁴⁸⁸ Ārstniecības likums // LMKNK, 1937. – 1441. – 1456. lpp.

⁴⁸⁹ Emersons K. Veselības departamenta administratīvi – sanitārās nodaļas darbība // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1938. – N. 10. – 834. lpp.

atradīs darbu, savukārt nelabojamās prostitūtas ievietot darba namā uz ilgāku laiku.⁴⁹⁰ 1940. gadā tika izveidota Rīgas pilsētas Tikumības aizsardzības komisija,⁴⁹¹ kas jūnija sākumā nolēma galvaspilsētā pilnīgi likvidēt prostitūciju, novietojot prostitūtas viņām piemērotos darbos, kur tās neapdraudētu citus cilvēkus.⁴⁹² Komisija ieteica pilsētas valdei piemērot viņām saimnieciskā dienesta likumu, lai nosūtītu rakt kūdrū.⁴⁹³ Tika plānots pieņemt darbā uzraudzes, kas rūpētos par jauno sievieti „izņemšanu no viņām nepiemērotām un tikumībai kaitīgām darba vietām”.⁴⁹⁴

Ārstniecības likums atrisināja problēmas, ko radīja līdzšinējais brīvprātības princips venerisku slimību ārstēšanā, jo paredzēja arī piespiedu ārstēšanu.⁴⁹⁵ Ārstiem piešķīra tiesības pieprasīt personām iesniegt apliecību par veselības stāvokli. Tika solīts, ka cilvēkus, kuri ārstējas, likums pasargāšot no tā, kas viņus „visvairāk nospiež: no kauna un bailēm, ka viņu noslēpums tiks izpausts”.⁴⁹⁶ Tika uzsvērts, ka likumā „nav saskatāma vēlēšanās tos kaunināt vai izteikt tiem pārmētumus”.⁴⁹⁷ Likums noteica, ka pacienta izmeklējumi jāreģistrē, izmantojot simbolisku apzīmējumu nevis uzvārdu. Savukārt piespiedu kārtā ārstējamo slimnieku vārdi „būs zināmi un tos neslēps”.⁴⁹⁸ Likums tomēr nenovērsa ļaunprātīgas apmelošanas iespēju, kas nozīmēja, ka apmelotajai personai bija jāpakļaujas medicīniskajai izmeklēšanai, ko daudzi uzskatīja par pazemojošu. Amatpersonas gan norādīja, ka apmelotais var prasīt gandarījumu tiesā.⁴⁹⁹ Likums panāca arī to, ko Rīgas prefektam, neraugoties uz neatlaidību, neizdevās panākt ne 20. gados, ne 30. gadu sākumā,⁵⁰⁰ - noteica, ka restorānu, viesnīcu un citu līdzīgu uzņēmumu personāls

⁴⁹⁰ Dibinās tikumības aizsardzības komisiju // Rīts. – 1939. – 19. apr.; Rīgā sāks darboties tikumības aizsardzības komisija // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 28. jūn.; Izstrādāti noteikumi pastiprinātai netiklības apkarošanai // Rīts. – 1939. – 28. jūn.

⁴⁹¹ Apstiprināta 1940. gada 30. janvārī. (Iecelta tikumības aizsardzības komisija // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 31. janv.)

⁴⁹² Rīgā būs uzraudzes sievietes // Rīts. – 1940. – 12. jūn.

⁴⁹³ Stingri apkaros netiklību // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 11. jūn.

⁴⁹⁴ Rīgā darbosies sievietes – uzraudzes // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 12. jūn.

⁴⁹⁵ Ārstniecības likums // LMKNK, 1937. – 1453., 1454. lpp.; Noteikumi par venerisko slimību apkarošanu // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1938. – N. 2. – 167. – 169. lpp.

⁴⁹⁶ Cīņā ar veselības lielākiem kaitēkļiem // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 8. marts.

⁴⁹⁷ Cīņā ar veselības lielākiem kaitēkļiem // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 8. marts.

⁴⁹⁸ Stingri soļi pret venerisko slimību izplatītājiem // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 2. marts.

⁴⁹⁹ Skuja J. Venerisko slimību apkarošana pēc mūsu Ārstniecības likuma // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1938. – N. 2. – 122. lpp.

⁵⁰⁰ LVVA, 1368. f., 2. apr., 83. l., 65. lp.; LVVA, 1376. f., 2. apr., 5370. l., 25. lp.; LVVA, 1376. f., 2. apr., 16. l., 77. lp.; LVVA, 3725. f., 1. apr., 2267. l., 66., 69., 70. lp. Prefektam tika iebilsts, ka sanitārā kontrole būtu sekmīga tikai, ja notiktu katru dienu, turklāt “godīgās sievietes” varētu šādu izmeklēšanu “sajust kā

pirms stāšanās darbā jāpārbauda ārstam.⁵⁰¹ (Šo personālu tradicionāli uzskatīja par slepenās prostitūcijas piekopējām – bārdāmas nodarbošanos uztverot kā starpposmu starp godīgu sievieti un prostitūtu.⁵⁰²) Līdz 1940. gadam kārtība nemainījās.

2. 6. Pašnāvības

Kaut gan formāli pēc paša brīvas gribas izdarīta pašnāvība bija katra cilvēka personiskā darīšana, sabiedriskā doma pašnāvību nosodīja. Jau formulējums „pašslepkavība” ietvēra sevī nosodījumu atbilstoši kristīgajam pasaules uzskatam, ka lielākais noziegums ir noziegums pret dzīvību,⁵⁰³ arī paša dzīvību, jo „cilvēks nepieder sev, bet visai cilvēcei, un tāpēc pašnāvība ir pretlikumīgs akts un stāv vienmēr pretrunā ar Dievu”.⁵⁰⁴ Tomēr arī attieksmi pret pašnāvību 20. – 30. gados ietekmēja masu kultūrā notiekošie procesi, kuru rezultātā pašnāvība tika uztverta arī kā „brīvā nāve”.⁵⁰⁵

Likums paredzēja sodīt personu, kura piegādājusi līdzekli pašnāvībai,⁵⁰⁶ kā arī personu, kura pierunājusi uz pašnāvību cilvēku, kurš nav sasniedzis 21 gada vecumu.⁵⁰⁷ No 1933. gada vairs nenoteica īpašu vecuma grupu, turklāt par pašnāvības vai tās mēģinājuma veicināšanu samazināja sodu no astoņiem gadiem spaidu darbos ar konkrēti nenorādītu laiku pārmācības namā.⁵⁰⁸ Pašnāvību gadījumos policija veica iepriekšējo izmeklēšanu,

morāliski pazemojošu aktu” un meklētu nodarbošanos citur, savukārt bārdāmas naktsslokālos strādātu neoficiāli. (Kalniņš K. Prostitūcija un veneriskās slimības Rīgā // Sociāldemokrāts. – 1925. – 8. nov.; Par Rīgas bārdāmām // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 23. jūl.)

⁵⁰¹ Ārstniecības likums // LMKNK, 1937. – 1453. lpp. Amatpersonas uzsvēra, ka likuma Sanitāro noteikumu nodaļa par privātpersonu pienākumiem lipīgu slimību apkarošanā izstrādā pēc modernāko ārvalstu likumdošanas paraugiem. (Apsīts H., tautas labkl. m. v. i. Paskaidrojumi pie ārstniecības likuma projekta // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1938. – N. 1. – 71. – 72. lpp.)

⁵⁰² Prostitūcijas apkarošanas jautājums // Kurzemes Vārds. – 1923. – 3. nov.

⁵⁰³ Pašnāvības – nepareizu dzīves uzskatu sekas // Zemgales Balss. – 1929. – 3. okt.

⁵⁰⁴ Pašnāvību sērga // Zemgales Balss. – 1935. – 21. okt.

⁵⁰⁵ Turpat.

⁵⁰⁶ Sodīja ar ieslodzījumu pārmācības namā uz laiku ne ilgāku par trim gadiem vai ar ieslodzījumu cietoksnī uz tādu pašu laiku. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – 116. lpp. [462. pants.]

⁵⁰⁷ Vai arī pierunājis personu, kura apzināti nav spējīga saprast sava nodarījuma raksturu un nozīmi vai atbildēt par savu rīcību, sodāms ar spaidu darbiem ne ilgāk kā uz astoņiem gadiem. Tādu pašu sodu paredzēja arī par palīdzēšanu minētajām personām izdarīt pašnāvību, sniedzot padomu vai piegādājot tam nepieciešamu līdzekli vai novēršot šķērslī. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – 116. lpp. [463. pants.]

⁵⁰⁸ Sodu likums ar komentāriem... – 218. lpp. [436. pants.]

lai noskaidrotu iespējamu pierunāšanas vai slepkavības faktu (parasti lietas izbeidza noziedzīga nodarījuma pazīmju trūkuma dēļ⁵⁰⁹).

Kā izvēles brīvību to izmantoja divi jaunieši Lubānā, kuri 1929. gadā izdarīja pašnāvību Latvijā reti pieredzētā veidā.⁵¹⁰ Viņi uzcēla karātavas labi redzamā vietā pie tirgus laukuma un lielceļa un pakārās vienā cilpā. Atstātajās vēstulēs pašnāvnieki sūrojās par grūtiem dzīves apstākļiem, kas liedz sākt patstāvīgu kopdzīvi, apgalvoja, ka gudrie mirst, kad grib, un tikai muļķi gaida nāvi, un lūdza abus apbedīt vienā zārkā.

Par riska grupu kāds virsnieks 1927. gadā nosauca kara laikā augušo jaunatni, apgalvojot, ka pašnāvības armijā beigsies, kad tā pabeigs obligāto militāro dienestu, un „mēs dabūsim armijā atkal „miera laika precis””.⁵¹¹ Kara ministrs pat izveidoja komisiju, lai noskaidrotu Latvijas armijā 1926. un 1927. gadā notikušo pašnāvību cēloņus.⁵¹² Tā secināja, ka lielākā daļa pašnāvnieku ir dzimuši no 1904. līdz 1906. gadam, tātad no deviņu līdz 16 gadu vecumam pārdzīvoja kara, revolūcijas, bēgļu gaitu grūtības, turklāt viņu raksturu vājumu veicinājusi slikta audzināšana, apkārtnes samaitājošais iespaids, reliģisku un ētisku pamudinājumu trūkums. Komisija secināja, ka „pašnāvības ir plaša parādība visā mūsu laikmetā un sabiedrībā, tāpēc arī armija no šīs sērgas nevar būt pilnīgi brīva”.⁵¹³

Šo riska grupu 1928. gadā dēvēja arī par „šaubīgo paaudzi” („nervozo jaunatni”) un iekļāva tajā iedzīvotājus, kuri „ieņemti, dzimuši, auguši kara, revolūcijas un pilsoņu kara nenormālos apstākļos” un ir ārkārtīgi jūtīgi pret sociālām un politiskām netaisnībām, kuras veselīgos apstākļos dzimušos un uzaugušos pat nesatrauc.⁵¹⁴ Turpretim nervozās jaunatnes smadzenēs jau mātes miesās esot iegrāmatoti juku laiku satricinājumi, tāpēc viņi paši esot kā sprāgstošu vielu pilni. Pirmajā dzīves neveiksmē šādai vielai sprāgstot, jaunā dzīvība tiek aiznesta nāvē. Kārlis Dišlers šī tipa pašnāvniekus 1929. gadā dēvēja par vājo paaudzi, jo nelaimīga mīla, ģimenes nesaskaņas, trūkums un slimības par pietiekamu cēloni pašnāvībai varot uzskatīt tikai cilvēki „ar vāju raksturu un slimīgi

⁵⁰⁹ Sk.: LVVA, 1537. f., 6. apr., 596. l., 16. lp.; Turpat, 5. apr., 410. l., 26., 77. lp.; Turpat, 3. apr., 302. l., 14. lp.; Turpat, 39. l., 1. lp.; Turpat, 1. apr., 125. l., 33. lp.

⁵¹⁰ Arī mīlas sērgas ķertie „modernizējas” // Zemgales Balss. – 1929. – 7. nov.

⁵¹¹ Virsnieks. Par pašnāvībām armijā // Latvijas Kareivis. – 1927. – 30. jūn.

⁵¹² Kādu iemeslu dēļ armijā notikušas pašnāvības // Pēdējā Brīdī. – 1928. – 3. febr.

⁵¹³ Turpat.

⁵¹⁴ Zinātnieki par pašnāvībām Latvijā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 16. febr. [1928. gada 15. februārī studentu atturībnieku biedrība Melngalvju namā sarīkotajā disputā par pašnāvību.]

iespaidīgu psihi”.⁵¹⁵ Arī viņš prognozēja, ka šis bēdīgais kara mantojums vēl dažus gadus liks sevi manīt „mūsu sabiedriskajā, valsts un visas tautas dzīvē”.⁵¹⁶

Tomēr bija vēl otra riska grupa, tā dēvētā zudusī paaudze. Avīze „Latvijas Sargs” 1924. gada beigās rakstīja: „Pašnāvnieku vīrieši lielā daļā ir bijušie kara vīri, kuri kara gados ir atraduši no grūtā darba, sabojājuši nervus, vaj arī, neatrazdami darbu un nevēlēdamies pazemot izaugušo kareivisko lepnumu žīda spekulanta, darba devēja priekšā, tie mierīgi nopūš savu dzīvības sveci.”⁵¹⁷ Edvīns Mednis 1927. gadā skaidroja, ka kara laikā karavīri („tēvijas romantiskākie pilsoņi”) neatlaidīgi vēlējās izkarot dzimtenei gaišas brīvības dienas.⁵¹⁸ Kad tas bija sasniegts, daži vairs nākotnē nesaskatīja aizraujošu ideālu. Rietumeiropā pēc kara morāle atbrīvojās no sociālā diktāta un kļuva par individuālās sirdsapziņas lietu.⁵¹⁹ Karš diskreditēja tradicionālās vērtības, bet neradīja jaunas, ko populārais publicists Ernests Blanks izteica atziņā - nav ticības nākotnei.⁵²⁰

Debatētāji 1928. gadā konstatēja, ka teātros, kinematogrāfos, pat skolu izrīkojumos juteklība tiekot pārķairināta, tāpēc materiālisms nomāc ideālismu.⁵²¹ Pirms kara cilvēki centušies dzīvot saskaņā ar kristīgās ticības normām, bet „ar ticības mācību samazināšanu skolās mūsu dzīves pamatam izrakts kaps”.⁵²² Jaunatne vairs nemākot kārtīgi nodziedāt dažu no pazīstamākajiem korāļiem, kamēr jaunākos dejas šlāgerus zina, kā piecus pirkstus.⁵²³ Katoliskā prese 1932. gadā apgalvoja, ka noteikta loma pašnāvību skaita pieaugumā „broļu baltīšu sabidribā” esot luterānisma maldu mācībai.⁵²⁴

Tomēr daļā iedzīvotāju rīcību joprojām noteica reliģijas autoritāte. Pēc kādas skolnieces pašnāvības 1927. gadā Elejas skolā gribēja savākt naudu, lai uzliktu uz kapa vainagu, tomēr daudzi pret to iebilda un nodoms netika īstenots, jo „vainagus parasti noliek cildinot aizgājēju nopelnus”, tāpēc tiktu atzīts, ka pašnāvība ir cildināms nopelns.⁵²⁵

⁵¹⁵ Dišlers K. Vājā paaudze (Pašnāvību sērga) // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 2. marts.

⁵¹⁶ Turpat.

⁵¹⁷ Biedriņš N. Pašnāvības un to celoņi. (Beigas.) // Latvijas Sargs. – 1924. – 14. dec.

⁵¹⁸ Mednis Edv. Kas tuvina dzīvei? // Latvijas Kareivis. – 1927. – 30. jūn.

⁵¹⁹ Eksteins M. Rites of Spring. The Great War and the Birth of the Modern Age. – London: Papermac, 2000. – p. 225.

⁵²⁰ Blanks E. Pašnāvību sērga // Zemgales Balss. – 1927. – 30. apr.; Kurzemes Vārds. – 1927. – 26. apr.

⁵²¹ Zinātnieki par pašnāvībām Latvijā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 16. febr.

⁵²² Kad dzīve irst... // Zemgales Balss. – 1930. – 13. febr.; Sk. arī: Kundziņš J., māc. Pašnāvību sērga. II. // Zemgales Balss. – 1932. – 15. apr.

⁵²³ Kundziņš J., māc. Pašnāvību sērga. I. // Zemgales Balss. – 1932. – 14. apr.

⁵²⁴ Kad soc meklet pašnovības caluņus... // Latgolas Vārds. – 1932. – 14. spet.

⁵²⁵ Grib godinat pašnāvnieci // Zemgales Balss. – 1927. – 12. marts.

(Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas attiecīgie noteikumi aizliedza garīdzniekiem apbedīt pašnāvniekus, ja apbedīšana tiek sarīkota „ar sevišķu svinību”, kā arī noteica, ka „pašnāvnieku apbedīšanai jānotiek nopietnā vienkāršībā”.⁵²⁶) Savukārt Latgalē pašnāvnieku vienkārši nepieņēma kapos. Kalupes draudzē 1927. gadā nošāvās kāds draudzes loceklis tāpēc, ka vecāki neļāva precēties.⁵²⁷ Pašnāvnieku apglabāt Kalupes katoļu draudzes kapos neļāva vietējie iedzīvotāji. Tuvinieki devās slepus apbedīt netaisni Nīcgales katoļu draudzes kapos, tomēr tika padzīti. Trešajā vietā viņu izdevās apglabāt, tikai ar revolveri piedraudot vietējiem iedzīvotājiem.

Pašnāvnieka rīcību dažkārt uztvēra kā tādu, kas atstāj kauna traipu arī uz viņa ģimeni. Liepājā pašnāvnieces Marijas Dārzs māte Jete Dārzs 1933. gadā lūdza vietējai Cilvēku tiesību aizsardzības līgai noskaidrot, kas vainojams viņas meitas traģiskajā nāvē, jo kriminālpolicijas atzinums par pašnāvību „smagi aizskarot viņas ģimenes godīgo vārdu”.⁵²⁸ Veselības departamenta atzinumu, ka tomēr notikusi slepkavība, ģimene uztvēra kā kauna traipa („kas to sabiedrības acīs dziļi apvainojis”) noņemšanu.⁵²⁹

Jau 1924. gada beigās par pašnāvības cēloņiem tika nosaukti alkohols, izvirtība, trūkums un bezdarbs, bet par ierosinātajiem – modernā dzīve, sabiedriskās ētikas vispārēja demoralizācija, reliģijas trūkums, nepiemērotas skolas, politiskais haoss un „beidzot prese ar saviem pornogrāfiska satura sensāciju atreferējumu plūdiem”.⁵³⁰ (Pašnāvība tika skaidrota arī kā „sveštautiešu ievazātais izvirtušās dzīves tvans”.⁵³¹) Teologs Voldemārs Maldonis 1926. gadā konstatēja, ka pašnāvību skaita pieaugums vai samazināšanās ir „mūsu sabiedriskās dzīves spogulis”.⁵³² Mācītājs Jānis Kundziņš 1932. gadā ieteica cēloņus meklēt nevis Pirmā pasaules kara sekās, bet pārveidotās pasaules jaunajā iekārtā.⁵³³ Savukārt dzīvē bija pieaugusi baudas nozīme. „Nevienam nav vairs augstākā, ideālāka prieka, ir tikai dzīvniecisku instinktu dziņas,” rakstīja brošūras „Cīņa pret

⁵²⁶ Svarīgākie obligatoriskie noteikumi mācītājiem un citām baznīcas amata personam, draudžu padomem un valdem un draudzes locekļiem // Baznīcas kalendārs 1932. g. – Rīga: Ev. – lut. Baznīcas virsvaldes izdevums, 1931. – 91. lpp.; Aizliegts mācītājam pašnāvības gadījumos // Zemgales Balss. – 1932. – 30. janv.

⁵²⁷ Uzuls. Pašnovnika napijam kopūs // Latgolas Vārds. – 1927. – 28. sept.

⁵²⁸ LVVA, 3724. f., 1. apr., 2846. l., 29. lp.

⁵²⁹ Turpat.

⁵³⁰ Biedriņš R. Pašnavības un to cēloņi. (Beigas.) // Latvijas Sargs. – 1924. – 14. dec.

⁵³¹ Biedriņš R. Pašnavības un to cēloņi. (Beigas.) // Latvijas Sargs. – 1924. – 14. dec.

⁵³² Budulis H. Par pašnāvībām Latvijā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 27. marts.

⁵³³ Kundziņš J., māc. Pašnāvību sērga. II. // Zemgales Balss. – 1932. – 15. apr.

pašnāvību” autors Jānis Kalniņš 1929. gadā.⁵³⁴ Viņaprāt, „jaunatnes pašnāvību epidēmiju” veicina modernā literatūra, „pilna pesimisma, skepticisma, vai arī vieglas baudu dzīves pārķairinātas izsmalcinātības”, nemaz nerunājot par teātri un kinematogrāfu.⁵³⁵

Pašnāvības problēmu centrālo avīžu ievadrakstos sāka apspriest 1924. gada vasarā,⁵³⁶ bet ārpus Rīgas - 1926. gadā.⁵³⁷ „Latgolas Vārds” 1928. gadā konstatēja, ka pašnāvību sērga sāk ieviesties Latgalē un apgalvoja, ka tā esot baltiešu ietekme („vai te nabyus broļu priekšzeime?”).⁵³⁸ Iemesls plašākām pārdomām par pašnāvību iemesliem 1924. gada vasarā bija atziņa, ka „ar katru pašnāvību iet bojā vērtības, kas citos apstākļos varētu būt sabiedrībai par svētību”, tāpēc jāmeģina novērst apstākļi, kas cilvēkiem liek doties nāvē, jo nav pamata uzskatīt, ka visi pašnāvnieki ir ar vieglu raksturu vai nenormāli cilvēki.⁵³⁹ (Citi skaidrojumi - „nelaimīgi ļaudis, kuri ir apmaldījušies dzīves sarežģījumos un krituši izmisumā”⁵⁴⁰ vai slimi cilvēki, kuru „organisms nav bijis tik stiprs, lai cīnītos pret briesmīgo slimību – dzīves apnikumu”, un kurus tāpēc nevar nosodīt.⁵⁴¹)

1923. gadā dzimtsarakstu nodaļās bija reģistrēti 264 pašnāvības, no kurām 116 - pilsētās (43,9%) un 148 – laukos (56,1%). Visvairāk Vidzemē (75), kam sekoja Rīga (75), Zemgale (50), Kurzeme (31) un vismazāk – Latgalē (12). Tomēr Latgales dati nebija uzticami, jo tur katoļi protestēja pret dzimtsarakstu nodaļām un vēl joprojām reģistrēja civilaktu stāvokļus baznīcā.⁵⁴² Pašnāvnieku vidū 1923. gadā bija tikai daži bezdarbnieki, kas ļāva konstatēt, ka pašnāvības cēloņi ir meklējami ne tikai trūkumā. Populārākais nāves veids bija pakāršanās (vīriešiem dominēja nošaušanās). Sievietes arī indējās, „lietojot galvenā kārtā pieejamo ziepjakmeņa atšķaidījumu”.⁵⁴³

Varas iestādes situāciju cerēja uzlabot, ierobežojot iedzīvotāju piekļuvi ziepju zālēm. Tās tika iekļautas nāvīgo vielu sarakstā, kas nozīmēja, ka veikaliem un personām, kurām

⁵³⁴ Kalniņš J. Cīņa pret pašnāvību. Populārs aPCRējums / red. R. Kroders. – Rīga: autora izd., 1929. – 21. lpp.

⁵³⁵ Kalniņš J. Cīņa pret pašnāvību... – 39. lpp.

⁵³⁶ Kūlis P. Kā vaina? // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 31. jūl.

⁵³⁷ Cīņa ar pašnāvībām // Zemgales Balss. – 1926. – 20. janv.

⁵³⁸ Pašnāvības sarga // Latgolas Vārds. – 1928. – 25. apr.; Pašslap kavību drudzis Baltijā // Latgolas Vārds. – 1929. – 10. apr.

⁵³⁹ Kūlis P. Kā vaina? // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 31. jūl.

⁵⁴⁰ Virsnieks. Par pašnāvībām armijā // Latvijas Kareivis. – 1927. – 30. jūn.

⁵⁴¹ Blanks E. Pašnāvību sērga // Zemgales Balss. – 1927. – 30. apr.

⁵⁴² Kūlis P. Ko devušas dzimtsarakstu nodaļas // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 4. jūl.

⁵⁴³ Kūlis P. Kā vaina? // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 31. jūl.

nebija farmācijas valdes atļaujas tirgoties ar nāvīgām vielām, no 1925. gada 18. novembra aizliedza pārdot ziepju zāles.⁵⁴⁴ 19. oktobrī termiņu pagarināja līdz 1926. gada 1. februārim.⁵⁴⁵ Pēc tam veikali, kuriem bija Veselības departamenta atļauja, ziepju zāles drīkstēja pārdot tikai personām, kuras uzrādīja policijas vai pašvaldību apliecību par vielu nepieciešamību tehniskām vajadzībām, piemēram, ziepju vārīšanai, izņemot veļas mazgāšanu. „Ar šo rīkojumu grib padarīt ziepju zāles nepieietamas pašnāvniekiem, bet protams ar to neko nepadara, jo apgrozībā ir daudz citu vielu, kas tikpat viegli izlietojamas, lai nozāļotos,” konstatēja prese.⁵⁴⁶ Jaungulbenes pagasta iedzīvotāji bija tik sašutuši par šo rīkojumu, kas tikai palīdzēsot ziepju fabrikantiem iedzīvoties uz zemnieku rēķina (jo zemnieki daudzviet ziepes savām vajadzībām izgatavoja paši), ka pagasta padome nolēma lūgt valdību nekavējoties to atcelt.⁵⁴⁷

Lai novērstu pašnāvības cēloņus, kāds R. Biedriņš 1924. gada beigās ieteica valdībai: 1) izdot likumu par alkohola aizliegumu; 2) ieviest stingrāku preses cenzūru, „noliedzot katru sensāciju iespēšanu ar pornogrāfisku nokrāsu”; 3) apkarot greznību un svešautiešu modernizāciju; 4) skolu programmās likt uzsvāru uz darba iemācīšanu; 5) stiprināt reliģiju; 6) nodrošināt valstī normālu saimniecisko un politisko dzīvi; 7) slēgt izpriecu namus un sodīt to apmeklētājus.⁵⁴⁸

Laikabiedri 1927. gadā ieteica aizliegt pašnāvnieku bērēs izpildīt militārās ceremonijas.⁵⁴⁹ Presei norādīja atturēties no aprakstiem par pašnāvībām,⁵⁵⁰ jo tie mudinot pašnāvniekus uztvert kā traģiskus cietējus, turklāt apraksti kairinot nenosvērtu indivīdu („modes pašnāvnieki”⁵⁵¹) fantāziju.⁵⁵² Uzsvēra, ka vecākajai paaudzei jāradā laba priekšzīme dzīvē,⁵⁵³ turklāt jāveic bērnu seksuālā audzināšana. Tas nozīmēja izskaidrot,

⁵⁴⁴ Rīkojums // Valdības Vēstnesis. – 1925. – 18. sept.; Aizliegums tirgoties ar ziepju zālēm // Zemgales Balss. – 1925. – 1. okt.

⁵⁴⁵ Rīkojums // Valdības Vēstnesis. – 1925. – 21. okt.

⁵⁴⁶ Protests pret ziepju zāļu pārdošanas ierobežošanu // Zemgales Balss. – 1925. – 12. nov.

⁵⁴⁷ Turpat.

⁵⁴⁸ Biedriņš N. Pašnāvības un to cēloņi. (Beigas.) // Latvijas Sargs. – 1924. – 14. dec.

⁵⁴⁹ Virsnieks. Par pašnāvībām armijā // Latvijas Kareivis. – 1927. – 30. jūn.

⁵⁵⁰ LVVA, 1632. f., 2. apr., 1626. l., 4. lp. [Rīgas pilsētas skolu pārstāvju 1926. gada 5. marta sapulces protokols.]

⁵⁵¹ Pašnāvnieku skaits Latvijā vairojas bīstamos apmēros // Pēdējā Brīdī. – 1928. – 15. febr.

⁵⁵² Pašnāvības – nepareizu dzīves uzskatu sekas // Zemgales Balss. – 1929. – 3. okt.; Sk. arī: Pašnāvnieku drudzis // Aizkulises. – 1928. – N. 4. – 2. lpp.

⁵⁵³ Dišlers K. Vājā paaudze (Pašnāvību sērga) // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 2. marts.; Sk. arī: Zinātnieki par pašnāvībām Latvijā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 16. febr.

ka cilvēkam jābūt mīlestībā uzticīgam, ka „dzimuma jūtas nav dabas dotas tikai divu izpriecai un izdzīvei, bet gan cilvēces turpināšanai”, un ka „mīla un ģimenes dzīve ir divi nešķirami jēdzieni”.⁵⁵⁴ Tad jaunatne zināšot, ka „vilšanās brīdī nevienam nav tiesība pacelt ieroci pret savu – dzīvei un visai sabiedrībai piederošu dzīvību”.⁵⁵⁵

Par pašnāvību galveno cēloni tika atzīti sarežģījumi mīlestībā (tā sauktās romantiskās pašnāvības),⁵⁵⁶ kā to atzina arī citur Eiropā.⁵⁵⁷ Priekšstatu par sērgu, kas plosās valstī, uzturēja sabiedrībā pazīstamu cilvēku pašnāvības, par kurām rakstīja ne tikai centrālie, bet arī ārpusrīgas laikraksti. 1925. gada nogalē nošāvās Zigfrīda Meirovica otrā dzīvesbiedre Kristīne Meierovica.⁵⁵⁸ „Jaunākās Ziņas” pēc dažām dienām apgalvoja, ka „pašnāvību drudzis liekas būt apņēmis Rīgu, jo nepaiet ne diena, kad nenotiktu viena vaj vairākas pašnāvības”.⁵⁵⁹ Avīze vēstīja, ka pašnāvību skaits galvaspilsētā pieaug ar katru gadu, turklāt ja 1924. gadā tas bijis 119, tad tagad, 1925. gadā, kad gads vēl nav pat beidzies, - esot jau 200. Pēc pāris mēnešiem - 1926. gada februārī - nošāvās rakstnieka Arveda Švābes sieva Līna Marija Švābe, bet aprīlī jūra pie Liepājas krastā izskaloja rakstnieka Pāvila Rozīša sievu Antoniju Rozīti.⁵⁶⁰ Tas mudināja „Jaunākās Ziņas” plašāk apspriest jautājumu, „par kuru grūti runāt, bet jārunā”.⁵⁶¹ Psihiatrs Hermanis Buduls tagad apgalvoja, ka Rīgā 1925. gadā notikušas 148 pašnāvības un tā esot „pašnāvību centrs” valstī.⁵⁶² Tomēr nosauktie pretrunīgie skaitļi par 1925. gadā galvaspilsētā notikušajām pašnāvībām – vienā gadījumā minot 200, bet otrā – vairs tikai 148, liecina par centieniem problēmu padarīt milzīgāku, nekā tā iespējams bija. 1927. gada sākumā nošāvās mākslinieka Ugas Skulmes dzīvesbiedre Elizabete Skulme.⁵⁶³ 1930. gadā noslīcinājās komponista Jāzepa Mediņa sieva Annija Mediņa.⁵⁶⁴ 1931. gada augustā

⁵⁵⁴ Pīriņa B. Romantiskās pašnāvības // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 30. jūl.

⁵⁵⁵ Turpat.

⁵⁵⁶ Kamdēļ cilvēki dodas nāvē? // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 1. okt. [Rakstnieks Kārlis Dziļleja-Tīfentāls diskusijā „Pašnāvība un viņas cēloņi” 1932. gada 30. septembrī Rīgā Tautas namā.]; Ferliņ M. Modernā sievietē un pašnāvības // Kurzemes Vārds. – 1927. – 1., 8., 22. maijs.

⁵⁵⁷ Liepa A. Pašnāvības un dzimumdzīve // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 22. okt.

⁵⁵⁸ Nelaiķa ārlietministra Meirovica kundzes dzīves traģēdija // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 3. dec.; Kristīnes Meirovic kundzes traģēdija // Turpat. – 4. dec.; Kristīnes Meirovic kundzes nāves gadījumā // Turpat. – 5. dec.; Kristīnes Meirovic traģiskā nāve // Aizkulises. 1925. – nr. 19. – 2., 8. lpp.

⁵⁵⁹ Pašnāvību sērga Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 7. dec.

⁵⁶⁰ Rakstnieka P. Rozīša kundzes pašnāvība // Zemgales Balss. – 1926. – 8. apr.

⁵⁶¹ Jautājums, par kuru grūti runāt, bet jārunā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 15. febr.

⁵⁶² Turpat.

⁵⁶³ Pašnāvība mākslinieka ģimenē // Zemgales Balss. – 1927. – 20. febr.

⁵⁶⁴ Komponista Jāzepa Mediņa dzīves traģēdija // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 19. dec.

nošāvās apavu rūpnieka Rūdolfā Eglīša dzīvesbiedre Emīlija Dārta Eglīte.⁵⁶⁵ 1932. gadā „Zemgales Balss” detalizēti aprakstīja neveiksmīgo Kuldīgas domes priekšsēdētāja, notāra Jēkaba Cinceļa mēģinājumu nošauties (šāviens sirds apvidū nebija nāvīgs).⁵⁶⁶ Naktī uz 1932. gada 5. septembri noslīcinājās dzejniece Austrā Skujiņa.⁵⁶⁷ 1934. gada februārī lifta šahtā ielēca pianiste Lilija Kalniņa - Ozoliņa.

Pašnāvnieku un pašnāvību apraksti un „sērgas” retorika uzturēja lasītājos ažiotāžu, kuru balstīja stāsti par vienkāršo laikabiedru tādām pašām aktivitātēm („kas uzmanīgi lasa laikrakstus, tas iegūst iespaidu, ka pēdējā laikā mūsu sabiedrība dzīvo zem pašnāvību iespaida).⁵⁶⁸ Ernests Blanks apgalvoja, ka 1927. gada Lieldienās Latvijā izdarīti 30 pašnāvības mēģinājumi („visu šo labprātīgo nāves kandidātu nelaime ir – mazdūšība, dzīves mērķa un gribas spēka trūkums).⁵⁶⁹ Par amerikānisku pašnāvības mēģinājumu prese nodēvēja 32 gadus vecā rīdzinieka Lāčplēša ordeņa kavaliera Alfrēda Žīgura lēcieni uz galvas Nacionālajā operā no trešā balkona lejup parterā 1929. gada Lieldienu svētkos, sākoties Džonsona operetei „Geiša”.⁵⁷⁰ Tomēr viņa uzvalks vispirms aizķērās aiz kroņluktura pirmā balkona līmenī, pēc tam pašnāvnieks uzkrita kādam laulātajam pārim - vīram nobrāza seju, bet sievai ar kāju tik spēcīgi trāpīja pa galvu, ka viņa samaņu atguva tikai slimnīcā. Sēdvietām trieciens norāva atzveltnes un ielauza sēdekļus. Lēcējam, kurš gribēja nogalināties romantisku iemeslu dēļ, nekas nekaitēja.

Publiskums, ar kādu pašnāvnieki šķirās no dzīves (pašnāvības un to mēģinājumi notika pat naktslokālos⁵⁷¹) cilvēkos radīja iespaidu, ka pašnāvības notiek bieži. Gleznotājs Voldemārs Irbe 1927. gadā izdeva brošūru par šo tēmu.⁵⁷² 1928. gada vasarā Latvju sieviešu apvienība Rīgā nodibināja sekciju „Zaļais krusts” pašnāvnieku glābšanai, lai ar

⁵⁶⁵ Dārtas Eglītes traģiskā nāve // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 31. aug.; Emīlija Eglīte pēdējā gaitā // Turpat. – 4. sept.

⁵⁶⁶ Pašnāvību sērga Kuldīgā // Zemgales Balss. – 1932. – 30. apr.

⁵⁶⁷ Daugavā pagājušajā naktī noslīcinājusies jaunā dzejniece Austrā Skujiņa // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 5. sept.

⁵⁶⁸ Buduls H. Par pašnāvībām Latvijā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 27. marts.

⁵⁶⁹ Blanks E. Pašnāvību sērga // Zemgales Balss. – 1927. – 30. apr.; Kurzemes Vārds. – 1927. – 26. apr.

⁵⁷⁰ Amerikānisks pašnāvības mēģinājums Lieldienu svētkos Nacionālā operā // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 3. apr.

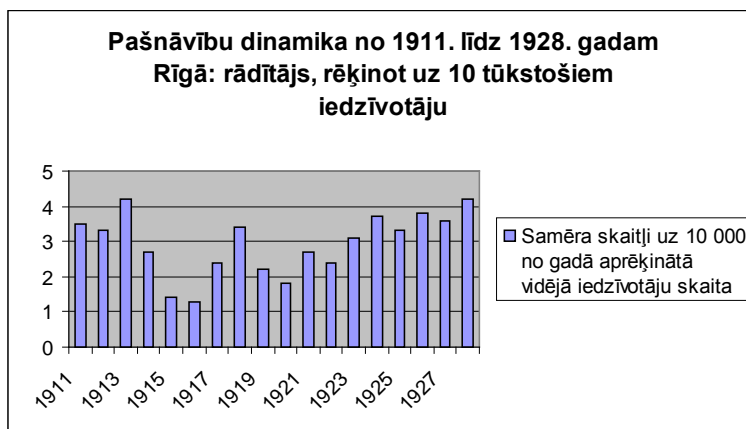
⁵⁷¹ Studenta-kriminālpolicista pašnāvība restorānā Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 24. apr. [Trokadero.]; Romantisks pašnāvības mēģinājums Rīgas naktslokālā // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 18. febr. [„Femina”]; Naktslokālā nošāviens students // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 23. dec. [O. U. K.]

⁵⁷² Irbe V. Pašnāvība // Voldemārs Irbe: atmiņas, atziņas, vērojumi, nostāsti, fakti / Sast. Guntars Pupa. – Rīga: Preses nams, 1995. - 94. lpp.

morālu padomu palīdzētu sievietēm, kuras padara sev galu nelaimīgas mīlestības dēļ.⁵⁷³ „Zaļā Krusta” nodaļu augstā nodibināja Jelgavā un plānoja atvērt Liepājā.⁵⁷⁴ Pašnāvību apraksti piesaistīja lasītāju uzmanību. 1931. gada sākumā reklāma vēstīja par nepieredzētu pašnāvību. Pakāries kaķis zīmējumā reklamēja žurku iznīcināšanas līdzekli „Kaps”. („Vakar žurkumīgu mājās pakāries mājas runcis, atstādams saimniekam vēstuli, kurā noskaidro savas traģēdijas iemeslus: „Kas gan cits man atlika, kad P. Putniņa žurku iznīcināšanas līdzeklis „Kaps”, tiešām iznīcinājis pēdējo žurku un peli?...”)⁵⁷⁵

Sabiedrības satraukumu par pašnāvību skaita pieaugumu izraisīja fakts, ka salīdzinājumā ar pirmskara situāciju Pirmā pasaules kara laikā pašnāvību skaits samazinājies par apmēram 20-25%,⁵⁷⁶ bet pēc karu beigšanās no 1921. gada tas atkal pieauga. Rezultātā prese 1928. gada sākumā apgalvoja, ka „pašnāvnieku skaits Latvijā vairojas bīstamos apmēros”.⁵⁷⁷ Salīdzinot ar 20. gadu sākumu, pašnāvību skaits tiešām bija pieaudzis, tomēr tikai tagad tas sasniedza pirmskara līmeni. Latvijas Universitātes Tiesu medicīnas institūta asistents J. Kocers 1930. gadā pierādīja, ka pašnāvnieku samēra skaitlis (uz 10 000 no gada vidējā iedzīvotāju skaita) Rīgā tikai 1928. gadā sasniedza attiecīgo pirmskara – 1913. gada rādītāju - 4,2 (sk. 23. diagr.).

23. diagramma.⁵⁷⁸

⁵⁷³ Kā “Zaļais krusts” glābs pašnāvniekus? // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 19. jūl.

⁵⁷⁴ “Zaļais Krusts” jau sniedz palīdzību pašnāvniekiem // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 6. aug.; “Zaļā Krusta” svētki Jelgavā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 17. aug.

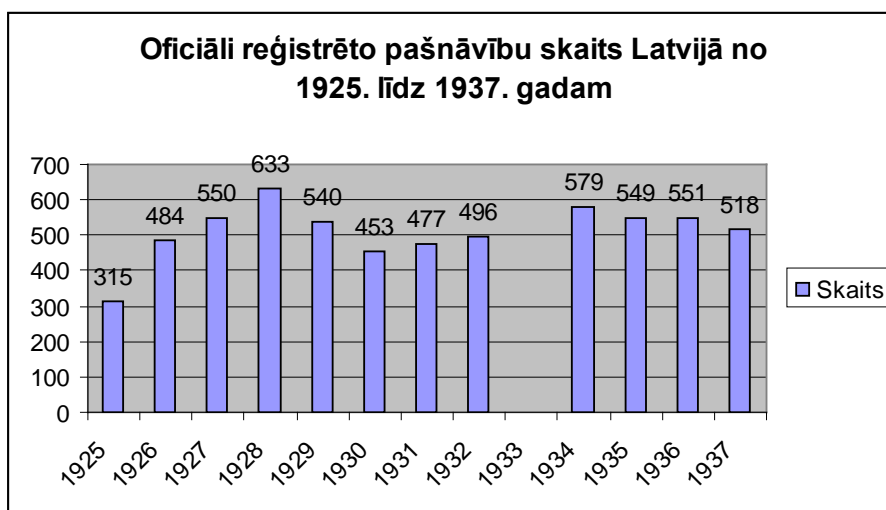
⁵⁷⁵ Jaunākās Ziņas. – 1931. – 15. janv.

⁵⁷⁶ Kocers J. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1930. – N. 7/8. – 165. – 166. lpp.

⁵⁷⁷ Pašnāvnieku skaits Latvijā vairojas bīstamos apmēros // Pēdējā Brīdī. – 1928. – 15. febr.

⁵⁷⁸ Dati no: Kocers J. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1930. – N. 7/8. – 165. lpp.

Viņš arī norādīja, ka pirms kara vairāk nekā divas trešdaļas no valstī reģistrētajām pašnāvībām izdarīja iedzīvotāji pilsētās, bet pēckara gados pieauga lauku iedzīvotāju pašnāvību īpatsvars – tas vairs nebija mazāks par trešdaļu, bet lielāks par trešdaļu. Laikā līdz 1928. gadam ieskaitot, Rīgā izdarīja mazāk pašnāvību nekā pirms kara, tādējādi nebija pamata satraukumam par sērgu.⁵⁷⁹ Atšķirība bija tā, ka tagad publiskajā telpā par tām vairāk zināja.⁵⁸⁰ Sasniedzis augstāko punktu 1928. gadā, pašnāvību skaits samazinājās līdz 1930. gadam, bet pēc tam mēreni pieauga līdz 1934. gadam, bet pēc tam ar svārstībām samazinājās līdz 1937. gadam. Tāpēc, ja kāds 1930. gada sākumā apgalvoja, ka pašnāvību sērga tikai vēršas plašumā,⁵⁸¹ tad viņš meloja (sk. 24. diagr.).
24. diagramma.⁵⁸²

Joprojām pašnāvnieku vidū dominēja vīrieši, tomēr dzimumu proporcija bija mainījusies – 1890. - 1910. gados Vidzemes guberņā vīriešu pašnāvnieku vidū bija 3,7 reizes vairāk nekā sievietes, kamēr 1926. – 1928. gados – vīriešu īpatsvars samazinājās vairāk kā divas reizes (vīriešu pašnāvnieku vidū bija vairs tikai 1,6 reizes vairāk nekā sievietes). Laikā no

⁵⁷⁹ Kocers J. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1930. – N. 7/8. – 166. lpp.

⁵⁸⁰ Dr. M. Hiršfelds par „seksuālo mazākumu” tiesībām // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 27. apr.

⁵⁸¹ Kad dzīve irst... // Zemgales Balss. – 1930. – 13. febr.

⁵⁸² Dati no - 1925.: Maldonis V. Pašnāvība. (Pašnāvības statistika Latvijā) // Sieviete. – 1926. – nr. 2. – 11. lpp.; 1926., 1927., 1928.: Kocers J. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1930. – N. 7/8. – 162. lpp.; 1929.-1932.: Buks J. Kad skaitļi runā // Daugava. – 1933. – nr. 2. – 97. lpp.; 1933.: datus pagaidām nav izdevies iegūt; 1934. - 1936.: Latvija skaitļos 1936. Pirmais gada gājums/ A. Maldups. – Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes izdevums, 1937. - 144. lpp.; 1937.: Latvija skaitļos 1938/ A. Maldups. – Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes izdevums, 1938. - 166. lpp.

1926. līdz 1937. gadam saglabājās apmēram tāda pati attiecība (izņēmums ir 1931. gads, kad vīrieši pašnāvības izdarīja 2,2 reizes vairāk nekā sievietes).⁵⁸³ Asistents J. Kocers norādīja, ka sieviešu īpatsvars pašnāvību skaitā atkarīgs no viņas sociāli tiesiskā stāvokļa – kur sievietes aktīvāk piedalās politiski ekonomiskajā dzīvē, tur vērojams ievērojami augstāks pašnāvību skaits.⁵⁸⁴

Galvenie pašnāvību cēloņi laikā no 1926. līdz 1928. gadam bija – 1) nezināmi (50%), slimības (14%); 2) romantiskie (13%); 3) ģimenes nesaskaņas (12%); 4) sociālie (11%).⁵⁸⁵ Tādējādi zināmo pašnāvības cēloņu vidū izplatītākais tiešām bija sarežģījumi dzimumu attiecībās (25%), ko parasti prese izcēla kā galveno cēloni, neminot, ka lielāko grupu veido nezināmie iemesli. Tomēr preses apgalvojums, ka apmēram 50% pašnāvību izdarīti romantisku apsvērumu dēļ, turklāt vēl 20% gadījumu vainojamas ģimenes nesaskaņas,⁵⁸⁶ tātad kopā 70% pašnāvību izdarīti sarežģītu dzimumu savstarpējo attiecību dēļ, liecina par pārspīlējumu, par to, ka interpretāciju balstīja iztēle. Visticamāk to noteica nekvalitatīvās žurnālistikas uzturētā ilūzija publiskajā telpā, kas piedāvāja tikai aprakstus, bet ne analītisku tēmas izpēti, jo laikraksti pastāvošajā konkurencē centās piesaistīt lasītājus ar sirdi plosošiem stāstiem.

Izplatītākais pašnāvības veids laikā no 1926. līdz 1928. gadam bija pakāršanās (34%), otrajā vietā – noindēšanās (24%), trešajā vietā – nošaušanās (22%), kam sekoja citi nāves veidi - lēciens no augstuma, sevis noduršana, rīkles pārgriešana (11%) un noslīcināšanās (9%).⁵⁸⁷ Vīriešu pašnāvības veidu vidū dominēja pakāršanās, kam sekoja nošaušanās, savukārt sievietēm attiecīgi – noindēšanās un pakāršanās.

Prese 1932. gadā vēstīja, ka pašnāvību skaits Latvijā samazinās – rekords bija 1928. gadā – 633, bet 1931. gadā – 477,⁵⁸⁸ tomēr viens otrs sabiedrībā pazīstams cilvēks statistikas datus vienkārši ignorēja, jo tie neiekļāvās iecerētajā vēstījumā. Mācītājs Jānis Kundziņš mēnesi pēc attiecīgo datu publiskošanas Zemgales iedzīvotājiem vēl joprojām apgalvoja, ka pašnāvību sērga ar katru gadu prasa vairāk un vairāk upurus un ka „mūsu valstī gadā

⁵⁸³ Dati no: turpat.

⁵⁸⁴ Kocers J. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1930. – N. 7/8. – 163. lpp.

⁵⁸⁵ Turpat. – 162. lpp.

⁵⁸⁶ Pašnāvnieku skaits Latvijā vairojas bīstamos apmēros // Pēdējā Brīdī. – 1928. – 15. febr.

⁵⁸⁷ Kocers J. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados // Latvijas Ārstu Žurnāls. – 1930. – N. 7/8. – 162. lpp.

⁵⁸⁸ Pašnāvību skaits Latvijā samazinās // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 3. marts.

notiek tuvu pie tūkstots pašnāvību”, un saistīja to ar faktiem, kuriem attiecināja apzīmējumu „modernais” un „modernisms”.⁵⁸⁹ (Mācītājs Alfrēds Pipirs vēl 1934. gadā apgalvoja, ka pašnāvības esot masu parādība, kolektīva lipīga sērga, „kas apdraud visu mūsu sabiedrisko eksistenci”.⁵⁹⁰) Aspazija 1932. gadā dalījās pārdomās, kāpēc Latvijā notiek tik daudz pašnāvību un greizsirdības drāmu,⁵⁹¹ savukārt „Jaunāko Ziņu” redakcija aicināja lasītājus izteikties teju katrā avīzes numurā no 23. jūlija līdz 24. augustam.⁵⁹² 1933. gada 5. decembrī avīze, „vērodama, ka mūsu tautā vēl nav nostiprinājies uzskats par dzīvības vērtīgumu un svētumu, griežas pie mums visiem, kam rūp tautas organisma veselība, izteikt savas domas par pašnāvības iemesliem, motīviem, bet it sevišķi par iespējamajiem līdzekļiem, ieročiem, kā karot pret šo sērgu, kas mazina tautas vitālos dzīvības spēkus, postīdama daudzu ģimeņu laimi”.⁵⁹³ Šoreiz divu nedēļu laikā iesūtītās lasītāju pārdomas publikācijās apkopoja teologs Voldemārs Maldonis.⁵⁹⁴ Neviena no 1933. gada publikācijām nenorādīja 1932. gada statistiku, tātad cilvēki to uzskatīja par nebūtisku – viņiem galvenais bija stāsti.

Politisku retoriku pašnāvību tēmas interpretācijā izmantoja Arturs Kroders 1934. gada martā. Ziņa, ka janvārī izdarīta 41 pašnāvība, bija iemesls runāt par latviešu pašapziņas krīzi, norādīt, ka latviešiem jātop par nozīmīgu faktoru starp citām nācijām un valstīm, tāpēc pašnāvniekus Kroders nosauca par „latviešu lietas dezertieriem” („ikviena cilvēka dzīvība ir tautas spēka faktors un savas dzīvības patvarīga iznīcināšana ir nevērība, vienaldzība pret tautas likteņiem”).⁵⁹⁵

Autoritārā režīma valdība ideoloģijā pārņēma 20. gados un 30. gadu pirmajā pusē sludināto apgalvojumu, ka pašnāvības problēma pārvarama, atjaunojot reliģijas autoritāti (šajā gadījumā varas un Dieva intereses sakrita, jo abas indivīda personisko brīvību pakļāva augstākai autoritātei). Tad vēstis, ka 1937. gadā samazinājies pašnāvību skaits

⁵⁸⁹ Kundziņš J., māc. Pašnāvību sērga. I-II. // Zemgales Balss. – 1932. – 14., 15. apr.

⁵⁹⁰ Pipirs A. Pašnāvības sērga, viņas cēloņi un apkarošana. Atmodas vārds latviešu tautai. – [b. v.]: Rakstu Avots, 1934. – 26. lpp.

⁵⁹¹ Aspazija. Kāpēc tik daudz pašnāvību un greizsirdības drāmu // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 23. jūl.

⁵⁹² Sk. Jaunākās Ziņas. – 1932. – 27., 28., 29., 30. jūl., 1., 2., 3., 4., 5., 8., 9., 10., 11., 13., 15., 17., 18., 20., 22., 24. aug.

⁵⁹³ Maldonis V. Tautai jābūt veselai // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 5. dec.

⁵⁹⁴ Maldonis V. Pašnāvību problēmas // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 21., 22. dec.

⁵⁹⁵ Kroders A. Toreiz un tagad // Latvijas Kareivis. – 1934. – 3. marts.

valstī, interpretēja ar apgalvojumu, ka stiprinājusies kārtības apziņa sabiedrībā.⁵⁹⁶ Rakstnieks, izdevējs Ansis Gulbis pašnāvības tēmu izmantoja pat apvērsuma cildināšanā („Vēl joprojām pilda laikrakstu slejas daudzu pašnāvību ziņojumi un citas nevēlamas parādības mūsu dzīvē, kas kā baiga pēckara atbalss atskan lauku sētās un pilsētu visu ļaužu šķiru mītnēs. Paldies Dievam, ka lūzums valsts dzīvē 16. maijā izglāba visu latvju tautu no pašnāvības.”).⁵⁹⁷ Līgotņu Jēkabs 1935. gadā kritizēja latviešu rakstniekus par erotisko problēmu aprakstīšanu, jo to sekas esot „laba daļa jaunavu pašnāvību un pašnāvības mēģinājumu”.⁵⁹⁸ Jānis Jaunsudrabiņš 1939. gadā atmaskoja romantisko pašnāvnieku cēluma oreolu, apgalvojot, ka viņi glēvi bēg no dzīves, nevis izpilda „lielo sabiedrisko motīvu” - „katram jāpiepilda ar savu eksistenci vecāku un citu tuvinieku cerības, jo neviens cilvēks nepieder vienīgi sev. Lai cik nevērtīga dzīvība būtu pašam likusies, izbeigdams dzīvi, pašnāvnieks vai romantiskais nāvētājs nodara lielu zaudējumu dzimtai, tautai, tēvijai, kas viņu kopuši, audzinājuši, skolojuši”.⁵⁹⁹ Mācītājs Alfrēds Pipirs jau 1934. gadā drīz pēc apvērsuma brošūrā to formulēja šādi: „Dzīvot ir cīnīties, atstāt cīņas lauku un doties pašnāvībā nav Latvijas pilsoņa cienīgs.”⁶⁰⁰

2. 7. Ubagošana

Sabiedriskā doma 20. gadsimta 20. – 30. gados uzsvēra, ka tieši spekulēšana ar cilvēku līdzjūtību padara ubagus par „sabiedriski netikumīgākiem liekuļotājiem”, jo valsts un pašvaldības iestādes apgādā visus, kuriem palīdzība ir nepieciešama, tāpēc ubagošana ir noziegums, un to dara galvenokārt profesionālie ubagotāji. Turklāt tādējādi ubagi dara negodu „mūsu darbīgajai tautai”.⁶⁰¹ Tāpēc ubagošanas apkarošanas mērķis bija pieradināt „sliņķus un darba spējīgos”⁶⁰² pie „godīgas darba dzīves”,⁶⁰³ fiziska darba.⁶⁰⁴ Lai novērstu ubagošanu, sociālās apgādes darbinieki gan 20., gan 30. gados aicināja cilvēkus

⁵⁹⁶ Stiprinājusies kārtības apziņa sabiedrībā // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 22. marts.

⁵⁹⁷ Gulbis A. Liels pienākums // Rīts. – 1934. – 13. sept.

⁵⁹⁸ Līgotņu Jēkabs. Erotiskā problēma latviešu rakstnieku darbos // Rīts. – 1935. – 29. sept.

⁵⁹⁹ Jaunsudrabiņš J. Rotaļšanās ar dzīvību // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 2. febr.

⁶⁰⁰ Pipirs A. Pašnāvības sērga, viņas cēloņi un apkarošana. Atmodas vārds latviešu tautai. – [b. v.]: Rakstu Avots, 1934. – 30. lpp.

⁶⁰¹ LVVA, 3724. f., 1. apr., 39. l., 359. lp.; Slaisti un profesionālie ubagotāji aprūtinā rīdziniekus // Rīts. – 1937. – 12. maijs.

⁶⁰² Soļi pret ubagiem // Jaunākās Ziņas. – 1919. – 19. sept.

⁶⁰³ Darba namus arī profesionāliem ubagiem un klaidoņiem // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 10. marts.

⁶⁰⁴ Piespiedu patversmes klaidoņiem un ubagiem // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 8. jūn.; Pret ubagošanu un klaidonību // Zemgales Balss. – 1937. – 8. jūn.

ziņot par ubagotājiem, skaidrojot, ka palīdzību saņems, tie, kuriem tā būs nepieciešama, bet pārējie tiks sodīti.⁶⁰⁵ Juridiskās normas paredzēja sodīt personu, kura nodarbinājusi par 17 gadiem jaunāku cilvēku kā ubagu, ar ieslodzījumu cietumā (no 1933. gada augusta par vecuma cenzu noteica 18 gadus).⁶⁰⁶ Savukārt par ubagošanu sodīja ar ieslodzījumu cietumā līdz trijiem mēnešiem.⁶⁰⁷ Tika norādīts sodāmais ubagošanas veids – ja tas darīts slinkuma dēļ, melojot par nelaiemes gadījumu vai slimību un ja ubagošana raksturojama kā rupja vai bezkaunīga.

Pēc Pirmā pasaules kara Rīgā bija apmēram 900 ubagotāju, 30. gadu sākumā – vairs tikai apmēram 300.⁶⁰⁸ Rīgas militārās policijas priekšnieks 1919. gada septembrī uzdeva policijas kārtībniekiem visus ubagus nogādāt iecirkņos un pārbaudīt viņu materiālo situāciju, apmeklējot katra dzīves vietu.⁶⁰⁹ Par darba nespējīgajiem un bezizejas stāvoklī esošajiem tika informēta Rīgas pilsētas sociālās apgādības nodaļa, savukārt slinķi tika saukti pie atbildības. 1921. gada nogalē Darba ministrija aprinķu un pilsētu valdēm uzdeva profesionālos ubagotājus saukt pie kriminālatbildības, gādājot tajā pašā laikā par nespējnieku un trūcīgo bērnu pabalstīšanu no pašvaldības līdzekļiem, lai atturētu viņus no ubagošanas.⁶¹⁰ Aprinķos un pilsētās, kur patversmju nebija, tika uzdots steidzami tās ierīkot, bet līdz tam izsniegt trūcīgajiem pabalstus produktos vai naudā.

Tomēr neraugoties uz to, 1928. gadā un 1935. gadā par ubagošanu ik dienas Rīgā apcietinājumā atradās vidēji 50 līdz 60 personas.⁶¹¹ 1932. gada sākumā prese vēstīja, ka galvaspilsētā pieaudzis ubagotāju skaits.⁶¹² 1934. gadā policijas kārtībnieki aizturēja 192 ubagotājus. 30. gadu otrajā pusē ubagu skaits samazinājās no 184 personām 1935. gadā

⁶⁰⁵ Ubagotāju apkarošana // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 31. marts.; Ubagošanas sērga // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 3. jūn.; Kas ir Rīgas ubagotāji // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 12. janv.; Kas veicina ubagošanu Rīgā // Rīts. – 1934. – 4. okt.; LVVA, 3724. f., 1. apr., 39. l., 359. lp.; Slaisti un profesionālie ubagotāji apgrūtina rīdziniekus // Rīts. – 1937. – 12. maijs.

⁶⁰⁶ 1903. gada 22. marta Sodu likumi...- 81. lpp. [283. pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 165. lpp. [309. pants.]

⁶⁰⁷ 1903. gada 22. marta Sodu likumi...- 79. lpp. [276. pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 161. lpp. [289. pants.]

⁶⁰⁸ LVVA, 3724. f., 1. apr., 39. l., 359. lp.; Slaisti un profesionālie ubagotāji apgrūtina rīdziniekus // Rīts. – 1937. – 12. maijs.

⁶⁰⁹ Soļi pret ubagiem // Jaunākās Ziņas. – 1919. – 19. sept.

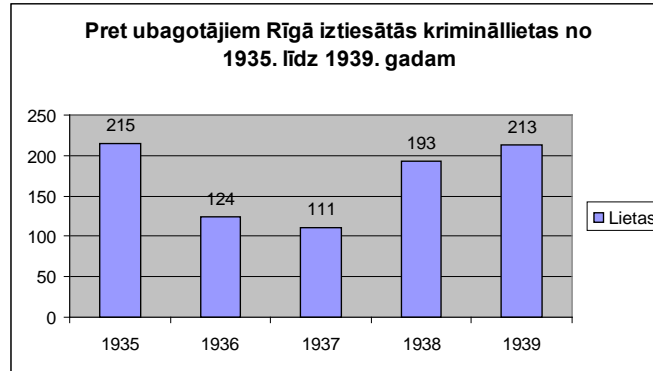
⁶¹⁰ Ubagošanas apkarošanai // Kurzemes Vārds. – 1921. – 23. dec.

⁶¹¹ 60 ubagi // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 11. jūn.; Arodnieciskās ubagošanas apkarošana Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 30. apr.

⁶¹² Stipri pieaudzis ubagotāju skaits // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 7. janv.

līdz 140 ubagiem 1939. gadā,⁶¹³ tomēr iztiesāto krimināllietu skaits 30. gadu beigās pieauga (sk. 36. diagr.).

36. diagramma.⁶¹⁴

Saskaņā ar presē minēto ubags Rīgā 1923. gadā dienā pelnīja līdz 200 rubļus,⁶¹⁵ 1924. gadā - 200 līdz 250 rubļus [4-5 latus] dienā.⁶¹⁶ 1932. gadā - vismaz piecus līdz sešus latus, bet izveicīgākie - pat 15 līdz 20 latus dienā.⁶¹⁷ Vieni lūdza kautrīgi dažus santīmus maizei.⁶¹⁸ Bija cilvēki, kuri „gaudīgi atkārtoja savu lūgumu kā vienmuļi vējiņi”.⁶¹⁹ Dažu sejās un apģērbā bijis redzams galīgs trūkums, savukārt citiem skatiena liekulīgajai pazemībai cauri glūnējusi bezkaunība, bet no dvašas smakojis alkohols. Visjutīgāk laika biedri uztvēra ubagojošos bērnus.⁶²⁰ 1919. gada sākumā, runājot par situāciju Liepājā, prese uzsvēra, ka ubagošana ir „netikums, kas sevišķi uz bērniem atstāj morāliski ruinojošu iespaidu, tādēļ sabiedrībai būtu ar visiem spēkiem jāuzstājas pret bērnu šādu garīgu kropļošanu”.⁶²¹ 1920. gada sākumā bērni bieži ubagoja lielāko pilsētu, īpaši Rīgas ielās. Tāpēc iekšlietu ministrs Arveds Bergs janvārī izdeva rīkojumu pilsētu valdēm gādāt par mazo ubagotāju ievietošanu bērnu patversmēs un ierīkot tādas pilsētās, kur

⁶¹³ Pārskats par galvas pilsētas Rīgas valdes darbību, 1935 – 1939. – Rīga: Galvas pilsētas Rīgas valdes izdevums, 1940. – 25. lpp.

⁶¹⁴ Pārskats par galvas pilsētas Rīgas valdes darbību, 1935 – 1939. – Rīga: Galvas pilsētas Rīgas valdes izdevums, 1940. – 25. lpp.

⁶¹⁵ Ubagošanas sērga // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 3. jūn.

⁶¹⁶ Rīgas ubagu tipi // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 20. dec.

⁶¹⁷ Kas ir Rīgas ubagotāji // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 12. janv.

⁶¹⁸ Johansons A. Visi Rīgas nami skan. Atceres un apceres. – Rīga: Daugava, 2001. – 138. lpp.

⁶¹⁹ Ērmanis P. Ielas Rīgas centrā // Burtnieks. – 1936. – N. 3. - 193. – 194. lpp.

⁶²⁰ 1928. gada februārī Rīgas pilsētas sociālās apgādes kontrolieris Leopolds Heine aizturēja ubagojošu 11 gadus vecu zēnu, kuram ubagot lika audžumāte – ja negāja, tad nedeva ēst. Vidēji dienā viņš saubagoja 15 latus. Šo zēnu kontrolieris vēlreiz aizturēja mājā, bet Rīgas Apgabaltiesa sievieti 1929. gada martā attaisnoja. (LVVA, 1537. f., 7. apr., 421. l., 6. lp.; Turpat, 422. l., 6., 13. lp.)

⁶²¹ Ubagošana // Latvijas Sargs. – 1919. – 3. marts.

patversmju nebija.⁶²² Liepājas skolu valde 1925. gada beigās iedzīvotājus aicināja dot ubagojošajiem bērniem nevis naudu, bet ēdienu un apģērbu vai vislabāk – ziedot skolu padomēm un veselības centriem, kas savukārt sniegs palīdzību tiešām trūcīgu vecākiem bērniem. Situācija attiecīgajā aicinājumā tika raksturota šādi: „Novērots, ka daudzi bērni skolas gados ubago publiskās vietās: tirgus laukumos, pie teātra, biedrībām u. t. t. Bērnu vecāki bieži vien par to nekā nezina un bērni saubagoto naudu izdod nelietderīgi, saldumu un pat dzērienu pirkšanai.”⁶²³

Otrā grupa, kura izraisīja patiesu līdzjūtību, bija invalīdi, īpaši Pirmā pasaules kara un Latvijas Neatkarības kara invalīdi.⁶²⁴ Avīze „Latvijas Sargs” 1919. gada augustā rakstīja, ka Latvijas Kara invalīdu savienībā ir apmēram 600 biedru un detalizēti uzskaitīja viņu sakropļojumus, lai norādītu, ka „mums, kam rokas un kājas nav atņemtas, kam krūtis nav cauršautas, mums ir jāsaprot šis bezgalīgais posts un mokas un jāsamazina viņas”, ka to ignorēt būtu noziedzīga cietsirdība.⁶²⁵ Rakstnieks Pēteris Ērmanis kara invalīdu ubagošanu 1936. gadā vērtēja kā „drausmīgāko pārmēru sabiedrībai”, norādot, ka vēl pirms pāris gadiem dažs invalīds „bez kājām šļūca un airējās ar lielām mokām pa ielu”.⁶²⁶ Līdzjūtīgās attieksmes dēļ daži ubagi simulēja invaliditāti.⁶²⁷

Ubagošanas ierobežošanas sekmes vismaz 20. gadu sākumā bija atkarīgas no pilsētu pašvaldību rīcības sociālās apgādes jautājuma risināšanā. Rīgas prefekts policijas iecirkņu priekšniekiem jau 1922. gada pavasarī pavēlēja novērst ubagošanu ielās un ubagotājus nodot vispārējās apgādības nodaļai.⁶²⁸ Ubagošanas problēmu risināja arī citas pilsētas, tomēr atšķirībā no Rīgas tajās ubagi vairāk bija redzami nedēļas nogalēs un svētku dienās. Viņi ne tikai lūdza uz ielas, bet apstaigāja arī dzīvokļus un veikalus, īpaši ienesīga vieta bija pie baznīcām. Daugavpilī prese 1924. gadā pārmeta pašvaldībai, ka tā nerīkojas, lai ierobežotu ubagošanu, kā rezultātā ubagotāji „turpina vairoties un nodarboties ar iemīļoto „šefti””.⁶²⁹ Daži ubagi Liepājā 1923. gadā veikalos centās

⁶²² Rīkojums pilsētu valdēm // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 29. janv.

⁶²³ Bērni ubagotāji // Kurzemes Vārds. – 1925. – 25. dec.

⁶²⁴ Invalīdam, kas zaudējis 30-40% darbaspēju, nerasniedza ne 13 latu mēnesī. (Johansons A. Visi Rīgas nami skan... – 137. lpp.; Grinofs V. Ko redz Rīgā // Zemgales Balss. – 1934. – 28. febr.)

⁶²⁵ Latvijas Kara invalīdu savienība // Latvijas Sargs. – 1919. – 1. aug.

⁶²⁶ Ērmanis P. Ielas Rīgas centrā // Burtnieks. – 1936. – nr. 3. – 193. – 194. lpp.

⁶²⁷ Johansons A. Visi Rīgas nami skan... – 138. lpp.

⁶²⁸ Ubagošanu ielās // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 15. maijs.

⁶²⁹ Mūsu ubagi // Daugavas Vēstnesis. – 1924. – 29. aug.

izskatīties ļoti nelaimīgi un, lai šo iespaidu paspilgtinātu, klepoja un spļāva uz grīdas.⁶³⁰ Veikalu īpašnieki bijuši gatavi pat maksāt ubagu nodokli, lai tiktu atbrīvoti no šiem apmeklētājiem. Jelgavas pašvaldība 1925. gadā nav varējusi „atsvabināties no ubagošanas sērgas”;⁶³¹ dažs sūtīja ubagot pat deviņgadīgo meitu.⁶³² 1935. gadā kāds iebraucējs norādīja, ka Jelgavā vēl joprojām „pilnos ziedos” sastopama ubagošana, kas citās pilsētās esot izskausta.⁶³³ No rīta viņš saskaitījis sešus ubagotājus Pasta ielas viena kvartāla posmā. Rēzeknē 1928. gada vasarā nabagi sēdēja trotuāra malā putekļos no agra rīta līdz vēlam vakaram un lūdza dāvanas.⁶³⁴ Mazpilsētās arī nespējnieki mēdza sestdienās piepelnīties, ubagojot pa veikaliem un dzīvokļiem.⁶³⁵ Pēc 15. maija apvērsuma 1934. gada vasarā Bauskas pilsētas valde viņiem to aizliedza, norādot, ka viņi tiek pienācīgi apgādāti patversmē.

Ubagu sastāvs mainījās – vasarās Rīgas ubagi devās izbraukumos uz Rīgas Jūrmalu,⁶³⁶ kur viņus nevajāja ubagošanas apkarošanas kontrolieris (šādu amatu Rīgā pilsētas Sociālās apgādības nodaļā izveidoja 1924. gadā).⁶³⁷ Pelnīt Rīgā dažkārt ieradās pat kaimiņvalstu profesionālie ubagi. Gadījās dažs gadījuma ubagotājs, kurš par tādu uz pāris stundām kļuva sīkstulības dēļ. Kāds turīgs laucinieks, 1922. gadā iebraucis Rīgā, nolēma saubagot naudu, lai nofotografētos, jo fotografēšanās Rīgā esot „noziedzīgi dārga”.⁶³⁸ Īstie ubagi no provinces Rīgā parasti iebrauca baznīcas svētku dienās,⁶³⁹ taču arī Rīgas ubagi devās uz provinci - Jaunavas Marijas debesbraukšanas svētkos augustā viņus varēja redzēt Aglonā.⁶⁴⁰ 1925. gada Lieldienās starp Rīgā aizturētajiem ubagiem bijuši daži vairāku desmitu desetīnu zemes īpašnieki.⁶⁴¹ Ubagu lielā skaita dēļ žurnālisti viņu

⁶³⁰ Liepāja un viņas ubagi // Pirmdienas Rīts. – 1923. – 13. aug.

⁶³¹ Ubagošana Jelgavā // Zemgales Balss. – 1925. – 11. jūl.

⁶³² Sūta bērnu ubagot // Zemgales Balss. – 1929. – 1. sept.

⁶³³ Raimonds. Svešnieka vērojumi Jelgavā // Zemgales Balss. – 1935. – 19. okt.

⁶³⁴ Rezekne // Latgolas Vārds. – 1928. – 29. aug.

⁶³⁵ Aizliegta ubagošana un nelegāla tirgošanās // Zemgales Balss. – 1934. – 30. jūn.

⁶³⁶ Jūrmalas ubagu „karalim” jādodas „ārzemju ceļojumā” // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 26. jūl.; Kas veicina ubagošanu Rīgā // Rīts. – 1934. – 4. okt.

⁶³⁷ Slaiستی un profesionālie ubagotāji aprūtinā rīdziniekus // Rīts. – 1937. – 12. maijs.; Kas veicina ubagošanu Rīgā // Rīts. – 1934. – 4. okt.

⁶³⁸ Rīgas ubagi // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 2. jūn.

⁶³⁹ Ubagu kari katoļu kapu svētkos // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 6. nov.; Ubagu diena miertiesā // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 7. nov.

⁶⁴⁰ Akuraters J. Dievlūdžēji un ubagi Aglonā // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 18. aug.

⁶⁴¹ Ubagu plūdi // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 23. apr.

klātbūtni svētkos dēvēja par ubagu parādēm. Preses vārdiem runājot, „ubagu vajāšana Rīgas kapos” atkārtojās tikpat cikliski kā katoļu reliģiskie svētki.

Pretubagošanas kontroliera galvenais uzdevums bija novērst ubagošanu publiskajā telpā. Viņš pazina savus aizbilstamos, savukārt ubagi – viņu, tāpēc laikus bēga. Katoļu sv. Miķeļa kapu svētkos ubagu „parādē” Rīgā 1926. gadā piedalījās apmēram 300 ubagotāji, pielāgojuši izskatu notikuma tematikai - daudzi latviešu (luterāņu) ubagi un krievi vecticībnieki cītīgi skaitīja katoļu lūgšanas krelles un murmināja poliski. Savukārt Rīgas sociālās apgādes kontrolieris Teodors Cimdiņš ataicināja četrus kārtībniekus viņu apcietināšanai. „Ubagi, redzēdami, ka labi nav, sāka bēgt. Dažs pameta kružus un „aizlaidās” tik ātri, ka panākt nebija iespējams. Citi, kuri visu laiku bij stāvējuši salīkuši un salauzti, itkā skaitīdami pātarus un rokas izstiepuši, palika uz reizi taisni kā svecas, attīstīdami bēgšanā lielu veiklību. Ubagu bēgšana uztrauca arī publiku. Daži uzskatīja nabagu apcietināšanu par mirušo traucēšanu un uzstājās pret Cimdiņu un policistiem.”⁶⁴²

Todien apcietināja sešpadsmit ubagus. Ubagu attieksmi pret kontrolieri avīze „Jaunākās Ziņas” 1927. gada pavasarī izteica ziņā ar nosaukumu „Par ko ubagi priecājas?”. Atbilde bija nekrologs, pieminot pilsētas sociālās apgādes nodaļas kontrolieri Teodoru Cimdiņu, kurš bija nomiris no asins saindēšanās.⁶⁴³

Ubagu dzīvi centās atvieglot Rīgas pretubagošanas biedrība (reģistrēta 1924. gada 13. februārī),⁶⁴⁴ tomēr publiskajā telpā pamanāmāka bija ubagošanas apkarošanas kontroliera rosīšanās. Kontrolieris saziņā ar policijas kārtībniekiem aizturēja ubagotājus, sastādīja protokolus, lai uz to pamata viņus tiesātu.⁶⁴⁵ Pēc nopratināšanas prefektūras iecirknī aizturēto ubagotāju atbrīvoja un viņš turpināja ubagot.⁶⁴⁶ Arī miertiesās pēc sodu piespriešanas ubagus atbrīvoja līdz sprieduma izpildei. Tādējādi līdz brīdim, kad ubagotājs nokļuva aiz restēm, viņam dažkārt bija uzkrājušās pat 15 līdz 20 lietas, kurās tiesneši sodus apvienoja (gadā miertiesās sakrājās ap 1200 ubagotāju lietas). Kā liecinieki prāvās uzstājās sociālās apgādes kontrolieris un policijas kārtībnieki, kuriem tādējādi mēnesī apmēram 14 dienas nācās pavadīt dažādos miertiesu iecirkņos. Ubagotāju skaits

⁶⁴² Par Rīgas ubagu „parādi” // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 9. nov.

⁶⁴³ Par ko ubagi priecājas // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 7. marts.

⁶⁴⁴ LVVA, 3724. f., 1. apr., 7543. l., 29. lp.

⁶⁴⁵ Ubagi tiesā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 17. febr.

⁶⁴⁶ Pārmaiņas profesionālo ubagotāju frontē // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 6. febr.

publiskajā telpā nemazinājās, tāpēc Rīgas pilsētas sociālās apgādes nodaļa 1932. gada sākumā ierosināja prefektam turpmāk pēc nopratināšanas ubagus neatbrīvot, bet uzreiz vai nākamajā dienā nosūtīt miertiesnesim sodīšanai. Tādu praksi turpmāk īstenoja - kad 1933. gada sv. Miķeļa katoļu draudzes kapu svētkos ubagi izturējās tik skaļi, ka priesteris lūdza palīgā policijas kārtībniekus, tad viņi ubagus prefektūras „lielajā Bertā” aizveda uz iecirkni, lai nākamajā dienā nodotu miertiesneša rīcībā.⁶⁴⁷

Ne vienmēr ubagotājus izdevās notiesāt, jo cilvēki rīcību skaidroja tā, lai tā atbilstu likuma normām. 1929. gadā kontrolieris Vidzemes tirgū aizturēja 54 gadus vecu sievieti ar bērnu, jo meitēns ubagoja dziedot.⁶⁴⁸ Viņas māte tiesā paskaidroja, ka abas ar meitu gājušas pa tirgu, kur no būdām tirgotājas lūgušas, lai meitēns padzied, un meitēns padziedāja. Tiesnesis lietu izbeidza pierādījumu trūkuma dēļ.

Ubagus daudzi uzlūkoja ar ieinteresētām šausmām. Izdzīvošana pilsētā lielā mērā bija atkarīga no zināšanām par tajā notiekošo, par cilvēkiem, kuri pilsētā mitinās. Marginālu sociālo grupu (ubagu, prostitūtu, narkomānu, huligānu) apraksti sniedza pilsētniekiem zināšanas (piemēram, par drošajām un nedrošajām vietām), kas ļāva orientēties pilsētas sociālajā topogrāfijā.⁶⁴⁹ Tādējādi stāsti par ubagiem bija pieprasīti. Tomēr žurnālistu vēstījums dažkārt liecināja ne tik daudz par ubagiem, cik par viņu aprakstītāju priekšstatiem. Nakts patversmes iemītnieki tika rādīti kā oriģināli tipāži ar savu baskāju filozofiju, kas pārējo pasauli uzskata par seklu. 1924. gada vasarā „Jaunāko Ziņu” žurnālists apgalvoja, ka kāds Rīgas pilsētas nakts patversmes iemītnieks viņam teicis: „Bet jūs, kas guļat mīkstās gultās, zem siltas segas, crierējat pa tepiķiem naktskurpēs, - uz jums es vasarā skatos ar nicināšanu. Tikai ziemā jūs apskaužu. Siltās vasaras naktīs pati daba par mani rūpējas. Mana gulta – zaļš maurs, mīksts un smaržojošs. Bet sega – kupls krūms.”⁶⁵⁰

Izvērstas ziņas, pat aprakstus par ubagiem prese sāka stāstīt 1922. gada pavasarī,⁶⁵¹ veidojot priekšstatu, ka ubagošana ir ienesīga,⁶⁵² un ka cilvēki ubago nevis trūkuma dēļ,

⁶⁴⁷ Ubagu kari katoļu kapu svētkos // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 6. nov.; Ubagotāju vajāšana Rīgas kapos // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 25. nov.

⁶⁴⁸ LVVA, 1537. f., 7. apr., 423. l., 7., 25. lp.

⁶⁴⁹ Frisby D. Cityscapes of Modernity. Critical Explorations. - Cambridge: Polity, 2001. - p. 94., 127.

⁶⁵⁰ J. P. Dzīves pabērnu pilī // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 28. jūn.

⁶⁵¹ Rīgas ubagi // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30. maijs; 1., 2., 7. jūn.

⁶⁵² Jaunākās Ziņas. – 1922. – 8. nov.

bet tāpēc, ka „atrod šo „nodarbošanos” par interesantu un ienesīgu”.⁶⁵³ Rīgas pilsētas valdes Sociālās apgādes nodaļa publiskoja simts ubagu aptaujā noskaidrotos materiālos apstākļus.⁶⁵⁴ Lielākā daļa bija profesionāļi, kuru vidū divdesmit nosaukti par turīgiem. Žurnālists viņus aprakstīja četrās publikācijās, saucot uzvārdā un norādot dzīvesvietu. Minēto ubagu mājokļu iekārtojums par trūkumu neliecinājis („atrada apstākļus, kas nesaskan ar trūkumu, bet pats kurpnieks [ubadzes vīrs] pīpo dārgus papirosus”⁶⁵⁵). Kādam 60 gadus vecam vācietim nepieticis ar patversmē izsniegtajām sešām mārciņām maizes nedēļā, savukārt kā ubags viņš katru dienu ēdis baltmaizi, gaļu un sviestu, turklāt patversmē „sevišķi nepatīkama esot vācu pilsoņiem satiksme ar „latvju bauriem””.⁶⁵⁶ Savukārt 35 gadus veca krieva dzīvoklī kontrolieris atrada „dažādu gaļu, desas, baltmaizi, smalko dzeltenmaizi, bet grīdu piemētātu ar sīknaudu”.⁶⁵⁷ Aprakstīto vidū bija kāda namsaimnieces māte, citai ubadzei piederēja trīsistabu dzīvoklis, bet 70 gadus vecs vecticībnieks no pārtikušas ģimenes atzina, ka ubago, lai sagādātu tabaciņu, turklāt esot īpaša bauda stāvēt pie baznīcas kā „dieva cilvēkam” un dot iespēju ticīgajiem parādīt savu žēlsirdību.⁶⁵⁸ Ubaga Jēkaba Sviķa drēbēs 1923. gadā atrada 7587 rubļus [~150 Ls] piecu simtu banknotēs.⁶⁵⁹ Par „lielpilsētas ielu šaubīgās, vieglprātīgās dzīves” vājajām atvasēm žurnālists sauca bērnus, kuri regulāri ubagoja, lai iegūtu naudu kino biļetēm.⁶⁶⁰ 1932. gadā tika vēstīts, ka tikai 28 no 100 ubagotājiem ubago apstākļu spiesti (trūkums, pēkšņa materiāli kritiska situācija, piemēram, atbrīvots no cietuma, bezdarbnieks, kuru darba biržā neregistrē, jo nav rīdzinieks), bet pārējie 72 esot profesionālie ubagi.⁶⁶¹ Daža ubaga ārējā pievilcība, izmisumā lūdzošais skats, žēlā, bet pārliecinotā balss spējusi aizkustināt daudzu cilvēku līdzjūtību. Dažreiz tāds ubags tērpās pieklājīgi, bet izskatījās kā invalīds. Viens skrandainis pēc „darba” izrādījies pat inteligents kungs, kurš bieži skatījies izrādes Nacionālajā Operā, sēžot kādā no labākajām vietām. Kāda ubadzei 1932. gadā nezināmi ļaundari no mājās nozaga vairāk nekā tūkstošus latu, tomēr viņa vēl

⁶⁵³ Ubagošanas sērga // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 3. jūn.; Dūšīga ubadze // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 1. marts.

⁶⁵⁴ Rīgas ubagi // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30. maijs.

⁶⁵⁵ Turpat.

⁶⁵⁶ Rīgas ubagi // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 1. jūn.

⁶⁵⁷ Turpat.

⁶⁵⁸ Rīgas ubagi // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 2. jūn.

⁶⁵⁹ Ubagotāju apkarošana // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 31. marts.

⁶⁶⁰ Rīgas ubagi // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 7. jūn.

⁶⁶¹ Kas ir Rīgas ubagotāji // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 12. janv.

spēja miertiesā iemaksāt 100 latu drošības naudu.⁶⁶² 1933. gada vasarā 63 gadus vecā, jau 14 reizes par ubagošanu sodītā Jāņa Bērziņa apgērbā atrasta vesela „banka” – zeķēs, aiz svārku un mēteļa oderes noslēptā sīknauda svēra vairāk kā trīs kilogramus un pārsniedza 100 latu vērtību.⁶⁶³ 1934. gadā pie vairākiem ubagotājiem atrasti pat 1000 un vairāk latu skaidrā naudā.⁶⁶⁴ Kādu 67 gadus vecu ubadzi 1936. gadā prese sauca par vairāku tūkstošu latu īpašnieci, kuru „amata brāļi” skaudības dēļ apzaguši vairākas reizes.

Rīgas ubagošanas apkarošanas kontrolieris Leopolds Heine-Ercums profesionālos ubagotājus 30. gadu otrajā pusē dalīja vairākās grupās – uzdzīvotājos, alkoholiķos, narkomānos un skopuļos.⁶⁶⁵ Skopuļu grupā viņš ieskaitīja galvenokārt sievietes, kuras „pat maizes kumosu sev atrauj, lai tikai varētu tīksmināties ap saubagoto latu kaudzi”.⁶⁶⁶ Arī pēc apvērsuma prese vēstīja, ka ielās redzami ubagotāji galvenokārt ir profesionāļi, kuri „prot arī krāt un iedzīvoties turībā”⁶⁶⁷ (1934. gadā kāds aizturētais ubags piesolījis kārtībniekam 50 latu kukuli par neaizturēšanu), ka īstenībā viņi ir pārtikuši cilvēki (uzdzīvo krogos, pērk kokaīnu vai degvīnu).⁶⁶⁸

Ubagu vidē pastāvēja sava veida sociālā hierarhija, par ko liecināja ubagu aristokrātijas,⁶⁶⁹ ubagu organizācijas pieminēšana. Viņi uzturēja savstarpējas attiecības - bija informēti, kurās dienās ubagošanas kontrolieris dosies liecināt par ubagošanu apsūdzēto tiesas prāvās, jo tad pilsētas centrā, īpaši Vecrīgā palielinājās ubagotāju skaits.⁶⁷⁰ Arī fragmentārās ziņas par sava karaļa esamību norāda uz sociālās grupas iekšēju sakārtotību. Savs karalis bija ubagiem,⁶⁷¹ savs – klaidoņiem.⁶⁷² Klaidoņu karalis 1930. gadā bija Lielais Maksis. Avīzes „Segodņa Večerom” žurnālists togad iefiltrējās ubagu un klaidoņu savdabīgajā kopienā, par kuras rezidenci tika uzskatīta tējnīca „Melnā bumba” Daugavmalas tirgū,⁶⁷³ dēvēta arī par „Burlaku”.⁶⁷⁴ Viņa mērķis bija atstāt liecību

⁶⁶² Pārmaiņas profesionālo ubagotāju frontē // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 6. febr.

⁶⁶³ Ubags ar kilogramiem smagu sīkās metālnaudas „banku” // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 4. jūl.

⁶⁶⁴ Rīgā nevienam nav jāubago // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 22. okt.

⁶⁶⁵ Turpat.

⁶⁶⁶ Bagātniece ubago tramvajnaudu // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 22. apr.

⁶⁶⁷ Slaisti un profesionālie ubagotāji apgrūtina rīdziniekus // Rīts. – 1937. – 12. maijs.

⁶⁶⁸ Kas veicina ubagošanu Rīgā // Rīts. – 1934. – 4. okt.

⁶⁶⁹ Rīgas ubagi // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30. maijs.

⁶⁷⁰ Rīgas ubagu tipi // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 20. dec.

⁶⁷¹ Jūrmalas ubagu „karalim” jādodas „ārzemju ceļojumā” // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 26. jūl.

⁶⁷² Гри, Анри. Конец „Черной бомбы” // Сегодня вечером. – 1931. – 14 янв.

⁶⁷³ Turpat.

⁶⁷⁴ Krodziņš Eksportostā // Pēdējā Brīdī. – 1927. – 8. jūn.

par tās savdabīgo vidi, jo sakarā ar Daugavmalas tirgus pārceļšanu uz Centrāltirgus angāriem Lielā Makša rezidenci paredzēja slēgt 1930. gada 31. decembrī. Tieši Daugavmalas tirgus rajons 20. gados bija populārākā ubagu un klaidoņu uzturēšanās vieta. Vasaras naktīs būdas un nojumes izmantoja prostitūtas, dzērāji un klaidoņi.⁶⁷⁵ Šo aprindu vīriešu dzimuma publika pa dienu uzturējās „Melnajā bumbā”. Dienas gaitā tur salasījās daži simti apmeklētāju. Netīrā baraka bija sadalīta divās pusēs - tīrajā un parastajā. Tīrā bija vienkārši netīra. Parastā bija netīra līdz riebumam. Tīrajā uzturējās „tīrāki” viesi – skābi smakojoši skrandaiņi. Parastajā dzīvojās „vienkāršāki” viesi – klaidoņi vispār bez krekliem, kā arī kabatu un tirgus zagļi. Publikā sieviešu nebija. Žurnālists skaidroja, ka ar viņām klaidoņi lietas kārtu nomaļus, jo sievietes („savas skaistulītes”) pacienāšana ar vakariņām „Melnajā Bumbā” varēja beigties bēdīgi.⁶⁷⁶ Pestīšanas Armijas aktīvisti 1928. gada rudenī bija nolēmuši tējnīcas apmeklētājus atturēt no minētā dzīvesveida, pievēršot viņus kristīgajai ticībai. Tāpēc Pestīšanas armijas pārstāvis 8. novembrī lūdza Rīgas pilsētas valdei atļauju svētdienas rītā ap pulksten 10 noturēt garīga satura sapulci „Melnās Bumbas” tuvumā, jo uzskatīja, ka „šīs sapulces būs ļoti svētīgas priekš tējnīcas iemītniekiem un jūrniekiem”.⁶⁷⁷ Tomēr lūgums tika noraidīts. Pārceļoties tirgum, tam 1931. gadā līdzī uz Centrāltirgu devās arī slavenie tējnīcas „Melnās bumba” apmeklētāji, kurus dēvēja arī par Daugavmalas džoņiem, saules brāļiem un zilīšiem.⁶⁷⁸ Uz tirgus sociālo vidi nelāgu iespaidu atstāja arī pilsētas vīriešu nakts patversmes Krasta ielā 3 tuvums.⁶⁷⁹ Agri rītos no tās tika izraidīti apmēram 400 bezpajumtnieki, kuri visu dienu klīda pa Centrāltirgus palieveniņiem un pagrabiem. Lai novērstu neērtības tirgus pircējiem un tirgotājiem, pilsētas valde pat 13. martā nolēma ierīkot bezpajumtniekiem patversmi, kurā viņi varētu uzturēties arī pa dienu. Bezpajumtnieku dienas mītne atradās Mūkusalas ielā 41.⁶⁸⁰ Pirmās vasaras naktis agrākie „Melnās Bumbas” pastāvīgie apmeklētāji pavadīja Daugavmalā malku grēdu starpās,

⁶⁷⁵ Neķītrības Daugavmalas tirgū // Jaunākās Ziņas. - 1926. - 3. aug.

⁶⁷⁶ Гри, Анри. Конец „Черной бомбы” // Сегодня вечером. - 1931. - 14 янв.

⁶⁷⁷ LVVA, 2927. f., 4. apr., 801. l., 37. lp.

⁶⁷⁸ Rīga kļūst krāšņa dārzu pilsēta // Rīts. - 1935. - 8. jūn.

⁶⁷⁹ Atbrīvos Centrāltirgu no klaidoņiem // Jaunākās Ziņas. - 1931. - 14. marts.

⁶⁸⁰ Rokas grāmata sociālās apgādības darbiniekiem. - Rīga: Latvijas Pilsētu savienības izdevums, 1934. - 286. lpp.

bieži aizskarot garāmgājējus un sarīkojot „trokšņainas un nepieklājīgas dzīres”.⁶⁸¹ 30. gados šajās aprindās tika ieskaitīti apmēram 200 laika biedri („spēcīgi, bet noskranduši cilvēki, kas Daugavmalā filozofiskā mierā skaita velkoņu izlaistos dūmu mutuļus”), kuru populārākās apmešanās vietas bija Centrāltirgus, Rīgas dzelzceļa stacijas, Zemgales tilta un Torņakalna stacijas apkaime.⁶⁸² Katru rītu tukšajos dzelzceļa vagonos kārtībnieki atrada desmit, pat divdesmit skurbuļa izgulētājus. 1939. gada vasarā Rīgas stacijas dzelzceļu policijas nodaļas iecirkņa priekšnieks K. Vintens apgalvoja, ka no profesionālajiem klaidoņiem varēs tikt vaļā tikai, ievietojot viņus darba bataljonos.⁶⁸³

Daļa ubagu nakšņoja nakts patversmēs, bet siltās vasaras naktīs – zem tiltiem, laivām un pilsētas dārzos. Nakts patversmes pastāvēja Rīgā un Jelgavā (2. Vaļņu ielā 38; no 1940. gada 2. Vaļņu ielu Jelgavā pārdēvēja par Ausekļa ielu).⁶⁸⁴ Par nakšņošanu bija jāmaksā neliela – 10 līdz 30 santīmu - maksa. Rīgā lielākās, vērā ņemamās bija trīs nakts patversmes. Krasta ielā 3 abu dzimumu personas uzņēma no 1923. gada marta⁶⁸⁵ līdz 1929. gada jūnijam, kad sievietēm atvēra atsevišķu naktspatversmi Aizsargu ielā 1. Trešā bija 1927. gada rudenī atvērtā Pestīšanas armijas patversme vīriešiem ar 160 gultasvietām Akmeņu ielā 22/24.⁶⁸⁶

Rīgas pilsētas aizgādības valdes priekšnieks Markus Ozols (no 1923. līdz 1925. gadam viņš bija iekšlietu ministrijas pilnvarotais Bulduru kazino) par robežu, kas mainījusi stāvokli trūcīgo pilsoņu apgādē, 1937. gadā nosauca 1934. gada maiju.⁶⁸⁷ Ozols skaidroja, ka tikai no 1934. gada beidzot ieviesta kārtība – ubagotāju lietu iztiesāšana koncentrēta vienā miertiesneša iecirknī, bet sodu izcietušo aizbildnis pēc soda izciešanas darba spējīgos ubagotājus iekārtoja piemērotos darbos, savukārt „grūti labojamos ubagotājus – slaistus un dažādus klaidoņus” ievietoja cietuma departamenta darba namā, bet darba nespējīgos – patversmēs. Īstenībā tas notika pakāpeniski un Ozola hronoloģisko robežu nedrīkst uztvert burtiski, jo lietas vienam miertiesneša iecirknim nodeva tikai

⁶⁸¹ „Melnās bumbas” apmeklētājus vajā policija // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 17. aug.

⁶⁸² 200 profesionālo slaistu Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 16. aug.

⁶⁸³ Turpat.

⁶⁸⁴ Rokas grāmata sociālās apgādības darbiniekiem... - 286. lpp.; Zemgales Balss. – 1940. – 11. janv.

⁶⁸⁵ Līdz 1923. gada martam patversme atradās Maskavas ielā aiz Sarkanajiem spīķeriem.

⁶⁸⁶ LVVA, 4792. f., 1. apr., 524. l., 95. lp.

⁶⁸⁷ Slaisti un profesionālie ubagotāji apgrūtinā rīdziniekus // Rīts. – 1937. – 12. maijs.

1936. gada vidū⁶⁸⁸ (ideja nebija jauna, to un tāpat arī ierosinājumu ierīkot darba namu darba spējīgiem profesionāliem ubagotājiem jau 1932. gada sākumā ieteica Rīgas pilsētas sociālās apgādes nodaļas darbinieki⁶⁸⁹). 1936. gada janvārī darbu sāka Valmieras darba nams, un tad Administratīvais departaments uzdeva prokuratūrai ierosināt lietas par darba spējīgo profesionālo ubagu un klaidoņu ievietošanu darba namā pēc sodu izciešanas.⁶⁹⁰ Savukārt darba nespējīgos klaidoņus un ubagus 1936. gada beigās paredzēja uzreiz pēc cietuma novietot Bolderājas nespējnieku patversmē un no turienes vairs neizlaist.⁶⁹¹ Tomēr aprūpējamie tik un tā pamanījās nokļūt ielās.⁶⁹²

Tiesu, policijas un sociālo iestāžu vadītāji apspriedē 1937. gada vasarā piešķīra tiesības prefektam turpmāk pasu noteikumu pārkāpējus sodīt ar augstāku sodu – 3 mēnešiem arestā, savukārt cietumu administrācijai sodu izcietušos uzreiz nosūtīt darbā uz Siguldas kūdras fabriku vai Kalnciema akmeņu lauztuvi.⁶⁹³ Tāpat nolēma ierīkot piespiedu patversmi viegla darba spējīgajiem ubagiem Rīgā, bet līdz tam viņus pēc soda izciešanas ievietot darba namā. Piespiedu patversmē vecos ubagus un klaidoņus plānoja ievietot uz ilgāku laiku un nodarbināt vieglos darbos pie spalvu plucināšanas, koka tupeļu taisīšanas. 1937. gada vasarā Rīgas pilsētas valde nolēma slēgt pilsētas naktspatversmes, lai klaidoņus un ubagus piespiestu doties uz laukiem strādāt, jo bez pierakstīšanās dzīvojošos plānoja tiesāt par klaidonību, bet pēc soda izciešanas ievietot darba namā. Tika cerēts, ka tādējādi „Rīga atbrīvosies no vairākiem simtiem sliņķu un klaidoņu”.⁶⁹⁴ Iespējams, ka tā arī notika, jo apmeklētāju skaits Rīgas vīriešu nakts patversmē 1938. gadā bija 2,5 reizes mazāks (16883) nekā 1935. gadā jeb piecas reizes mazāks nekā 1928. gadā, kad reģistrēts lielākais skaits (107076) periodā (sk. 37. diagr.).

37. diagramma.⁶⁹⁵

⁶⁸⁸ Profesionālus ubagus un klaidoņus ievietos darba namā // Rīts. – 1936. – 21. maijs.

⁶⁸⁹ Pārmaiņas profesionālo ubagotāju frontē // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 6. febr.

⁶⁹⁰ Darba nams un drošības ieslodzījums noziedznieku labošanai // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 4. janv.; Darba namā par nekaunīgu ubagošanu // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 22. janv.; Profesionālos ubagus mācīs strādāt // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 26. marts.

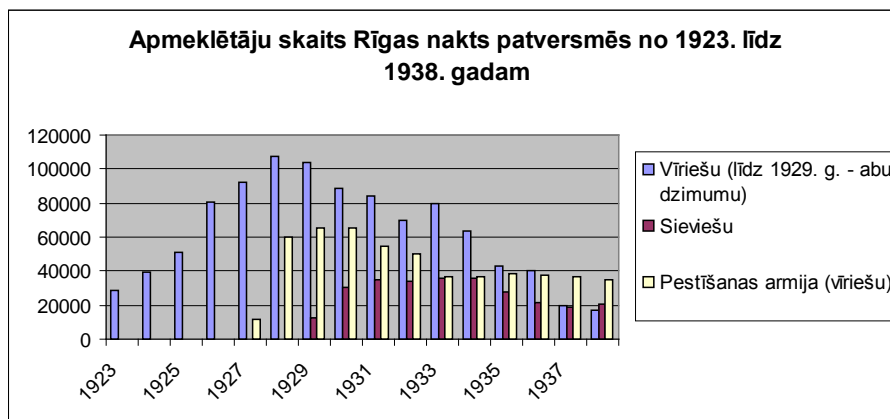
⁶⁹¹ Ielās vairs nebūs ubagu // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 7. dec.

⁶⁹² Johansons A. Visi Rīgas nami skan. Atceres un aperes. – Rīga: Daugava, 2001. – 137. – 140. lpp.

⁶⁹³ Piespiedu patversmes klaidoņiem un ubagiem // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 8. jūn.; Pret ubagošanu un klaidonību // Zemgales Balss. – 1937. – 8. jūn.

⁶⁹⁴ Vasarā Rīgā slēgs naktspatversmes // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 1. maijs.

⁶⁹⁵ Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata, [1923-1938]. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, [1923-1939]. – 260.; 119.; 152. – 153.; 182; 186. - 187; 174. – 175.; 160. – 161.; 158. – 159.; 173. – 174.; 157. – 158.]

30. gadu otrajā pusē būtiski nemainījās tikai Pestīšanas armijas nakts patversmes apmeklētāju skaits (apmēram 40 tūkstoši), tāpēc tiesu, policijas un sociālo iestāžu vadītāji lika prefektūrai stingrāk kontrolēt Pestīšanas armijas naktspatversmes un iebraucamās vietas, jo tās „domātas iebraucējiem no laukiem, bet ne Rīgas klaidoņiem”.⁶⁹⁶ Apmeklētāju skaits nakts patversmēs liecina, ka ubagošanas apkarošana bija rezultatīva, ja vien par kritēriju uzskatāma apmeklētāju skaita samazināšanās, kuras iemesls - finansējuma liegšana šīm nakts patvērumu vietām, kuras izmantoja ne tikai klaidoņi un ubagi, bet galvenokārt pilsētā peļņā vai citu nolūku dēļ iebraukušie iedzīvotāji no laukiem. (Pirms Pirmā pasaules kara naktspatversmes atradās Latvijas lielākajās rūpniecības pilsētās Rīgā, Liepājā, Daugavpilī un tika uzskatītas par pašu lētāko dzīvokļu surogātu, kur pajumti rada ne tikai ubagi, bet arī nekvalificētie strādnieki, kuri necīgās algas dēļ nevarēja atļauties noīrēt mitekli.⁶⁹⁷)

Tādējādi cilvēki bija spiesti situāciju risināt, rēķinoties ar to, ka vara viņu iespējas būtiski ierobežoja un nākotnē plānoja ierobežot vēl vairāk ar dažādu pasākumu palīdzību. Alternatīvu faktiski nebija – darba spējīgie varēja izvēlēties starp darbu brīvībā vai cietumu ar tam sekojošu ievietošanu darba namā, savukārt darba nespējīgajiem atlika tikai dzīve patversmē vai eksistence ciklā „brīvība (ubagošana) – cietums – patversme”.

⁶⁹⁶ Piespiedu patversmes klaidoņiem un ubagiem // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 8. jūn.; Pret ubagošanu un klaidonību // Zemgales Balss. – 1937. – 8. jūn.; Klaidoņiem piespiedu darbi, bet ubagiem darba nams // Rīts. – 1937. – 8. jūn.

⁶⁹⁷ Sīkāk par šo jautājumu skatīt: Bērziņš J. Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmenis 1900-1914. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1997. – 186. -189. lpp.

Rezultātā 1939. gada vasarā vara uzmanību no ubagiem un klaidoņiem pievērsa „sliņķiem un liekēžiem”, kuriem „nav vietas mūsu vidū”.⁶⁹⁸

Iekšlietu ministrs Kornēlijs Veitmanis 1939. gada sākumā atgādināja priekšlikumu, ko kameru sanāksmē bija izteicis Kārlis Ulmanis (zemkopības ministra Jāņa Birznieka ideja), - „ar likumu piespriet lauku darbā visus darbam piemērotus vīriešus, kas parasti staigā apkārt bez darba, atjaunojot 1921. gada darba bataljonus”.⁶⁹⁹ Tātad uzmanības centrā tagad atradās ne tikai ubagi un klaidoņi, bet arī cilvēki, kuri darba laikā uzturējās kafejnīcās, nevis strādāja.⁷⁰⁰ Latvijas Lauksaimniecības kameras prezidijs 1939. gada martā apsprieda jautājumu par darba spējīgo, bet nestrādājošo iedzīvotāju ieskaitīšanu darba bataljonos.⁷⁰¹ Vasarā attiecīgās valdības struktūras sāka izstrādāt noteikumus par sliņķu novietošanu darbā,⁷⁰² paredzot slaistus nodarbināt kūdras purvos un ķieģeļu dedzinātavās.⁷⁰³ 1940. gada sākumā valdība nodarbojās ar vispārējās darba klausības likuma („slaistu likums”) izstrādi,⁷⁰⁴ turklāt pasludināja 1940. gadu par kara blokādes gadu, jo „mūsu neitrālā valsts atrodas saimnieciskās aizsardzības cīņā”, bet februārī jau izveidoja apbalvojumu, ko pasniegt personām, kas būs guvušas panākumus šajā cīņā, - tā nosaukums „Ražena darba nopelnu goda zīme 1940. gada kara blokādes gadā”.⁷⁰⁵

Lai sagādātu lauku darbaspēku 1940. gada vasarai, iekšlietu ministrs plānoja izdot noteikumus par darba nometnēm, kurās „varētu saistīt tādus bēgļus, bezpavalstniekus, klaidoņus, melnbiržniekus u. c., kas izvairās no darba”.⁷⁰⁶ 1940. gada 28. maijā Ulmaņa valdība pieņēma Saimnieciskā dienesta likumu, kas paredzēja ieskaitīšanu dienestā no sešām nedēļām līdz sešiem mēnešiem un obligātu iesaukšanu no trim līdz sešiem

⁶⁹⁸ Nelabojami ubagi darba namā gatavo sukas // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 4. febr.; Sk. arī: Profesionāliem ubagiem darba nams // Rīts. – 1938. – 17. janv.; Agrāk naktspatversmē, tagad ražīgā darbā // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 15. jūl.; Sliņķiem un liekēžiem nav vietas mūsu vidū // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 20. janv.

⁶⁹⁹ Sliņķiem un liekēžiem nav vietas mūsu vidū // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 20. janv.

⁷⁰⁰ Slaistus drīz vien piespiedīs strādāt // Rīts. – 1939. – 9. aug.; Slaisti kafejnīcās // Turpat. – 30. aug.

⁷⁰¹ Būs tautas dzīvā spēkā vairošanas fonds // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 17. marts.

⁷⁰² Izstrādā noteikumus par sliņķu novietošanu darbā // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 1. jūl.

⁷⁰³ Aug to jauniešu skaits, kas pievēršas lauku darbam, bet slaistus nodarbinās kūdras purvos, ķieģeļu dedzinātavās un mežos // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 2. aug.

⁷⁰⁴ Slaistu likums jau sagatavots // Rīts. – 1940. – 27. janv.; Izstrādā likumu par vispārējo darba klausību // Turpat. – 4. febr.

⁷⁰⁵ Šodien izsludina likumu par Ražena darba nopelnu goda zīmi 1940. gada kara blokādes gadā // jaunākās Ziņas. – 1940. – 27. febr.

⁷⁰⁶ Paredzēts izdot noteikumus par darba nometnēm // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 22. febr.

mēnešiem, turklāt tieši iesaukšanu paredzēja attiecināt galvenokārt uz slaistiem.⁷⁰⁷ Tika plānots radīt četru tipu nometnes likuma pārkāpējiem: 1) darba skolas; 2) vispārējās nometnes; 3) sevišķās nometnes galvenokārt slaistiem, kur noteikumus paredzēja sevišķi stingrus; 4) nometnes „bezpavalstniekiem, klaidoņiem un tamlīdzīgām personām”. Jūnija sākumā iekšlietu ministrs policijas kārtībniekiem uzdeva noskaidrot to pilsoņu darba vietas un izpeļņu, kuri „augām dienām laiku pavada apstādījumos, sauļotavās, kafejnīcās vai deldē ietves” („Varbūt viņiem darba nav vai arī tā ir par maz. Tādiem darbs būs jāsapagādā.”)⁷⁰⁸ Tomēr Saimnieciskā dienesta likumu režīms dzīvē nepaspēja pielietot, jo Latviju okupēja padomju karaspēks.

2. 8. Cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem

19. gadsimtā Eiropā tika uzskatīts, ka cilvēka izturēšanās pret dzīvniekiem liecina par viņa morāli (vidusšķiras vērtību sistēmā būt labam pret dzīvniekiem nozīmēja būt civilizētam cilvēkam⁷⁰⁹), arī Krievijas impērijas likumdošana cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem uzskatīja par sabiedriskās tikumības noteikumu pārkāpumu. Līdzīgi jaunajā Latvijas valstī tika sludināts, ka „cilvēki, kas izturas taisnīgi un saudzīgi pret dzīvniekiem, ir labi arī pret cilvēkiem un otrādi”,⁷¹⁰ un ka tādējādi „laba apiešanās ar dzīvniekiem paceļ arī vispār cilvēka morālisko vērtību”.⁷¹¹ Dzīvnieku aizsardzības mērķis bija atgādināt „cilvēcīgo pienākumu pret dzīvniekiem, kuri ir mūsu tautas materiālo vērtību ražotāji un cilvēku draugi”, un sargāt viņus no cilvēku nežēlīgas rīcības.⁷¹² Tika skaidrots, ka dzīvnieku mocīšana ir nosodāma kā „glēvs brutālas varas akts pret dzīvību, kuru cilvēks pakļāvis savai kundzībai un kura nav spējīga aizstāvēties un protestēt pret necilvēcīgu apiešanos”.⁷¹³ Dzīvnieku aizsardzības organizācijas Eiropā aktīvi sāka dibināt 19. gadsimtā, sekojot britu piemēram - 1824. gadā Londonā izveidotajai biedrībai (*The Society for the Prevention of Cruelty to*

⁷⁰⁷ Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā, 1926-1940. – 2. papild. izd. – Rīga: LU Jūdaikas studiju centrs, 2002. – 228. – 229. lpp.

⁷⁰⁸ Policija noskaidros dīkdieņu darba vietas // Jaunākās Ziņas. – 1940. – 7. jūn.

⁷⁰⁹ Kathleen Kete J. Animals and Pets // Encyclopedia of European Social History: from 1350 to 2000 / Peter N. Stearns, ed. in chief. – Vol. 5. - Detroit [etc.]: Charles Scribner's Sons, cop. 2001. - p. 512.

⁷¹⁰ Miervaldis K. Ainas, kas dod jaunu liecību par to dalībniekiem // Rīts. – 1940. – 26. marts.

⁷¹¹ Aicina aizsargāt dzīvniekus // Rīts. – 1938. – 3. okt.

⁷¹² LVVA, 3724. f., 1. apr., 10869. l., 631. lp.

⁷¹³ Miervaldis K. Ainas, kas dod jaunu liecību par to dalībniekiem // Rīts. – 1940. – 26. marts.

Animals). Rīga bija pirmā pilsēta cariskajā Krievijā, kur, pateicoties britu izcelsmes iedzīvotājiem Bertai un Emīlijai Duglasēm, tāda tika izveidota 1861. gadā kā Rīgas lopu patversme (pēc Latvijas Republikas nodibināšanas organizācija mainīja nosaukumu, kļūstot par Latvijas Dzīvnieku aizsardzības biedrību).⁷¹⁴

Sodu likumi paredzēja cilvēku, kurš mocījis mājlopus, sodīt ar arestu līdz septiņām dienām vai ar naudas sodu līdz 25 latiem.⁷¹⁵ No 1933. gada jaunais Sodu likums paredzēja arestu palielināja 12 reizes (līdz trim mēnešiem), bet naudas sodu – 14 reizes (līdz 300 latiem).⁷¹⁶ Bargi apieties ar mājkustoņiem un mocīt dzīvniekus aizliedza 1923. un 1936. gadā izdotie noteikumi.⁷¹⁷ 1936. gada jaunums bija noteikumu attiecināšana ne tikai uz mājkustoņiem, bet uz visiem dzīvniekiem (turklāt jēdzienu „lopi” nomainīja „dzīvnieki”). Par cietsirdīgu, nežēlīgu rīcību uzskatīja katru darbību, kas dzīvniekiem rada ciešanas un bojā viņu veselību.⁷¹⁸ Tika precizēts zirga kā transporta līdzekļa aprīkojums,⁷¹⁹ aizliegts nelietpratējiem operēt dzīvniekus un noteikts gādāt, lai biedrības aktīvisti skolās popularizētu dzīvnieku aizsardzību, tādējādi veicinot jaunatnes humanitāro audzināšanu.

Noteikumi piešķīra dzīvnieku aizsardzības biedrību biedriem tiesības slimus, ievainotus, noberztus zirgus, suņus un citus dzīvniekus aizturēt un ar policijas palīdzību nogādāt veterinārslimnīcās vai dzīvnieku patversmēs. Par dzīvnieku uzturu un ārstēšanu bija jāmaksā viņu īpašniekam, kuram dzīvniekus atdeva tikai pēc ārsta apliecinājuma par izārstēšanu un derīgumu darbam. Noteikumiem bija jānovērš tāda situācija, kāda,

⁷¹⁴ Dzīvnieku aizsardzības 75 gadi // Rīts. – 1936. – 1. okt.

⁷¹⁵ 1903. gada 22. marta Sodu likumi... – 81. lpp. [287. pants.]

⁷¹⁶ Sodu likums ar komentāriem... – 166. lpp. [314. pants.]

⁷¹⁷ Obligātoriskie noteikumi lopu aizsargāšanai no mocīšanas un bargas apiešanās, izdoti uz Krievijas lik. Kr. II sēj. I. d. 421. p. pamata // Valdības Vēstnesis. – 1923. – 5. dec. [Izdoti 1923. gada 3. decembrī.]; Obligātoriskie noteikumi dzīvnieku aizsardzībai // Valdības Vēstnesis. – 1936. – 12. febr. [Izdoti 1936. gada 6. februārī.]

⁷¹⁸ Aizliedza lietot braukšanai zirgus, kuri ir ievainoti, slimi, kuriem noberzti kakli, sprandi, krūtis. Aizliedza lietot darba zirgus, kuri akli ar abām acīm, klibi, novārguši vai nodzīti. Nedrīkst piekraut pārlietu smagus vezumus, kurus zirgi nespēj neapstājoties brīvi pavilkt bez liekas daudzības vai uzbļaušanas. Aizliedza viņus sist ar cietiem vai asiem priekšmetiem (ar nūjām, pātagu kātiem, rungām, pie pātagām piestiprinātām naglām, dzelzs gabaliem u. c.) pa galvu, ausīm, vēderu, spārdīt ar kājām. Nogādājot lopus uz kautuvēm un lopu tirgiem, aizliegts sasiet pakaļējās kājas ar ragiem vai ragus ar asti, sagriezt vai laužt asti. Vedot teļus, aitas, cūkas vai putnus, aizliedza tos sakraut citu uz cita. Aizliedza putnus nest aiz kājām vai spārniem. Pasažieru važoņiem vienjūgos aizliedza vest vairāk par trim pasažieriem, bet divjūgos – piecus.

⁷¹⁹ Aizliegts braukt ar zirgu, kura aizjūgs, rati un riteņi nav kārtībā, kurš nav pienācīgi apkalts un kura pakavi slidenā laikā nav aprīkoti ar radzēm. (Obligātoriskie noteikumi dzīvnieku aizsardzībai // Valdības Vēstnesis. – 1936. – 12. febr.)

piemēram, 1928. gada vasarā tika konstatēta Bauskā pie Sudmaļu gaļas skārņa.⁷²⁰ Pat viskarstākajā laikā tur stāvēja pilni vezumi teļu un aitu, kuri ratos bija sasmēti sasietām kājām juku jukām un atradās tādā stāvoklī visu dienu. No lauku tirgiem braucot, tirgotāji sēdēja tieši uz vezumos sakrautajiem lopiem. Zirgu vezumus cilvēki tik ļoti pārkrāva, ka tos ik pēc desmit metriem nācās apturēt, lai atpūtinātu vilcēju. Savukārt ormaņi neievēroja pasažieru skaitu. Kādā vakarā vieglais ormanis braucis pilnos rikšos ar sešiem pasažieriem, kaut gan drīkstēja vest tikai divus.

Prese jau 1924. gadā aicināja skolēnus mīlēt kustoņus, piemēram, „Jaunākās Ziņas” ieteica mutiski un rakstiski nodot šādu solījumu - „Mēs nekad negribam kustoni, lai tas būtu kāds būdams, mocīt vaj to bez vajadzības apgrūtināt, mēs gribam visus putnus, kuri mazāki par kovārni un vārnu, ar viņu bērniem saudzēt un sargāt, mēs viņu ligzdas neizpostīsim un viņu olas neizņemsim, ne arī tos citādi traucēsim; mēs tos neķersim un nenogalināsim ne ar akmeņu sviešanu vaj citādi kā.”⁷²¹ Tādējādi solījums par putniem kaitniekiem atzina kovārni un vārnu. Savukārt „Zemgales Balss” 1925. gada pavasarī aicināja ierīkot būrīšus dziedātājputniem un pieteica sargāt dārzus no dziedoņu ļaundariem kaķiem, kā tas notiekot Rīgā. „Bet, ko mēs redzam Jelgavā? Te pa malu malām virknēm vazājas veseli kaķu bari. Katrā ziņā šī nebūšana jānovērš. Ja jau dārzus var izsargāt no vistām, tad var arī no kaķiem.”⁷²² Dabas mīļotājus arī 1931. gada pavasarī aicināja pieskatīt „inčus – pinčus”, „lai tie ne vazātos apkārt pa dārziem un neapdraudētu putnu perēkļus”.⁷²³ Savukārt aukstās ziemās labdari lūdza izlikt putniem barotavas.⁷²⁴

Savukārt par kaitīgiem dzīvniekiem bija pieņemts uzskatīt vārnas, žurkas, klejojošus kaķus un suņus. 20. gadu vidū cilvēki satraucās par vārnu briesmām. Jelgavā katru rudeni veseli melno vārnu „mākoņi” pārlidoja no laukiem uz pilsētu.⁷²⁵ 1924. gadā pēc Jelgavas prefekta ierosinājuma vārnas Pilsdārzā izšāva, tāpēc 1925. gada februārī avīze ierosināja vārnu apsēsto augļu dārzu īpašniekiem darīt to pašu, kamēr vārnas nav paspējušās nosēdēt jaunos koku dzinumus, kuros attīstās ziedu pumpuri. Vārnas šāva arī Rīgā. 1926. gada rudenī pilsētas apkārtnē Latvijas Kaitīgo putnu un zvēru apkarošanas biedrības

⁷²⁰ Saudzīgāku apiešanos ar dzīvniekiem // *Zemgales Balss*. – 1928. – 9. aug.

⁷²¹ Mācat mīlēt kustoņus // *Jaunākās Ziņas*. – 1924. – 25. nov.

⁷²² Vecais krauklis. Pilsoņi, sargājiet mazos dziedoņus! // *Zemgales Balss*. – 1925. – 24. maijs.

⁷²³ Sargājiet mazos dziedoņus // *Zemgales Balss*. – 1931. – 22. maijs.

⁷²⁴ Mūsu spārnotie draugi briesmās // *Zemgales Balss*. – 1931. – 31. janv.

⁷²⁵ Vārnu briesmas // *Zemgales Balss*. – 1925. – 24. febr.

„Vārnu kāja” (dib. 1926. gadā) aktīvisti pastāvēšanas pirmajā pusgadā nogalināja 15 tūkstošus vārnu.⁷²⁶ Trofejas - vārnu kājas - nodeva biedrībā, jo tā ik gadu piešķīra godalgas trim ražīgākajiem vārnu šāvējiem. 1927. gadā „Vārnu kājas” biedri šāva vārnas galvenokārt apkārtnes mežos un Rīgas kapsētās, jo tās ar savu neganto ķērķšanu traucējušas mirušo apglabāšanas ceremoniju.⁷²⁷ Vārnas 1928. gada pavasarī traucēja mieru Bauskas baznīcas dārzā, tāpēc bausķenieki apsvēra ideju putnus aizskalot ar ugunsdzēsēju motoršļirci.⁷²⁸

Lai novērstu mutes un nagu sērgas ievazāšanas briesmas, 1938. gadā no 15. aprīļa līdz 1. maijam vārnu apkarošanas dienas tika rīkotas jau valsts mērogā.⁷²⁹ Pasākumu vadīja Mežu departaments, piedalījās Iekšlietu ministrijas, Lauksaimniecības kameras, Aizsargu štāba un mednieku biedrību savienības vietējo struktūru darbinieki. Palīgos nolēma aicināt ganus, jo viņiem labi zināmas vārnu ligzdošanas vietas. Tika plānots, ka Mežu departaments izmaksās naudas balvas centīgākiem vārnu šāvējiem, vārnu ligzdu un olu iznīcinātājiem. Nošautās vārnas ieteica rūpīgi aprakt vai sadedzināt.⁷³⁰

Nereti kaitniekos tika ieskaitīti klejojoši kaķi. 1924. gada sākumā „kaķu armija” savairojās Rīgā Daugavmalas tirgū, kur gandrīz katru dienu parādījās jauni (cilvēki viņus te atnesa kā vietā, kur dzīvnieki varēs atrast kādu barību).⁷³¹ Naktīs dzīvnieki sacēla negantu troksni. Īpaši aukstā laikā viņi no tirgus laukuma traucēja naktsmieru apkārtējo namu koridoros. Daugavmalas apkārtnes iedzīvotāji plānoja vērsties prefektūrā ar lūgumu „pasargāt viņus no kaķu posta”. Ja policijas kārtībnieki rīkojās, visticamāk viņi izmantoja šaušanu kā iznīcināšanas metodi. Tādu varbūtību ļauj pieņemt policijas rīcība līdzīgos gadījumos Liepājā. 1938. gada pavasarī Liepājā no kaķu trokšņošanas naktīs īpaši cietuši Rožu laukuma iedzīvotāji, kur četrkājainos klaidoņus pievilināja kāda kluba atkritumu tvertnes.⁷³² Pēc iedzīvotāju lūguma policisti vienā dienā nošāva 13 dzīvniekus. Klejojošos kaķus šāva arī citos Liepājas rajonos.⁷³³ Pilsētās strādāja arī suņu ķērāji.⁷³⁴

⁷²⁶ 15 000 vārnas nogalinātas // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 22. okt.

⁷²⁷ „Vārnu kājas” darbība // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 28. marts.

⁷²⁸ Vārnas un – motoršļirce // Zemgales Balss. – 1928. – 23. maijs.

⁷²⁹ Aprīlī rīkos vārnu apkarošanas dienas // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 17. marts.

⁷³⁰ Turpat.

⁷³¹ „Kaķu armija” // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 24. janv.

⁷³² Kaķu un žurku medības Liepājā // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 11. apr.

⁷³³ Savādas kaķu „medības” Liepājā // Zemgales Balss. – 1935. – 18. janv.

⁷³⁴ Gudri suņu ķērāji Jelgavā // Zemgales Balss. – 1931. – 12. jūl.

Cilvēki neapšaubīja, ka žurkas jāiznīcina ar indīgām vielām, jo tika uzskatīts, ka bīstamie grauzēji nodara miljoniem latu zaudējumu. Sakarā ar Daugavmalas tirgus nojaukšanu 1930. gada rudenī pilsētas darbinieki gatavojās „ģenerālkaujai” ar žurkām un ar „moderniem kara līdzekļiem” to sāka 10. novembrī, bet beidza 15. novembrī, atrādot lasītājiem „kara” fotogrāfiju, un pavēstot, ka vienas žurkas iznīcināšana pilsētai izmaksāja vienu latu.⁷³⁵ Pēc pieciem gadiem Rīgas žurkām atkal tika „pieteikts izšķirošs karš”.⁷³⁶ No 1936. gada šos pasākumus rīkoja reizi gadā.⁷³⁷

Latvijas Dzīvnieku aizsardzības biedrība (bij. Rīgas lopu patversme)⁷³⁸ 20. gados nedarbojās aktīvi. Visticamākais iemesls bija dzīvnieku draugu organizatoriskā sašķeltība. „Nesaticības un naida dēļ” 1923. gadā no biedrības aizgāja Latvijas Dzīvnieku aizsardzības biedrības patversmes pārzine vāciete Vilhelmīne Kerstena, kura bija dzīvnieku draugu „lietas ciltsmāte”, jo pirms valsts nodibināšanas vadīja Rīgas lopu patversmes dāmu komiteju.⁷³⁹ Viņa 1924. gadā sekmēja Starptautiskās kustoņu aizsardzības biedrības nodibināšanu, kļūstot par tās darbvedi.⁷⁴⁰ Organizācijas prezidents dibināšanas brīdī bija kāds „Mister Scott”, bet viceprezidents Šveices ģenerālkonsuls Frederiks Gūters.⁷⁴¹ Rerezentabls bija komitejas locekļu saraksts – Valsts Prezidenta kundze Justīne Čakste, Ludviga Sējas dzīvesbiedre Herta Sēja, Rīgas pilsētas prefekts Teodors Grīnvalds, Rīgas pilsētas galva Alfrēds Andersons, „Jaunāko Ziņu” izdevēja Emīlija Benjamiņa, Zigfrīda Annas Meirovica dzīvesbiedre Kristīne Meierovica, kāda Makfersona kundze, Simonsa kundze un vēl citi. Emīlija Benjamiņa un Aspazija 1927. gadā bija pat valdes locekles; Benjamiņa valdē bija arī 1931., 1932. gadā, Aspazija – pat

⁷³⁵ Gatavojas ģenerālkaujai ar žurkām // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 23. okt.; Ar kādiem līdzekļiem iznīcināmas žurkas // Turpat. – 25. okt.; Cīņa ar žurkām uzsākta // Turpat. – 10. nov.; Ar moderniem kara līdzekļiem cīņā pret žurkām // Turpat. – 11. nov.; Žurku karš // Turpat. – 14. nov.; Vienas žurkas iznīcināšana izmaksājusi 1 ls // Turpat. – 26. nov.

⁷³⁶ Žurkām Rīgā pieteikts izšķirošs karš // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 18. apr.; Ar jūras sīpolu – pret Rīgas žurkām // Turpat. – 28. apr.; Tas jāzin par „kara gājienu” pret žurkām Rīgā // Turpat. – 16. maijs.; Krūmājs K. Nāve žurkām! // Turpat. – 19. maijs.

⁷³⁷ „Kara gājiens” pret žurkām Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 22. okt.; Karš pret žurkām jāturpina visu gadu // Turpat. – 1938. – 11. aug.; Galvaspilsētā iznīcinās žurkas // Turpat. – 8. okt.; Krūmājs K. Taupība un žurkas // Turpat. – 29. okt.; 1. novembrī sāksies karš ar žurkām (Bīstamie grauzēji nodara miljoniem latu zaudējumus) // Turpat. – 29. okt.; katram rīdziniekam sava žurka (Namīpašniekiem jāpasteidzas ar žurku indēšanu) // Turpat. – 5. nov.

⁷³⁸ Dzīvnieku aizsardzības 75 gadi // Rīts. – 1936. – 1. okt.

⁷³⁹ LVVA, 3724. f., 1. apr., 11401. l., 24. lp.

⁷⁴⁰ Reģistrēta 1924. gada 19. martā. Tās mērķis bija „novērst un izskaust nežēlīgo un cieto apiešanos ar kustoņiem”. (Turpat, 1. lp.)

⁷⁴¹ Turpat, 8. lp.

vēl 1934. gadā. Tomēr, ja biedrībā netrūka cilvēku, kas uzņēmās funkciju reprezentēt, neveicās piesaistīt cilvēkus, kuri darītu ikdienas darbu. (Epizodiskas aktivitātes tomēr notika – piemēram, žurnālā „Svari” 1923. gadā tika kariķēts fakts, ka „lopu aizsardzības biedrība atteikusies dot augstskolai suņus zinātniskiem eksperimentiem”.⁷⁴²) Jau 1933. gada beigās Starptautiskās kustoņu aizsardzības biedrības pilnsapulce plānoja „abas kustoņu aizsardzības biedrības apvienot zem vienas priekšnieces”.⁷⁴³ Latvijas Dzīvnieku aizsardzības biedrība 1935. gada vasarā informēja iekšlietu ministra biedru Alfrēdu Bērziņu, ka Starptautiskās kustoņu aizsardzības biedrības („tā patiesībā ir vecas vācu paliekas”) faktiskā vadītāja vāciete Vilhelmīne Kerstena „katrā vārdā un visās vietās uzsver, ka viņa nevar darboties kopīgi ar latviešiem un viņa nekādi nevar mums pievienoties, jo mēs esam latviešu biedrība un mums ir nacionāla biedrības valde”.⁷⁴⁴ Turklāt vārds „starptautiskās” nenorādot uz saistību ar kādu ārzemju biedrību, bet esot tikai skanīgs nosaukums. Iekšlietu ministra biedrs 1935. gada 4. septembrī nolēma šo biedrību slēgt. (Pastāvēja arī Latvijas Kustoņu aizsardzības biedrība „Sargs” Jaunjelgavā, kuru likvidēja 1935. gadā, jo tā jau divus gadus kā nedarbojās.⁷⁴⁵)

Rezultātā Latvijas Dzīvnieku aizsardzības biedrības vadītāji – priekšiece Apolonija Jākobsone, priekšnieces biedrs Diskonta bankas direktors Rūdolfs Bāce - 1935. gada jūnijā varēja apgalvot, ka „jau pusgadu par dzīvniekiem Latvijā rūpējas paši latvieši”.⁷⁴⁶ Biedrībā darbojās 500 biedru un tai bija divas nodaļas Daugavpilī un Tukumā. Biedru maksa bija divi lati gadā, kas trūcīgajiem nebija jāmaksā. Nodaļas strauji tika nodibinātas visā valstī,⁷⁴⁷ 1936. gadā pastāvēja jau 14 nodaļas⁷⁴⁸ ar 2100 biedriem.⁷⁴⁹ 1935. gadā biedrība sāka darbību ar 18 latiem, kamēr gada beigās ieņēmumi jau pārsniedza 11 tūkstošus latu, bet 1936. gada budžets bija pat 18 tūkstoši latu. Līdzekļus klīniku un patversmju uzturēšanai biedrība gādāja, rīkojot propagandas koncertus, kino izrādes pret

⁷⁴² Svari. – 1923. – nr. 47.

⁷⁴³ LVVA, 3724. f., 1. apr., 11401. l., 13. lp.

⁷⁴⁴ Turpat, 24. lp.

⁷⁴⁵ LVVA, 3724. f., 1. apr., 8233. l., 2. lp.

⁷⁴⁶ Savukārt 1938. gada 13. augustā sabiedrisko lietu ministrs par biedrības priekšnieku iecēla Veterinārā departamenta direktoru Robertu Baķi. (Ziņkāras acis aiz stiepuļu tīkliem // Rīts. – 1935. – 16. jūn.; LVVA, 3235. f., 5. apr., 1648. l., 13. lp.)

⁷⁴⁷ Jelgavā - 1935. gadā. (Braunfelde B. Dzīvnieku draugu ievērbai // Zemgales Balss. – 1935. – 27. nov.)

⁷⁴⁸ 1939. gadā tai bija 14 nodaļas Latvijā – Liepājā, Rūjienā, Daugavpilī, Rēzeknē, Tukumā, Kandavā, Pasiēnā, Jēkabpilī, Valmierā, Ventspilī, Cēsīs, Krāslavā, Ludzā, Vecaucē. (Turpat, 16. lp.)

⁷⁴⁹ Līdzciētību un mīlestību – dzīvniekiem // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 2. maijs.

ziedojumiem.⁷⁵⁰ 1935. gada 6. oktobrī Latvijā pirmo reizi svinēja Dzīvnieku draugu dienu, ko pasaulē ik gadu atzīmēja Sv. Franciska dienā 4. oktobrī.⁷⁵¹

Kāds iedzīvotājs 1938. gadā informēja dzīvnieku aizsardzības biedrību, ka Jāņa Jaunsudrabiņa raidluga „Makšķerēšana” vectēvs spilgti jo spilgti iztēlo bērniem tos „jaukumus” un „labumus”, kādi iegūstami, uzspraužot dzīvās maijvaboles, kāpurus, sliekas un mazās zivtiņas uz makšķeres āķa.⁷⁵² Viņš apgalvoja, ka tādējādi tautā un īpaši jaunatnē tiek kultivēts dzīvnieku mocīšanas netikums, uz kuru īstas kultūras cilvēkam grūti ar vienaldzību noskatīties. Viņaprāt, dzīvnieku aizsardzības biedrības „svētīgais cilvēcības darbs” tiek traucēts, ja rakstnieki „vārdiem un darbiem propagandē dzīvnieku mocīšanu, un tādas kultūras iestādēs – kā radiofons šos darbus klāsta un cildina saviem mazajiem klausītājiem priekšā”. Rakstītājs lūdza rīkoties, „lai šādas līdz riebumam mežonīgas izpriecās turpmāk tautā vairs nepropagandētu”.⁷⁵³ Biedrība iespieda skrejlapas ar aicinājumu nelietot tārpus un dzīvās zivis makšķerēšanai, bet izvēlēties maizi, mušas vai gaļu, un nonāvēt zivi tūlīt pēc izņemšanas no ūdens, jo „kādēļ Dieva radītai nevainīgai būtnei velti jācieš?”⁷⁵⁴

1935. gadā biedrība lūdza valdību un visu konfesiju baznīcu virsvaldes aizliegt lopu nokaušanu košergaļai,⁷⁵⁵ jo lopu aizkaušanu un asins notecināšanu uzskatīja par necilvēcīgu, turklāt Šveicē, Norvēģijā un Vācijā - jau aizliegtu. Tika īpaši uzsvērts, ka tas nebūtu „antisemitisma izpaudums, bet solis, kas skar kultūru”, jo „kultūra un humanitāte nav šķīramas”.⁷⁵⁶ 1936. gadā pilnsapulce lūdza valdību noteikt, ka zinātniskajos pētījumos drīkst izmantot tikai iemidzinātus dzīvniekus, un atkal lūdza aizliegt rituālu

⁷⁵⁰ Braunfelde B. Dzīvnieku draugu ievērībai // Zemgales Balss. – 1935. – 27. nov.; Dzīvnieku aizsardzības b-bas // Zemgales Balss. – 1936. – 12. marts.

⁷⁵¹ 1938. gadā Latvijas 4. dzīvnieku draugu dienā Latvijas pasta sūtījumi tika apzīmogoti ar lozungu „Saudzēsim dzīvniekus”. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 10869. l., 631. lp.)

⁷⁵² LVVA, 3724. f., 1. apr., 10869. l., 304. lp.

⁷⁵³ Turpat.

⁷⁵⁴ LVVA, 3724. f., 1. apr., 11397. l., 67. lp.

⁷⁵⁵ Košergaļas sagatavošanu regulēja iekšlietu ministra 1920. gadā apstiprinātie noteikumi, bet no 1934. gada – valdības LR Satversmes 81. panta kārtībā izdotie noteikumi. Tomēr reglamentācija nebija detalizēta, tā nerunāja par tādām kaušanas procesa detaļām kā aizkaušana un asins notecināšana. (Iekšlietu ministra apstiprinātie noteikumi par košer-gaļas pārdošanu // Valdības Vēstnesis. – 1920. – 23. marts.; Noteikumi par košergaļas sagatavošanu un košergaļas un košerproduktu pārdošanu // Valdības Vēstnesis. – 1934. – 22. janv.; Instrukcija pie noteikumiem par košergaļas sagatavošanu un košergaļas un košerproduktu pārdošanu // Valdības Vēstnesis. – 1934. – 19. marts; Instrukcijas papildinājums un pārgrozījums pie noteikumiem par košergaļas sagatavošanu un košergaļas un košerproduktu pārdošanu // Valdības Vēstnesis. – 1937. – 31. dec.)

⁷⁵⁶ Ziņkāras acis aiz stiepuļu tīkliem // Rīts. – 1935. – 16. jūn.

lopu un putnu kaušanu košergaļai.⁷⁵⁷ Lūdza arī aizliegt dzīvnieku kaušanu un asiņu nolaišanu bez iepriekšējas apdullināšanas. Biedrība pat iegādājās apdullināšanas aparātu, lai to popularizētu. Tomēr valdība neaizliedza lopu kaušanu košerētās gaļas ieguvei.

Aktīvisti devās propagandas gājienos, uzstājās skolās, lai pilsoņus mudinātu pārdomāt problēmu, kas esot tik sāpīga un mūžīga. Daugavpilī 1936. gada maijā dzīvnieku aizsardzības biedrības nodaļas biedri ar dzīvniekiem soļoja cauri pilsētai – gājienā skauti, gaidas, mazpulcēni devās kopā ar saviem suņiem, kaķiem, zirgiem un aitām.⁷⁵⁸ Viņi aicināja „aizstāvēt tos, kas paši nevar sevi aizstāvēt”, jo par to „nekas nav skaistāks”, turklāt „ar to mēs pierādām savas dvēseles cēlumu un kultūru”.⁷⁵⁹

Pie pragmatiskākiem cilvēkiem dzīvnieku aizstāvji vērsās ar vēsti, ka aizsargājot dzīvniekus, „mēs aizsargājam arī saimnieciskas vērtības”.⁷⁶⁰ 30. gadu otrajā pusē šis racionālais pamatojums izskanēja it kā starp citu, kamēr 1940. gadā tika īpaši uzsvērts, ka dzīvnieki ir ne tikai savu īpašnieku, bet visas tautas labklājības pamats. „Ja arī ne taisnīgas un cilvēciskas izturēšanās labā, tad jau vienkāršu materiālu apsvērumu dēļ dzīvnieku turētājiem būtu jāapietas saudzīgi ar viņu varai padoto dzīvo radību.”⁷⁶¹ Turklāt viņi uzsvēra, ka mocītu dzīvnieku gaļa esot mazvērtīgāka un pat kaitīga cilvēka veselībai.

Dzīvnieku aizsardzības biedri drīkstēja iejaukties dzīvnieku un viņu īpašnieku konfliktos, tāpēc iedzīvotāji viņiem ziņoja par lopu mocīšanas gadījumiem. 1935. gadā Latvijas Dzīvnieku aizsardzības biedrība pieņēma īpašu darbinieku, kura pienākums bija rūpēties, lai vainīgos nodotu tiesai.⁷⁶² Biedrības dzīvnieku patversme atradās Pārdaugavā Ormaņu ielā 32, tajā darbojās arī veterinārā ambulance.⁷⁶³ Par atskaites punktu darbībā biedrība uzskatīja 1935. gadu, kad tā sākusi aktīvi strādāt.⁷⁶⁴ Pusotra gada laikā patversmē palīdzību saņēma 2439 no cilvēku nežēlības cietuši dzīvnieki, bet ārpus patversmes palīdzība sniegta 1850 gadījumos.⁷⁶⁵ Neārstējamus zirgus nošāva vai noindēja, lai

⁷⁵⁷ Līdzcietību un mīlestību – dzīvniekiem // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 2. maijs.

⁷⁵⁸ Foto: Neparasts propagandas gājienis // Rīts. – 1936. – 26. maijs.

⁷⁵⁹ Dzīvnieku draugi! // Zemgales Balss. – 1936. – 21. febr.

⁷⁶⁰ Aicina aizsargāt dzīvniekus // Rīts. – 1938. – 3. okt.

⁷⁶¹ Miervaldis K. Ainas, kas dod jaunu liecību par to dalībniekiem // Rīts. – 1940. – 26. marts.

⁷⁶² Apkaro dzīvnieku mocīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 13. jūn.

⁷⁶³ Rīt dzīvnieku draugu diena // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 5. okt.

⁷⁶⁴ Cilvēks, kas labo citu cilvēku kļūdas // Rīts. – 1935. – 16. sept.

⁷⁶⁵ Līdzcietību un mīlestību – dzīvniekiem // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 2. maijs.

izbeigtu viņu ciešanas.⁷⁶⁶ Par dzīvnieku mocīšanu tika sastādīti arī protokoli, uz kuru pamata tika ierosinātas krimināllietas par nežēlīgu izturēšanos pret dzīvniekiem. Aktīvisti kontrolēja arī lopkautuves, lai noskaidrotu, kā tajās izturas pret kaujamajiem kustoņiem. Visdetalizētāk vara reglamentēja attieksmi pret zirgu („neviens dzīvnieks necieš tik daudz kā zirgs – visu nastu nesējs”⁷⁶⁷). Kamēr Eiropas valstu lielpilsētās ormaņi pazuda no ielām, Rīgā to bija tikpat, cik pirms Pirmā pasaules kara. Mainījās tikai proporcijas – pirms kara bija apmēram 4 tūkstoši ormaņu, no kuriem puse – vieglie, puse – smagie, kamēr 1925. gadā 3 700 ormaņu vidū samazinājās vieglo skaits (700), bet pieauga smago skaits (3 tūkstoši).⁷⁶⁸ 1925. gada septembrī Rīgas pilsētas Statistikas biroja speciālisti novēroja satiksmes kustību uz tilta pār pilsētas kanālu Brīvības bulvārī, skaitot visus satiksmes līdzekļus, kuri brauca garām Pētera Pirmā pieminekļa postamentam no pulksten 8 līdz 20 abos virzienos.⁷⁶⁹ Dati liecināja, ka zirga dzīto transporta līdzekļu īpatsvars Rīgas satiksmē 1925. gadā bija gandrīz tāds pats kā auto - 28% : 32%,⁷⁷⁰ tādējādi zirga nozīme pilsētas satiksmē bija būtiska, nemaz nerunājot par lauku apgabaliem, kur mašīnas 20. gados iebrauca reti, bet vietējiem iedzīvotājiem tādas tikpat kā vispār nepiederēja. Latvijas Dzīvnieku aizsardzības biedrības valde 30. gados lūdza Rīgas pilsētas valdi savest kārtībā ceļus Ķīpsalas koku noliktavās, lai zirgiem tur nebūtuveltīgi jāmokās.⁷⁷¹ Zirgu transporta problēmu apsprieda pat Rīgas pilsētas Domē. 1931. gada ziemā deputāti konstatēja, ka „zirgi ļoti mocās uz pontonu tilta, kur ar smagiem ragavu vezumiem nevar pabraukt tādēļ, ka tilta grīda ir kaila un bez sniega” un ka tāpat notiek citās intensīvākajās satiksmes vietās.⁷⁷² Deputāti ierosināja, lai valde tur norīko dežūrēt smagos automobiļus, kas palīdzētu zirgiem ar smagiem vezumiem tikt pāri bezsniega vietām. Kā alternatīvu ieteica, izdot noteikumus par vezumu svāra samazināšanu laikā, kad ielās nav pietiekoši sniega ragavu ceļam.

⁷⁶⁶ Jelgavas nodaļas pirmo sešu darbības mēnešu laikā nošauti 15 neārstējami zirgi. (Latvijas dzīvnieku aizsardzības biedrības // Zemgales Balss. – 1936. – 3. apr.; Apkaro dzīvnieku mocīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 13. jūn.)

⁷⁶⁷ Cilvēks, kas labo citu cilvēku kļūdas // Rīts. – 1935. – 16. sept.

⁷⁶⁸ Kā klājas Rīgas ormaņiem // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 28. marts.

⁷⁶⁹ Interesanti novērojumi par kustību Rīgas ielās // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 26. sept.

⁷⁷⁰ Aprēķini izdarīti, balstoties uz datiem no: Interesanti novērojumi par kustību Rīgas ielās // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 26. sept.

⁷⁷¹ Barzdeviča M. Ķīpsala – Daugavas mainīgā sala // Barzdeviča M., Miklāva I. Ķīpsala. – Rīga: Zelta Grauds, 2009. – 15. lpp.

⁷⁷² Rīgas pilsētas Domes protokoli, 1931. gads. – Rīga, 1932. – 219. lpp.

Dzīvnieku aizsardzības biedrības valde 30. gadu otrajā pusē laiku pa laikam presē atgādināja noteikumus paredzētās normas, aicinot ziemā apsegt zirgus, lai viņi neciestu no aukstuma, pareizi viņus apkalt un neizmantot vadīšanā mutes dzelžus.⁷⁷³ Arī Rīgas ormaņu biedrība atgādināja smagajiem ormaņiem ievērot atļauto vezuma svaru (1,6 tonnas), jo dzīdamies pēc lielākas peļņas, ormaņi pārkrāva vezumus, nomokot zirgus.⁷⁷⁴ Rīgas ielās 1938. gada vasarā vieglo ormaņu zirgi strādāja baltās „cepurītēs” – īpašnieki ar drānu pārklāja dzīvnieku pieres un aizausu daļu, lai sargātu no saules dūriena.⁷⁷⁵

Latvijas dzīvnieku aizsardzības biedrība sauca pie atbildības zirgu īpašniekus, kuri izmantoja slimus un pat neārstējamus zirgus,⁷⁷⁶ tāpat tirgotājus, kuri iepirka vecus un slimus zirgus, lai ar dažādiem paņēmieniem tos uzlabotu un pārdotu tālāk.⁷⁷⁷ Skrundas gadatirgū biedrības aģents atņēma „čigāniem un citiem zirdzeniekiem” septiņus darbam nederīgus, ārkārtīgi novājējušus zirgus pilnīgi jēliem sāniem, kurus veterinārārsts atzina par nogalināmiem.⁷⁷⁸ Biedrības Jelgavas nodaļa pat pirka vecus, slimus, neārstējamus, darbam nederīgus zirgus, „lai viegla un ātra nāve tos atsvabinātu no mokām, kurām tie būtu padoti nonākot nežēlīgu uzpirceju rokās”.⁷⁷⁹ Biedrības aktīvisti slavēja kā apzinīgu tāda saimnieka rīcību, kurš nepārdeva savu veco zirgu uzpircejiem, bet atdeva patversmei, lūdzot sagādāt „viegļu nāvi kustonim, kas visu mūžu grūti strādājis”.⁷⁸⁰ Šī rīcība tiešām varēja šķist slavējama iepretim gadījumam Daugavpilī, kur kāds īpašnieks vēl dzīvnam zirgam bija novilcis ādu.⁷⁸¹ Zirga neapsegšana aukstā laikā varēja šķist niecīgs pārkāpums (10 latu naudas sods vai trīs dienas arestā),⁷⁸² tomēr dažkārt zirgi nosala līdz nāvei vai zaudēja darba spējas, kamēr viņu saimnieki dzēra krogos.⁷⁸³

Bija cilvēki, kuri uz kautuvēm vedamajiem dzīvniekiem nedeva ne ēst, ne dzert,⁷⁸⁴ vai izturējās tik nevīžīgi pret savu govi, ka nopūdēja viņai nagus,⁷⁸⁵ vai pat jāja uz teļa Rīgas

⁷⁷³ Rūpējas par zirgiem // Rīts. – 1935. – 1. dec.

⁷⁷⁴ Aicinājums saudzēt zirgus // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 28. aug.

⁷⁷⁵ Zirgi ar „cepurītēm” // Rīts. – 1938. – 5. aug.

⁷⁷⁶ Cīņa ar dzīvnieku mocītājiem // Rīts. – 1937. – 28. febr.

⁷⁷⁷ Cilvēks, kas labo citu cilvēku kļūdas // Rīts. – 1935. – 16. sept.

⁷⁷⁸ Lopu aizsardzības biedrības svētīgais darbs // Zemgales Balss. – 1937. – 27. apr.

⁷⁷⁹ Dzīvnieku draugi! // Zemgales Balss. – 1936. – 28. apr.

⁷⁸⁰ Cilvēks, kas labo citu cilvēku kļūdas // Rīts. – 1935. – 16. sept.

⁷⁸¹ Apkaro dzīvnieku mocīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1935. – 13. jūn.

⁷⁸² Saldējis zirgu // Zemgales Balss. – 1936. – 23. marts.

⁷⁸³ Miervaldis K. Ainas, kas dod ļaunu liecību par to dalībniekiem // Rīts. – 1940. – 26. marts.

⁷⁸⁴ Par to 1935. gada rudenī mirtiesnesis ar 50 latu naudas sodu sodīja Jāzepu Mulleru no Kuldīgas. (Cilvēks, kas labo citu cilvēku kļūdas // Rīts. – 1935. – 16. sept.)

centrā.⁷⁸⁶ Rīdzinieks dažbrīd savā pilsētā varēja justies kā laukos – Rīgas centrā, Kronvalda bulvārī - 1940. gada martā pie pajūga piesietas gāja divas govis līdz viena pakrita un necēlās.⁷⁸⁷ Vedējs ar citu palīdzību govi ievēla ragavās ar kājām uz augšu, pārlika viņas galvai pāri dēli un, uz tā apsēdies, brauca tālāk. Rūpniecības ielā pakrita un necēlās arī otra govs, tāpēc vedējs viņu sita ar koku. Garāmgājēji izsauca policiju, kas sarakstīja protokolu par dzīvnieku mocīšanu. Ugunsdzēsēji abas govis nogādāja lopkautuvē. Dzīvnieku aizstāvju ikdienu liecināja arī par lauku iedzīvotāju nežēlību.⁷⁸⁸ Laikraksti atstāstīja gadījumus, kad „mājlopi nomērdēti, nosaluši vai nobeigušies vircā, tamdēļ vien, ka viņu īpašniekiem vienkārši bijis laiskums un nepatika iziet aukstā laikā lopus pabarot un apkopt”.⁷⁸⁹ Kopumā secināms, ka dzīvnieku aizsardzības mehānisms Latvijā darbojās efektīvi, ko nodrošināja ne tikai valsts varas, bet arī sabiedrības pārstāvju brīvprātīga iesaistīšanās problēmu risināšanā.

⁷⁸⁵ Par to ar 20 latiem sodīja Lizeti Peciņu. (Cilvēks, kas labo citu cilvēku kļūdas // Rīts. – 1935. – 16. sept.)

⁷⁸⁶ 1937. gada janvārī par jāšanu uz teļa Rīgas 15. iecirkņa mirtiesā piesprieda 100 latu sodu (Par jāšanu uz teļa – 100 ls // Rīts. – 1937. – 23. janv.)

⁷⁸⁷ Miervaldis K. Ainas, kas dod jaunu liecību par to dalībniekiem // Rīts. – 1940. – 26. marts.

⁷⁸⁸ Ko pagājušā gadā veikusi dzīvnieku aizsardzības b-ba Jelgavā // Zemgales Balss. – 1937. – 2. janv.

⁷⁸⁹ Miervaldis K. Ainas, kas dod jaunu liecību par to dalībniekiem // Rīts. – 1940. – 26. marts; Mēmie cietēji // Zemgales Balss. – 1937. – 19. janv.; Sk. arī: Nežēlība pret mājlopiem // Turpat. – 6. marts. [Par lopu sodīšanu sodīts ar 50 latiem vai divām nedēļām aresta.]; Nedzirdēta putnu mocīšana // Turpat. – 26. apr.

3. NODAĻA. BRĪVAIS LAIKS

Varai un darba devējiem brīvais laiks vēsturiski ir bijusi problēma, jo ar to saistītās aktivitātes vai gluži pretēji - nekā nedarīšana – cilvēkam nepagēr būt disciplinētam, kā to prasa vajadzība nopelnīt iztiku. Tomēr brīvā laika asociēšana ar brīvību un kontroles neesamību ir tikai šķietamība. Zināmā mērā allaž bijusi ieinteresēta atbalstīt dažādus brīvā laika pavadīšanas veidus, tādējādi novēršot cilvēku neapmierinātību ar dzīves vai darba apstākļiem, kas citādi izpaustos politiskā radikālismā, vēlmē dumpoties vai izraisīt citādas nekārtības. Tomēr cilvēka brīvajā laikā piekoptās nodarbes var ietekmēt darba produktīvāti un tādējādi – darba devēja intereses, apdraudēt arī paša darba ņēmēja sociālo un ekonomisko stāvokli, traucēt citu iedzīvotāju jūtas un kārtību publiskajā telpā. Rezultātā vara brīvo laiku regulē netieši. Pat populārākais tā pavadīšanas veids - lasīšana – izsenis ticis uzraudzīts, kontrolējot pieeju tekstiem, iekļaujot tos dažādos sarakstos vai pat aizliedzot. Dažādas varas struktūras cenzējušas filmas un izrādes pirms to izrādīšanas, noteikušas alkoholisko dzērienu pieejamību, ierobežojot krogu darba laiku, regulējušas piekļuvi narkotiskajām vielām, aizliegušas vai atļāvušas azartspēles.

3. 1. Pornogrāfija

Gadsimtiem ilgi morālisti, pilsoniskie līderi un politiķi sabiedrības interesi par seksa aprakstiem un attēlojumiem ir interpretējuši kā kulturālas pagrimšanas atspoguļojumu.¹ Tā kā neatkarīgās Latvijas likumdošanā oficiālas pornogrāfijas definīcijas nebija, cilvēki skaidroja to katrs pēc savas saprašanas. Pornogrāfiju aprakstīja kā nekaunīgu, kauna un tikumības sajūtas aizskarošu mākslu.² Pazīmes, pēc kurām tā tika atpazīta, bija „kailuma kults un seksualitāte”, „izvirtušas dzimumdzīves un citu neķītrību attēlošana”.³ Par netikumīgu un piedauzīgu uzskatīja erotiski ierosinošo, ko simbolizēja „cilvēka, sevišķi sievietes kaila miesa”,⁴ tāpēc, ka tās „skaistuma baudīšanai piemīt seksuāla daba”.⁵ Publiskajā telpā notiekošais mudināja

¹ Winick Ch. Pornography // Censorship: a World Encyclopedia / Ed. D. Jones. – vol. 3. – London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publ., 2001. - vol. 3. - p. 1911.

² Dziļleja K. Kad filistri mērc pirkstus tikumā // *Domas*. – 1927. – N. 1. – 54. lpp.

³ Kaitīgā literatūra un tās apkarošana // *Zemgales Balss*. – 1928. – 24. maijs.

⁴ Puķe V. Sievietes tērps kā erotikas paudējs // *Pēdējā Brīdī*. – 1930. – 7. sept.

⁵ Lapiņš J. Pret cinismu (1920) // Lapiņš J. Sapņi un īstenība. Ceļā uz Latvijas valsti. – Rīga: Valters un Rapa, 1938. – 209. – 210. lpp.

vaicāt, vai ir netikumīgi kailam uzstāties izrādēs un vai ir netikumīgi to skatīties?⁶ Vai tas, kas lasāms presē un literatūrā, ir labi vai slikti? Viedokļus cilvēki pamatoja, bieži piesaucot pornogrāfiju kā tādu, kas simbolizē slikto.

Pornogrāfiju tekstos regulēja norma, kas paredzēja sodīt personu, kura glabājusi pārdošanai, pārdevusi, atklāti izlikusi vai kā citādi izplatījusi apzināti nekaunīgus sacerējumus vai notēlojumus (no 1933. gada precizēts, ka runa ir par sacerējumiem vai notēlojumiem, kam nav ne zinātniskas, ne mākslas vērtības,⁷ bet no 1938. gada papildināts, ka runa ir arī par mazvērtīgiem, pieklājības jūtas apvainojošiem, pret labiem tikumiem vēršiem rakstiem⁸). Tātad norma bija izplatīt (uz lasīšanu tas neattiecās) pieklājīgus tekstus. Publicētās pornogrāfijas apkarošana atradās Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļas pārziņā. Savukārt metodi, ar kuru panākt normas ievērošanu, iedibināja 1924. gada Preses likums, kas iekšlietu ministram piešķīra tiesības konfiscēt no ārzemēm pienākošo literatūru, kā arī aizliegt periodisku izdevumu ievēšanu, ja to saturs pēc Latvijas likumiem ir noziedzīgs.⁹ Rezultātā regulāri tika veidoti trīs saraksti - Aizliegtās, ārzemēs izdotās, Latvijā ievest un izplatīt aizliegtās literatūras saraksts (pirmais rīkojums izdots 1924. gada 1. decembrī),¹⁰ Aizliegtās, Latvijā iespiestās literatūras saraksts (pirmais rīkojums izdots 1925. gada 23. oktobrī),¹¹ Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts (pirmais publicēts 1927. gada 20. jūlijā).¹²

Pieklājīgam bija jābūt ne tikai uz izlasāmā teksta saturam, bet arī runātajam tekstam izrādēs, sarīkojumos, uzvedumos (tā sauktajos divertimentos), kas kinoteātros tika uzvesti kinofilmu starpbrīžos, kā arī restorānu kabareja un varietē programmās un filmās. Apriņķa priekšnieks vai pilsētas prefekts no 1921. gada drīkstēja aizliegt,¹³ bet

⁶ Sinus. Parīzes rēvijas // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 9. janv.

⁷ Līdz 1933. gada 1. augustam, kad stājās spēkā jaunais Sodu likums, attiecīgo personai draudēja sods ar arestu līdz 3 mēnešiem vai naudas sods līdz 300 latiem, bet pēc minētā laika – cietums, nenorādot ieslodzījuma laiku. Turklāt, ja vainīgais bija tirgotājs vai periodiska izdevuma redaktors, tiesa varēja atņemt viņam tiesību tirgoties vai tiesību būt par redaktoru uz laiku no 1 līdz 5 gadiem. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – 80. lpp. [281. pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 164. lpp. [307. pants.]

⁸ Preses likums // LMKNK. 1938. gads. – 121. lpp. [Izsludināts 1938. gada 14. februārī.]

⁹ Preses likums // LMKNK, 1924. gads. – 73. lpp. [Izsludināts 1924. gada 12. februārī; 18. pants.]

¹⁰ LVVA, 3724. f., 1. apr., 34. l., 8. lp.

¹¹ Aizliegto grāmatu, brošuru un citu Latvijā iespiesto poligrāfisko ražojumu saraksts. Ziņas par laiku līdz 1939. g. 31. janvārim. Sast. R. Lapsiņš. – Rīga: J. Rozes izdevums, 1939. – 73. – 176. lpp. [Pavisam sarakstā bija 810 vienības.]

¹² Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts. Komisijas lēmumi līdz 1937. gada 31. decembrim. Sast. R. Lapsiņš. – Rīga: J. Rozes izdevums, 1939. – 61. – 102. lpp. [Sarakstā bija 255 vienības.]

¹³ Pagaidu noteikumi par izrādēm un izrīkojumiem // Valdības Vēstnesis. – 1921. – 20. janv. [Pieņemti 1921. gada 17. janvārī.]

no 1924. gada – arī pārtraukt¹⁴ izrādi vai konkrētas ainas, ja teksts bija nepieklājīgs vai piedauzīgs. Šī norma netika mainīta¹⁵ un tika piemērota arī kinofilmu un divertismentu vērtēšanā. Laika gaitā tika pilnveidots tikai nepieklājīgā skaidrojums (tas, kas ļauni iespaido skatītāju tikumību,¹⁶ jaunatnes morālo attīstību, pārmērīgi kairina jaunatnes fantāziju¹⁷). Kinofilmu saturu kontrolēja kinocenzūra, kas līdz 1926. gada 1. martam atradās Iekšlietu, bet pēc tam – Izglītības ministrijas pārziņā.¹⁸

Ne likums, ne normatīvie akti nenoteica, kas tieši drukātu darbu ļauj vērtēt kā apzināti nekaunīgu, netiklu, neķītru, kaitīgu, mazvērtīgu, pieklājības jūtas apvainojošu, pret labiem tikumiem vērstu, bet rīcību izrādē - par nepieklājīgu, piedauzīgu, skatītāju tikumību ļauni ietekmējošu, jaunatnes morālo attīstību iespaidojošu un tās fantāziju pārmērīgi kairinošu. Latvijas likumdošanā un tiesu praksē nebija arī jēdziena „netikla publikācija” definējuma.¹⁹ Deputāti gan 1924. gadā atzina, ka „piedauzīgs” ir stiepjams jēdziens, tomēr nemēģināja to definēt.²⁰ Situāciju ieteica atrisināt izvairoties - neierakstīt šo normu likumā. Pirmkārt, līdz 1924. gadam Latvijā neesot bijis vajadzības pārtraukt kādu izrīkojumu tā piedauzības dēļ, tātad tāda norma nav nepieciešama. Otrkārt, policisti, īpaši laukos, nebūs pietiekami kvalificēti novērtēt, kas ir un kas nav piedauzīgs, viņu uzskati par to varētu būt pat primitīvi.²¹ Tomēr deputātu vairākumu pārliecināja fakts, ka tādas tiesības policijai paredzētas pat tik liberālās valstīs kā Francija un Vācija.²² Tādējādi vēlēšanās izmantot ārzemju pieredzi bija galvenais arguments, kāpēc nepieciešamību novērst potenciālās piedauzības izpausmes izrādēs deputāti iestrādāja likumā.

¹⁴ Likums par izrādēm un izrīkojumiem // LMKNK, 1924. – 251. lpp. [Pieņemts 1924. gada 11. novembrī.]

¹⁵ 1929. gada 1. oktobrī likumu papildināja, piešķirot Izglītības ministrijai tiesības aizliegt uzvest kinematogrāfos divertismentus uz laiku līdz vienam gadam, ja tas uzvests piedauzīgi. (Likums par kinematogrāfiem (1926) // Preses un biedrību likumi. Rokas grāmata tiesu, administrācijas, preses un sabiedriskiem darbiniekiem. – sast. K. Vilde. – Rīga: A. Gulbis, 1931. – 107. lpp.)

¹⁶ Noteikumi par kinematogrāfiem // LMKNK, 1924. – 8. lpp. [Pieņemti 1924. gada 10. janvārī.]

¹⁷ Likums par kinematogrāfiem // Preses un biedrību likumi. Rokas grāmata tiesu, administrācijas, preses un sabiedriskiem darbiniekiem/ K. Vilde. – R., 1931. – 105. – 108. lpp. 1929. gada 1. oktobrī likumu papildināja, piešķirot Izglītības ministrijai tiesības aizliegt uzvest kinematogrāfos divertismentus uz laiku līdz vienam gadam, ja tas uzvests piedauzīgi. (Turpat. – 107. lpp.)

¹⁸ No 1919. gada augusta sākuma līdz 1920. gadam filmas cenzēšanai bija jāiesniedz Policijas pārvaldē. (Zelmenis G. Latvijas kultūras politika neatkarīgas valsts pastāvēšanas sākumā (1918-1922) // Latvijas Vēsture. – 2007. – nr. 3. – 29. lpp.)

¹⁹ Preses un biedrību nodaļas atskaites Tautu Savienībai par padarīto netiklu publikāciju izplatīšanas un tirdzniecības apkaršanas jomā (likums par attiecīgo konvenciju izsludināts 1925. gada 6. jūnijā), liecina, ka jēdzienu "netikls" ierēdņi uztvēra kā „neķītrā” sinonīmu. (Likums par starptautisku konvenciju netiklu publikāciju izplatīšanas un tirdzniecības apkaršanai // LMKNK. 1925. gads. – 351. – 364. lpp.; LVVA, 3724. f., 1. apr., 133. l., 2. lp.)

²⁰ Latvijas Republikas Saeimas VI. Sesijas 2. sēde. – 36. – 38. sl.

²¹ Turpat. – 36. lpp. [A. Petrevics, sociāldemokrāts mazinieks un V. Bastjānis, sociāldemokrāts.]

²² Turpat. – 37. sl. [Arveds Bergs, bezpartejiskais nacionālais centrs.]

3. 1. 1. Teksts: literatūra un prese

Prese jau 1921. gada rudenī vēstīja, ka iekšlietu ministrija sauks pie atbildības avīzes “Latvijas Vēstnesis”, “Jaunākās Ziņas”, “Latvijas Sargs” par pornogrāfiju, jo tajās nodrukātajos Pāvila Rozīša stāstos “Gustavs Grasis”, “Grāfs Lavendreks”, “Apkārtnes Donžuāns” tika aprakstīti arī varoņu erotiskie piedzīvojumi.²³ Latvijas vidusskolu skolotāju 2. kongress 1923. gada janvārī iebilda pret “nekautrīga erotisma un seksuālu kairinājumu ģifti”, ko modernajā latviešu literatūrā ievēduši daži rakstnieki, nostādot seksuālos pārdzīvojumus gluži vai “par visas cilvēka dzīves centrālproblēmu”.²⁴ Pedagogi apgalvoja, ka neattīstītos lasītājos tie modinot „primitīvos instinktus”, tāpēc “visiem, kam mīļa mūsu tautas nākotne, visiem, kam dārgas cilvēces augstākas vērtības, ar īgnumu jāprotestē pret minēto parādību”. Jānis Akurāters savukārt norādīja, lai likuma sargi labāk pievērs uzmanību pilnīgi demoralizējošajām izrādēm kino un kabarejos, turklāt par jezuītiem uzskatāmi iedzīvotāji, kuri tur bauda visprastāko „mākslu”, bet otrā dienā uzbrūk jaunajiem dzejniekiem par netiklības sludināšanu.²⁵ Toties Andrejs Upīts 1924. gadā piekrita, ka latviešu jaunāko rakstniecību raksturo erotisms, kas bieži noslīdot līdz zemākajām seksuālisma pakāpēm, robežojoties ar vienkāršu cinismu un pat pornogrāfiju.²⁶ Par dzejniecēm seksuālistēm viņš nosauca Angeliku Gailīti, kura ārpus dzimuma sakariem ar vīrieti neredzot citas problēmas dzīvē, bet par Aīdas Niedras dzeju bilda, ka neviena latviešu dzejniece līdz šim neesot ar tādu vaļširdību un drosmi kultivējusi horizontālā stāvokļa poēziju un ka pat Edvarts Virza nobālot šīs seksuāli amazoniskās dūšības priekšā. Pedagogu aicinājumu protestēt pret erotisma aprakstīšanu literatūrā sekmēja 1. Jelgavas klasiskās valsts ģimnāzijas direktora Jāņa Lapiņa uzstāšanās kongresā, kurā viņš kritizēja Andreja Upīša lugu “Peldētāja Zuzanna” par varoņu vaļīgajiem dialogiem. Par to uzjautrinājās žurnāls “Ho-Ho”²⁷ karikatūrā, kurā mazs vīrelis ar pliku pakausi tik uzmanīgi pētīja afišu ar kailu dāmu, ka viņa seja iegādījās tieši

²³ Vairākus preses orgānus... // *Latvis*. – 1921. – 10. sept.; Grūtups A. Tiesāšanās kā māksla. Vēsturiski tiesu procesi Latvijā un citās valstīs. Pirmā daļa. – Rīga: Jaunā Daugava, 2001. – 95. - 127. lpp.

²⁴ LVVA, 5485. f., 1. apr., 2878. l., 4. lp.

²⁵ Akurāters J. Rakstnieks un publika // *Jaunākās Ziņas*. – 1923. – 6. marts.

²⁶ Upīts A. Skanošais tukšums // *Domas*. – 1924. – N. 4. – 324. lpp.

²⁷ Satīrisks mākslas žurnāls „Ho-Ho!” iznāca no 1922. g. 1. maija līdz 1924. g. 22. febr. Reizi divās nedēļās, ar 1922. g. 1. sept. – reizi nedēļā, ar 1923. g. – neregulāri. Redaktori U. Skulme, ar 1922. g. 13. okt. – L. Liberts, ar 1923. g. 1. okt. – S. Vidbergs. (Latviešu periodika / LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka. – 3. sēj.: 1920 – 1940. – 1. daļa. – R., 1988. – 169. lpp.)

iepretim sievietes kājstarpij.²⁸ Lapiņš atpazina sevi un iesūdzēja žurnāla atbildīgo redaktoru Ludolfu Libertu tiesā par goda aizskaršanu. Kaut gan 1923. gada 10. oktobrī Jānis Lapiņš vinnēja gan Rīgas apgabaltiesā (Libertam piesprieda 3 dienas aresta un 54 latus naudas soda), gan pēc tam Tiesu Palātā, laikabiedri smējās tieši par viņu.²⁹ Savukārt 1923. gada 5. novembrī notika pirmā pornogrāfijas tiesas prāva Latvijā - par apzināti nekaunīgu sacerējumu izplatīšanu Rīgas Apgabaltiesa tiesāja rakstnieku Pāvilu Rozīti un jau minēto avīžu redaktorus un izdevējus. Prokurors lūdza katru apsūdzēto sodīt ar mēnesi aresta (maksimālais sods - 3 mēneši), bet tiesa apsūdzētos attaisnoja. Interesanta bija publikas reakcija abās prāvās. Skatītāji Lapiņam nebūt nejuta līdzi, bet ar pūlēm valdīja smieklus.³⁰ Tas varētu liecināt, kā šādas lietas uztvēra iedzīvotāji, kuru viedokli prese (atšķirībā no pornogrāfijas apkarotāju centieniem) neatpoguļoja. Par Rozīša prāvu tika vēstīts - „Apsūdzības rakstu publika noklausās ar cienīgu klusumu, tikai neviļus visiem izlaužas smieklī pie kāda izvilkuma nolasīšanas par viena stāsta varones krūtīm, kas bijušas „kā siena stirpas”. Stāsta pārējie citējumi arī nav tik „briesmīgi” un pat klātesošās dāmas „neuztraucas”. ”³¹

Lūgumu turpmāk neatļaut satīras žurnāliem “Sikspārnis”³² un “Pūcesspiegēlis”³³ izplatīt viņu “pornogrāfiskos ražojumus” iekšlietu ministram 1924. gada sākumā nosūtīja daži rakstnieki, sabiedriskie darbinieki, mācītāji, skolu pārziņi un žurnāla “Nākotnes Sieviete” redakcija.³⁴ Tas liecināja, ka preseī kā "tautas morāliskās elpošanas orgānam"³⁵ bija radusies alternatīva. Pat avīzes „Latvijas Kareivis” redaktora palīgs kapteinis Aleksandrs Grīns 1924. gadā nolēma piesaistīt lasītājus ar

²⁸ Sk.: Grūtups A. Tiesāšanās kā māksla. Vēsturiski tiesu procesi Latvijā un citās valstīs. Pirmā daļa. – Rīga: Jaunā Daugava, 2001. – 129. – 141. lpp.

²⁹ Visticamāk šīs reakcijas dēļ Žanis Unāms kļūdās, apgalvojot, ka Lapiņš prāvu zaudēja. (Unāms Ž. Aiz septiņiem kalniem. Dzīves stāsts un kultūrvēsturiskas skices. – Grandheivena, 1975. – 95. lpp.)

³⁰ „Peldētāja Suzanna” tiesā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 11. okt.

³¹ Pāvila Rozīša stāsti apgabaltiesā // Latvijas Vēstnesis. – 1923. – 6. nov.

³² Humora avīze „Sikspārnis” iznāca no 1922. g. 16. dec. līdz 1926. g. 13. febr.. Sākumā divas reizes nedēļā, no 1925. g. 5. jūn. – reizi nedēļā, bet no 1926. g. 3. febr. – divas reizes nedēļā. Redaktori A. Krēsliņš, Klenders [A. Veinbergs] un Rutku Tēvs [A. Mihelsons]; ar 1923. g. 10. febr. – A. Krēsliņš un A. Veinbergs, ar 3. martu – A. Krēsliņš, A. Veinbergs un Sukuburs [J. Vainovskis], ar 26. maiju – A. Krēsliņš un A. Veinbergs, ar 1926. g. – A. Krēsliņš un Kokains [K. Štrauhs]. (Latviešu periodika / LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka. – 3. sēj.: 1920 – 1940. – 1. daļa. – R., 1988. – 559. – 560. lpp.)

³³ Neatkarīgs, bezpartejisks joku un zobgalības laikraksts „Pūcesspiegēlis” iznāca no 1923. g. 1. apr. līdz 1926. g. 21. maijam; no 1923. g. 6. okt. - žurnāls. Iznāca reizi nedēļā. Neiznāca no 1926. g. janv. līdz 21. maijam. Redaktori K. Mellups, ar 1925. g. 4. jūl. – K. Rasiņš un Jumars [K. Panovs], ar 21. nov. – K. Mellups, 1926. g. 21. maijā – A. Ruberts. (Latviešu periodika / LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka. – 3. sēj.: 1920 – 1940. – 1. daļa. – R., 1988. – 508. lpp.)

³⁴ Pornogrāfijas apkarošana // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 12. febr.

³⁵ Akurāters J. Valsts morāliskais stiprums // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 13. janv.

kaut ko „seksīgu” un uzrakstīja feļetonu „Padomi skuķkopībā”.³⁶ Armijas komandieris ģenerālis Mārtiņš Peniķis viņam uz dažām dienām uzlika mājas arestu. (Ģenerālis Pēteris Sniķers teicis, ka avīze tādējādi vairojot veneriskās slimības armijā.) Kaut tā bija drīzāk soda imitācija, Grīns atvaļinājās no armijas 1. oktobrī.³⁷ Apsūdzībā par pornogrāfisku rakstu izplatīšanu 1924. gada oktobrī policija sāka izziņu pret avīzes „Rīgas Ziņas” redaktoru Arturu Tupiņu un rakstnieci Lūciju Zamaiču. 20. oktobrī avīzē bija lasāms raksts par "Jaunāko Ziņu" kultūras nodaļas vadītāju Arturu Bērziņu, kuru aizskāra Zamaičas frāze, ka viņa drukājas visos žurnālos un laikrakstos, kur nodod manuskriptus, izņemot "Jaunākās Ziņas", „kuru literāriskās nodaļas vadītājs Arturs Bērziņš vairāk kā gadu nēsā manas dzejas krūšu kabatā uz pašas sirds, lai gan viņam ir jau otrā sieva, kurai pienāktos šī vieta”.³⁸ Novembrī policija sāka izziņu pret avīzi „Rīgas Ziņas” apsūdzībā par pornogrāfiju rakstā „Ceļojošais kailo klubs Rīgā” (ar mājieniem par lesbiešu attiecībām).³⁹ Tomēr šajos tekstos nebija pat runa, bet tikai nojausma par erotisko. Ko tolaik uzskatīja par pornogrāfisku, varētu raksturot kāda no vācu žurnāla pārpublicēta anekdote, kuras dēļ 1924. gada oktobrī policija konfiscēja žurnāla „Elegance”⁴⁰ trešo numuru.⁴¹ Vēlāk žurnālu izdevējam atdeva, bet izplatīt to drīkstēja, izgriežot attiecīgo lapu.⁴² Tā vēstīja par jaunavu, kura iesūdzējusi tiesā jaunekli par vardarbīgu nevainības laupīšanu. Varas darbi tikuši pastrādāti, piespiežot viņu pie sienas. Tiesnesis apšaubīja, ka jauneklis spējis jaunavu aizsniegt, jo viņa bija divas pēdas garāka par jaunekli, bet saņēmis no sūdzētājas atbildi: „„Gluži pareizi tiesneša kungs, bet es mazliet pieliecos!” Jautājieni, vai šinī gadījumā lietoti varas darbi jeb jaunava atdevusies brīvprātīgi, paliek atklāts...”⁴³ Šādu pikantēriju cilvēki uztvēra kā pornogrāfiju.⁴⁴

³⁶ Plensners A. Dažas atmiņas par Grīniem // LARA's lapa. – 1980/81. – nr. 22. – 11. lpp.

³⁷ Bērsons I. Ilgais ceļš līdz Aleksandram Grīnam // Aleksandrs Grīns: Rakstu krājums. – Rīga, 1999. – 12. lpp.; Bambals A. Orderis man paziņots... (Par “Dvēseļu puteņa” autora Aleksandra Jēkaba Grīna karavīra gaitām un sāpju ceļu) // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1998. – nr. 6. – 26. lpp.

³⁸ Zamaiča L. Vīrs ar sirdi kabatā // Rīgas Ziņas. – 1924. – 20. okt.

³⁹ Ceļojošais „kailo klubs” Rīgā (Kādas jaunavas piedzīvojumi) // Rīgas Ziņas. – 1924. – 27., 28., 29., nov., 1., 2., 4., 8., 9. dec.

⁴⁰ Ilustrēts nedēļas žurnāls “Elegance” iznāca no 1925. gada jūnija līdz 1926. gada februārim; redaktori M. Tupiņa un H. Rudzītis. Žurnāls uzņemts Sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā 1927. g. Nr. 1. (Latviešu periodika... – 148. lpp.)

⁴¹ Tiesa // Latvijas Kareivis. – 1925. – 7. maijs.

⁴² Tomēr 1925. gada 28. maijā Rīgas Apgabaltiesa žurnāla izdošanu aizliedza. (Karulis K. Komentāri // Rudzītis H. Manas dzīves dēkas. – R., 1997. – 222. – 223. lpp.)

⁴³ Mīla un likums // Sensācija. – 1924. – nr. 3. – 20. lpp.

⁴⁴ Laiks atjēgties! // Latvijas Sargs. – 1924. – 12. dec.

„Elegances” un tās priekšteces „Sensācijas”⁴⁵ izdevējs Helmārs Rudzītis atzinis, ka atšķirībā no citiem žurnāliem tā „saturs bija riskantāks, arī bildes „atklātākas”, bet, salīdzinot ar šodienas izdevumiem, „Sensācija” [...] pat dažam labam pamatskolniekam liktos bāla un „neierosinoša””.⁴⁶ Savukārt kritērijs, kas par pornogrāfisku ļāva nosaukt attēlu, bija zīmējums „ar sārtu miesu un baltu apakšveļu”.⁴⁷

Šo notikumu ietekmē 1924. gada beigās pēc Latvijas Bērnu palīdzības savienības iniciatīvas 26 biedrības, ticot „sabiedrības veselīgām jūtām”, lūdza visus „ieņemt stāvokli pret noziedzīgo izvirtības propagandu, kamēr vēl nav par vēlu”, jo pēdējā laikā „visādi tumši spēki, atmezdami katru kautrību, cenšas samaitāt mūsu bērnu un jaunatnes raksturu un tikumību, lejoj viņu jaunās sirdīs nāvējošas ģifts kairinošās lāses”.⁴⁸ Ja sabiedrība sāksot izrādīt nemieru, tad sekos arī varas atbalsts.

Satraukumu varēja vairot situācija preses tirgū, kur tika izdoti arvien jauni bulvārpreses izdevumi. Žurnālu „Vecpuišis”⁴⁹ 1925. gada martā klajā laida jau civilpersona Aleksandrs Grīns. Par viņa ražojumu Andrejs Upīts rakstīja, ka jēlību ziņā tajā sasniegts “cinisma rekords”, ka žurnāla devītajam numuram „pat papīrs bij piesarcis”.⁵⁰ Tajā publicētajiem rakstiem bija tādi virsraksti kā „Meitās gājēja memuāri”, „Vīriešu mīlas ieroči”, „Don-Žuana atmiņas”, „Skuķkopība”, „Pašpuikas dienasgrāmata”, „Vecpuiša dzīve jūrmalā”.⁵¹ „Ja nu vēl jāiegaumē, ka katram šī žurnāla numuram uz vāka bij seksuāli jēla „bildīte” ar puskailu vaj pavisam kailu sievieti, ka šādām pašām „bildītēm” un vinjetēm bij „pušķotas” arī pārējās lappuses, tad izdevuma „raksturs” būs pilnīgi skaidrs. Tas bij īsts „literāriskā purva” zieds, domāts tām panīkušām aprindām, kas ciena pornogrāfiju,” apgalvoja kāds A. Leja 1931. gadā.⁵²

⁴⁵ Žurnāls „Sensācija” iznāca no 1924. gada 30. septembra līdz 1925. gada 21. maijam. Sākumā 1 – 2 reizes mēnesī, ar 1925. gadu – reizi nedēļā. Redaktori N. Džonsons un H. Rudzītis. Rīgas apgabaltiesa ar 1925. gada 28. maija lēmumu žurnālu aizliedza. Žurnāls uzņemts Sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā 1927. g. Nr. 1. (Latviešu periodika... – 551. lpp.)

⁴⁶ Rudzītis H. Manas dzīves dēkas. – R., 1997. – 48. - 49., 50. lpp.

⁴⁷ Sabiedrisko tiesu par pornogrāfiju // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. okt.

⁴⁸ Laiks atjēgties! // Latvijas Sargs. – 1924. – 12. dec.

⁴⁹ Humoristisks žurnāls “Vecpuišis” iznāca no 1925. g. marta līdz 1926. g. martam divas reizes mēnesī, ar 1926. g. – reizi mēnesī. Redaktors J. Grīns, ar 1925. g. Nr. 6 – P. Elliņš. (Latviešu periodika... – 670. lpp.)

⁵⁰ Upīts A. Ar ušņu duramo (Lubas un puslubas) // Domas. – 1926. – N. 1. – 71. lpp.

⁵¹ Leja A. „Pornogrāfiskās sejas” un „literāriskais” purvs // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 6. nov.

⁵² Turpat.

Latvju sieviešu nacionālās līgas vadītāja Berta Pīpiņa 1925. gada sākumā konstatēja, ka žurnāli „apmētā pornogrāfijas dubļiem un izpārdod sievietes kailumu”.⁵³ Viņa aicināja sabiedrību aizsargāt sievieti, bet sievietes - protestēt katru reizi, kad tiek zaimota viņu miesa. (Viens no retajiem gadījumiem, kad tas tika darīts, notika Rīgas domes priekšvēlēšanu laikā 1931. gadā. Latvju sieviešu apvienība Rīgas prefektam norādīja, ka pilsētā izlīmētajos LSDSP vēlēšanu plakātos „Kaujas sauciens” ir „rupji pornogrāfiski izķemots” minētās sieviešu organizācijas vēlēšanu saraksts, aprakstot to ar šādu tekstu - „Te es esmu! Ņem mani! Dari ko gribi! Pavasarī pat vismazākā mušīņa paliek dulna.”⁵⁴ Apvienība to uzskatīja par „sievietības aizskaršanu netikumīgos nolūkos” un lūdza plakātu izdevējus un izplatītājus saukt pie atbildības.) Cīņā pret pornogrāfiju 1925. gada pavasarī aicināja Jānis Akuraters, apgalvojot, ka pornogrāfija nāk kā mēris, lai nomaitātu literatūru.⁵⁵ Savukārt „Jaunākās Ziņas” avīzes „Rīgas Ziņas” redaktoru Arturu Tupiņu sauca par naktspodu žurnālistu,⁵⁶ bet par mēslu literatūru dēvēja viņa rakstu darbus.⁵⁷ Uzņēmējdarbības specifikas dēļ viņu ne tikai vismaz divas reizes publiski izpļaukāja,⁵⁸ bet arī publiski izsmēja kādā izrādē Salamonska cirkū.⁵⁹ Savukārt prokurori apsūdzībās par pornogrāfiju 1925. gada nogalē pieprasīja smagākus sodus nekā sprieda tiesa. Novembrī ar divām nedēļām aresta notiesāja žurnāla „Mīla un flirts” izdevēju Jāni Ducmani un atbildīgo redaktori Mariju Vanagu, bet izdevumu slēdza, savukārt pēc prokurora apelācijas tiesa sodu paaugstināja uz diviem mēnešiem arestā.⁶⁰ Avīzes "Rīgas Ziņas" redaktoram piespriestās divas nedēļas aresta⁶¹ pēc apelācijas papildināja ar aizliegumu četrus gadus būt atbildīgajam redaktoram.⁶² Latviešu žurnālistu un rakstnieku biedrības biedri tiesā apgalvoja, ka tieši Tupiņš ar "Rīgas Ziņām" esot ienesis pornogrāfiju latviešu avīžniecībā.⁶³

⁵³ Pīpiņa B. Kailuma kults // Sieviete. – 1925. – N. 1. (15. janv.) – 8. lpp.; Pīpiņa B. Kailuma kults // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 23. janv.

⁵⁴ LVVA, 1900. f., 1. apr., 10. l., 130. lp.

⁵⁵ Akuraters J. Cīņā pret pornogrāfiju! // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 4. apr.

⁵⁶ Tupiņš raujas kopā ar sievu // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 29. aug.; A. Tupiņš parāda pigu // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 19. jūl.

⁵⁷ Rīgas apgabaltiesa vakar iztiesāja // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 10. marts.

⁵⁸ Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijas Republikā (1918-1934): priekšstatu maiņa // Latvijas Vēsture. – 2006. – nr. 2. – 24. lpp.

⁵⁹ Lejiņš J. Spēlmaņu cilts. Kāda latviešu aktiera dzīves un skatuves pieredze. – Rīga: Liesma, 1982. – 126., 128. lpp.

⁶⁰ Par „Mīlestību un flirtu” cietumā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 9. nov.

⁶¹ Pornogrāfijas prāva // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 6. maijs.; Sods par „kailo kluba” sensācijām // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 9. dec.

⁶² LVVA, 1534. f., 2. apr., 3295. l., 20., 21. lp.

⁶³ Rīgas apgabaltiesa vakar iztiesāja // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 10. marts.

Pornogrāfijas apkarošanas saukli Demokrātiskais Centrs pat izmantoja 2. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņā 1925. gadā.⁶⁴ Lai glābtu jaunatni „no tikumiskas pagrimšanas”, oktobrī par cīņas pieteikšanu pornogrāfijai sprieda skolotāji.⁶⁵ Savukārt Latvju nacionālās jaunatnes savienība pornogrāfiju „tiesāja” Lielajā Ģildē 23. oktobrī.⁶⁶ 1926. gadā Andrejs Upīts latviešu erotisko presi⁶⁷ raksturoja kā atbaidīgi robustu un ļempīgu, tādu, kas drukā “dzeju”, ko pašpuikas bez kautrēšanās var rakstīt uz publisku ateljvītu sienām. Viņš aicināja parūpēties, lai „pornogrāfijas liferantiem aizliedz mīlas skaidro būtni vazāt pa visādiem netīrumiem”, jo „samaitātie seksuālie instinkti un izvirtusī erotiskā fantāzija no laika gala ir bijusi visu lubenieku iemīļotākais un parocīgākais eksploatācijas objekts”.⁶⁸ Rīgas pilsētas skolu padomju pārstāvju sapulce 1926. gada 31. janvārī konstatēja, ka “baudu un izdzīves kāre pārņēmusi visus, no pusaudžiem līdz sirmgalvjiem”.⁶⁹ Tā kā vecāko paaudzi vairs neesot iespējams labot, jādara viss, „lai pornogrāfiskie netikumi neievīstos jaunatnē”. Sapulce lūdza Izglītības ministriju aizliegt izrādīt netikumīga satura lugas un filmas; aizliegt pornogrāfisku netikumību un seksuāli kairinošu literatūru; aizliegt propagandēt kailuma kultu ar ilustrācijām un tās izlikt publiskās, bērniem pieejamās vietās; ja nav iespējams izskaust, tad stingri uzraudzīt, lai jaunatni neielaiž deju zālēs; pastiprināt skolā un sabiedrībā ētisko audzināšanu un rūpēties, lai sievietē māte atkal ieņemtu cienīgu vietu „mūsu dzīvē”; pārrunāt šo jautājumu skolās un vecāku sapulcēs; pie žūriju apkarošanas komisijas nodibināt pornogrāfijas apkarošanas komisiju.

Bibliofils Jānis Misiņš Rīgas pilsētas valdes izglītības komisijas 1926. gada 5. marta sēdē atzina, ka visu mūžu cīnījies pret cenzūru, bet tagad mūža beigās tā jāsaucot atpakaļ, jo "ar izvīrtības literatūru 7 Latvijas brīvības gados tauta samaitāta vairāk nekā 700 verdzības gados".⁷⁰ Apspriedē aktīvisti izvirzīja kandidātus, kuriem būtu

⁶⁴ Jaunākās Ziņas. – 1925. – 22. aug.

⁶⁵ Cīņas pieteikšana pornogrāfijai Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 12. okt.

⁶⁶ Sabiedrisko tiesu par pornogrāfiju // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. okt.

⁶⁷ A. Upīts tajā ieskaitīja šādus žurnālus - “Ilustrēts kriminālžurnāls”, iznāca reizi nedēļā no 1925. g. 15. okt. līdz 1926. g. dec., redaktors R. Lukstiņš, ar 1925. g. nr. 4 – K. Platnovics; iknedēļas ilustrēts universāls “Zilais žurnāls” iznāca no 1925. g. 6. līdz 20. nov., redaktors O. Stroks; ilustrēts nedēļas žurnāls “Elegance”; humoristisks žurnāls “Vecpūsis”; ilustrēts žurnāls “Eross”, iznāca neregulāri no 1925. g. maija līdz dec., redaktors K. Rasiņš; precību žurnāls mīlai, laulībai un flirtam “Amora niķi”, iznāca reizi nedēļā no 1925. g. okt. līdz dec., redaktors J. Vanags. Tikai žurnālu “Eross” A. Upīts uzskatīja par vienīgo „vieglā žanra” žurnālu, kurš savas pikantērijas cenšas pasniegt estētiskā formā. (Latviešu periodika. – 3. sēj. – 176., 724., 149., 35. lpp.)

⁶⁸ Upīts A. Ar ušņu duramo (Lubas un puslubas) // Domas. – 1926. – N. 1. – 71. lpp.

⁶⁹ LVVA, 1632. f., 2. apr., 1626. l., 1.a. lp.

⁷⁰ Apspriede par izvīrtības literatūru // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 6. marts.

jāsekmē „izvirtības apkarošanas komisijas” nodibināšanu, tāpat lūdza pilsētas valdi, iznomāt laikrakstu kioskus ar noteikumu, ka tajos aizliegts turēt un pārdot „izvirtības literatūru, kā arī aizliegt uz ielām, pie kinoteātriem utt. izvirtības reklāmas”. 13. aprīlī aktīvisti pornogrāfijas apkarošanas komisijas eventuālajā sastāvā iekļāva 36 pārstāvjus no 31 organizācijas. Tās pirmajā sēdē 26. aprīlī komisiju pārdēvēja par Kaitīgās literatūras un mākslas parādību apkarošanas komisiju (vēlāk – Kaitīgo kultūras parādību apkarošanas komisiju).⁷¹ Tā darbojās uz sabiedriska pamata un sastādīja jaunatnei ieteicamās literatūras sarakstus. Savukārt Saeima 1927. gada aprīlī pieņēma Noteikumus par jaunatnes pasargāšanu no sēnalu un neķītrību literatūras, kuru efektivitāti Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļas vadītājs Konstantins Vilde 1929. gadā vērtēja tik augstu, ka apgalvoja, ka noteikumi „dod iespēju tik ievērojamā mērā aprobežot neķītru publikāciju izplatīšanu, ka neviens periodisks izdevums pēc uzņemšanas sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā nav varējis pastāvēt”.⁷² Jaunatnei nevēlamo grāmatu sarakstu sastādīja Sēnalu un neķītrību literatūras apkarošanas komisija, kuras pirmā sēde notika 1927. gada 9. jūnijā. (Līdzīga komisija, kas sastādīja gan aizliegtās, gan rekomendējamās literatūras sarakstus, Lietuvā Izglītības ministrijas pakļautībā darbojās no 1924. gada, savukārt Igaunijā arī no 1924. gada strādāja komisija, kura veidoja tikai rekomendējamās literatūras sarakstu.⁷³) Izdevumu tā pasludināja par neķītru, ja amatpersonas ar dažādiem pasaules uzskatiem vienprātīgi par to vienojās.⁷⁴ Parasti tad, ja grāmatā „notikumu centrā izvirzīts kriminālnoziedzumu sadisms, bauda un prieks pie slepkavībām, krāpšanām kā tādām” vai „tendenciozi pārspīlētās erotiskuma apgaismošanas dēļ”.⁷⁵

Valsts vara gādāja, lai jauniešu acīs publiskajā telpā netrāpītos apšaubāma literatūra, kas nozīmēja, ka veikalnieks to drīkstēja glabāt zem letes un pārdot tikai pēc pieaugušā pieprasījuma (vecuma cenzs - 18 gadi), nedrīkstēja turēt skolu un jaunatnes bibliotēkās.⁷⁶ Savukārt policijas kārtībniekiem nācās regulāri pārbaudīt, vai grāmatu

⁷¹ LVVA, 1632. f., 2. apr., 1626. l., 132.-134. lp.

⁷² LVVA, 3724. f., 1. apr., 133. l., 2. lp.

⁷³ Pāpaurelyte A. Censorship in Lithuania between the Two World Wars: Laws Regulating Control over the Press // *The 20th century libraries in the Baltic Sea region/* Ed. by P. Lotman, T. Vilberg. – Tallin: National Library of Estonia, 2004. – p. 63.

⁷⁴ Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem... – 14. lpp.

⁷⁵ LVVA, 1632. f., 2. apr., 1628. l., 18., 20. lp.

⁷⁶ Turklāt no 1932. gada 1. jūnija Likums par jaunatnes pasargāšanu no sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā izsludināto literatūru (gan oriģinālvalodā, gan tulkojumā) aizliedza pārdrukāt periodiskos vai neperiodiskos izdevumos. Noteikumu grozījumi 1930. gadā paredzēja Sēnalu un neķītrību literatūras

un preses tirdzniecības vietās redzamās vietās nebūtu izlikti jaunatnei kaitīgie izdevumi.⁷⁷ Tas nozīmēja, ka par normu uzskatīja, ka jaunieši līdz 18 gadu vecumam nedabū nopirkt grāmatas, ko pieaugušie atzinuši par viņiem kaitīgām, savukārt pieaugušie drīkst tādas pirkt, bet nedrīkst aplūkot publiskajā telpā.

Par sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā iekļauto grāmatu tirgošanu likumpārkāpējus sauca pie kriminālatbildības.⁷⁸ Ar to nelegāli tirgojās laikrakstu kiosku pārdevēji,⁷⁹ grāmatu veikalu īpašnieki.⁸⁰ Kāds vīrietis pat pamanījās pelnīt, izveidojot ceļojošo bibliotēku. Grāmatas viņš portfelī iznēsājis pa dzīvokļiem un piedāvājis lasīšanai, iekasējot trīs latus par izsniegšanu uz nedēļu.⁸¹

Tieši dzimumdzīves jautājumu iztirzāšana (ieteikti līdzekļi abortu izdarīšanai, grūtniecības novēršanai, dzimumslimību profilaksei) bija pamats, lai cilvēki izdevumu pieskaitītu neķītrības literatūrai.⁸² „Latgolas Vārds” 1936. gadā pat apgalvoja, ka vairāk nekā 80% no izdevumiem, kas veltīti laulības dzīvei, esot aizplīvurota pornogrāfija.⁸³ Par vienu no „neķītrākām grāmatām, kādas pazīst pasaules literatūra”, komisija 1928. gadā atzina dr. Teodora Hendrika Van de Veldes grāmatu „Laulības tehnika”, jo “vai tā ir “zinātne” rādīt, cik pretdabīgi un perverzi var izdarīt dzimuma kopošanās aktus” (runa bija par tehniku, kas atšķīrās no misionāru pozas).⁸⁴ Tā paša iemesla dēļ grāmatu uzreiz pēc izdošanas aizliedza arī Lietuvā.⁸⁵

Ierobežot šādas literatūras pieejamību aicināja arī prese. 1933. gada pavasarī satraukumu par kontracepcijas literatūras it kā pēkšņajiem „plūdiem” grāmatu tirgū pauda avīze „Jaunākās Ziņas”.⁸⁶ Iekšlietu ministrijas pārstāvis norādīja, ka par to nevar būt runa, jo sēnalu un neķītrību literatūras komisija strādā nepārtraukti, bet, ja

sarakstu saukt par Jaunatnei kaitīgas literatūras sarakstu. (Noteikumi par jaunatnes pasargāšanu no sēnalu un neķītrību literatūras // LMKNK, 1927. – 317. – 318. lpp. [pieņemti 1927. gada 26. aprīlī.]; Pārgrozījumi noteikumos par jaunatnes pasargāšanu no sēnalu un neķītrību literatūras // LMKNK. 1930. gads. – 15. lpp. [1930. gada 16. janvārī.]; Likums par jaunatnes pasargāšanu no sēnalu un neķītrību literatūras // LMKNK, 1932. – 107. – 107. - 108. lpp. [Izsludināts 1932. gada 1. jūnijā.]

⁷⁷ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5252. l., 1. lp.

⁷⁸ Nelabojams sēnalliteratūras tirgotājs // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 23. okt.; LVVA, 1553. f., 4. apr., 1119. l.; LVVA, 1552. f., 1. apr., 2567., 2568., 2569. l.; LVVA, 1557. f., 7. apr., 267., 268. l.; LVVA, 1537. f., 10. apr., 160., 161. l.

⁷⁹ LVVA, 2412. f., 2. apr., 11. l., 5. lp.; LVVA, 3724. f., 1. apr., 132. l., 122., 133. lp.

⁸⁰ LVVA, 1552. f., 1. apr., 2567. l., 2. – 3. lp.; LVVA, 1552. f., 1. apr., 2568. l., 2. – 3. lp.

⁸¹ Nepatikšanas ar pornogrāfiskām grāmatām // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 29. nov.

⁸² Neķītrības literatūras plūdi Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 31. marts.

⁸³ Aizpleivurota pornogrāfija // Latgolas Vārds. – 1936. – 29. apr.

⁸⁴ LVVA, 1623. f., 2. apr., 1628. l., 49., 67. lp.

⁸⁵ Papeurelyte A. Censorship in Lithuania between the Two World Wars: Laws Regulating Control over the Press... – p. 62.

⁸⁶ Pilsoņiem jābūt palīdzīgiem neķītrību literatūras apkarošanā // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 1. apr.

vienā otrā gadījumā pilsoņiem kāds piedāvā aizliegtu literatūru vai pornogrāfiskās kartiņas, tad pilsoņiem vajadzētu par to ziņot policijai.

Kāds anonīms invalīds 1933. gadā vērsa iekšlietu ministra uzmanību uz sludinājumu „Jaunākajās Ziņās”, ka iznāks Dr. E. Boha grāmata „Kas jāzin modernai sievietei” (arī kā izvairīties no grūtniecības).⁸⁷ Viņš „daudzu bijušo atbrīvotāju vārdā” lūdza aizliegt reklamēt tamlīdzīgus izdevumus, jo tādējādi „mūsu lielākais un bagātākais laikraksts labprāt veicina latviešu izmiršanu – pašnāvību”.⁸⁸ Kāds cits lasītājs ministram 1933. gadā piesūtīja avīzē „Jaunākās Ziņas” publicētu reklāmu brošūrai, kas iesaka kontracepcijas līdzekli „Antifrukt”, kas „dod iespēju izbēgt no stārķa apmeklējuma un regulēt ģimenes pieaugumu pēc vēlēšanās”.⁸⁹ Diemžēl arhīva dokumenti nenorāda, kā ministrija rīkojās, saņemot minētos sūtījumus.

No 1927. līdz 1937. gadam sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā iekļāva 33 ar seksualitātes tematiku saistītas populārzinātniskās grāmatas (pavisam sarakstā bija 810 grāmatas).⁹⁰ Visvairāk no 1931. līdz 1933. gadam – attiecīgi 8, 10 un 7 grāmatas (sk. 25. diagr.), bet no 1934. līdz 1937. gadam – nevienu, visticamāk, tāpēc ka autoritārā režīma laikā izdevēji piesargājās izdot grāmatas, kuru tirdzniecību potenciāli varētu ierobežot.

25. diagramma.⁹¹

Ar šo tematiku saistīto, Latvijā izdoto literatūru dažkārt aizliedza (tomēr aizliegto grāmatu sarakstā galvenokārt ievietoja komunistisku literatūru). No 1925. līdz 1938.

⁸⁷ LVVA, 3724. f., 1. apr., 10865. l., 372. lp.

⁸⁸ Turpat, 371. lp. [Teksts gramatiski labots.]

⁸⁹ LVVA, 3724. f., 1. apr., 132. l., 101. lp.

⁹⁰ Diagrammā nav iekļauti dati par daiļliteratūru, jo tās nosaukumi ne vienmēr liecināja par saturu. Izņēmums ir divi Bokačo izdevumi – 1927. gadā sarakstā tika iekļauts Bokačo noveļu krājums „Erosa nedarbi” latviešu valodā un 1929. gadā Bokačo „Dekameron” krievu valodā. (Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts... – 66., 76. lpp. [sk. nr. 34., 94.]

⁹¹ Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts... – 61. – 102. lpp. [sk. nr. 44., 45., 74., 106., 111., 121., 122., 134., 148., 149., 157., 159., 161., 163., 164., 165., 167., 171., 172., 173., 174., 176., 177., 178., 179., 183., 193., 194., 195., 196., 198., 200., 202.]

gadam aizliedza 15 grāmatas (no sarakstā esošajām 255), visvairāk 1931., 1934. un 1937. gadā - attiecīgi 2, 2 un 4 (sk. 26. diagr.).

26. diagramma.⁹²

Tomēr nav iemesla secināt, ka šāda literatūra 30. gadu beigās tika arī vairāk izdota, jo pēc apvērsuma aizliedza pārsvarā iepriekšējo gadu izdevumus. Tikai 1938. gadā aizliedza 1931. gadā izdoto dr. Jevgēnijas Dembskajas grāmatu “Kā izsargāties no grūtniecības un līdzekļi tās novēršanai”.⁹³ Tas nozīmēja, ka septiņus gadus to varēja brīvi nopirkt. Veselības departaments aizliegšanas nepieciešamību motivēja ar to, ka grāmatas māca, kā aizkavēt dzimstību.⁹⁴ Rīgā policija konfiscēja 269 grāmatas eksemplārus, no kuriem tikai vienu – grāmatnīcā, kamēr pārējie 268 atradās izdevniecības noliktavā.⁹⁵ Tātad pat, ja izdevuma tirdzniecība nebija ierobežota vai aizliegta, ne vienmēr to varēja arī nopirkt grāmatu veikalos.

Galvenokārt aizliedza pikanto anekdošu un nerātno tautasdziesmu izdevumus. „Nerātnās latvju tautas daiņas” sarakstā iekļāva 1933. gadā, jo prokurors to saturā konstatēja Sodu likuma 281. panta pazīmes.⁹⁶ Pēc aizliegšanas attiecīgo izdevumu no apgrozības izņēma policijas kārtībnieki. Visā Rīgā viņi atrada tikai vienpadsmit „Nerātno daiņu” izdevumus, kurus arī apķīlāja.⁹⁷ 1935. gadā aizliedza Zigmunda Freida darbu „Trīs apcerējumi par seksuālo teoriju”. 1937. gadā aizliedza 1925. gadā izdoto Aleksandras Kolontajas romānu „Brīvā mīla” krievu valodā, jo tā noliedzot „dzimumu kopdzīves” līdzšinējās tikumiskās normas, sludina „brīvo mīlu” un

⁹² Aizliegto grāmatu, brošuru un citu Latvijā iespiesto poligrafisko ražojumu saraksts... – 73. – 176. lpp. [sk. nr. 4., 7., 308., 381., 385., 415., 423., 470., 474., 496-b., 539., 551., 717., 742., 807.]

⁹³ Aizliegto grāmatu, brošuru un citu Latvijā iespiesto poligrafisko ražojumu saraksts... – 176. lpp.

⁹⁴ Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem... – 59. – 60. lpp.

⁹⁵ LVVA, 1376. f., 2. apr., 525. l., 14. lp.

⁹⁶ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5252. l., 6. lp.; Sk. arī: Pētersone E. Cenzūra brīvvalsts tikumības sardzē // Diena. – 1994. – 16. apr. – 13. lpp.

⁹⁷ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5252. l., 23. lp.

ateismu, prasa abortu brīvību.⁹⁸ Savukārt 1931. gadā izdoto „Kama Sutra” ar Sigismunda Vidberga ilustrācijām aizliedza, jo tā esot „austrumnieciska mīlas prakse tekstā un zīmējumos naturālā veidā”.⁹⁹

30. gadu otrajā pusē grāmatas ar sabiedrisko lietu ministra rīkojumu izņēma no apgrozības kā netiklību veicinošas. Turklāt aizliegšana pat nebija racionāla, jo pirms vairākiem gadiem izdoto grāmatu vairs nevarēja pat nopirkt. Ministrs 1937. gada 25. oktobrī norīkoja no apgrozības izņemt Homo Grisenbergensis (Aleksandra Grīna) grāmatu „Vadonis skuķkopībā”, kas bija izdota 1925. gadā. Tomēr Rīgas prefektūras robežās izvietotajos veikalos 1938. gadā neviena netika pat atrasta.¹⁰⁰

Ar seksualitātes tematiku saistīto literatūru iekļāva arī ārzemēs izdotās, Latvijā ievest un izplatīt aizliegtās literatūras sarakstā. Tomēr speciālisti grāmatas varēja saņemt, uzrakstot lūgumu Preses un biedrību nodaļas vadītājam, kurš savukārt deva rīkojumu pasta cenzoram.¹⁰¹ Iesnieguma rakstītājs parasti norādīja, ka pasūtītājs „personīgi priekš sevis”, apgalvoja, ka „minētā grāmata netiks pārdošanā”,¹⁰² ka tā vajadzīga „zinātniskiem nolūkiem vienīgi personīgai lietošanai”.¹⁰³ Neatkarīgo mākslinieku vienībai atļāva saņemt pasūtīto Ed. Fucha grāmatas „Geschichte der erotischen Kunst” papildsējumu „Galante Zeit” ar noteikumu, ka „minēto izdevumu apzīmogo ar vienības zīmogu un izdod lasīšanai tikai minētās biedrības biedriem, bez tiesības nodot lasīšanai tālāk”.¹⁰⁴ Ja atļauju cilvēks nesaņēma, grāmatas neizsniedza.¹⁰⁵

Netiklu publikāciju izplatīšanu un tirdzniecību apkarot paredzēja arī attiecīgā Tautu Savienības konvencija, kas Latvijā stājās spēkā 1925. gada 6. jūnijā.¹⁰⁶ Tomēr Preses un biedrību nodaļa Tautu Savienības sekretariātu informēja tikai 30. gados. Atskaitēs par 1929. gadu un laiku no 1931. gada līdz 1938. gada 30. jūnijam nodaļa sniegusi

⁹⁸ Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem... – 49. lpp.

⁹⁹ Turpat. – 70. lpp.

¹⁰⁰ LVVA, 3724. f., 1. apr., 1392. l., 2. – 4. lp.

¹⁰¹ 1927. gada 7. septembrī tika atļauts izsniegt grāmatu „Sittengeschichte des Lasters”, kas bija pastā bija pienākusi uz Tiesu palātas locekļa F. Konradi vārda. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 228. l., 37. lp.)

¹⁰² 1926. gada 20. decembrī ārsts Bruhns apliecinot, ka pasūtītājs E. Fucha grāmatas „Geschichte der erotischen Kunst” 1. sējumu. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 228. l., 27. lp.)

¹⁰³ 1927. gada 14. aprīlī Rīgas pilsētas pašvaldības žūpības apkarošanas kurators N. Jansons informēja, ka Ernesta Tilgas grāmatu veikalā Teātra ielā 12 ir pasūtītājs no ārzemēm grāmatas „Sittengeschichte von Paris” un „Sittengeschichte de Intimen”. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 228. l., 26. lp.)

¹⁰⁴ LVVA, 3724. f., 1. apr., 228. l., 42. lp. [1928. gada 13. janvārī.]

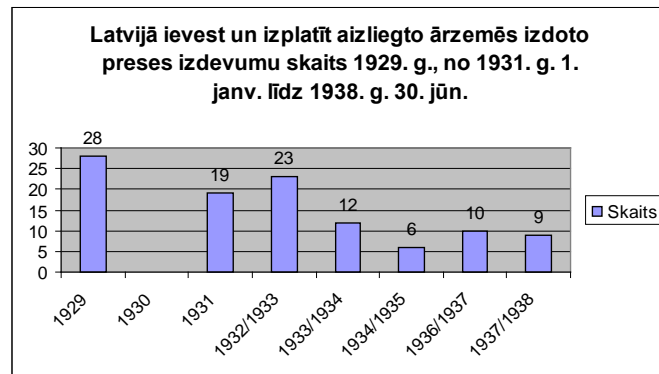
¹⁰⁵ 1927. gada 2. martā Ernests Kleins tika informēts, ka grāmatu „Sittengeschichte von Paris” un žurnāla „Lachendes Leben” 14. numuru viņam neizsniegs. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 228. l., 29. lp.)

¹⁰⁶ Likums par starptautisku konvenciju netiklu publikāciju izplatīšanas un tirdzniecības apkarošanai // LMKNK, 1925. – 351. – 364. lpp.

datu trijās pozīcijās.¹⁰⁷ Pirmkārt, par pornogrāfiska satura preses ražojumu apķīlāšanu uz tiesas sprieduma pamata – minētajā laika posmā apķīlāti 23 pornogrāfiska satura preses izdevumi; visvairāk (12) – 1937./1938. gadā.¹⁰⁸

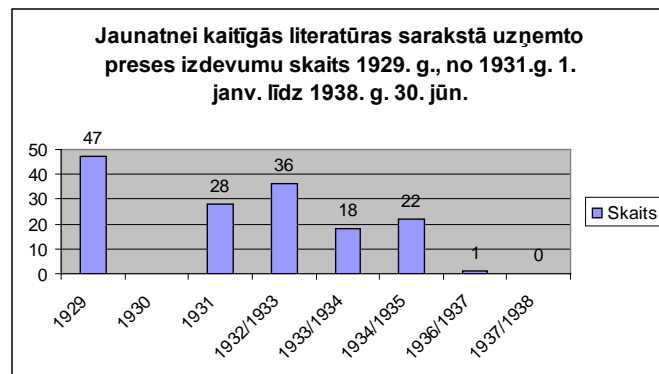
Otrkārt, par Latvijā ievest aizliegtajiem ārzemēs izdotajiem ražojumiem - minētajā laika posmā aizliedza ievest 107 numuru preses izdevumus; visvairāk (28) - 1929. gadā (sk. 27. diagr.).

27. diagramma.¹⁰⁹

Treškārt, par Jaunatnei kaitīgās sēnalu un neķītrību literatūras sarakstos ieskaitītajiem ražojumiem, kas tajā ieskaitīti „gan aiz tā iemesla, ka tos atzina par neķītra satura rakstiem, gan arī par sēnalām”¹¹⁰ - minētajā laika posmā ieskaitīja 152 preses izdevumus; visvairāk (47) - 1929. gadā (sk. 28. diagr.).

28. diagramma.¹¹¹

Vispār no 1931. līdz 1934. gada 30. jūnijam Latvijā policija atklāja 63 pārkāpumus saistībā ar netiklu publikāciju izplatīšanu un tirdzniecību, to skaitā 54 gadījumos tas

¹⁰⁷ Par 1930. gadu dati nav zināmi, tāpēc diagrammās atstāta tukša vieta, kas nav jāuztver kā nulle. Par 1931. gadu sniegti dati no janvāra līdz decembrim, bet 1932./1933. gadā - par laiku no 1932. gada 1. janvāri līdz 1933. gada 30. jūnijam. Turpmāk atskaitījās par gadu no 1. jūlija līdz 30. jūnijam.

¹⁰⁸ LVVA, 3724. f., 1. apr., 133. l., 2., 101., 101. op., 134., 134. op. lp.; LVVA, 3724. f., 1. apr., 134. l., 18., 18. op. lp., 49., 62., 57. lp.

¹⁰⁹ Turpat.

¹¹⁰ LVVA, 3724. f., 1. apr., 133. l., 2. lp.

¹¹¹ Turpat, 2., 101., 101. op., 134., 134. op. lp.; Turpat, 134. l., 18., 18. op., 49., 62., 57. lp.

nozīmēja, ka netiklu publikāciju sūtījumi no ārzemēm bija pienākuši pastā.¹¹² Tomēr tādu gadījumu skaits saruka no 1933. gada. Preses un biedrību nodaļas vadītājs apgalvoja, ka jau 1929. gadā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, bija samazinājusies netiklu publikāciju izplatīšana.¹¹³

Skolotāju organizācijas 1928. gadā esot vienbalsīgi protestējušas pret kriminālnoziedzumu detalizētu aprakstīšanu un personu noķengāšanu presē, „jo jaunatne gūst sliktu iespaidu, zaudē ticību uz vadošām personām un nav iespējams jaunatnei dot sociālu, politisku un valstisku audzināšanu”.¹¹⁴ Sēnalu un neķītrību literatūras apkarošanas komisijas locekļi tāpēc ierosināja ierobežot arī avīzes, kuras atkārtoti publicē pornogrāfiska, jaunatnei kaitīga satura rakstus,¹¹⁵ bet kuras noteikumi neļāva uzņemt attiecīgajā sarakstā.¹¹⁶ Latviešu zemnieku savienības deputāta Jāņa Mežaraupa ierosināto normu, kas ļautu to darīt (nevienam taču neesot noslēpums, ka avīzēs sastopamas lietas, ko jaunatnei nevajadzētu lasīt, - izteicās Mežaraups), deputāti noraidīja 1932. gadā.¹¹⁷ Oponenti norādīja, ka tas nozīmētu uzlikt iemauktus brīvajai presei, kamēr arī bībelē ir lietas, ko bērniem nevar rādīt.

Publicists Juris Vidiņš par ierobežotājiem ironizēja, kā par neizturamu ļaužu sugu, kas, glābjot jaunatni, „nekautrīgi laužas lielu cilvēku darīšanās”.¹¹⁸ Viņš ironizēja par komisiju, „kuras uzdevums aizliegt visas grāmatas, kas varētu sagrozīt galvas neiesvētītām meitenēm”.¹¹⁹ Tikumības kareivju karš pret netikumību neesot nekas vairāk par vecum veco cīņu pret sieviešu miesas formu attēlošanu. „Un tā nu patiesi nav tik pārāk bīstama lieta, vienalga, vaj tā notiktu literatūrā vaj mākslā. Un mēs pat neticam, ka uz „jauno paaudzi” tā atstās tik nelāgu iespaidu. Un, galu galā, nevar tak visu literatūru un mākslu pārvērst par bērnu dārzu.”¹²⁰ Savukārt filoloģijas interesents Jānis Lūke 1933. gadā pat izdeva brošūru, kurā ļoti asi apšaubīja ne tikai Sēnalu un neķītrību literatūras apkarošanas komisijas kompetenci, bet arī Noteikumus par sēnalu un neķītrību literatūras apkarošanu, uz kuriem tā balstīja savu darbību (noteikumus viņš nosauca par komunistisko dzeguzēnu Izglītības ministrijas labo nodomu

¹¹² Turpat.

¹¹³ LVVA, 3724. f., 1. apr., 133. l., 2. lp.

¹¹⁴ LVVA, 1632. f., 2. apr., 1629. l., 10. lp.

¹¹⁵ LVVA, 3724. f., 1. apr., 133. l., 2. lp.

¹¹⁶ Tiesa, tas paredzēja arī – ja viena gada laikā kāda periodiska izdevuma divus numurus vai sēriju izdevuma 2 burtnīcas ievēd šajā sarakstā, tad līdz ar to šo izdevumu visi turpmākie numuri uzņemami sarakstā uz laiku no 3-12 mēnešiem pēc komisijas ieskata.

¹¹⁷ Liels vārdu karš par sēnalu literatūru // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 11. maijs.

¹¹⁸ Vidiņš J. Tikumības karavīri // Latvis. – 1928. – 5. apr.

¹¹⁹ Vidiņš J. Tikumības vārdā // Kurzemes Vārds. – 1930. – 10. dec.

¹²⁰ Vidiņš, Juris. Tikumības vārdā // Kurzemes Vārds. – 1930. – 10. dec.

ligzdā).¹²¹ Tādējādi viņš protestēja pret viņa grāmatas „Mūsu valodas ērmi” iekļaušanu Sēnalu un neķītrību literatūras sarakstā.¹²² Negatīvi noskaņoti pret komisijas darbību bija arī grāmatu izdevēji, kuri tās darbību raksturoja kā augoni izdevēju darbā.¹²³

Pornogrāfijas tēmu mēdza aktualizēt arī preses izdevumi (konkurences rezultāts). 1930. gadā to darīja „Jaunākās Ziņas”, jo avīze "Pēdējā Brīdī"¹²⁴ detalizēti atspoguļoja prāvu, kurā izvarošanā tika apsūdzēts avīzes īpašnieka dēls, redaktors Jānis Benjamiņš (viņu attaisnoja). Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības valde 20. decembrī nosodīja "tādus nekulturālus preses paņēmienus, kā sensāciju radīšanu un privātās dzīves ķengāšanu".¹²⁵ Tomēr iespaidīgākā pretpornogrāfijas kampaņa notika 1934. gada februārī, kad pianiste Lilija Kalniņa – Ozoliņa izdarīja pašnāvību, bet „Jaunākās Ziņas” apgalvoja, ka vainīga ir „Aizkulišu” publikācija, kurā runāts par mīlas trijstūri pianistes privātajā dzīvē.¹²⁶

Nacionālās operas 32 darbinieku grupa izdemolēja spiestuvi, kas izdeva “Aizkulises”.¹²⁷ Sabiedrisko tiesu pār sēnalu presi sarīkoja Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība.¹²⁸ Tiesa izteica „sabiedrisko sašutumu šādai sēnalu preseī, tās izdevējiem, pircējiem un atbalstītājiem un uzaicina sabiedrību novērsties no šādiem izdevumiem,” jo tie ir kaitīgi sabiedriskajai kultūrai.¹²⁹ Valsts kanceleja 12. februārī deva rīkojumu Latvijas Telegrāfa aģentūrai turpmāk "Leta" kioskos nepārdot izdevumus "Aizkulises", "Dzimtene"¹³⁰ un "Intīmā Rīga"¹³¹ kā izdevumus, kuru

¹²¹ Viņš norādīja, ka tieši šādu grāmatu sarakstu publicēšana ir kaitīga, jo norāda jaunatnei, kuras grāmatas meklēt. (Lūke J. Valodas kari brīvajā Latvijā. – Rīga: autora izd., 1933. – 83., 85. lpp.)

¹²² Purs A. Jaunatnei kaitīga literatūras apkarošanas komisija (Committee to Safeguard Youth from Harmful Literature): Latvian moral campaigners, 1927-38 // *Censorship: a world encyclopedia* / Ed. D. Jones. – vol. 2. – London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publ., 2001. - p. 1274.

¹²³ LVVA, 1632. f., 2. apr., 1638. l., 30. lp.

¹²⁴ Ilustrēts dienas laikraksts, iznāca katru dienu, izņemot pirmdienas un pēcsvētku dienas, no 1927. gada 1. marta līdz 1936. gada 24. aprīlim. Redaktors P. Rozītis. (Latviešu periodika... – 482. – 486. lpp.)

¹²⁵ Rakstnieki un žurnālisti pret neķītrībām presē // *Jaunākās Ziņas*. – 1930. – 22. dec.

¹²⁶ Mērs ir pilns! // *Jaunākās Ziņas*. – 1934. – 12. febr.

¹²⁷ “Aizkulišu” izdemolēšanas lietā apvainotie mākslinieki morāliski attaisnoti // *Jaunākās Ziņas*. – 1934. – 26. marts.

¹²⁸ *Jaunākās Ziņas*. – 1934. – 17. febr.; Krūmājs K. Sabiedriskā tiesa izteic sašutumu par sēnalu presi // *Turpat*. – 20./ febr.; Bāla mazās preses „notiesāšana” // *Intīmā Rīga*. – 1934. – nr. 10. – 2. – 3. lpp.

¹²⁹ Krūmājs K. Sabiedriskā tiesa izteic sašutumu par sēnalu presi // *Jaunākās Ziņas*. – 1934. – 20. febr.

¹³⁰ Sabiedriski politisks un literārs žurnāls, iznāca reizi nedēļā no 1933. gada 1. decembra līdz 1934. gada 12. janvārim. Redaktors H. Pavasaris. (Latviešu periodika... – 138. lpp.)

¹³¹ Laikraksts [žurnāls] politikas, mākslas, sporta, ierēdņu un sabiedriskās dzīves aizkulisēm un intīmām sensācijām, iznāca reizi nedēļā no 1933. gada 22. decembra līdz 1934. gada 4. maijam. Redaktore M. Losberga-Zālīte. (Latviešu periodika... – 180. lpp.)

saturs veltīts citu personīgās dzīves noķengāšanai.¹³² Iekšlietu ministrs Gustavs Mīlbergs tajā pašā dienā uzdeva preses un biedrību nodaļai izstrādāt papildinājumus likumā par sēnalu un neķītrību literatūras apkarošanu, lai piešķirtu plašākas pilnvaras sēnalu un neķītrību literatūras apkarošanas komisijai,¹³³ jo to pieprasīja virkne darba kolektīvu un biedrību, kuru pārstāvji (aktieri, mūziķi) bija populāri cilvēki sabiedrībā.¹³⁴ Likumu par neķītrību apkarošanu presē valdība plānoja izdot Satversmes 81. panta kārtībā un attiecināt ierobežojumus arī uz dienas presi,¹³⁵ tomēr to sagatavošana ieilga.¹³⁶

Ministru prezidents Kārlis Ulmanis 1934. gada 15. maija valstī izsludināja kara stāvokli, tāpēc iespējas ierobežot presi paplašinājās. Noteikumi par karastāvokli piešķīra iekšlietu ministram tiesības ar rīkojumu izņemt literatūru no apgrozības (bez tiesas lēmuma).¹³⁷ 16. maijā ministrs citu starpā apturēja „Aizkulises” un „Intīmā Rīga”.¹³⁸ Iepriekšējā cenzūra (atcelta 17. novembrī) neļāva publicēt pornogrāfiska satura un mazvērtīgus rakstus. Tās vietā izdotie Noteikumi par periodiskiem izdevumiem piešķīra ministram tiesības administratīvi sodīt preses izdevuma izdevēju un atbildīgo redaktoru par pilsoņu ģimenes dzīvi aizskarošu ziņu publicēšanu.¹³⁹ Preses un biedrību nodaļas vadītājs 1934. gadā secināja, ka „ar 15. maija pārgrozībām valsts dzīvē radušās daudz plašākas iespējamības pornografisku rakstu apkarošanā”.¹⁴⁰ Par pornogrāfisku un ģimeni aizskarošu tekstu publicēšanu periodiskie izdevumi 1935. gadā tika sodīti desmit reizes, bet 1936. gadā – astoņas reizes.¹⁴¹

3. 1. 2. Vizuālā: fotogrāfija, kino, divertismenti

Par pornogrāfiju fotogrāfijā uzskatīja kailus cilvēkus kairinošās pozās. Tomēr nav izdevies atrast avotu, kas ļautu konstatēt, ko tieši cilvēki saprata ar formulējumu – kails kairinošā pozā, jo lietiskie pierādījumi tika iznīcināti pēc tiesas prāvām (izpratne

¹³² Mērs ir pilns! // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr.; Sašutušie mākslinieki protestē pret personīgas dzīves aizskaršanu ķēngu lapās // Turpat.; Tam jādara reiz gals! // Turpat.; "Leta" savos kioskos ķēngu lapas turpmāk nepārdos // Turpat. – 13. febr.;

¹³³ Jau šodien izstrādās likumprojektu pret ķēngu izdevumiem // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 13. febr.; Apspriežas par ķēngu lapu likumu // Turpat. – 15. febr.

¹³⁴ Tam jādara reiz gals! // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 12. febr.

¹³⁵ Kādā veidā izdos likumu par neķītrību apkarošanu presē? // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 7. apr.

¹³⁶ Preses likumu šodien apspriedīs mazajā kabinetā // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 9. apr.

¹³⁷ Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem... – 31. lpp.

¹³⁸ LVVA, 3724. f., 1. apr., 134. l., 18., 18. op. lp.

¹³⁹ Ar naudas sodu līdz 3000 latu vai ar cietumu uz laiku, ne ilgāku par sešiem mēnešiem, vai ar abiem sodiem kopā.

¹⁴⁰ LVVA, 3724. f., 1. apr., 134. l., 18., 18. op. lp.

¹⁴¹ Latvijas Republikas prese: 1918-1940 / red. R. Treijs. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. - 354. lpp.

par pornogrāfisko presē mudina pieņemt, ka arī šajā gadījumā tā varētu atšķirties no mūsdienu priekšstatiem). Turklāt iztiesātu lietu nebija daudz.¹⁴² Sabiedrības morāles norma bija pieklājīga fotogrāfija, kas nozīmēja, ka kailu balto tajā drīkstēja attēlot tikai, ja attēlam bija mākslas vērtība, kamēr kailus melnādainos drīkstēja rādīt arī ikdienas situācijās un tādas fotogrāfijās bija viens no ilustrētās preses popularitātes veicinātājiem.¹⁴³

Tādējādi bildes ar kailiem cilvēkiem kairinošās pozās drīkstēja iegādāties un aplūkot, bet nedrīkstēja izplatīt. 1930. gadā notiesāja pastmarku tirgotāju, kurš veikala skatlogā izlika „kailu sieviešu pornogrāfijas pastkartes” un kungu, kurš sava veikala logā izlika albumu ar kailu sieviešu uzņēmumiem.¹⁴⁴ Eksperts gleznotājs Kārlis Miesnieks uz apsūdzēto advokāta jautājumu, vai pilsētas mākslas muzejā nav nevienas viņa gleznas, kurā būtu attēlota kaila sieviete „ar visiem piederumiem”, atbildēja, ka ir, bet glezna ir mākslas darbs, kamēr lietai pievienotās pastkartes ir kailu sieviešu fotogrāfijas kairinošās pozās. Savukārt advokāts iebilda, ka jau grieķu mākslinieki kailajām dievietēm nav vilkuši peldu biksītes kājās un reti dažas vietas aizseguši ar vīģes lapu. Prese ziņoja, ka 1922. gadā „visneķītrākās pornogrāfijas pastkartes” izplatītas Rīgā skolnieku vidū.¹⁴⁵ Vērmanes dārzā vientuļiem sēdētājiem, bet traktieros iereibušiem viesiem 1925. gadā kāds vīrietis piedāvāja no Vācijas ievestas pornogrāfiskas bildes. Policija septembra vidū pastā konfiscēja sūtījumu „neķītru kartiņu” no Vācijas, savukārt adresāta dzīvoklī atrada pornogrāfijas noliktavu. Viņš paskaidroja, ka „bezkaunīgās kartiņas” neplānojis pārdot, jo „kā tikumisks pilsonis, ar „bezkaunību netirgojoties”.¹⁴⁶ „Kailās kartiņas” esot krājis kā kolekcionārs un sieviešu kailo formu māksliniecisks cienītājs, tikai dažas uzdāvinājis draugiem.

„Neķītri zīmējumi un fotogrāfiski uzņēmumi” Rīgā vairumā parādījās 1929. gada pavasarī. Kartiņas piedāvāja krogos iereibušiem vīriešiem;¹⁴⁷ cilvēki tika uzrunāti arī pilsētas parkos un alejās. Vienas kartiņas cena – no 0,50 līdz 1 latam. Kartiņu

¹⁴² 1929. gadā Rīgas pilsētas 10. iecirkņa miertiesnesis iztiesāja divas krimināllietas par tirgošanos ar pornogrāfiskiem uzņēmumiem. Rīgas apgabaltiesa 1936. gadā – vienu, 1937. gadā – divas. (LVVA, 1552. f., 1. apr., 2592., 2596. l.; LVVA, 1537. f., 2. apr., 208., 1043., 1044. l.)

¹⁴³ Lipša I. “Ko domās par mums Afrikā?” // Rīgas Laiks. – 2008. – nr. 7. – 49. – 50. lpp.

¹⁴⁴ Pirmo notiesāja ar 100 latu naudas sodu vai maksātnespējas gadījumā ar mēnesi arestā, bet otro - ar 50 latu naudas sodu vai 2 nedēļām arestā. (Pornogrāfisko pastkaršu prāva apgabaltiesā // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 5. nov.)

¹⁴⁵ Konfiscētas arī apmēram 200 to sagataves. (Neķītras bildes // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 5. apr.)

¹⁴⁶ Tiesa sprieda, ka arī tā uzskatāma par pornogrāfijas izplatīšanu, tāpēc piesprieda viņam ar 10 000 rubļu naudas sodu vai 2 mēnešus arestā. (10 000 r. sods par pornogrāfijas izplatīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 11. nov.)

¹⁴⁷ Tirgošanās ar pornogrāfiju // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 28. jūn.

izplatītāji Rīgā uzdarbojās 1931. gadā, kad slēgtā tiesas sēdē notiesāja piecus vīriešus, bet piecus attaisnoja. Izdarot kratīšanu kādā dāmu veļas veikalā Vecrīgā, politiskās pārvaldes ierēdņi atrada „lielu daudzumu visneķītrākās kartiņas un grāmatas”.¹⁴⁸ Par „neķītru pornogrāfisku kartiņu” izplatīšanu pēc pāris nedēļām tiesāja vēl trīs kungus, kuri tās glabāja pārdošanai veikalā Brīvības ielā.¹⁴⁹ 1932. gadā tika tirgotas Rīgā fotografētas „pazīstamās ielu „skaistules” ar saviem draugiem”,¹⁵⁰ tādas fotogrāfijas apgrozīja arī 1934. gadā.¹⁵¹ 1937. gadā Berlīnē tika aizturēta kādai sievietei Rīgā adresēta vēstule ar piecām pornogrāfiskām kartiņām. Adresātes vīrs paskaidroja, ka pats tās pircis Parīzē un nosūtījis. Viņu dzīvoklī Rīgā atrastas vēl 20 „tā sauktās „lezbiskās” pastkartes”, kuras tika apķīlātas.¹⁵²

Tomēr pornogrāfiju fotogrāfijā cilvēki publiskajā telpā pārrunāja reti. Citādāk bija ar divertimentiem kinoteātros un filmām. Jautājumu par nepieklājību uz skatuves aktualizēja Nacionālā teātra izrāde “Pāns”. Beļģu rakstnieka Šarla von Lerberga lugas pirmizrāde režisora Alfrēda Amtmaņa – Briediša režijā notika 1920. gada 3. decembrī. Kritika “Valdības Vēstnesī” nosodīja izrādē redzēto kailuma kultu, kas senajā Grieķijā bijis cēlonis tādām izvirtības parādībām, kurām ziemeļnieku tautu valodā trūkstot nosaukumu.¹⁵³ Turpretim „Jaunākās Ziņas” vēstīja, ka „šis dzirkstošu atjautību un dzēlīgas satīras bagātais darbs jau pirms kara ārzemēs sacēla vairākus tračus un dažās katoļu zemēs to kā „nepieklājīgu” pat noliedza izrādēm”, atzinīgi apgalvojot, ka izrāde „ir skaļš aicinājums cilvēces savaņģotam garam – atpakaļ pie brīvās dabas!”¹⁵⁴

Tomēr seši Satversmes Sapulces deputāti ar Staņislavu Kambalu priekšgalā (Latgales zemnieku frakcija) 1921. gada 25. janvārī valdībai ieteica „Pānu” izņemt no teātra reperturāra, jo tajā esot idealizēta brīvā mīlestība. Izrādi finansēt par valsts naudu būtu neapdomīgi, jo ticīgie vēlētāji uz seksuālo dzīvi un estētiku skatoties citādi.¹⁵⁵ Dailes simbolus izrādē iemiesoja Pāns un Pāniska pāniskos kostīmos, kas, Kambalas vārdiem

¹⁴⁸ Divas personas notiesāja ar 300 latiem naudas soda vai 3 mēnešiem arestā, divas personas – ar 100 latiem soda vai mēnesi arestā un vienu ar 50 latiem naudas soda vai divām nedēļām arestā. (Pornogrāfisko kartiņu izplatītāji tiesas priekšā // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 11. apr.)

¹⁴⁹ Rīgā uzklīduši pornogrāfisko kartiņu izplatītāji // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 30. apr.

¹⁵⁰ Kokaīnists ar pornogrāfiskām kartiņām // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 30. aug.

¹⁵¹ Apdullinājis kailkultūras cienītājus ar morfiju // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 3. aug.

¹⁵² Tā kā neizdevās pierādīt, ka kartiņas gribēts laist tālākā apgrozībā, prokuratūra lietu izbeidza. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 134. l., 60. lp.)

¹⁵³ Valdības Vēstnesis. – 1920. - 2. dec.; Valdības Vēstnesis. – 1920. - 4. dec.

¹⁵⁴ „Panu” // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 6. dec.

¹⁵⁵ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 3. sesija. – 1. burtn. - Rīga: Latvijas Republikas Satversmes sapulces izdevums, 1921. – 11., 12., 13. lpp.

runājot, neesot nekas cits, kā tie paši Ādama un Ievas kostīmi, no kuriem cilvēks, satiekoties mežā, bēg, bet pati izrāde pielīdzināma pornogrāfiskai filmai.¹⁵⁶ Izglītības ministrs Juris Plāķis teātra direkcijai telefoniski ierosinājis lugu izņemt no reperturāra un galu galā pēc deviņām izrādēm izpārdotās skatītāju zālēs tas tika izdarīts.¹⁵⁷

Rezultātā Satversmes sapulces Izglītības komisijas sēdē tika ierosināts cenzēt kinematogrāfu, kabarē un varietē izrādes, jo tās „bieži vien pārsniedz katras pieklājības, estētikas un ētikas robežas, kas atstāj samaitājošu iespaidu uz jaunatni”.¹⁵⁸

1921. gada 17. janvārī pieņemtie Pagaidu noteikumi par izrādēm un izrīkojumiem paredzēja, ka vietējā apriņķa priekšnieks vai pilsētas prefekts izrādi vai konkrētas ainas tajā drīkst aizliegt, ja teksts bija nepieklājīgs vai piedauzīgs.¹⁵⁹ Tomēr noteikumi neattiecās uz valsts teātriem, konservatoriju un privātiem mājas sarīkojumiem. Valsts teātru izņēmuma stāvokli komisijas sēdē kritizēja deputāte Aspazija, sakot, ka tieši Nacionālais teātris „ir izsaucis sabiedrības vienas daļas dibinātu sašutumu”.¹⁶⁰ (Raiņa dienasgrāmatā par 1921. gada 30. janvāri ir lasāms šāds ieraksts: „Aspazija vakar bij uz „Pānu”. Pārnāca vēlu. Lieli plikumi esot. Galvenā loma pat bez triko.”¹⁶¹) Tomēr citi deputāti apšaubīja, ka būs iespējams „nošķirot tās izrādes, kas dod mākslas baudījumu, no izrīkojumiem, kas sagādātu baudu”.¹⁶²

Prese prasīja likvidēt divertismentus kinematogrāfos un traktieros vai pakļaut tos stingrai uzraudzībai, jo tajos redzamajam „nav nekādas pieklājības un kautrības un daļas gar mākslu”.¹⁶³ Lai jaunatni un bērnus pasargātu no nevēlamiem iespaidiem, 1921. gada 25. janvārī iekšlietu ministrs Arveds Bergs aizliedza divertismentus kinematogrāfos no 1. aprīļa un noteica, ka kabarē un varietē izrādēs nav ielaižama jaunatne un bērni.¹⁶⁴ Par pornogrāfiju izrādē dēvēja visbanālāko divdomību stāstīšanu, piedauzīgu izteicienu lietošanu, par ko gardi smejas „onkuļi”, bet jaunie nezina - smiet vai sarkt.¹⁶⁵

¹⁵⁶ Turpat. – 13. lpp.

¹⁵⁷ Struka I. Latvijas Nacionālais teātris. Aiz priekškara. – Rīga: Nordik, 2009. – 32., 33. lpp.

¹⁵⁸ LVVA, 5486. f., 1. apr., 415. l., 1., 5. lp.

¹⁵⁹ Turpat, 10. lp.; Pagaidu noteikumi par izrādēm un izrīkojumiem // Valdības Vēstnesis. – 1921. – 20. janv.

¹⁶⁰ LVVA, 5486. f., 1. apr., 415. l., 17., 18. lp.

¹⁶¹ Struka I. Latvijas Nacionālais teātris. Aiz priekškara. – Rīga: Nordik, 2009. – 32. lpp.

¹⁶² LVVA, 5486. f., 1. apr., 415. l., 17., 18. lp.

¹⁶³ A. B. [Arturs Bērziņš] Apkarojamas parādības // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 25. janv.

¹⁶⁴ Instrukcija pie pagaidu noteikumiem par izrādēm un izrīkojumiem // Valdības Vēstnesis. – 1921. – 26. janv.

¹⁶⁵ Pornogrāfija izstādē // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 24. aug.

Latviešu varietē un kabārē teātru artisti (komiķi, kupletisti, akrobāti, klauni, baletdejoņi, dziedātāji), kuri uzstājās uz tā dēvētajām mazajām - varietē, kabārē un kinematogrāfu - skatuvēm, apvienojās latviešu aktieru biedrībā „Mazā skatuve”.¹⁶⁶

1922. gada sākumā viņi lūdza iekšlietu ministru atcelt divertismentu aizliegumu kinoteātros un apņēmas lūkot, lai „netiktu pielaisti mazvērtīgi pornografiski uzvedumi”.¹⁶⁷ 9. februārī ministrs atļāva kinoizrādēs izrādīt divertismentus, bet policijas darbiniekiem sekot, lai tajos nepārkāptu pieklājības robežas. Pretējā gadījumā ministrs var aizliegt divertismentu konkrētajā kinoteātrī, liegt uzstāties attiecīgajiem artistiem.¹⁶⁸

Daļai cilvēku („sabiedrībai”) rūpēja, lai izrādēs redzamās baletdejas attīstītu “īstās daiļuma jūtas”, nevis izietu uz “rupja seksuālisma kairināšanu”,¹⁶⁹ kā dēļ moralizētāji „vieglo žanru” raksturoja pat kā pilnīgi demoralizējošu.¹⁷⁰ Kaitīgo kultūras parādību apkarošanas komisija un sabiedrībā pazīstami cilvēki 1926. gada rudenī iebilda pret divertismentiem kinematogrāfos, ko novērtēja kā nesaudzīgi izskaužamu mākslas surogātu (ja „šī „lētā māksla” parādītos kādā varietē namā, tad tur nebūtu ko runāt”, jo tad jēlos jokus klausītos ierobežota publikas daļa, bet ne visa tauta).¹⁷¹ 1927. gada februārī Nacionālās operas, Nacionālā teātra, Dailes teātra un Vācu teātra direkcijas pieprasīja Saeimas prezidijam, izglītības un finanšu ministriem aizliegt kino divertismentus, norādot uz to pornogrāfisko raksturu.¹⁷² Pēc trīsreizējas jautājuma apspriešanas kinocenzūras kolēģija nolēma aizliegt divertismentus kinematogrāfos un izstrādāja attiecīgu likumprojektu. Kinocenzūras kolēģijas vicepriekšsēdētājs V. Peņģerots skaidroja, ka kinocenzūra gan cenzē divertismentu tekstus, bet nevar noteikt, kādā veidā tos izpildīs uz skatuves („tagadējie divertismenti var apmierināt tikai tādu cilvēku garīgās prasības, kuri atrodas uz ļoti zemas garīgās attīstības pakāpes”).¹⁷³ „Mazās skatuves” darbinieki protestēja. Kupletists Kārlis Bedriņš un viņa skatuves partneris Laivinieks skaidroja, ka divertismentu aizliegšana nepalielinās

¹⁶⁶ Biedrība reģistrētā 1921. gada 23. decembrī. (LVVA, 3724. f., 1. apr., 8269. l., 1., 32. lp.)

¹⁶⁷ LVVA, 3724. f., 1. apr., 10860. l., 57. lp.

¹⁶⁸ Papildu instrukcija pie pagaidu noteikumiem par izrādēm un izrīkojumiem // Valdības Vēstnesis. – 1922. – 9. febr.

¹⁶⁹ Kinematogrāfi un noziedzība // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 21. febr.

¹⁷⁰ Akurāters J. Rakstnieks un publika // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 6. marts.; Bērziņš A. Vaj nebūtu laiks apdomāties? // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 23. sept.; A. B. Apkarojamas parādības // Jaunākās Ziņas. – 1921. – 25. janv.

¹⁷¹ Švābe A. Saudzat tautas garu un gaumi! // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 2. nov.

¹⁷² Vai kinodivertismentus noliegs? // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 17. febr.; Nolemts aizliegt kinematogrāfos divertismentus // Pēdējā Brīdī. – 1927. – 28. jūn.

¹⁷³ Nolemts aizliegt kinematogrāfos divertismentus // Pēdējā Brīdī. – 1927. – 28. jūn.

Operas apmeklētāju skaitu, jo „vienkāršai darba tautai lielā māksla Operā nav saprotama, bet kinoteātrī, kurā vēl ir divertisments, vienkāršais darba cilvēks gūst sev pilnīgi saprotamu un savām garīgām prasībām piemērotu baudu”, turklāt, „ejot uz kino viņš nav spiests daudz domāt par savu tualeti, kas ļoti krīt svarā, ja grib apmeklēt Operu, vaj lielos teātrus.”¹⁷⁴ Lai nopelnītu iztiku, mazās skatuves mākslinieki būšot „spiesti dibināt sevišķus varietē teātrus ar tagadējiem divertismentiem līdzīgām programmām, kuros tāpat publika varēs sēdēt zālē virsdrēbēs un galošās. Un šādi teātri vēl vairāk atvilks Operai un lielajiem teātriem apmeklētājus”.¹⁷⁵ Divertismentus neaizliedza, jo juristi norādīja, ka šādu grozījumu nedrīkst pieņemt Satversmes 81. panta kārtībā.¹⁷⁶

Aizliegt divertismentus kinoteātros atkal ierosināja Saeimas Publisko tiesību komisijas locekļi 1929. gadā. Savukārt apmēram 500 varietē artisti lūdza Saeimas frakciju vadītājiem ierosinājumu noraidīt.¹⁷⁷ 1931. gadā kino apmeklētāji sūdzējās, ka priekšpilsētu kinematogrāfos izpildīti divertismenti ar piedauzīgiem vārdiem un saturu.¹⁷⁸ 1938. gadā divertismenti kinematogrāfos jau bija aizliegti.¹⁷⁹

Divertismentus izrādīja ne tikai kinematogrāfos, bet arī 1. šķiras restorānos, kuros bija atļauta kabarē programma. 20. – 30. gados kabarē programmu piedāvāja apmēram pieci 1. šķiras restorāni¹⁸⁰ (1938. gadā – jau vienpadsmit).¹⁸¹ Varietē restorānā "Cafe de Paris" 1923. gada 7. janvārī notika pirmais mēģinājums sākt striptīza izrādes Rīgā.¹⁸² Slēgtajā kungu vakarā dejojotās uzstājušās kailas. Publikā ielaisti tikai vīrieši, turklāt sievietes dejoja maskās, lai viņas nepazītu, kamēr, piemēram, Berlīnē 20.

¹⁷⁴ „Mazās skatuves” darbinieki par divertismentu noliegšanu kinoteātros // Pēdējā Brīdī. – 1927. – 29. jūn.

¹⁷⁵ „Mazās skatuves” darbinieki par divertismentu noliegšanu kinoteātros // Pēdējā Brīdī. – 1927. – 29. jūn.

¹⁷⁶ Rainis J. Dibināma LZA // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 1. jūl.; Divertismenti kinematogrāfos pagaidām paliek // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 19. jūl.

¹⁷⁷ “Mazās skatuves” mākslinieki griezīsies pie Saeimas // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 23. nov.

¹⁷⁸ Sūdzas par skaņu filmām un kino divertismentiem // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 21. apr.

¹⁷⁹ Avīzē “Valdības Vēstnesis” nav publicēti attiecīgi grozījumi noteikumos par izrādēm un izrīkojumiem vai instrukcijā pie tiem vai sabiedrisko lietu ministra rīkojums, tomēr to ļauj secināt „Mazās skatuves” artistu pārstāvja Eduarda Duganova-Smilgaiņa vēstule Rakstu un mākslas kameras priekšsēdētājam Jūlijam Druvam 1938. gada 3. jūlijā. (LVVA, 1694. f., 1. apr., 25. l., 4. lp.)

¹⁸⁰ 20. gados 1. šķiras restorānu (piedāvāja bāru, mūziku un dejas) skaits Rīgā svārstījās no 14 līdz 38, bet 30. gados darbojās vidēji 20.

¹⁸¹ Līdz 20. gadu vidum kabarē programmu piedāvājušo restorānu skaits bija lielāks. Savukārt 30. gadu beigās to skaits pieauga tāpēc, ka tika aizliegti divertismenti kinematogrāfos un mazo skatuvju artistiem vajadzēja darbu. 1938. gadā Rīgā darbojās 11 nakts restorāni ar programmu. (Noslēpumaino aģentu tīkli Rīgā // Rīts. – 1938. – 19. apr.)

¹⁸² Variete žanra rekords // Jaunākās Ziņas. - 1923. - 12. janv.

gados notika otrādi – maskās sēdēja publika un arī sievietēm ieeja netika liegta.¹⁸³ Policija vakara rīkotājus sauca pie atbildības miertiesā.¹⁸⁴ „Pikantu kailbaletu” mēnesi pēc šīs striptīza izrādes mēģināja izrādīt kafe-restorāns kabarejs "Picadilly",¹⁸⁵ taču "kailuma izrādi" policijas kārtībnieki pārtrauca pašā sākumā.¹⁸⁶ 1926. gadā varietē izrādes notika policijas uzraudzībā.¹⁸⁷ 20. gadu otrajā pusē nevarēja iedomāties deļotājas kailām krūtīm uzstājamies Rīgā.¹⁸⁸ 1927. gadā rēviju deļotāja Nikolajeva Rīgā imitēja Parīzē slavenās Žozefīnes Beikeres (*Josephine Baker*) čarlstonu, bet kritiķis ironiski piezīmēja, ka īstā Žozefīne, „protams, [...] nesiedz krūtis, kā tas jādara „tikumīgā” Rīgā”.¹⁸⁹ Ap 1933. - 1934. gadu varas attieksme pret kabarē programmā pieļaujamo kailumu bija liberālāka – kāda ārzemniece 1934. gada sākumā naktslokālā „Mascotte” deļoja kailām krūtīm.¹⁹⁰ Prese tad vēstīja, ka kabarē programmas pievilcību publikas acīs veidojot „viens plikums lielāks pa otru” („kailas krūtis, vēders un vēl šis tas”).¹⁹¹ Pagaidām nav izdevies atrast norādes, kas ļautu spriest, vai autoritārā valdība mainīja kabarē izrādēs pieļaujamā kailuma pakāpi.

Kinocenzūru cilvēki uztvēra kā iestādi, kurai jāpasargā sabiedrību no „tikumību grauļošas pornogrāfijas”. Jau 1919. gada augustā Rīgā tika ieviesta kinofilmu iepriekšējā cenzūra, kas ieteica izņemt no apgrozības „zema morāliska un pornogrāfiska satura” filmas, bet laikrakstos un afišu sludinājumos neļaut reklamēt izrādes „tikai priekš pieaugušiem”.¹⁹² 1923. gada janvārī Latvijas vidusskolu skolotāju 2. kongress nolēma “lūgt valdības iestādes aizliegt seksuali kairinošas un šausmu filmas kinoteātros kā bērniem, tā pieaugušiem”.¹⁹³ Rezultātā kino apmeklētāju vidū no 1923. gada 1. marta tika izdalīta riska grupa - personas līdz 16 gadu vecumam (1924. gadā precizēts – personas no 6 līdz 16 gadu vecumam), kas

¹⁸³ Cabaret Berlin. Revue, Kabarett and Film Music between the Wars. – Hamburg: Classics GmbH, 2005. - p. 37.

¹⁸⁴ Sk. Lipša I. Rīga bohēmas varā. – Rīga: Priedaines, 2002. – 158. – 161. lpp.

¹⁸⁵ Jaunākās Ziņas. – 1923. - 6. febr.

¹⁸⁶ Kailuma izrādi // Jaunākās Ziņas. – 1923. - 8. febr.

¹⁸⁷ Variete izrādes policijas uzraudzībā // Jaunākās Ziņas. - 1926. - 4. sept.

¹⁸⁸ Rudzītis H. Manas dzīves dēkas. – Rīga: Zinātne, 1997. - 56. lpp.

¹⁸⁹ J. K. Rēvija – Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 15. janv.

¹⁹⁰ Mascotte sensācija kaildeļotāja Džosi Varga aizbraukusi // Intīmā Rīga. – 1934. – 9. febr.

¹⁹¹ Krūmājs K. Rīgas nakts prieki // Jaunākās Ziņas. - 1934. - 8. febr.

¹⁹² Zelmenis G. Latvijas kultūras politika neatkarīgas valsts pastāvēšanas sākumā (1918-1922) // Latvijas Vēsture. – 2007. – nr. 3. – 29., 30. lpp.

¹⁹³ LVVA, 5485. f., 1. apr., 2878. l., 4. lp.

drīkstēja apmeklēt tikai izrādes, kuru programmas iepriekš cenzētas, bet no 1926. gada šai vecuma grupai atļautajās kinoizrādēs divertismentus aizliedza.¹⁹⁴

Par īstu pornogrāfijas ziedu Izglītības ministrijas Vispārējo lietu pārvalde 1928. gadā nosauca filmas reklāmu presē ar nosaukumu „Aborts”, jo tāds nosaukums domāts publikas „zemāko instinktu veicināšanai”.¹⁹⁵ (Šādi kinematogrāfs „Progress” reklamēja kinocenzūras atļauto filmu „Kņazu Mihailovsku mīlas traģēdija”). Tiesības pieprasīt iepriekšējai cenzēšanai kinematogrāfu reklāmas (skrejlapas, izrāžu programmas, laikrakstu sludinājumu tekstus) Izglītības ministrijai piešķīra 1929. gada 17. janvārī pieņemtie papildinājumi likumā par kinematogrāfiem.¹⁹⁶ Tie gan tika piemēroti reti - gadījumos, ja kinematogrāfa reklāma bijusi „visai piedauzīga”.¹⁹⁷

Rīgas prefektūras apspriedē 1925. gadā kino tika atzīts pat par vienu no galvenajiem pornogrāfijas veicinātājiem.¹⁹⁸ Kāds iedzīvotājs 1926. gadā norādīja, ka laiks stingrāk kontrolēt kino, jo tas esot ne mazāka narkoze kā alkohols, un „ar savām briesmu drāmām un pikantērijām pārāk bēdīgs skolotājs tautai”.¹⁹⁹ Turpretim citi sūdzējās izglītības ministram, ka filmas cenzē par daudz stingri.²⁰⁰ Tikai 1927. gada februārī izglītības ministrs Jānis Rainis cenzūru demokratizēja, izveidojot Kino cenzūras komisiju kā pārsūdzības instanci, kurā darbojās sabiedrības (biedrību) pārstāvji (likvidēta 1928. gada jūlijā).²⁰¹ Tādējādi Latvija bija viena no retajām valstīm pasaulē, kur filmu cenzēšanā nedrīkstēja piedalīties filmu izplatītāju un izrādītāju pārstāvji, un tāda kārtība saglabājās līdz padomju okupācijai.²⁰² Prese jau 1928. gada beigās konstatēja, ka cenzūra no filmām izgriezī kaislīgus apskāvienus, skūpstus, kautiņus.²⁰³

¹⁹⁴ Rīkojums // Valdības Vēstnesis. – 1923. – 26. febr.; Noteikumi par kinematogrāfiem // LMKNK, 1924. – 8. lpp.; Likums par kinematogrāfiem (1926) // Preses un biedrību likumi... – 107. lpp.)

¹⁹⁵ LVVA, 3724. f., 1. apr., 606. l., 1., 2. lp.

¹⁹⁶ Likums par kinematogrāfiem (1926) // Preses un biedrību likumi. Rokas grāmata tiesu, administrācijas, preses un sabiedriskiem darbiniekiem. – sast. K. Vilde. – Rīga: A. Gulbis, 1931. – 107. lpp.)

¹⁹⁷ Piezīmes pie likuma par kinematogrāfiem // Preses un biedrību likumi. Rokas grāmata tiesu, administrācijas, preses un sabiedriskiem darbiniekiem. – sast. K. Vilde. – Rīga: A. Gulbis, 1931. – 108. lpp.; Kino reklāmu cenzēs // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 15. jūn.

¹⁹⁸ Rīgas prefektūra pret pornogrāfiju // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 17. nov.

¹⁹⁹ Kino kuratorija // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 21. sept.

²⁰⁰ Par kino divertismentiem // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 12. okt.

²⁰¹ Rakstnieku un žurnālistu, Aktieru arodbiedrības, Ārpusskolas izglītības padomes, Latvijas bērnu draugu biedrības, Latvijas skolotāju savienības, Vidusskolu skolotāju biedrības un Kinoīpašnieku savienības pārstāvji. Pēc 1928. gada 19. jūlija pārsūdzības par kinocenzūras lēmumiem izskatīja Skolu departamenta padome. (Pērkone I. Kino Latvijā 1920 – 1940. – Rīga: Zinātne, 2008. – 140. - 141. lpp.)

²⁰² Turpat.

²⁰³ Turpat. – 139. lpp.

Kinokritiķis Pauls Jansons 1929. gada rudenī konstatēja, ka „taisni sievietes krūtis mūsu valstī uzskata kā galveno pornogrāfijas faktoru”.²⁰⁴

Latvijā 1930. gada oktobrī aizliedza pat režisora Džozefa fon Šternberga skaņu filmu „Zilais eņģelis”, ar kuru Marlēna Dītriha galvenajā lomā kļuva pasauleslavena.²⁰⁵

Lēmumu kinocenzūras kolēģija motivēja ar filmā sastopamo brutalitāti un sliktu iespaidu uz skatītājiem. Kritiķis Roberts Kroders, sašutis par tādu lēmumu, kinocenzūru salīdzināja ar grotesku farsu un norādīja, ka tās ierēdņiem nav vajadzīgo zināšanu („cenzūra dara kļūdas, sabiedrība protestē, bet resora vadība klusē”).²⁰⁶ Arī kinoteātru īpašnieki apgalvoja, ka kinocenzūra darbojas nepareizā virzienā, un ieteica kolēģijā pieaicināt žurnālistus, juristus, māksliniekus un citus, kuri „saprot modernā laikmeta prasības un uzdevumus”.²⁰⁷ Kinocenzūras kolēģija lēmumu bija spiesta pārskatīt, jo akciju sabiedrība „ARS” to pārsūdzēja Skolu departamenta padomei, kas kolēģijas spriedumu novembrī atcēla.²⁰⁸ 1931. gada 23. februārī „Zilo eņģeli” demonstrēja jau Jelgavā.²⁰⁹ Kolēģija 1930. gada rudenī aizliedza demonstrēt arī filmu „Čikāga”, bet pēc lēmuma pārsūdzības „stipri izgriezto” filmu atļāva izrādīt tikai pieaugušajiem.²¹⁰ Saeimas deputāti 1931. gada pavasarī pat caurskatīja cenzūras izgriezumus, lai spriestu, vai ir pamatotas sūdzības par to, ka kinocenzūra izgriež nevainīgas ainas.²¹¹ Diemžēl avoti nevēstī, ko viņi konstatēja.

Aicinājumi kinocenzūrā pieaicināt izglītotus cilvēkus no rakstnieku, mākslinieku, žurnālistu un pedagogu aprindām izskanēja arī 1934. gada pavasarī. Rīgā tobrīd demonstrēja filmu „Lēni lūdzot mana dziesma skan”. Cilvēki, kuri bija to redzējuši Igaunijā, apgalvoja, ka „mūsu cenzūra no filmas izgriezusi vairākus skatus, kuros rādīts, kā Šūberts skūpst jauno grāfienu”.²¹² 1934. gada otrajā pusē tika aizliegtas dažas filmas, ko atļāva pirms apvērsuma, arī 1930. gadā atļauto filmu „Sievietes prieki un bēdas” (dzimumu kopdzīve, dzemdēšana, aborts un viņa sekas).²¹³

²⁰⁴ Jansons P. Ko pieaugušie nedrīkst redzēt... bet bērni drīkst? // Kino. – 1929. – nr. 43. – 1. lpp.

²⁰⁵ „Zilais eņģelis” Latvijā aizliegts // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 15. okt.

²⁰⁶ Kroders R. Kritiķa piezīmes. 15. // Pirmdiena. – 1930. – 20. okt.

²⁰⁷ Ko prasa kino īpašnieki // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 28. okt.

²⁰⁸ Pērkone I. Kino Latvijā 1920 – 1940... - 140. lpp.

²⁰⁹ Jaunais Zemgālietis. – 1931. – 22. febr.

²¹⁰ Atcelts aizliegums // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 20. okt.

²¹¹ Saeimas deputāti kinocenzūrā // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 16. maijs.

²¹² Mūsu kinocenzūra kolēģija japārveido // Pēdējā Brīdī. – 1934. – 29. marts.

²¹³ Rīkojums kinematogrāfiem // Valdības Vēstnesis. – 1934. – 1. nov.

Paralēli valstij filmu cenzēšanas nepieciešamību uzsvēra Vatikāns, kura attieksme pret kino 20. gados bija negatīva.²¹⁴ Katoļu garīdzniekiem bija aizliegts apmeklēt kinoteātrus, tāpēc Rēzeknes dekanāta garīdznieki konferencē, apspriežot Rīgas metropolijas vietējās V sinodes (1937) statūtu projektu, lūdza atcelt šo prasību, kas traucēja viņiem strādāt, jo „no vienas puses tiek prasīts sekot draudzes morāliskai dzīvei, bet no otras puses tiek noliegts apmeklēt teātra un kino izrādes”.²¹⁵ Priesteri uzskatīja, ka „garīdzniekam vispirms pašam būtu jāzina, kas notiek teātros un kinematogrāfos, lai vēlāk varētu pasargāt un brīdināt draudzes locekļus un protestēt pret tādu sarīkojumu izvešanu”. Tomēr sinode viņu iebildumus neievēroja. 30. gados kinofilmu apmeklēšanas jautājums un katoļu attieksme pret nemorāliskām filmām kļuva principiālāka. Kopš 1930. gada darbojās Beļģijas katoliskās filmu akcijas nodibinājums „Documentation cinematographique de la Presse” dominkāņu priesteru vadībā, kam Vatikāns bija uzdevis rūpēties par visu valstu katoliskās filmas cenzūras kopapvienotību. Īpaši principiāli katoļu attieksmi pret kino ietekmēja ASV Katoliskās pieklājības līga (izveidota 1933. gadā) un pāvesta Pija IX enciklika „Vigilanti cura” (29. 06. 1936.). Tajā priesteriem tika ieteikts: 1) pēc ASV katoļu parauga mēģināt iegūt katoliskās tautas solījumu „nekad neapmeklēt kinoizrādes, kas aizskar kristīgo ticību un tikumību”; 2) publicēt sarakstus, kas norādītu, „kādas filmas atļautas visiem, kādas tikai ar ierobežojumiem un kādas ir kaitīgas un pilnīgi nepielaižamas izrādēm”; 3) nodibināt katrā diecēzē „pastāvīgu filmu cenzūras kolēģiju”, kas rūpētos par iepriekšminēto filmu šķirošanu un ticīgo informēšanu.²¹⁶ Tādas kolēģijas uzdevumus Latvijā uzņēmās veikt Rīgas arhibīskaps A. Springovičs. Viņa noslodze visticamāk bija simboliska, jo to atviegloja autoritārā režīma stingri īstenotā cenzūra, kas novērsa arī no Katoļu baznīcas viedokļa apšaubāmu filmu demonstrēšanu kinoteātros. Atbilstoši šai nostājai 1936. gadā presē uzsvēra, ka „pastāvot asai konkurencei, filmu ražotāji cenšas filmu sižetus „pastiprināt” gan ar piedauzīgu romantismu, gan brutalitāti”, kas domāta skatītāju nervu kutināšanai, tāpēc nevienā valstī „sabiedrības veselīgā doma neatļauj publikai rādīt tādas ainas”.²¹⁷ Latvijas filmu kantorū apvienība

²¹⁴ Ruutsoo R. The Cultural Profile of Estonia, Latvia and Lithuania between the Two World Wars // The 20th century libraries in the Baltic Sea region/ Ed. by P. Lotman, T. Vilberg. – Tallin: National Library of Estonia, 2004. – p. 44.

²¹⁵ Korjuss H. Baznīca un žurnālistika kā mediju apustulāts 1920. – 1940. gadā // Akadēmiskā Dzīve. – 2008. – nr. 45. – 95., 96. lpp.

²¹⁶ Korjuss H. Baznīca un žurnālistika kā mediju apustulāts 1920. – 1940. gadā // Akadēmiskā Dzīve. – 2008. – nr. 45. – 97. lpp.

²¹⁷ 10 gados – 7,5 milj. metru kinofilmu // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 5. maijs.

1938. gadā pat lūdza cenzorus ņemt vērā, ka pat kovboju filmās, vērtējot saturu kopumā, galvenais varonis vienmēr aizstāv vājos, bet pati cīņa ir līdzeklis, kā novērst nodarīto pārestību un dot iespēju uzvarēt labajam. Šīs filmas demonstrē Rietumeiropas valstīs, tāpēc nebūtu pamata aizliegt tās demonstrēt „mūsu valsts kultureli un politiski pieaugušiem pilsoņiem, kurus tās nekādā ziņā nevar pamudināt nostāties ar savām simpatijām ar filmas saturu un inscenējumu uzvarēto un sodīto ļauno elementu pusē”.²¹⁸

3. 2. Alkohols

Atturības kustības tradīcija gadsimtiem veco dzeršanas ieražu saistīja ar muižnieku kultivētajiem krogiem un traktieriem un uzskatīja, ka, ja tos ierobežos, latviešu tautas nelāgais ieradums tiks iznīdēts.²¹⁹ Pret alkohola lietošanu asi nostājās Latvijas strādnieki 1905. gada revolūcijā.²²⁰ Tomēr pēc revolūcijas šīs aktivitātes noplaka un situācija 20. – 30. gados jau tika raksturota vārdiem, ka „latviešu sabiedrība vispār dzeršanu neturēja par grēku”.²²¹ Luterāņu mācītājs Alfrēds Skrodelis 1934. gadā konstatēja, ka gan „zemākā”, gan „augstākā sabiedrībā” iedzeršanu uzskata par kaut ko „nevainīgu, pašu par sevi saprotamu”, ka to nenosoda un nenicina.²²² Vismaz jaunieši 30. gadu otrajā pusē „pilnīgus atturībniekus uzskatīja par naiviem, ja ne muļķiem”, un ar tabakas un alkohola lietošanu cerēja sevi pacelt „pieaugušākā pakāpē”.²²³ Šis uzskats iekļāvās normā, kas atzina mērenu dzeršanu un uz ko tika attiecināts jēdziens „dzeršana”, kamēr „žūpība” bija normas pārkāpums (tāpēc šo sociālo parādību regulējošo likumu sauca par Žūpības apkarošanas likumu), savukārt alkoholisms tika uzskatīts par slimību.

Jaunās valsts likumdevējs 1920. gada 17. augustā lēma par to, ko noteikt par normu Latvijas Republikā – atturību (prohibīciju) kā Amerikas Savienotajās Valstīs, kur tā ilga no 1919. līdz 1933. gadam, un ko ieviest Latvijā prasīja daļa Satversmes deputātu, vai tomēr mērenu dzeršanu. Deputātu vairākums atzina, ka policejiskiem

²¹⁸ LVVA, 3724. f., 1. apr., 1. l., 59. – 60. lp.

²¹⁹ Ķempelis G. Divi spiedieni // Jaunā Balss. – 1925. – nr. 11/12. – 4. lpp.; LVVA, 3723. f., 1. apr., 15308. l., 12. lp.

²²⁰ Par strādnieku alkohola lietošanas un apkarošanas tradīciju pirms Pirmā pasaules kara skatīt: Bērziņš J. Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets 1900 – 1914/ LU Latvijas vēstures institūts. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. – 62. – 72. lpp.

²²¹ Bastjānis-Krasts I. Pašvēsture: par politiku, bohēmu un trīssoļlēcšanu. – Rīga: Liktenstāsti, 1998. – 67. lpp.

²²² Skrodelis A. Ceļā uz augšu. (Audzināsim sevi II. daļa.). – [b. v.]: Rakstu Avots, 1934. – 58. lpp.

²²³ Bastjānis-Krasts I. Pašvēsture: par politiku, bohēmu un trīssoļlēcšanu... - 67. lpp.

līdzekļiem nav iespējams alkoholu iznīdēt („mēs nevaram pārvērst mūsu demokrātisko republiku par policijas valsti”), un uzsvēra, ka valsts nedrīkstētu palikt Antiņa lomā, noskatoties, kā degvīna spekulanti rauš naudu, kurai būtu jānonāk valsts budžetā.²²⁴ Valsts monopols uz spirta ražošanu bija svarīgs budžeta avots, tāpēc 1920. gada 17. augustā deputāti pieņēma likumu, kas regulēja alkoholisko dzērienu ražošanu valstī.²²⁵ Tas nozīmēja, ka mērena dzeršana tika akceptēta, kamēr žūpību uzskatīja par apkarojamu. Tajā pašā dienā deputāti uzdeva valdībai izstrādāt Žūpības apkarošanas likumu un daži pat norādīja, ka likumam būtu jāgarantē - „lai šie degvīna veikali būtu vaļā tad, kad cilvēki ietu darbā, bet tāi laikā, kad viņi nāktu mājās no darba un kad viņiem būtu brīvs laiks, tos slēgtu”,²²⁶ izdot „drakoniskus nosacījumus par parādīšanos atklātās vietās bez vajadzīgā līdzsvara, ieskurbušā stāvoklī”,²²⁷ izglītēt par alkohola kaitīgumu un gādāt, „lai tauta pie tā nevarētu tikt”,²²⁸ cīņā ar žūpību par sabiedroto aicināt baznīcu,²²⁹ bez žēlastības atņemt kandžas brūvētējam visu mantu un 12 stundu laikā „izlikt uz ceļa pliku ar visu ģimeni”, jo tad „neviens vairs kandžu nebrūvēs”.²³⁰

Tomēr atrašanās dzērumā publiskajā telpā un kandžas dzīšana bija tik sasāpējuši jautājumi, ka parlaments negaidīja uz Žūpības apkarošanas likuma pieņemšanu, bet 1920. gada 18. oktobrī būtiski palielināja sodus par minētajiem pārkāpumiem.²³¹

Krimināllikums jau paredzēja sodu par dzeršanu publiskā vietā,²³² par dzeršanu gadījumos, kad tas aizliegts,²³³ par algas izmaksāšanu un darba līgumu slēgšanu

²²⁴ Satversmes sapulces 1. sesijas 19. sēde 17. augustā 1920. gadā. – 436. lpp. [Ādolfs Bļodnieks, Demokrātu savienība.]

²²⁵ Likums par alkoholu saturošu vielu ražošanu, aplikšanu ar nodokļiem un pārdošanu // LMKNK, 1920. gads. – 10. burtn. – 1. – 18. lpp. [Pieņemts 1920. gada 17. augustā.]; Likums par 1920. gada 17. augusta likuma par alkoholu saturošu vielu ražošanu, aplikšanu ar nodokļiem un pārdošanu papildināšanu // LMKNK, 1924. gads. – 44. lpp. [Izsludināts 1924. gada 29. februārī.]

²²⁶ Satversmes sapulces 1. sesija. – 436. lpp. [Ādolfs Bļodnieks, Demokrātu savienība.]

²²⁷ Turpat. – 437. lpp.

²²⁸ Turpat. – 438. lpp. [Roberts Bīlmanis, sociāldemokrāts.]

²²⁹ Turpat. – 440. lpp. [Francis Trasuns, Latgales kristīgo zemnieku savienība.]

²³⁰ Turpat. – 442. lpp. [Gustavs Reinharde, Kristīgā nacionālā apvienība.]

²³¹ Ja līdz 1920. gada 1. novembrim par atrašanos dzērumā publiskā vietā pirmajā reizē draudēja administratīvs sods arests līdz trim dienām vai naudas sods līdz 10 rubļiem, bet par atkārtotu pārkāpumu – arests līdz divām nedēļām vai naudas sods līdz 50 rubļiem, tad tagad - naudas sods līdz 10 tūkstošiem rubļu (tūkstotīs zelta franku no 1921. gada septembra) vai arests līdz mēnesim vai abi sodi. Kandžas dzinējiem piemēroja pantu, kas par reibinošu dzērienu slepenu izgatavošanu, tirgošanu vai uzglabāšanu pārdošanai noteica naudas sodu līdz 100 tūkstošiem rubļu (pieci tūkstoši zelta franku) vai cietuma sodu līdz gadam vai abus sodus. (1903. gada 22. marta Sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodu likumu piemērošanu Latvijā. / Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. – Rīga, 1923. – 77. lpp. [284. pants.]; Pagaidu rīkojums par žūpības apkarošanu // Valdības Vēstnesis. – 1921. – 1. nov.; Pārgrozījums 1920. gada 18. oktobra pagaidu rīkojumā par žūpības apkarošanu // LMKNK, 1921. gads. – 324. lpp.)

alkoholisko dzērienu pārdošanas vietās,²³⁴ par alkoholisko dzērienu un to ražotāju reklāmu likumā aizliegtā veidā.²³⁵ Tāpat sodīja alkoholisku dzērienu pārdošanas vietu īpašniekus, piemēram, par strādāšanu neatļautā laikā,²³⁶ personas, kuras tirgojušās ar tiem neatļautā vietā,²³⁷ kā arī par alkohola pārdošanu uz parāda, maksāšanu ar alkoholu par darbu vai tā apmaiņu pret mantu.²³⁸ Turpmāk normas nemainījās – vara mainīja sodu apmērus, tomēr - nebūtiski. Apskatāmajā laika posmā sods uz pusi tika samazināts par dzeršanu aizliegtos gadījumos un par alkoholisko dzērienu un to ražotāju reklāmu likumā aizliegtā veidā. Reklamēt alkoholiskos dzērienus gan presē, gan izkārtnēs ar veikala un firmas nosaukumu bija aizliegts no 1925. gada marta līdz

²³² Personu, kura pilsētā vai miestā atklāti pulkā dzērusi alkoholiskus dzērienus uz ielas vai laukuma vai sētā vai vārtu telpā, līdz 1925. gada 24. martam pirmoreiz sodīja ar arestu līdz trim dienām vai naudas sodu līdz 10 rubļiem, bet par atkārtotu pārkāpumu – ar arestu līdz divām nedēļām vai naudas sodu līdz 50 rubļiem, bet pēc tam – ar sodu līdz 50 latiem vai līdz divām nedēļām arestā. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – Rīga, 1923. – 77. lpp. [285. pants.]; 1903. gada 22. marta Sodu likumi. – 81. lpp. [285. pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 165. lpp. [311. pants.])

²³³ Līdz 1925. gada 24. martam sodīja ar arestu līdz divām nedēļām vai naudas sodu līdz 10 rubļiem, bet pēc tam - līdz 100 latiem vai ne ilgāk kā ar mēnesi arestā. No 1933. gada 1. augusta – līdz divām nedēļām vai naudas sodu līdz 50 latiem. (1903. gada 22. marta Sodu likumi. – 81. lpp. [286. pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 165. lpp. [311. pants.])

²³⁴ Ar naudas sodu līdz 500 latiem. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – Rīga, 1923. – 77. lpp. [286. pants.]; 1903. gada 22. marta Sodu likumi. – 81. lpp. [286. (1). pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 166. lpp. [313. pants.])

²³⁵ Ar arestu vai naudas sodu līdz 1000 latiem vai ar abiem sodiem kopā. No 1933. gada 1. augusta – ar arestu vai naudas sodu līdz 500 latiem. Tomēr, ja alus darītava uz sava preču pārvadāšanai lietojamā smagā automobiļa uzkrāsojusi pēc savas preču nozīmes parauga uzrakstu, to neuzskatīja par neatļautu reklāmu. Tāpat sludinājumu, ka tādā un tādā traktierī tad un tad tiks sarīkots kāds pasākums, neuzskatīja par alkoholisku dzērienu reklāmu. (1903. gada 22. marta Sodu likumi. – 81. lpp. [285. (1). pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 165. lpp. [312. pants.])

²³⁶ Līdz 1925. gada 24. martam sodīja ar naudas sodu līdz 100 rubļiem, bet pēc tam - ar arestu līdz trim mēnešiem vai ar naudas sodu līdz 500 latiem. Tādu pašu sodu šis pants paredzēja par neatļautu izpriecu pieļaušanu šajās iestādēs, par likuma vai saistošo noteikumu par alkoholisku dzērienu pārdošanas vietu turēšanu un tirgošanu tajās pārkāpšanu. Tāpat tajās nedrīkstēja nodarbināt personas, kas nav sasniegušas 21 gadu, nedrīkstēja ļaut dzert jaunākiem par 16 gadiem un personām, kas bija redzami piedzērušās, nedrīkstēja acīmredzami piedzērušos izraidīt uz ielas. Nedrīkstēja amata veidā atvēlēt savu dzīvokli vai citas telpas citur pirktu alkoholisku dzērienu dzeršanai. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – Rīga, 1923. – 85. lpp. [315. pants.]; 1903. gada 22. marta Sodu likumi. – 87. lpp. [315. pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 174. - 175. lpp. [335. pants.])

²³⁷ Līdz 1925. gada 24. martam sodīja ar naudas sodu līdz 300 rubļiem, pēc tam - ar arestu vai naudas sodu līdz 1000 latiem, turklāt atņemot atļauju pārdot alkoholiskos dzērienus. Tādu pašu sodu šis pants paredzēja par tirgošanu ar alkoholiskajiem dzērieniem, ja personai nebija attiecīgu tiesību, vai vietā, kuras iekšējais ierīkojums nesaskan ar likuma prasībām. Šī otrā norma jaunajā Sodu likumā (1933) vairs nebija. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – Rīga, 1923. – 85. lpp. [316. pants.]; 1903. gada 22. marta Sodu likumi. – 87. lpp. [316. pants.])

²³⁸ Līdz 1925. gada 24. martam sodīja ar arestu līdz trim mēnešiem, vai ar naudas sodu līdz 300 rubļiem, pēc tam - līdz 100 latiem vai ne ilgāk kā ar mēnesi arestā vai ar abiem sodiem kopā. (1903. gada 22. marta Sodu likumi... – Rīga, 1923. – 85. – 86. lpp. [317. pants.]; 1903. gada 22. marta Sodu likumi. – 88. lpp. [317. pants.]; Sodu likums ar komentāriem... – 176. lpp. [336. pants.])

1933. gada maijam, savukārt to reklamēšana ar afišām, plakātiem, īpašu apgaismojumu, izlikšanu skatlogos bija aizliegta līdz pat okupācijai.²³⁹

Tomēr 1920. gada 17. augusta likums pašvaldībām piešķīra tiesības pašām noteikt, vai to teritorijās alkohols būs vai nebūs pieejams. Atļaujas atvērt bufetes lauku sarīkojumos Netiešo nodokļu departaments drīkstēja izsniegt tikai saziņā arī ar pašvaldības iestādēm, lai vietējā sabiedrība varētu paust savu viedokli. Turklāt pašvaldības iestādes drīkstēja katru gadu lemt par to, vai samazināt atļauju skaitu tirgoties ar reibinošiem dzērieniem.²⁴⁰ Pagastu pašvaldību tiesības lemt par tādu tirgotavu atvēršanu un slēgšanu Saeima uzsvēra arī likumā par pagastu pašvaldību 1922. gada vasarā, norādot, ka tām jā rūpējas par žūpības apkarošanu.²⁴¹ Tomēr pašvaldībām šīs tiesības ne vienmēr izdevās īstenot dzīvē, jo Netiešo nodokļu departaments izdeva atļaujas arī krodzniekiem, kuriem pašvaldības bija atteikušās izdot atļauju alkoholisko dzērienu tirdzniecībai.²⁴² Lēmumus par reibinošo dzērienu pārdošanas aizliegumu pieņēma Talsu, Ventspils, Kuldīgas, Cēsu un citu pilsētu domes, bet centrālās varas iestādes tos atcēla.²⁴³ No 1923. gada slēgt visus krogus Siguldā nolēma Siguldas pagasta padome, bet Pašvaldības departaments lēmumu atcēla.²⁴⁴ Tad pagasta padome nolēma no 1924. gada atļaut tirgoties ar alkoholu divām viesnīcām un biedrības „Vidzemes Šveice” biedru klubam, bet slēgt traktierus „Gali”, „Atslēga” un tirgotavu „Birsrops” kā „kaitīgākos no kaitīgiem ar savu netīrību un piedauzību”, jo dzirdēt neķītrus vārdus no pilsoņiem, kas „kūņojas” grāvmalā, nācies ne tikai skolniekiem, bet arī pilsētas viesiem.²⁴⁵ Pašvaldību departaments atcēla arī šo lēmumu.

²³⁹ Būtisko jaunumu – atļaut alkoholisko dzērienu „sludināšanu” laikrakstos – iekšlietu ministrs Gustavs Mīlbergs pamatoja ar nepieciešamību „šīnīs krīzes laikos” veicināt spirta un augļu vīna rūpniecības attīstību, jo „ir taču jāatzīst, ka nebūtu racionāli aizliegt izstādīt izstādēs pašu zemē ražotos alkoholiskos dzērienus. Tāpat ir pārspilējums, ja aizliedz par pašu zemē ražotiem alkoholiskiem dzērieniem rakstīt un sludināt periodiskos izdevumos”. (Pārgrozījums likumā par žūpības apkarošanu // LMKNK, 1933. gads. – 134. lpp. [Pieņemts LR Satversmes 81. panta kārtībā; izsludināts 1933. gada 28. aprīlī.]; LVVA, 3724. f., 1. apr., 10865. l., 66. lp.)

²⁴⁰ Likums par alkoholu saturošu vielu ražošanu, aplikšanu ar nodokļiem un pārdošanu // LMKNK, 1920. gads. – nr. 10. – 17. lpp. [227. pants.]

²⁴¹ Likums par pagastu pašvaldību // LMKNK, 1922. gads. – 263. lpp. [Izsludināts 1922. gada 6. jūlijā.]

²⁴² Rīgas pilsētas valde 1920. gadā nolēma no 160 krogiem atstāt 80, bet, neskatoties uz pilsētas domes lēmumu, netiešo nodokļu departaments izdeva atļaujas arī tiem krodzniekiem, kuriem valde nedeva šādas tiesības. Tāpat notika arī Daugavpilī. (Satversmes sapulces 1. sesijas 19. sēde 17. augustā 1920. gadā. – 438. lpp.)

²⁴³ Tautas skaidrībai. Jānis Tālvāldis Zemzaris. – Rīga: LU, 2002. – 80. lpp.

²⁴⁴ LVVA, 5485. l., 1. apr., 3942. l., 136. lp.

²⁴⁵ Turpat.

Latvijā alkoholu pārdeva četru veidu alkoholisko dzērienu pārdotavās – promnešanai; patērēšanai uz vietas; ēdienu namos ar tiesībām pārdot vīnu un alu; citos veikalos ar tiesībām pārdot vīnu un alu.²⁴⁶ Alkoholisko dzērienu pārdotavas patērēšanai uz vietas iedalīja 1. un 2. šķiras traktieros, biedrību un klubu bufetēs.²⁴⁷ Tieši par to darba laika ierobežošanu visaktīvāk debatēja politiķi, uzņēmēji un potenciālie alkohola lietotāji un šīs debates atklāj, kāpēc iedzīvotāji, kas dzeršanu uzskatīja par tradīciju, tomēr vēlējās ierobežot žūpību.

Viens no pirmajiem Rīgas militārās policijas priekšnieka rīkojumiem pēc Latvijas valdības atgriešanās Rīgā 1919. gadā 13. jūlijā, noteica, ka ar alkoholu drīkst tirgoties līdz pulksten 20 vakarā, bet 1. šķiras traktieri - līdz pulksten 22.²⁴⁸ Taču tas bija tikai pirmais rīkojums, kuram pat vairākas reizes mēnesī sekoja nākamie saistībā ar pārvietošanās ierobežojumiem komandantstundas dēļ,²⁴⁹ pēc tam pilsētā notiekošo nekārtību un zādzību dēļ,²⁵⁰ vēlāk to atcelšanas dēļ, tāpat mobilizācijas,²⁵¹ aplenkuma²⁵² un piefrontes stāvokļa dēļ.²⁵³ No 1920. gada 15. februāra iekšlietu ministrs atļāva pirmās šķiras traktierus Latvijā slēgt pulksten 1 naktī, bet otrās šķiras – pulksten 22.²⁵⁴ Vēl 1920. gada vasarā Rīgā daudzoņu bandas dzērienu veikalos, piedraudot ar revolveriem, atņēma alkoholu, dienā izlaupot pat 5-6 veikalus.²⁵⁵ Savukārt 1923. gada sākumā tika noteikts, ka Rīgā no 1923. gada 1. februāra 1. un 2. šķiras restorāni ir jāslēdz attiecīgi pulksten 22 un pulksten 2 naktī,²⁵⁶ bet pirms tam vara krogu darba laiku mainīja amplitūdā no pulksten 22 līdz pat 5. Stabilitātes

²⁴⁶ Tautas veselības statistika, [1928 – 1938]. – Rīga: Valters un Rapa, [1930 – 1940].

²⁴⁷ Tēriņnodokļa sadalījums // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30. sept.; Pārgrozījumi likumā par alkoholu saturošu vielu ražošanu, aplikšanu ar nodokļiem un pārdošanu // LMKNK, 1924. gads. – 321. lpp.; Likums par žūpības apkarošanu // LMKNK, 1924. gads. – 318. – 320. lpp.

²⁴⁸ Rīgas militārās policijas priekšnieka rīkojums Nr. 5. // Latvijas Sargs. – 1919. – 15. jūl.

²⁴⁹ Rīkojums Nr. 11 // Latvijas Sargs. – 1919. – 18. jūl.

²⁵⁰ Rīgas militārās policijas priekšnieka rīkojums Nr. 22. // Latvijas Sargs. – 1919. – 3. aug.; Rīgas militārās policijas priekšnieka rīkojums Nr. 31. // Latvijas Sargs. – 1919. – 20. aug.; Rīgas militārās policijas priekšnieka rīkojums Nr. 38. // Latvijas Sargs. – 1919. – 30. aug.; Latvijas Sargs. – 1919. – 31. aug.

²⁵¹ Sakarā ar mobilizāciju no 3. līdz 10. oktobrim veikalos tirdzniecību ar reibinošiem dzērieniem vispār aizliedza, bet traktieros atļāva līdz pulksten 22.30. (Rīgas militārās policijas priekšnieka rīkojums Nr. 45 // Latvijas Sargs. – 1919. – 28. sept.)

²⁵² No 9. oktobra aizliedza aplenkuma stāvokļa laikā pārdot alkoholu. (Rīgas militārās policijas priekšnieka rīkojums Nr. 49. // Latvijas Sargs. – 1919. – 12. okt.)

²⁵³ Alkohola lietošana bija aizliegta piefrontes rajonā, par robežu nosakot dzelzceļa līniju Alūksne – Stukmaņi, Stukmaņi – Krustpils pār Daugavu ar visiem pieguļošajiem pagastiem un visu Ilūkstes apriņķi līdz Lietuvas – Polijas robežai. (Kur alkohols aizliegts // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 13. apr.)

²⁵⁴ Tomēr Rīgas pilsētas dome vēlējās noteikt citu kārtību, tāpēc konfliktēja ar prefektūru. Par šo rīkojumu Rīgas pilsēta iesniedza Augstākās Tiesas Senātam sūdzību. (Rīkojums // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 16. febr.; Pilsētas domes sēde // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 17. nov.)

²⁵⁵ Dauzoņu bandas // Jaunākās Ziņas. – 1920. – 24. jūl.

²⁵⁶ Niecīga „ieraušana” // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 23. febr.

iespaidu tas radīt nevarēja. Daļa sabiedrības atkal prasīja prohibīciju (Latviešu vidusskolu skolotāju 2. kongress 1923. gada janvārī).²⁵⁷

Žūpības apkarošanas likumprojektu Saeimas komisijās sāka apspriest 1923. gadā.²⁵⁸ Priekšlikumi liecina, ka daļa iedzīvotāju gribēja ieviest stabilu, dzelžainu kārtību alkoholisko dzērienu pieejamības jautājumā.²⁵⁹ Vislielākās diskusijas izraisīja centieni saīsināt krogu darba laiku. Tieši alkohola pieejamība noteica pilsētas nakts dzīves ilgumu un tās ritmu, bet šo kritēriju uzskatīja par vienu no svarīgākajiem elementiem, kas veido modernu lielpilsētu.²⁶⁰ Apspriežot likumprojektu Saeimas Sociālās likumdošanas komisijas sēdē 1923. gada 31. maijā, deputāts Arturs Alberings izteica priekšlikumu atļaut 1. šķiras traktieriem tirgoties līdz pulksten 24, nevis 22, jo „tāda ir pie mums nodibinājusies kārtība” un ka pretējā gadījumā „dzīve tiks traucēta”.²⁶¹

Pret ieceri slēgt 1. šķiras traktierus pulksten 22 vēstulēs Sociālās likumdošanas komisijai 1924. gada sākumā protestēja Rīgas 1. šķiras traktieru turētāji. Viņi norādīja, ka Rīgā uzturas daudz ārzemnieku, noris intensīva dzīve, ko nebūs iespējams mākslīgi apturēt pulksten 22 vakarā, kā tas nav izdevies arī citu valstu lielajās pilsētās.²⁶² Turklāt teātru izrādes un koncerti Rīgā beidzas pēc pulksten 22, tāpēc to apmeklētājiem tiks liegta iespēja pēc izrādēm paēst siltas vakariņas, kas savukārt veicinās alkohola nelegālu tirdzniecību un slepenu dzertuvju izveidi. Savukārt Rīgas 2. šķiras traktieru turētāji noraidīja ieceri 2. šķiras traktierus atvērt tikai pulksten 9 no rīta un sestdienās slēgt jau pulksten 18, bet svētdienās ļaut darboties tikai no pulksten 13 līdz 18.²⁶³ Plānotie ierobežojumi tikai veicināšot alkohola nelegālo tirdzniecību, bet pašu dzeršanu izliks uz ielas. Cilvēki dzeršot strauji un neuzkodīšot, turklāt visticamāk - pašdarināto un kontrabandas degvīnu, kas daudz sliktāk ietekmē veselību, nekā „mierīga un ērta alkoholisku dzērienu lietošana ar labiem ēdieniem un uzkožamiem”.²⁶⁴ Pret vēlo atvēršanas laiku pulksten 9 no rīta iebilda tāpēc, ka Rīgā liela cilvēku rosība sākas ap pulksten 7, kad pienāk rīta vilcieni. Tad cilvēki grib

²⁵⁷ LVVA, 5485. f., 1. apr., 2878. l., 4. lp.

²⁵⁸ To izskatīja četrās - sociālās likumdošanas, juridiskās, tirdzniecības un rūpniecības un budžeta - komisijās. (Žūpības apkarošanas likumu // Jaunā Balss. – 1923. – nr. 9. – 4. lpp.; Turpat. – nr. 14. – 6. lpp.; Saeima cīņā ar „zaļo pūķi” // Turpat. – 1924. – nr. 7. – 3. – 5. lpp.; LVVA, 5485. f., 1. apr., 3941. l., 111. - 115. lp.)

²⁵⁹ Sk. piem.: LVVA, 5485. l., 1. apr., 3942. l., 83. lp.

²⁶⁰ Krūmājs K. Rīgas nakts prieki // Jaunākās Ziņas. - 1934. - 8. febr.

²⁶¹ LVVA, 5485. f., 1. apr., 3941. l., 71. lp.

²⁶² LVVA, 5485. l., 1. apr., 3942. l., 115. lp.

²⁶³ Turpat, 112. lp.

²⁶⁴ Turpat.

ieturēt brokastis, mēreni lietojot glāzi alus vai kādu glāzīti degvīna. Aktivitāte apstāstot ap pulksten 22, tāpēc vajadzētu ļaut 2. šķiras traktieriem strādāt no pulksten 7 līdz 22. Tika lūgts arī svētdienās noteikt darba laiku līdz pulksten 22 (iecerēto pulksten 18 vietā), jo svētdienā 2. šķiras traktieru apmeklētāji iziet no mājām vakarpusē, turklāt vispirms dodas uz teātri vai kino, bet pēc tam – uz restorānu paēst vakariņas, izdzert glāzi alus un uzspēlēt biljardu. Ja 2. šķiras traktierus slēgs pulksten 18 vakarā, viņi dosies uz slepenajām dzertuvēm vai loto klubiem, kuros paspēlētu daudz vairāk naudas, nekā samaksās par ēdienu un dzērienu 2. šķiras traktierī. Gan Rīgas 1. šķiras traktieru, gan 2. šķiras traktieru pilnvarotie uzsvēra, ka viņu uzņēmumu apmeklētāji jau esot pilnīgi pieraduši pie visai mērenas alkoholisku dzērienu lietošanas un piedzērušus cilvēkus tajos redzot reti.²⁶⁵

1. Saeima žūpības apkarošanas likumprojektu sāka apspriest 1924. gada 21. oktobrī, Latvijas Pretalkohola biedrība organizēja parakstu vākšanas kampaņu par labu radikālajām prasībām un guva apmēram 400 organizāciju un tūkstošiem individuālo atbalstītāju atsaucību.²⁶⁶ Tomēr pat Latvijas Pretalkohola biedrība 1924. gada pavasarī atzina, ka alkohola aizliegšana Latvijā ir pāragra, tāpēc pagaidām to vajag tikai ierobežot, iedzīvinot “citu virzienu tautas domās un parašās”.²⁶⁷ (Iespējams tika ņemta vērā Zviedrijas pieredze, kur 1922. gadā referendumā 51% pilsoņu nobalsoja pret prohibīcijas ieviešanu.²⁶⁸) Par likuma galveno mērķauditoriju atturībnieki uzskatīja strādniekus. Ierobežot alkoholu pārdošanas laiku sestdienās prasīja tāpēc, ka „brīvā laikā atpūtas vietā darba tauta visur dabon alkohola ģifti”, kas grauj tautas kultūras līmeni un darba spējas,²⁶⁹ turklāt „atņem strādniekiem spēku un prātu un tādā ceļā pamazina viņu darba ražīgumu”.²⁷⁰ Viņi uzskatīja, ka iespējams atturēt strādniekus no dzeršanas, ierobežojot traktieru darba laiku, - tad “ļaudis nenotriektu sūri grūti pelnīto algu sevīm un savām ģimenēm par postu”.²⁷¹ Savukārt kritiķi uzsvēra, ka likumprojekts izmanto tikai policejiskas metodes, mērķējot tikai pret

²⁶⁵ Turpat, 115., 112. op. lp.

²⁶⁶ Frīdenbergs A. Pretalkohola likumi un viņu piemērošana Latvijā // Jaunā Balss. – 1926. – 16. nov. – 12. lpp.

²⁶⁷ Svarīgu likumu gaidās // Jaunā Balss. – 1924. – 29. marts. - 5. lpp.

²⁶⁸ Eriksen S. Sweden // Alcohol and Temperance in Modern History. An International Encyclopedia / Jack S. Blocker, Jr., David M. Fahey, Ian R. Tyrrell. – Santa Barbara, California [etc.]: ABC-CLIO, 2003. – vol. 2. – p. 605.

²⁶⁹ LVVA, 5485. f., 1. apr., 3941. l., 35. lp. [E. Morics Saeimas Sociālās likumdošanas komisijas sēdē 1923. gada 9. maijā.]

²⁷⁰ Strādnieki, topiet atturībnieki! // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 11. okt.

²⁷¹ Ķempels E. Divi spiedieni // Jaunā Balss. – 1925. – 1. apr. – 3. lpp.

vienu alkohola patēriņa vietu — krogiem un uz nevainīgākajiem dzērieniem — vīnu un alu, turklāt tas veicinās nelegālo tirdzniecību un ierobežos indivīda brīvību.²⁷²

Likumu pieņēma 1924. gada 9. decembrī, bet izsludināja 24. decembrī.²⁷³ Deputāti atzina, ka tā mērķis ir “apkarot kārdināšanu, apkarot pavadināšanu uz alkohola lietošanu”.²⁷⁴ Ja tobrīd smalkais tonis valstī bijis dzert, tad likuma uzdevums bija to mainīt uz pretējo,²⁷⁵ paziņojot, “ka alkohols ir ļaunums, ka alkohola lietošana nav laba, ka tas ir kauns, ka tas ir negods”.²⁷⁶ „Jaunākās Ziņas” apgalvoja, ka likums esot „patīkama Ziemassvētku dāvana tām ģimenēm, kuras līdz šim cietušas no alkohola pārmērīgas lietošanas”.²⁷⁷ Tas bija otrs radikālākais žūpības apkarošanas likums Eiropā, uzreiz aiz Somijas,²⁷⁸ kur no 1919. līdz 1932. gadam bija aizliegts ražot un pārdot dzērienus, kuros ir vairāk kā 2% alkohola.²⁷⁹ Tomēr ne jau apsēstība ar atturības ideju lielāko daļu iedzīvotāju Latvijā mudināja parakstīties par radikālāko žūpības apkarošanas likumprojektu, bet drīzāk vēlme nodrošināt ikdienas komfortu.²⁸⁰ Atturībniekiem izdevās likumā iestrādāt prasības par alkoholu uzskatīt dzērienu, kas satur vairāk nekā 1,5% alkohola; aizliegt pārdot alu ēdienu veikalos, pārtikas preču, zeltera un piena bodēs; aizliegt tirgot alkoholu tirgos, zaļumballēs, izstādēs; noteikt, ka traktieros darbadienās alkoholu drīkst pārdot no pulksten 9 līdz 22, sestdienās – no pulksten 9 līdz 12, bet svētdienās un svinamajās dienās tiem jābūt slēgtiem; aizliegt reklamēt alkoholu avīzēs; spēlēt mūziku un deju iestādēs, kur pārdod alkoholu; izmaksāt strādniekiem krogos algu; lietot alkoholu valsts un pašvaldību finansētās svinībās, kā arī mācību iestāžu telpās un pie tām pastāvošajās organizācijās. Nakti no 1925. gada 24. uz 25. martu, kad stājās spēkā žūpības apkarošanas likums, prese nosauca par krogu pastardienu²⁸¹ un par pirmo sauso nakti.²⁸²

Iespējams, ka viens no iemelsiem, kāpēc izdevās pieņemt tik skarbu likumu, bija fakts, ka nemaz nebija iespējams spriest par žūpības izplatību valstī, balstoties uz

²⁷² Latvijas Republikas Saeimas VI. Sesija. – 201. sleja.

²⁷³ Turpat. – 718. sleja.; Likums par žūpības apkarošanu // LMKNK, 1924. gads. – 318. – 320. lpp. [Stājās spēkā 1925. gada 24. martā.]

²⁷⁴ Latvijas Republikas Saeimas VI. Sesija. – 205. sl. [G. Zemgals.]

²⁷⁵ Turpat. – 203., 204. sl. [G. Reinhards.]

²⁷⁶ Turpat.

²⁷⁷ Žūpības apkarošana // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 24. dec.

²⁷⁸ Dāvis J. Manas gaitas un atziņas. – Bulduri, 1938. – 327. lpp.

²⁷⁹ Österberg E. Finland // Alcohol and Temperance in Modern History. An International Encyclopedia... – vol. 1. – p. 240.

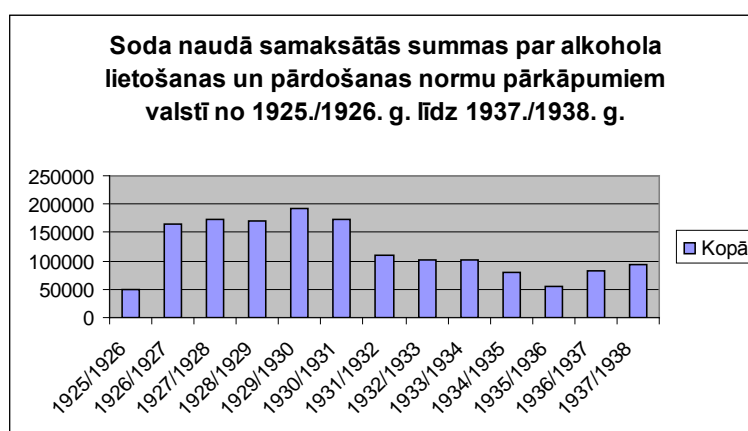
²⁸⁰ Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijas Republikā (1918-1934): priekšstatu maiņa // Latvijas Vēsture. – 2006. – nr. 2. – 23. lpp.

²⁸¹ Krogu „pastardienas” Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. marts.

²⁸² Pirmā sausā nakts Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 25. marts.

statistiku. Tobrīd bija pieejami dati par personu skaitu, kas sodītas par parādīšanos publiskā vietā reibumā, - 1921. gadā (3926 personas) līdz 1924. gadam (10 757), kad ~55% no sodītajiem uzlika samaksāt naudas sodu līdz 20 latiem.²⁸³ Savukārt par laiku no 1925. līdz 1938. gadam pieejami dati, cik liela soda nauda valstī iekasēta par alkohola lietošanas un pārdošanas normu pārkāpumiem (sk. 29. diag.). Šī summa 20. gadu otrajā pusē nerasniedza 200 tūkstošus latu gadā, no 1931. gada bija ap 100 tūkstošiem latu gadā, bet no 1934. gada mazāk par 100 tūkstošiem latu gadā. Visticamāk, autoritārā režīma laikā cilvēki retāk iereibuši pārvietojās publiskajā telpā, bet alkoholisko dzērienu tirgotavu īpašnieki cītīgāk ievēroja likumu.

29. diagramma.²⁸⁴

Datu par alkoholiķiem nav. 1929. gadā viņus ārstēja vismaz divās pilsētās - Rīgā (no 1927. gada 12. oktobra) un Liepājā (no 1929. gada 1. marta). Rīgas pilsētas dzērāju labošanas punktā viņus ārstēja ambulatori ar psihoterapiju („iedvesmi un hipnozi”)²⁸⁵ - visvairāk 1932. gadā (524), bet 30. gadu otrajā pusē skaits svārstījās no 262 (1935. g.) līdz 324 (1939. g.) cilvēkiem gadā.²⁸⁶ 1930. gadā dzērāju ārstēšanas punkti bija nodibināti arī dažviet Latgalē un „citās provinču pilsētās”.²⁸⁷ Tomēr avīzē „Kurzemes Vārds” tika norādīts, ka cerēt uz labiem rezultātiem dzērāju ārstēšanā Latgalē esot

²⁸³ Latvijas statistiskā gadagrāmata, [1921-1924]. – Rīga, [1922-1925].

²⁸⁴ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15273 l., 66., 68. lp.; Turpat, 15275. l., 21. lp.; Turpat, 15276. l., 21. lp.; Turpat, 15277. l., 9. lp.; Turpat, 15278. l., 5. lp.; Turpat, 15281. l., 69. lp.

²⁸⁵ Tūbelis E. Dzērāju ārstēšana // Kurzemes Vārds. – 1928. – 29. jūl.; Kā darbojas dzērāju ārstēšanas punkts // Kurzemes Vārds. – 1929. – 16. jūn.

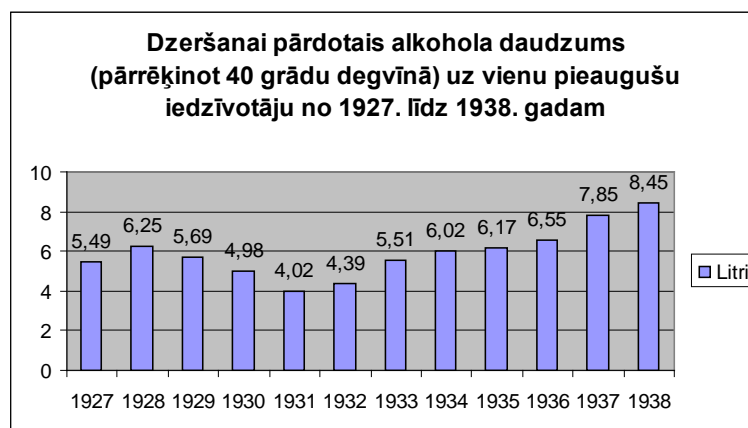
²⁸⁶ LVVA, 2927. f., 1. apr., 1945. l., 151. lp.; Pārskats par galvas pilsētas Rīgas valdes darbību 1935 – 1939. – Galvas pilsētas Rīgas valdes izdevums, 1940. – 292. lpp.; Rīgas pilsētas statistiskā gadagrāmata, [1935-1938]. – Rīga, [1936-1939]. (Datus par 1933. un 1934. g. vispār ārstētajām personām nav izdevies noskaidrot.)

²⁸⁷ Vaj dzērāju labošanas punkti spēj izārstēt alkoholiķus? // Kurzemes Vārds. – 1931. – 4. janv.

apšaubāmas, jo tur „dzērāju aprindas nedomā laboties, bet uz punktu tiek nogādātasspaidu kārtā, piederīgo pavadībā”.²⁸⁸

Nav arī datu par to, cik Latvijas iedzīvotāji izdzēra. Ir pieejama statistika par dzeršanai pārdotā, tātad legālā, alkohola daudzumu, turklāt tikai no 1927. gada (sk. 30. diagr.), kas liecina, ka 1928. gada dzeršanai pārdotā alkohola daudzums uz vienu pieaugušo (6,25 litri) tika pārsniegts tikai 1936. gadā (6,55 litri), pēc kura turpināja pieaugt – 8,45 litri 1938. gadā. Tomēr jāapšaubā, ka to varētu skaidrot apgalvojums, ka saimnieciski grūtos gados tauta dzer vairāk.²⁸⁹ Visticamāk, dati atspoguļo legālā patēriņa pieaugumu uz nelegālā rēķina, nevis patēriņu vispār.

30. diagramma.²⁹⁰

Statistiķi atzina, ka kopējo alkohola patēriņu Latvijā nav iespējams noteikt, jo lauku māju un ciemu (bet ne pilsētu un miestu) iedzīvotāji drīkstēja darināt alu savām vajadzībām, tāpēc laukos to pirka reti.²⁹¹ Īpaši Latgalē pieauga mājalus brūvēšana, kuru stiprināja ar tabaku, vaivariņiem, denaturēto spirtu, ziepju zāļu atšķaidījumu un nelegāli arī pārdeva.²⁹² Tāpēc iekšlietu ministrs 1929. gadā aizliedza bez atļaujas (to vajadzēja saņemt katru reizi) brūvēt mājās alu Madonas, Ilūkstes, Ludzas, Rēzeknes un Jaunlatgales apriņķos.²⁹³ „Latgolas Vārds” komentēja, ka atradīsies zemnieki,

²⁸⁸ Turpat.

²⁸⁹ Tautas veselības statistika 1929. g. – sast. dr. A. Vanags, J. Baltais, red. V. Salnais. – Rīga: Valters un Rapa, 1930. – 15*. Lpp.

²⁹⁰ Tautas veselības statistika, [1928 – 1938]. – Rīga: Valters un Rapa, [1930 – 1940].

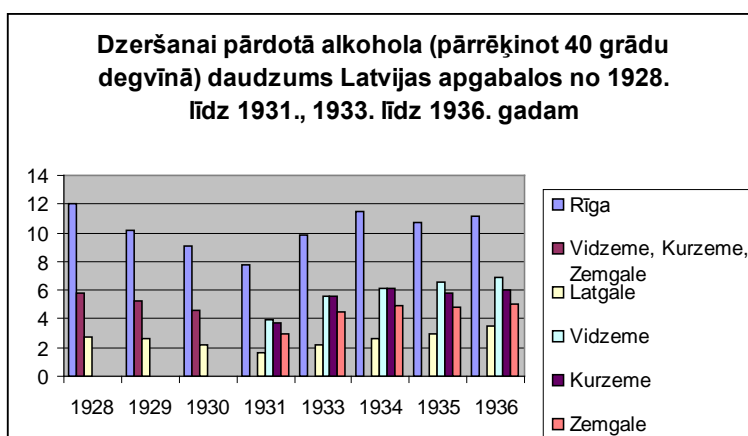
²⁹¹ Tautas veselības statistika 1929. g. – sast. dr. A. Vanags, J. Baltais, red. V. Salnais. – Rīga: Valters un Rapa, 1930. – 15*. – 16*. Lpp.; Likums par alkoholu saturošu vielu ražošanu, aplikšanu ar nodokļiem un pārdošanu // LMKNK, 1920. gads. – nr. 10. – 1., 10. lpp. [5. pants; 127. panta piezīme.]

²⁹² Alkohola brismas // Latgolas Vārds. – 1930. – 21. maijs.

²⁹³ Par pārkāpšanu paredzēja administratīvi sodīt ar naudas sodu līdz 500 latiem vai sešiem mēnešiem cietumā. (Papildinājums likumā par alkoholu saturošu vielu ražošanu, aplikšanu ar nodokļiem un pārdošanu // LMKNK, 1929. gads. – 315. lpp. [Izdots LR Satversmes 81. panta kārtībā; izsludināts 1929. gada 25. septembrī.]; Aizliegts bryuвет olu // Latgolas Vārds. – 1929. – 23. okt.; Kur nuligta mojas ols darišona bez atļaujas? // Latgolas Vārds. – 1929. – 30. okt., 6. nov., 11. dec.)

kuriem nepatiks, ka „par saviem sviedriem” vairs nevarēs kādu reizi arī iedzert, un kuri apgalvos, ka pilsētnieki dzer vairāk, tomēr viņiem neviens neaizrāda.²⁹⁴ Tomēr jau no 1930. gada iekšlietu ministrs konkrētas mājas izslēdza no aizlieguma rajona.²⁹⁵ Neskatoties uz aizliegumu, arī kandžas tecināšana bija tik populāra,²⁹⁶ ka Latgalē, kuru neuzskatīja par alkoholisko dzērienu lietošanas ziņā atturīgāko apgabalu, pieauguša cilvēka degvīna patēriņš 1929. gadā bija tikai 2,58 litri pret 5,25 litriem citos valsts apgabalos (sk. 31. diagr.).²⁹⁷

31. diagramma.²⁹⁸

1922. gada septembrī valstī bija tikai desmit „sausī” pagasti.²⁹⁹ Turpmāk to skaits pieauga. 1929. gadā 345 (apmēram 61%) no 522 Latvijas pagastiem bija „sausī”, bet no pilsētām tādi bija tikai Ķemeri.³⁰⁰ Visvairāk „sauso” pagastu bija Zemgalē un Kurzemē – attiecīgi 83% un 82% no apgabala pagastiem, vismazāk – Vidzemē (51%), savukārt Latgalē – 63%.

Kaut gan nav datu, kas ļautu analizēt „sauso” pagastu dinamiku 30. gadu otrajā pusē, alkoholisko dzērienu pārdošanu skaita pieaugums no 1933. gada (sk. 32. diagr.), kā arī fakts, ka to skaits palielinājās tieši laukos, īpaši Vidzemē (sk. 33. diagr.), ļauj spriest, ka „sauso” pagastu skaits, visticamāk, samazinājās.

32. diagramma.³⁰¹

²⁹⁴ Žyupības apkarošanas lykums // Latgolas Vārds. – 1929. – 30. okt.

²⁹⁵ Daugavpils apriņķi atļauts brūvēt mājas alu // Pēdējā Brīdī. – 1930. – 20. jūl. 1936. gadā ministrs izdeva 23 rīkojumus, 1937. gadā – 27, 1938. gadā – 24, 1939. gadā – 20, bet 1940. gadā – vienu rīkojumu. (Valdības Vēstnesis. – 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.)

²⁹⁶ Zīle A. Vēlams papildinājums noteikumos par žūpības apkaršanu // Policijas Vēstnesis. – 1923. – 17. aug.

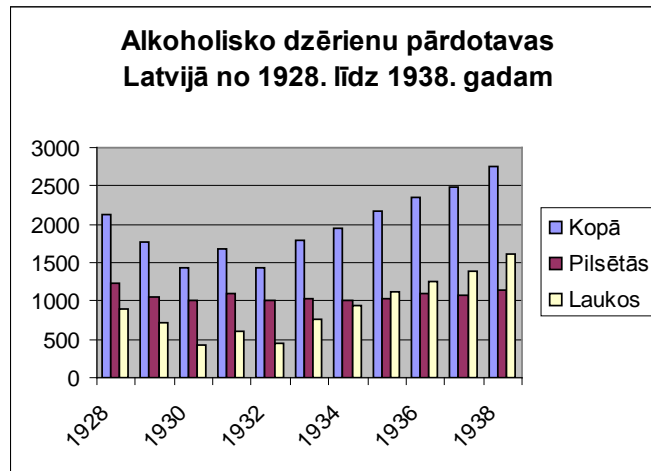
²⁹⁷ Tautas veselības statistika 1929. g. – sast. dr. A. Vanags, J. Baltais, red. V. Salnais. – Rīga: Valters un Rapa, 1930. – 16*. Lpp.

²⁹⁸ Tautas veselības statistika, [1928 – 1938]. – Rīga: Valters un Rapa, [1930 – 1940].

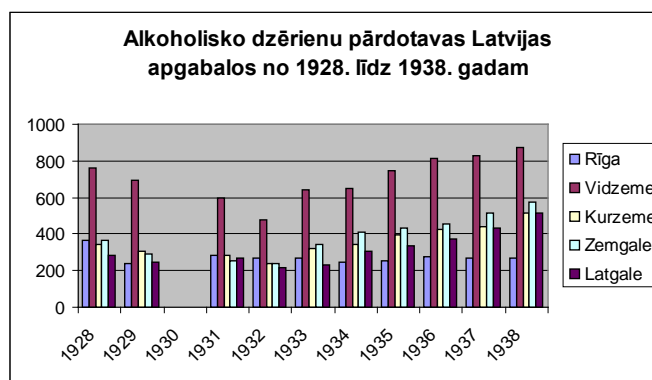
²⁹⁹ Latvijas 2. pretalkohola kongress (beigas) // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 12. sept.

³⁰⁰ Freivalds O. Dzertuvju tīkls 1929. gadā // Jaunā Balss. – 1929. – nr. 4. – 4. lpp.

³⁰¹ Tautas veselības statistika, [1928 – 1938]. – Rīga: Valters un Rapa, [1930 – 1940].

33. diagramma.³⁰²

Tomēr pārdošanu skaita pieaugums, visticamāk, liecina nevis par to, ka pēc 15. maija cilvēki vairāk sāka dzert, bet par to, ka vairāk dzēra legāli pirktu alkoholu. Tāpat režīma politika bija racionāla – Rīgā prefektūra secināja, ka aizliegumu politika ir cietusi neveiksmi, un, lai samazinātu nelegālo tirdzniecību, norādīja, kur būtu atverami otrās šķiras krogi,³⁰³ kas 1935. gadā tika izdarīts.³⁰⁴ Līdzīgi varēja notikt arī ārpus Rīgas.

Viens no būtiskākajiem jaunumiem, ko ieviesa Žūpības apkaršanas likums, bija tas, ka tagad valsts finansēja pretalkohola propagandu par Žūpības apkaršanas fonda līdzekļiem (Igaunijā tāds fonds darbojās jau 1924. gadā, no valsts degvīna monopola ienākumiem finansējot lielāko atturības organizāciju; arī Lietuvā valsts finansēja pretalkohola propagandu, atbalstot centrālās atturības iestādes³⁰⁵). Fondu pārzināja Iekšlietu ministrija saziņā ar Izglītības ministriju un tas darbojās Pašvaldību

³⁰² Turpat.

³⁰³ LVVA, 1376. f., 2. apr., 5297. l., 26., 26. op. lp.

³⁰⁴ Ja 1934. gadā Rīgā bija 32 otrās šķiras traktieri, tad 1935. gadā – 50 un to skaits nemainījās līdz 1939. gadam, kurā par vienu palielinājās (51). (Pārskats par galvas pilsētas Rīgas valdes darbību 1935 – 1939. – Galvas pilsētas Rīgas valdes izdevums, 1940. – 187. lpp.)

³⁰⁵ Saeima cīņā ar „zaļo pūķi” // Jaunā Balss. – 1924. – nr. 7. – 4., 5. lpp.

departamenta pakļautībā.³⁰⁶ Fonda mērķis bija mazināt alkohola postu, piešķirot līdzekļus, lai sarīkotu pretalkohola priekšlasījumus un izstādes, ierīkotu un uzturētu alkoholiķu patversmes, tautas namus, tējnīcas, bibliotēkas un lasītavas, pabalstītu orķestrus un korus un tamlīdzīgus kultūras pasākumus ar noteikumu, ka tajos nedrīkst lietot alkoholiskos dzērienus.³⁰⁷

Lai saņemtu fonda finansējumu, pašvaldības fondā iesniedza projektus. Tūkstoti latu mūzikas orķestra uzturēšanai pilsētas parkā 1925. gada pavasarī lūdza Smiltenes pilsētas valde.³⁰⁸ Lūgumu motivēja ar apsvērumu, ka iedzīvotājus sapulcināt brīvā dabā var ar mūziku, jo tā piesaista cilvēkus un pat izvilina no dzertuvēm alkohola lietotājus. Tad viņi uzturas brīvā dabā kopā ar bērniem un sievietēm un tādējādi tiek veicināta žūpības apkarošana. Savukārt Veļķu pamatskolas (tagadējā Vecpiebalgas pagastā) pedagoģiskā padome 1926. gada sākumā nolēma, ka žūpību pagastā var apkarot alternatīva izklaide - „garīgā ziņā paceļoši priekšnesumi”, tāpēc lūdza piešķirt 600 latus radiouztvērēja ierīkošanai skolā, kur to klausītos „visa auditorija (apmēram 30 personu)”.³⁰⁹ Gulbenes rajona Beļavas pagasta pašvaldība, slēdzot visus trīs krogus pagastā. Viena slēgtā kroga telpās tika nolemts ierīkot tautas namu, kura iekārtošanai pašvaldība 1926. gadā lūdza fondu piešķirt 500 latu pabalstu.³¹⁰ Ar katru gadu pieauga pašvaldību skaits, kurām fonds piešķīra pabalstus – no septiņām 1925./26. budžeta gadā līdz 303 – 1930./31. gadā.³¹¹ Izsniegto pabalstu apmērs no 1928./1929. līdz 1930./1931. gadam bija ~ 220-210 000 latu ik gadu, bet 1931./1932. gadā - ~50 000.³¹² Fondā ieskaitīja 1/3 no soda naudām par alkohola lietošanas un pārdošanas normu pārkāpumiem, kā arī 0,5% no valsts degvīna monopola ienākumiem. Pabalstus pārtrauca izsniegt ar valdības lēmumu 1932. gada 28. aprīlī ekonomiskās krīzes dēļ.³¹³

Jau Krievijas impērijas laikā Latvijas teritorijā pastāvēja aizliegums kā laukos, tā pilsētās atvērt krogus tuvāk kā 40 asis no svarīgām iestādēm - baznīcām, lūgšanas namiem, klosteriem, kuros notiek dievkalpojumi, kapiem, slimnīcām, kazarmām,

³⁰⁶ Zankēvics J., Pašvaldības dep. dir. Pārgrozījumi likumā par žūpības apkaršanu // Jaunā Balss. – 1938. – nr. 10. – 289. lpp.

³⁰⁷ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15272. l., 1. lp.

³⁰⁸ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15282. l., 43. lp.

³⁰⁹ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15283. l., 10. lp.

³¹⁰ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15294. l., 180. lp.

³¹¹ Zankēvics J., Pašvaldības dep. dir. Pārgrozījumi likumā par žūpības apkaršanu // Jaunā Balss. – 1938. – nr. 10. – 289. lpp.

³¹² Zankēvics J., Pašvaldības dep. dir. Pārgrozījumi likumā par žūpības apkaršanu // Jaunā Balss. – 1938. – nr. 10. – 289. lpp.

³¹³ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15280. l., 3. lp.

cietumiem, skolām un pagastu valdēm.³¹⁴ Tagad likums aizliedza atvērt reibinošu dzērienu pārdošanas pilsētās un miestos tuvāk par 100 metriem, bet uz laukiem tuvāk par vienu kilometru no pilsētu, miestu un pagastu valdēm, tiesu namiem, skolām, cietumiem, kazarmām, rūpniecības uzņēmumiem, kuros nodarbināti ne mazāk kā 50 darbinieki, slimnīcām, kapiem, baznīcām un lūgšanas namiem, kuros notiek dievkalpošanas.³¹⁵ Tātad attālums pilsētās tika palielināts par apmēram 15 metriem, savukārt laukos – par apmēram 915 metriem.

Likums vēl nebija stājies spēkā, kad prese 1925. gada janvārī vēstīja, ka Rīgas traktieriekus satraukušas baumas, ka turīgie alkohola apkarotāji plāno nodibināt apvienību, kas uzpirks namus traktieru tuvumā, lai tajos nodibinātu izglītības iestādes,³¹⁶ lai tādējādi panāktu krogu slēgšanu. Tika pat vēstīts, ka apvienībai pievienošoties viena no bagātākajām reliģiskajām draudzēm Amerikā, kuras pārstāvis Rīgā jau dažus namus esot nopircis. Rīgas pilsētas valdes Žūpības apkarotāšanas komisijas priekšsēdētājs Jānis Dāvis 1925. gada 3. novembrī ierosināja slēgt slaveno „Vērmanīti”, jo tam trūkstot „attāluma normas”, tāpēc ka teju aiz tā stūra atrodas Rīgas Apgabaltiesa.³¹⁷ Tomēr valde nolēma, ka traktieri ar reibinošiem dzērieniem drīkst pastāvēt dārzos un namos, kas nav publiski, kā Mazais Vērmaņa dārzs.³¹⁸

Krodzinieki attapīgi izdomājuši, kā pasargāt „sovus zalta teļus – krugus no lykoma borgos reikstes”, avīzes „Latgolas Vārds” vārdiem runājot.³¹⁹ Viļānu pagasta un miesta pašvaldība slēdza vietējo traktieri un mednieku biedrības dzertuvi, jo tās atradās tuvu pie baznīcas, pagasta valdes un skolas.³²⁰ Tomēr nepagāja ne mēnesis, kad slēgtie krogi atvērās iepriekšējās telpās – traktierieks ierīkoja ieeju krogā no otras puses, bet mednieku klubs pagarināja ceļu uz savu uzņēmumu, iztaisot uz ielas pret dzertuvi sētu, lai dzērāji ietu gar to uz viņu galu, tad iegrieztos sētā un nāktu atpakaļ uz kroga durvīm ar aprēķinu, lai līkumojot iznāktu vajadzīgais attālums no pagasta nama un skolas. „Zemgales Balss” 1925. gada vasarā prātoja: „Vaj tas neizskatas krietni jocīgi, ka dažiem veikaliem, lai izturētu noteikto 100 metru

³¹⁴ Viena ass ir 2,13 metri, tātad 40 assis – 85,2 metri. (Likums par alkoholu saturošu vielu ražošanu, aplikšanu ar nodokļiem un pārdošanu // LMKNK, 1920. gads. – nr. 10. – 17. lpp. [227. pants.]; Ducmans K. Tālums, kas tapis par tuvumu // Brīvā Zeme. – 1925. – 25. maijs.)

³¹⁵ Pārgrozījumi likumā par alkoholu saturošu vielu ražošanu, aplikšanu ar nodokļiem un pārdošanu // LMKNK, 1924. gads. – 321. lpp.

³¹⁶ Liels uztraukums traktieriekos // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. janv.

³¹⁷ Lēmumi Rīgas pilsētas valdē // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 4. nov.

³¹⁸ Kā Rīgā apkaros žūpību // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 11. nov.

³¹⁹ Apkaroj žūpības apkarotāšanas lykumu // Latgolas Vārds. – 1925. – 25. marts.

³²⁰ Kai veicas sabidribai apkarot žūpību // Latgolas Vārds. – 1925. – 10. jūn.

attālumu, tajās pašās telpās un tai pašā namā pacels ieejas durvis pa dažiem metriem tālāk. Tā darīja krievu valdības laikā. Tā ir iešana ap likumu ar „līkumu”, burtiski pēc Krievijas birokratisma parauga.”³²¹ Dobelē kāds krodznieks bija spiests slēgt traktieri, jo ieeja atradās par tuvu baznīcai, bet drīz viņš ieeju traktierī pārcēla apmēram astoņus soļus tālāk uz nama galu. Dobelnieki nama stūri nodēvēja par uzvaras bulvāri.

Pašvaldībām likuma dotās tiesības ne vienmēr izdevās izmantot – gadījās, ka pašvaldība potenciālajam krodziniekam nedeva atļauju atvērt krogu, bet atļauju viņam izsniedza Netiešo nodokļu departaments. Tādējādi 1925. gadā Rēzeknes apriņķa Rogovkā vīna tirgotavu, kas atradās tirgū dažu desmitu asu attālumā no baznīcas, pašvaldība slēdza, bet īpašnieks pēc mēneša to atkal atvēra.³²²

Policija attālumu līdz skolām, baznīcām un citām likumā minētajām vietām mērīja dažādi, bet 1931. gadā nodokļu departaments noteica, ka no 1. aprīļa attālums no reibinošu dzērienu tirgotavas ieejas durvīm jāmēra taisnā līnijā uz ielas vidu vai braucamo ceļu, tad pa ielas vidu tieši līdz vietai, kurai pretī atrodas minēto iestāžu durvis.³²³ Tālāk no ielas vidus līdz iestādes ieejas durvīm. Tādējādi fakts, ka līdz 1931. gadam vara atbalstīja traktieru īpašnieku atjautīgās metodes likuma apiešanā, liecina, ka finansu resora pārstāvji likumu uztvēra kā traucējošu, nelabvēlīgu valsts budžeta interesēm. Tikai ekonomiskās krīzes laikā tika ieviesta kārtība.

Būtisks likuma jaunievedums bija žūpības apkaršanas kuratoru institūcijas izveide. Kuratori staigāja pa restorāniem un centās pieķert aizliegtā laikā apmeklētājus, dzeram alkoholu, lai sastādītu protokolu un nodotu tiesai. Tādi kuratori darbojās ne tikai Rīgā, bet arī citās pilsētās. Jelgavā pilsētas dome žūpības apkaršanas kuratoriju četru cilvēku sastāvā ievēlēja 1925. gada 22. jūnijā, bet apriņķa priekšnieks uzdeva policijas iecirkņu priekšniekiem sniegt palīdzību kuratoriem, ja pēdējie to lūgtu.³²⁴ Tomēr jau nākamā gada vasarā vietējā prese pārmeta, ka kuratori gan pārbauda, vai traktieros pēc pulksten 22 vakarā ir noslēgti ledusskapji, bet nemaz nelūko atrast slepenās dzertuves, kamēr policisti spiesti sestdienu un svētdienu pēcpusdienās savākt „Trimpus³²⁵ brāļus, kas piesūkušies no nezināmiem avotiem”.³²⁶

³²¹ Dobeļe // Zemgales Balss. – 1925. – 9. aug.

³²² Rogovka // Latgolas Vārds. – 1925. – 22. jūl.

³²³ Kā mērīt attālumu no reibinošu dzērienu tirgotavām // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 7. janv.

³²⁴ Žūpības apkaršanas kuratorija // Zemgales Balss. – 1925. – 23. aug.

³²⁵ Pagānisko latviešu *Bachus* jeb dzīru dievs (*Saufgott*), kuram tie pusi sava lauka novēlēja, un tā viņu godināja un paši vislabākajā veidā (*zum besten*) priecīgi notiesāja. *Trimpus* nav grieķiskas, bet gan latviskas izcelsmes, no *tīrum puss*. Šim *Trimpus* bija padoti divi citi: jūras dievs Antrimpus un ūdeņu

Kuratorus likums ļāva ievēlēt ne tikai pilsētu, bet arī miestu domēm un pagastu padomēm. Latvijas Pretalkohola biedrības valde 1925. gada pavasarī ieteica nodaļu pārstāvjiem piedāvāt kandidātus.³²⁷ Tomēr ne visas pašvaldības atbalstīja atturībnieku degsmi ķerties pie laikabiedru kontroles. Priekulē miesta valde lūdza Latvijas pretalkohola biedrības kandidātiem neiejaukties domes kompetencē.³²⁸ Aktīvistu vāca iedzīvotāju parakstus, lai panāktu miestā visu dzertuvju slēgšanu, un lūdza Pašvaldību departamentu taisīt „stingru spiedienu no augšas mums par labu visdrīzākā laikā”.³²⁹ Kandavas pilsētas dome atteicās ievēlēt kuratorus, kaut gan atturībnieki četras reizes iesniedza attiecīgu priekšlikumu.³³⁰ Pašvaldību departaments, atbildot uz viņu sūdzību, norādīja, ka domei ir gan tiesības ievēlēt kuratorus, tomēr tas nav pienākums. Provincē, kur kuratori tomēr darbojās, viņu darbu apgrūtināja biedrību un klubu bufetes, jo šajās organizācijās parasti darbojās provinces ietekmīgākās personas. Ne kārtības uzraugi, ne žūpības apkarošanas kuratori nevēlējās nokļūt ar viņiem saspīlētās attiecībās. Prese apgalvoja, ka tāpēc „provincē žūpība tagad atplaukst daudz žirgtāk, nekā lielākos centros, kur pazīšanās nespēlē tik lielu un iespaidīgu lomu”.³³¹ Žūpības apkarošanas kuratoru pirmā sapulce Rīgā notika 1925. gada 23. jūlijā, kurā no 60 brīvprātīgajiem (goda) kuratoriem piedalījās apmēram puse (goda kuratori par darbu nesaņēma atalgojumu).³³² Tajā viņus brīdināja par baumām, ka tiekot organizēti huligāni („pašpuikas”), kuru uzdevums būšot regulāri āzēt kuratorus un pat viņus piekaut. Tomēr jau gada beigās brīvprātīgo kuratoru spars bija noplacis.³³³ Algoto žūpības apkarošanas kuratoru skaits dažādos budžeta gados atšķīrās. 1926. gadā Rīgas pašvaldībā darbojās trīs algoti kuratori, 1928. gadā – četri, bet 1929. gadā – trīs,³³⁴ 1929. gadā – seši, 1931. gadā – trīs, bet no tā paša gada augusta ekonomiskās krīzes

un avotu dievs Potrimpus, ka tie kā īsti uzticami Trimpus dzīru biedri/pudeles brāļi pie puslauka labumiem arī savu bagāto daļu no jūras un upēm pievienoja. (http://www.lfk.lv/Stendera-Langes_tabula.html Skatīts 29. 09. 2008.)

³²⁶ Vaj žūpības apkarošanas kuratori neredz? // Zemgales Balss. – 1926. – 5. aug.

³²⁷ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15282. l., 1. lp.

³²⁸ Turpat, 2. lp.

³²⁹ Turpat.

³³⁰ Pret žūpības apkarošanas kuratoriem // Zemgales Balss. – 1927. – 24. febr.

³³¹ Ko saka žūpības apkarotāji? // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 10. okt.

³³² Kā Rīgā apkaros žūpību // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. jūl.

³³³ Žūpības apkarotāju vienlīdzība Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 6. nov.

³³⁴ Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata, 1917 – 1928. – 4. izdevums. – R., 1929. – 141. lpp.; Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata, 1929 – 1930. – 5. izdevums. – Rīga, 1931. – 164. lpp.

pamazinātā finansējuma dēļ – viens.³³⁵ Liepājas pašvaldībā 1926. gadā tika ievēlēti seši žūpības apkarotāņu goda kuratori.³³⁶

Uzņēmīgi cilvēki, kuri plānoja alkoholu pārdot nelegāli, jau pirms žūpības apkarotāņu likums stājās spēkā, pasūtīja kādai stikla fabrikai 10 tūkstošus mednieku plakano pudelišu, kas viegli glabājamās kabatās.³³⁷ Visvairāk alkoholu nelegāli tirgoja ēdienu veikali.³³⁸ Turklāt to īpašnieki nelegālo precis glabāja nevis veikalā, kur iekrišanas gadījumā tā tiktu konfiscēta, bet pie paziņām vai citur, dažs pat šim nolūkam izmantoja zārku veikalu.³³⁹

Cilvēki veikli pielāgojās likumam un traktieros reiba, kad vēlējās. Zelterim viņi piešpricēja alkoholu no plakanām pudelītēm, ko paši atnesa līdzī vai pasūtīja oficiālam (tā tapa „jautrais zelters” vai „pārāk stipra tēja”).³⁴⁰ Bailīgākie gāja ieraut kādu malku restorāna tualetes telpā vai lietoja šokolādes bonbonkas ar apmēram pusglāzīti liķiera pildījumā, bet citi izmantoja tabletes, kuras saturēja alkoholu sausā veidā. Ar vienu pieticis, lai zelters glāzē kļūtu „ļoti jautrs”. Kuratori jau 1925. gada maijā sprieda, ka būtu jāpanāk uzlaboto šokolādes konfekšu aizliegšana, jo tām pircēju netrūcis īpaši sestdienās, kad traktieri strādāja līdz pulksten 12 dienā, un svētdienās, kad tie bija slēgti.³⁴¹ Agrāk šajās konfektēs pildīja dažus pilienus liķiera, ruma vai konjaka, bet tagad akciju sabiedrība „Unions” – spirtu. Konfekte maksāja 10 santīmus un pieticis ar piecām sešām, lai ēdējs sajustu „jau krietnu reiboni”.³⁴² Tomēr visus paņēmienus vismaz 1925. gada pavasarī pārspējusi „ģenialā pudelīte ar gumijas šļauku”, ko alkohola kārotājs ievietoja krūšu kabatā.³⁴³ Kad cilvēks vēlējās remdēt slāpes, viņš lika šļauku mutē, maskējot kustību ar mutautiņu šķietamā deguna šņaukšanā, un sūca, cik vēlējās. 1926. gada pavasarī plakanās pudeles un šokolādes izstrādājumi ar liķiera pildījumu jau bija modē.³⁴⁴ Kuratori konfiscēto mantu glabāja Rīgas pilsētas valdes nama pagrabā, kas tika nosaukts par žūpības apkarotāņu trofeju muzeju.³⁴⁵ Restorānā „Villa Nova” kuratori pie trofejām tika, izlaužot speciāli

³³⁵ LVVA, 2927. f., 1. apr., 1947. l., 20., 145. lp.

³³⁶ Kā darbojas Liepājas kuratori // Kurzemes Vārds. – 1926. – 10. okt.

³³⁷ Žūpības apkarotāņu likums stājās spēkā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 23. marts.

³³⁸ Žūpības apkarotāju vienaldzība Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 6. nov.

³³⁹ Šnaba glabātuve zārku veikalā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 30. okt.

³⁴⁰ “Jautrais zelters” // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 30. apr.; “Pārāk stipra tēja” // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 16. maijs.

³⁴¹ „Zaļā pūķa” nedarbi Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 7. maijs.

³⁴² Izgudrojums žūpības veicināšanai // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 8. dec.

³⁴³ “Jautrais zelters” // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 30. apr.

³⁴⁴ “Zaļā pūķa” nedarbi Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 7. maijs.

³⁴⁵ Žūpības apkarotāņu trofeju muzejā Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 30. apr.

ierīkotu sienu, aiz kuras bija paslēpta alkohola noliktava. Citviet šampanieša pudeles tika atrastas, ieraktas zem grīdas. 1925. gadā policija sastādīja protokolu pret „dzērājiem korporācijas „Selonija” telpās”. Tad korporācijas apgāja aizliegumu turēt reibinošu dzērienu bufetes un pārdot to savos sarīkojumos (atturībnieki cerēja, ka „šāds aizliegums izsargās jaunekļus no palikšanas par dzeršanas ieražas vergiem”³⁴⁶), nododot telpas filistru organizāciju rīcībā.³⁴⁷ Savukārt aizliegumu spēlēt mūziku un deju iestādēs, kur pārdod alkoholu, tika apiets, ierīkojot kafejnīcas ar dejas grīdām bez reibinošiem dzērieniem, kurus pārdeva nelegāli.³⁴⁸

Kontrole alkohola nelegālo lietošanu nenovērsa, jo restorānu personāls pielāgojās un apmeklētājiem laikus signalizēja, lai sakārto galdiņus.³⁴⁹ Turklāt kontrolētāju darbu apgrūtināja precedents - mirtiesnesis pieņēma attaisnojošu spriedumu lietā pret kāda restorāna apmeklētāju, uz kura galdiņa aizliegtajā laikā pēc pulksten 22 tika atrasta pudele degvīna, jo nebija pierādījumu, ka tā pārdota vai pasniegta pēc minētā laika. 1926. gadā policijas kārtībnieki izmantoja arī citu kontroles metodi – viņi nevis ienāca un aizgāja, bet ilgāku laiku dežūrēja traktieros, sēžot pie atsevišķa galdiņa.³⁵⁰ Reizēm viņiem pievienojās arī dzeršanas apkaros kuratori, kuri brīdi novērojuši publiku, aizgāja kontrolēt citur, bet apmeklētāji komentēja, ka Rīgā notiek tāpat kā Amerikā. Avīze „Latvijas Sargs” jau 1926. gadā aicināja atcelt valsts aizbildniecību (sociālo aizsargpolitiku) un žūpību apkarot nevis ar policejiskiem līdzekļiem, aizliegumiem un pavēlēm, bet racionāli – no bērnības audzinot attiecīgā garā, izvēli atstājot katra indivīda ziņā. Kāds Logos apgalvoja, ka šņabja un alus lietošanas ierobežošana atņemot tautai labu daļu no dzīves un darba prieka. „Strādnieks ir pieradis pa sestdienām, pēc pabeigta darba, pacienāt sevi ar glāzi alus vaj šņabja. Nevis ta nauda ir viņa dzīves mērķis, bet ta konkrētā bauda. Bet ja nu viņam šo baudu liedz jeb apgrūtinā pie viņas tikt, tā kā viņš nevar vairs omulīgi nosēsties pie galdiņa un vismaz vienreiz par nedēļu justies „par kungu”, ja nu viņam ir jāslapstas ap stūriem kā zaglim, lai kaut kur dabūtu par dārgu naudu kādu „kortelīti” un lai tad to kautkur aiz kādas sētas vārtiem, steigšus vien, baidoties no „kuratoriem” – iedzertu, tad viņš nejūtas viss kā brīvs pilsonis brīvā zemē, bet kā vajāts noziedznieks.”³⁵¹ Daļa strādnieku 1925. gadā centās apiet ieceri slēgt sestdienu vakaros 2. šķiras krogus,

³⁴⁶ Ķempelis G. Divi spiedieni // Jaunā Balss. – 1925. – nr. 11/12. – 4. lpp.

³⁴⁷ Kā Rīgā apkaros žūpību // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 24. jūl.

³⁴⁸ Žūpības apkaros likums stājas spēkā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 23. marts.

³⁴⁹ „Zaļā pūka” nedarbi Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 7. maijs.

³⁵⁰ Variete izrādes policijas uzraudzībā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 4. sept.

³⁵¹ Logos. Vaj pretalkohola politika nav ar pretvalstiska? // Latvijas Sargs. – 1926. – 21. okt.

lūdzot darba devējus izmaksāt algas piektdienā, nevis sestdienā pulksten 14.³⁵² Tātad daļa strādnieku aizbildniecību uztvēra kā traucējošu. Laikā no 1924. līdz 1928. gadam Rīgas pilsētas žūpības apkarosanas komisija „nosusināja” strādnieku rajonus, t. i. pilsētas nomales, Daugavas salas un citas trūcīgāko ļaužu apdzīvotās vietas.³⁵³ Rīgas valde noteica rajonus, kur no 1927. gada 1. janvāra būs aizliegts pārdot alkoholiskos dzērienus (vietu, kur atradās „galīgi sausā Rīga”).³⁵⁴ Lēmums vērsās pret nomalēm, tā dēvētajiem strādnieku rajoniem, kur tāpēc strādāja nelegālie tirgotāji („dažādas pārvietojamās pārdošanas novietnes – tā saucamie „riteņu” un „brunču” krogi”³⁵⁵). Pēc restorānu slēgšanas cilvēki turpināja izklaidi klubos (klubu un biedrību bufetēs), kas kā slēgta tipa iestādes netika uzskatītas par publisku vietu, jo savā iecerē bija paredzētas tikai biedriem un viņu draugiem. Tajos varēja dabūt visus dzērienus par dārgāku cenu, bet, pasniegtus limonādes un zeltera pudelēs. Slēgtās durvis ļāva operatīvi reaģēt uz kontroli.³⁵⁶ Uzturēties klubos drīkstēja tikai biedri, tāpēc kluba pārzinis biedra kartes izrakstīja uz vietas; tam nevajadzēja pat personu apliecinošu dokumentu, pietika ar izdomātiem vārdiem.³⁵⁷ Tā klubos ielaida vēl 1939. gadā („pa priekškaru spraugu parādīja iekšā laidējam laipnu seju un desmit latu, un dzīvoja svētlaimīgs, kamēr jāiet darbā”).³⁵⁸ Tāpēc biedrību un klubu bufetes uzskatīja par nelegālajiem nakts lokāliem.³⁵⁹ (Finansu ministrija jau 1928. gadā plānoja klubus pielīdzināt 1. šķiras traktieriem.³⁶⁰ Rīgas pilsētas valde to izdarīja 1929. gada sākumā,³⁶¹ savukārt uz biedrību un klubu bufetēm visā valstī šo normu attiecināja 1933. gada vasarā.³⁶²)

³⁵² Kā apies žūpības apkarosanas likumu // *Jaunākās Ziņas*. – 1925. – 19. marts.

³⁵³ Alkoholisku dzērienu pārdošanu skaits pilsētā šajā laikā tika samazināts no 820 līdz 370, slēdzot likuma pārkāpēju un attāluma cenzam neatbilstošos uzņēmumus. (Dāvis J. Manas gaitas un atziņas. – *Bulduri*, 1938. – 327. lpp.)

³⁵⁴ Tās bija Rīgas pilsētas Daugavas salas un rajoni, kuru norobežoja šādas ielas – Latgales priekšpilsētā, sākot ar Fridriķa ielu pa Rāznes ielu līdz dzelzceļam un tālāk pa Mīlgrāvja dzelzceļu līdz Gaujienas ielai, pa Gaujienas ielu līdz Daugavai, pāri Daugavai uz kreiso krastu līdz Tvaikoņa ielai, pa Tvaikoņa, Emmas un Buļļu ielām līdz Bolderājas dzelzceļam, pa Jelgavas dzelzceļu līdz Robežu ielai, pa Robežu un Telts ielu un no Telts ielas gala taisnā līnijā uz Fridriķa ielu Daugavas labā krastā. („Galīgi sausā Rīga” // *Jaunākās Ziņas*. – 1926. – 27. maijs.)

³⁵⁵ LVVA, 2927. f., 1. apr., 1945. l., 54. lp.

³⁵⁶ Asars H. Kā Rīgas pilsēta apkaros žūpību // *Rīga kā Latvijas galvaspilsēta*. – Rīga, 1932. – 529. lpp.

³⁵⁷ Grīnofs V. Ko redz Rīgā // *Zemgales Balss*. – 1934. – 28. febr.

³⁵⁸ Liepa A. Rīga 24 stundās // *Rīts*. – 1939. – 26. febr.

³⁵⁹ Asars H. Kā Rīgas pilsēta apkaros žūpību // *Rīga kā Latvijas galvaspilsēta*. – Rīga, 1932. – 529. lpp.

³⁶⁰ Biedrībās un klubos atļauts dzert līdz 2 n. // *Jaunākās Ziņas*. – 1928. – 1. febr.

³⁶¹ Dzeršanas priekšrocību atņemšana biedrībām un klubiem // *Jaunākās Ziņas*. – 1929. – 28. janv.

³⁶² Pārgrozījumi likumā par žūpības apkarosanu // *LMKNK*. 1933. gads. – 348. lpp. [Stājās spēkā 1933. gada 5. septembrī.]

Rīgas pilsētas valde 1926. gada rudenī sūdzējās Saeimas petīciju komisijai, ka policija nepietiekami enerģiski apkaro žūpību klubos. Tika iesniegta pat fotogrāfija, kurā Rīgas tirgotāju biedrības sarīkojumā pie alkohola klātiem galdiem dzīvoja pat Valsts prezidents un Rīgas prefekts,³⁶³ kamēr likums paredzēja „tautas vadoņiem par pienākumu iet ar labu priekšzīmi tautai pa priekšu”.³⁶⁴ Rezultātā restorānu publikai nācās piedzīvot enerģisku policijas rīcību.³⁶⁵ Pēc pulksten 22 traktierus demonstratīvi apstaigāja policistu komandas astoņu un pat 16 policistu sastāvā. Viņi pārbaudīja šķīvjus, glāzes, tases. „Saprotams, ka viesus šāda rīcība uztrauca un tie vakariņas nepabeiguši, steidzās telpas atstāt. Vieni no tiem droši vien bija spiesti doties uz mājām un iet gulēt - tukšu vēderu, bet citi, droši vien, sameklēja slepenos krodziņus. Promejot tie, ne bez iemesla izteica pa dzēlīgai piezīmei par šāda veida vakara miera traucēšanu un par inteligēntas sabiedrības nostādīšanu mazu bērnu lomā.”³⁶⁶ Bieži klubu adreses kuratoriem norādīja dzērāju sievas un citi radnieki.³⁶⁷

Žūpības apkarošanas kuratori 1927. gadā Rīgā sastādīja tikai 97 protokolus, no kuriem gandrīz 50% beidzās ar attaisnojošu spriedumu,³⁶⁸ jo pieķert vainīgo bija gandrīz neiespējami - pudeles un glāzes ar alkohola paliekām vēl nepierādīja, ka pie galda sēdošie būtu arī dzēruši. Tomēr pilsētas žūpības apkarošanas komisija vēl 1927. gada rudenī izstrādāja noteikumu projektu, kurā paredzēja personas, kuras otrreiz publiskā vietā pieķertas dzērumā, sodīt ar cietumu līdz trijiem mēnešiem, turklāt šādus likumpārkāpējus atzīt par nenormāliem, kuriem ieceļami aizbildņi.³⁶⁹

Mēģinājumi grozīt likumu neizdevās 1925. gadā,³⁷⁰ 1926. gadā,³⁷¹ 1927. gadā.³⁷² Tomēr 1927. gada pavasarī pat žūpības apkarošanas kuratori atzina, ka 1. šķiras restorāniem vajadzētu atļaut tirgoties ar reibinošiem dzērieniem līdz pulksten 2 naktī.³⁷³ Rīgas pilsētas valde nolēma glābt pilsētas kasei secen ejošos nodokļus, tāpēc oktobrī lūdza iekšlietu ministriju ierosināt Saeimai grozīt žūpības apkarošanas

³⁶³ Fotogrāfiju iesniedza Rīgas pilsētas žūpības apkarošanas komisijas loceklis Jānis Dāvis. (Rīgas klubiem likumi nav rakstīti // *Latvis*. – 1926. – 24. okt.)

³⁶⁴ Kempelis G. Divi spiedieni // *Jaunā Balss*. – 1925. – nr. 11/12. – 4. lpp.

³⁶⁵ Žūpības apkarošana, policija un sabiedrība // *Latvijas Sargs*. – 1926. – 24. okt.

³⁶⁶ Turpat.

³⁶⁷ Slepenu krogu un klubu uzrādīšana // *Jaunākās Ziņas*. – 1927. – 29. apr.

³⁶⁸ Vikmanis K., cand. iur. Kuratori žūpības apkarošanas darbā un mūsu likumi // *Jaunā Balss*. – 1929. nr. 2. – 4. lpp.

³⁶⁹ Bargus žūpības apkarošanas noteikumus // *Jaunākās Ziņas*. – 1927. – 8. okt.

³⁷⁰ Gājiens pret dzimtsarakstu nodaļām un žūpības apkarošanas likumu // *Jaunākās Ziņas*. – 1925. – 23. apr.; Tūbels E. Nedrīkst grozīt // *Jaunā Balss*. – 1925. – 24. nov. – 3. – 4. lpp.

³⁷¹ Solars E. Neapdomāts un ačgārns solis // *Jaunā Balss*. – 1926. – 21. jūn. – 4. lpp.

³⁷² Pētersons A. Žūpības apkarotāju lielā diena Saeimā // *Jaunā Balss*. – 1927. – 15. jūn. – 3. lpp.; Pret žūpības apkarošanas likuma grozījumiem // *Jaunākās Ziņas*. – 1927. – 3. jūn.

³⁷³ Žūpības apkarošanas trofeju muzejā Rīgā // *Jaunākās Ziņas*. – 1927. – 30. apr.

likumu.³⁷⁴ Gada beigās grozījumus apsprieda parlaments. To aizstāvji norādīja, ka 1924. gada mēģinājums „glābt tautu” piespiedu kārtā, iespējams, nebija peļams, tomēr likuma triju darbības gadu pieredze liecina, ka tā pieņemšana bija kļūda un tā ir jālabo, jo gadsimtiem pastāvējušu ieradumu nevar iznīcināt tikai ar audzināšanu un tikumīgu priekšzīmi dzīvē („mūsu tauta nekad nav bijuse izvirtule, dzērāja tauta, un [...] atņemt viņai vienīgo dzērienu – miestīņu jeb alu nebūtu ne mazākā iemesla”).³⁷⁵

Debates Saeimā naktī no 1927. gada 20. uz 21. decembri ilga līdz pat pulksten 7 rītā.³⁷⁶ Pieņemtie grozījumi atļāva 1. šķiras restorāniem pārdot alkoholu līdz pulksten 2 līdzšņējo 22 vietā, jo slēgšanai pulksten 2 vakarā nebija racionāla pamatojuma. (G. Reinharde gan iebilda, ka 1. šķiras traktieru apmeklētāji arī būtu glābjami, jo ir tikpat nelaimīgas dvēseles kā proletārieši.)³⁷⁷ Turklāt atļaujas alus un vīna pārdošanai patēriņam uz vietas tagad izsniedza iestādēm, kur alkoholisku dzērienu turēšana bija aizliegta (viesnīcām, ēdienu veikaliem, iebraucamajām vietām, bufetēm).³⁷⁸

Par laiku no 1925. gada 24. marta līdz 1928. gada 19. janvārim, kad spēkā bija noteikums traktieros pēc pulksten 2 nepārdot alkoholu, dažs laikabiedrs ironizēja - „veselus 2 gadus 9 mēnešus un 24 dienas ilga šī ņirgāšanās par nabaga rīdziniekiem”.³⁷⁹ Nakti uz 1928. gada 19. janvāri, kurā alkohola izsniegšanu pagarināja līdz pulksten 2 naktī, rīdzinieki svinēja kā jaunās alkohola ēras sākumu. Tādējādi ar likuma palīdzību laiks naktī tika kontrolēts un tika novērsta potenciāli draudīgu sociālo slāņu (proletariāta) atrašanās publiskajā telpā, jo atļauja pārdot alkoholu līdz pulksten 2 naktī attiecās tikai uz 1. šķiras restorāniem, kurus apmeklēja turīgi, kamēr 2. šķiras traktieros arī turpmāk lieguma stunda iestājās pulksten 22.

No 1928. gada 19. janvāra 1. šķiras traktieri drīkstēja tirgoties visu nedēļu no pulksten 9 rītā līdz 2 naktī.³⁸⁰ Nelegāli alkoholu pārdeva arī pēc pulksten 2, tāpēc Rīgas Dome jau 1930. gadā trim nakts lokāliem piešķīra tiesības būt atvērtiem līdz 5 rītā.³⁸¹ Savukārt 2. šķiras traktieri tikai 1932. gada rudenī ieguva tiesības tirgoties ar alkoholu sestdienās visu dienu (no pulksten 9 līdz 22, savukārt pārdotavas promnešanai - no

³⁷⁴ Rīgas pilsētas valde prasa grozīt žūpības apkarošanas likumu // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 6. okt.;

Dišlers K., doc. Vaj žūpības apkarošanas likums grozams? // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 24. nov.

³⁷⁵ Kā mazināt Latvijā žūpības postu // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 6. dec.

³⁷⁶ Kā pieņēma žūpības apkarošanas likuma grozījumus // Zemgales Balss. – 1927. – 23. dec.

³⁷⁷ Latvijas Republikas II Saeimas VII sesija. – 739. sl.

³⁷⁸ Kā pagājušā naktī sāka izpildīt žūpības atvieglojumus? // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 19. janv.

³⁷⁹ Эрце. Как рижане встретили новую алкогольную эру // Сегодня вечером. - 1928. - 19 янв.

³⁸⁰ 1. šķiras traktieros atļāva arī deju, varietē izrādes, tamlīdzīgas izpriecās un mūziku. (Papildinājumi un pārgrozījumi likumā par žūpības apkarošanu // LMKNK, 1928. gads. – 1. – 2. lpp.)

³⁸¹ Bastjānis V. Demokrātiskā Latvija: vērojumi un vērtējumi. - Stokholma: Emīls Ogriņš, 1966. - 172. lpp.

pulksten 9 līdz 18.30), tomēr svētdienās tiem bija jābūt slēgtiem.³⁸² To kritizēja Latvijas pilsētu savienības valde, jo tieši sestdienās strādnieki saņēma savu nedēļas peļņu.³⁸³ Žūpības apkaršanas liberalizēšanu tās pretinieki kritizēja arī turpmāk. Piemēram, mācītājs A. Skrodelis 1934. gadā brošūrā norādīja: „Valstij jāargā indivīds no viņa paša. Tāpat kā pie kāršu spēles. Ierobežo, lai cilvēks sevi neizputinātu.”³⁸⁴

Priekšlikumus samazināt nakts dzīves ilgumu Rīgā, lai padarītu to par laiku, kurā atpūsties jaunās dienas darbam, kāds ārsts ieteica jau 1930. gadā. Viņš ierosināja aplikt „rīdzinieku-uzdzīvotāju” rēķinus ar īpašu nodokli pēc Polijas parauga – laikā no pusnakts līdz 1 naktī rēķinam pieskaitīt 10%, pēc tam - 30% par labu valstij.³⁸⁵ Ierosinājumu Ministru prezidentam iesniedza Latvijas pretalkohola biedrības pārstāvji.³⁸⁶ 1933. gadā iekšlietu ministram vēlreiz ieteica ar nodokli panākt, ka „uzdzīve” sākas vakarā, nevis pēc pusnakts, kad daudzi vairs nevalda pār sevi un kļūst “vispirms par mērkaķi, tad – par zvēru un beidzot – par cūku”.³⁸⁷ Tomēr ieteikumi palika tikai priekšlikumi līdz 1938. gada 16. septembrim, kad Rīgas prefekts noteica naktslokālus, kur kabārē programma ilga līdz 5 rītā, slēgt 2 naktī,³⁸⁸ lai iegūtu „pietiekami stundu atpūtai un miegam, šo tik nepieciešamo faktoru produktīvam dienas darbam”.³⁸⁹ Tad pēdējā „garā nakts” bija no 14. uz 15. septembri,³⁹⁰ savukārt pirmā „īsa” - no 15. uz 16. septembri.³⁹¹ Tomēr tik un tā pat 1939. gadā pēc pulksten 2 naktī cilvēki atrada nelegālās prieka oāzes.³⁹²

Igaunijā līdzīgu kārtību ieviesa no 1939. gada 3. janvāra.³⁹³ Tur reibinošos dzērienus drīkstēja pārdot līdz pulksten 22.30, tomēr policijas iestādes saziņā ar pašvaldībām drīkstēja šo laiku atsevišķos restorānos pagarināt līdz pulksten 1. Savukārt naktslokālos atļāva pārdot alkoholu vairs ne līdz pulksten 6, bet līdz pulksten 3 rītā.

³⁸² Pārgrozījumi likumā par žūpības apkaršanu // LMKNK. 1932. gads. – 240. lpp. [Stājās spēkā 1932. gada 17. septembrī.]

³⁸³ Pilsētas pret žūpības apkaršanas likuma grozīšanu // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 22. sept.

³⁸⁴ Skrodelis A. Ceļā uz augšu. (Audzināsim sevi II. daļa.). – [b. v.]: Rakstu Avots, 1934. – 60. lpp.

³⁸⁵ Grib aplikt uzdzīvotājus ar nodokli // Jaunākās Ziņas. - 1930. - 15. sept.

³⁸⁶ Radikāls ierosinājums // Jaunā Balss. – 1930. – nr. 8. – 5. lpp.

³⁸⁷ Iekšlietu ministrs uzdevis noskaidrot naktsdzīvi Rīgas krogos // Jaunākās Ziņas. - 1933. - 17. maijs

³⁸⁸ „Īsa izpriecu nakts” Rīgā // Rīts. - 1938. - 16. sept.; Izbeigs naktsdzīvi galvaspilsētas restorānos. // Jaunākās Ziņas. - 1938. - 6. sept.

³⁸⁹ Ночные развлечения // Сегодня вечером. - 1938. - 15 сентя.; Pēdējā „garā nakts” Rīgā // Rīts. - 1938. - 15. sept.

³⁹⁰ Pēdējā „garā nakts” Rīgā // Rīts. – 1938. – 15. sept.

³⁹¹ „Īsa izpriecu nakts” Rīgā // Rīts. – 1938. – 16. sept.

³⁹² Liepa A. Rīga 24 stundās // Rīts. - 1939. - 26. febr.; Mazinājies apmeklētāju skaits naktslokālos // Rīts. - 1940. - 18. marts.

³⁹³ Stingrs naktsmiers arī Igaunijā // Zemgales Balss. – 1939. – 4. janv.

Traktieru darba laika ierobežošana demonstrēja varu. To apliecina ierobežojumu atcelšana uz vienu nakti, lai uzsvērtu Kārļa Ulmaņa autoritārā apvērsuma pirmās gadadienas ārkārtīgo svarīgumu, 1935. gada naktī no 15. uz 16. maiju Rīgas lielākās kafējnīcas un restorāni drīkstēja darboties ilgāk nekā parasti.³⁹⁴

Pēc apvērsuma 1935. gada sākumā Latvijas Centrālās pretalkohola savienības, Latvijas Pretalkohola biedrības un Latvijas Universitātes atturīgo studentu biedrības vadītāji K. Ulmanim lūdza „ietvert arī atturības principus Jūsu lielajā valsts audzināšanas programmā”.³⁹⁵ 1938. gada 30. augustā Ministru kabinets pieņēma Grozījumus likumā par žūpības apkarošanu, lai atjaunotu Žūpības apkarošanas fondu.³⁹⁶ Pirmā sēde pēc septiņu gadu pārtraukuma notika 1939. gada 31. janvārī.³⁹⁷ Tajā nolēma pieņemt likuma normas, kas aizsargātu „no šī posta kā pašu cilvēku, viņa tuviniekus, tā arī visu sabiedrību”.³⁹⁸ 1939. gada martā likumprojektu, kas paredzēja alkoholiķu aizgādību, uzraudzību un novietošanu labošanas iestādē ar stingru darba režīmu, nosūtīja izvērtēšanai ministrijās un profesiju kamerā. Alkoholiķi, kas tiktu nodoti uzraudzībai, saņemtu no pašvaldības īpašu kontroles grāmatiņu un nedrīkstētu bez atļaujas mainīt dzīves vietu. Savukārt labošanas iestādē alkoholiķus ievietotu uz gadu, ko dažos gadījumos varētu pagarināt pat līdz četriem gadiem. Valsts plānoja jaunās normas attiecināt uz personām, kuras pēdējā gada laikā vismaz trīs reizes sodītas par attiecīgiem pārkāpumiem. 1939. gada vasarā iekšlietu ministrs Kornēlijs Veitmanis izdeva noteikumus, lai novērstu alkohola pārdošanu pēc atļautā laika.³⁹⁹ 1940. gada janvārī Pilsblīdenē paredzēja atvērt alkoholiķu labošanas iestādi.⁴⁰⁰

³⁹⁴ Rīgas lielākās kafējnīcas un restorāni // Rīts. – 1935. – 15. maijs.

³⁹⁵ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15308. l., 12., 12. op. lp.

³⁹⁶ Zankēvics J., Pašvaldības dep. dir. Pārgrozījumi likumā par žūpības apkarošanu // Jaunā Balss. – 1938. – nr. 10. – 290. lpp.

³⁹⁷ LVVA, 3723. f., 1. apr., 15281. l., 85. lp.

³⁹⁸ Alkoholiķus ievietos labošanas iestādēs (Likumprojekts par alkohola posta apkarošanu) // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 13. marts.

³⁹⁹ Tas ļāva administratīvi sodīt ar naudas sodu līdz 1000 latiem vai trīs mēnešiem arestā vai abiem sodiem kopā ne tikai personas, kuras pārdod alkoholu pēc noteiktā laika, bet arī restorānu īpašniekus, kuri neslēgs laikā savas iestādes, un pat apmeklētājus, kuri tajās atradīsies. (Ierobežos reibinošu dzērienu pārdošanu // Rīts. – 1939. – 1. jūl.)

⁴⁰⁰ Izstrādā likumu alkoholiķu un narkotiķu labošanai // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 3. jūn.; Alkoholiķu labošanas iestādi Pilsblīdenē atklās janvārī // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 25. aug.

3. 3. Narkotikas

Morfija un opija lietošana Latvijā pazina jau pirms Pirmā pasaules kara – pirmais morfinisma gadījums Sarkankalna psihiatriskajā slimnīcā reģistrēts 1875. gadā, bet pirmais kokaīnists uzņemts 1893. gadā.⁴⁰¹ Tomēr pirms Pirmā pasaules kara kokaīns tika lietots pārsvarā intravenozi, kamēr pēc kara to šņauca. Psihiatrs Hermanis Buduls skaidroja, ka „samērā diezgan daudz” karavīru mēģinājuši remdēt sāpes ar morfiju un uzturēt spēkus ar kokaīnu. Kad ārzemju karaspēka daļas atstāja Latviju, karavīri nereti izpārdeva narkotiku krājumus vietējiem. Tāpēc Latvijā, īpaši Rīgā narkomānija izplatījās nevis kara, bet miera apstākļos.

Likums pieļāva lietot ne tikai narkotikas, kas bija iegādātas aptiekā pret ārsta parakstītu recepti, bet arī tādas, kas bija pirktas nelegāli, jo sodīja tikai par nelegālu narkotiku tirdzniecību.⁴⁰² Tā kā paša lietošanai kokaīnu drīkstēja gan uzglabāt, gan lietot, tad pierādīt narkotiku tirdzniecību bija grūti.⁴⁰³ Turklāt, ja aizturētā tirgotāja kokaīns izrādījās viltots, viņu attaisnoja pierādījumu trūkuma dēļ.⁴⁰⁴ Tomēr no 1933. gada vara ieviesa jaunu normu - publiskajā telpā cilvēks nedrīkstēja atrasties narkotiskā skurbumā.⁴⁰⁵

Vislielākais narkomānu skaits Sarkankalna psihiatriskajā slimnīcā tika reģistrēts 1930. gadā un apmēram tāds pats atkārtojās 1934. gadā. (1930. gada maijā Rīgas pilsētas galva pat ziņoja Iekšlietu ministrijai, ka pilsētā stipri novērota kokaīna lietošana un lūdza stingrāk apkarot tā lietotājus.⁴⁰⁶) Vispār pēckara laikā līdz 1938. gada beigām slimnīcā bija ārstējušies 129 narkomāni – 103 vīrieši un 26 sievietes.⁴⁰⁷ Apmēram 10% no viņiem narkotikas bija pieejamas darba vietā. Hermanis Buduls apgalvoja, ka lielākā daļa no pārējiem tās sāka lietot „pavedināti no citiem narkomāniem” un pirka nelegāli, retāk – aptiekās pret neapzinīgu ārstu izrakstītām receptēm. Lielākā daļa slimnīcā bija uzņemti daudzas – pat līdz 20 – reizes, tāpēc narkomānu uzņemšanas gadījumu reģistrēts vairāk nekā pacientu. Tomēr statistika, kas pieejama par 30. gadu

⁴⁰¹ Buduls H. Par narkomanijas apkarošanu // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1939. – nr. 2. – 91. lpp.

⁴⁰² Līdz 1925. gada 9. martam ar arestu uz laiku līdz trīs mēnešiem vai ar naudas sodu līdz 300 latiem. Pēc tam - ar ieslodzījumu cietumā. (1903. gada 22. marta Sodū likumi... – 64. lpp. [204. pants.]; Sodū likums ar komentāriem... – 127. – 128. lpp. [227. pants.])

⁴⁰³ LVVA, 1553., 4. apr., 1114. l., 13., 20. lp.

⁴⁰⁴ LVVA, 1551. f., 1. apr., 1138. l., 35. lp.; Turpat, 1140. l., 13., 27. lp.;

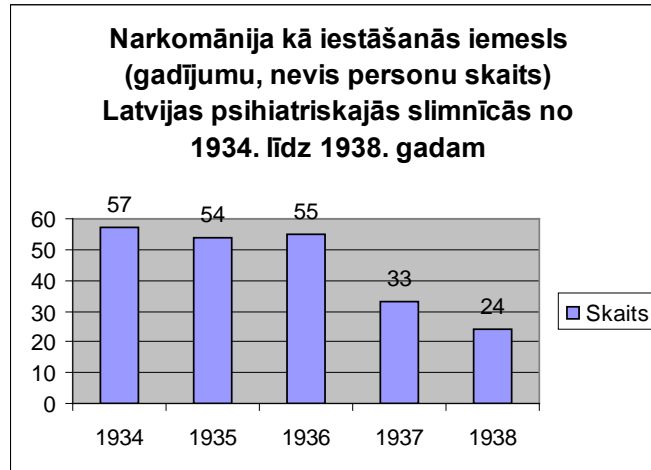
⁴⁰⁵ Sodīja ar arestu uz laiku, ne ilgāku par vienu mēnesi, vai ar naudas sodu, ne augstāku par 100 latiem. (Sodū likums ar komentāriem... – 165. lpp. [310. pants.])

⁴⁰⁶ Kokainisma apkarošana // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 15. maijs.

⁴⁰⁷ Buduls H. Par narkomanijas apkarošanu // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1939. – nr. 2. – 91. – 92. lpp.

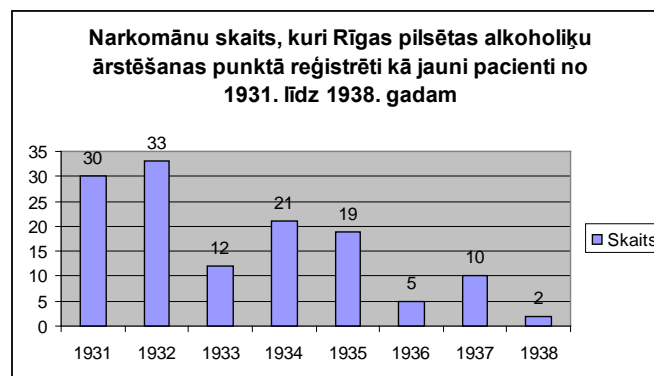
otro pusi liecina nevis par personu skaitu, bet par gadījumiem, kad iestāšanās diagnoze bija narkomānija. To skaits samazinājās no 1937. gada - 1938. gadā bija 2,4 reizes mazāks nekā 1934. gadā (sk. 34. diagr.).

34. diagramma.⁴⁰⁸

Savukārt ambulatori narkomānus ārstēja 1927. gada rudenī atklātais Rīgas pilsētas dzērāju ārstēšanas punkts. 30. gados tajā reģistrēti divi kulminācijas posmi – 1931. – 1932. gads un 1934. – 1935. gads, kad gadā vidēji reģistrēti attiecīgi 30 un 20 jauni narkomāni (sk. 35. diagr.).

35. diagramma.⁴⁰⁹

Hermanis Buduls 1939. gadā norādīja, ka narkomānija visvairāk izplatīta galvaspilsētā Rīgā.⁴¹⁰ Citur Latvijā narkomāni bija sastopami galvenokārt lielākajās pilsētās. 1924. gada rudenī Jelgavā policija aizturēja kokaīnistu no Rīgas, kurš Jelgavā

⁴⁰⁸ Diagramma veidota, balstoties uz datiem: Tautas veselības statistika, [1934-1938]. – Rīga: Valters un Rapa., [1935-1939]. – [72.; 78.; 81.; 67.; 71. lpp.]

⁴⁰⁹ Diagramma veidota, balstoties uz datiem: Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata, [1935-1938]. – Rīga, [1936-1939]. – [146.; 148.; 164.; 147. lpp.]

⁴¹⁰ Buduls H. Par narkomanijas apkarošanu // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1939. – nr. 2. – 91. lpp.

ieradās nopirkt kokaīnu, jo te tas maksājis lētāk.⁴¹¹ 1928. gada pavasarī Jelgavas Sarkanā Krusta slimnīcā ievietoja jau kā „vecu morfinistu” pazīstamo, 35 gadus veco atlaisto Bukaišu pagasta aptiekas pārzini, kurš bija „ielauzies aptiekā, paņēmis kādu narkotisku vielu, ko iedzēris lielākā daudzumā un saindējies”.⁴¹² 1927. gadā Priekulē Veselības departamenta revidents pārbaudīja ziņas, ka Golda kafejnīcā un vietējā aptiekas preču veikalā tiekot pārdots opijs un morfijs. Rezultātā veikala īpašnieka dzīvoklī viņš „atrada dažādas vārīgas vielas, ar kurām stingri aizliegts tirgoties”.⁴¹³ Savukārt 1930. gadā Līvānos 22 gadus vecās Melānijas Markuses narkomānija atklājās pēc tam, kad viņa mēģināja izdarīt pašnāvību, mēģinot pārgriezt rīkli ar tēva bārdas nazi. Tēvs meitas rīcību skaidroja ar to, ka viņa bija „nodevusies kokainam, kuru šņaukusi un rijusi”.⁴¹⁴ Tomēr ekscesi gadījās arī laukos. 1930. gadā tika konstatēts, ka Bārtas pagasta Kūķu māju saimnieks Jēkabs Kalnišķis miris no „pārmērīgas narkotisko vielu (ētera un konaina) lietošanas”, ko viņš lietojis kopā ar apkaimes ārstu („ārsta agrākās kalpones apliecinājušas, ka Kalnišķis un ārsts abi caurām naktīm oduši ēteri”).⁴¹⁵

Avīze „Latvis” jau 1922. gada sākumā apgalvoja, ka nelegāla tirgošanās ar kokaīnu Rīgā izplatīta lielos apmēros un ka šo precī no Rīgas diplomātiskajā bagāžā un citādi „šmugulē pār robežu uz padomju Krieviju, kur apreibināšanās ar viņu ir tik lielā mērā izplatīta, ka paši komunistu laikraksti raksta par to, kā par briesmīgu parādību, kura ieviesusies tur dzeršanas vietā”.⁴¹⁶ Novembrī savukārt avīze “Latvijas Sargs” brīdināja, ka Latvijā kā tranzītzemē drīz vien var ievest „šo nāvējošo slimību”, kas līdzīga dilonim un sifilisam, un ka Rīgā jau manīti vairāki kokaīna upuri.⁴¹⁷ Tomēr ziņas neguva īpašu uzmanību. Ažiotāžu radīja „Jaunākās Ziņas” 1924. gada 8. septembrī ar rakstu par to, ka kokaīnisms „samaitā mūsu tautu”. Avīze publiskoja pašas aprēķinus - laikā no 1921. gada līdz 1924. gada 1. augustam Latvijā legāli esot ievesti 1439 kilogrami kokaīna, bet izvesti tikai 27 kilogrami. „Tas ir tāds nežēlīgi liels vairums, kas pietiktu veselai pus Eiropas. Bet Latvijai ārstniecības nolūkiem vajadzīgi gadā tikai 7 kilogrami,” jājautā, „kur gan īsti palicis tas šausmīgi lielais

⁴¹¹ Aizturēts kokainists un morfinists Jelgavā // *Latvis*. – 1924. – 29. okt.

⁴¹² Saindējies morfinists // *Zemgales Balss*. – 1928. – 1. jūn.

⁴¹³ Meklē narkotiskas vielas // *Kurzemes Vārds*. – 1927. – 18. nov.

⁴¹⁴ Rij kokainu un dur nazi rīklē // *Zemgales Balss*. – 1930. – 23. janv.

⁴¹⁵ Narkoza upuris // *Kurzemes Vārds*. – 1930. – 4. jūl.

⁴¹⁶ Slepna kokaina tirgošanās // *Latvis*. – 1922. – 14. janv.

⁴¹⁷ Kokains un viņa ļaunās sekas // *Latvijas Sargs*. – 1922. – 10. nov.

kokaina vairums”⁴¹⁸ Kaut legāli no Latvijas bija izvesti 337 kilogrami kokaīna,⁴¹⁹ kamēr avīze norādīja 27 kilogramus, tomēr skaitļi varēja satriekt – ja no 1439 kilogramiem atskaitīja stikla pudeles, skārda bundžas, kas veidoja trešdaļu svara, un izvestos 377 kilogramus, iznāca, ka Latvijā palikuši 582 kilogrami kokaīna. Avīze apgalvoja, ka kokaīnisms ieviešas pat jaunatnē, nerunājot par izprieceas lokālu apmeklētājiem, un ka kokaīnisma upuru skaits ir daudz lielāks, nekā no plaši lietotā alkohola. Tam iebilda Veselības departamenta direktors Jānis Kivickis.⁴²⁰ Arī iekšlietu ministrs Pēteris Juraševskis atzina, ka kokaīna jautājums ir pārspīlēts,⁴²¹ tomēr valdība izveidoja īpašu izmeklēšanas komisiju. Turpmāk „Jaunākās Ziņas” centīgi informēja lasītājus par kokaīnismu un lepojās, ka amatpersonas vairs nevar aizbildināties ar to, ka par šo tēmu „nekur nav rakstīts”.⁴²² Avīze apgalvoja, ka ar katru gadu kokaīnisma jautājums kļūst akūtāks, tāpēc vajadzētu hroniskos kokaīnistus izolēt un ārstēt, lai ierobežotu „kokainisma epidēmijas izplatīšanos”. No šā brīža kokaīns kļuva par preses „dienas varoni”.⁴²³ 1924. gada decembrī deputāts Pauls Kalniņš pat konstatēja, ka „kokains arī pie mums tiek plašākos apmēros lietots, nekā to sākumā varējām iedomāties”.⁴²⁴ Tomēr psihiatra Hermaņa Buduļa sniegtie dati liecina, ka pēc kara lielākais narkomānu skaits tika reģistrēts 1930. gadā un tas varēja būt dažus cilvēku desmitus liels, tāvad 1924. gada raizes varētu raksturot kā preventīvo profilaksi, kas balstījās uz nepārbaudītu informāciju un nākotnes vīzijām. Laika posmā no 1924. gada rudens līdz 1927. gadam tika ierosinātas un iztiesātas trīs masu medijos plaši atspoguļotas krimināllietas saistībā ar kokaīnu.⁴²⁵ Hronoloģiski pirmajā tika izmeklēta Veselības departamenta saistība ar kokaīna tranzīttirdzniecību uz Krieviju no 1922. gada septembra līdz 1923. gada maija vidum (kokaīna eksports uz Padomju Krieviju minētajā laikā bija legāla uzņēmējdarbība).⁴²⁶ Problēmas radīja fakts, ka tranzīttirgotājiem nebija farmaceitu izglītības, turklāt Veselības departaments viņiem nebija izsniedzis speciālas, caurauklotas grāmatas, kurās Latvijas likumdošana

⁴¹⁸ Kas samaitā mūsu tautu? // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 8. sept.

⁴¹⁹ Kas veicina kokaina tirdzniecību Latvijā // Latvijas Farmaceitu Žurnāls. – 1924. – N. 12. – 342. lpp.

⁴²⁰ Par kokainu // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 15. sept.

⁴²¹ Latvijas valsts iekšējā dzīve. Iekšlietu ministrs P. Juraševskis // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 24. okt.

⁴²² Modernās sērgas briesmas // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 14. nov.

⁴²³ Dr. P. Kalniņš Kokains // Domas. – 1924. – N. 10. – 449. lpp.

⁴²⁴ Dr. P. Kalniņš Kokains // Domas. – 1924. – N. 10. – 451. lpp.

⁴²⁵ Sk.: Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijā 20. gadsimta 20. – 30. gados: kokaīnisma aspects //

Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – nr. 1. – 116.- 122. lpp.

⁴²⁶ LVVA, 1537. f., 6. apr., 405. l., 24. lp.

pieprasīja fiksēt narkotisko vielu apriti.⁴²⁷ Rezultātā ar dokumentiem nevarēja pierādīt, ka 284 kilogrami 392 grami no tā kokaīna daudzuma, kuru atļāva pārdot uz ārzemēm, tik tiešām būtu no Latvijas izvesti. Apsūdzība pieņēma, ka šis kokaīns izplatīts starp vietējiem iedzīvotājiem, „satricinot visstiprākā mērā kokaina patērētāju veselību un izpostot viņu materiālo turību, kā arī apdraudot vispārēju tautas veselību”.⁴²⁸ Rīgas apgabaltiesa lietu iztiesāja 1927. gada 28. oktobrī. Tā kā narkotiku tranzīttirdzniecību likums neliedza, Veselības departaments ar iekšlietu ministra piekrišanu izdeva atļaujas kokaīna pirkšanai. Tiesa apsūdzētos attaisnoja. Otra kokaīna kontrabandas krimināllieta bija saistīta ar diplomātiskās bagāžas izmantošanu. 1924. gada augustā Liepājas tirgotājs Rūdolfs Matisons izveda no Latvijas uz Parīzi 25 kilogramus kokaīna Latvijas sūtniecībai adresētajā diplomātiskajā bagāžā, ko ar Ārlietu ministrijas zīmogu apzīmogoja ministrijas Kurjeru nodaļas vadītāja v. i. Hermans Hartmanis, bet pēc tam Matisons apzīmogoja ar Latvijas konsula Dancigā Kārļa Kuškevica zīmogu.⁴²⁹ Visus trīs diplomātiskā kokaīna skandālā iesaistītos Rīgas Apgabaltiesa 1926. gada 26. februārī tiesāja nevis par kokaīna, bet par valsts pārvaldes kārtībai un fiskam nodarīto kaitējumu.⁴³⁰ Arī trešā kokaīna lieta liecināja par diplomātiskās bagāžas lomu kokaīna kontrabandā - skandāls Saeimas 1927. gada 4. marta plenārsēdē, kurā Latgales demokrātiskās zemnieku apvienības frakcijas deputāts Vladislavs Rubuls apgalvoja, ka sociāldemokrāts Andrejs Petrevics laikā no 1921. gada jūnija līdz 1923. gada janvārim sūtījis diviem savas partijas biedriem Rihardam Zariņam un Koklem uz Latvijas sūtniecību Maskavā, kur strādājušas abas minētās personas, kokaīnu par 200 000 rubļu (cerēts to pārdot par vienu miljonu rubļu), bet piekrāpts.⁴³¹ (Zariņš un Kokle kokaīnu esot saņēmuši, bet Petrevicam paziņojuši, ka atsūtītais kokaīns esot viltojums, kaut gan „patiesībā tas kokains tomēr ir bijis īsts”.⁴³²) Rīgas apgabaltiesā

⁴²⁷ Latvijas apdullināšana ar kokainu // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 28. okt.

⁴²⁸ LVVA, 1537. f., 6. apr., 405. l., 8. lp.

⁴²⁹ LVVA, 1537. f., 6. apr., 407. l., 286. lp.

⁴³⁰ Pārsūdzību rezultātā bijušajam konsulam piesprieda gadu cietumā, bet pārējiem – pa pusgamam. Matisons lūdza apžēlošanu Valsts prezidentam un Gustavs Zemgals 1927. gadā viņam piespriedes 6 mēnešus cietumā aizvietoja ar 4000 latu naudas sodu, bet 1928. gadā atļāva nomaksāt četrās daļās. Kuškevics jau iepriekšējā apcietinājumā bija pavadījis 7 mēnešus; nav izdevies noskaidrot, vai viņam nācās nosēdēt arī atlikušos piecus, bet konteksts liecina, ka - nenācās. Šķiet, ka sodu cietumā izcieta tikai Harijs Hartmans. (Kokains diplomātiskā bagāžā // Aizkulises. – 1926. – N. 20. – 2. lpp.; LVVA, 1537. f., 6. apr., 406. l., 38., 40. lp.; LVVA, 1534. f., 2. apr., 4100. l., 23. lp.; Turpat, 3656. l., 1. lp.)

⁴³¹ LVVA, 1537. f., 6. apr., 408. l., 133. lp.

⁴³² Turpat, 53., 54., 55. lp.

ierosināja iepriekšējās izmeklēšanas lietu par deputāta Petrevisa apvairošanu tirgošanā ar kokaīnu, kuru beidza pierādījumu trūkuma dēļ.⁴³³

Cilvēku zināšanas par narkomāniem veidoja preses ziņas un stāsti. Pirmo stāstu izstāstīja Hermanis Buduls 1924. gadā. Cita starpā viņš apgalvoja, ka Pirmā pasaules kara apstākļos „kokains blakus morfijam bija tas sataniskais viesis, kurš izlīda itkā no zemes un tāpat kā Mefistofels Faustam apsolīja reālā veidā neesošos labumus un baudu visiem, kas ar savām asinīm parakstīja ar šiem nāvekļiem kontraktu”.⁴³⁴

Saeimas deputāts, ārsts Pauls Kalniņš sprieda, ka pagaidām grūti spriest, kādu sociālo aprindu pārstāvji kļuvuši par kokaīnistiem, taču pieņēma, ka diez vai Latvija atšķiras no citām valstīm.⁴³⁵ Tomēr viņš apšaubīja, ka viņu vidū varētu būt strādnieki, jo „kokains ir nesamērīgi dārgāks par alkoholu”, drīzāk varētu būt runa par noklīdušiem subjektiem, kuri kādreiz piederējuši pie strādnieku aprindām.⁴³⁶

Tomēr ziņas presē un iztiesātās krimināllietas Rīgas mirtiesās liecināja par kokaīnistu proletārisko izcelsmi. 1925. gada sākumā Veselības departamenta direktors uzsvēra, ka „kokaina sērga” „izplatās tikai Rīgā, kur tai padevušies daži izvirtuļi un prostituetās. Ja tie aizietu bojā, tad liela nelaime nebūtu”.⁴³⁷ Aizturēto vidū parasti atradās kāds šuvējs, kasieris, ormanis, prostitūta, persona bez nodarbošanās,⁴³⁸ zābaku spodrinātājs,⁴³⁹ galdnieks, students, komijs, mūrnieks, pasta ierēdnis,⁴⁴⁰ mehāniķis, fabrikanta dēls, strādnieki, kurpnieks, dzelzceļu konduktors, šuvēja.⁴⁴¹

Kāds narkomāns 1932. gadā apgalvoja, ka „šis netikums stipri izplatījies sabiedrības visplašākās aprindās”, nevis tikai huligānu un prostitūtu vidū, kā varētu spriest pēc avīžu ziņām.⁴⁴² Turīgajiem narkomāniem prece piegādāta mājās, tāpēc viņi publiskajā telpā palika neredzami.⁴⁴³ Tas nenozīmē, ka lasītāji palika bez informācijas. Presē

⁴³³ Turpat, 179. lp.

⁴³⁴ Buduls H. Kokainisms // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 3. nov.

⁴³⁵ Dr. P. Kalniņš Kokains // Domas. – 1924. - N. 10. – 453. lpp.

⁴³⁶ Turpat. – 451. lpp.

⁴³⁷ Veselības d-ts un kokains // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 29. janv.

⁴³⁸ Sētniece – kokaina tirgotāja // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 25. febr.

⁴³⁹ Kokaina tirgotāju prāva apgabaltiesā // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 13. maijs.

⁴⁴⁰ Kokainiste // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 23. janv.; Kokainistu perekļi Rīgā, Ķieģeļu ielā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 24 vai 29. janv.

⁴⁴¹ Par kokaina “klubu” Kurmanova ielā 28 // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 4. dec.

⁴⁴² Nāvekļu tirdzniecība Rīgā vairumā un mazumā. Morfijs un kokains novedis jaunu zinātnieku ārpriekšējam namā. (Beigas.) // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 18. okt.

⁴⁴³ Kā cilvēki, kuri mēģuši lietot narkotikas, literatūrā minēti dzejnieki Jānis Ziemeļnieks un Aspazija, rakstnieka Teodora Zeiferta dēls Vladimirs, Latvijas legācijas vadītājs Parīzē (runa bija par 1919. – 1920. gadu) Oļģerds Grosvalds, Krišjāņa Valdemāra jūrskolas pasniedzējs Brūvelis. (Kārkliņš J. Latvijas preses karalis: atmiņas par „Jaunāko Ziņu” laikiem. – [Bruklina]: Grāmatu Draugs, 1962. – 229. lpp.; Grīns J. Redaktora atmiņas/ Sak. E. Grīns. – [Stokholma]: Daugava, 1968. – 85. lpp.; Kļaviņš E. Džo Jāzeps Grosvalda dzīve un māksla. – Rīga: Neputns, 2006. – 302. lpp. [408. atsauce.]; Legzdīņš

līdzās kā autonomi informācijas avoti sadzīvoja ziņas un stāsti (apraksti). Ziņas informēja par realitāti; tajās lielākoties atspoguļoti cilvēki, kas piederēja kriminālajai pasaulei. Turklāt pat ziņas žurnālisti mēdza paspilgtināt.⁴⁴⁴ 1934. gada augustā žurnālists apgalvoja, ka policija pārmeklēja kāda kokaīna tirgotāja dzīvokli apmēram 10 stundas un šajā laikā tur pirkt narkotikas ieradušies apmēram 30 cilvēki, arī no intelīģences aprindām. Savukārt vēstot par tā paša tirgotāja dzīvokļa pārbaudīšanu 1936. gada augustā, tika apgalvots, ka pusstundas laikā 30 personas telefoniski interesējušās par narkotikām, kas tā laika tehnisko iespēju dēļ vien jau būtu jāapšaubā. Sāncensības dēļ avīzes steidza publiskot informāciju, to nepārbaudot.⁴⁴⁵ Tādējādi informācija bija kļūdaina un pārspīlēta. Stāsti dažkārt atspoguļoja pat fantāzijas, ko avīzes pasniedza kā īstenību. Vienu stāstu „Jaunākajām Ziņām” nācās atsaukt 1926. gadā.⁴⁴⁶ Avīze apgalvoja, ka apmēram 20 vīrieši un 20 sievietes Jāņa sētas rajonā nodibinājuši klubu, kurā nododas kokaīna, morfija un opija baudai. Tajā uzņemot tikai pārbaudītas personas ar zvērestu, par kura laušanu draud nāves sods. Klubu vada paklībs ķīnieša izskata vīrietis ar iesauku Džims, kurš slikti runājot krieviski (bet raksta ķīniski ar krievu burtiem, turklāt izmanto stenogrāfijas zīmes). Nodūris ar nazi kādas kluba biedres pielūdzēju, kurš viņam šķitis aizdomīgs, bet līķis mistiski pazudis. Klubā varot nokļūt, izejot cauri kādam dzīvoklim, aiz kura koridors ved uz istabām, kuru durvis nomaskētas ar tapetēm. Biedri pulcējas no pulksten 23. Pie durvīm dežūrē kāds no savējiem, kurš no slepena lodziņa nopētī atnācēju un ielaiž, piespiežot pogu sienā. Narkomāni izmanto slepenas ejas un pagrabus. Apskurbušie reibumu izguļot klubā vai izmantojot klubam piederošo automobili, lai nokļūtu mājās. Katrā istabiņā atrodas kušete un galdiņš, kur cilvēki šņauc kokaīnu, iespicē morfiju vai smēķē opiju. Kad narkomāni jau sašņaukušies, tad sapulcējoties kopējā zālē un kāds no viņiem spēlē uz klavierēm austrumnieku dejas un ķīniešu mūziku, kas patumšajās telpās radot īpašu noslēpumainību. Daži kokaīnu nešņaucot, bet ar pulverizatoru izšļircina gaisā. Priekšstatu par kokaīnistiem kā izsmalcinātām personībām piedāvāja arī rakstnieks Rihards Valdess (Bērziņš) 1929. gadā izdotajā

H. Ronis – mana būdiņa un pils: zemūdens komandiera dzīvesstāsts. – Rīga: Preses Nams, 2002. – 126. lpp.)

⁴⁴⁴ Apdullinājis kailkultūras cienītājus ar morfiju // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 3. aug.; Apcietināts kokaīna “lieltirgotājs” // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 11. aug.

⁴⁴⁵ Rīgas tumšie noslēpumi naktī. II // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 30. apr.; Kluba “Blak” lietā // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 3. maijs.

⁴⁴⁶ Rīgas tumšie noslēpumi naktī // Jaunākās Ziņas. – 1926. – 29. apr.

stāstu krājumā „Skumjā kafejnīca” stāstā „Kokaīns” („īsts kokaīnists transā nespēj izdarīt neglītas lietas”).⁴⁴⁷

Žurnālistu stāstu ticamība jau minētās ziņu pasniegšanas specifikas dēļ ir apšaubāma. Narkomānu versijas nav saglabājušās, bet žurnālisti viņiem pierakstīja tādus izteicienus, kā „cilvēks dzīvo tikai reiz, un tāpēc jāņem no dzīves viss, ko tā sniedz”,⁴⁴⁸ „dzīve uzlikās nezturami garlaicīga, putekļaini pelēka. Spēji pārņēma karsta, kaisla vēlēšanās izjust ko daiļu, izsmalcināti asu, kaut arī nereālu”.⁴⁴⁹ 30. gadu sākumā bija daži mēģinājumi viņus attaisnot („narkomāni nav ne noziedznieki, kā daži iedomājas, ne vienkārši glēvuļi, deģenerāti — viņi ir tikai slimī un ļoti nelaimīgi cilvēki”⁴⁵⁰), bet autoritārā režīma laikā publiskajā telpā neapšaubīja, ka viņi ir „personas, kuras paliek par neapšaubāmu traucēkli un sliktu piemēru apkārtnē”.⁴⁵¹

Preses interese par kokaīnismu izsīka 1926. gadā, pat pirms tam, kad Padomju Savienība likvidēja brīvo tirdzniecību un pastiprināja muitas barjeras. 1928. gadā kokaīna pieplūdums Padomju Savienībā no ārzemēm krasī samazinājās un ievērojami kritās kokaīna patēriņš. Padomju narkomāni no ārzemju „marafeta” pārgāja uz dzimtenes „anašu”, kas 30. gadu sākumā kļuva par izplatītāko narkotiku PSRS.⁴⁵²

Latvijas Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta direktors Augusts Pētersons 1928. gadā uzsvēra, ka sen sarauti sakari, kas kokaīna tirdzniecībā pirms dažiem gadiem pastāvēja starp Latviju un Krieviju.⁴⁵³ Latvijā pat neizveidoja atsevišķu centrālo iestādi narkotisko vielu nelegālas tirdzniecības apkarošanai, kā 1931. gada oktobrī Starptautiskās kriminālpolicijas komisijas astotās Parīzes sesijas rezolūcija (Latvija bija to 20 valstu vidū, kuras 1923. gadā šo komisiju izveidoja) ieteica to darīt katrā Tautu Savienības dalībvalstī.⁴⁵⁴ Iemesls – nav konstatēts, ka legāli ievestās narkotikas tirgotu nelegāli. Savukārt konfiscēto kontrabandas narkotiku daudzums bija niecīgs. Ziņas par narkotisko vielu patēriņu apkopoja un to apgrozību valstī kontrolēja Tautas labklājības ministrijas Farmācijas pārvalde, kas līdzās kriminālpolicijai nodarbojās ar narkotisko vielu tirdzniecības uzraudzību. Pārvalde arī

⁴⁴⁷ Valdess R. *Skumjā kafejnīca*. – Rīga: Daugava, 1999. – 79. – 80. lpp.

⁴⁴⁸ Atkal kokains vainīgs // *Jaunākās Ziņas*. – 1924. – 16. okt.

⁴⁴⁹ Morfijs un kokains novedis jaunu zinātnieku ārprātīgo namā // *Jaunākās Ziņas*. – 1932. – 12. okt.

⁴⁵⁰ Nāveklju tirdzniecība Rīgā vairumā un mazumā. Morfijs un kokains novedis jaunu zinātnieku ārprātīgo namā. (Beigas.) // *Jaunākās Ziņas*. – 1932. – 18. okt.

⁴⁵¹ Izstrādā likumu alkoholiķu un narkotiku labošanai // *Jaunākās Ziņas*. – 1939. – 3. jūn.

⁴⁵² Лебина Н. В. Повседневная жизнь советского города, 1920/1930 годы. – Санкт-Петербург: Kikimora, 1999. – с. 30., 32. – 33., 46.

⁴⁵³ Par kokainu Latvijā // *Jaunākās Ziņas*. – 1928. – 1. sept.

⁴⁵⁴ Zauers A. Latvijas kriminālās policijas un starptautiskās kriminālpolicijas komisija sadarbība trīsdesmito gadu sākumā // *Latvijas Policijas akadēmijas raksti*. – 2. sēj. – Rīga, 1995. – 81. lpp.

uzturēja pastāvīgus kontaktus ar Tautu Savienības Opija un citu narkotisko vielu tirdzniecības apkares komisiju. Latvijas valsts attieksme bija viennozīmīga – tā rūpējās, lai Latvijas iedzīvotājiem narkotikas būtu pieejamas tikai medicīniskos nolūkos. Laika posms no 1922. gada septembra līdz 1923. gada maijam nebija izņēmums, jo narkotikas atļāva tranzīttirdzniecībai uz Padomju Savienību.

Tomēr vieglas peļņas kārotāji joprojām, ja ne ieveda Latvijā kokaīnu, tad vismaz sapņoja to darīt. 1932. gadā Liepājas rajona Kriminālās pārvaldes policisti veica izziņu pret baptistu sludinātāju Žani Spēlmani par to, ka viņa dibinātā Cilvēku tiesību aizsargāšanas līga nodarbojās ar reketierismu (izpildīja pasūtījumus par parādu piedzīšanu). Tad kāds liecinieks apgalvoja, ka „pēdējā laikā Spēlmanis mani centās pierunāt, lai es kādā nebūt ceļā no G. Pīrāgs izdabūjot ls 2000.- priekš viņa, ko Vācijā iepirkties kokaina, jo uz kokaina varot daudz pelnīt un peļņā tad varēšot dalīties”.⁴⁵⁵

1924. gadā Rīgā sīktirgotājs kilogramu kokaīna varēja nopirkt par 1200 - 2400 latiem, kamēr Vācijā lieltirgotājs to iepirka par 500 – 600 latiem (grams kokaīna pēc oficiālās aptieku takses maksāja 2 latus un 40 santīmus), bet muitas nodoklis par kokaīna ieviešanu Latvijā 20. gadu vidū bija trīs lati par kilogramu.⁴⁵⁶ Savukārt 1934. gadā cenas, pēc žurnāla „Intīmā Rīga” ziņām, bija jau apmēram trīs reizes augstākas - no Ls 5000 līdz Ls 9000.⁴⁵⁷ 1939. gadā narkomānam nepieciešamā dienas deva maksāja desmit un vairāk latus.⁴⁵⁸

Populārākā tirgošanas vieta Rīgā atradās Vērmanes parka Elizabetes ielas malā, „Centrālviesnīcas” (Barona ielā 20) atējā un tā dēvētajā „kokainistu alejā” – Tērbatas ielas posmā starp Elizabetes un Merķeļa ielu, kuru no abām pusēm ieskāva dārzi – Lielais un Mazais Vērmanes dārzi. Solus alejas malās izmantoja gaidot, bet krūmus – lai draudīgā brīdī atbrīvotos no preces. Dažs kokaīnu odis turpat, bet bailīgākie izmantoja Lielā Vērmanes dārza atejas.⁴⁵⁹ Naktīs 1927. gadā dažs narkomāns tirgojās arī Marijas un Elizabetes ielu lejgalā, kur viņi pārdeva prostitutām narkotikas. 1935. gadā no 1. janvāra līdz 9. jūnijam policija administratīvi sodīja 25 narkotisko vielu lietotājus un tirgotājus.⁴⁶⁰ Administratīvās sodīšanas prakse bija efektīva - 1936. gadā

⁴⁵⁵ LVVA, 3724. f., 1. apr., 2846. l., 7. lp.

⁴⁵⁶ Dr. P. Kalniņš Kokains // Domas. – 1924. - N. 10. – 449. lpp.; Kokaina lieta // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 30. janv.

⁴⁵⁷ Baltās indes tirgotāji // Intīmā Rīga. – 1934. – N.17. (13. apr.) – 7. lpp.

⁴⁵⁸ Buduls H. Par narkomanijas apkarošanu // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1939. – nr. 2. – 93. lpp.

⁴⁵⁹ Rīgas „kokaina tirgus” // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 1. marts.

⁴⁶⁰ Nelabojamos narkotiķus ievietos darba namos // Rīts. – 1935. – 9. jūn.

polīcijas rosības dēļ kokaīna tirgotāji no pilsētas centra pārcēlās uz hipodroma apkārtni pie Sporta ielas. Jau gada sākumā Rīgā narkomāni izjuta narkotiku trūkumu, tāpēc daudzi no viņiem ieradās psihiatriskajā slimnīcā, „lai meklētu glābiņu no posta, kurā viņi, indi lietojot, nonākuši”.⁴⁶¹ Ārstēšanās bija brīvprātīga, bet skarba – narkomānus ievietoja nemierīgo slimnieku nodaļā, kurā pastāvēja īpaši stingrs režīms.⁴⁶² Lielākoties viņi gribēja ārstēties tāpēc, ka nebija naudas narkotiku iegādei, un parasti izrakstījās pēc pāris nedēļām, kad pārtrauca pakāpeniskās atradināšanas nolūkā veiktos vieglāku narkotiku iešļircinājumus.

1933. gada Sodū likums paredzēja, ka ar cietumu notiesāto, kurš izdarījis noziedzīgu darījumu narkotiku reibumā, tieši pēc soda izciešanas ar tiesas lēmumu ne ilgāk kā uz gadu var ievietot attiecīgās iestādēs, kamēr izveseļojas.⁴⁶³ (Avīze „Segodņa” jau 1927. gadā ierosināja narkomānus ārstēt piespiedu kārtā un pēc tam nodarbināt sabiedriskajos darbos.⁴⁶⁴) Tomēr tādu iestāžu tobrīd Latvijā nebija. Tikai 1935. gada 5. novembrī tieslietu ministrs Hermanis Apsīts parakstīja rīkojumu par Valmieras darba nama iekārtošanu, nosakot, ka minētā Sodū likuma norma stājas spēkā 20. novembrī un apstiprināja „Instrukciju par sodū izcietušo turēšanu darba namā”.⁴⁶⁵ Tad prese ziņoja, ka policija turpmāk „nelabojamos izolēs no sabiedrības”, ievieojot viņus darba namā.⁴⁶⁶ Tomēr Valmieras darba nams nebija ārstniecības iestāde, tāpēc juristi norādīja, ka darba namā drīkst ievietot tikai cilvēkus, kuri ir nodarījuši kaut ko krimināli sodāmu.⁴⁶⁷ 1938. gadā kokaīnisti Valmieras darba namā vasarā strādāja lauksaimniecības darbus, bet ziemā mežā izstrādāja būvmateriālus un malku. („Kas divus gadus pavada darbā un veselīgos apstākļos, tādām vairs nav prātā kokaīna ošana. Strīpainsos tērpos šē staigā arī aptieku uzlauzēji un „kokaīna „lieltirgotāji”.”⁴⁶⁸) 1939. gada sākumā psihiatrs Hermanis Buduls izteica priekšlikumu stingrāk apkarot narkotiku nelegālo tirdzniecību un izolēt hroniskos narkomānus no sabiedrības īpašos, tikai narkomāniem domātos, darba namos, kam būtu audzināšanas, nevis ārstēšanas raksturs (tur „viņi varētu ne tikai atjaunoties un atradināties no narkotisko vielu

⁴⁶¹ Buduls H., prof. Darba nami glābs narkomānus // Jaunākās Ziņas. – 1936. – 20. janv.

⁴⁶² Morfijs un kokains novedis jaunu zinātnieku ārpriego namā. Trīs mēnešus starp ārpriegojiem un narkomāniem Sarkankalnā. (Turpinājums) // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 14. okt.

⁴⁶³ Sodū likums // LMKNK, 1933. - 170. lpp.

⁴⁶⁴ Тайгинь А. “Современный бич человечества” (О наркомании) // Сегодня. – 1927. - 23 февр.

⁴⁶⁵ Instrukcija par sodū izcietušo turēšanu darba namā // Valdības Vēstnesis. – 1935. – 9. nov.

⁴⁶⁶ Nelabojamos narkotikus ievietos darba namos // Rīts. – 1935. – 9. jūn.

⁴⁶⁷ Buduls H. Par narkomanijas apkarošanu // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1939. – nr. 2. – 95. lpp.

⁴⁶⁸ Kokainisti brauc mežā. Ainas no Valmieras darba nama // Rīts. – 1938. – 24. janv.

lietošanas, bet arī paturēt apziņu, ka tie nopelna paši sev maizi un nav sabiedrībai par liekēžiem”).⁴⁶⁹ Viņa norādījums, ka sākumā šādā darba namā vajadzētu paredzēt 30 vietas, varētu liecināt, ka 30. gadu beigās Rīgā bija attiecīgs hronisko narkomānu skaits. Narkomānu brīvprātīgās ārstēšanās principu plānoja atcelt - 1939. gada jūnijā Tautas labklājības ministrija strādāja pie likuma par alkoholiķu labošanu, paredzot arī narkomānus ievietot īpašās labošanas iestādēs ar stingru darba režīmu un kārtību.⁴⁷⁰

3. 4. Azartspēles

Azartspēļu piederību sabiedriskās tikumības jomai noteica kristietības izsenis uzturētie priekšstati:

1. spēlmaņa mantkārība ir grēks un ļaunums;
2. azartspēlēm piemītošais dēmonisks spēks pārņem savā varā cilvēku;
3. azartspēļu spēlēšana ir pretrunā kristīgajai kosmoloģijai, jo, kā darbība, ko nosaka nejaušība, tā apšaubā akurāto un mērķtiecīgo visumu, ko radījis Dievs;
4. azartspēle ir nevēlama alternatīva kristietībai – kaislīgs spēlmanis pārkāpj bausli „tev nebūs citus dievus turēt manā priekšā”.⁴⁷¹

Minētie priekšstati atspoguļojās arī juridiskajās normās, kas regulēja cilvēku uzvedību. Kazino spēlēšana bija periodisku morālās panikas lēkmju un aizliegšanas kampaņu objekts lielākajā daļā Eiropas valstu. Apvienotajā Karalistē tās legāla pastēvēšana bija neiedomājam no 18. gadsimta vidus līdz 20. gadsimta beigām. Dažādu iemeslu dēļ tā sekmīgi, bet uz laiku bija aizliegta Francijā, Vācijas valstīs un Beļģijā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā.⁴⁷² Krievijas impērijā bija aizliegtas visa veida azartspēles un arī jaunajā Latvijas valstī attiecīgs aizliegums bija norma līdz 1922. gada 3. augustam,⁴⁷³ kad valdība noteica, ka spēles, kuras atļāvis iekšlietu ministrs, nav uzskatāmas par aizliegtām.⁴⁷⁴ Latvijā tika atļautas šādas azartspēles:⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ Buduls H. Par narkomanijas apkarošanu // Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1939. – nr. 2. – 92., 95. – 96. lpp.

⁴⁷⁰ Izstrādā likumu alkoholiķu un narkotiķu labošanai // Jaunākās Ziņas. – 1939. – 3. jūn.

⁴⁷¹ Binde P. Gambling and Religion: Histories of Concord and Conflict // Journal of Gambling Issues. – June, 2007. – issue 20 // <http://www.camh.net/egambling/issue20/03binde.htm> (Sk. 26. 09. 2008.)

⁴⁷² Walton John K. Policing leisure // Encyclopedia of European Social History: from 1350 to 2000 / Peter N. Stearns, ed. in chief. – Vol. 5. - Detroit [etc.]: Charles Scribner's Sons, cop. 2001. - p. 158.

⁴⁷³ Устав благочиния и безопасности // Свод законов Российской империи. – Петроград: Гос. Тип., 1916. - т. 14. – с. 39. [173. pants.]

⁴⁷⁴ Papildinājums pie labierīcības un drošības nolikuma 173. panta // Likumu un Ministru Kabineta Noteikumu Krājums. – Rīga: [b. i.], 1922. – 324. lpp.

⁴⁷⁵ Loteriju likums nedefinēja par azartspēli, tomēr jebkuru izložu rīkošanai atkarībā no izlozes summas bija vajadzīga prefekta vai apriņķa priekšnieka, iekšlietu ministra vai ministru kabineta atļauja. Turklāt atļaujas izdeva tikai organizācijām labdarīgiem, kulturāliem vai sabiedriskiem mērķiem. Latvijas

loto⁴⁷⁶ - līdz 1923. gada 1. maijam un no 1923. gada 22. maija līdz 1924. gada 25. septembrim, kazino spēles – no 1922. gada 17. novembra līdz 1923. gada 12. maijam un no 1923. gada 9. jūnija līdz 1925. gada 24. novembrim, totalizators - no 1925. gada 13. aprīļa līdz 20. decembrim un no 1932. gada 18. septembra līdz padomju okupācijai, naudas spēļu automāti – no 1933. gada vasaras sezonas līdz padomju okupācijai. Pārtraukumi to darbībā liecina, ka normas tika mainītas, tāpēc būtiski noskaidrot iemeslu. Kāpēc totalizatora spēlēšanu uzskatīja par normu 1925. gadā un pēc 1932. gada, bet laikā no 1925. līdz 1932. gadam – par nepieļaujamu?

Civillikums paskaidroja, ka azartspēles ir „tādas spēles, kuru mērķis ir vienīgi mantkārība un kurās vinnests atkarājas vienīgi no gadījuma, bez sevišķas fiziskas vai garīgas piepūles”, un tās ir aizliegtas.⁴⁷⁷ Otrkārt, norādīja, ka nedrīkst spēlēt uz summām, kuras nav atbilstošas spēlētāja mantas stāvoklim. Soda likumi paredzēja sodīt personu, kura sarīkojusi vai atvēlējusi savas telpas aizliegtai spēlei, vai atvērusi spēļu namu.⁴⁷⁸ Tāpēc, kad interesenti lūkoja saņemt iekšlietu ministra atļauju, viņiem vajadzēja izvairīties no situācijas, kad cilvēkam nav jāizmanto fiziskās vai garīgās spējas (no nejaušības), un ievērot, lai spēlētājs nepārsniegtu finansiālās iespējas.

3. 4. 1. Loto

Loto klubi Rīgā darbojās jau pirms 1922. gada augusta, kad valdība pieņēma normu, kas legalizēja iekšlietu ministra atļautās azartspēles.⁴⁷⁹ Tāpat pati vara azartspēles aizliedzošo normu uztvēra kā relatīvu, visticamāk, tāpēc, ka pēckara situācijā no Krievijas impērijas pārņemtā norma tika uztverta kā laikam neatbilstoša. Pirmā

Sarkanais Krusts izlozes rīkoja regulāri kopš 1921. gada. Savukārt kāršu spēles tika uzskatītas par azartspēlēm, tomēr tās drīkstēja spēlēt slēgtās iestādēs – biedrībās un to klubos, kuru statūti paredzēja attiecīgas tiesības, bet nedrīkstēja privātos dzīvokļos vai publiskajā telpā. Neatļautā kāršu spēlē piekertie tika tiesāti. Publiskajā telpā nenotika diskusijas par vajadzību kārtību mainīt, noteikumi nemainījās līdz padomju okupācijai, tāpēc šajā darbā kāršu spēle netiks padziļināti pētīta. (Latviešu Konversācijas Vārdnīca. – 7. sēj. – Rīga: A. Gulbis, 1931-1932. – 13374. – 13375. sl.; Lipša I. Rīga bohēmas varā. – Rīga: Priedaines, 2002. – 213. – 223. lpp.)

⁴⁷⁶ Loto ir spēle, kurā ikviens spēlētājs apsedz savā priekšā uz tabulām tos skaitļus, ko izsauc kāds no spēlētājiem; vinnētājs ir tas, kas ātrāk apsedz visus skaitļus uz tabulas. (Vidiņš J. Svešvārdu grāmata. Otrs papild. iesp. Pārstrādājis Juris Vidiņš. – Rīga: Valters un Rapa, 1933. – 215. lpp.)

⁴⁷⁷ Vietējo civillikumu kopoījums... – 500. lpp. [4339., 4341. panti.] Uz šiem pantiem Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļa 1931. gadā priekšrakstā norādīja vadīties Rīgas prefektūrai par hazarda spēlēm. (LVVA, 3724. f. 1. apr. 11734. l., 1. lp.) Latvijas Civillikumā, kas stājās spēkā 1938. gada 1. janvārī, šie panti vairs nebija iekļauti, tādējādi likums vairs nesniedza azartspēļu definīciju. (Civillikums... - Rīgā, 1938.- Hamburga: Loeber, 1990.)

⁴⁷⁸ Sodīja ar arestu vai ar naudas sodu ne augstāku par 500 latiem. Par spēļu nama atvēršanu sodīja ar ieslodzījumu cietumā un bez tam ar naudas sodu ne augstāku par 3000 latu. (1903. gada 22. marta Soda likumi... – 82. lpp. [289. pants.]; Soda likums ar komentāriem... – 166. lpp. [315., 316. pants.])

⁴⁷⁹ Nav precīza „Latviešu Konversācijas Vārdnīcas” informācija, kas vēstī, ka Rīgā klubi pastāvēja no 1923. – 1924. gada. (Loto klubi // Latviešu Konversācijas Vārdnīca. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1935. – 1936. – 13. sēj. – 24656. sl.)

pasaules kara laikā izveidotie klubi ne tikai turpināja pastāvēt, bet, pamatojoties uz iekšlietu ministra mutisku atļauju, tika atvērti arī jauni.⁴⁸⁰

1923. gada 30. aprīlī Rīgā darbojās 11 lotu klubi uz Iekšlietu ministrijas izsniegtu atļauju pamata.⁴⁸¹ Loto varēja spēlēt arī Rēzeknē,⁴⁸² Liepājā,⁴⁸³ Daugavpilī, Ventspilī un Jelgavā, kā arī Rīgas Jūrmalā.⁴⁸⁴ Rosība klubos sākusies ap pulksten deviņiem vakarā.⁴⁸⁵ Gribētāju bija tik daudz, ka ap pulksten 22 pienācējiem nācās spēlēt, stāvot kājās, jo no pulksten 23 līdz pusnaktij spēlēts „uz vella paraušanu”.⁴⁸⁶

Kinoteātru īpašnieki lotu klubus pat uzskatīja par konkurentiem, tāpēc 1922. gadā iekšlietu ministram sūdzējās, ka tie samaitājot jaunatni tāpat kā krogi.⁴⁸⁷ Rezultātā ministrs normēja lotu spēlētāju vecumu - aizliedza klubus apmeklēt skolēniem, kuri nav sasnieguši 21 gadu.⁴⁸⁸ Loto presē tika attēlots kā amerikānis,⁴⁸⁹ kurš piesaista sociāli un nacionāli dažādu publiku („Visas pasaules valodas te skan, bet „darīšanu” valodas divas – latvju un krievu.”)⁴⁹⁰ Tāpēc ministrs 1922. gada augustā izdeva rīkojumu, ka spēles numurus jāizsauc tikai valsts valodā.⁴⁹¹

Klubus negatīvi vērtēja Rīgas pilsētas valde, kas 1922. gada jūlijā ieteica domei tos slēgt (tobrīd darbojās seši), jo tie atstājot iedzīvotājos samaitājošu iespaidu, turklāt ne tikai nemaksā pilsētai nekādu nodokli,⁴⁹² bet pat pavairo sociāli apgādājamo skaitu.⁴⁹³ Kā arguments par labu slēgšanai tika izmantots fakts, ka peļņa tiek galvenokārt „uzņēmējiem no krievu emigrantu un žīdu aprindām”,⁴⁹⁴ turklāt klubi ļoti nevēlami ietekmē cilvēkus “morāliskā un ētiskā ziņā”, izraisa sabiedrībā „lielu ļaunumu”, „sabiedrībai dod vairāk ļauna nekā laba”.⁴⁹⁵ Tādējādi nosodījumu balstīja trīs

⁴⁸⁰ LVVA, 3724. f., 1. apr., 10860. l., 19. lp.

⁴⁸¹ Lotoklubi // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 15. maijs.

⁴⁸² Lotoklubi grib ceļot // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 30. sept.

⁴⁸³ Liepājas „spēļu ellē” // Kurzemes Vārds. – 1923. – 8. sept.

⁴⁸⁴ Nacionālā jaunatnes savienība, Izpostīto apgabalu kongress, Bēgļu reevakuācijas biedrība, Latvijas pretalkohola biedrība, Baltais Krusts.

⁴⁸⁵ Rekords. Loto valstī // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 9. jūn.

⁴⁸⁶ Lotoklubu rēķini // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 7. sept.

⁴⁸⁷ Kinoteātru īpašnieki // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 15. aug.

⁴⁸⁸ Aizliegts lotu klubus apmeklēt // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 9. aug.

⁴⁸⁹ Ezops. Lotto // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 13. dec.

⁴⁹⁰ Rekords. Loto valstī // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 9. jūn.

⁴⁹¹ Lotonamiem // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 21. aug.

⁴⁹² Domes centienus slēgt lotu klubus noteica fakts, ka pilsētas Nodokļu nodaļa nevarēja aplikt lotu klubus ar nodokli. Rīgas apgabaltiesa jau bija atcēlusi pilsētas uzlikto nodokli lotu klubiem. (LVVA, 2927. f., 4. apr., 550. l., 10. lp.)

⁴⁹³ Slēgt visus lotoklubus // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 8. jūl.

⁴⁹⁴ Gals lotoklubiem // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 5. okt.

⁴⁹⁵ LVVA, 2927. f., 4. apr., 550. l., 4. lp.

apgalvojumi – ievazājums no ārzemēm, peļņu gūst nelatvieši („vieglas peļņas tīkotāji cittautieši”,⁴⁹⁶ “privātuzņēmēji cittautībnieki”⁴⁹⁷), spēles izraisa morālu ļaunumu.

Kreiso atbalstītās valdības iekšlietu ministrs Pēteris Bergis nolēma no 1923. gada 1. maija aizliegt loto spēli un slēgt klubus visā Latvijā.⁴⁹⁸ Viņš plānoja piekrist projektam, kas atļautu latviešu kultūras organizācijām atvērt kopīgu kazino Rīgā, kur spēlēt drīkstētu tikai tie Latvijas pilsoņi, kuru ienākumi gadā pārsniedz 20 tūkstošus latu (maģisko 1 miljonu rubļu).⁴⁹⁹ Tomēr maijā valdība gatavojās dažām biedrībām atļaut atjaunot loto spēli, jo bija pajukuši sakari ar uzņēmējiem, kuri solīja kredītu kazino. Rezultātā vienpadsmit biedrības tika sadalītas trīs grupās, katrai ļaujot ierīkot pa vienam loto spēļu klubam - 1. grupai:⁵⁰⁰ – Rīgā un Liepājā, 2. grupai:⁵⁰¹ – Rīgā, Daugavpilī, Ventspilī un Jelgavā, kā arī Rīgas jūrmalas pilsētā, bet 3. grupai:⁵⁰² – Rīgā.⁵⁰³ 22. maijā Rīgā atvēra trīs loto klubus.

Iekšlietu ministra biedra Alfrēda Birznieka rīcību noteica atziņa, ka azartspēļu aizliegums problēmu neatrisina, tāpēc jāatļauj tās, kurām nav tik ass raksturs, savukārt spēlēm piemītošo ļaunumu attaisno peļņas procents, ko klubi novirza labdarībai.⁵⁰⁴ Tomēr tik un tā bija iedzīvotāji, kuri protestēja. Grupa ierēdņu 1923. gadā protestēja pret rīkojumu nepieļaut viņus loto klubos, “jo ar to ierēdņi esot pielīdzināti nepilngadīgiem un iereibušiem”.⁵⁰⁵ Loto klubu reputācijai par labu nenāca 1924. gada tiesas prāva par mahinācijām Sieviešu palīdzības korpusa loto klubā.⁵⁰⁶ Maijā ministru prezidentam protestu pret loto klubiem iesniedza Latvijas Tirdzotāju savienība, Latvijas Rūpnieku un amatnieku savienība, Rīgas biržas komiteja un Rīgas fabrikantu biedrība, savu interešu vārdā rūpējoties par strādniekiem un ierēdņiem, kuri veidoja klubu apmeklētāju lielāko daļu. (“Tuvāk neapskatot, kādu ļaunumu lotoklubi ienes spēlmaņu personīgajā un ģimenes dzīvē, gribam aizrādīt, ka cilvēki, kuri līdz 3 naktī nosēž lotokluba piesmakušās telpās, otrā dienā nav spējīgi pietiekoši nopietni

⁴⁹⁶ Lotokluba rēķini // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 7. sept.

⁴⁹⁷ Par iekšlietu politiku // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 24. febr.

⁴⁹⁸ Policijas Vēstnesis. – 1923. - 1. maijs.

⁴⁹⁹ Vēl par Rīgas klubiem // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 16. febr.

⁵⁰⁰ Latvijas Jaunatnes savienība, Kara invalīdu savienība, Brāļu kapu komiteja, Kultūras veicināšanas biedrība, Sieviešu palīdzības korpuss.

⁵⁰¹ Nacionālā jaunatnes savienība, Izpostīto apgabalu kongress, Bēgļu reevakuācijas biedrība, Latvijas Pretalkohola biedrība, Baltais Krusts.

⁵⁰² Komanditsabiedrība “Latvju kultūra”.

⁵⁰³ LVVA, 2927. f., 4. apr., 550. l., 20. lp.

⁵⁰⁴ Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 8. sesija. - 1014. sl.

⁵⁰⁵ Protesti loto dēļ // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 26. jūn.

⁵⁰⁶ “Dāmu paradīze” // Sociāldemokrāts. – 1924. – 14. marts; Sieviešu palīdzības korpusa loto kluba lietā // Latvijas Vēstnesis. – 1924. – 13. marts; Sieviešu palīdzības korpusa loto kluba lietā // Latvijas Kareivis. – 1924. – 16. marts.

izpildīt savus pienākumus.”⁵⁰⁷) „Jaunākās Ziņas” norādīja, ka valsts nedrīkst labklājību celt ar tādu labdarību, kas dibināta uz citu posta un nelaimi,⁵⁰⁸ tāpēc loto klubi bez žēlastības slēdzami.⁵⁰⁹ Saeima lēmumu pieņēma 1924. gada 13. jūnijā pēc sociāldemokrātu frakcijas ierosinājuma - uzdeva valdībai no 1924. gada 25. septembra slēgt visus Latvijā pastāvošos loto klubus.⁵¹⁰ Mēģinājums iegūt loto atļauju 1935. gadā neguva valdības atbalstu.⁵¹¹

3. 4. 2. Kazino

Nosodošās diskusijas loto kluba jautājumā ietekmēja cilvēku attieksmi arī pret kazino, un būtisks bija fakts, ka pelnīt plānoja privātuņēmēji. Daļa iedzīvotāju uzskatīja, ka kazino atļaujams, jo daļa ienākumu nāks par labu Rīgas Jūrmalas pilsētas pašvaldībai pilsētvides labiekārtošanai. Otri apgalvoja, ka valsts uzdevumam jābūt cilvēku morālajai audzināšanai, ko traucē kazino gūstamais vieglās peļņas piemērs. Kazino nosodītāji 1921. gada rudenī uzsvēra, ka nedrīkst “par mūsu “nacionālo ideālu” padarīt uz kārtīm nospēlējušos un uz spēli sabraukušo ārzemnieku apkalpošanu”,⁵¹² tāpēc “tie Latvijas aplaimotāji kategoriski jāatraida. Lai neaizmirstam mūsu senču parunu: labāk nabags ar godu, nekā bagāts ar negodu”.⁵¹³ “Jaunākās Ziņas” publiski atteicās no kazino reklāmām “pārliecībā, ka demokrātiskā sabiedrība viņām palīdzēs apkarot visus starptautiskos “šahermaherus”, kas zem labierīcības maskas mēģinātu Latvijā nodibināt spēļu elles”.⁵¹⁴ Tomēr valdības atbalstu guva pragmatiskais viedoklis (“latvju rakstura stiprums ir droša garantija pret šādām aizdomām”).⁵¹⁵

Rīgas Jūrmalas pilsētas dome 1921. gada 12. oktobrī noslēdza līgumu ar Kārļa Bērziņa pārstāvēto “Rīgas Jūrmalas Tirdzniecības, banku un sporta sabiedrību”, kas apņēmas piesaistīt franču kapitālistus ar Žanu Reno (*Jean Reno*) priekšgalā (“šai grupai pieder visi Francijas spēļu klubi”⁵¹⁶), atvērt kazino un maksāt domei noteiktu daļu peļņas, ja vien tā izīrēs sabiedrībai kazino koncesiju.⁵¹⁷ Tāpēc Rīgas Jūrmalas

⁵⁰⁷ Protestu pret lotoklubiem // *Jaunākās Ziņas*. – 1924. – 23. maijs.

⁵⁰⁸ Turpat.

⁵⁰⁹ Redakcijas piezīme pie Rudzītis R. Loto epidēmija // *Jaunākās Ziņas*. – 1924. – 12. jūn.

⁵¹⁰ Policijas Vēstnesis. – 1924. – 11. jūl.

⁵¹¹ LVVA, 3724. f., 1. apr., 10866. l., 89. lp.

⁵¹² Kroders A. Spēļu klubi // *Jaunākās Ziņas*. – 1921. – 1. sept.

⁵¹³ Pilsonis J. Spēļu banka Latvijā (Ievietojam pārrunai. Red.) // *Latvijas Vēstnesis*. – 1921. – 6. jūl.

⁵¹⁴ Gatavo spēļu elli // *Jaunākās Ziņas*. – 1921. – 24. okt.

⁵¹⁵ R. Spēļu kazino jūrmalā // *Latvijas Vēstnesis*. – 1922. – 13. jūl.

⁵¹⁶ LVVA, 3725. f., 2. apr., 201. l., 42., 33. lp.

⁵¹⁷ Būtiskākā atšķirība no vienkāršas atļaujas - anulējot koncesiju valsts pienākums ir atlīdzināt koncesionāra ieguldīto kapitālu saskaņā ar koncesijā paredzētajiem noteikumiem. Koncesija ir akts, ar ko kāda publiska uzdevuma izpildīšanu (šajā gadījumā kazino atvēršanu) nodod privātai personai, koncesionāram. No juridiskā viedokļa koncesija ir līguma un vienpusīga akta apvienojums, jo,

pilsētas dome lūdza valdību piešķirt tai koncesiju.⁵¹⁸ Pirmais mēģinājums beidzās nesekmīgi - Ministru kabinets 1922. gada 31. martā atzina spēļu bankas ierīkošanu Rīgas Jūrmalā par nevēlamu,⁵¹⁹ bet 20. jūlijā vairs neiebilda⁵²⁰ un 3. augustā grozīja likumu, nosakot, ka spēles, kuru ierīkošanai dabūta iekšlietu ministra atļauja, nav uzskatāmas par aizliegtām.⁵²¹

Tomēr arī turpmāk, vēstot par kazino, žurnālisti tā vai citādi pieminēja morāli. Jurists V. Grabovskis 1922. gadā atzina, ka „kazino, bez šaubām, ir ļoti maz kopēja ar atsevišķu personu vaj sabiedrības tikumību” un ka „ruletes spēle kā vieglas peļņas kāres izteicēja nevar sabiedrībai simpatizēt”.⁵²² Savukārt ārzemju uzņēmēju grupas pārstāvis itālis Tovbini uz jautājumu, vai ir apdomāts „morāliskais posts, kāds var rasties no spēļu kluba”, atbildēja, ka „velns nav tik melns, kā viņu zīmē”, ka „jūsu lotto klubi, kurus visi var apmeklēt, ir daudz kaitīgāki”.⁵²³

Kazino noteikumi paredzēja, ka spēlēs var piedalīties visi ārzemnieki, bet no Latvijas pilsoņiem tikai tie, kuru gada ienākums pārsniedz 12 000 latu. Par šī punkta ievērošanu atbildēja kazino direkcija, bet Iekšlietu ministrijas pilnvarotajai personai bija kontroles tiesības.⁵²⁴ “Rīgas Jūrmalas Tirdzniecības, banku un sporta sabiedrības” pārstāvis Kārlis Bērziņš atzina, ka kazino atvēršanu apgrūtina līguma prasība to izdarīt līdz 1922. gada 18. novembrim, jo „ārzemnieki mēdz prasīt no līdzīgiem kazino daudz un dažādas ērtības, no kā atkarājas kazino ienesība. Vietējie apmeklētāji ārzemnieki vien mūs maz iepiecinā un ar tiem vien nevaram rēķināties. Jāpievelk arī bagātņieki no ārzemēm, kas brauks tikai tad, ja sniegsim tiem dažus pārsteigumus ērtībā un labierīcībā. Īsā laikā to nav iespējams sagādāt.”⁵²⁵ Franču koncesionāri

pirmkārt, tajā noteikts veicamā publiskā dienesta vispārējs nokārtojums (koncesionāra tiesības un pienākumi pret valsti), otrkārt, noteiktas koncesionāra mantiskās attiecības pret valsti, piemēram, pēc kāda laika koncesijas objekts nododams valstij un ko par to saņem koncesionārs. (Koncesija // Latviešu Konversācijas vārdnīca.– Rīga: A. Gulbja apgāds, 1933. – 9. sēj. – 17265. sl.)

⁵¹⁸ LVVA, 3725. f., 2. apr., 201. l., 22. – 23. lp.; “Rīgas Jūrmalas Tirdzniecības, banku un sporta sabiedrība” dibināta 1921. gada 15. septembrī, bet Rīgas Jūrmalas pilsētas valdē reģistrēta nākamajā dienā. (Turpat, 124., 125. lp.)

⁵¹⁹ LVVA, 1307. f., 1. apr., 282. l., 87. lp.

⁵²⁰ Pret balsoja tieslietu ministrs Vilis Holcmanis, darba ministrs Roberts Dukurs, izglītības ministrs Aleksandrs Dauge, valsts kontrolieris Ernests Ozoliņš. (LVVA, 3723. f., 2. apr., 625. l., 109. lp.)

⁵²¹ Ar vienu balsi pret un trijām atturoties. (LVVA, 1307. f., 1. apr., 282. l., 181. lp.)

⁵²² V. Grabovskis. Kaislības varā // Brīvā Zeme. – 1922. – 30. dec.

⁵²³ Rīgas jūrmalas kazino // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 19. aug.

⁵²⁴ Sīkāk noteikumus skatīt: LVVA, 3725. f., 2. apr., 201. l., 57. lp.

⁵²⁵ Kārlis Bērziņš. Jūrmalas kazino // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 6. okt.

plānoja kazino atvērt 1923. gada pavasarī,⁵²⁶ tomēr Rīgas Jūrmalas kazino tika atklāts 1922. gada 17. novembrī Bulduru viesnīcā.⁵²⁷

Jau 1923. gada aprīļa beigās iekšlietu ministram nācās izskatīt ārzemju uzņēmēju grupas pretenzijas pret latviešu pusi Rīgas Jūrmalas kazino.⁵²⁸ Tika konstatēts, ka "Rīgas Jūrmalas Tirdzniecības, banku un sporta sabiedrība" ir pārkāpusi līguma nosacījumus.⁵²⁹ Viens no pārkāpumiem bija atļaujas spēlēt Latvijas pilsoņiem, kuru gada ienākums nebija 12 tūkstoši latu. Ministrs 9. maijā anulēja Rīgas Jūrmalas pašvaldībai piešķirto koncesiju un nolēma slēgt kazino. 12. maijā kazino pārtrauca darbu, bet Rīgas Jūrmalas pilsētas valde ar ministra atļauju sameklēja citu finansētāju - Čehoslovākijas pilsoni Vojtehu Jozefu Gerdi, ar kuru noslēdza līgumu 29. maijā.⁵³⁰ Līgumu Ministru kabinets apstiprināja 1923. gada 28. jūnijā. Gerdes ieceri atļaut kazino spēlēt Latvijas pilsoņiem ar trīs tūkstošu latu gada ienākumiem agrāk prasīto 12 tūkstošu vietā, ministrs noraidīja, turklāt noteica, ka koncesijas īpašniekam jānodot labdarības iestādēm pēc ministrijas norādījuma 60% no spēļu kazino dienas bruto ienākumiem četras reizes (vēlāk trīs) gadā.⁵³¹ Kazino spēles atsāka jau 9. jūnijā.

Iekšlietu ministrija par pilnvaroto kontrolieri kazino 10. jūnijā iecēla kapteini Markusu Ozolu,⁵³² pilnvarojot viņu atļaut piedalīties spēlē ne tikai Augstākās Tiesas Senāta, Tiesu palātas locekļiem un Saeimas deputātiem, bet arī personām, kuras uzrādītu iekšlietu ministrijas kancelejas pārvaldnieka atļaujas vai būtu pazīstamas kā „sevišķi mantīgas”.⁵³³ Tomēr gada beigās Ozols drīkstēja izsniegt atļaujas tikai ārzemniekiem.⁵³⁴

⁵²⁶ Spēļu kazino neatveras // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 3. okt.

⁵²⁷ Jaunākās Ziņas. – 1922. – 11. nov.

⁵²⁸ Starp koncesijas īpašnieku K. Bērziņu un franču grupu noslēgtais līgums paredzēja, ka franči finansēs kazino tikai tad, ja komandītsabiedrību "Rīgas Jūrmalas Tirdzniecības, banku un sporta sabiedrība" pārveidos par akciju sabiedrību, kurā franči saņems 58% akciju. Taču latviešu puse akciju sabiedrības dibināšanu vilcināja, starp abām pusēm radās konflikts, kā rezultātā franču grupa piekrita sarunām tikai ar "zolīdāku" uzņēmēju grupu. (LVVA, 3725. f., 2. apr., 201. l., 104. lp.)

⁵²⁹ Pirmkārt, pretēji 1922. gada 20. jūlija Ministru kabineta lēmumam "Rīgas jūrmalas Tirdzniecības, banku un sporta sabiedrība" ārzemju kapitālistus nepielaida pie kazino vadīšanas un neienesu pilsētas labierīcības attīstīšanai vajadzīgos ienākumus, turklāt sabiedrības stāvoklis nepārlicināja, ka tās darbība nākotnē varētu būt sekmīgāka. Otrkārt, sabiedrība vilcinājās atklāt ministrijai savus finansētājus. Treškārt, tā bez Iekšlietu ministrijas piekrišanas cedēja līgumu tālāk. Ceturtkārt, pārkāpa spēļu reglamentu, atļaujot spēlēt Latvijas pilsoņiem, kuru ienākums bija mazāks par 12 000 latu gadā.

⁵³⁰ LVVA, 3725. f., 2. apr., 201. l., 113., 114. 134. lp.

⁵³¹ To paredzēja līguma grozījumi un papildinājumi 1923. gada 29. oktobrī un 1924. gada 11. martā. (Lazdiņš V. Rīgas Jūrmalas „Kazino” jautājums // Latvis. – 1925. – 2. aug.)

⁵³² LVVA, 3723. f., 2. apr., 1892. l., 171. lp.

⁵³³ Turpat, 9. lp.

⁵³⁴ Turpat, 99. lp.

60% no Rīgas Jūrmalas kazino dienas peļņas (493 latus 86 santīmus) vienu reizi paspēja saņemt sešas biedrības,⁵³⁵ jo Rīgas Jūrmalas palīdzības un labierīcības biedrības priekšniece Emīlija Benjamiņa 1923. gada decembrī panāca, ka tiesības ministrs piešķir viņas vadītajai biedrībai.⁵³⁶ Ienākumi, visticamāk, Benjamiņu neapmierināja, jo pēc pusgada neitralitātes „Jaunākās Ziņas” atsāka pretkazinu kampaņu. 1924. gada maijā, kad parlamentā sprieda par lotu klubu aizliegšanu, avīze kazino asociēja ar vietu, kur mājō cilvēku maziskās tieksmes un zemās kaislības,⁵³⁷ un atgādināja, ka “īr pēdējais laiks iznīcināt paradumu, veicināt labus nolūkus ar ne visai tīrā ceļā iegūtiem līdzekļiem”.⁵³⁸ Lietu aktualizēja arī apsūdzības kukuļņemšanā no kazino.⁵³⁹

1925. gada sākumā pusotru mēnesi (februāris – marta vidus) kazino bija slēgts remontdarbu dēļ. Tomēr arī pēc darba atsākšanas 14. martā kazino apmeklēja maz spēlētāju, pārpildītas bija tikai lotu spēļu telpas, jo “mazturīgākās Latvijas pilsoņu aprindas” spēlēt brauca pat no Rīgas (citur valstī lotu klubi no 1924. gada 25. septembra bija slēgti).⁵⁴⁰ Tas deva pamatu protestiem. Iekšlietu ministrs Eduards Laimiņš gan 1925. gada 8. maijā atbildēja, ka lotu spēlei kazino lotu spēļu nodaļā “vairs nav azarta spēles rakstura, jo cena par vienu kartiņu ir noteikti zema – 6 santīmi” un ka koncesijas dēļ ministrs to nevar aizliegt.⁵⁴¹ Tomēr sociāldemokrāts Roberts Bīlmanis 13. maijā iesniedza Saeimai priekšlikumu uzdot Valsts kontrolei steidzamības kārtībā pārbaudīt Rīgas Jūrmalas pilsētas līguma attiecības kazino lietā un sākt tā slēgšanu.⁵⁴² Pirmā Saeima pēdējā darbības dienā 1925. gada 29. maijā lēmumu pieņēma.⁵⁴³ Tomēr Ministru kabinets kazino slēdza tikai 24. novembrī. Ministru prezidents Hugo Celmiņš atteicās komentēt lēmumu, “lai neradītu veltīgus un nedibinātus uzbrukumus un mēģinājums šajā jautājumā radīt neskaidrības”.⁵⁴⁴ (Kazino aizliegums Latvijā nebija unikāls – Šveicē 1920. gadā referendumā 55% pilsoņu nobalsoja par kazino aizliegšanu no 1921. gada, bet lēmumu mainīja tikai

⁵³⁵ Trīs biedrības saņēma katra 100 latus, trīs — katra 64 latus 62 santīmus. (Turpat, 59. lp.)

⁵³⁶ Turpat, 105. lp.

⁵³⁷ Spēļu namā // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 24. maijs.

⁵³⁸ Nefīri līdzekļi tīriem mērķiem // Jaunākās Ziņas. – 1924. – 29. aug.

⁵³⁹ Lipša I. Rīga bohēmas varā. – Rīga: Priedaines, 2002. – 244. – 246. lpp.

⁵⁴⁰ LVVA, 3723. f. 2. apr. 1892. l., 166. lp.

⁵⁴¹ Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 8. sesija. – 591., 590. sl.

⁵⁴² Turpat. – 545. - 546. sl.

⁵⁴³ Jaunākās Ziņas. – 1925. - 30. maijs.

⁵⁴⁴ Jūrmalas kazino slēdz // Jaunākās Ziņas. – 1925. - 25. nov.

1993. gada referendumā,⁵⁴⁵ savukārt ASV kazino azartspēles bija aizliegtas no 1902. līdz 1931. gadam.⁵⁴⁶)

Interesenti mēģināja iegūt jaunu koncesiju, bet tagad lēmumu pieņemt varēja tikai Saeima, ja atceltu savulaik pieņemto lēmumu par kazino slēgšanu. 1927. gadā kāda ārzemju kapitālistu grupa gatavojās Rīgas Jūrmalā atvērt kazino uz jūrā noenkurota kuģa un nesekmīgi lūkoja iegūt koncesiju.⁵⁴⁷ Arī 1928. gadā Rīgas Jūrmalas pilsētas dome saņēma vairāku Latvijas, Čehijas un Francijas pilsoņu attiecīgus iesniegumus.⁵⁴⁸ Tomēr Latvijā vēl joprojām kazino cilvēki uztvēra, kā „kādu prieku māju, kas ceļ negodu tautai un valstij”.⁵⁴⁹ Rīgas Jūrmalas pilsētas pašvaldība nespēja iegūt koncesiju arī 1929. gadā,⁵⁵⁰ jo publiskajā telpā dominēja viedoklis, ka “mēs taču vienas pilsētas dēļ nevaram pielaist tādas lietas, kas tautai nes ļaunumu un samaitāšanu”.⁵⁵¹ 1930. gadā neveicās ne interesentiem Rīgas Jūrmalā,⁵⁵² ne Liepājas jūrmalas labierīcības biedrībai Liepājas jūrmalā Bernātos.⁵⁵³ Kazino pretinieki norādīja, ka tiklīdz tiek iegūta atļauja ruletei, tā uzņēmējiem rodas vēlēšanās saņemt atļauju arī mazajām spēlēm, kuras domātas ne bagātniekiem, bet “maziem ļaudīm”, kuri bieži nospēlējot “pēdējo, grūtā darbā pelnīto santīmu”.⁵⁵⁴ Tika atgādināts par pilsētu pašvaldību uzdevumu pacelt iedzīvotāju tikumību un norādīja; „Ja nu arī negribētu teikt, ka spēļu nami tieši veicina netikumību, tad tomēr nevarēs gan apgalvot, ka tie nepieciešami, lai izpildītu likuma prasību par tikumības pacelšanu.”⁵⁵⁵ Turklāt pilsētu domēm bija tiesības izdot saistošus noteikumus par aizliegumiem ierīkot spēļu klubus, azarta spēļu un tamlīdzīgus uzņēmumus. Tas nozīmēja, ka pat, ja kāds privātu uzņēmējs iegūtu valdības koncesiju šādam mērķim, pašvaldības attiecīgo

⁵⁴⁵ Dombrowski D., Uchtenhagen A., Rehm J. Casino Gambling in Switzerland - The Legal Situation, Politics and Prospects for Prevention from Harm Reduction // eGambling. The Electronical Journal of Gambling Issues. – May, 2001. - issue 4. // <http://www.camh.net/egambling/issue4/policy/index.html> (Skat. 26. 09. 2008.)

⁵⁴⁶ Nigel T. Book review. Gambling: Who wins? Who loses? Ed. Gerda Reith. (2003) // Journal of Gambling Issues. – April, 2006. – issue 16. // http://www.camh.net/egambling/issue16/issue16/jgi_16_turner2.html (Skat. 26. 09. 2008.)

⁵⁴⁷ Kazino jūrā? // Jaunākās Ziņas. – 1927. – 10. maijs.

⁵⁴⁸ Iepriekšējais līgums par kazino Rīgas jūrmalā jau noslēgts? // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 16. maijs.; Sacensība Rīgas jūrmalas Kazino koncesijas iegūšanā // Jaunākās Ziņas. – 1928. – 21. maijs.

⁵⁴⁹ Pie balerīnas Koralli un Šiškina // Aizkulises. – 1928. – N. 23. – 2. lpp.

⁵⁵⁰ Sapulces par „Kazino” atvēršanu Rīgas jūrmalā // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 21. janv.; Kādas jūsu domas par hazarda spēļu pielaišanu Latvijā? // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 14. maijs.;

⁵⁵¹ Kādas jūsu domas par hazarda spēļu pielaišanu Latvijā? // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 14. maijs.

⁵⁵² Vaj Saeima atļaus Rīgas jūrmalas pilsētā atvērt spēļu kazino? // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 23. apr.; Jūrmalas spēļu kazino lieta caurkritusi // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 5. maijs.

⁵⁵³ LJLB pieprasa koncesiju kazino atvēršanai Bernātos // Kurzemes Vārds. – 1930. – 26. nov.; Spēļu kazino kā Liepājas glābējs // Turpat. – 5. dec.

⁵⁵⁴ Vaj vēlams spēļu kazino atvēršana Rīgas jūrmalā? // Jaunākās Ziņas. – 1930. – 29. apr.

⁵⁵⁵ Kelle R. Pilsētu pašvaldības un – spēļu nami // Pašvaldības Balss. – 1930. – nr. 9. – 397. lpp.

noteikumu dēļ viņš varētu arī netikt pie tās izmantošanas. Arī mēģinājumi 1932. gadā,⁵⁵⁶ 1933. gadā⁵⁵⁷ bija nesekmīgi.

Lietuvā kazino darbojās uz 1919. gada 23. decembra likuma pamata, kas Klaipēdas apgabalā – Klaipēdā (Mēmelē) un Tilzītē - atļāva azartspēles. 1926. gadā kazino slēdza, bet no 1929. gada jūnija ar Lietuvas autoritārā režīma premjerministra Augustina Valdemāra labvēlību koncesija tika izsniegta un kazino atsāktas spēles.⁵⁵⁸

Latvijā autoritārā režīma laikā K. Ulmanis jautājumu izlēma vienpersoniski („spēļu kazino atvēršana Latvijā no jauna nav pieļaujama un par tādu lietu valdības aprindas nav domājušas un nedomā”⁵⁵⁹) pēc tam, kad Latvijas sūtniecībai Francijā 1935. un 1936. gadā vairākkārt nācās atbildēt uz jautājumiem par iespējām ierīkot kazino Tautas labklājības ministrijas Veselības departamenta Ķemeru sēravotu iestādē.⁵⁶⁰

3. 4. 3. Totalizators

Atļauju ierīkot totalizatoru iekšlietu ministram 1924. gadā lūdza akciju sabiedrība “Rīgas hipodroms”.⁵⁶¹ Valdība to atļāva 15. aprīlī. Noteikumus par totalizatora darbību 7. maijā apstiprināja un atļauju sabiedrībai darboties saskaņā ar tiem deva iekšlietu ministrs A. Birznieks.⁵⁶² „Rīgas Hipodroms” 1924. gada 29. augustā noslēdza līgumu ar Rīgas pilsētu uz 12 gadiem par kara laikā nopostītā hipodroma laukuma nomāšanu.⁵⁶³ Akciju sabiedrības valde 1925. gada 20. janvārī nolēma Berlīnē pirkt divpadsmit automātiskās totalizatoru kases.⁵⁶⁴ Tika nopirkta pat sešpadsmit. Akcionāri bija optimistiski. Martā hipodroma tribīnēs tika svinēti spēļu svētki, kuros strādniekiem izsniedza 60 pudeles degvīna, 250 litrus alus, 1000 desiņas, 250 mārciņas baltmaizes un 1000 papirosus.⁵⁶⁵ 25. martā valde totalizatora pārzināšanu uzdeva Teodoram Spādem un lika pieņemt darbā 40 totalizatora kasierus (vīriešus).⁵⁶⁶ Sabiedrība hipodromā ieguldīja apmēram 500 000 latu lielu kapitālu.⁵⁶⁷

⁵⁵⁶ Sāk atkal kustināt jūrmalas spēļu kazino lietu // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 13. apr.; Spēļu kazino lūgums Saeimas komisijā noraidīts // Jaunākās Ziņas. – 1932. 16. apr.

⁵⁵⁷ Atkal tīko pēc spēļu ellītes Rīgas Jūrmalā // Jaunākās Ziņas. – 1933. – 9. aug.

⁵⁵⁸ Mēmeles spēļu ellē // Rīga. – 1929. – 28. okt.

⁵⁵⁹ LVVA, 2570. f., 1. apr., 435. l., 28. lp.

⁵⁶⁰ LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 362. l., 55. lp.; LVVA, 2570. f., 1. apr., 435. l., 19. lp.; LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 362. l., 56. lp.; 2570. f., 1. apr., 435. l., 20. lp.

⁵⁶¹ LVVA, 4748. f., 1. apr., 2. l., 3., 12. lp.

⁵⁶² Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 1. sesija. – 109. sl.

⁵⁶³ LVVA, 2927. f., 4. apr., 841. l., 7. lp.

⁵⁶⁴ LVVA, 4748. f., 1. apr., 2. l., 6. lp.

⁵⁶⁵ Turpat, 10. lp.

⁵⁶⁶ Turpat, 12. lp.

⁵⁶⁷ Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture, 1914 – 1945. – Stokholma: Daugava, 1968. – 267. lpp.

Tika uzcelta segta skatītāju tribīne ar 600 vietām, ziemas un vasaras staļļi 50 zirgiem, kilometru garš un septiņus metrus plats skrejceļš ar elektrisko gaismas līniju.⁵⁶⁸

Tomēr totalizatoram bija arī publiskajā telpā ietekmīgi pretinieki. Avīze „Jaunākās Ziņas” 1925. gada pavasarī apgalvoja, ka hipodroma atjaunotāju īstais nolūks ir iedzīvoties uz ļaužu rakstura vājību rēķina. „Totalizators ieraus savos tīkos to pašu trūcīgo masu, ko ilgu gadu sūca lotu zirnekļi”, jo pēckara laikmeta noskaņojums pavedinot ļaudis dzīvot pāri līdzekļiem un aizrauties ar azartu.⁵⁶⁹

Hipodromu Ministru prezidents Hugo Celmiņš atklāja 1925. gada Otrajās Lieldienās 13. aprīlī. “Rīgas Hipodromā” darbojās vienkāršais, divkāršais un trīskāršais totalizators. Iemaksa totalizatorā nedrīkstēja būt mazāka par 5 latiem.⁵⁷⁰ Totalizatora darbības kontrolei Iekšlietu ministrija iecēla īpašu komisiju, kurā darbojās Iekšlietu un Zemkopības ministriju, kā arī Rīgas pilsētas valdes pārstāvji.⁵⁷¹ 1925. gadā 13. aprīlī atvēršanas dienā pārdeva 6361 biļeti, 26. aprīlī 2040 biļetes, bet vēlāk apmeklētāju skaits vairs nerasniedza divus tūkstošus.⁵⁷² Lai piesaistītu publiku, „Rīgas Hipodroma” valde 3. maijā nolēma algot mūziķus.⁵⁷³ Tomēr jau 12. maijā viņi totalizatora kasieru skaitu bija spiesti samazināt no 40 uz 24.

Hipodroma atklāšanas dienā žurnāls “Rīgas hipodroms” rakstīja: „Skeptiķi var iebilst: kamdēļ gan pie zirgu skriešanās sacīkstēm vajadzīgs totalizators, kurš apdraud iedzīvotāju maka intereses? Bet uz to bez rūpēm var atbildēt: kamdēļ uzņemties viņam par aizbildni? Ja viņš ir pilngadīgs, garīgi normāls, kamdēļ tad aizliegt viņam slēgt derības ar sev līdzīgu pretinieku, kurš pats labprāt to vēlas, uz atklātībā izziņotiem noteikumiem?”⁵⁷⁴ Totalizatora aizstāvji “Rīgas Hipodroma Žurnālā” apgalvoja, ka norādījums par „totalizatora demoralizējošo iespaidu uz sabiedrību ir pilnīgi aplams, jo pat mūsu kaimiņvalstī Igaunijā, nerunājot par citām Rietumvalstīm kā Anglijā, Francijā, Vācijā utt. notiek sacīkstes, pastāv totalizators un par kādu morāles

⁵⁶⁸ Latviešu konversācijas vārdnīca. – 6. sēj. – Rīga: Gulbis, 1931. – 11934. sl.

⁵⁶⁹ Rīgas jaunais hazards templis // Jaunākās Ziņas. – 1925. – 12. marts.

⁵⁷⁰ Sīkāk skat.: Noteikumi par akciju sabiedrības “Rīgas Hipodroms” totalizatoru / / Rīgas Hipodroma Žurnāls. – 1925. – N. 1. – 16. – 17. lpp.

⁵⁷¹ Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 8. sesija. – 591. sl.; Pilsētas budžetā nonāca 35% nodoklis no ieejas biļetes uz zirgu sacīkstēm ar totalizatoru un 1% no bruto ieņēmuma pirmajos 6 gados, 1,5% - otrajos 6 gados (lai gūtu priekšstatu par totalizatora apgrozījumu), kā arī brīvbiļešu izrīkojuma nodoklis – 0,5 lati par vienreizēju biļeti, 10 lati par sezonas biļeti. (LVVA, 2927. f., 4. apr., 841. l., 17. lp.)

⁵⁷² Sadovskis R. Rīgas hipodroms // Pašvaldības Balss. – 1926. – nr. 6. – 227. lpp.

⁵⁷³ LVVA, 4748. f., 1. apr., 2. l., 18., 19. lp.

⁵⁷⁴ Fibs // Rīgas Hipodroms. – 1925. – 13. apr.

pagrimšanu caur totalizatoru līdz šim nekas nav dzirdēts”.⁵⁷⁵ Tika norādīts, ka sacīkšu mērķis ir veicināt zirgkopību valstī. Tomēr noraidošais viedoklis bija spēcīgs. Deputāts sociāldemokrāts Roberts Bīlmanis 1925. gada 13. maijā ierosināja slēgt totalizatoru divu mēnešu laikā pēc budžeta spēkā stāšanās. Pirmā Saeima pēdējā darbības dienā 1925. gada 29. maijā lēmumu pieņēma.⁵⁷⁶ Biznesu tas neveicināja. “Aizkulises” septembrī konstatēja: „Tie, kuri savā laikā uztraucās, ka hipodroms samaitās Rīgas pilsoņus, klieguši velti. Augšējās tribīnes pustukšas. Mūzika vairs nespēlē. Viena otra totalizatora kase aiznaglotā dēļiem. Acīmredzot Rīgas hipodroma akcionāru šepes nevisai spīdošas.”⁵⁷⁷ Tika pat apgalvots, ka “pašlaik sabiedrība no hipodroma novēršas ar riebumu, jo viņā valda uzskats, ka hipodroma akcionāri atstājuši galīgā novārtā zirgkopības un sporta mērķus, bet nodevušies vienīgi veikalnieciskiem principiem”.⁵⁷⁸

H. Celmiņa Ministru kabinets 1925. gada 22. septembrī nolēma neuzņemt atbildību par totalizatora slēgšanu, lai izvairītos no iespējamās civilprasības pret valsti.⁵⁷⁹ 15. decembrī valdības rīcību kritizēja sociāldemokrāts F. Cielēns, uzstājot, ka valsts pienākums ir sargāt mazo ļaužu grašus.⁵⁸⁰ Saeima uzdeva valdībai nekavējoties izpildīt lēmumu par totalizatora slēgšanu.⁵⁸¹ To slēdza 20. decembrī. Jau tajā pašā dienā notika privātas derības ar bukmeikeriem,⁵⁸² pret kurām cīnījās Rīgas pilsētas Nodokļu nodaļa, jo tās nevarēja aplikt ar izrīkojuma nodokli.⁵⁸³

Akcionāri hipodromu bija iznomājuši uz 12 gadiem, bet bizness bija iznīcināts. Pirmo triecienu “Rīgas Hipodroms” saņēma 1926. gada 18. maijā, kad Latvijas Senāts

⁵⁷⁵ Totalizatora nozīme zirgu audzēšanā // Rīgas Hipodroma Žurnāls. – 1925. – nr. 3. – 6. lpp.

⁵⁷⁶ Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 8. sesija. – 1058. – 1059. sl.

⁵⁷⁷ Rīgas hipodroma noslēpumi // Aizkulises. – 1925. – nr. 8. – 2. lpp.

⁵⁷⁸ Turpat. – 5. lpp.

⁵⁷⁹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 1. sesija. – 109. – 110. sl.

⁵⁸⁰ Turpat. – 111. sl.

⁵⁸¹ Turpat. – 112. sl. Tādējādi neprecīza ir Arnolda Aizsilnieka norāde, ka Saeima totalizatoru aizliedza ar likumu 1926. gadā, jo attiecīgus lēmumus tā pieņēma jau 1925. gada 29. maijā un 15. decembrī, turklāt nevis likumu, bet pārejas formulu veidā. Visticamāk, A. Aizsilnieks izmantojis “Latviešu konversācijas vārdnīcā” minētās identiski kļūdainās ziņas. (Aizsilnieks A. Saimnieciskais uzplaukums / / Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture, 1914 - 1945. - Stokholma: Daugava, 1968. - 3. nod. - 267. lpp.; Hipodroms // Latviešu konversācijas vārdnīca / A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers.- Rīga: A. Gulbja apgāds, 1931. - 6. sēj. - 11934. - 11935. sl.)

⁵⁸² Tādas derības gan notika jau pirms totalizatora slēgšanas – 1925. gada 11. decembrī Rīgas 12. iecirkņa miertiesnesis notiesāja četrus bukmeikerus par slepenu totalizatoru “Rīgas Hipodromā”. Visus četrus sodīja ar 400 latiem naudas soda vai četriem mēnešiem cietumā. (Jaunākās Ziņas. – 1925. - 12. dec.)

⁵⁸³ LVVA, 2927. f., 4. apr., 383. l., 7. lp.

noraidīja pārsūdzību par totalizatora slēgšanu.⁵⁸⁴ Akciju sabiedrība turpināja pilsētai maksāt par laukuma nomu un gaidīt, kad mainīsies politiskā konjunktūra.

Tā kā Saeima totalizatoru aizliedza, tad atļaut to varēja vairs ne iekšlietu ministrs, bet tikai pati Saeima. 1927. gada maijā Saeimas darba kārtībā bija jautājums par akciju sabiedrības „Rīgas Hipodroms” atjaunošanu,⁵⁸⁵ tomēr tālāku virzību tas neguva. Rikšošanas sacensības hipodromā notika bez totalizatora. 20. gadu beigās 30. gadu sākumā darbadienās hipodromu apmeklēja apmēram tūkstotis cienītāju, bet dažā svētdienā starptautisko sacīkšu laikā – pat seši tūkstoši.⁵⁸⁶ Zirgu skriešanās sacīkstes turpināja notikt arī Latgalē (bez totalizatora) laikā no Jaungada līdz gavēnim uz aizsalušajiem Latgales ezeriem.⁵⁸⁷ Sacīkstes tautā bija populāras, tāpēc labi apmeklētas un pat izvērtās par savdabīgām tautas svētku dienām.⁵⁸⁸ Tieši “latgaliešu grupas” interesējās par hipodroma atkal atvēršanu Latvijā. (Igaunijā un Lietuvā hipodromi darbojās.⁵⁸⁹) 1929. gadā – neveiksmīgi,⁵⁹⁰ par ko „Jaunākās Ziņas” priecējās, jo totalizators esot „liels ļaunums, kuru nedrīkstam pielaist”,⁵⁹¹ 1931. gadā – atkal neveiksmīgi.⁵⁹² “Jaunākās Ziņas” apgalvoja, ka „šī pasākuma plaukšana un zelšana būtu dibināta uz vidusšķiru un arī nabadzīgu ļaužu apspēlēšanos, uz hazarda kaislībām, kas ienestu nesaskaņas ģimenēs un veicinātu postu un nabadzību”,⁵⁹³ turklāt laikraksts apelēja pie “nabaga ļaužu asarām” un totalizatora atļaušanu salīdzināja ar “deju mēra laikā”.⁵⁹⁴ Tomēr šoreiz totalizatora aizstāvji bija mainījuši taktiku. Viņi uzsvēra, ka līdz 1925. gadam hipodroms atradās privātas akciju sabiedrības rokās un tāpēc totalizators tika slēgts, bet tagad lietu uzņemsies “visas sabiedriskās organizācijas”, kas ieinteresētas zirgkopībā.⁵⁹⁵ Tāpēc 1932. gada 22. martā 4. Saeima aizklātā balsojumā atcēla lēmumus par totalizatora aizliegšanu un

⁵⁸⁴ LVVA, 4748. f., 1. apr., 2. l., 40. lp.

⁵⁸⁵ LVVA, 2927. f., 4. apr., 383. l., 20. lp.; Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 6. sesija / Latvijas Republikas Saeima. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1927]. – 570. sl.

⁵⁸⁶ Zutis F. Zirgu sporta attīstības pārskats. – Rīga, 1930. – 9. lpp.

⁵⁸⁷ Admiņš G. Latgolas zyrgekopeibas veicinošana (Tyropyņjums). // Latgolas Vārds. – 1927. – 2. febr.

⁵⁸⁸ Sk.: Lipša I. Latvijas valsts politika azartspēļu jautājumā, 1919-1940: kazino, loto, totalizators, naudas spēļu automāti // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2008. – nr. 2. – 77. - 78. lpp.

⁵⁸⁹ Adminis G. Hipodroma jautojums // Latgolas Vārds. – 1928. – 7. marts.

⁵⁹⁰ Totalizatora un spēļu elles velniņš jau “dejo” Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 7. maijs.; Hipodromam ar totalizatoru Saeimā vairākums? // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 10. maijs.

⁵⁹¹ Hipodroma atļaujas priekšlikums Saeimā – spīdoši caurkritis // Jaunākās Ziņas. – 1929. – 15. maijs.

⁵⁹² Atkal ierosināts jautājums par hipodromu // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 28. janv.; Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas, 8. sesija / Latvijas Republikas Saeima. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1931]. – 390. sl.

⁵⁹³ Vai totalizatora vīri zvejos pa tumsu? // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 20. febr.

⁵⁹⁴ Vaj Latvijā zirgkopība paceļama tikai ar nabaga ļaužu asarām? // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 19. febr.

⁵⁹⁵ Vaj pavasarī Rīgā atjaunos hipodromu un totalizatoru? // Jaunākās Ziņas. – 1931. – 16. febr.

uzdeva valdībai izdot Armijas zirgu sporta klubam atļauju hipodroma un totalizatora darbībai Latvijā.⁵⁹⁶ Iekšlietu ministrs Jānis Kauliņš totalizatora koncesiju uz 12 gadiem klubam piešķīra 1. jūlijā un apstiprināja tā darbības noteikumus.⁵⁹⁷ (Savukārt „Rīgas Hipodroma” akcionāru pilnsapulce 1932. gada 10. oktobrī nolēma a/s likvidēt.⁵⁹⁸) „Jaunākās Ziņas” komentēja, ka tā būšot iedzīvošanās “uz nabadzības rēķina”.⁵⁹⁹ Tādu nostāju konsekventi atspoguļoja avīzē. Savukārt autoritārā režīma laikā, kad iespēju nosodīt valsts politiku nebija, „Jaunākās Ziņas” par hipodromu vienkārši nerakstīja.

Lēmumu atjaunot totalizatoru, iespējams, ietekmēja ekonomiskā krīze – vismaz šo cēloni minēja daži Saeimas deputāti.⁶⁰⁰ Šoreiz, piemēram, Pēteris Leikarts no Jaunās zemnieku savienības ierosināja spēlēt tikai cilvēkus no aprindām, kas ir patstāvīgas savā saimniecībā, brīvo profesiju darbiniekus, uzņēmējus, kuru bagātības tādejādi ieplūdis valsts kasē⁶⁰¹ („nav ko žēlot, ja bagātnieki azartā tērē viegli iegūtu naudu, bet no tam jāaizsargā nabadzīgās šķiras, pie kurām pieder arī laucinieki”).⁶⁰² Tāpēc viņš ieteica totalizatora biļetes cenu noteikt nevis piecu latu, bet 30 līdz 50 latu apmērā, turklāt aizliegt totalizatoram darboties svētdienās.

Hipodromu Rīgā atklāja 1932. gada 18. septembrī.⁶⁰³ Atšķirībā no 1925. gada totalizatora reglamentācijas tagad darbojās ne tikai vienkāršās, divkāršās un trīskāršās totalizatora kases, bet arī tā saucamās itāļu un pāru kases. Noteikumi bukmeikerus pasludināja ārpus likuma, aizliedza slēgt savstarpējās derības ārpus totalizatora un tāpat kā 1925. gada reglamentācija aizliedza derībās piedalīties skolniekiem.⁶⁰⁴ Biļete maksāja piecus latus. Totalizatorā tika apgrozīti apmēram 14 tūkstoši latu dienā, kamēr 1925. gadā sezonas visklusākajā periodā (jūlijā) - 20 tūkstoši latu. Apmēram

⁵⁹⁶ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, 2. sesija. – 313. sl.

⁵⁹⁷ Hipodroma koncesija izdota Armijas zirgu sporta klubam // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 2. jūl. Noteikumi paredzēja, ka 84% no iemaksām izmaksās atpakaļ totalizatora spēlētājiem, bet 13% nodos zirgkopības veicināšanai valstī – 6% saņems Zemkopības ministrija, 5% - Kara ministrija, 2% - Iekšlietu ministrija (robežsargu, policijas un aizsargu zirgu kvalitātes pacelšanai). Pārējo atlikumu izmantos godalgām uzvaras guvušajiem zirgiem, prēmijām šo zirgu audzētājiem, nodokļiem un hipodroma uzturēšanai.

⁵⁹⁸ LVVA, 4748. f., 1. apr., 11. l., 39. lp.; A/s „Rīgas Hipodroms” likvidācijas komisijas pēdējā, ieprotokolētā sēde notika 1936. gada 1. augustā. (LVVA, 4748. f., 1. apr., 3. l., 6. lp.)

⁵⁹⁹ Totalizators un lauksaimnieku prasības // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 28. apr.

⁶⁰⁰ Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, 2. sesija. – 310. sl. [Kristīgā darba bloka deputāts Kārlis Beldavs.]

⁶⁰¹ Turpat. – 312. sl.

⁶⁰² Cīņa ap totalizatoru // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 3. jūn.

⁶⁰³ Vakar atklāja Rīgas hipodromu // Jaunākās Ziņas. – 1932. – 19. sept.

⁶⁰⁴ Sīkāk skat.: Noteikumi par biedrības “Armijas zirgu sporta klubs” totalizatoru / / Rikšošanas sacensību noteikumi “Rīgas Hipodromā” 1939./40. g. – 49. – 53. lpp.

400 cilvēku spēlēja pastāvīgi. Cerot palielināt spēlētāju skaitu, 1935. gada 14. aprīlī totalizatora biļetes cena tika samazināta uz trijiem latiem.⁶⁰⁵ 30. gadu otrajā pusē regulāri spēlēja apmēram 1500 cilvēku.⁶⁰⁶ Vinnesti 1935. gadā svārstījās no 20 līdz 80 latiem.⁶⁰⁷ 180 latu izmaksa 1936. gada janvārī sacīkstes raksturoja kā pārsteigumiem bagātas,⁶⁰⁸ savukārt 1938. gada rudenī lielākā izmaksa bija 1577 lati.⁶⁰⁹

Avīze „Rīts” 1936. gadā pat apgalvoja, ka hipodroms ir vieta, kur var veselīgi izklaidēties svaigā gaisā un ka „vienā ziņā apmierināti tomēr var būt visi totalizatora dalībnieki: visiem viņiem šeit bijusi izdevība mazliet pariskēt, patrakoties, izmēģināt laimi un dienu pavadīt svaigā gaisā”.⁶¹⁰ Tomēr piezīme, ka Armijas zirgu sporta kluba rīkotās hipodroma sacensības un totalizatora spēles norit pilnīgi atklāti, sabiedrības kontrolē, liecina, ka cilvēki tomēr tās uzskatīja par apšaubāmu izklaidi. Andrejs Iksēns 1934. gadā pat aizstāvēja totalizatoru - iebildums pret azartu neiztur kritiku, jo ļaudis taču spēlē uz naudu tik un tā („ne jau eņģeļiem Sarkanais Krusts pārdod gadā simtstūkstošus spēļu kāršu komplektus”⁶¹¹). Turklāt hipodromā cilvēks var novērtēt izredzes iepriekš, bet kustēšanās svaigā gaisā veselībai esot nesalīdzināmi derīgāka par sēdēšanu piesmēķētā telpā pie kāršu vai loto galda.

Zirgu skriešanās gada pirmajos mēnešos notika arī Latgalē. 1939. gadā tika atvērta hipodroms Rēzeknē; pirmās sacensības te notika 22. janvārī.⁶¹² Totalizatora apgrozījums pirmajā darbības dienā - 22. janvārī - pārsniedza 3000 latu.

3. 4. 4. Naudas spēļu automāti

Ja loto, kazino un totalizatora spēles Latvijas teritorijā tika spēlētas jau pirms neatkarīgās Latvijas nodibināšanas, tad pilnīgs jaunums, ar ko iedzīvotāji saskārās 30. gados, bija spēle naudas spēļu automātos. Sākumā cilvēki tos pat neuztvēra kā azartspēļu aparātus, bet dēvēja par “pirkstu veiklības un apķērības vingrināšanas aparātiem”,⁶¹³ tādējādi uzsverot fizisko un garīgo spēju klātbūtnes nepieciešamību spēlē. Iepazīstinot ierēdņus ar nodomu panākt naudas spēļu automātu uzstādīšanu,

⁶⁰⁵ Hipodromā totalizatora biļešu cenas pazeminātas! // Rīts. – 1935. – 14. apr.

⁶⁰⁶ 1500 cilvēku spēlē toto // Rīts. – 1936. – 25. dec.

⁶⁰⁷ Labi apmeklētas sacīkstes hipodromā // Rīts. – 1935. – 1. apr.; Hipodromā nākošā svētdienā modes apskate // Rīts. – 1935. – 11. jūn.; „Tempo” dod Ls 71.- - izmaksu // Rīts. – 1935. – 23. sept.; Rikšošanas sacīkstes bez pārsteiguma // Rīts. – 1935. – 1. nov.; Labu izmaksu diena hipodromā // Rīts. – 1935. – 4. nov.; Rikšošanas sacīkstes ar klizmām // Rīts. – 1935. – 19. nov.

⁶⁰⁸ Pārsteigumiem bagātas rikšošanas sacīkstes // Rīts. – 1936. – 27. janv.

⁶⁰⁹ Austrīte atnes 1577 latus // Rīts. – 1938. – 24. okt.

⁶¹⁰ 1500 cilvēku spēlē toto // Rīts. – 1936. – 25. dec.

⁶¹¹ Iksēns A. Zirgs un 5- latnieks. Kas katram jāzin par hipodromu. – Rīga: Autora izdevums, 1934. – 6. lpp.

⁶¹² Jaunajā hipodromā 140 rikšotāju // Rīts. – 1939. – 23. janv.

⁶¹³ LVVA, 3724. f. 1. apr. 10865. l., 181. lp.

Latvijas Tuberkulozes apkarošanas biedrības valdes priekšsēdētāja Elza Klaustiņa 1933. gadā skaidroja, ka “šie aparāti [...] nav hazarda spēles, bet izveicības spēles aparāts”.⁶¹⁴ Interesenti uzsvēra, ka tos plānots izvietot Rīgā un lielākajās pilsētās restorānos, viesnīcās, kafejnīcās, klubos, kurus neapmeklē mazturīgie un bērni.⁶¹⁵ Sākumā automātiskās ierīces, kas cilvēkos izraisīja ieinteresētu sajūsmu kā mēdz gadīties ar līdz tam neredzētām lietām un nepiedzīvotām sekām, tiešām uzstādīja pirmklasīgās kafejnīcās un tikai ar laiku tās tika izliktas, redzot, kā naudas spēļu automātu klātbūtne maina sociālo vidi un attiecības kafejnīcās.

Atļauju uzstādīt Rīgā un citās pilsētās dažādus veiklības automātus Iekšlietu ministrijai 1933. gadā lūdza vairākas personas un organizācijas, tāpēc ministrija noskaidroja, kā lieta nokārtota Igaunijā un Lietuvā. Izrādījās, ka Igaunijā pelna Sarkanais Krusts,⁶¹⁶ savukārt Lietuvā - Tuberkulozes apkarošanas biedrība.⁶¹⁷ Ministrs konstatēja - tā kā daudzās valstīs automāti ir plaši izplatīti, nav pietiekoša iemesla neatļaut to uzstādīšanu Latvijā. Tomēr, „lai ievadītu šo lietu no paša sākuma normālā gultnē”, nolēma atļaujas izsniegt tikai solīdām organizācijām ar sabiedriskiem un labdarīgiem mērķiem, kuras sekmīgi darbojas un ir noskaņotas „nacionāli valstiskā garā”.⁶¹⁸ 1933. gada rudenī izstrādātais plāns tiesības izmantot šos aparātus paredzēja piešķirt aizsargiem, Tuberkulozes apkarošanas biedrībai un Latvijas Kara invalīdu savienībai. Otrkārt, tika nolemts atļauju izdot visām trim organizācijām kopīgi, kuras izveido īpašu komisiju aparātu izmantošanas pārzināšanai. Treškārt, atlikumu no aparātu izmantošanas sadalīt: 40% — aizsargiem, 40% — Tuberkulozes apkarošanas biedrībai un 20% — Invalīdu savienībai. Ceturtkārt, par attiecīgo biedrību līdzekļiem komisija iepērk aparātus tieši no ārzemju fabrikām; nepieļaut, ka aparāti tiek nomāti no ārzemniekiem starpniekiem, daloties peļņā. Piektkārt, spēļu aparātus uzstādīt tikai pirmklasīgos restorānos un klubos, bet veiklības un preču aparātus - visur, bet tikai slēgtās telpās un arī gada tirgos un dažādos sarīkojumos. Sestkārt, aparātus apkalpojošais personāls jāizvēlas no kara invalīdu savienības un Latvijas atvaļināto karavīru savienības. Septītkārt, aparātu izmantošanas komisijas sastāvu apstiprina iekšlietu ministrija, kurai ir tiesības kontrolēt tās darbību.

⁶¹⁴ LVVA, 3724. f. 1. apr. 3309. l., 18. lp.

⁶¹⁵ Turpat.

⁶¹⁶ Turpat, 4. lp.

⁶¹⁷ Turpat, 7. lp.

⁶¹⁸ Turpat, 53. – 54. lp.

Tātad 1933. gadā tika uzskatīts, ka azartspēļu biznesā peļņu nedrīkst gūt privātpersona. Jau 1931. gadā Iekšlietu ministrija noraidīja Latvijas Bērnu palīdzības savienības lūgumu izsniegt tai atļauju uz vienu gadu uzstādīt šādus aparātus, jo kāda Somijas firma piedāvāja tos izmantot pret 50% peļņas.⁶¹⁹ Motivācija nemainījās arī autoritārā režīma laikā (“tādi automāti, pēc mūsu rīcībā esošiem neapšaubāmiem datiem, dod atsevišķai privātai personai, uz labdarības rēķina, neattaisnojami lielus personīgus ieņēmumus, kas šādu atļauju īpašnieku nostāda valstī materiālā ziņā sevišķi izcilus stāvoklī”⁶²⁰).

Iekšlietu ministrija 1934. gada 3. jūlijā izsniedza atļauju Aizsargu štāba, Latvijas Tuberkulozes apkarošanas biedrības, Latvijas Kara invalīdu savienības Naudas spēļu automātu rīcības komitejai uzstādīt veiklības naudas spēļu aparātus visā Latvijā.⁶²¹ Rīcības komitejai tomēr nepiederēja totālas monopoltiesības. Zināmi vismaz divi izgudrotāji, kuriem katram ar 1-2 aparātiem ļāva pelnīt tikai tāpēc, ka viņi bija Latvijas Neatkarības kara dalībnieki.⁶²² Atļaujas uz automātu uzstādīšanu izsniedza Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļa uz vienu gadu. 1936. gada vasarā ministrija apgrozībā esošos „spēļu, naudas u. c. aparātus” sāka numurēt un apzīmogot.⁶²³

Pirmos divus naudas “pirkstu veiklības un apķērības vingrināšanas aparātus” “Automāts”,⁶²⁴ ko izgudroja Mārtiņš Lūsis-Lūsiņš, Rīgas Jūrmalā uzstādīja 1933. gada vasaras sezonā.⁶²⁵ Tas izskatījās pēc maza pie sienas piestiprināma skapīša. Seši automāti 1934. gada sezonā atradās pat pludmalē. Plašāku pieeju naudas spēļu automātiem publika guva 1935. gadā, kad varēja spēlēt ne tikai no Somijas ievestos, bet arī pašmāju Valsts Elektrotehniskajā rūpnīcā pēc Somijas firmas patenta ražotos aparātus. Tos izvietoja ne tikai Rīgā, bet arī tajās Latvijas pilsētās, kur tos pieprasīja,

⁶¹⁹ LVVA, 3724. f. 1. apr. 10866.a. l., 200., 196. lp.

⁶²⁰ LVVA, 3724. f. 1. apr. 10867. l., 21., 22. lp.; Sk. arī: Turpat, 10866. l., 473. lp.; Turpat, 10865. l., 139. lp.

⁶²¹ LVVA, 3724. f. 1. apr. 3307. l., 1. 170. lp. 1937. gadā LTAB un vēl dažas organizācijas apvienoja jaunizveidotajā Veselības veicināšanas biedrībā (reģistrēta 11. maijā), tāpēc 1937. gada 29. jūlijā starp VVB, LKIS un AŠ tika pārslēgts līgums, saskaņā ar kuru LTAB tiesības pārgāja uz VVB. Līgums noteica arī to, ka, pieņemot darbiniekus naudas spēļu aparātu apkalpošanā “priekšroka dodama kara invalīdiem un atvaļinātiem karavīriem-cīņu dalībniekiem”. Līgumu parakstīja Aizsargu priekšnieks, ģenerālis Kārlis Prauls (viņš arī Naudas spēļu automātu rīcības komitejas priekšsēdētājs), LVVB valdes priekšsēdētājs prof. Pauls Stradiņš, LKIS valdes priekšsēdētāja biedrs Eduards Torgāns (komitejas darbvedis). (LVVA, 3724. f. 1. apr. 9050. l., 508. – 509. lp.)

⁶²² Turpat, 10869. l., 746. lp.; Turpat, 10867. l., 18. lp.; Turpat, 10868. l., 5. lp.

⁶²³ Turpat, 3579. l., 201. lp.

⁶²⁴ Turpat, 10865. l., 122. lp.

⁶²⁵ Turpat, 181. lp.

un pieprasīja vairāk, nekā Naudas spēļu automātu rīcības komitejai bija.⁶²⁶ Automātus uzstādīja restorānos, viesnīcās, kafējnīcās, klubos Rīgā un lielākajās provinces pilsētās, taču pastāvēja arī "īpaši naudas spēļu automātu lokāli",⁶²⁷ kurus biežāk apzīmēja ar tādiem eifēmismiem kā "sporta spēļu uzņēmums",⁶²⁸ "spēļu aparātu veikals",⁶²⁹ "spēļu telpas".⁶³⁰ Tādas darbojās ne tikai Rīgā, bet arī Majoros un Bulduros.⁶³¹

30. gadu otrās puses naudas spēļu automāti nestāvēja uz grīdas, bet bija, kā jau minēts, piekārti pie sienas kā mazi skapīši. 1936. gada pavasarī kādam Ernestam Paukem tas ļāva apgalvot, ka automātu modeļi "savas primitivitātes dēļ nepadara vairs publikā pietiekošu interesi".⁶³² Viņš iekšlietu ministram piedāvāja sagādāt jaunas konstrukcijas aparātus, kādus jau lieto Rietumeiropas pilsētās, un kuri „stāv uz kājām uz grīdas” un „var dot vinnestu 2, 4, 8, 16, 32, 64, 80 un 180 reizes lielāku par iemestās naudas vērtību”. Tomēr tādus Latvijā neuzstādīja.

Tikai 1938. gadā, kad arī Veselības veicināšanas biedrība norādīja, ka publikai apnīk spēlēt uz vieniem un tiem pašiem automātu tipiem,⁶³³ iekšlietu ministrs atļāva nolietotos nomainīt ar jauna tipa. Avīze „Rīts” jūsmoja, ka kādā bulvāra kafējnīcā naudas un citu spēļu automātu nodaļu papildinājuši trīs Rīgā vēl neredzēti aparāti. „Tajos aiz stikla redzamas vairākas papīra lentas, uz kurām uzzīmēti citroni, zemeņu stādi un apelsīni. Iemetot aparātā 20 snt. un griežot kloķi, griežas arī lentas. Katrā aparātā ir trīs šādas zīmējumu virknes. Ja vienā lentā, līdztekus, redzams citrons, bet pārējās divās zemeņu stādi, izkrīt 80 snt.; ja visās trīs lentās parādās aparāta firmas uzraksts izkrīt sīknaudā 4 lati. Telpās no agra rīta līdz vēlam vakaram dzīvo spēlmaņi, ap kuriem dažkārt liels pulks skatītāju. Lai netraucētu kafējnīcas apmeklētājus uz aparātu telpu ierīkotas atsevišķas durvis, kas atdala zāli no "kazino".”⁶³⁴

Pāris gadu laikā gūtā pieredze Rīgas pilsētas Tirdzniecības valdes darbiniekiem jau 1939. gadā lika runāt par negatīvu pieredzi. Vairākas no lielākajām solīdajām kafējnīcām bija likvidējušas spēļu aparātus un galdus (Operas kafējnīca, divi Latvijas

⁶²⁶ Klaustiņa E. To nevar aizmirst: patriotiskā un sociālā darbā. – [Buklīna]: Grāmatu Draugs, 1968. – 147. lpp.

⁶²⁷ LVVA, 2927. f., 1. apr., 1797. l., 45. lp.

⁶²⁸ Turpat, 46. lp.

⁶²⁹ LVVA, 3724. f. 1. apr. 11400. l., 25. lp.

⁶³⁰ Turpat, 3307. l., 303. lp.

⁶³¹ Turpat.

⁶³² Turpat, 18. lp.

⁶³³ Turpat, 9050. l., 169. - 170. lp.

⁶³⁴ "Kazino" kafējnīcā // Rīts. – 1938. – 10. maijs.

Piensaimnieku savienības piena restorāni Rīgā un daļēji arī kafejnīca “Luna”), „neskatoties uz to, ka šie spēļu aparāti devuši diezgan ievērojamus ienākumus”, jo „pie spēlēm pulcējas publika no tādām aprindām, kas ar savu izturēšanos neiederas pārējo viesu vidū, izsaucot drūzmēšanos, uztraukumu, sūdzības un tml. sarežģījumus”.⁶³⁵ Savukārt jaunatne ne tikai pavadījusi „pie spēlēm nelietderīgi daudz laika, bet nereti pagrimst arī morāliski zem nevēlamu elementu ietekmes”, tāpēc slēgtas kafejnīcas Vērmanes dārza mazajā paviljonā, Dzirnavu ielā 105, Raiņa un Brīvības bulvāra stūra nama pagrabā un “Gambija” Elizabetes ielā 20.⁶³⁶ (Visticamāk, līdzīgu iemeslu dēļ jau 1936. gada vasaras sezonā Jūrmalas pilsētas valde atļāva automātus novietot tikai slēgtās telpās.⁶³⁷)

Kaut gan noteikumi paredzēja, ka naudas spēļu aparāti uzstādāmi tikai pirmklasīgos restorānos un klubos, dzīvē tā nenotika. Restorānu īpašnieki, kad pirmā sajūsma par neredzētajiem aparātiem noplaka un to klātbūtne restorānos radīja neērtības lielākajai apmeklētāju daļai, atteicās no to uzstādīšanas. Viņuprāt, 10% no automāta peļņas neatsvēra to sagādātās neērtības. Naudas spēļu automātu rīcības komiteja bija spiesta automātus izvietot mazāk pievilcīgās iestādēs, piemēram, veikalos.⁶³⁸ Latvijas Sieviešu palīdzības korpusa „krāsu spēļu aparāts” (domāta rulete) no 1938. gada novembra beigām līdz 1939. gada jūnijam darbojās populārajā Mazajā Piena restorānā, kas atradās Lielajā Vērmanes dārzā.⁶³⁹ Pirmajā nedēļā tas nopelnīja 275,52 latus, bet 1939. gada maijā vienā nedēļā labdarībai ienesa pat 1275,30 latus.⁶⁴⁰ Ņemot vērā, ka iekšā meta 20 santīmu monētas, peļņa nebija maza. Tomēr automātu pārvietoja uz arvien necilākām vietām – no Mazā Piena restorāna uz Jomas ielu 39 Majoros, tad uz „Rotas” telpām Rīgā Elizabetes ielā 85a, vēlāk uz Avotu ielu 59.⁶⁴¹

Datu par automātu skaitu nav. Zināms, ka 1939. gada oktobrī tie atradās 36 vietās Latvijā.⁶⁴² Kuras konkrēti bija šīs 36 vietas Latvijā, precīzi pagaidām noteikt nevar, jo iegūtie dati ir fragmentāri. (1935. gada septembrī Jelgavā „lielākajos lokālos” bija uzstādīti seši naudas spēļu automāti,⁶⁴³ Tukumā 1935. gada jūlijā tādi automāti

⁶³⁵ LVVA, 2927. f., 1. apr., 1827. l., 11. lp.

⁶³⁶ Turpat.

⁶³⁷ Pludmalē spēļu automātu nebūs // Rīts. – 1936. – 7. jūn.

⁶³⁸ LVVA, 3724. f., 1. apr., 9426. l., 11. lp.

⁶³⁹ LVVA, 2498. f., 2. apr., 9. l., 1. lp.

⁶⁴⁰ Turpat, 10. l., 84., 60. lp.

⁶⁴¹ Turpat, 9. l., 22. lp.; Turpat, 11. l., 1. lp.

⁶⁴² LVVA, 3724. f. 1. apr. 10872. l., 348. - 349. lp.; 2927. f., 2. apr. 289. l., 20. lp.

⁶⁴³ Latvijas Tuberkulozes apkarošanas biedrības Jelgavas nodaļas darbība 10 gados // Zemgales Balss. – 1935. – 27. sept.

atradās vismaz divās vietās - Centrāl viesnīcā un Parka restorānā,⁶⁴⁴ Liepājā 1936. gada maijā tie atradās viesnīcās, kafejnīcās un restorānos.⁶⁴⁵) Toties ir zināms, ka 1937. gada beigās 56 vietās Latvijā spēlei bija pieejami 80 automātiskie salona biljarda galdi. Rīgā tie bija uzstādīti 24 vietās, un 32 vietās vēl vienpadsmit citās pilsētās - Ogrē, Rīgas Jūrmalā (Lielupē, Bulduros), Jelgavā, Cēsīs, Valmierā, Liepājā, Ventspilī, Koknesē, Skrīveros, Rēzeknē, Daugavpilī. Galdi galvenokārt atradās restorānu, biedrību un klubu telpās.⁶⁴⁶ Situācija ar naudas spēļu automātiem visumā varēja būt līdzīga ar automātiskajiem biljarda galdiem – Rīgā to bija vairāk, kamēr citās pilsētās – daži. 1939. gada nogalē komitejas darbvedis ziņoja Latvijas Kara invalīdu savienības Daugavpils nodaļas pārstāvim kapteinim Oskaram Blauam, ka automāts uzstādīšanai Grīvas pilsētā nosūtīts pa dzelzceļu, savukārt 1940. gada sākumā informēja, ka tādā pat ceļā nosūtīts automāts uzstādīšanai Ilūkstē.⁶⁴⁷ Latvijā uzstādīto naudas spēļu automātu skaits varēja svārstīties ap 100. To lielākā koncentrācija – Rīgā un Jūrmalā, tāpēc arī šīs pašvaldības pieņēma attiecīgus regulējošus noteikumus. Rīgas pilsētas valde 1938. gada 14. jūnijā pieņēma Saistošos noteikumus par laimes spēļu ierīcēm Rīgā,⁶⁴⁸ kas stājās spēkā 1939. gada 1. janvārī.⁶⁴⁹ Būtiskākais — laimes spēļu ierīces Rīgā drīkst uzstādīt tikai, ja to ienākumi nāk par labu labdarīgiem un vispārderīgiem mērķiem.

Ieņēmumi no automātiem 1939. gadā bija 740 242,02 lati, no kuriem Rīga un Rīgas Jūrmala ienesa 389 029,95 latus, bet „province”, kas šajā gadījumā nozīmēja citas lielākās pilsētas, — 351 212,07 latus.⁶⁵⁰ Ienākumi no automātiem ar katru gadu pieauga.⁶⁵¹ Turklāt nākotnē pieaugumu prognozēja no spēles provincē.⁶⁵²

Neskatoties uz to, ka naudas spēļu automātu klātbūtne publiskajā telpā bija fakts, populārajā presē par naudas spēļu automātu esamību liecināja tikai dažas

⁶⁴⁴ LVVA, 3725. f., 1. apr., 2399. l., 56. lp.; LVVA, 5114. f., 2. apr., 1539. l., 451. lp.

⁶⁴⁵ Naudas automātos 20 santīmu vietā metuši vācu feniņus // Kurzemes Vārds. – 1936. – 13. maijs.

⁶⁴⁶ LVVA, 3724. f., 1. apr., 3579. l., 327. lp.

⁶⁴⁷ LVVA, 6456. f., 3. apr., 9. l., 4., 5. lp.

⁶⁴⁸ LVVA, 2927. f., 1. apr. 1760. l., 11. lp.

⁶⁴⁹ Ierīces var uzstādīt tikai ar Pilsētas tirdzniecības valdes atļauju un saziņā ar policiju Rīgas atklātos laukumos, ielās un slēgtās telpās. Ārpus slēgtām telpām nedrīkstēja uzstādīt rajonā, ko ierobežo Valdemāra iela, 11. novembra bulvāris, 13. janvāra iela, Marijas un Elizabetes iela. Tāpat nedrīkstēja izvietot pie skolām, kapsētām, iebraucamām vietām, patversmēm, baznīcām un lūgšanas namiem. (LVVA, 2927. f. 3. apr. 50. l., 1. lp.)

⁶⁵⁰ LVVA, 3724. f. 1. apr. 9050. l., 511. - 513. lp.

⁶⁵¹ Turpat, 10872. l. 348. - 349. lp.; LVVA, 2927. f., 2. apr., 289. l. 20. lp.

⁶⁵² LVVA, 1640. f., 1. apr., 1123. l., 21. lp.; LVVA, 3724. f. 1. apr. 9050. l., 520. lp.

kriminālhistorikas ziņas.⁶⁵³ Prese nevēstīja par cilvēkiem, kas kļuvuši atkarīgi no spēles naudas spēļu automātos, jo šīs izklaides atļāva autoritārais režīms. Tomēr ierēdņus ietekmēja doma, ka, atļaujot azartspēles, viņi rīkojas nelāgi. Gadījās, ka tirgū ienākot jauniem modeļiem, amatpersona izsniedza atļauju sabiedriskajai organizācijai, kas nebija Naudas spēļu automātu rīcības komitejas locekle, bet vēlāk anulēja, jo secināja, ka aparāts tomēr uzskatāms par naudas spēļu aparātu.⁶⁵⁴ Tas liecina, ka spēles tomēr uzskatīja par šaubīgām. Spēlētāju (nevis valsts politikas) nosodījums fiksēts 1939. gadā, kad režīms sāka slaidu apkarošanu. Tad policija kontrolēja kafejnīcu apmeklētāju dokumentus, bet prese nosodīja spēlmaņu “šķiru” - „jauniešus, kuri „iedomājušies, ka darbu strādāt neatmaksājas”. „Viņi apstaigā uzņēmumus, kuros novietoti spēļu automāti. Ja gadījumā automāts pilns ar naudu, viņi dažas reizes spēlē, dažus latus vinnē un, automātu atstājot pustukšu, iet uz citu vietu. Kādā kafejnīcā nevarējuši no šādiem apkārt staigātājiem nekādi glābties un uz laiku vajadzējis automātus slēgt. Cik no pašiem spēlētājiem dzirdams, tad viņu starpā esot pat tādi “specialisti”, kas vienā dienā iegūstot līdz 60 ls.”⁶⁵⁵ Šīs „šķiras” vidū atradās pa kādam atkarīgajam, kuri cerībā laimēt izmantoja aizliegtus paņēmienus. Tātad azartspēļu atkarība pastāvēja.

Cilvēki automātos meta arī nederīgu naudu – Vācijas 10 feniņu monētas, Krievijas impērijas vienkapeikas un viltojums.⁶⁵⁶ 1937. gadā trīs spēlmaņi Jelgavā traktierī Pils ielā 25 ar metāla ripiņām 20 santīmu monētu lielumā mēģināja vinnēt naudu no „automātiskās spēļu kastes”, lai būtu, par ko turpināt iedzeršanu.⁶⁵⁷ 1940. gada aprīlī Rīgā restorānā „Villa Nova” (Brīvības gatvē 165/167) pieķēra Aleksandru Sokolovski, kurš restorānā neko nepatērēja, bet tikai uzturējās pie spēļu aparāta.⁶⁵⁸ Viesmīlis ziņoja policijai, jo iepriekšējā vakarā automātā bija atradis 6 metāla ripas 20 santīmu monētu lielumā. Kārtībnieks tādas atrada A. Sokolovskim rokā un uz grīdas pie automāta. Izrādījās, ka atslēdznieks A. Sokolovskis (alga 120 lati mēnesī) bija

⁶⁵³ Zagļi uzlauzuši kafejnīcas spēļu aparātu // Rīts. – 1935. – 26. okt.; Apzadzis spēļu automātu par 2000 latiem // Jaunākās Ziņas. – 1937. – 29. okt.; Notverti spēļu automāta apzadzēji // Turpat. – 12. nov.; Notiesāti par “atspēlēšanos” spēļu automātā // Turpat. – 16. dec.; Viesmīļa un šveicara “uzbrukums” spēļu automātā // Turpat. – 1938. – 20. janv.; Zaglis pazaudējis nozagto spēļu automātu naudu // Turpat. – 28. febr.; Spēļu automāta iztukšotāji tiesā sodīti // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 17. marts.; Restorāna kalpotāji apzaguši naudas automātu // Rīts. – 1938. – 17. marts.; Zaglis pazaudējis nozagto spēļu automātu naudu // Jaunākās Ziņas. – 1938. – 28. febr.

⁶⁵⁴ LVVA, 3724. f. 1. apr. 3578. l., 1., 81. lp.

⁶⁵⁵ Slaidi kafejnīcās (Vērojumi policijas kontrolēs) // Rīts. – 1939. – 30. aug.

⁶⁵⁶ LVVA, 2498. f., 2. apr., 8. l., 4. lp.

⁶⁵⁷ Aizturēti „laimētāji” // Zemgales Balss. – 1937. – 12. marts.; Sodīti spēlmaņi // Turpat. – 10. sept.

⁶⁵⁸ LVVA, 1552. f., 1. apr., 2644. l., 2. lp.

spēlējis arī citur. Nopratināšanā viņš liecināja: „Ripiņas tiku pagatavojis darbnīcā slepeni, kā pamudinājumu ripiņu pagatavošanai paskaidroju, ka biju nonācis grūtos materiālos apstākļos, iepriekš Lieldienas svētkiem saņemto naudu Ls 60.- tiku paspēlējis iekš spēļu automātiem un Hipodromā. Spēlējot 2. šķ. restorānā „Vulkāns” Matīsa ielā nr. 6. – iemetot automātā pareizu naudu man iznāca vairāki vācu feniņi, tad arī es iedomājos, ka varu pagatavot līdzīgus Ls 0,20 no dzelzs [..].”⁶⁵⁹ Situācija azartspēļu jomā līdz padomju okupācijai nemainījās – spēlēt drīkstēja visi, kuri šim nolūkam bija gatavi tērēt naudu.

⁶⁵⁹ Turpat, 4. lp.

SECINĀJUMI

Pēc Pirmā pasaules kara Latvijā iedzīvotāju grupā no 20 līdz 24 gadiem bija izveidojusies dzimumu disproporcija. Sabiedrību uztrauca arī par zemu uzskatītā dzimstība, laulību šķiršanas, tāpēc neprecēto vīriešu jautājums līdz 30. gadu vidum, bet pēc tam abu dzimumu neprecēto indivīdu jautājums bija pastāvīgs sabiedriskās domas raižu avots un vienlaikus iespēja prasīt ierobežot neprecēto skaitu, aizliegt šķirties, uzsverot neproduktīvas seksuālās aktivitātes grēcību, nosodot komercializētu seksuālo neuzvedību. Tādējādi izpaudās sabiedriskās domas pārstāvju reakcija arī uz masu kultūru. Specifika bija tā, ka presē dominēja konservatīvo uzskati, kas par vērtību uzskatīja (bērnu) ražošanu, nevis (baudas) patēriņu. Tomēr jāņem vērā, ka atšķīrās tas, ko cilvēki darīja (prakse) un tas, ko un kā viņi par to runāja un ko par to rakstīja prese. Presē (vārdos) seksuālais patēriņš tikai nosacīti tika vērtēts pozitīvi, kamēr dzīvē (rīcībā) notika pretējais. Seksuālo patēriņu apliecina arī statistiska – noslēgto laulību un dzimstības rādītāju salīdzinājums, šķirto laulību, arī abortu un ārliulības bērnu skaits. Laikā no 1927. līdz 1939. gadam reģistrēto abortu skaits Latgalē palielinājās 7 reizes un straujāk sāka izlīdzināties ar citiem valsts apgabaliem, kur tas pieauga 2,5 – 4,3 reizes. Tomēr publiskajā telpā cilvēki neatzina seksuālā patēriņa pozitīvo vērtību, kas liecināja tikai par to, ko viņi publiski atzina par vēlamu. Turklāt apliecina nevis vairākuma uzskatus, bet to, ka vairākums publicistu (izglītoto cilvēku vispār) savu un preses misiju atbilstoši jaunlatviešu iedibinātajai tradīcijai izprata kā iespēju un nepieciešamību audzināt tautu un rūpēties par tautas, nevis indivīda interesēm.

Rūpes, ko nācija pauž par savu tikumību, liecina par attieksmi pret dzīvi. Publicistu satraukumu balstīja ar eifēmismiem un citiem tēlainiem izteiksmes līdzekļiem bagāta sērgas retorika, kas apgalvoja, ka sērgai ir tendence izplatīties, taču, ja tā izplatās tautas organismā, tad tiek apdraudētas tautas pastāvēšanas izredzes nākotnē. Publicisti sērgas procesa novēršanu uzskatīja par ļoti svarīgu. Viņi uzsvēra, ka latvieši pirmo reizi vēsturē ir izveidojuši savu valsti, tāpēc Latvijas tautai jāparāda, ka tā ir cienīga atrasties citu valsts nāciju vidū un to var izdarīt, parādot sevi citu tautu vidū no labākās puses. Par rādītāju tika uzskatīts tautas tikumiskais stāvoklis, kuru raksturo sabiedriskās tikumības jomai pieskaitīto, negatīvi vērtēto sociālo parādību izplatība sabiedrībā. Tās bija -

ārlaulības bērni, aborti, homoseksuālisms, nekaunīga izturēšanās, prostitūcija un veneriskās slimības, pašnāvības, pornogrāfija, alkoholisms, narkomānija, azartspēļu spēlēšana, ubagošana, cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem.

Minēto sociālo parādību apjoms pētāmajā laikā bija sekojošs. Apmēram četri tūkstoši bērnu ik gadu Latvijā dzima ārlaulībā. Ik gadu reģistrēja apmēram četrus tūkstošus abortu, kamēr neregistrēto (kriminālo) abortu skaits tika vērtēts uz vismaz 20 tūkstošiem. Nenosakāms bija homoseksuāļu skaits, tomēr viņi nebija starpkaru sabiedrības interešu sfērā, jo publiski netika apšaubīts, ka tas, ko homoseksuāļi dara, ir pretdabiski. Nekaunīga uzvedība publiskajā telpā tika saistīta ar atkailināšanos un seksuālu attiecību demonstrāciju. Valstī ik gadu uzskaitē atradās apmēram 700 reģistrētās prostitūtas, kamēr neregistrēto prostitūtu skaits nebija zināms. 20. gadu beigās un 30. gados valstī ar veneriskajām slimībām slimoja vidēji 10 tūkstoši cilvēku ik gadu. Maksimālais pašnāvnieku skaits (663 cilvēki) tika reģistrēts 1928. gadā, kad Rīgā tas sasniedza pirmskara - 1913. gada – līmeni, bet nekad pētāmajā laika posmā to nepārsniedza. Neķītrību (par pornogrāfisku sauktās) literatūra publiskajā telpā bija faktiski nepieejama. Dati par alkoholiķu skaitu Latvijā nebija - Rīgā 30. gados ambulatori no alkoholisma ārstējās apmēram 200 līdz 500 cilvēku gadā, bet no narkomānijas - apmēram 30 iedzīvotāji. No azartspēlēm atkarīgo skaitu nebija iespējams precīzi noteikt, tomēr šo spēļu spēlēšana nebija masveida parādība. Rīgas Jūrmalas kazino no 1922. līdz 1925. gadam drīkstēja spēlēt tikai tie Latvijas pilsoņi, kuru ienākumi gadā pārsniedza 12 tūkstošus latu. Savukārt totalizatorā, kas bija pieejams tikai Rīgā (1939. gada sākumā Rēzeknē atvērtais totalizators situāciju līdz padomju okupācijai būtiski ietekmēt nevarēja), 30. gadu pirmajā pusē spēlēja apmēram 400 cilvēki, kamēr 30. gadu otrajā pusē - apmēram 1500 cilvēku. Latvijas lielākajās pilsētās pieejamo naudas spēļu automātu spēlētāju skaits nebija nosakāms. Ubagu skaits Rīgā 20. gados svārstījās no 900 līdz 300 cilvēkiem, kamēr 30. gados saruka no 300 līdz 120 cilvēkiem. Savukārt nebija iespējams noteikt, cik lielā mērā bija izplatīta cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem, tomēr krimināllietas par tādiem nodarījumiem tika regulāri iztiesātas.

Minēto sociālo parādībuniecīgais apjoms un satraukums atklāj simbolisko nozīmi, kādu tām piešķīra cilvēki. Viņi satraucās nevis par zināmo, bet par to, ko iedomājās, - par iespējamo nelegālo abortu skaitu, par neregistrēto prostitūtu karapulkiem. Svarīgs nebija

pārkāpēju skaits, bet pārliecība, ka tā darīt nav labi. Turklāt, jo skaitliski mazāk izplatīta bija attiecīgā sociālā parādība, jo biežāk cilvēku priekšstatus par tām veidoja ar sociālo statusu un seksuālo orientāciju saistīti stereotipi un aizspriedumi, kuriem atbilstoši tika uztvertas tādas cilvēku grupas kā narkomāni, homoseksuāļi, ubagi un prostitūtas.

Par aizsargājamu grupu tika uzskatīta jaunatne. Efektīvākais veids, kā panākt ierobežojumus, bija prasība nodrošināt tautas pastāvēšanu nākotnē, par kuras simbolu uzskatīja jauno paaudzi. Minētā iemesla dēļ 1927. gadā tika izveidots un līdz pat padomju okupācijai regulāri papildināts Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts. Ierobežojumi un aizliegumi ar mērķi izskaust pornogrāfiju cilvēkos uzturēja pārliecību, ka publiski iztirzāt seksuālās dzīves jautājumus ir nepiedienīgi. Otra aizsargājamā grupa bija trūcīgie iedzīvotāji – laucinieki un strādnieki, kurus sabiedriskā doma asociēja ar latviešu tautu. Sabiedriskā doma, kuru pārsvarā formulēja un veidoja buržuāzisko aprindu pārstāvji, kuriem svarīgas bija vidusšķiras vērtības, uztvēra mazturīgos, tajā skaitā strādniekus, kā īpaši jūtīgus pret kārdinājumiem, ko radīja pēckara sociālā realitāte. Tāpēc viņus centās nosargāt no viņiem pašiem. Rūpēs par viņiem 20. gadu vidū vara īstenoja sociālo aizsargpolitiku (valsts aizbildniecība).

Apsvērums, ka pēc Pirmā pasaules kara ir pagājis pietiekami ilgs laiks, lai beidzot visās dzīves jomās, arī cilvēku uzvedībā atkal valdītu kārtība, noteica to, ka sabiedriskā doma pievērsās sociālajām parādībām, kuru normēšana ietekmēja iedzīvotāju brīvā laika pavadīšanas iespējas. Loto klubus, kazino un totalizatoru 20. gadu vidū aizliedza tāpēc, ka mantrausību pietiekami daudz cilvēku vēl joprojām uzskatīja par grēku. Kaut gan starpkaru posmā reliģijas ietekme bija vājinājusies un tās uzturētās vērtības sekularizējušās no savām reliģiskajām saknēm, tomēr domāšanas klišeja palika un tai tika piemērota modernā realitāte. Azartspēļu aizliegšanas nepieciešamība tika pamatota ar to, ka pelna cittautiešu privātuzņēmēji. Tādējādi vara starpkaru Latvijā izvēlējās reglamentēt komerciālo netikumu, nevis tieši normēt privāto uzvedību. Savukārt, regulējot par apšaubāmu atzītas literatūras tirdzniecību, alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu pārdošanu, azartspēļu spēlēšanu, proti, biznesu, vara un sabiedriskā doma centās radīt sociālo vidi, kas veicinātu bībeliskus standartus cilvēku uzvedībā. Par to liecina morāles retorika, kādu sabiedriskā doma izmantoja, uzbrūkot komerciālajam netikumam. Tikumu vara uzspieda gan ekonomisku, gan garīgu iemeslu dēļ, - Latvijas Sociāldemokrātiskā

strādnieku partija izvirzīja racionālo argumentu par nepieciešamību glābt sava elektorāta (mazturīgo) ienākumus, arī labējo un centrisko partiju politiķu rīcību ietekmēja līdzīga pārliecība. Tikai daži kristīgi nacionālo partiju deputāti uzskatīja, ka glābj dvēseles. Līdzīgi viedokļi bija vērojami sabiedriskās domas pārstāvju vidū. Šajā jautājumā kreiso, kā arī neticīgo un tradicionālās vērtības pārstāvošo politiķu prasības sakrita. Vara izvēlējās tikumību regulēt nevis tieši, bet pastarpināti – regulējot biznesu, tātad sociālā kontrole tika balstīta nevis uz piespiešanu, bet uz pierunāšanu.

No sociālās aizsargpolitikas vara atteicās jau 20. gadu beigās, sākot pāreju uz racionālu, pragmatisku politiku. 1927. gadā tika atzīts, ka 1925. gadā ieviestais žūpības apkaršanas likums bija neveiksmīgs – vairojis nelegālo alkohola patēriņu, tāpēc no 1928. gada to pakāpeniski liberalizēja. No 1928. gada atcēla aizliegumu pārdot alkoholu sestdienās un svētdienās 1. šķiras traktieriem, savukārt 2. šķiras (strādnieku) traktieriem atļāva to darīt sestdienās (bet ne svētdienās) tikai no 1932. gada. Turklāt Kārļa Ulmaņa autoritārā valdība alkohola nelegālo patēriņu centās samazināt, atverot no 1935. gada 2. šķiras traktierus Rīgas priekšpilsētās, kuras uzskatīja par trūcīgo iedzīvotāju mītnes vietām, kā arī palielinot alkoholisko dzērienu pārdošanu citur Latvijā. Par atteikšanos no sociālās aizsargpolitikas liecina fakti, ka totalizatoru atļāva 1932. gadā, bet naudas spēļu automātus – 1933./1934. gadā. Komerciālais netikums tika pārvērsts par tikumu, jo tagad tika uzskatīts, ka azartspēļu peļņa veicinās sociālo taisnīgumu; caur labdarības organizācijām tiks pabalstīti cilvēki, kuriem tas visvairāk nepieciešams, - tuberkulozes slimnieki, kara invalīdi un veterāni. Tomēr atteikšanās no sociālās aizsargpolitikas nebija absolūta - uz pornogrāfijas apkaršanu tekstos un kino tā netika attiecināta, turklāt 1938. gadā uzvarēja sabiedriskās domas jau 20. gados virzītie neatlaidīgie centieni aizliegt kinoteātros divertimentus tāpēc, ka tajos dzirdamās pornogrāfiskās banalitātes bojānot tautas gaumi.

Priekšstati par sabiedrisko tikumību Latvijā 20. gadsimta 20. – 30. gados mainījās tikai attiecībā uz ārvalstīs bērniem – īpaši autoritārā režīma ideoloģija vēstīja, ka tādas mātes attaisno fakts, ka viņas audzina jaunus valsts pilsoņus. Kriminālsodu vājināšana vai pastiprināšana atspoguļo iedzīvotāju pārliecību par attiecīgās sociālās parādības svarīgumu vai bīstamību, tomēr tas nenozīmē, ka sodi tika palielināti. Pētāmajā laika posmā tika pastiprināta tikai kriminālatbildība par cietsirdīgu izturēšanos pret

dzīvniekiem un par apzināti nekaunīgu sacerējumu vai notēlojumu izplatīšanu. Savukārt sods par inficēšanu ar veneriskajām slimībām, par pederastiju un abortu, par pašnāvības veicināšanu tika samazināts. Tika izveidota atbildība par atrašanos publiskā telpā narkotiku skurbumā. Savukārt netika mainīta kriminālatbildība par prostitūciju, nekaunīgu uzvedību, azartspēļu spēlēšanu, ubagošanu, žūpību. Līdzās kriminālsodiem sociālās parādības normēja arī noteikumi. Detalizēti tika reglamentēta venerisko slimību (prostitūcijas), tā dēvētās pornogrāfijas un žūpības apkarošana. Tomēr bez uzmanības netika atstātas arī pārējās sociālās parādības. Tās tradicionāli centās ietekmēt sabiedriskā doma, uzspiežot nerakstītās normas. Neskatoties uz to, ka likums noteica tikai kādu konkrētu uzvedības izpausmi, kas iekļāvās kādā sociālajā parādībā (piemēram, prostitūtas nepieklājīgu uzvedību publiskajā telpā), sabiedriskā doma nosodīja prostitūciju kā tādu, kaut gan no likuma viedokļa tā bija atļauta. Tāds sabiedriskās domas vērtējums tika attiecināts uz visām sabiedriskajā tikumībā iekļautajām sociālajām parādībām – arī ārlaulības bērniem, abortiem, homoseksuālismu, nekaunīgu uzvedību, prostitūciju un veneriskajām slimībām, pašnāvību, pornogrāfiju, alkoholismu, narkomāniju, azartspēlēm. Pārmaiņas notika ne tik daudz pašos sabiedriskās tikumības priekšstatos, cik vienu uzskatu pārstāvošās cilvēku grupas "uzvarā" pār otru, ko noteica ieinteresēto ietekme presē vai varas iestādēs. Tomēr priekšstatu maiņu noteica citi faktori. Aborta jautājumā tā bija sava veida netaisnības izjūta, kas izpaudās sabiedriski aktīvo sieviešu prasībā atcelt valsts aizbildniecību pār sievietes miesu un nodot lemšanu pār to pašas sievietes ziņā. Prostitūcijas un nekaunīgas uzvedības problemātiku aktualizēja iedzīvotāju vēlēšanās ikdienā nejust psiholoģisku diskomfortu, saņemot uz ielas seksuāla rakstura piedāvājumus vai vērojot (uzzinot), kā tos saņem citi. Savukārt pornogrāfijas problemātiku uzmanības centrā izvirzīja iedzīvotāju vēlēšanās nejust diskomfortu, lasot presi un apskatot tajā publicētos attēlus, jo 20. gadu vidū pēkšņi salīdzinoši milzīgu publicitāti publiskajā telpā - ilustrētajā presē un kinematogrāfā - ieguva sievietes ķermeņa novietošana izklaides centrā. Tomēr literatūras, kino un izrāžu ierobežojumi, izveidojot dažādas pieejamības literatūras sarakstus, ieviešot kino un divertismentu cenzūru, liecināja nevis par dominējošajām morāles normām, bet drīzāk atspoguļoja pārliecību par to, kas vēlams un kas nevēlams publiskajā telpā. Par nepieklājīgām uzskatītās izpausmes

valsts vara ierobežoja, lai pasargātu nācijas jauno paaudzi un garantētu valsts pastāvēšanu nākotnē. Tāpēc presē reti varēja lasīt pretējus viedokļus, kuru, visticamāk, netrūka.

Žūpības apkarošanas nepieciešamību noteica apsvērumi sabiedriskajās vietās izvairīties no piedzērušos ļaunu bieži draudīgās uzvedības. Savukārt azartspēļu jomā rīcības iegāns bija savdabīgs altruisma un sašutuma savijums. Pārlicība par to, ka lielākā daļa laikabiedru īstenībā ir tikpat nesaprātīgi kā mazi bērni, kas nespēj izvērtēt savas rīcības sekas, savijās ar sašutumu, ka daži privātuzņēmēji uz šīs lētības iedzīvojas. Tātad faktiski sabiedriskās tikumības problemātikas priekšstatu maiņu noteica cilvēku priekšstati par piedienīgo un nepiedienīgo, kurus iestrādājot valsts politikā, bija jānodrošina ikdienas komfortu.

Valsts politikas tikumības uzspiešanā un indivīda brīvības problēmā robeža bija 30. gadu otrā puse, kad Kārļa Ulmaņa autoritārās varas taktika no pierunāšanas tika mainīta uz piespiešanu. Ar 1936. gadā atvērtā Valmieras darba nama starpniecību vara ierobežoja ubagu, alkoholiķu, narkomānu un prostitūtu rīcības brīvību. Neapzinīgos ar veneriskajām slimībām slimojošos cilvēkus piespiedu kārtā sāka ārstēt no 1938. gada. Savukārt attiecināt uzraudzību un piespiedu ārstēšanu arī uz alkoholiķiem un narkomāniem tika plānots, sākot attiecīga likumprojekta izstrādi 1939. gadā. Autoritārais režīms neierobežoja tikai alkoholisko dzērienu lietošanas un azartspēļu pieejamību. Tomēr autoritārās valdības rīcība īpaši neatšķīrās no tā, ko prasīja sabiedriskā doma parlamentārās demokrātijas laikā (izņēmums bija aborti sociālo apstākļu dēļ). Režīma politiku motivēja ekonomiski, racionāli, nevis garīgi iemesli – visiem ir jāstrādā, nevis jādzīvo kā liekēžiem, visiem ir jārada jaunā paaudze.

Autoritārais režīms mainīja nostāju arī jautājumos, kas attiecās uz privāto – reproduktīvo – dzīvi. Tika aizliegti 1933. gadā legalizētie aborti, kas izdarīti sociālo apstākļu dēļ (1935). Jau 1936. gadā valdība sāka un 1939. gadā pabeidza izstrādāt projektu palielināt nodokļus cilvēkiem, kuriem nav vai ir tikai viens bērns. Tika pieņemti likuma par sociālo apgādību grozījumi, kas valstij deva tiesības iejaukties pilsoņu civiltiesiskajās attiecībās, lai ar kriminālām sankcijām piespiestu maksāt alimentus (1937). Lai cik ciniski neizklausītos, autoritārā valdība ar represīvo politiku ieviesa dzimumu līdztiesību (to apspiestībā). Aizliegums izdarīt abortu sociālo apstākļu dēļ liecina, ka pilsoņu valsti interesēja nevis kā personības, bet kā ķermeņi, kas atražo nāciju. Valsts vairs neatstāja arī

pilsoņu (tēvu) brīvās gribas ziņā izlemt, vai viņi finansiāli rūpēsies vai tomēr nerūpēsies par saviem bērniem. Tādējādi aizliedzot abortu un paredzot kriminālās sankcijas pret alimentu nemaksātājiem, valsts rūpējās par jauno pilsoņu tiesībām. Valsts iejaukšanās civiltiesiskajās attiecībās atviegloja dzīves apstākļus ne tikai mātēm, kuras audzināja ārlaulības bērnus, bet arī šķirtajām sievietēm un viņu bērniem. Tas varētu būt viens no aspektiem, kas veidoja autoritārās valdības popularitāti vienas iedzīvotāju daļas vidū.

1937. gadā tika ieviests 4% bezbērnu nodoklis valsts darbiniekiem un strādniekiem. Publiskajā telpā tika popularizēts ierosinājums nepieņemt valsts darbā neprecētos, kuri vecāki par 30 gadiem (1938). Lai samazinātu laulību šķiršanas gadījumus, tika ierosināts ierobežot mazuļības apliecību izsniegšanu laulības šķiršanas lietās, kas samazināja tiesai maksājamās nodevas lielumu (1939), kā arī liegt darbu šķirtajiem vīriem Rīgas pašvaldībā (1940). Tādējādi 40. gadu sākumā pašvaldības iestādes netieši, bet bija gatavas regulēt ģimenes attiecības, jo atstāšana cilvēku ziņā sevi neattaisnoja (nebija izdevīga valstij, kas cerēja sagaidīt lielāku pilsoņu skaitu). Iespējams, ka visus to sociālo parādību ierobežojumus, kas skāra privāto dzīvi, izdotos samērā viegli veikt tāpēc, ka ekonomiskos iemeslus varēja aizbildināt ar emocionāli iedarbīgo grēka retoriku.

Tādējādi Latvijā parlamentārās demokrātijas laikā priekšstatu nomaiņu izraisīja sabiedriskā iniciatīva, jo normatīvās regulācijas maiņu (iestrādi likumos) vismaz līdz 1934. gada 15. maija valsts apvērsumam panāca sabiedriskās domas uzturētāji, savukārt Kārļa Ulmaņa autoritārajā režīmā — valsts varas iniciatīva. Ja parlamentāro demokrātiju raksturo diskusiju dažādība, tad autoritāro režīmu - pareizā viedokļa uzspiešana. Autoritārā režīma politiku noteica mērķis panākt, lai cilvēki savā morālajā vērtību sistēmā tikumus un vērtības uztver nevis individuāli un relatīvi, bet kā absolūtus pienākumus, tomēr tā balstījās uz tiem pašiem priekšstatiem, kas pastāvēja parlamentārās demokrātijas laikā. Vēl vairāk — izmantoja parlamentārās demokrātijas jau izstrādāto vai izstrādāt sāktu likumdošanu (kontinuitātes nebija tikai jautājumā par to, vai legalizējams aborts sociālo apstākļu dēļ). Tādējādi parlamentārās demokrātijas un autoritārā režīma sabiedriskās tikumības jautājumu politikā atšķirība konstatējama nevis gribā, bet rīcībā. Lai rīkotos, bija jāuzspiež viens, bet izšķirošs priekšstats — nevis indivīda, bet valsts intereses ir primāras. To izdarīja autoritārais režīms ar skaidru uzstādījumu ieaudzināt pareizu rīcību atbilstoši pareizajiem priekšstatiem.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

I

VĒSTURES AVOTI

1. Nepublicētie:

Latvijas Valsts Vēstures arhīvs (LVVA)

1. 1. LVVA, 1307. f., 1. apr., 282. l.
1. 2. LVVA, 1368. f., 1. apr., 1665. l.; 2. apr., 48., 83. l.
1. 3. LVVA, 1370. f. 1. apr. 130. l.
1. 4. LVVA, 1376. f., 2. apr., 16., 525., 5252., 5297., 5370., 5380., 5381., 5428.
1. 5. LVVA, 1533. f., 1. apr., 517. l.
- 1.6. LVVA, 1534. f., 2. apr., 496., 3295., 3656., 4100. l.
1. 7. LVVA, 1536. f., 23. a. apr., 4159. l., 1. – 2. daļa.; 36. apr., 78. l.
1. 8. LVVA, 1537. f., 1. apr., 125., 488., 490., 491., 492. l.; 2. apr., 208., 494., 1043., 1044., 1096., 1097., 1098., 1099. l.; 3. apr., 39., 302., 763., 764. l.; 4. apr., 940., 943. l.; 5. apr., 410. l.; 6. apr., 405., 406., 407., 408., 596., 616. l.; 7. apr., 419., 420., 421., 422., 423. l.; 8. apr., 332., 331., 330. l.; 9. apr., 489., 989. l.; 10. apr., 160., 161., 787. l.; 15. apr., 486. l.
1. 9. LVVA, 1544. f., 3. apr., 237. l.
1. 10. LVVA, 1548. f., 3. apr., 426., 473. l.
1. 11. LVVA, 1551. f., 1. apr., 1138., 1140. l.
1. 12. LVVA, 1552. f., 1. apr., 2567., 2568., 2569., 2592., 2596., 2644. l.
1. 13. LVVA, 1553. f., 4. apr., 1114., 1119. l.
1. 14. LVVA, 1554. f., 2. apr., 160., 161., 498., 511. l.
1. 15. LVVA, 1557. f., 7. apr., 267., 268. l.
1. 16. LVVA, 1632. f., 2. apr., 1626., 1628., 1629., 1638. l.
1. 17. LVVA, 1640. f., 1. apr., 1123. l.
1. 18. LVVA, 1694. f., 1. apr., 25. l. (bārdāmas)
1. 19. LVVA, 1900. f., 1. apr., 5., 10. l.
1. 20. LVVA, 2412. f., 2. apr., 2., 3., 11., 12., 25. l.
1. 21. LVVA, 2497. f., 1. apr., 6., 27., 69. l.

1. 22. LVVA, 2498. f., 2. apr., 8., 9., 10., 11. l.
1. 23. LVVA, 2570. f., 1. apr., 435. l.
1. 24. LVVA, 2574. f., 3. apr., 3232. l.
1. 25. LVVA, 2927. f., 1. apr., 1760., 1797., 1827., 1945., 1947. l.; 2. apr. 289. l.; 3. apr. 50. l.; 4. apr., 17., 383., 550., 765., 801., 841., 855a. l.
1. 26. LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 362. l.; 5. apr., 1648. l.
1. 27. LVVA, 3723. f., 1. apr., 675., 15272., 15273., 15275., 15276., 15277., 15278., 15280., 15281., 15282., 15283., 15294., 15308. l.
LVVA, 3723. f., 2. apr., 625., 1892. l.
1. 28. LVVA, 3724. f., 1. apr., 1., 34., 39., 132., 133., 134., 228., 606., 1078., 1392., 2846., 3307., 3309., 3578., 3579., 3666., 7267., 7543., 8233., 8269., 9050., 9426., 10860., 10861., 10865., 10866., 10866.a., 10867., 10868., 10869., 10871., 10872., 11397., 11400., 11401., 11734. l.
1. 29. LVVA, 3725. f., 1. apr., 2267., 2399. l.; 2. apr., 201. l.
1. 30. LVVA, 4578. f., 1. apr., 191. l.; 4. apr., 466., 489., 501., 629. l.
1. 31. LVVA, 4748. f., 1. apr., 2., 3., 11. l.
1. 32. LVVA, 4792. f., 1. apr., 524. l.
1. 33. LVVA, 5114. f., 2. apr., 1539. l.
1. 34. LVVA, 5485. f., 1. apr., 2878., 3941., 3942. l.
1. 35. LVVA, 5486. f., 1. apr., 415. l.
1. 36. LVVA, 5601. f., 1. apr., 5615. l.
1. 37. LVVA, 6456. f., 3. apr., 9. l.

2. Publicētie

2. 1. Likumi un normatīvie akti

1. 1903. gada 22. marta Sodu likumi. Tulk. ar paskaidr. un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem/ Tieslietu ministrijas atsevišķas komisijas sagatavojumā. – 3. izd. – Rīga: [b. i.], 1930. – XXII, 172 lpp.
2. 1903. gada 22. marta Sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodu likumu piemērošanu Latvijā/ Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. – Rīga: [b. i.], 1923. – XX, 169 lpp.

3. Aizliegto grāmatu, brošuru un citu Latvijā iespiesto poligrāfisko ražojumu saraksts. Ziņas par laiku līdz 1939. g. 31. janvārim. Sast. R. Lapsiņš. – Rīga: J. Rozes izdevums, 1939. – 73. – 176. lpp.
4. Civillikums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. 3. iesp. – Rīga, 1938. [Hamburga, 1990]. – 387 lpp.
5. Latgales civillikumi // Rokas grāmata sociālās apgādības darbiniekiem. – Rīga: Latvijas Pilsētu savienības izdevums, 1934. - 225. – 229. lpp.
6. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, [1919-1940]. – Rīga: [b. i.], [1919-1940].
7. Noteikumi par akciju sabiedrības “Rīgas Hipodroms” totalizatoru // Rīgas Hipodroma Žurnāls. – 1925. - N. 1. – 16. – 17. lpp.
8. Noteikumi par biedrības “Armijas zirgu sporta klubs” totalizatoru // Rikšošanas sacensību noteikumi “Rīgas Hipodromā” 1939./40. g. – 49. – 53. lpp.
9. Preses un biedrību likumi. Rokas grāmata tiesu, administrācijas, preses un sabiedriskiem darbiniekiem. – sast. K. Vilde. – Rīga: A. Gulbis, 1931. – 116 lpp.
10. Rīgas pilsētas Domes izdotie un vēl spēkā esošie saistošie noteikumi, noteikumi par pilsētas nodokļiem, par pilsētas labierīcību lietošanu un taksas. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1930. – XVI, 452 lpp.
11. Rīgas pilsētas pašvaldības izdoto Noteikumu papildinājumi un pārgrozījumi 1930. g. – 1936. g.. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1936. – XII, 226 lpp.
12. Sēnalu un neķītrību literatūras saraksts. Komisijas lēmumi līdz 1937. gada 31. decembrim. Sast. R. Lapsiņš. – Rīga: J. Rozes izdevums, 1939. – 61. – 102. lpp.
13. Soda likums ar komentāriem – izvilkumiem no Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem un ar alfabētisko un salīdzināmiem rādītājiem/ P. Mincs, J. Lauva. – 2. izd. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1938. – 406 lpp.
14. Vietējo civillikumu kopoījums (Vietējo likumu kopoījuma III. daļa.) Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927. g. 31. decembrim, un ar dažiem paskaidrojumiem. Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. – Rīga: Valters un Rapa, 1928. – XX, 589 lpp.
15. Свод законов Российской империи. Устав благочиния и безопасности. – Петроград: Гос. Тип., 1916. - т. 14. – 126 с.

2. 2. Parlamenta stenogrammas, ministru runas

16. Kārļa Ulmaņa runas un raksti. I-II: 1934 - 1936. V sēj. - Rīga: Zemnieka Domas, 1940. – 700 lpp.
17. Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 1. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1926]. – 234 sl.
18. Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 6. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1927]. – 932 sl.
19. Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 7. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1928]. – 920 sl.
20. Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas, 8. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1928]. – [1928]. – 1622 sl.
21. Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas, 1. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1928]. – 538 sl.
22. Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas, 8. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1931]. – 770 sl.
23. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, 2. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1932]. – 346 sl.
24. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, 3. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1932]. – 1486 sl.
25. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, 4. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1933]. – 1062 sl.
26. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, 6. sesija. — Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1933]. – 1376 sl.
27. Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, 8. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1934]. – 1020 sl.
28. Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 2. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1923]. – 1480 sl.
29. Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 6. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1925]. – 874 sl.

30. Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 8. sesija. – Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1925]. – 1116 sl.
31. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 1. sesija. – 5. burtn. - Rīga: Latvijas Republikas Satversmes sapulces izdevums, 1920. – 401. – 525. lpp.
32. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 2. sesija. – 13. burtn. - Rīga: Latvijas Republikas Satversmes sapulces izdevums, 1920. – 1521. - 1682. lpp.
33. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 3. sesija. – 1. burtn. - Rīga: Latvijas Republikas Satversmes sapulces izdevums, 1921. – 77 lpp.
34. Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 4. sesija. – 16. burtn. – Rīga: Latvijas Republikas Satversmes sapulces izdevums, 1921. – 1473. - 1555. lpp.
35. Rīgas pilsētas Domes protokoli, 1930. gads. – Rīga: [b. i.], 1931. – 1276 lpp.
36. Rīgas pilsētas Domes protokoli, 1931. gads. – Rīga: [b. i.], 1932. – 1510 lpp.
37. Rīgas pilsētas Domes protokoli, 1932. gads. – Rīga: [b. i.], 1933. – 840 lpp.
38. Ulmanis K. Uzvaras ceļš. Rakstu un runu izlase un izvilkumi. - Sak. J. Lapiņš. – Rīga: Izglītības ministrijas mācības līdzekļu nodaļa, 1939, 431 lpp.
39. Degsme. Dr. Kārļa Ulmaņa atziņas, norādījumi, aicinājumi un vēlējumi. Sak. Līgonis. 2. iesp. Rīga: A. Gulbis, 1938. – 515 lpp.
40. Otrais gads. 1935. 15.V – 1936. 15. V. – Rīga: Leta, [1936.]. – 285 lpp.
41. Piektais gads. 1938. 15. V – 1939. 15. V. – Rīga: Leta, [1939]. – 444 lpp.
42. Pirmais gads. 1934. 15. V – 1935. 15. V. – Rīga: Leta, [1935.]. – 279 lpp.
43. Trešais gads. 1936. 15. V – 1937. 15. V. – Rīga: Leta, [1937.]. – 304 lpp.
44. Prezidenta Ulmaņa Civīlikums. Rakstu krājums. – Rīga: Pagalms, 1938. – 175 lpp.

2. 3. Statistikas dokumentu krājumi

1. Latvija citu valstu saimē. Kulturāli-saimniecisks apskats. – Rīga: Militārās literatūras apgādes fonda izdevums, 1939. – 122 lpp.
2. Latvija skaitļos 1936. Pirmais gada gājums/ A. Maldups. – Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes izdevums, 1937. – 387 lpp.
3. Latvija skaitļos 1938/ A. Maldups. – Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes izdevums, 1938. – 536 lpp.

4. Latvijas kultūras statistika, 1918. – 1937. - Sast. V. Salnītis, red. M. Skujenieks. – Rīga: [b. i.], 1938. – 194 lpp.
5. Latvijas Statistiskā gada grāmata, [1921-1939]. – Rīga: Valsts statistikas pārvalde, [1921-1940]
6. Pārskats par galvas pilsētas Rīgas valdes darbību, 1935 – 1939. – Rīga: Galvas pilsētas Rīgas valdes izdevums, 1940. – 334 lpp.
7. Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata, [1921-1938]. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, [1922-1939].
8. Skujenieks M. Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. – I – III. – Rīga: [Leta], 1926. – 357 lpp.
9. Statistikas tabulas. – Rīga: Latvijas PSR Statistikas pārvalde, 1940.
10. Tautas veselības statistika, [1927-1938]. – Rīga: Valters un Rapa, [1928-1940].

2. 4. Periodiskie izdevumi

1. Aizkulises. – 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934.
2. Brīvā Zeme. – 1934., 1935.
3. Darba Sieviete. – 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930.
4. Domas. – 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934.
5. Hīpodroma Žurnāls. – 1925., [1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937.]
6. Jaunā Balss. – 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
7. Jaunākās Ziņas. – 1918., 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
8. Latgolas Vārds. – 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
9. Latvietē. – 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
10. Latvijas Akadēmiski Izglītoto Sieviešu Apvienības Ziņojumi. – 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939.

11. Latvijas Sargs. – 1919.
12. Nākotnes Sieviete. – 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929.
13. Pašvaldības Balss. – 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
14. Pašvaldību Darbinieks. – 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
15. Policija. – 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
16. Rīts. – 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
17. Sieviete. – 1924., 1925., 1926., 1927.
18. Sievietes Balss. – 1933., 1934.
19. Sievietes Pasaule. – 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
20. Sikspārnis. – 1922., 1923., 1924., 1925., 1926.
21. Svāri. – 1920., 1921., 1922., 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931.
22. Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. – 1938., 1939., 1940.
23. Tautas veselības kalendārs 1936. [- 1939.] gadam. – Red. P. Stradiņš. – Rīga: Latvijas Tuberkulozes apkarošanas biedrības izdevums, 1935. [- 1938].
24. Vecais Sikspārnis. – 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
25. Zeltene. – 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.
26. Zemgales Balss. – 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1936., 1937., 1938., 1939., 1940.

2. 5. Kongresu dokumenti

Latvijas ārstu un zobārstu 1. kongresa darbi/ dr. J. Skuja, dr. M. Brants, dr. M. Hiršbergs, dr. V. Storoženko. – Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926. – 559 lpp.

2. 6. Atmiņas

1. Aizsilnieks A. Dzīves šūpotnēs. Atmiņas. – Stokholma: Daugava, 1979. – 167 lpp.
2. Alks O. Mūžs viesuļu vērpetēs // *Karogs*. – 1990. – N. 3. – 49. – 73. lpp.; N. 4. – 65. – 121. lpp.
3. Bastjānis V. Demokrātiskā Latvija: vērojumi un vērtējumi. – Stokholma: Emīls Ogriņš, 1966. – 323 lpp.
4. Bastjānis-Krasts I. Pašvēsture: par politiku, bohēmu un trīssoļlēcšanu. – Rīga: Likteņstāsti, 1998. – 193 lpp.
5. Dāvis J. Atturības kustība Latvijā. (J. Dāvja referāts XII. Ziemeļvalstu pretalkohola kongresā Tartū 1926. g.) – Rīga: Rīgas pilsētas domes žūpības apkarošanas komisijas izdevums, 1926. – 8 lpp.
6. Dāvis J. Manas gaitas un atziņas. – Bulduri: J. Dāvja izd., 1938. – 756 lpp.
7. Eglītis A. Lielais mēmais: filmu žurnālista piezīmes. – [Bruklina]: Grāmatu Draugs, 1972. – 334 lpp.
8. Ezergaiļa grāmata. Jāņa Ezergaiļa skices un atmiņas (1898 – 1984) / A. Ezergaiļa un I. Miškes red. – Itaka, 1988. – 247 lpp.
9. Grīnblats J. Jaunkundz, nepareizi savienots! Autobiogrāfisks stāstījums par pieredzēto avīžniecībā, agronomijā un sabiedriskā dzīvē. – Ņujorka: Vilis Štāls, 1973. – 191 lpp.
10. Johansons A. Rīgas svārki mugurā. Atceres un apceres. – Rīga, 2000. – 249 lpp.
11. Johansons A. Visi Rīgas nami skan. Atceres un apceres. – Rīga: Daugava, 2001. – 261 lpp.
12. Klaustiņa E. To nevar aizmirst: patriotiskā un sociālā darbā. – [Bruklina]: Grāmatu Draugs, 1968. – 224 lpp.
13. Kovaļevska M. Deviņpadsmit. – Vesterosa: Ziemeļblāzma, Jānis Abučs, 1973. – 382 lpp.
14. Krastiņš P. Toreiz – Latvijas laika Rīgā // Rīga – 800. Gadagrāmata, 1998. – Rīga: LKF, 1999. – 82. – 85. lpp.
15. Krodgers O. Mēģinu būt atklāts. Autobiogrāfisks stāsts divās daļās. – Rīga: Māksla, 1993. – 155 lpp.

16. Lapenieks V. Dullā Daukas piezīmes. Impresijas un ekspresijas. – Mičigana: Gauja, 1977. – 399 lpp.
17. Lejiņš J. Spēlmaņu cilts. Kāda latviešu aktiera dzīves un skatuves pieredze. – Rīga: Liesma, 1982. – 211 lpp.
18. Liepiņš O. Tālos atspulgos. Mana mūža atmiņas. – Toronto: Daugavas Vanagu Kanādas valde, 1982. – 649 lpp.
19. Plensners A. Dažas atmiņas par Grīniem // LARA's lapa. – 1980/81. – nr. 22. – 7. – 12. lpp.
20. Rudzītis D. Ar jaunieša skatu. – [b.v.]: Gaujas apgāds, 1997. – 108 lpp.
21. Rudzītis H. Manas dzīves dēkas. – Rīga: Zinātne, 1997. – 227 lpp.
22. Skalbe K. Mazās piezīmes. - Rīga: Zinātne, 1990. – 415 lpp.
23. Unāms Ž. Aiz septiņiem kalniem. Dzīves stāsts un kultūrvēsturiskas skices. – Grandheiven: [Aka], 1975. – 283 lpp.
24. Valdess R. Skumjā kafejnīca. Sigismunda Vidberga ilustrācijas. – Rīga: Daugava, 1999. – 164 lpp.
25. Vētra M. Rīga toreiz...: Atmiņas. – Bruklina: Grāmatu Draugs, 1955. – 328 lpp.

II. LITERATŪRA

1. Viena un vairāku autoru zinātniskie darbi

1. 20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa: Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940 / Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. – 1022 lpp.
2. A History of Private Life. Vol. V: Riddles of Identity in Modern Times/ A. Prost, G. Vincent. – London, England, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1991. - 630 p.
3. Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture, 1914 – 1945. – Stokholma: Daugava, 1968. – 983 lpp.
4. Bergmanis J. Policijas iecirkņu inspektoru dienesta attīstības vēsturiskie aspekti. – Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1998. – 112 lpp.

5. Bērziņš J. Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmenis 1900-1914. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1997. – 207 lpp.
6. Bērziņš J. Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets 1900 – 1914/ LU Latvijas vēstures institūts. - Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. – 335 lpp.
7. Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A. Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – Rīga: Jumava, 2005. – 443 lpp.
8. Blekbērns S. Ētika. Ļoti saistošs ievads/ Tulk. J. Elsbergs. – Rīga: Satori, 2008. – 168 lpp.
9. Burnham J. C. Bad habits: Drinking, Smoking, Taking drugs, Gambling, Sexual Misbehavior, and Swearing in American History. – New York and London: New York University Press, 1993. – 385 p.
10. Eksteins M. Rites of Spring. The Great War and the Birth of the Modern Age. – London: Papermac, 2000. – 396 p.
11. Erenberg L. A. Steppin' Out. New York Nightlife and the Transformation of American Culture, 1890 – 1930. – Connecticut: Greenwood Press, 1981. – 291 p.
12. Freivalds O. Latviešu politiskās partijas 60 gados / Freivalds O. – Kopenhāgena: Imants, 1961. – 223 lpp.
13. Frisby D. Cityscapes of Modernity. Critical Explorations. - Cambridge: Polity, 2001. – 375 p.
14. Himmelfarb G. The De- Moralization of Society. From Victorian Virtues to Modern Values. - New York: Alfred A. Knopf, 1995. – 314 p.
15. Hunt A. Governing Morals. A Social History of Moral Regulation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 288 p.
16. Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. – 244 lpp.
17. Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā/ Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis. – Rīga: Jumava, 2006. – 303 lpp.
18. Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture / Jubilejas komisijas izdevums. - Rīga: Valsts tipogrāfija, 1928. – 384 lpp.

19. Latvijas darbinieku galerija, 1918 – 1928 / Kroders P. – Rīga: Grāmatu Draugs, 1929. – 466 lpp.
20. Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture, 1918 – 1925. – Rīga: [b. i.], 1925. – 208 lpp.
21. Latvijas Republikas desmit pastāvēšanas gadus / Bīlmanis A., Izaks J., Skalbe L. – Rīga: Golts un Jurjāns, 1928. – 805 lpp.
22. Latvijas Republikas prese: 1918-1940 / red. R. Treijs. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. – 523 lpp.
23. Latvijas tiesību vēsture (1914 – 2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm / prof. Dr. iur. D. A. Lēbers. – Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000. – 528 lpp.
24. Latvijas valsts un tās vīri. Latvijas Republikas Valdības. Ministri savos darbos, 1918. – 1940. / prof. Dr. habil. hist. R. Treijs. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998. – 544 lpp.
25. Ločmelis J. Telekomunikāciju vēsture. Vēsturiski notikumi, statistika, skaidrojumi, personālijas, terminoloģija, pārdomas. – Rīga: SIA Lattelekom, 2000. – 406 lpp.
26. Lukaševičs V. Latgaliešu 20. gadsimta proza Latgales literārajā telpā. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai literatūrzinātnes nozarē salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē. Zin. vad. Dr. habil. philol. F. Fjodorovs. – Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2008. – 215 lp.
// http://du.lv/files/0000/0020/Lukasevics_promo_s.pdf
27. Lūse D. Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas. – Rīga: Valters un Rapa, 2008. – 414 lpp.
28. McElligott A. The German Urban Experience 1900- 1945. Modernity and Crisis. - Series: Routledge Sources in History, London and New York: Routledge, 2001. – 295 p.
29. Mucinieks P. Latvijas pašvaldību iekārta. – Rīga: LU Studentu padomes grāmatnīcas izdevums, 1938. – 239 lpp.
30. Nodokļi Latvijā. Rīgas pils. X. Iecirkņa nodokļu inspektora A. Jabloņeva redakcijā. – Rīga: [b. i.], 1931. – XXVIII, 32 lpp.

31. Paeglis J. Kas bija liegts Pirmās republikas lasītājiem. Preses likumi un izplatīšanai aizliegtā Latvijā izdotā literatūra 1918. – 1940. gadā. – Rīga: Zinātne, 1996. – 139 lpp.
32. Palmer D. B. *Cultures of Darkness: Night Travels in the Histories of Transgression.* – New-York, 2000. – 609 p.
33. Pērkone I. *Kino Latvijā 1920 – 1940.* – Rīga: Zinātne, 2008. – 254 lpp.
34. Rīgas prefektūra, 1919. 3. VII. – 1929: īss pārskats par Rīgas prefektūras nodibināšanu un tās darbību pirmos 10 pastāvēšanas gadus. – Rīga: Rīgas prefektūras izdevums, 1929. – 66 lpp.
35. Rokas grāmata sociālās apgādības darbiniekiem. – Rīga: Latvijas Pilsētu savienības izdevums, 1934. – 328 lpp.
36. Schlör J. *Nights in the Big City. Paris – Berlin – London 1840 – 1930.* – Transl. by P. G. Imhof, D. R. Roberts. – London: Reaktion Books, 1998. – 351 p.
37. Stranga A. *Ebreji un diktatūras Baltijā, 1926-1940.* – 2. papild. izd. – Rīga: LU Jūdaikas studiju centrs, 2002. – 343 lpp.
38. Stranga A. *Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas – padomju Krievijas attiecības 1919. – 1925. gadā.* – Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000. – 258 lpp.
39. Stranga A. *LSDSP un 1934. gada 15. maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā,* Rīga: Preses Nams, 1994. – 147 lpp.
40. Struka I. *Latvijas Nacionālais teātris. Aiz priekšskara.* – Rīga: Nordik, 2009. – 273 lpp.
41. Tamagne F. *History of Homosexuality in Europe. Berlin, London, Paris: 1919 – 1939. – Volume I.* - New York: Algora Publishing, 2004. – 292 p.
42. Tamagne F. *History of Homosexuality in Europe. Berlin, London, Paris: 1919 – 1939. – Volume II.* - New York: Algora Publishing, 2004. – 343 p.
43. Urtāns A. *Nodokļu un nodevu vēsture Latvijā.* Rīga: Valsts Ieņēmumu Dienests, 2003. – 88 lpp.
44. Walkowitz Judith R. *City of dreadful delight: Narratives of Sexual Danger in Late – Victorian London.* – London: Virago Press, 2000. – 353 p.

45. Walkowitz Judith R. *Prostitution and Victorian society: Women, class, and the state.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1980. – 347 p.
46. Zelče V. *Nezināmā. Latvijas sievietes 19. gadsimta otrajā pusē.* – Rīga: Latvijas Arhīvistu biedrība, 2002. – 298 lpp.
47. Zelče V., Sprugaine V. *Marginālās jeb 1376. fonds.* – Vēstures avoti: IV. – Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2005. – 253 lpp.
48. Голосенко И. А., Голод С. И. *Социологические исследования проституции в России (история и современное состояние вопроса).* – Санкт – Петербург: Петрополис, 1998. – 127 с.
49. Зелдин Т. *Франция, 1848 — 1945. Честолюбие, любовь и политика.* – Екатеринбург: Izdaķelstvo Uraļskogo universiķeta, 2004. — 671 с.
50. Лебина Н. В. *Повседневная жизнь советского города, 1920/1930 годы.* – Санкт-Петербург: Kikimora, 1999. – 316 с.

2. Raksti zinātniskos izdevumos un rakstu krājumos

1. Baldwin P. *Antiprostitution reform and the use of public space in Hartford, Connecticut, 1878 – 1914* // *Journal of Urban History.* - Vol. 23 No. 6. - September 1997. - p. 709. - 738.
2. Barzdeviča M. *Ķīpsala – Daugavas mainīgā sala* // Barzdeviča M., Miklāva I. *Ķīpsala.* – Rīga: Zelta Grauds, 2009. – 5. – 16. lpp.
3. Binde P. *Gambling and Religion: Histories of Concord and Conflict* // *Journal of Gambling Issues.* – June, 2007. – issue 20 // <http://www.camh.net/egambling/issue20/03binde.htm>
4. Butulis I. *Latvijas aizsardzes (1923 – 1940)* // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 1997. - nr. 2. - 98. – 116. lpp.
5. Davidson R. *Venereal Disease, Sexual Morality, and Public Health in Interwar Scotland* // *Journal of the History of Sexuality.* – Vol. 5. No. 2. – October 1994. – p. 267. – 294.

6. Degeneration: An Introduction // Degeneration: The Dark Side of Progress. Ed. By J. E. Chamberlin, S. L. Gilman. – New York: Columbia University Press, 1985. – p. ix. - xiv.
7. Dimants A. Latvijas dienas preses sistēma (1918-1940). Raksts. – Rīga: LU, 1994. – 26 lpp.
8. Dombrowski D., Uchtenhagen A., Rehm J. Casino Gambling in Switzerland - The Legal Situation, Politics and Prospects for Prevention from Harm Reduction // eGambling. The Electronical Journal of Gambling Issues. – May, 2001. - issue 4. // <http://www.camh.net/egambling/issue4/policy/index.html>
9. Eksteins M. History and Degeneration // Degeneration: The Dark Side of Progress. Ed. By J. E. Chamberlin, S. L. Gilman. – New York: Columbia University Press, 1985. – p. 1. – 23.
10. Eriksen S. Sweden // Alcohol and Temperance in Modern History. An International Encyclopedia/ Jack S. Blocker, Jr., David M. Fahey, Ian R. Tyrrell. – Santa Barbara, California [etc.]: ABC-CLIO, 2003. — vol. 2. – p. 603. – 606.
11. Hake S. In the Mirror of Fashion // Women in the Metropolis. Gender and Modernity in Weimar Culture. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1997. – p. 185. – 201.
12. Hiršs H. „Mēs ejam stāvu gaisā...” (Mazliet par autoritāro ideoloģiju) // Grāmata. – 1991. - Nr. 2. – 55. - 62. lpp.
13. Huyssen A. Mass Culture as Woman // Modernism's Other. Studies in Entertainment: Critical Approaches to Mass Culture. - Ed. Tania Modleski. - Bloomington and Indianapolis, 1986. - p. 188. - 207.
14. Iggers Georg G. The "Linguistic Turn": The End of History as a Scholarly Discipline? // Iggers Georg G. Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge. – Hanover and London: Wesleyan University Press, 1997. – p. 118. – 133.
15. Jēkabsons Ē., Ozoliņa Dz. Rīgas pilsētas pārvalde Latvijas Republikā (1918 – 1940) // Rīgas pārvalde astoņos gadsimtos. – Rīga: SIA “Rīgas nami”, Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, 2000. - 167. - 195. lpp.

16. Kalling K. Introduction to the history of Estonian eugenics // Annual Report 1998/ Tartu University History Museum. – Tartu: Tartu University Press, 1999. – p. 31. - 42.
17. Korjuss H. Baznīca un žurnālistika kā mediju apustulāts 1920. – 1940. gadā // Akadēmiskā Dzīve. – 2008. – nr. 45. – 91. – 100. lpp.
18. Kruks S. Hallo, šeit Rīga – Radiofons! // Latvijas Arhīvi. – 2001. – nr. 2. – 45. – 73. lpp.
19. Lipša I. Latvijas valsts politika azartspēļu jautājumā, 1919-1940: kazino, loto, totalizators, naudas spēļu automāti // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2008. – nr. 1. – 84. – 105. lpp.
20. Lipša I. Latvijas valsts politika azartspēļu jautājumā, 1919-1940: kazino, loto, totalizators, naudas spēļu automāti // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2008. – nr. 2. – 77. - 99. lpp.
21. Lipša I. Latvijas valsts politikas izstrāde prostitūcijas jautājumā, 1919-1921: Latvijas Armijas ietekme // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. VIII. - Rīga: SIA Apgāds mantojums, 2007. – 75. – 89. lpp.
22. Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijā 20. gadsimta 20. – 30. gados: kokaīnisma aspekts // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2007. – nr. 1. – 109. – 136. lpp.
23. Lipša I. Sabiedriskā tikumība Latvijas Republikā (1918-1934): priekšstatu maiņa // Latvijas Vēsture. – 2006. – nr. 2. – 16. – 33. lpp.
24. Lipša I. Sievietes tēla veidošana Kārļa Ulmaņa autoritārajā režīmā (1934 – 1940): ideoloģija un īstenība // Sieviete Latvijas vēsturē. – sast. K. Zellis. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. – 80. – 99. lpp.
25. Mednis I. Politiskās partijas Latvijas Republikā // Latvijas Arhīvi. – 1995. – N. 3. – 17. – 24. lpp.
26. Mieriņa A. Latvijas administratīvais iedalījums (1918-1940) // Latvijas zemju robežas 1000 gados. Sast. A. Caune/ LU Latvijas Vēstures institūts. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. – 210. – 233. lpp.

27. Miltiņi A. un V. Latvijas armijas ārsts ģenerālis P. Sņiķers // LU profesoram un ģenerālim Pēterim Sņiķeram – 125. Dermatoloģija, veneroloģija, militārmedicīna. 4. – 8. decembris, 2000. – Rīga: [b. i.], 2000. – 11. – 21. lpp.
28. Naremore J., Brantlinger P. Introduction: Six Artistic Cultures // *Modernity and Mass Culture* / Eds. J. Naremore, P. Brantlinger. – Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1991. – p. 1. – 23.
29. Nenno N. *Femininity, the Primitive, and Modern Urban Space: Josephine Baker in Berlin* // *Women in the Metropolis. Gender and Modernity in Weimar Culture.* - Ed. Katharina von Ankum. Berkley and Los Angeles, London: University of California Press, 1997. – p. 145. – 161.
30. Nigel T. Book review. *Gambling: Who wins? Who loses?* Ed. Gerda Reith. (2003) // *Journal of Gambling Issues.* – April, 2006. – issue 16. // http://www.camh.net/egambling/issue16/issue16/jgi_16_turner2.html
31. Österberg E. Finland // *Alcohol and Temperance in Modern History. An International Encyclopedia/* Jack S. Blocker, Jr., David M. Fahey, Ian R. Tyrrell. – Santa Barbara, California [etc.]: ABC-CLIO, 2003. – vol. 1. – p. 240. -243.
32. Papaurelyte A. *Censorship in Lithuania between the Two World Wars: Laws Regulating Control over the Press* // *The 20th century libraries in the Baltic Sea region/* Ed. by P. Lotman, T. Vilberg. – Tallin: National Library of Estonia, 2004. – p. 60. - 65.
33. Porter R. *History of the Body Reconsidered* // *New Perspectives on Historical Writing.* – 2. ed./ P. Burke. – University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2001. – p. 233. – 260.
34. Priedīte I. “Bauda bez mīlas ir izvirtība”: Seksualitātes tematika latviešu presē (1920 - 1925) // *Komunikācija. Dzimtes pētījumi.* Red. Brikše I. - Latvijas Universitātes Raksti. - 655. sēj. – Rīga: Zinātne, 2003. - 7. - 33. lpp.
35. Purs A. *Jaunatnei kaitīga literatūras apkarošanas komisija (Committee to Safeguard Youth from Harmful Literature): Latvian moral campaigners, 1927-38* // *Censorship: a World Encyclopedia* / Ed. D. Jones. – vol. 2. – London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publ., 2001. - p. 1273. – 1274.

36. Purs A. Latvia // *Censorship: a World Encyclopedia* / Ed. D. Jones. – vol. 3. – London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publ., 2001. - p. 1380. – 1382.
37. Purs A. The Casino and Paternal Nationalism // *Vēsture: avoti un cilvēki: Humanitārās fakultātes XIII starptautisko lasījumu materiāli / Daugavpils Universitāte.* – Daugavpils: Saule, 2004. - p. 152. - 173.
38. Reinsone S. Ievads // *Ādama stāsts. Mazsalaciešu dzīve, ieradumi un tikumi Ā. Purmaļa autobiogrāfijā 19. un 20. gs. mijā/* Sast., ievada un komentāru autore S. Reinsone / LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, Latviešu folkloras krātuve. – Rīga: Zinātne, 2009. – 8. – 53. lpp.
39. Rubene M. Starp “kontroles pārmērību” un filosofa “bīstamo brīvību” (Mišela Fuko “Seksualitātes vēstures” projekts) // Fuko M. *Seksualitātes vēsture.* – III.: Pašrūpe. R.: Zvaigzne ABC, 2003. – 188. – 234. lpp.
40. Ruutsoo R. The Cultural Profile of Estonia, Latvia and Lithuania between the Two World Wars // *The 20th century libraries in the Baltic Sea region/* Ed. by P. Lotman, T. Vilberg. – Tallin: National Library of Estonia, 2004. – p. 13. – 59.
41. Stradiņš J. Profesora un ģenerāļa Pētera Sniķera vēsturiskā loma // LU profesoram un ģenerālim Pēterim Sniķeram – 125. *Dermatoloģija, veneroloģija, militārmedicīna.* 4. – 8. decembris, 2000. – Rīga: [b. i.], 2000. – 8. – 10. lpp.
42. Ščerbinskis V. Rīgas prefektūras policijas iecirkņos konstatētie likumpārkāpumu statistiskie rādītāji 20. – 30. gados // *Latvijas Arhīvi.* – 1998. – N. 2. – 49. - 50. lpp.
43. Trušele A. Bērnu sociālās problēmas un sociālās palīdzības veidošanās Latgalē 20. gs. 20. gados // *Latvijas Arhīvi.* – 2002. – nr. 4. – 47. – 83. lpp.
44. Tuck R. *History of Political Thought // New perspectives on historical writing /* edited by Peter Burke. – 2-nd ed. – The Pennsylvania State University Press: University Park, 2001. – p. 218. – 232.
45. Von Ankum K. Gendered Urban Spaces in Irmgard Keun’s „Das kunstseidene Mädchen” // *Women in the Metropolis. Gender and Modernity in Weimar Culture.* – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1997. – p. 162. – 184.

46. Zālīte E. Tautas labklājības problēmas // 20. gadsimta Latvijas vēsture. II daļa: Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940 / Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. – 8. nod. - 519. – 553. lpp.
47. Zauers A. Latvijas kriminālās policijas un Starptautiskās kriminālpolicijas komisijas sadarbība trīsdesmito gadu sākumā // Latvijas Policijas akadēmijas raksti. – 2. sēj. – Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1995. – 77. – 83. lpp.
48. Zelče V. „Bēgšana no brīvības”: Kārļa Ulmaņa režīma ideoloģija un rituāli // Reiz dzīvoja Kārlis Ulmanis... Agora 6/ LU Sociālo zinātņu fakultāte, Komunikāciju nodaļa, Sociālo un politisko pētījumu institūts. – Rīga: Zinātne, 2007. – 325. – 350. lpp.
49. Zelče V. Vara, zinātne, veselība un cilvēki: Eigēnika Latvijā 20. gs. 30. gados // Latvijas Arhīvi. - 2006. - Nr. 3. - 94. – 137. lpp.
50. Zelmenis G. Kultūras dzīves pārraudzība Latvijā 1934. – 1940. gadā // Latvijas Vēsture. – 2006. – nr. 2. – 34. – 44. lpp.
51. Zelmenis G. Latvijas kultūras politika neatkarīgas valsts pastāvēšanas sākumā (1918-1922) // Latvijas Vēsture. – 2007. – nr. 3. – 28. – 39. lpp.
52. Zelmenis G. Sabiedrisko lietu ministrijas loma Latvijas kultūras dzīvē (1937 – 1940) // Vēsture: avoti un cilvēki. Humanitārās fakultātes XV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli/ Daugavpils universitāte. – Daugavpils: Daugavpils universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 2006. – 197. – 207. lpp.
53. Žagars Ē. Rīgas izaugsme 20. gs. 30. gadu otrajā pusē // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. - 1998. - Nr. 4. – 83. – 100. lpp.
54. Бессмертный Ю. Л. Проблема; Метод // Человек в мире чувств. Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / под. ред. Ю. Л. Бессмертного. - Москва: Издательский центр Российского государственного гуманитарного университета, 2000. – с. 7. – 26.
55. Милтиньш А. Венерические заболевания и венерология в буржуазной Латвии // Вопросы медицины и биологии Прибалтики. Тезисы докладов XI Прибалтийской конференции по истории науки и техники / Эстонское отделение советского национального объединения истории и

философии, естествознания и техники; Институт экспериментальной и клинической медицины МЗ ЭССР; Тартуский Государственный Университет; Эстонское научное историко медицинское сообщество. – Тарту: [б. и.], 1977. – с. 71. – 77.

56. Милтиньш А. Петр Мартинович Сникер – основоположник научной школы дерматовенерологов Латвии // Из истории медицины: История медицины, врачебного дела и здравоохранения Прибалтики. Сборник статей / Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Музей истории им. П. Страдия; Латвийское научное общество социал – гигиенистов, организаторов здравоохранения и историков медицины.– Рига: РМИ, 1987. – XVII. - с. 86. – 96.

57. Милтиньш А. Помощь больным гонореей в Латвийской Республике (1920 – 1940 гг.) // Из истории медицины / Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Музей истории им. П. Страдия; Латвийское научное общество историков медицины.– Рига: ЛМА, 1990. – XIX. - с. 113. – 123.

58. Милтиньш А. Становление и развитие научной дерматовенерологии в Латвии // Из истории медицины / Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Музей истории им. П. Страдия; Латвийское научное общество социал – гигиенистов, организаторов здравоохранения и историков медицины.– Рига: РМИ, 1986. – XVI. – с. 41. – 48.

59. Милтиньш А. Уровень вензаболеваемости в буржуазной Латвии // Социальная гигиена и организация здравоохранения / Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Рижский медицинский институт. – Рига: [б. и.], 1976. - с. 146. – 150.

60. Милтиньш А. Янис Брант – к 100 – летию со дня рождения // Из истории медицины / Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Музей истории им. П. Страдия; Латвийское научное общество историков медицины.– Рига: ЛМА, 1990. – XIX. – с. 146. – 151.

61. Якобсон П. О венерической заболеваемости в буржуазной Латвии (1920 – 1940) // Из истории медицины. Министерство здравоохранения Латвийской ССР; Музей истории им. П. Страдия; Латвийское научное историко медицинское общество.– Рига: Звайгзне, 1975. – X. – с. 120. – 127.

3. Vēsturiskā un populārzinātniskā publicistika

1. “Neatkarīgā” Latvija – kāda tā bija / P. Ducmanis, H. Kreicbergs. – Rīga: Avots, 1987. – 236. lpp.
2. Admirālis Teodors Spāde / sast. M. Bisters, J. Ciganovs. – Rīga: Valters un Rapa, 2002. – 142 lpp.
3. Antons Benjamiņš dzīvē un darbā. Rakstu krājums veltīts 75 g. šūpla svētkos 1935. g. 13. jūlijā / Līgotņu J. – Rīga: Avīze „Jaunākās Ziņas”, 1935. – 248 lpp.
4. Asars, Hermanis. Kā Rīgas pilsēta apkaro žūpību // Rīga kā Latvijas galvaspilsēta. Rakstu krāj. Latv. Rep. 10. g. pastāvēšanas atcerei. / Red. T. Līventāls, V. Sadovskis. – Rīga: Rīgas pilsētas valde, 1932. – 527. – 534. lpp.
5. Baltakmens R. Latvietis un viņa zirgs. – Rīga: Valters un Rapa, 2000. – 382 lpp.
6. Cabaret Berlin. Revue, Kabarett and Film Music between the Wars. – Hamburg: Classics GmbH, 2005. – 120 p.
7. Eglītis V. Vadonis pa Rīgu. 1. sērija. – Rīga: [b. i.], 1930. – 32 lpp.
8. Grīns A., Kroders A. Jaunā Latvija. - Rīga: Valters un Rapa, 1937. – 99 lpp.
9. Grūtups A. Tiesāšanās kā māksla. Vēsturiski tiesu procesi Latvijā un citās valstīs. Pirmā daļa. – Rīga: Jaunā Daugava, 2001. – 383 lpp.
10. Iksēns A. Zirgs un 5- latnieks. Kas katram jāzin par hipodromu. – Rīga: Autora izdevums, 1934. – 28 lpp.
11. Jurevičs P. Lauki, pilsētas un tautas pastāvēšana // Jaunais nacionālisms. Rakstu krājums. - Jāņa Lapiņa red. - Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 161. – 181. lpp.
12. Kalniņš J. Cīņa pret pašnāvību. Populārs apcerējums / red. R. Kroders. – Rīga: autora izd., 1929. – 46 lpp.
13. Kroders A. Pa jaunās ideoloģijas ceļiem. - Rīga: Autora izdevums, 1937. – 247 lpp.

14. Lapiņš J. Atdzimšana. Ideoloģijas meklējumi un vērojumi. - Rīga: Pagalms, 1935. – 212 lpp.
15. Lapiņš J. Sapņi un īstenība. Ceļā uz Latvijas valsti. - Rīga: Valters un Rapa, 1938. – 320 lpp.
16. Lasmanis U. Arveds Bergs: Politiska biogrāfija. Otrā grāmata, 1919 – 1928: Brīvvalsts nacionālists, kurš paredzēja 15. maija apvērsumu... - Rīga: Autora izdevums, 1998. – 352 lpp.
17. Leonīds Breikšs. Dzīve un darbi/ sast. I. Bērsons, M. Bisters. – 3. sēj. – Rīga: Valters un Rapa, 2002. – 451 lpp.
18. Lipša I. “Ko domās par mums Afrikā?” // Rīgas Laiks. – 2008. – nr. 7. – 46. – 53. lpp.
19. Lipša I. Arvien tuvāk. Priekšstati par moderno starpkaru Latvijā // Rīgas Laiks. – 2006. – nr. 12. – 51. – 62. lpp.
20. Lipša I. Gudrie mirst, kad grib – muļķi gaida nāvi // Rīgas Laiks. – 2008. – nr. 12. – 44. – 51. lpp.
21. Lipša I. Melnās neļķes ziedināšana. Homoseksuālisms starpkaru Latvijā // Rīgas Laiks. – 2006. – nr. 8. – 42. – 51. lpp.
22. Lipša I. Rīga bohēmas varā. – Rīga: Priedaines, 2002. – 309 lpp.
23. Lūke J. Valodas kari brīvajā Latvijā. – Rīga: autora izd., 1933. – 215 lpp.
24. Mētra M. Oftalmologi Reinhardi // Latvijas Ārsts. – 1995. – N. 1. – 36. lpp.
25. Miltiņš A. “Baltais Krusts” Latvijā // Latvijas Ārsts. – 1990. – N. 4. – 76. – 77. lpp.
26. Miltiņš A. Dermatoveneroloģijas pēctecība Latvijā // Latvijas Ārsts. – 1997. – N. 9. – 565. – 566. lpp.
27. Miltiņš A. Etīdes par dermatoveneroloģijas evolūciju Latvijā // Latvijas Ārsts. – 1989. – N. 4. – 82. – 83. lpp.
28. Miltiņš A. Venēriskās slimības buržuāziskajā Latvijā // Veselība. – 1975. – N. 8. – 30. lpp.
29. Pētersone E. Cenzūra brīvvalsts tikumības sardzē // Diena. – 1994. – 16. apr. – 13. lpp.

30. Pipirs A. Pašnāvības sērga, viņas cēloņi un apkarošana. Atmosferas vārds latviešu tautai. – [b. v.]: Rakstu Avots, 1934. – 32 lpp.
31. Politiskie virzieni Latvijā / Rakstu krājums. – Rīga: Zemnieka domas, 1928. – 148 lpp.
32. Prisms M. Kā apkarot veneriskās slimības. Sabiedriskā un personīgā profilaktika/ tulk. El. Dumpe. – Rīga: “Dzintara” drukātava, 1926. – 74 lpp.
33. Raipuls J. Gustavs Reinharde // Veselība. – 1993. – N. 10. – 10. lpp.
34. Sabiedriskā tiesa par vecpuišiem. – Jelgava: J. Greiera apgādībā, 1926. – 36 lpp.
35. Skrodelis A. Ceļā uz augšu. (Audzināsim sevi II. daļa.). – [b. v.]: Rakstu Avots, 1934. – 91 lpp.
36. Straube G. Prostitūcija laikmetu griežos jeb noteikumu nr. 427 vēsturiskā attīstība // Lauku Avīze. – 1998. - 19. dec.
37. Tautas skaidrībai: Jānis Tālivaldis Zemzaris / Sast. Kapeniece I. – Rīga: LU, 2002. – 138 lpp.
38. Vanags K. Rīga – Latvijas sirds. Īss ceļvedis pa galvas pilsētu Rīgu. - Rīga: P. Mantnieka kartogrāfijas institūts, 1938. – 68 lpp.
39. Virza E. Zem karoga. - Rīga: Pagalms, 1935. - 511 lpp.
40. Voldemārs Irbe/ sast. un pēcvārda aut. G. Pupa. – Rīga: Preses Nams, 1995. – 118 lpp.
41. Zutis F. Zirgu sporta attīstības pārskats. Jāšanas sacīkšu nozīme. Totalizatora jautājums. Zirgkopības izstādes. – Rīga: Vītums, 1930. – 19 lpp.
42. Žigūre A. Latvijas policijas vēsture. Otrā grāmata. – Rīga: Fakts, 1998. – 317 lpp.
43. Žigūre A. Latvijas policijas vēsture. Trešā grāmata. – Rīga: Fakts, 1998. – 313 lpp.